GÖRÖG ÉS LATÍN

REMEKÍRÓK.

KIADJA

A M. TUD. AKADÉMIÁNAK

CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

HERODOTOS

TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1893.

M. ACADEMIA
KÖNYVTARA

HERODOTOS

TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

(GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL)

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

GERÉB JÓZSEF.

MÁSODIK KÖTET.

IV—VI. KÖNYV.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADVÁNYA.

1893.

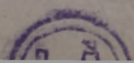

460807

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1977

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtelt 6576 /1970 sz.

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.
KIADJA A M. TUD. AKADÉMIÁNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

354

HERODOTOS

TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL.

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

GERÉB JÓZSEF.

MÁSODIK KÖTET.

IV—VI. KÖNYV.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1893.

Ára 2 frt 40 kr.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A negyedik könyv tartalma.

Dareios hadmenete a skythák ellen. A hadmenet oka (1—4). A skythák eredetének négy hagyománya (5—15); *a)* a skythák hagyománya (5—7); *b)* a Pontos mellett lakó görögök hagyománya (8—10); *c)* elegyes hagyomány (11—12); *d)* az issedonok hagyománya, Aristeas (13—15).

A skytha-föld leírása. Lakósok (16—27). Éghajlat (28—31). A hyperboreusok mythosza (32—36). Kitérés a világrészek alakjára, nagyságára és a földrészek neveire vonatkozólag (37—45). A skytha-föld vizei (46—58). A skythák istentisztelete; népszokások (59—82).

Dareios megindítja hadát (83—98). A skytha-föld alakja és terjedelme (99—101). A körülötte lakó népfajok (102—117.) Alkudozások a szomszéd népekkel. A skythák hadi terve (118—120). Dareios átvonulása és hátrálása (121—144).

Kyrene alapítása és története. Thera gyarmatosítása (145—149). Kyrene alapítása (150—158). Kyrene története III. Arkesilaosig (159—167). Kitérés a libyai népekre vonatkozólag (168—199); *a)* a nomád népek Egyiptomtól a Tritonis taváig (168—180); *b)* a homokréteg és hat népe (181—185); *c)* a többi nomád népek és Libya termékei (186—199). Pheretime bosszúja (200—205).

Az ötödik könyv tartalma.

Megabazos hódításai Európában. Régi viszály Perinthos és a paionok között (1—2). Szokások Thrákiában (3—8). Az Istroson túl fekvő vidék (9—10). Dareios hálája Histiaios iránt (11). A paionok

átköltözése Azsiába (12—16). Perzsa követek a makedoniai királynál (17—22). Histiaios a perzsa udvarban és további hódítások Otanes vezérlete alatt (23—27).

A ión hadmenet okai. Miletosi viszonyok (28—29). Aristagoras vállalata Naxos ellen (30—35). Aristagoras és az iónok elpártolása (36—38).

Anaxandrides, spártai király; kettős házassága (39—40). Dorieus története (41—47). Kleomenes és Aristagoras; Ázsia térképe (48—51). Az Ephesostól Susába vezető út (52—54).

Aristagoras Athénbe megy (55). Athén története Hipparchos halála után, a gephyraibeliek (56—57). A phoinikiai irás (58—61). A Peisistratidák elűzése (62—65). Az idősb és ifjabb Kleisthenes reformjai Sikyonban, illetve Athénben (66—69). Kleomenes, spártai király, beavatkozása (70—73). Szövetség Athén ellen; Boiotia és Chalkis veresége (74—78). Thebai és Aigina szövetsége (79—81). Régi viszály Athén és Aigina között (82—89). Spárta Athénbe akarja vinni az elűzött Hippiast (90—91). A korinthosi Sokles beszéde a tyrannis ellen (92). Hippias a perzsa udvarban (94—96). Aristagoras az athéniek segítségével a paionokat régi hazájukba visszavezeti (97—98). Az iónok és athéniek hadmenete Sardis ellen; visszavonulásuk (99—102). A lázadás szítása Káriában és Kyprosban (103—104). Dareios eskűje; Histiaios küldetése (105—107). Kypros leveretése (108—115). A perzsák előnyomulása; Aristagoras menekülése és halála (116—126).

A hatodik könyv tartalma.

Histiaios visszatérése és vállalatai (1—6). A perzsák és iónok Miletos előtt; fondorkodások (7—10). Dionysios, az iónok vezére; csata Lada szigete mellett; a samosiak elpártolása; az iónok leveretése (11—17). Miletos elfoglalása (18—21). A samosiak és miletosiak Siciliában (22—24). A perzsák előnyomulása; Histiaios halála (25—32). A thrák Chersonesos és a hellespontosi városok elfoglalása; Miltiadesnek és utódainak uralma a Chersonesoson (33—41). Perzsa reformok Ioniában (42).

Mardonios kudarczai a görögökkel szemben (43—45). Thasos

leigázása (46—47). Ujabb támadás Görögország ellen; Aigina (48—50). Kitérés a spártai királyok eredetére és kiváltságaira vonatkozólag (51—60). Demaratos származása (61—66). Demaratos elveszti trónját (67—70). Leotychides és Kleomenes tettei és haláluk (71—84). Aigina viszálya Leotychidessel; a spártai Glaukos (85—87). Küzdelmek Athén és Aigina között (88—93).

Ujabb perzsa hadmenet Datis és Artaphrenes vezérlete alatt. Naxos, Delos és Eretria elfoglalása (94—101). A perzsák Marathonnál; Miltiades; Spárta segítsége; Hippias; Plataiai (102—108). A marathoni csata (109—117). A perzsák visszavonulása; az eretriaiak Ázsiában; a spártaiak késő megérkezése (118—120).

Az Alkmeonidák igazolása; a család története; Megakles nőül kapja Agaristét (121—131). Miltiades szerencsétlen hadmenete Paros ellen (131—135). Elitéltetése és halála (136). Miltiades régibb hadmenete Lemnosnak pelasg lakói ellen; a sziget elfoglalása (137—140).

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ.

1 Μετὰ δὲ τὴν Βαβυλῶνος αἵρεσιν ἐγένετο ἐπὶ Σκύθας αὐτοῦ Δαρείου ἔλασις. ἀνθεύσης γὰρ τῆς Ἀσίης ἀνδράσι καὶ χρημάτων μεγάλων συνιόντων, ἐπεθύμησε ὁ Δαρεῖος τίσασθαι Σκύθας, ὅτι ἐκεῖνοι πρότεροι ἐσβαλόντες ἐς τὴν Μηδικὴν καὶ νικήσαντες μάχῃ τοὺς ἀντιουμένους ὑπῆρξαν ἀδικίης. τῆς γὰρ ἄνω Ἀσίης ἦρξαν, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται, Σκύθαι ἔτεα δυῶν δέοντα τριήκοντα. Κιμμερίους γὰρ ἐπιδιώκοντες ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀσίην, καταπαύσαντες τῆς ἀρχῆς Μήδους· οὗτοι γὰρ πρὶν ἢ Σκύθας ἀπικέσθαι ἦρχον τῆς Ἀσίης. τοὺς δὲ Σκύθας ἀποδημήσαντας ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ἔτεα καὶ διὰ χρόνου τοσούτου κατιόντας ἐς τὴν σφετέρην ἐξεδέξατο οὐκ ἐλάσσων πόνος τοῦ Μηδικοῦ· εὗρον γὰρ ἀντιουμένην σφίσι στρατιὴν οὐκ ὀλίγην. αἱ γὰρ τῶν Σκυθέων γυναῖκες, ὥς σφι οἱ ἄνδρες ἀπῆσαν χρόνον πολλόν,
2 ἐφοίτεον παρὰ τοὺς δούλους. τοὺς δὲ δούλους οἱ Σκύθαι πάντας τυφλοῦσι τοῦ γάλακτος εἵνεκεν τοῦ πίνουσι ποιεῦντες ὧδε. ἐπεὰν φυσητῆρας λάβωσι ὀστέινους αὐλοῖσι προσεμφερεστάτους, τούτους ἐσθέντες ἐς τῶν θηλέων ἵππων τὰ ἄρθρα φυσῶσι τοῖσι στόμασι, ἄλλοι δὲ ἄλλων φυσώντων ἀμέλγουσι. φασὶ δὲ τοῦδε εἵνεκα τοῦτο ποιέειν· τὰς φλέβας τε πίμπλασθαι φυσωμένας τῆς ἵππου καὶ τὸ οὖθαρ κατίεσθαι. ἐπεὰν δὲ ἀμέλξωσι τὸ γάλα, ἐσχέαντες ἐς ξύλινα ἀγγήια κοῖλα καὶ περιστίξαντες κατὰ τὰ ἀγγήια τοὺς τυφλοὺς δονέουσι τὸ γάλα, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ ἐπιστάμενον ἀπαρύσαντες ἡγεῦνται εἶναι τιμιώτερον, τὸ δ' ὑπιστάμενον ἧσσον τοῦ ἑτέρου. τούτων μὲν εἵνεκα ἅπαντα τὸν ἂν λάβωσι οἱ Σκύθαι ἐκτυφλοῦσι· οὐ γὰρ ἀρόται εἰσὶ ἀλλὰ νομάδες.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

NEGYEDIK KÖNYV.

MELPOMENE.

Babylon bevétele után Dareios hadjáratot indított a skythák 1
ellen. Mivelhogy ugyanis Ázsia bővében volt a férfiaknak és nagy vala a pénzjövedelme,[1] Dareios bosszút akart állani a skythákon, hogy egyszer Médiába törtek, az ellenük vonuló sereget legyőzték, s így ők kezdték a sérelmeket.[2] A skythák ugyanis, mint már előbb említettem, huszonnyolcz évig voltak felső Ázsia urai. A kimmeriusok üldözése közben betörtek Ázsiába és a médek uralmának véget vetettek; mert a skythák bejövetelét megelőzőleg ezek uralkodtak Ázsia fölött.[3] De a hazájuktól huszonnyolcz évig távol élő skythákat, midőn oly hosszú idő múlva hazájukba visszatértek, nem kisebb küzdelem várta, mint a minők a médekkel vívott csaták valának; mert nem kis hadsereg jött ott velük szembe. A skythák feleségei ugyanis, mivel férjeik sokáig távol valának, a rabszolgákkal adták magukat össze. A skythák összes rabszolgáikat 2
meg szokták vakítani tejgazdaságuk érdekében,[4] a mely italukat szolgáltatja; s eljárásuk e tekintetben a következő: fuvolához igen hasonló csontfujtatókat vesznek elő, bedugják a kanczalovak nemzőrészébe, s ezeken át befujnak a szájukkal; míg azután az egyik fú, a másik fej. Ezt az eljárást pedig azzal okadatolják, hogy a fúvás által a lónak erei megdagadnak, és így tőgyét lebocsátja. Mikor azután a tejet kifejték, üres faedényekbe öntik; s ezekben keverik a köröskörül álló vakok a tejet. A fönn úszó részt leszedik, s ezt tartják a jobbiknak; a leülepedett tejet már a másiknál hitványabbnak tekintik. Ez okból vakítanak meg a skythák mindenkit, a kit elfognak;[5] ők ugyanis nem szántóvető, hanem nomád nép módjára

3 ἐκ τούτων δὴ ὧν σφι τῶν δούλων καὶ τῶν γυναικῶν ἐτράφη νεότης· οἳ ἐπείτε ἔμαθον τὴν σφετέρην γένεσιν, ἠντιοῦντο αὐτοῖσι κατιοῦσι ἐκ τῶν Μήδων. καὶ πρῶτα μὲν τὴν χώρην ἀπετάμοντο, τάφρον ὀρυξάμενοι εὐρέαν κατατείνουσαν ἐκ τῶν Ταυρικῶν ὀρέων ἐς τὴν Μαιῆτιν λίμνην, τῇ περ ἐστὶ μεγίστη· μετὰ δὲ πειρωμένοισι ἐσβάλλειν τοῖσι Σκύθῃσι ἀντικατιζόμενοι ἐμάχοντο. γινομένης δὲ μάχης πολλάκις καὶ οὐ δυναμένων οὐδὲν πλέον ἔχειν τῶν Σκυθέων τῇ μάχῃ, εἷς αὐτῶν ἔλεξε τάδε. «οἷα ποιεῦμεν, ἄνδρες Σκύθαι. δούλοισι τοῖσι ἡμετέροισι μαχόμενοι αὐτοί τε κτεινόμενοι ἐλάσσονες γινόμεθα καὶ ἐκείνους κτείνοντες ἐλασσόνων τὸ λοιπὸν ἄρξομεν. νῦν ὦν μοι δοκέει αἰχμὰς μὲν καὶ τόξα μετεῖναι, λαβόντα δὲ ἕκαστον τοῦ ἵππου τὴν μάστιγα ἰέναι ἐπ' αὐτούς. μέχρι μὲν γὰρ ὥρων ἡμέας ὅπλα ἔχοντας, οἱ δὲ ἐνόμιζον ὁμοίους τε καὶ ἐξ ὁμοίων ἡμῖν εἶναι· ἐπεὰν δὲ ἴδωνται μάστιγας ἀντὶ ὅπλων ἔχοντας, μαθόντες ὡς εἰσὶ ἡμέτεροι δοῦλοι, καὶ συγγνόντες τοῦτο, οὐκ ὑπομενέ-
4 ουσι.» ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Σκύθαι ἐποίευν ἐπιτελέα· οἱ δὲ ἐκπλαγέντες τῷ γινομένῳ τῆς μάχης τε ἐπελάθοντο καὶ ἔφευγον. οὕτω οἱ Σκύθαι τῆς τε Ἀσίης ἦρξαν, καὶ ἐξελασθέντες αὖτις ὑπὸ Μήδων κατῆλθον τρόπῳ τοιούτῳ ἐς τὴν σφετέρην. τῶνδε εἵνεκα ὁ Δαρεῖος τίσασθαι βουλόμενος συνήγειρε ἐπ' αὐτοὺς στράτευμα.

5 Ὡς δὲ Σκύθαι λέγουσι, νεώτατον ἁπάντων ἐθνέων εἶναι τὸ σφέτερον, τοῦτο δὲ γενέσθαι ὧδε. ἄνδρα γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ ἐούσῃ ἐρήμῳ τῷ οὔνομα εἶναι Ταργιτάον· τοῦ δὲ Ταργιτάου τούτου τοὺς τοκέας λέγουσι εἶναι, ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες, λέγουσι δ' ὦν, Δία τε καὶ Βορυσθένεος τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα. γένεος μὲν τοιούτου δή τινος γενέσθαι τὸν Ταργιτάον, τούτου δὲ γενέσθαι παῖδας τρεῖς, Λιπόξαϊν καὶ Ἀρπόξαϊν καὶ νεώτατον Κολάξαϊν. ἐπὶ τούτων [ἀρχόντων] ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φερόμενα χρύσεα ποιήματα, ἄροτρόν τε καὶ ζυγὸν καὶ σάγαριν καὶ φιάλην, πεσεῖν ἐς τὴν Σκυθικήν. καὶ τῶν ἰδόντα πρῶτον τὸν πρεσβύτατον ἆσσον ἰέναι βουλόμενον αὐτὰ λαβεῖν, τὸν δὲ χρυσὸν ἐπιόντος καίεσθαι ἀπαλλαχθέντος δὲ τούτου προσιέναι τὸν δεύτερον, καὶ τὸν αὖτις ταὐτὰ ποιέειν. τοὺς μὲν δὴ καιόμενον τὸν χρυσὸν ἀπώσασθαι, τρίτῳ δὲ τῷ νεωτάτῳ ἐπελθόντι κατασβῆναι, καί μιν ἐκεῖνον κομίσαι ἐς ἑωυτοῦ· καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀδελφεοὺς πρὸς ταῦτα συγγνόντας

élnek. Ezen rabszolgáktól és a feleségeiktől származott tehát az az 3
ifjúság, mely származásáról értesülvén, a Médiából hazatérőkkel
szembeszállt. Először is elvágták földjüket, úgy hogy egy széles ár-
kot ástak, mely a Tauros hegységtől a Maiotis taváig huzódott, a hol
ez ép a legszélesebb;[6] azután pedig a betörést megkisérlő skythák
ellen kivonulván, összecsaptak. Több ütközetet vívtak, mivel azon-
ban a skythák nem tudtak fölülkerekedni, így szólt közülük valaki:
«Mily ostobán cselekszünk mi, skytha férfiak! A saját rabszol-
gáinkkal viselünk háborút; s míg saját számunkat apasztjuk,
midőn elhullunk, addig avval, hogy őket pusztítjuk, ezentúl keve-
sebbek fölött fogunk uralkodni. Fogadjátok hát tanácsomat: dob-
juk el most a dárdákat és nyilakat; kapjon kiki lovára, és ostorral
közeledjünk feléjük. Mert a míg látták, hogy fegyver van kezünk-
ben, azt hitték, hogy velünk születésre is, vitézségre is egyran-
gúak; de ha majd látják, hogy fegyver helyett ostorral megyünk
ellenük, észre fogják venni, hogy ők a mi rabszolgáink, és ezt be-
látva nem fognak ellenállni.» A skythák el is fogadták a tanácsot; 4
a rabszolgák pedig annyira megütődtek a dolgon, hogy elment a
kedvük a harcztól és megfutottak. Így uralkodtak a skythák Ázsia
fölött, s midőn a médek kikergették, ilyetén módon tértek vissza
földjükre. E miatt akart Dareios bosszút állani, és gyűjtött ellenük
hadsereget.

A mint a skythák mondják, ők a legfiatalabbak az összes né- 5
pek között,[7] s ez a hagyomány a következőkép keletkezett: az első
embert, a ki az akkor pusza vidéken élt, Targitaosnak hívták; en-
nek a Targitaosnak a szüleiről pedig azt mondják, — én ugyan nem
hiszem, de ők állítják —, hogy maga Zeus és Borysthenes folyamnak
a leánya lettek volna. Ilyen volna tehát Targitaos származása; neki
azután három fia született: Lipoxaïs, Arpoxaïs és a legfiatalabb
Kolaxaïs. Uralkodásuk alatt a monda szerint arany eszközök hull-
tak le az égből, úgy mint eke, járom, bárd és csésze. Mihelyt az-
után a legöregebb ezt meglátta, közelebb ment, hogy fölvegye;
de közeledtére az arany meggyuladt. Ő tehát visszavonult s a
második lépett oda; de ismét ugyanaz történt. Ők hát az égő ara-
nyat eldobták; mire azonban a harmadik odaért, már kialudt, s az
aztán haza vitte. Az öregebb testvérek erre a dolgot megfontolva, az

6 τὴν βασιληίην πᾶσαν παραδοῦναι τῷ νεωτάτῳ. ἀπὸ μὲν δὴ Λιποξάιος γεγονέναι τούτους τῶν Σκυθέων οἱ Αὐχάται γένος καλέονται, ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου Ἀρποξάϊος οἱ Κατίαροί τε καὶ Τράσπιες καλέονται, ἀπὸ δὲ τοῦ νεωτάτου αὐτῶν τοῦ βασιλέος οἱ καλέονται Παραλάται· σύμπασι δὲ εἶναι οὔνομα Σκολότους, 7 τοῦ βασιλέος ἐπωνυμίην· Σκύθας δὲ Ἕλληνες ὠνόμασαν. γεγονέναι μέν νυν σφέας ὧδε λέγουσι οἱ Σκύθαι, ἕτεα δὲ σφίσι ἐπείτε γεγόνασι τὰ σύμπαντα λέγουσι εἶναι ἀπὸ τοῦ πρώτου βασιλέος Ταργιτάου ἐς τὴν Δαρείου διάβασιν τὴν ἐπὶ σφέας χιλίων οὐ πλέω ἀλλὰ τοσαῦτα. τὸν δὲ χρυσὸν τοῦτον τὸν ἱρὸν φυλάσσουσι οἱ βασιλέες ἐς τὰ μάλιστα, καὶ θυσίῃσι μεγάλῃσι ἱλασκόμενοι μετέρχονται ἀνὰ πᾶν ἔτος. ὃς δ' ἂν ἔχων τὸν χρυσὸν τὸν ἱρὸν ἐν τῇ ὀρτῇ ὑπαίθριος κατακοιμηθῇ, οὗτος λέγεται ὑπὸ Σκυθέων οὐ διε ιαυτίζειν· δίδοσθαι δέ οἱ διὰ τοῦτο ὅσα ἂν ἵππῳ ἐν ἡμέρῃ μιῇ περιελάσῃ αὐτός. τῆς δὲ χώρης εὐούσης μεγάλης τριφασίας τὰς βασιληίας τοῖσι παισὶ τοῖσι ἑωυτοῦ καταστήσασθαι Κολάξαϊν, καὶ τουτέων μίαν ποιῆσαι μεγίστην, ἐν τῇ τὸν χρυσὸν φυλάσσεσθαι. τὰ δὲ κατύπερθε πρὸς βορέην λέγουσι ἄνεμον τῶν ὑπεροίκων τῆς χώρης οὐκ οἷά τε εἶναι ἔτι προσωτέρω οὔτε ὁρᾶν διεξιέναι ὑπὸ πτερῶν κεχυμένων· πτερῶν γὰρ καὶ τὴν γῆν καὶ τὸν ἠέρα εἶναι πλέον, καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἀποκληίοντα τὴν ὄψιν.

8 Σκύθαι μὲν ὧδε ὑπὲρ σφέων τε αὐτῶν καὶ τῆς χώρης τῆς κατύπερθε λέγουσι, Ἑλλήνων δὲ οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες ὧδε. Ἡρακλέα ἐλαύνοντα τὰς Γηρυόνεω βοῦς ἀπικέσθαι ἐς γῆν ταύτην ἐοῦσαν ἐρήμην, ἥντινα νῦν Σκύθαι νέμονται. Γηρυόνεα δὲ οἰκέειν ἔξω τοῦ Πόντου, κατοικημένον τὴν Ἕλληνες λέγουσι Ἐρύθειαν νῆσον τὴν πρὸς Γαδείροισι τοῖσι ἔξω Ἡρακλέων στηλέων ἐπὶ τῷ Ὠκεανῷ. τὸν δὲ Ὠκεανὸν λόγῳ μὲν λέγουσι ἀπὸ ἡλίου ἀνατολέων ἀρξάμενον γῆν πέρι πᾶσαν ῥέειν, ἔργῳ δὲ οὐκ ἀποδεικνῦσι. ἐνθεῦτεν τὸν Ἡρακλέα ἀπικέσθαι ἐς τὴν νῦν Σκυθίην χώρην καλεομένην, καὶ καταλαβεῖν γὰρ αὐτὸν χειμῶνά τε καὶ κρυμόν, ἐπειρυσάμενον τὴν λεοντέην κατυπνῶσαι, τὰς δέ οἱ ἵππους [τὰς] ὑπὸ τοῦ ἅρματος νεμομένας ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἀφανισθῆναι 9 θείῃ τύχῃ. ὡς δ' ἐγερθῆναι τὸν Ἡρακλέα, δίζησθαι, πάντα δὲ τῆς χώρης ἐπεξελθόντα τέλος ἀπικέσθαι ἐς τὴν Ὑλαίην καλεομένην γῆν· ἐνθαῦτα δὲ αὐτὸν εὑρεῖν ἐν ἄντρῳ μιξοπάρθενόν τινα ἔχιδναν διφυέα, τῆς τὰ μὲν ἄνω ἀπὸ τῶν γλουτῶν εἶναι γυναικός, τὰ δὲ ἔνερθε ὄφιος. ἰδόντα δὲ καὶ θωυμάσαντα ἐπείρεσθαι μιν εἴ κου ἴδοι ἵππους πλανωμένας· τὴν δὲ φάναι ἑωυτὴν

egész királyságot a legifjabbnak adták át.[8] Lipoxaïstól származnak 6
a hagyomány szerint azok a skythák, a kiket az auchata törzsnek
hívnak; a középső Arpoxaïstól az úgynevezett katiarusok és tras-
piesiek, a legifjabbiktól, a királytól pedig azok, a kiknek paralaták
a nevük. Valamennyiüknek közös nevük a király neve után a sko-
lotusok; a görögök azonban skythákuak hívják.[9] Így beszélnek a 7
skythák a maguk származásáról, s állításuk szerint az első király-
tól, Targiatostól, Dareiosnak az ő birodalmukba átkeléséig összesen
ezer év telt el, és nem több.[10] Azt a szent aranyat a királyok a leg-
gondosabban őrzik, s évenként engesztelő nagy áldozatokkal járul-
nak hozzá. A ki pedig a szent arany birtokában az ünnepen szabad
ég alatt elaludt, arról azt mondják a skythák, hogy egy évnél to-
vább nem él; s ép azért annyi földet adnak neki, a mennyit lovon
egy nap alatt befuthat. Mivel a birodalom nagy kiterjedésű vala,
Kolaxaïs három királyságra osztotta föl fiai közt, s az volt a leg-
nagyobbik, a melyben az aranyat őrzik. Szóbeszéd szerint feljebb
északra, a lakott földön túl a lehullott tollak miatt sem tovább
látni, sem fölebb menni nem lehet.[11] Mert a föld is, a levegő is tele
van tollakkal, ezek zárják el a kilátást.

Így beszélnek a skythák magukról és a rajtuk túl elterülő vi- 8
dékről; a Pontos mellett lakó görögök ellenben a következőleg:
Herakles a Geryones marháinak elhajtása közben jutott az akkor
puszta vidékre, melyet most a skythák laknak.[12] Geryones a tenge-
ren túl egy szigeten lakott, melyet a görögök Erytheiának hívnak,
s a mely Gadeiránál, Herakles oszlopain túl az Okeanos mellett
fekszik.[13] Az Okeanosról ugyan azt mondják, hogy a nap keltétől
kiindulva az egész földet körül folyja, tényleg azonban nem bizo-
nyítják be. Innen jutott volna Herakles a skythák földjére, a hol
vihar és fagy lepte meg; ezért azután oroszlánbőrt húzott magára
s elaludt, lovai pedig a kocsiból kifogva legelésztek; s ekkor isteni
végzet szerint eltüntek.[14] Mikor Herakles felébredt, keresésükre 9
indult, az egész vidéket bejárta s végre az úgynevezett Hylaia
földjére jutott; itt azután egy barlangban egy különös alakot,
asszony-kigyót talált, melynek felső teste az alfeléig asszony, alsó
része pedig kigyó vala. Láttára elcsodálkozott és megkérdezte,
vajjon nem látta-e lovait valahol kóborolni; az azt felelte, hogy

ἔχειν καὶ οὐκ ἀποδώσειν ἐκείνῳ πρὶν ἢ οἱ μιχθῆναι· τὸν δὲ Ἡρακλέα μιχθῆναι ἐπὶ τῷ μισθῷ τούτῳ. κείνην τε δὴ ὑπερβάλλεσθαι τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἵππων, βουλομένην ὡς πλεῖστον χρόνον συνεῖναι τῷ Ἡρακλέι, καὶ τὸν κομισάμενον ἐθέλειν ἀπαλλάσσεσθαι· τέλος δὲ ἀποδιδοῦσαν αὐτὴν εἰπεῖν «ἵππους μὲν δὴ ταύτας ἀπικομένας ἐνθάδε ἔσωσά τοι ἐγώ, σῶστρά τε σὺ παρέσχες· ἐγὼ γὰρ ἐκ σεῦ τρεῖς παῖδας ἔχω. τούτους, ἐπεὰν γένωνται τρόφιες, ὅ τι χρὴ ποιέειν, ἐξηγέο σύ, εἴτε αὐτοῦ κατοικίζω (χώρης γὰρ τῆσδε ἔχω τὸ κράτος αὐτή) εἴτε ἀποπέμπω παρὰ σέ.» τὴν μὲν δὴ ταῦτα ἐπειρωτᾶν, τὸν δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα εἰπεῖν «ἐπεὰν ἀνδρωθέντας ἴδῃ τοὺς παῖδας, τάδε ποιεῦσα οὐκ ἂν ἁμαρτάνοις. τὸν μὲν ἂν ὁρᾷς αὐτῶν τόδε τὸ τόξον ὧδε διατεινόμενον καὶ τῷ ζωστῆρι τῷδε καταζωννύμενον, τοῦτον μὲν τῆσδε τῆς χώρης οἰκήτορα ποιεῦ· ὃς δ' ἂν τούτων τῶν ἔργων τῶν ἐντέλλομαι λείπηται, ἔκπεμπε ἐκ τῆς χώρης. καὶ ταῦτα ποιεῦσα αὐτή τε εὐφρανέεαι καὶ τὰ ἐντεταλμένα ποιήσεις.» τὸν μὲν δὴ εἰρύσαντα τῶν τόξων τὸ ἕτερον (δύο γὰρ δὴ φορέειν τέως Ἡρακλέα) καὶ τὸν ζωσπῆρα προδέξαντα, παραδοῦναι τὸ τόξον τε καὶ τὸν ζωστῆρα ἔχοντα ἐπ' ἄκρης τῆς συμβολῆς φιάλην χρυσέην, δόντα δὲ ἀπαλλάσσεσθαι. τὴν δ', ἐπεί οἱ γενομένους τοὺς παῖδας ἀνδρωθῆναι, τοῦτο μέν σφι οὐνόματα θέσθαι, τῷ μὲν Ἀγάθυρσον αὐτῶν, τῷ δ' ἑπομένῳ Γελωνόν, Σκύθην δὲ τῷ νεωτάτῳ, τοῦτο δὲ τῆς ἐπιστολῆς μεμνημένην αὐτὴν ποιῆσαι τὰ ἐντεταλμένα. καὶ δὴ δύο μέν οἱ τῶν παίδων, τόν τε Ἀγάθυρσον καὶ τὸν Γελωνόν, οὐκ οἵους τε γενομένους ἐξικέσθαι πρὸς τὸν προκείμενον ἄεθλον, οἴχεσθαι ἐκ τῆς χώρης ἐκβληθέντας ὑπὸ τῆς γειναμένης, τὸν δὲ νεώτατον αὐτῶν Σκύθην ἐπιτελέσαντα καταμεῖναι ἐν τῇ χώρῃ. καὶ ἀπὸ μὲν Σκύθεω τοῦ Ἡρακλέος γενέσθαι τοὺς αἰεὶ βασιλέας γινομένους Σκυθέων, ἀπὸ δὲ τῆς φιάλης ἔτι καὶ ἐς τόδε φιάλας ἐκ τῶν ζωστήρων φορέειν Σκύθας· τὸ δὴ μοῦνον μηχανήσασθαι τὴν μητέρα Σκύθῃ. ταῦτα δὲ Ἑλλήνων οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες λέγουσι.

11 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἔχων ὧδε, τῷ μάλιστα λεγομένῳ αὐτὸς πρόσκειμαι. Σκύθας τοὺς νομάδας οἰκέοντας ἐν τῇ Ἀσίῃ, πολέμῳ πιέσθέντας ὑπὸ Μασσαγετέων οἴχεσθαι διαβάντας ποταμὸν Ἀράξην ἐπὶ γῆν τὴν Κιμμερίην (τὴν γὰρ νῦν νέμονται Σκύθαι, αὕτη λέγεται τὸ παλαιὸν εἶναι Κιμμερίων), τοὺς δὲ Κιμμερίους ἐπιόντων Σκυθέων βουλεύεσθαι ὡς στρατοῦ ἐπιόντος μεγάλου, καὶ δὴ τὰς γνώμας σφέων κεχωρισμένας,

nála vannak, de nem adja előbb vissza, míg vele nem hál. Herakles tehát vele hált ez árért. Ő azonban halogatta a lovak visszaadását, mert annyi időt akart tölteni Heraklessel, a mennyit csak lehetséges; viszont Herakles a lovakat akarta megkapni, hogy azután odább álljon. Végre visszaadta és így szólt: «Ide tévedt lovaidat megmentettem és a mentés díját meg is fizetted értük, mert három fiam van tőled. Mondd meg hát nekem, mit tegyek velük, ha majd felnőttek? Ide telepítsem őket (e vidéken ugyanis enyém a hatalom), avagy hozzád küldjem?» E kérdésére azután a hagyomány szerint így felelt Herakles: «Ha majd látod, hogy a fiuk megemberesednek, tégy a következőkép, mert nem fogsz vele hibát elkövetni: a melyikük ezt a nyilat, látod, így fogja felajzani, és ezt az övet fölvenni, azt ennek a földnek tedd lakójává; a ki pedig az elmondottam dolgot meg nem teszi, küldd el e vidékről. Ha így tészsz, magadnak is örömed lesz benne, s az én parancsomat is teljesíted». Azután íjai közül az egyiket felajzotta (addig ugyanis két íjat hordott Herakles), s övét is megmutatván átadta az íjat és övet, a melynek a kapcsán egy csésze vala; s ezzel odahagyta. Az pedig, mikor megszületett fiai megemberesedtek, neveket adott nekik; a legidősbnek Agathyrsos, a következőnek Gelonos, a legifjabbnak pedig Skythest nevet. Megemlékezvén egyszersmind a parancsról, a meghagyott dolgokat megtette. Két fia azonban, Agathyrsos és Gelonos, nem birták a kitűzött feladatot teljesíteni, s szülőanyjuktól kikergetve elvándoroltak az országból; a legifjabb Skythes azonban megtette és az országban maradt. S ezen Skythestől, a Herakles fiától származtak a skythákna összes királyai, s ama csésze miatt viselnek maig is a skythák csészéket az övükön.[15] Így tehát csak Skythesről gondoskodott az anyja; így beszélik legalább a tenger körül lakó görögök. 10

Van egy másik hagyomány is, és magam leginkább ennek 11
adok hitelt. E szerint az Ázsiában lakó nomád skythák a massagetáktól háborúra kényszerítve,[16] az Araxes folyamon átkeltek és Kimmeria földjére vándoroltak (mert az a föld, a melyen most a skythák laknak, a hagyomány szerint egykor a kimmeriusoké volt); a skythák betörésekor pedig tanácskoztak a kimmeriusok, mivel nagy volt a betörő sereg; de véleményük megoszlott, és

ἐντόνους μὲν ἀμφοτέρας, ἀμείνω δὲ τὴν τῶν βασιλέων· τὴν μὲν γὰρ δὴ τοῦ δήμου φέρειν γνώμην ὡς ἀπαλλάσσεσθαι πρῆγμα εἴη μηδὲ πρὸ σποδοῦ δεόμενον κινδυνεύειν, τὴν δὲ τῶν βασιλέων διαμάχεσθαι περὶ τῆς χώρης τοῖσι ἐπιοῦσι. οὔκων δὴ ἐθέλειν πείθεσθαι οὔτε τοῖσι βασιλεῦσι τὸν δῆμον οὔτε τῷ δήμῳ τοὺς βασιλέας· τοὺς μὲν δὴ ἀπαλλάσσεσθαι βουλεύεσθαι ἀμαχητὶ τὴν χώρην παραδιδόντας τοῖσι ἐπιοῦσι· τοῖσι δὲ βασιλεῦσι δόξαι ἐν τῇ ἑωυτῶν κέεσθαι ἀποθανόντας μηδὲ συμφεύγειν τῷ δήμῳ, λογισαμένους ὅσα τε ἀγαθὰ πεπόνθασι καὶ ὅσα φεύγοντας ἐκ τῆς πατρίδος κακὰ ἐπίδοξα καταλαμβάνειν. ὡς δὲ δόξαι σφι ταῦτα, διαστάντας καὶ ἀριθμὸν ἴσους γενομένους μάχεσθαι πρὸς ἀλλήλους. καὶ τοὺς μὲν ἀποθανόντας πάντας ὑπ' ἑωυτῶν θάψαι τὸν δῆμον τῶν Κιμμερίων παρὰ ποταμὸν Τύρην (καί σφεων ἔτι δῆλός ἐστι ὁ τάφος), θάψαντας δὲ οὕτω τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς χώρης ποι-
13 έεσθαι· Σκύθας δὲ ἐπελθόντας λαβεῖν ἐρήμην τὴν χώρην. καὶ νῦν ἔστι μὲν ἐν τῇ Σκυθικῇ Κιμμέρια τείχεα, ἔστι δὲ πορθμήια Κιμμέρια, ἔστι δὲ καὶ χώρη οὔνομα Κιμμερίη, ἔστι δὲ Βόσπορος Κιμμέριος καλεόμενος. φαίνονται δὲ οἱ Κιμμέριοι φεύγοντες ἐς τὴν Ἀσίην τοὺς Σκύθας καὶ τὴν χερσόνησον κτίσαντες, ἐν τῇ νῦν Σινώπη πόλις Ἑλλὰς οἴκισται. φανεροὶ δέ εἰσι καὶ οἱ Σκύθαι διώξαντες αὐτοὺς καὶ ἐσβαλόντες ἐς γῆν τὴν Μηδικήν. ἁμαρτόντες τῆς ὁδοῦ· οἱ μὲν γὰρ Κιμμέριοι αἰεὶ τὴν παρὰ θάλασσαν ἔφευγον, οἱ δὲ Σκύθαι ἐν δεξιῇ τὸν Καύκασον ἔχοντες ἐδίωκον ἐς ὃ ἐσέβαλον ἐς γῆν τὴν Μηδικήν, ἐς μεσόγαιαν τῆς ὁδοῦ τέαφθέντες. οὗτος δὲ ἄλλος ξυνὸς Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων λεγόμενος λόγος εἴρηται.

14 Ἔφη δὲ Ἀριστέης ὁ Καϋστροβίου ἀνὴρ Προκοννήσιος ποιέων ἔπεα, ἀπικέσθαι ἐς Ἰσσηδόνας φοιβόλαμπτος γενόμενος, Ἰσσηδόνων δὲ ὑπεροικέειν Ἀριμασποὺς ἄνδρας μουνοφθάλμους, ὑπὲρ δὲ τούτων τοὺς χρυσοφύλακος γρῦπας, τούτων δὲ τοὺς Ὑπερβορέους κατήκοντας ἐπὶ θάλασσαν. τούτους ὦν πάντας πλὴν Ὑπερβορέων, ἀρξάντων Ἀριμασπῶν, αἰεὶ τοῖσι πλησιοχώροισι ἐπιτίθεσθαι, καὶ ὑπὸ μὲν Ἀριμασπῶν ἐξωθέεσθαι ἐκ τῆς χώρης Ἰσσηδόνας, ὑπὸ Ἰσσηδόνων Σκύθας, Κιμμερίους δὲ οἰκέοντας ἐπὶ τῇ νοτίῃ θαλάσσῃ ὑπὸ Σκυθέων πιεζομένους ἐκλείπειν τὴν χώρην. οὕτω ὐδὲ οὗτος συμφέρεται περὶ τῆς χώρης ταύτης Σκύθῃσι.

mindkét párt erősen a magáé mellett tartott, a királyoké azonban a helyesebbik vala. A népnek a véleménye ugyanis az volt, hogy oda kell hagyni az országot, s nem szükséges a föld poráért veszedelembe rohanni; míg a királyok azt akarták, hogy a betörőkkel meg kell vívni a földért. Így tehát sem a nép nem akart engedni a királyoknak, sem a királyok a népnek. Az egyik kardcsapás nélkül akarta odahagyni és átadni az országot a betörőknek; a királyok azonban elhatározták, hogy saját földjükön haljanak meg és ott feküdjenek, s hogy nem fognak megszaladni a néppel; megfontolták, hogy mennyi jót élveztek, s hogy mennyi baj várna rájuk, ha hazájukból elmenekülnének. Minthogy tehát ez volt a határzatuk, megoszoltak, és egyenlő számban harczoltak egymás ellen. A kimmeriusok népe a Tyras folyam mellé temette a maga halottait (s még ma is látható a sirjuk), temetés után pedig az országból kivándoroltak; a skythák pedig bevonulván, az elhagyott földet elfoglalták.[17] Még most is vannak Skythiában 12
kimmeriai falak, kimmeriai kikötő, egy Kimmeriának nevezett vidék és egy kimmeriai Bosporus. A mint tudjuk, a kimmeriusok a skythák elől menekültek Ázsiába és telepedtek volt le a félszigeten, a hol most a görög Sinope városa épült.[18] Hasonlókép tudjuk, hogy a skythák az ő üldözésük közben törtek be a méd földre, mert eltévedtek az úton. A kimmeriusok ugyanis mindig a tenger mentében futottak, a skythák pedig a Kaukazust tartva jobbról üldözték,[19] míg a méd földre be nem törtek, a föld belső része felé fordulván. Ez az a másik hagyomány, mely a görögök és barbárok között egyaránt él.

A prokonnesosi Aristeas, Kaystrobios fia, az eposzköltő, azt 13
beszéli, hogy Phoibostól ihletve az issedonokhoz jutott;[20] az issedonokon túl laknak az egyszemű arimaspusok, ezeken túl az aranyat őrző griffek, ezeken túl pedig a tengerig a hyperboreusok.[21] Szavai szerint tehát a hyperboreusok kivételével, az arimaspusok kezdeményezésére mindnyájan hadat viseltek szomszédjaikkal; az arimaspusok kiszorították földjükről az issedonokat, az issedonok a skythákat; a kimmeriusok pedig, a kik a déli tenger mellett laktak, a skythától szorítva odahagyták országukat.[22] Így tehát ő sem egyezik meg a skythákkal, midőn e földről beszél.

14 καὶ ὅθεν ἦν Ἀριστέης ὁ ταῦτα εἴπας, εἴρηκα. τὸν δὲ περὶ αὐτοῦ ἤκουον λόγον ἐν Προκοννήσῳ καὶ Κυζίκῳ, λέξω. Ἀριστέην γὰρ λέγουσι, ἐόντα τῶν ἀστῶν οὐδενὸς γένος ὑποδεέστερον, ἐσελθόντα ἐς κναφήιον ἐν Προκοννήσῳ ἀποθανεῖν, καὶ τὸν κναφέα κατακληίσαντα τὸ ἐργαστήριον οἴχεσθαι ἀγγελέοντα τοῖσι προσήκουσι τῷ νεκρῷ. ἐσκεδασμένου δὲ ἤδη τοῦ λόγου ἀνὰ τὴν πόλιν ὡς τεθνεὼς εἴη ὁ Ἀριστέης, ἐς ἀμφισβασίας τοῖσι λέγουσι ἀπικνέεσθαι ἄνδρα Κυζικηνὸν ἥκοντα ἐξ Ἀρτάκης πόλιος, φάντα συντυχεῖν τέ οἱ ἰόντι ἐπὶ Κυζίκου καὶ ἐς λόγους ἀπικέσθαι. καὶ τοῦτον μὲν ἐντεταμένως ἀμφισβατέειν, τοὺς δὲ προσήκοντας τῷ νεκρῷ ἐπὶ τὸ κναφήιον παρεῖναι ἔχοντας τὰ πρόσφορα ὡς ἀναιρησομένους· ἀνοιχθέντος δὲ τοῦ οἰκήματος οὔτε τεθνεῶτα οὔτε ζῶντα φαίνεσθαι Ἀριστέην. μετὰ δὲ ἑβδόμῳ ἔτεϊ φανέντα αὐτὸν ἐς Προκόννησον ποιῆσαι τὰ ἔπεα ταῦτα τὰ νῦν ὑπ' Ἑλλήνων Ἀριμάσπεα καλέεται, ποιήσαντα
15 δὲ ἀφανισθῆναι· τὸ δεύτερον. ταῦτα μὲν αἱ πόλιες αὗται λέγουσι, τάδε δὲ οἶδα Μεταποντίνοισι τοῖσι ἐν Ἰταλίῃ συγκυρήσαντα μετὰ τὴν ἀφάνισιν τὴν δευτέρην Ἀριστέω ἔτεσι τεσσεράκοντα καὶ διηκοσίοισι, ὡς ἐγὼ συμβαλλόμενος ἐν Προκοννήσῳ τε καὶ Μεταποντίῳ εὗρισκον. Μεταποντῖνοί φασι αὐτὸν Ἀριστέην φανέντα σφι ἐς τὴν χώρην κελεῦσαι βωμὸν Ἀπόλλωνος ἱδρύσασθαι καὶ Ἀριστέω τοῦ Προκοννησίου ἐπωνυμίην ἔχοντα ἀνδριάντα παρ' αὐτὸν ἱστάναι· φάναι γάρ σφι τὸν Ἀπόλλωνα Ἰταλιωτέων μούνοισι δὴ ἀπικέσθαι ἐς τὴν χώρην, καὶ αὐτός οἱ ἕπεσθαι ὁ νῦν ἐὼν Ἀριστέης· τότε δέ, ὅτε εἵπετο τῷ θεῷ, εἶναι κόραξ. καὶ τὸν εἰπόντα ταῦτα ἀφανισθῆναι, σφέας δὲ Μεταποντῖνοι λέγουσι ἐς Δελφοὺς πέμψαντας τὸν θεὸν ἐπειρωτᾶν ὅ τι τὸ φάσμα τοῦ ἀνθρώπου εἴη. τὴν δὲ Πυθίην σφέας κελεύειν πείθεσθαι τῷ φάσματι, πειθομένοισι δὲ ἄμεινον συνοίσεσθαι. καὶ σφέας δεξαμένους ταῦτα ποιῆσαι ἐπιτελέα. καὶ νῦν ἕστηκε ἀνδριὰς ἐπωνυμίην ἔχων Ἀριστέω παρ' αὐτῷ τὸ ἀγάλματι τοῦ Ἀπόλλωνος, πέριξ δὲ αὐτὸν δάφναι ἑστᾶσι· τὸ δὲ ἄγαλμα ἐν τῇ ἀγορῇ ἵδρυται. Ἀριστέω μέν νυν πέρι τοσαῦτα εἰρήσθω.

16 Τῆς δὲ γῆς, τῆς πέρι ὅδε ὁ λόγος ὥρμηται λέγεσθαι, οὐδεὶς οἶδε ἀτρεκέως ὅ τι τὸ κατύπερθέ ἐστι· οὐδενὸς γὰρ δὴ αὐτόπτεω

Azt már megmondtam, hogy honnan volt ez az Aristeas, a ki ezeket költötte; de azt a történetet, a melyet róla Prokonnesosban és Kyzikosban hallottam, azt is elbeszélem. A hagyomány szerint ugyanis Aristeas, ki egy polgártársánál sem volt alantabb származású, Prokonnesosban egy kallós műhelybe menvén, ott meghalt; a kallós tehát bezárta műhelyét és elment, hogy ezt a halott rokonainak megjelentse. Mikor már a városban híre futott, hogy Aristeas meghalt, egy Artake városából jövő kyzikosi ember vitázni kezdett e hír terjesztőivel, hogy ő találkozott vele útjában Kyzikos felé, és hogy beszélt is vele.[23] És ez az ember állításánál megmaradt; a halottnak rokonai pedig a kallós műhelybe mentek a temetéshez szükséges eszközökkel. De mikor a műhelyt fölnyitották, sem meghalva, sem élve nem került elő Aristeas. Hét évvel később ismét megjelent Prokonnesosban, és ekkor írta azon költeményeket, melyeket a görögök most Arimaspea-nak hívnak; ezeknek megirása után pedig másodszor is eltűnt. Ilyen a hagyomány ezekben a városokban; de Itáliában a metapontionbeliektől tudom, hogy Aristeas második eltünésénél (a mint a prokonnesosi és metapontioni szájhagyomány összehasonlításából kiszámítottam) kétszáznegyven évvel később a következő történt: a metapontionbeliek azt mondják, hogy maga Aristeas jelent meg földjükön és buzdította őket, hogy építsenek Apollonnak egy oltárt, meg hogy állítsák mellé a szobrát, melynek «a prokonnesosi Aristeas» legyen a felirata; mert szavai szerint az italioták[24] közül csupán az ő földjükre jött el Apollon, s hogy ő, a mostani Aristeas, maga is kiséretében vala, de akkor, midőn az istent kisérte, holló volt. E szavai után eltűnt, a metapontionbeliek pedig azt mondják, hogy követet küldöttek Delphoiba és megkérdezték, hogy mit jelent a férfiú megjelenése; s a Pythia buzdította őket, hogy engedelmeskedjenek a jelenésnek, mert az engedelmesség javukra fog válni. Ők tehát szót fogadván teljesítették e parancsot. S valóban ott áll egy szobor Aristeas fölirattal magának Apollonnak oltára mellett, körülötte pedig babérfák állanak. Az oltár a piaczon épült. Ennyi legyen elég Aristeasról.[25] 14

De hogy ezen a földön túl, a melyről szólani kezdettem, mi van: azt senkisem tudja pontosan; mert senkiről sem hallottam, 15 16

εἰδέναι φαμένου δύναμαι πυθέσθαι· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Ἀριστέης, τοῦ περ ὀλίγῳ πρότερον τούτων μνήμην ἐποιεύμην, οὐδὲ οὗτος προσωτέρω Ἰσσηδόνων ἐν αὐτοῖσι τοῖσι ἔπεσι ποιέων ἔφησε ἀπικέσθαι· ἀλλὰ τὰ κατύπερθε ἔλεγε ἀκοῇ, φὰς Ἰσσηδόνας εἶναι τοὺς ταῦτα λέγοντας. ἀλλ' ὅσον μὲν ἡμεῖς ἀτρεκέως ἐπὶ μακρότατον οἷοί τε ἐγενόμεθα ἀκοῇ ἐξικέσθαι, πᾶν εἰρήσεται.

Ἀπὸ τοῦ Βορυσθενεϊτέων ἐμπορίου (τοῦτο γὰρ τῶν παραθαλασσίων μεσαίτατόν ἐστι πάσης τῆς Σκυθίης), ἀπὸ τούτου πρῶτοι Καλλιππίδαι νέμονται ἐόντες Ἕλληνες Σκύθαι, ὑπὲρ δὲ τούτων ἄλλο ἔθνος οἳ Ἀλαζόνες καλέονται. οὗτοι δὲ καὶ οἱ Καλλιππίδαι τὰ μὲν ἄλλα κατὰ ταὐτὰ Σκύθῃσι ἐπασκέουσι, σῖτον δὲ καὶ σπείρουσι καὶ σιτέονται, καὶ κρόμμυα καὶ σκόροδα καὶ φακοὺς καὶ κέγχρους. ὑπὲρ δὲ Ἀλαζόνων οἰκέουσι Σκύθαι ἀροτῆρες, οἳ οὐκ ἐπὶ σιτήσι σπείρουσι τὸν σῖτον ἀλλ' ἐπὶ πρήσι. τούτων δὲ κατύπερθε οἰκέουσι Νευροί. Νευρῶν δὲ τὸ πρὸς βορέην ἄνεμον ἔρημον ἀνθρώπων, ὅσον
18 ἡμεῖς ἴδμεν. ταῦτα μὲν παρὰ τὸν Ὕπανιν ποταμόν ἐστι ἔθνεα πρὸς ἑσπέρης τοῦ Βορυσθένεος· ἀτὰρ διαβάντι τὸν Βορυσθένεα ἀπὸ θαλάσσης πρῶτον μὲν ἡ Ὑλαίη, ἀπὸ δὲ ταύτης ἄνω ἰόντι οἰκέουσι Σκύθαι γεωργοί, τοὺς Ἕλληνες οἱ οἰκέοντες ἐπὶ τῷ Ὑπάνι ποταμῷ καλέουσι Βορυσθενεΐτας, σφέας δὲ αὐτοὺς Ὀλβιοπολίτας. οὗτοι ὦν οἱ γεωργοὶ Σκύθαι νέμονται τὸ μὲν πρὸς τὴν ἠῶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁδοῦ, κατήκοντες ἐπὶ ποταμὸν τῷ οὔνομα κέεται Παντικάπης, τὸ δὲ πρὸς βορέην ἄνεμον πλόον ἀνὰ τὸν Βορυσθένεα ἡμερέων ἕνδεκα. ἤδη δὲ κατύπερθε τούτων ἡ ἔρημός ἐστι ἐπὶ πολλόν. μετὰ δὲ τὴν ἔρημον Ἀνδροφάγοι οἰκέουσι, ἔθνος ἐὸν ἴδιον καὶ οὐδαμῶς Σκυθικόν. τὸ δὲ τούτων κατύπερθε ἔρημον ἤδη ἀληθέως καὶ ἔθνος ἀνθρώπων οὐδέν,
19 ὅσον ἡμεῖς ἴδμεν. τὸ δὲ πρὸς τὴν ἠῶ τῶν γεωργῶν τούτων Σκυθέων, διαβάντι τὸν Παντικάπην ποταμόν, νομάδες ἤδη Σκύθαι νέμονται, οὔτε τι σπείροντες οὐδὲν οὔτε ἀροῦντες· ψιλὴ δὲ δενδρέων ἡ πᾶσα αὕτη πλὴν τῆς Ὑλαίης. οἱ δὲ νομάδες οὗτοι τὸ πρὸς τὴν ἠῶ ἡμερέων τεσσέρων καὶ δέκα ὁδὸν
20 νέμονται χώρην κατατείνουσαν ἐπὶ ποταμὸν Γέρρον. πέρην δὲ τοῦ Γέρρου ταῦτα δὴ τὰ καλεύμενα βασιλήιά ἐστι καὶ Σκύθαι οἱ ἄριστοί τε καὶ πλεῖστοι καὶ τοὺς ἄλλους νομίζοντες Σκύθας δούλους σφετέρους εἶναι. κατήκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρὸς

a ki azt mondta volna, hogy a saját szemeivel látta. Sőt még Aristeas sem, a kiről kevéssel előbb emlékeztem meg, még ez sem állította költeményeiben, hogy tovább jutott volna az issedonoknál; mert azon túl levő dolgokról hallomás után beszél, megjegyezvén, hogy az issedonok beszélik úgy. A minek azonban hallomás útján lehetőleg pontos tudomására jutottam, mind el fogom mondani.

A borystheneiták kikötőjétől kezdve[26] (mert egész Skythia 17
tengerparti vidékének körülbelül ez a közepe) először a kallipidák laknak, a kik tulajdonkép görög skythák;[27] rajtok túl egy másik nép, a melyet alazonoknak hívnak. Ezek és a kallipidák minden egyébben skytha szokások szerint élnek, de a gabonát nemcsak vetik, hanem meg is eszik, valamint vöröshagymát, foghagymát, lencsét és kölest is. Az alazonokon túl laknak skytha földmívesek, a kik nem használat végett vetik a gabonát, hanem eladás czéljából.[28] Ezeken túl laknak a neurusok, a kiktől északra, a mennyire tudjuk, emberektől nem lakott pusztaság van.[29] Ezek a népek lak- 18
nak a Hypanis folyam mellett, a Borysthenestől nyugatra. A Borysthenes másik partján a tengernél van először Hylaia (erdős ország),[30] azon túl északra skytha földmivelők laknak, a kiket a Hypanis folyamnál lakó görögök borystheneitáknak neveznek, de maguk magukat olbiopolitáknak hívják. Ezek a földmívelő skythák tehát három napnyi járásra laknak kelet felé, és a Pantikapes nevű folyóig huzódnak;[31] északra azonban tizenegy napig tartó hajóútra vannak a Borysthenesen fölfelé. Fölöttük már nagy messzeségre pusztaság a föld. A puszta után az androphagusok (emberevők) laknak, egy különleges és semmiképen sem skytha nép. Ezek fölött azután, a mennyire tudjuk, már valóban pusztaság van, semmiféle emberi faj. Ezen földmívelő skythákról keletre, a Panti- 19
kapes folyó tulsó partján már nomád skythák laknak, a kik semmit sem vetnek, sem nem aratnak; maga a vidék pedig Hylaia kivételével teljesen hijjával van a fának. Ezek a nomádok keletre tizennégy napnyi útra lakják a földet, mely a Gerrhos folyóig huzódik.[32] A Gerrhoson túl van azután az úgynevezett királyföld; itt 20
laknak a legbátrabb és legtöbb skythák, a kik a többi skythákat rabszolgáiknak tekintik. Ezek délre a Tauros hegységig, keletre

μεσαμβρίην ἐς τὴν Ταυρικήν, τὸ δὲ πρὸς ἠῶ ἐπί τε τάφρον, τὴν δὴ οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι ὤρυξαν, καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος τὸ ἐμπόριον τὸ καλέεται Κρημνοί· τὰ δὲ αὐτῶν κατήκουσι ἐπὶ ποταμὸν Τάναϊν. τὰ δὲ κατύπερθε πρὸς βορέην ἄνεμον τῶν βασιληίων Σκυθέων οἰκέουσι Μελάγχλαινοι, ἄλλο ἔθνος καὶ οὐ Σκυθικόν. Μελαγχλαίνων δὲ τὸ κατύπερθε λίμναι καὶ ἔρημός ἐστι ἀνθρώπων, κατ' ὅσον ἡμεῖς ἴδμεν.

21 Τάναϊν δὲ ποταμὸν διαβάντι οὐκέτι Σκυθική, ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη τῶν λαξίων Σαυροματέων ἐστί, οἳ ἐκ τοῦ μυχοῦ ἀρξάμενοι τῆς Μαιήτιδος λίμνης νέμονται τὸ πρὸς βορέην ἄνεμον, ἡμερέων πεντεκαίδεκα ὁδόν, πᾶσαν ἐοῦσαν ψιλὴν καὶ ἀγρίων καὶ ἡμέρων δενδρέων· ὑπεροικέουσι δὲ τούτων δευτέρην λάξιν ἔχοντες Βουδῖνοι, γῆν νεμόμενοι πᾶσαν δασέαν ὕλῃ παντοίῃ.

22 Βουδίνων δὲ κατύπερθε πρὸς βορέην ἐστὶ πρώτη μὲν ἔρημος ἐπ' ἡμερέων ἑπτὰ ὁδόν, μετὰ δὲ τὴν ἔρημον ἀποκλίνοντι μᾶλλον πρὸς ἀπηλιώτην ἄνεμον νέμονται Θυσσαγέται, ἔθνος πολλὸν καὶ ἴδιον· ζῶσι δὲ ἀπὸ θήρης. συνεχέες δὲ τούτοισι ἐν τοῖσι αὐτοῖσι τόποισι κατοικημένοι εἰσὶ τοῖσι οὔνομα κέεται Ἰύρκαι, καὶ οὗτοι ἀπὸ θήρης ζῶντες τρόπῳ τοιῷδε. λοχᾷ ἐπὶ δένδρεον ἀναβάς, τὰ δέ ἐστι πυκνὰ ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώρην· ἵππος δὲ ἑκάστῳ δεδιδαγμένος ἐπὶ γαστέρα κέεσθαι ταπεινότητος εἵνεκα ἕτοιμός ἐστι καὶ κύων· ἐπεὰν δὲ ἀπίδῃ τὸ θηρίον ἀπὸ τοῦ δενδρέου, τοξεύσας ἐπιβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον διώκει, καὶ ὁ κύων ἕχεται. ὑπὲρ δὲ τούτων τὸ πρὸς τὴν ἠῶ ἀποκλίνοντι οἰκέουσι Σκύθαι ἄλλοι, ἀπὸ τῶν βασιληίων Σκυθέων ἀποστάντες καὶ οὕτω ἀπικόμενοι ἐς τοῦτον τὸν χῶρον.

23 Μέχρι μὲν δὴ τῆς τούτων τῶν Σκυθέων χώρης ἐστὶ ἡ καταλεχθεῖσα πᾶσα πεδιὰς τε γῆ καὶ βαθυγαίος, τὸ δ' ἀπὸ τούτου λιθώδης τ' ἐστὶ καὶ τρηχέα. διεξελθόντι δὲ καὶ τῆς τρηχέης χώρης πολλὸν οἰκέουσι ὑπώρεαν ὀρέων ὑψηλῶν ἄνθρωποι λεγόμενοι εἶναι πάντες φαλακροὶ ἐκ γενετῆς γινόμενοι, καὶ ἔρσενες καὶ θήλεαι ὁμοίως, καὶ σιμοὶ καὶ γένεια ἔχοντες μεγάλα, φωνὴν δὲ ἰδίην ἱέντες, ἐσθῆτι δὲ χρεώμενοι Σκυθικῇ, ζῶντες δὲ ἀπὸ δενδρέων. ποντικὸν μὲν οὔνομα τῷ δενδρέῳ ἀπ' οὗ ζῶσι, μέγαθος δὲ κατὰ συκέην μάλιστά κῃ· καρπὸν δὲ φορέει κυάμῳ ἴσον, πυρῆνα δὲ ἔχει. τοῦτο ἐπεὰν γένηται πέπον, σακκέουσι ἱματίοισι, ἀπορρέει δὲ ἀπ' αὐτοῦ παχὺ καὶ μέλαν· οὔνομα δὲ τῷ ἀπορρέοντί ἐστι ἄσχυ· τοῦτο καὶ λείχουσι καὶ γάλακτι συμμίσγοντες πίνουσι, καὶ ἀπὸ τῆς παχύτητος αὐτοῦ τῆς τρυγὸς παλάθας

pedig az árokig, melyet a vakoktól származottak ástak volt, és a Maiotis tavának kikötőjéig huzódnak, melynek Kremnoi a neve.[33] Más földbirtokaik a Tanais folyóig is elhuzódnak. A királyi skythákon túl északra a melanchlainusok (Feketeköpenyűek) laknak, egy más népfaj, mely nem skytha.[34] A melanchlainusokon túl azonban mocsarok vannak, s a mennyire tudomásunk ér, ember-nem-lakta pusztaság.

A Tanais folyónak másik partján már nincs skytha föld, hanem 21
a vidéknek eleje a sauromatáké,[35] a kik a Maiotis öblétől kezdve tizenöt napnyi útra laknak észak felé,[36] s az egész területen nem található vadon nőtt vagy gyümölcsfa; rajtuk túl a másik rész a budinusok tulajdona, a kiknek földje mindenféle sűrű erdőtől van bo- 22
rítva. A budinusokon túl északra először hét napnyi hosszú puszta terül el: e pusztaságon túl kissé keletre fordulva laknak a thyssageták, egy népes és különleges népfaj, mely vadászatból él. Mindjárt mellettük, ugyanezen a vidéken lakik az úgynevezett jyrka nép,[37] mely szintén vadászatból él, még pedig a következő módon: a vadász a fára mászva, mely az egész területen sűrűn terem, áll lesben; mindenkinek van egy olyatén módon betanított lova, hogy hasára fekve alacsonynak lássék, meg egy kutyája; ha már most a fáról megpillantja a vadat, rányilaz és lovára szállva üldözi, a kutya pedig nyomon követi. Ezeken túl északra fordulva más skythák laknak, a kik a királyi skythától elszakadtak, és így jutottak erre a vidékre.[38]

Ezen skytháknak a földjéig az eddig leírt vidék egészen sík 23
és kövér föld; innen azonban kövecses és durva.[39] Ha nagy utat teszünk e durva vidéken át, magas hegyek tövében embereket fogunk találni, a kikről a szóbeszéd azt mondja, hogy gyermekségüktől fogva mindnyájan kopaszok, férfiak és nők egyaránt, úgyszintén piszék és nagy álluk van; saját nyelvükön beszélnek ugyan, de skytha ruhában járnak és gyümölcsfákról nyerik táplálékukat. A fának, mely nekik élelmet ad, pontikon a neve, s olyan nagy lehet, mint a fügefa. Gyümölcse hasonlít a babhoz és magvat rejt magában. Mikor ez megérik, zsákon átszűrik, s belőle sűrű fekete nedv folyik ki, melynek aschy a neve. Ezt nyalják is, meg tejjel keverve is iszszák; sűrű seprőjéből pedig kalácsot ké-

συντιθεῖσι καὶ ταύτας σιτέονται. πρόβατα γάρ σφι οὐ πολλά ἐστι. οὐ γάρ τι σπουδαῖαι αἱ νομαὶ αὐτόθι εἰσί. ὑπὸ δενδρέῳ δὲ ἕκαστος κατοίκηται, τὸν μὲν χειμῶνα ἐπεὰν τὸ δένδρεον περικαλύψῃ πίλῳ στεγνῷ λευκῷ, τὸ δὲ θέρος ἄνευ πίλου. τούτους οὐδεὶς ἀδικέει ἀνθρώπων· ἱροὶ γὰρ λέγονται εἶναι· οὐδέ τι ἀρήιον ὅπλον ἐκτέαται. καὶ τοῦτο μὲν τοῖσι περιοικέουσι οὗτοί εἰσι οἱ τὰς διαφορὰς διαιρέοντες, τοῦτο δέ, ὃς ἂν φεύγων καταφύγῃ ἐς τούτους, ὑπ' οὐδενὸς ἀδικέεται. οὔνομα δέ σφι ἐστὶ Ἀργιππαῖοι.

24 Μέχρι μέν νυν τῶν φαλακρῶν τούτων πολλὴ περιφανείη τῆς χώρης ἐστὶ καὶ τῶν ἔμπροσθε ἐθνέων· καὶ γὰρ Σκυθέων τινὲς ἀπικνέονται ἐς αὐτούς, τῶν οὐ χαλεπόν ἐστι πυθέσθαι καὶ Ἑλλήνων τῶν ἐκ Βορυσθενέος τε ἐμπορίου καὶ τῶν ἄλλων Ποντικῶν ἐμπορίων. Σκυθέων δὲ οἱ ἂν ἔλθωσι ἐς αὐτούς, δι' 25 ἑπτὰ ἑρμηνέων καὶ δι' ἑπτὰ γλωσσέων διαπρήσσονται. μέχρι μὲν δὴ τούτων γινώσκεται, τὸ δὲ τῶν φαλακρῶν κατύπερθε οὐδεὶς ἀτρεκέως οἶδε φράσαι. ὄρεα γὰρ ὑψηλὰ ἀποτάμνει ἄβατα καὶ οὐδείς σφεα ὑπερβαίνει. οἱ δὲ φαλακροὶ οὗτοι λέγουσι, ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες, οἰκέειν τὰ ὄρεα αἰγίποδας ἄνδρας, ὑπερβάντι δὲ τούτους ἀνθρώπους ἄλλους οἳ τὴν ἑξάμηνον κατεύδουσι. τοῦτο δὲ οὐκ ἐνδέκομαι τὴν ἀρχήν. ἀλλὰ τὸ μὲν πρὸς ἠῶ τῶν φαλακρῶν γινώσκεται ἀτρεκέως ὑπὸ Ἰσσηδόνων οἰκεόμενον, τὸ μέντοι κατύπερθε πρὸς βορέην ἄνεμον οὐ γινώσκεται οὔτε τῶν φαλακρῶν οὔτε Ἰσσηδόνων, εἰ μὴ ὅσα αὐτῶν τούτων λεγόντων. 26 νόμοισι δὲ Ἰσσηδόνες τοιοῖσιδε λέγονται χρᾶσθαι. ἐπεὰν ἀνδρὶ ἀποθάνῃ πατήρ, οἱ προσήκοντες πάντες προσάγουσι πρόβατα, καὶ ἔπειτα ταῦτα θύσαντες καὶ καταταμόντες τὰ κρέα κατατάμνουσι καὶ τὸν τοῦ δεκομένου τεθνεῶτα γονέα, ἀναμίξαντες δὲ πάντα τὰ κρέα δαῖτα ταῦτα προτίθεται. τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ ψιλώσαντες καὶ ἐκκαθήραντες καταχρυσοῦσι καὶ ἔπειτα ἅτε ἀγάλματι χρέωνται, θυσίας μεγάλας ἐπετείους ἐπιτελέοντες. παῖς δὲ πατρὶ τοῦτο ποιέει, κατά περ Ἕλληνες τὰ γενέσια. ἄλλως δὲ δίκαιοι καὶ οὗτοι λέγονται εἶναι, ἰσοκρατέες δὲ ὁμοίως αἱ γυναῖκες τοῖσι ἀνδράσι. 27 γινώσκονται μὲν δὴ καὶ οὗτοι, τὸ δὲ ἀπὸ τούτων τὸ κατύπερθε Ἰσσηδόνες εἰσὶ οἱ λέγοντες μουνοφθάλμους ἀνθρώπους καὶ χρυσοφύλακας γρῦπας εἶναι· παρὰ δὲ τούτων Σκύθαι παραλαβόντες λέγουσι, παρὰ δὲ Σκυθέων ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νενομίκαμεν, καὶ ὀνομάζομεν αὐτοὺς σκυθιστὶ Ἀριμασπούς· ἄριμα γὰρ ἓν καλέουσι Σκύθαι, σπου δὲ ὀφθαλμόν.

szítenek, és ezt is megeszik;[40] mert marhájuk kevés van, a legelők ugyanis ott nem jók. Mindenki egy fa alatt lakik, melyet télen át fehér nemez-ponyvával takar be; nyáron takaró nélkül áll. Ezeket egy ember sem bántja, mert szenteknek tartják. Harczi fegyvereket sem használnak; s azonfölül ők igazítják el szomszédaik közt a perpatvarokat, úgyszintén a gyilkosra, ki hozzájuk menekült, senkisem teszi kezét. Argippaiusoknak hívják őket.

Ezen kopaszfejűekig tehát mind a földről, mind az idáig lakó 24
népekről biztos tudomásunk van; mert részben skythák jönnek hozzájuk, s ezektől nem kerül nehézségbe a tudakozódás, részben görögök is a Borysthenesnek kereskedőhelyétől, meg a többi pontusi kereskedőhelyekről. Azok a skythák, a kik hozzájuk jönnek, hét tolmácscsal és hét nyelven intézik el ügyeiket.[41] Idáig tehát 25
ismerjük a földet; de a kopaszokon túl senkisem tud alaposan beszélni. Mert áthághatatlan magas hegyek vágják el az utat, és senkisem hatol át rajtuk.[42] Ezek a kopaszok ugyan beszélik, de én nem hiszem el nekik, hogy a hegyeken kecskelábú emberek laknak, s ezeken túl megint mások, a kik a téli hat hónapot átaluszszák; ezt azonban már még úgy sem hiszem. Ellenben a kopaszoktól keletre pontosan tudjuk, hogy az issedonok laknak; a mi pedig a kopaszokon és az issedonokon túl északra van, az ismeretlen, ha csak az nem, a mit ezek maguk beszélnek. Hír szerint az 26
issedonoknak ilyen szokásaik vannak: ha valakinek meghalt az apja, az összes rokonok barmokat hajtanak hozzá; ezeket azután föláldozzák és husukat szétdarabolják, valamint a házigazda meghalt apjáét is, és az egész húsmennyiséget összekeverve lakomául tálalják föl. De a fejét lenyúzzák és megtisztítva bearanyozzák, melyet azután istenkép gyanánt tekintenek és évi nagy áldozatokat hoznak neki. Így tiszteli meg a fiú az apát, mint a görögök halotti ünnepekkel. Különben ezekről is az a hír, hogy igazságosak, s hogy a nőknek náluk ép oly jogaik vannak, mint a férfiaknak. Ennyire terjed róluk való tudomásunk. Az issedonok 27
szavai szerint ezeken túl egyszerű emberek és az aranyőrző griffek laknak. E hírt a skythák vették át tőlük, a skythától pedig mi többiek fogadtuk el, és őket skytha módra arimaspusoknak hívjuk. Skytha nyelven ugyanis arima *egy*-et jelent, *spu* pedig *szem*-et.[43]

28 Δυσχείμερος δὲ αὕτη ἡ καταλεχθεῖσα πᾶσα χώρη οὕτω δή τι ἐστί, ἔνθα τοὺς μὲν ὀκτὼ τῶν μηνῶν ἀφόρητος οἷος γίνεται κρυμός, ἐν τοῖσι ὕδωρ ἐκχέας πηλὸν οὐ ποιήσεις, πῦρ δὲ ἀνακαίων ποιήσεις πηλόν· ἡ δὲ θάλασσα πήγνυται καὶ ὁ Βόσπορος πᾶς ὁ Κιμμέριος, καὶ ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου οἱ ἐντὸς τάφρου Σκύθαι κατοικημένοι στρατεύονται καὶ τὰς ἁμάξας ἐπελαύνουσι πέρην ἐς τοὺς Σίνδους. οὕτω μὲν δὴ τοὺς ὀκτὼ μῆνας διατελέει χειμὼν ἐών, τοὺς δ' ἐπιλοίπους τέσσερας ψύχεα αὐτόθι ἐστί. κεχώρισται δὲ οὗτος ὁ χειμὼν τοὺς τρόπους πᾶσι τοῖσι ἐν ἄλλοισι χωρίοισι γινομένοισι χειμῶσι, ἐν τῷ τὴν μὲν ὡραίην οὐκ ἔστι λόγου ἄξιον οὐδέν, τὸ δὲ θέρος ὧν οὐκ ἀνίει· βρονταί τε ἦμος τῇ ἄλλῃ γίνονται, τηνικαῦτα μὲν οὐ γίνονται, θέρεος δὲ ἀμφιλαφέες· ἢν δὲ χειμῶνος βροντὴ γένηται, ὡς τέρας νενόμισται θωυμάζεσθαι. ὣς δὲ καὶ ἢν σεισμὸς γένηται, ἤν τε θέρεος ἤν τε χειμῶνος, ἐν τῇ Σκυθικῇ τέρας νενόμισται. ἵπποι δὲ ἀνεχόμενοι φέρουσι τὸν χειμῶνα τοῦτον, ἡμίονοι δὲ οὐδὲ ὄνοι οὐκ ἀνέχονται ἀρχήν. τῇ δὲ ἄλλῃ ἵπποι μὲν ἐν κρυμῷ ἑστεῶτες ἀποσφακελίζουσι 29 ὄνοι δὲ καὶ ἡμίονοι ἀνέχονται. δοκέει δέ μοι καὶ τὸ γένος τῶν βοῶν τὸ κόλον διὰ ταῦτα οὐ φύειν κέρεα αὐτόθι. μαρτυρέει δέ μοι τῇ γνώμῃ καὶ Ὁμήρου ἔπος ἐν Ὀδυσσείῃ ἔχον ὧδε,

καὶ Λιβύην, ὅθι τ' ἄρνες ἄφαρ κεραοὶ τελέθουσι,

ὀρθῶς εἰρημένον, ἐν τοῖσι θερμοῖσι ταχὺ παραγίνεσθαι τὰ κέρεα, ἐν δὲ τοῖσι ἰσχυροῖσι ψύχεσι ἢ οὐ φύει κέρεα τὰ κτήνεα ἢ φύοντα φύει μόγις.

30 Ἐνθαῦτα μέν νυν διὰ τὰ ψύχεα γίνεται ταῦτα. θωυμάζω δέ (προσθήκας γὰρ δή μοι ὁ λόγος ἐξ ἀρχῆς ἐδίζητο) ὅτι ἐν τῇ Ἠλείῃ πάσῃ χώρῃ οὐ δυνέαται γίνεσθαι ἡμίονοι, οὔτε ψυχροῦ τοῦ χώρου ἐόντος οὔτε ἄλλου φανεροῦ αἰτίου οὐδενός· φασὶ δὲ αὐτοὶ Ἠλεῖοι ἐκ κατάρης τευ οὐ γίνεσθαι σφίσι ἡμιόνους· ἀλλ' ἐπεὰν προσίῃ ἡ ὥρη κυΐσκεσθαι τὰς ἵππους, ἐξελαύνουσι ἐς τοὺς πλησιοχώρους αὐτάς, καὶ ἔπειτά σφι ἐν τῇ τῶν πέλας ἐπιεῖσι τοὺς ὄνους, ἐς ὃ ἂν σχῶσι αἱ ἵπποι ἐν γαστρί· ἔπειτα δὲ ὀπίσω ἀπελαύνουσι.

31 Περὶ δὲ τῶν πτερῶν τῶν Σκύθαι λέγουσι ἀνάπλεον εἶναι τὸν ἠέρα, καὶ τούτων εἵνεκα οὐκ οἷοί τε εἶναι οὔτε ἰδεῖν τὸ πρόσω τῆς ἠπείρου οὔτε διεξιέναι, τήνδε ἔχω περὶ αὐτῶν γνώμην. τὰ κατύπερθε ταύτης τῆς χώρης αἰεὶ νίφεται ἐλάσσονι δὲ τοῦ θέρεος ἢ τοῦ χειμῶνος, ὥσπερ καὶ οἰκός. ἤδη ὧν ὅστις ἀγχόθεν χιόνα ἄδρὴν πίπτουσαν εἶδε, οἶδε

Maga az egész leírt vidék annyira zord, hogy nyolcz hónapon 28
át tűrhetetlen a hideg, s ezalatt a kiöntött víz sarat nem csinál, hacsak tüzet nem élesztenek hozzá. A tenger befagy, valamint az egész kimmeriai Bosporus; s az árkon innen lakó skythák a jegen át vezetik csapataikat, s szekereiket a sindusok földjéig hajtják el rajta. Így tart tehát ott nyolcz hónapig a tél, de a többi négy hónap is hideg.[44] Ennek a télnek a természete annyiban üt el az összes többi vidékeken uralkodó telektől, hogy eső idejében itt alig esik valami, míg nyáron az eső meg sem áll; mikor másutt zivatar van, itt az nem fordul elő; nyáron azonban igen sok.[45] Ha pedig télen támad egy zivatar, azt csodaképp bámulják; hasonlókép, ha földrengés fordul elő, — akár télen, akár nyáron — csodának tartják a skythák földjén. A lovak ki tudják állani ezt a hideget; öszvérek és szamarak azonban egyáltalán nem; míg más vidéken a hidegben álló lovak megfagynak, a szamarak és öszvérek pedig kiállják. Véleményem szerint e miatt nem nő meg itt a szarvuk a szar- 29
vasmarháknak sem; s nézetem mellett tanuskodik Homeros is, midőn az Odysseiában így szól:

Libya földje, hol a bárány már szarvat eresztget.

Mert helyesen mondja, hogy meleg vidékeken gyorsan előtűnnek a szarvak; ellenben erős hidegekben vagy egyáltalán nem nő meg a marháknak a szarvuk, vagy ha nő, hát kicsiny.[46]

Ennek itt tehát a hideg az oka. Csodálkozom azonban (mert 30
a kitéréseket előadásomban már kezdettől fogva szerettem), hogy egész Elisben nem tenyésznek öszvérek, bár a vidék nem hideg, sem más kézzelfogható ok nincsen. Maguk az elisiek azt mondják, hogy valamely átok miatt nem tenyészhetnek náluk öszvérek; mikor tehát közeledik az idő, hogy a lovakat meghágassák, elhajtják a szomszédokhoz, s ezeknek a földjén bocsátják rájuk a szamarakat, míg a lovak teherbe nem esnek, azután pedig visszahajtják.

A tollakat illetőleg pedig, melyekről a skythák azt mondják, 31
hogy tele van velük a lég, s hogy miattuk nem lehet tovább látni a földön, sem rajta átmenni, következő véleményem van: ezen a vidéken túl mindig hó esik, s a mi természetes, nyáron kevésbbé, mint télen. A ki már látott közelről sűrű havat esni, az érti, hogy

τὸ λέγω· οἷκε γὰρ ἡ χιὼν πτεροῖσι· καὶ διὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον ἐόντα τοιοῦτον ἀνοίκητα τὰ πρὸς βορέην ἐστὶ τῆς ἠπείρου ταύτης. τὰ ὦν πτερὰ εἰκάζοντας τὴν χιόνα τοὺς Σκύθας τε καὶ τοὺς περιοίκους δοκέω λέγειν. ταῦτα μέν νυν τὰ λέγεται μακρότατα εἴρηται.

32 Ὑπερβορέων δὲ πέρι ἀνθρώπων οὔτε τι Σκύθαι λέγουσι οὐδὲν οὔτε τινὲς ἄλλοι τῶν ταύτῃ οἰκημένων, εἰ μὴ ἄρα Ἰσσηδόνες. ὡς δὲ ἐγὼ δοκέω, οὐδ' οὗτοι λέγουσι οὐδέν· ἔλεγον γὰρ ἂν καὶ Σκύθαι, ὡς περὶ τῶν μουνοφθάλμων λέγουσι. ἀλλ' Ἡσιόδῳ μέν ἐστι περὶ Ὑπερβορέων εἰρημένα, ἔστι δὲ καὶ Ὁμήρῳ ἐν Ἐπιγόνοισι, εἰ δὴ τῷ ἐόντι γε Ὅμηρος ταῦτα τὰ ἔπεα ἐποίησε.
33 πολλῷ δέ τι πλεῖστα περὶ αὐτῶν Δήλιοι λέγουσι, φάμενοι ἱρὰ ἐνδεδεμένα ἐν καλάμῃ πυρῶν ἐξ Ὑπερβορέων φερόμενα ἀπικνέεσθαι ἐς Σκύθας, ἀπὸ δὲ Σκυθέων ἤδη δεκομένους αἰεὶ τοὺς πλησιοχώρους ἑκάστους κομίζειν αὐτὰ τὸ πρὸς ἑσπέρης ἑκαστάτω ἐπὶ τὸν Ἀδρίην, ἐνθεῦτεν δὲ πρὸς μεσαμβρίην προπεμπόμενα πρώτους Δωδωναίους Ἑλλήνων δέκεσθαι, ἀπὸ δὲ τούτων καταβαίνειν ἐπὶ τὸν Μηλιέα κόλπον καὶ διαπορεύεσθαι ἐς Εὔβοιαν, πόλιν τε ἐς πόλιν πέμπειν μέχρι Καρύστου, τὸ δ' ἀπὸ ταύτης ἐκλιπεῖν Ἄνδρον· Καρυστίους γὰρ εἶναι τοὺς κομίζοντας ἐς Τῆνον, Τηνίους δὲ ἐς Δῆλον, ἀπικνέεσθαι μέν νυν οὕτω ταῦτα τὰ ἱρὰ λέγουσι ἐς Δῆλον, πρῶτον δὲ τοὺς Ὑπερβορέους πέμψαι φερούσας τὰ ἱρὰ δύο κούρας, τὰς ὀνομάζουσι Δήλιοι εἶναι Ὑπερόχην τε καὶ Λαοδίκην· ἅμα δὲ αὐτῇσι ἀσφαλείης εἵνεκεν πέμψαι τοὺς Ὑπερβορέους τῶν ἀστῶν ἄνδρας πέντε πομπούς, τούτους οἳ νῦν Περφερέες καλέονται τιμὰς μεγάλας ἐν Δήλῳ ἔχοντες. ἐπεὶ δὲ τοῖσι Ὑπερβορέοισι τοὺς ἀποπεμφθέντας ὀπίσω οὐκ ἀπονοστέειν, δεινὰ ποιευμένους εἰ σφεας αἰεὶ καταλάμψεται ἀποστέλλοντας μὴ ἀποδέκεσθαι, οὕτω δὴ φέροντας ἐς τοὺς οὔρους τὰ ἱρὰ ἐνδεδεμένα ἐν πυρῶν καλάμῃ τοὺς πλησιοχώρους ἐπισκήπτειν κελεύοντας προπέμπειν σφέα ἀπὸ ἑωυτῶν ἐς ἄλλο ἔθνος. καὶ ταῦτα μὲν οὕτω προπεμπόμενα ἀπικνέεσθαι λέγουσι ἐς Δῆλον. οἶδα δὲ αὐτὸς τούτοισι τοῖσι ἱροῖσι τόδε ποιεύμενον προσφερές, τὰς Θρηικίας καὶ τὰς Παιονίδας γυναῖκας, ἐπεὰν θύωσι τῇ Ἀρτέμιδι τῇ βασιλείῃ, οὐκ ἄνευ πυρῶν καλάμης ἐχούσας
34 τὰ ἱρά. καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτας οἶδα ποιεύσας· τῇσι δὲ παρθένοισι ταύτῃσι τῇσι ἐξ Ὑπερβορέων τελευτησάσῃσι ἐν Δήλῳ κείρονται καὶ αἱ κόραι καὶ οἱ παῖδες οἱ Δηλίων· αἱ μὲν πρὸ γάμου πλόκαμον ἀποταμνόμεναι καὶ περὶ ἄτρακτον εἰλίξασαι ἐπὶ τὸ σῆμα τιθεῖσι (τὸ δὲ σῆμά ἐστι ἔσω ἐς τὸ Ἀρτεμίσιον ἐσιόντι ἀριστερῆς χειρός,

mit mondok; a hó t. i. hasonlít a tollakhoz, s a télnek ilyen természete miatt lakhatatlan az ezen földtől északra eső vidék. Azt hiszem tehát, hogy a skythák és szomszédaik a tollakkal képletileg jelölik a havat. Ennyit közlök a legtávolabbi vidékekről keringő hirekből.

A hyperboreus emberekről azonban sem a skythák, sem mások 32
az ott lakók közül semmit sem beszélnek, ha csak az issedonok nem. De azt hiszem, ezek sem emlegetik őket soha, mert különben a skythák is szólnának róluk, a mint az egyszeműekről is beszélnek. Hesiodos már említi a hyperboreusokat, valamint Homeros is az «Epigonoi»-ban, ha ugyan Homeros írta ezt a költeményt.[47] De 33
legeslegtöbbet a delosiak beszélnek róluk, s említik, hogy buzaszalmába csomagolt szent ajándékok jutnak a hyperboreusoktól a skythákhoz; a skythától azután a szomszédok veszik át egymásután és juttatják a legtávolabbi nyugatra az Adriáig; innen délre viszik és a görögök közül először a dodonaiak kapják meg; tőlük lejut a maleai öbölhöz és átviszik Euboiába; majd városról városra küldik Karystosig, innen Andros városát kikerülve, maguk a karystosiak viszik Tenosba, a tenosiak pedig Delosba. Így jutnak el szavaik szerint ezek az ajándékok Delosba, s hogy a hyperboreusok először két leánynyal küldötték el az ajándékokat, a kiknek a delosiak szerint Hyperoche és Laodike volt a nevük; biztonság végett azután öt polgárt küldöttek velük kiséretül; ezeket perphereknek hivják és Delosban nagy tiszteletben részesülnek. De mivel ezen küldöttek a hyperboreusokhoz nem tértek vissza, nagyon rossz dolognak tartották volna, ha mindig úgy járnának, hogy követeik nem jönnének vissza; azért tehát buzaszalmába csomagolt ajándékaikat a határig vitték, s kérve kérték a szomszédokat, hogy vigyék tovább egy néptől a másikig, s így jutnának el küldeményeik Delosba.[48] Magam is tudok ezen áldozatokhoz hasonló eljárást; mikor ugyanis thrák és paionisi nők Artemis királynőnek áldoznak, az ő ajándékaik is buzaszalmában vannak. Ezekről magam tudom, hogy így 34
cselekesznek. Ezen hyperboreus szűzek tiszteletére, kik Delosban elhaltak, nyirják le a delosi leányok és ifjak a hajukat. A leányok a házasság előtt vágnak le egy fürtöt, és orsó köré fonva teszik a sírra (ez a sír Artemis szentélyében a bejárástól balkézre fekszik, s

ἐπιπέφυκε δέ οἱ ἐλαίη), ὅσοι δὲ παῖδες τῶν Δηλίων περὶ χλόην
35 τινὰ εἰλίξαντες τῶν τριχῶν τιθεῖσι καὶ οὗτοι ἐπὶ τὸ σῆμα. αὗται μὲν δὴ ταύτην τιμὴν ἔχουσι πρὸς τῶν Δήλου οἰκητόρων. φασὶ δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι καὶ τὴν Ἄργην τε καὶ τὴν Ὦπιν ἐούσας παρθένους ἐξ Ὑπερβορέων κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους ἀνθρώπους πορευομένας ἀπικέσθαι ἐς Δῆλον ἔτι πρότερον Ὑπερόχης τε καὶ Λαοδίκης. ταύτας μέν νυν τῇ Εἰλειθυίῃ ἀποφερούσας ἀντὶ τοῦ ὠκυτόκου τὸν ἐτάξαντο φόρον ἀπικέσθαι, τὴν δὲ Ἄρπην τε καὶ τὴν Ὦπιν ἅμα αὐτοῖσι τοῖσι θεοῖσι ἀπικέσθαι λέγουσι καί σφι τιμὰς ἄλλας δεδόσθαι πρὸς σφέων· καὶ γὰρ ἀγείρειν σφι τὰς γυναῖκας, ἐπονομαζούσας τὰ οὐνόματα ἐν τῷ ὕμνῳ τόν σφι Ὠλὴν ἀνὴρ Λύκιος ἐποίησε, παρὰ δὲ σφέων μαθόντας νησιώτας τε καὶ Ἴωνας ὑμνέειν Ὦπιν τε καὶ Ἄργην ὀνομάζοντάς τε καὶ ἀγείροντας (οὗτος δὲ ὁ Ὠλὴν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἄλλους τοὺς παλαιοὺς ὕμνους ἐποίησε ἐκ Λυκίης ἐλθὼν τοὺς ἀειδομένους ἐν Δήλῳ), καὶ τῶν μηρίων καταγιζομένων ἐπὶ τῷ βωμῷ τὴν σποδὸν ταύτην ἐπὶ τὴν θήκην τὴν Ὦπιός τε καὶ Ἄργης ἀναισιμοῦσθαι ἐπιβαλλομένην. ἡ δὲ θήκη αὐτέων ἐστὶ ὄπισθε τοῦ Ἀρτεμισίου, πρὸς ἠῶ τετραμμένη, ἀγχοτάτω τοῦ Κηίων ἱστιητορίου.

36 Καὶ ταῦτα μὲν Ὑπερβορέων πέρι εἰρήσθω· τὸν γὰρ περὶ Ἀβάριος λόγον τοῦ λεγομένου εἶναι Ὑπερβορέου οὐ λέγω, [λέγων] ὡς τὸν διστὸν περιέφερε κατὰ πᾶσαν γῆν οὐδὲν σιτεόμενος. εἰ δὲ εἰσὶ ὑπερβόρεοί τινες ἄνθρωποι, εἰσὶ καὶ ὑπερνότιοι ἄλλοι. γελῶ δὲ ὁρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη καὶ οὐδένα νόον ἐχόντως ἐξηγησάμενον· οἳ Ὠκεανόν τε ῥέοντα γράφουσι πέριξ τὴν γῆν ἐοῦσαν κυκλοτερέα ὡς ἀπὸ τόρνου, καὶ τὴν Ἀσίην τῇ Εὐρώπῃ ποιεύντων ἴσην. ἐν ὀλίγοισι γὰρ ἐγὼ δηλώσω μεγαθός τε ἑκάστης αὐτέων καὶ οἵη τις ἐστὶ ἐς γραφὴν ἑκάστη.

37 Ἀσίην Πέρσαι οἰκέουσι κατήκοντες ἐπὶ τὴν νοτίην θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὴν καλεομένην· τούτων δὲ ὑπεροικέουσι πρὸς βορέην ἄνεμον Μῆδοι, Μήδων δὲ Σάσπειρες, Σασπείρων δὲ Κόλχοι κατήκοντες ἐπὶ τὴν βορηίην θάλασσαν, ἐς τὴν Φᾶσις ποταμὸς ἐκδιδοῖ. ταῦτα τέσσερα ἔθνεα οἰκέει ἐκ θαλάσσης ἐς θάλασ-
38 σαν. ἐνθεῦτεν δὲ τὸ πρὸς ἑσπέρης ἀκταὶ διφάσιαι ἀπ' αὐτῆς κατατείνουσι ἐς θάλασσαν, τὰς ἐγὼ ἀπηγήσομαι. ἔνθεν μὲν ἡ ἀκτὴ ἡ ἑτέρη τὰ πρὸς βορέην ἀπὸ Φάσιος ἀρξαμένη παρατέταται ἐς θάλασσαν παρά τε τὸν Πόντον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον μέχρι Σιγείου τοῦ Τρωικοῦ· τὰ δὲ πρὸς νότου ἡ αὐτὴ αὕτη ἀκτὴ ἀπὸ τοῦ Μυριανδικοῦ κόλπου τοῦ πρὸς Φοινίκῃ κειμένου τείνει τὰ ἐς θάλασσαν μέχρι Τριοπίου ἄκρης. οἰκέει δὲ ἐν

olajfa nő rajta); a delosi ifjak pedig egy növényszárra fonnak egy hajfürtjüket, és ők is a sírra teszik.[49] Ilyen tiszteletet tanusítanak 35
tehát Delos lakói e leányok iránt. Ugyanők beszélik azonban, hogy két más hyperboreus szűz, Arge és Opis, még hamarabb jött ugyanazon az úton Delosba, mint Hyperoche és Laodike; s hogy ez utóbbiak azért jöttek, hogy Eileithyiának lerójják a meghatározott adót a szerencsés szülésért;[50] Arge és Opis pedig az istenekkel magukkal jöttek, s ezeket azután más tiszteletben részesítették. A nők ugyanis gyűjtenek számukra és nevükön szólítják őket a dalban, melyet nekik egy lykiai ember, Olen, készített; tőlük tanulták el a szigetlakók és az iónok, hogy Opist és Arget nevükön híven megénekeljék és hogy számukra gyűjtsenek. (Ez az Olen, ki Lykiából jött, írta a többi régi dalokat is, melyeket Delosban szokás énekelni.)[51] Az oltáron elégett czomboknak hamuját is arra használják, hogy Opisnak és Argénak ezen sírjára szórják. Sírjuk Artemis szentélye mögött van, keletre a keosiak ünnepi terme mellett.

Ennyi legyen elég a hyperboreusokról. Mert Abarisról, kit a 36
hagyomány hyperboreusnak mond, nem fogom elbeszélni azt a történetet, hogy az egész földet körüljárta nyilával, a nélkül, hogy valamit evett volna.[52] De ha vannak hyperboreus (északon túl lakó) emberek, akkor vannak más, délen túl lakók is; s nevetnem kell, ha látom, hogy már sokan megrajzolták esztelen módon a föld határait; az Okeanost úgy rajzolják a föld körül, hogy ez teljesen kerek, mintegy körzővel kikerekítve, s Ázsiát egyenlővé teszik Európával. Ép azért röviden megmondom mindegyiknek nagyságát, s hogy mikép kell mindegyiket lerajzolni.[53]

Ázsiában a déli, úgynevezett Vörös tengerig a perzsák laknak, 37
fölöttük északra a médek, a médek fölött a saspeirok, a saspeirok fölött pedig az északi tengerig, a hová a Phasis folyó ömlik, a kolchisiak.[54] Ez a négy nép lakik az egyik tengertől a másikig. Tőlük 38
nyugatra két földrész nyúlik be Ázsiából a tengerbe; s ezeket akarom most leirni. Az egyik földnyúlvány északra a Phasis folyótól húzódik a tengerbe, a Pontos és Hellespontos mentében a trójai Sigeionig; ugyanezen nyúlvány délre a myriandosi öböltől Phoinikia mellett húzódik a tengerbe a triopioni hegyfokig. Ezen a nyúl-

39 τῇ ἀκτῇ ταύτῃ ἔθνεα ἀνθρώπων τριήκοντα. αὕτη μέν νυν ἑτέρη τῶν ἀκτέων, ἡ δὲ δὴ ἑτέρη ἀπὸ Περσέων ἀρξαμένη παρατέταται ἐς τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν, ἥ τε Περσικὴ καὶ ἀπὸ ταύτης ἐκδεκομένη ἡ Ἀσσυρίη καὶ ἀπὸ Ἀσσυρίης ἡ Ἀραβίη· λήγει δὲ αὕτη, οὐ λήγουσα εἰ μὴ νόμῳ, ἐς τὸν κόλπον τὸν Ἀράβιον, ἐς τὸν Δαρεῖος ἐκ τοῦ Νείλου διώρυχα ἐσήγαγε. μέχρι μέν νυν Φοινίκης ἀπὸ Περσέων χῶρος πλατὺς καὶ πολλός ἐστι· τὸ δὲ ἀπὸ Φοινίκης παρήκει διὰ τῆσδε τῆς θαλάσσης ἡ ἀκτὴ αὕτη παρά τε Συρίην τὴν Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον, ἐς τὴν τελευτᾷ· ἐν
40 τῇ ἔθνεά ἐστι τρία μοῦνα. ταῦτα μὲν ἀπὸ Περσέων τὰ πρὸς ἑσπέρης τῆς Ἀσίης ἔχοντά ἐστι· τὰ δὲ κατύπερθε Περσέων καὶ Μήδων καὶ Σασπείρων καὶ Κόλχων, τὰ πρὸς ἠῶ τὰ καὶ ἥλιον ἀνατέλλοντα, ἔνθεν μὲν ἡ Ἐρυθρὴ παρήκει θάλασσα, πρὸς βορέω δὲ ἡ Κασπίη τε θάλασσα καὶ ὁ Ἀράξης ποταμός, ῥέων πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, μέχρι δὲ τῆς Ἰνδικῆς οἰκέεται Ἀσίη· τὸ δὲ ἀπὸ ταύτης ἔρημος ἤδη τὸ πρὸς τὴν ἠῶ, οὐδ' ἔχει οὐδεὶς φράσαι οἷον δή τι ἐστί.

41 Τοιαύτη μὲν καὶ τοσαύτη ἡ Ἀσίη ἐστί, ἡ δὲ Λιβύη ἐν τῇ ἀκτῇ τῇ ἑτέρῃ ἐστί· ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου Λιβύη ἤδη ἐκδέκεται. κατὰ μέν νυν Αἴγυπτον ἡ ἀκτὴ αὕτη στεινή ἐστι· ἀπὸ γὰρ τῆσδε τῆς θαλάσσης ἐς τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν δέκα μυριάδες εἰσὶ ὀργυιέων, αὗται δ' ἂν εἶεν χίλιοι στάδιοι· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ στεινοῦ τούτου κάρτα πλατέα τυγχάνει ἐοῦσα ἡ ἀκτὴ ἥτις Λιβύη
42 κέκληται. θωυμάζω ὧν τῶν διουρισάντων καὶ διελόντων Λιβύην τε καὶ Ἀσίην καὶ Εὐρώπην· οὐ γὰρ σμικρὰ τὰ διαφέροντα αὐτέων ἐστί· μήκεϊ μὲν γὰρ παρ' ἀμφοτέρας παρήκει ἡ Εὐρώπη, εὖρεος δὲ πέρι οὐδὲ συμβάλλειν ἀξίη φαίνεταί μοι εἶναι. Λιβύη μὲν γὰρ δηλοῖ ἑωυτὴν ἐοῦσα περίρρυτος, πλὴν ὅσον αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀσίην ὁρίζει, Νεκὼ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέος πρώτου τῶν ἡμεῖς ἴδμεν καταδέξαντος· ὃς ἐπείτε τὴν διώρυχα ἐπαύσατο ὀρύσσων τὴν ἐκ τοῦ Νείλου διέχουσαν ἐς τὸν Ἀράβιον κόλπον, ἀπέπεμψε Φοίνικας ἄνδρας πλοίοισι, ἐντειλάμενος ἐς τὸ ὀπίσω δι' Ἡρακλέων στηλέων ἐκπλέειν ἕως ἐς τὴν βορηίην θάλασσαν καὶ οὕτω ἐς Αἴγυπτον ἀπικνέεσθαι. ὁρμηθέντες ὦν οἱ Φοίνικες ἐκ τῆς Ἐρυθρῆς θαλάσσης ἔπλεον τὴν νοτίην θάλασσαν. ὅκως δὲ γίνοιτο φθινόπωρον, προσσχόντες ἂν σπείρεσκον τὴν γῆν, ἵνα ἑκάστοτε τῆς Λιβύης πλέοντες γινοίατο, καὶ μένεσκον τὸν ἄμητον· θερίσαντες δ' ἂν τὸν σῖτον ἔπλεον, ὥστε δύο ἐτέων διεξελθόντων τρίτῳ ἔτεϊ κάμψαντες Ἡρακλέας στήλας ἀπίκοντο ἐς Αἴγυπτον. καὶ ἔλεγον ἐμοὶ μὲν οὐ πιστά, ἄλλῳ δὲ δή τεῳ

ványon harmincz emberfaj lakik.[55] Ez tehát az egyik földnyúlvány; a másik pedig Perzsiától húzódva a Vörös tengerbe hatol, s ezen van Perzsia, utána sorban Assyria s Assyrián túl Arábia. Ez az Arábia végződik, de csakis a szokásos nyelvhasználat szerint, az arab öbölnél, melybe Dareios csatornát vezetett a Nilusból.[56] Perzsiától Phoinikiáig széles és hosszú a föld; Phoinikiától azonban a mi tengerünk mentében húzódik a palaestinai Syria és Egyiptom felé, s itt is végződik; rajta pedig csak három nép lakik.[57] Perzsiától nyugatra ezek a részei Ázsiának; a perzsákon, médeken, saspeirokon és a kolchisiakon túl keletre terül el egy részről a Vörös tenger, északra pedig a Kaspi tenger és az Araxes folyam, mely napkelet felé folyik. Ázsiában Indiáig laknak emberek; innen keletre azonban már puszta a vidék, és senkisem mondhatja meg, hogy milyen. 39 40

Ilyen a minősége és nagysága Ázsiának. Libya még a második földnyúlványon van, mert Egyiptom után mindjárt Libya következik. Egyiptom mentében a földnyúlvány keskeny, mert a mi tengerünktől a Vörös tengerig csak százezer öl a szélesség, ez pedig vagy ezer stadiumot tesz ki. E keskeny részen túl azonban a Libyának nevezett nyúlvány nagyon széles. Csodálkozom tehát azokon, a kik így vonják meg a határt, és a földet Libyára, Ázsiára és Európára osztják föl; mert a különbség közöttük nem csekély. Hosszúságban ugyanis Európa mindkettő fölött végig húzódik, ámde szélességre nézve az összehasonlítást nem tartom megengedhetőnek. Mert Libya víztől körülvett földrésznek mutatkozik, kivéve azt a részt, a hol Ázsiával határos; s tudomásom szerint Nekos, Egyiptom királya, volt az első, a ki ezt bebizonyította; ő ugyanis abbahagyván azon csatorna ásatását, mely a Nilustól az arab öbölig húzódik, phoinikiai embereket küldött el hajókon, s meghagyta, hogy visszafelé Herakles oszlopain át hajózzanak be az északi tengerbe, és így térjenek vissza Egyiptomba.[58] A phoinikiaiak tehát a Vörös tengerből kiindulva a déli tengerbe hajóztak; mikor az ősz beállt, kikötöttek és bevetették a földet, a hol ép útjukban Libyában voltak, s aratásig ott maradtak. A gabona learatása után pedig tovahajóztak, úgy hogy két év lefolyása után a harmadik évben Herakles oszlopainál befordulván, Egyiptomba érkeztek. Azt is állították, a mit ugyan én nem hiszek, de más talán igen, 41 42

ὡς περιπλώοντες τὴν Λιβύην τὸν ἥλιον ἔσχον ἐς τὰ δεξιά.
43 οὕτω μὲν αὕτη ἐγνώσθη τὸ πρῶτον, μετὰ δὲ Καρχηδόνιοί εἰσι οἱ λέγοντες· ἐπεὶ Σατάσπης γε ὁ Τεάσπιος ἀνὴρ Ἀχαιμενίδης οὐ περιέπλωσε Λιβύην, ἐπ' αὐτὸ τοῦτο πεμφθείς, ἀλλὰ δείσας τό τε μῆκος τοῦ πλόου καὶ τὴν ἐρημίην ἀπῆλθε ὀπίσω, οὐδ' ἐπετέλεσε τὸν ἐπέταξέ οἱ ἡ μήτηρ ἆεθλον. θυγατέρα γὰρ Ζωπύρου τοῦ Μεγαβύζου ἐβιήσατο παρθένον· ἔπειτα μέλλοντος αὐτοῦ διὰτ αὐτην τὴν αἰτίην ἀνασκολοπιεῖσθαι ὑπὸ Ξέρξεω βασιλέος, ἡ μήτηρ τοῦ Σατάσπεος ἐοῦσα Δαρείου ἀδελφεὴ παραιτήσατο, φᾶσά οἱ αὐτὴ μέζω ζημίην ἐπιθήσειν ἢ περ ἐκεῖνον· Λιβύην γάρ οἱ ἀνάγκην ἔσεσθαι περιπλώειν, ἐς ὃ ἂν ἀπίκηται περιπλέων αὐτὴν ἐς τὸν Ἀράβιον κόλπον. συγχωρήσαντος δὲ Ξέρξεω ἐπὶ τούτοισι, ὁ Σατάσπης ἀπικόμενος ἐς Αἴγυπτον καὶ λαβὼν νέα τε καὶ ναύτας παρὰ τούτων ἔπλεε ἐπὶ Ἡρακλέας στήλας. διεκπλώσας δὲ καὶ κάμψας τὸ ἀκρωτήριον τῆς Λιβύης τῷ οὔνομα Σολόεις ἐστί, ἔπλεε πρὸς μεσαμβρίην· περήσας δὲ θάλασσαν πολλὴν ἐν πολλοῖσι μησὶ, ἐπείτε τοῦ πλεῦνος αἰεὶ ἔδεε, ἀποστρέψαν ὀπίσω ἀπέπλεε ἐς Αἴγυπτον. ἐκ δὲ ταύτης ἀπικόμενος παρὰ βασιλέα Ξέρξεα ἔλεγε φὰς τὰ προσωτάτω ἀνθρώπους σμικροὺς παραπλέειν ἐσθῆτι φοινικηίῃ διαχρεωμένους, οἳ ὅκως σφεῖς καταγοίατο τῇ νηῒ φεύγεσκον πρὸς τὰ ὄρεα καταλιπόντες τὰς πόλιας· αὐτοὶ δὲ ἀδικέειν οὐδὲν ἐσιόντες, βρωτὰ δὲ μοῦνα ἐξ αὐτέων λαμβάνειν. τοῦ δὲ μὴ περιπλῶσαι Λιβύην παντελέως αἴτιον τόδε ἔλεγε, τὸ πλοῖον τὸ πρόσω οὐ δυνατὸν ἔτι εἶναι προβαίνειν ἀλλ' ἐνίσχεσθαι. Ξέρξης δὲ οὔ οἱ συγγινώσκων λέγειν ἀληθέα οὐκ ἐπιτελέσαντά τε τὸν προκείμενον ἆεθλον ἀνεσκολόπισε, τὴν ἀρχαίην δίκην ἐπιτιμῶν τούτου δὲ τοῦ Σατάσπεος εὐνοῦχος ἀπέδρη ἐς Σάμον, ἐπείτε ἐπύθετο τάχιστα τὸν δεσπότεα τετελευτηκότα, ἔχων χρήματα μεγάλα, τὰ Σάμιος ἀνὴρ κατέσχε, τοῦ ἐπιστάμενος τὸ οὔνομα ἑκὼν ἐπιλήθομαι.

44 Τῆς δὲ Ἀσίης τὰ πολλὰ ὑπὸ Δαρείου ἐξευρέθη, ὃς βουλόμενος Ἰνδὸν ποταμόν, ὃς κροκοδείλους δεύτερος οὗτος ποταμῶν πάντων παρέχεται, τοῦτον τὸν ποταμὸν εἰδέναι τῇ ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ, πέμπει πλοίοισι ἄλλους τε τοῖσι ἐπίστευε τὴν ἀληθείην ἐρέειν καὶ δὴ καὶ Σκύλακα ἄνδρα Καρυανδέα. οἱ δὲ ὁρμηθέντες ἐκ Κασπατύρου τε πόλιος καὶ τῆς Πακτυϊκῆς γῆς ἔπλεον κατὰ ποταμὸν πρὸς ἠῶ τε καὶ ἡλίου ἀνατολὰς ἐς θάλασσαν, διὰ θαλάσσης δὲ πρὸς ἑσπέρην

hogy Libya körülhajózása alatt nekik a nap jobb kézről esett.[59] Így 43
ismerték föl először Libya fekvését; azután pedig a karthagóiak bizonyítgatták, mikor az achaimenida Sataspes, Teaspis fia, nem utazta körül Libyát, bár ezért küldetett el, hanem a hosszú hajózástól és pusztaságtól félvén visszatért, s így nem végezte be azt a munkát, melyet anyja reáparancsolt vala. Ő ugyanis Megabyzos fiának, Zopyrosnak hajadon leányán erőszakot követett el; s mivel e miatt Xerxes király karóba akarta húzatni, Sataspes anyja, a ki Dareiosnak testvére volt, kegyelmet kért számára, s azt igérte, hogy ő majd nagyobb büntetést ró reá, mint amaz, t. i. Libyát kell majd körülhajóznia, míg útjában az arab öbölbe nem ér. Miután Xerxes ebbe beleegyezett, Sataspes Egyiptomba ment, ott hajót és hajósokat bérelt s ezekkel Herakles oszlopai felé hajózott. Mikor ezeken áthajózott és Libyának Soloeis nevű hegyfokánál befordult, dél felé irányította hajóját. Sok hónapon át nagy területet hajózott be a tengeren; de mivel még mindig többet kellett bejárnia, megfordult és visszahajózott Egyiptomba. Innen Xerxes királyhoz ment, és előadta, hogy a messze távolban törpe emberek mellett hajózott el, a kik pálmalevélruhákban járnak, s valahányszor hajójával feléjük közeledett, a hegyekbe menekültek és ott hagyták lakóhelyüket; pedig az ő emberei nem erőszakoskodtak, midőn oda bementek, csak élelmi-szert vittek el tőlük. Okul pedig, hogy Libyát hajózta volt egészen körül, azt adta, hogy a hajó nem haladnem hatott tovább, mert fönakadt. De Xerxes nem hitt neki, s minthogy nem teljesítette a rá rótt feladatot, karóba húzatta, az eredeti büntetést alkalmazva rája. Ennek a Sataspesnek egy heréltje, mihelyt urának haláláról értesült, sok pénzzel Samosba szökött; a pénz azután egy samosi ember birtokába került; nevét azonban, bár tudom, szívesen elhallgatom.

Ázsiának nagy részét Dareios fedezte föl; meg akarta tudni, 44
vajjon az Indus folyam (az egy Nilus kivételével az egyedüli, melyben krokodilusok tanyáznak) csakugyan a tengerbe ömlik-e; többekkel együtt tehát, a kikben bizott, hogy igazat fognak beszélni, elküldötte hajóin Skylaxot, egy karyandai embert.[60] Ezek Kaspatyros városától és Paktyia földéről elindulván, a folyamon lehajóztak keletre a napkelte felé a tengerbe,[61] a tengeren azután nyugatnak

πλέοντες τριηκοστῷ μηνὶ ἀπικνέονται ἐς τοῦτον τὸν χῶρον ὅθεν ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς τοὺς Φοίνικας τοὺς πρότερον εἶπα ἀπέστειλε περιπλώειν Λιβύην. μετὰ δὲ τούτους περιπλώσαντας Ἰνδούς τε κατεστρέψατο Δαρεῖος καὶ τῇ θαλάσσῃ ταύτῃ ἐχρᾶτο. οὕτω καὶ τῆς Ἀσίης, πλὴν τὰ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, τὰ ἄλλα ἀνεύρηται ὅμοια παρεχομένη τῇ Λιβύῃ.

45 Ἡ δὲ Εὐρώπη πρὸς οὐδαμῶν φανερή ἐστι γινωσκομένη, οὔτε τὰ πρὸς ἥλιον ἀνατέλλοντα οὔτε τὰ πρὸς βορέην, εἰ περίρρυτός ἐστι· μήκεϊ δὲ γινώσκεται παρ' ἀμφοτέρας παρήκουσα. οὐδ' ἔχω συμβαλέσθαι ἐπ' ὅτευ μιῇ ἐούσῃ γῇ οὐνόματα τριφάσια κέεται ἐπωνυμίας ἔχοντα γυναικῶν, καὶ οὐρίσματα αὐτῇ Νεῖλός τε ὁ Αἰγύπτιος ποταμὸς ἐτέθη καὶ Φᾶσις ὁ Κόλχος (οἱ δὲ Τάναϊν ποταμὸν τὸν Μαιήτην καὶ πορθμήια τὰ Κιμμέρια λέγουσι), οὐδὲ τῶν διουρισάντων τὰ οὐνόματα πυθέσθαι, καὶ ὅθεν ἔθεντο τὰς ἐπωνυμίας. ἤδη γὰρ Λιβύη μὲν ἐπὶ Λιβύης λέγεται ὑπὸ τῶν πολλῶν Ἑλλήνων ἔχειν τὸ οὔνομα γυναικὸς αὐτόχθονος, ἡ δὲ Ἀσίη ἐπὶ τῆς Προμηθέος γυναικὸς τὴν ἐπωνυμίην. καὶ τούτου μὲν μεταλαμβάνονται τοῦ οὐνόματος Λυδοί, φάμενοι ἐπὶ Ἀσίεω τοῦ Κότυος τοῦ Μάνεω κεκλῆσθαι τὴν Ἀσίην, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῆς Προμηθέος Ἀσίης· ἀπ' ὅτευ καὶ τὴν ἐν Σάρδισι φυλὴν κεκλῆσθαι Ἀσιάδα. ἡ δὲ δὴ Εὐρώπη οὔτε εἰ περίρρυτός ἐστι γινώσκεται πρὸς οὐδαμῶν ἀνθρώπων, οὔτε ὁκόθεν τὸ οὔνομα ἔλαβε τοῦτο, οὔτε ὅστις οἱ ἦν ὁ θέμενος φαίνεται, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς Τυρίης φήσομεν Εὐρώπης λαβεῖν τὸ οὔνομα τὴν χώρην· πρότερον δὲ ἦν ἄρα ἀνώνυμος ὥσπερ αἱ ἕτεραι. ἀλλ' αὕτη γε ἐκ τῆς Ἀσίης τε φαίνεται ἐοῦσα καὶ οὐκ ἀπικομένη ἐς τὴν γῆν ταύτην ἥτις νῦν ὑπὸ Ἑλλήνων Εὐρώπη καλέεται, ἀλλ' ὅσον ἐκ Φοινίκης ἐς Κρήτην, ἐκ Κρήτης δὲ ἐς Λυκίην. ταῦτα μέν νυν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· τοῖσι γὰρ νομιζομένοισι αὐτῶν χρησόμεθα.

46 Ὁ δὲ Πόντος ὁ Εὔξεινος, ἐπ' ὃν ἐστρατεύετο ὁ Δαρεῖος, χωρέων πασέων παρέχεται ἔξω τοῦ Σκυθικοῦ ἔθνεα ἀμαθέστατα. οὔτε γὰρ ἔθνος τῶν ἐντὸς τοῦ Πόντου οὐδὲν ἔχομεν προβαλέσθαι σοφίης πέρι οὔτε ἄνδρα λόγιμον εἴδαμεν γενόμενον, πάρεξ τοῦ Σκυθικοῦ ἔθνεος καὶ Ἀναχάρσιος. τῷ δὲ Σκυθικῷ γένεϊ ἓν μὲν τὸ μέγιστον τῶν ἀνθρωπηίων πρηγμάτων σοφώτατα πάντων ἐξεύρηται τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, τὰ μέντοι ἄλλα οὐκ ἄγαμαι· τὸ δὲ μέγιστον οὕτω σφι ἀνεύρηται ὥστε ἀποφυγεῖν τε μηδένα ἐπελθόντα ἐπὶ σφέας, μὴ βουλομένους τε

tartva a harminczadik hónapban arra a földre jutottak, a honnan, mint előbb említém, az egyiptomi király küldött el phoinikiai embereket Libya körülhajózása végett. Ezeknek hajóútja után Dareios legyőzte az indusokat és ura lett ennek a tengernek. Így azután rájöttek, hogy a keleti rész kivételével Ázsia többi részének hasonló alkotása van, mint Libyának.

Európáról azonban senkisem tudja biztosan, sem keletre, sem 45
észak felé, vajon tenger veszi-e körül; csak azt tudjuk, hogy a másik két világrész hosszában nyúlik el. Azt sem tudom megérteni, miért van a földnek asszonyi nevekből képzett három neve, mikor tulajdonkép csak egy darab, s hogy miért állították föl határvonalokul az egyiptomi Nilust és a kolchisi Phasist (míg mások a maiotisi Tanais folyót és a kimmeriai tengerpartot emlegetik); ép úgy nem tudhattam meg a határmegállapítók neveit, s hogy ezek honnan vették a neveket. Mert Libya sok görögnek állítása szerint egy bennszülött asszonytól, Libyától kapta nevét, Ázsia pedig Prometheus feleségétől; bár erre a névre a lydiaiak tartanak igényt, azt állítván, hogy Ázsiát Manes unokája és Kotys fia, Asias után nevezték el, nem pedig Prometheus felesége, Asia után. Európáról tehát senkisem tudja, vajjon tenger veszi-e körül, sem azt, hogy honnan kapta e nevet; az sincs kiderítve, hogy ki nevezte el így, ha csak el nem fogadjuk, hogy a tyrosi Europétől kapta a földrész e nevet; s így azelőtt nem vala neve, mint a többinek sem. Ámde tudjuk, hogy ő ázsiai eredetű, s hogy nem is jutott arra a földre, melyet a görögök most Európának neveznek, hanem Phoinikiából Krétába és Krétából Lykiába. Erről tehát elég legyen ennyi, s maradjunk mi is hívek a hagyományokhoz.

A Pontos Euxeinos körül, a merre Dareios hadát vezeté, a 46
skytha népeket kivéve az egész földön a legműveletlenebb népek laknak. Mert egy népet sem említhetünk föl a Pontoson innen okossága miatt, sem valamely bölcs embert a skytha nép és Anacharsis kivételével. A skytha népfaj ugyanis az emberi dolgok között a legelmésebbb módon találta ki a legnagyobbat, a mit csak tudunk; egyéb dolgukat nem csodálom, de a legnagyobb, a mit kitaláltak, az, hogy senkisem menekülhet el, a ki hozzájuk jött, s hogy senki sem találhatja meg őket, ha nem akarják, hogy rájuk

ἐξευρεθῆναι καταλαβεῖν μὴ οἷόν τε εἶναι. τοῖσι γὰρ μήτε ἄστεα μήτε τείχεα ᾖ ἐκτισμένα, ἀλλὰ φερέοικοι ἐόντες πάντες ἕωσι ἱπποτοξόται, ζῶντες μὴ ἀπ' ἀρότου ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων, οἰκήματά τε σφι ᾖ ἐπὶ ζευγέων, κῶς οὐκ ἂν εἴησαν οὗτοι ἄμαχοί τε καὶ ἄποροι προσ-
47 μίσγειν; ἐξεύρηται δέ σφι ταῦτα τῆς τε γῆς ἐούσης ἐπιτηδέης καὶ τῶν ποταμῶν ἐόντων σφι συμμάχων. ἥ τε γὰρ γῆ ἐοῦσα πεδιὰς αὕτη ποιώδης τε καὶ εὔυδρός ἐστι, ποταμοί τε δι' αὐτῆς ῥέουσι οὐ πολλῷ τεῳ ἀριθμὸν ἐλάσσονες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διωρύχων. ὅσοι δέ ὀνομαστοί τε εἰσὶ αὐτῶν καὶ προσπλωτοὶ ἀπὸ θαλάσσης, τούτους ὀνομανέω... Ἴστρος μὲν πεντάστομος, μετὰ δὲ Τύρης τε καὶ Ὕπανις καὶ Βορυσθένης καὶ Παντικάπης καὶ Ὑπάκυρις καὶ Γέρρος καὶ Τάναϊς. ῥέουσι δὲ οἵδε κατὰ τάδε.

48 Ἴστρος μέν, ἐὼν μέγιστος ποταμῶν πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, ἴσος αἰεὶ αὐτὸς ἑωυτῷ ῥέει καὶ θέρεος καὶ χειμῶνος, πρῶτος δὲ τὸ ἀπ' ἑσπέρης τῶν ἐν τῇ Σκυθικῇ ῥέων κατὰ τοιόνδε μέγιστος γέγονε. ποταμῶν καὶ ἄλλων ἐς αὐτὸν ἐκδιδόντων εἰσὶ δὴ οἵδε οἱ μέγαν αὐτὸν ποιεῦντες, διὰ μὲν γε τῆς Σκυθικῆς χώρης πέντε μὲν οἱ ῥέοντες, τόν τε Σκύθαι Πόρατα καλέουσι Ἕλληνες δὲ Πυρετόν, καὶ ἄλλος Τιάραντος καὶ Ἄραρός τε καὶ Νάπαρις καὶ Ὀρδησσός. ὁ μὲν πρῶτος λεχθεὶς τῶν ποταμῶν μέγας καὶ πρὸς ἠῶ ῥέων ἀνακοινοῦται τῷ Ἴστρῳ τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ δεύτερος λεχθεὶς Τιάραντος πρὸς ἑσπέρης τε μᾶλλον καὶ ἐλάσσων, ὁ δὲ δὴ Ἄραρός τε καὶ ὁ Νάπαρις καὶ ὁ Ὀρδησσὸς διὰ μέσου τούτων ἴοντες ἐσβάλλουσι ἐς τὸν Ἴστρον.
49 οὗτοι μὲν αὐθιγενέες Σκυθικοὶ ποταμοὶ συμπληθύουσι αὐτόν, ἐκ δὲ Ἀγαθύρσων Μάρις ποταμὸς ῥέων συμμίσγεται τῷ Ἴστρῳ, ἐκ δὲ τοῦ Αἵμου τῶν κορυφέων τρεῖς ἄλλοι μεγάλοι ῥέοντες πρὸς βορέην ἄνεμον ἐσβάλλουσι ἐς αὐτόν, Ἄτλας καὶ Ἄῦρας καὶ Τίβισις. διὰ δὲ Θρηίκης καὶ Θρηίκων τῶν Κροβύζων ῥέοντες Ἄθρυς καὶ Νόης καὶ Ἀρτάνης ἐκδιδοῦσι ἐς τὸν Ἴστρον· ἐκ δὲ Παιόνων καὶ ὄρεος Ῥοδόπης Κίος ποταμὸς μέσον σχίζων τὸν Αἷμον ἐκδιδοῖ ἐς αὐτόν. ἐξ Ἰλλυριῶν δὲ ῥέων πρὸς βορέην ἄνεμον Ἄγγρος ποταμὸς ἐσβάλλει ἐς πεδίον τὸ Τριβαλλικὸν καὶ ἐς ποταμὸν Βρόγγον, ὁ δὲ Βρόγγος ἐς τὸν Ἴστρον· οὕτω ἀμφοτέρους ἐόντας μεγάλους ὁ Ἴστρος δέκεται. ἐκ δὲ τῆς κατύπερθε χώρης Ὀμβρικῶν Κάπρις ποταμὸς καὶ ἄλλος Ἄλπις ποταμὸς πρὸς βορέην ἄνεμον καὶ οὗτοι ῥέοντες ἐκδιδοῦσι ἐς αὐτόν· ῥέει γὰρ δὴ διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ὁ Ἴστρος. ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν, οἵ ἔσχατοι πρὸς ἡλίου δυσμέων μετὰ Κύνητας οἰκέουσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ. ῥέων δὲ διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ἐς τὰ πλάγια τῆς Σκυθίης
50 ἐσβάλλει. τούτων ὦν τῶν καταλεχθέντων καὶ ἄλλων πολλῶν συμβαλλομένων τὸ σφέτερον ὕδωρ γίνεται ὁ Ἴστρος ποταμῶν μέγιστος, ἐπεὶ

akadjanak. Mert olyanok, kik sem városokat, sem várakat nem alapítottak, valamennyien vándorsátrakban élnek és lovas íjászok; nem földmívelésből, hanem marhatenyésztésből élnek, s nincs más lakásuk mint a kocsijuk: hogy ne lennének azok legyőzhetetlenek és megközelíthetetlenek? Ezen ellenállásmódot pedig azért 47
találták föl, mert a föld is alkalmas volt reá, meg a folyamok is segítették őket. A föld ugyanis síkság, jó füvű és bővízű, s nem sokkal kevesebb folyó szeli át, mint a mennyi csatorna Egyiptomot.[62] A nevezetesebbeket és azokat, a melyek a tengertől fölfelé hajózhatók, fel fogom sorolni: az Istrosnak öt torkolata van; utána jön a Tyras, a Hypanis, a Borysthenes, a Pantikapes, a Hypakuris, a Gerrhos és a Tanais. Ezeknek folyása a következő.

Az Istros, mely az összes ismert folyamok közt a legnagyobb, 48
télen nyáron egyaránt egyenlő magasságban folyik, az első, mely nyugatról jő be Skythiába. A következő körülmények teszik a legnagyobbá: más folyók is szakadnak beléje, s ezek teszik nagygyá; így skytha területen is öt mellékfolyó van: az, a melyet a skythák Porata-nak, a görögök pedig Pyretosnak hívnak, továbbá a Tiarantos, az Araros, a Naparis és az Ordessos. Az először említett folyó nagy, és keletnek tartva egyesül az Istros vizével; a másodszor említett Tiarantos inkább nyugatnak tart és kisebb; az Araros, Naparis és Ordessos közöttük haladva ömlenek az Istrosba.[63] Ezek a skythaföldi 49
folyók növelik az Istrost; az agathyrsusok földjéről a Maris egyesül az Istrossal;[64] a Haimos csúcsairól három más nagy folyó tart északnak és ömlik belé: az Atlas, az Auras és a Tibisis. A Thrakián és a thrák krobyzusok földjén átfolyó Athrys, Noes és Artanes az Istrosba ömlenek; a paionoktól és a Rhodope hegyből eredő Kios középütt szelvén a Haimost, ömlik belé.[65] Illyriából az északra folyó Angros a triballus síkságba és a Brongos folyóba folyik, a Brongos pedig az Istrosba, s így mind a két nagy folyót az Istros veszi fel. Az ombrikusok földjén túl ered a Karpis és egy másik északra törő, az Alpis, ezek is beléje szakadnak.[66] Az Istros ugyanis egész Európán átfolyik; eredete a keltáknál van, a kik napnyugatra a legszélsőbb népek a kynetek után Európában, s végig folyván egész Európán, Skythiának oldalába hatol.[67] Ezen fölemlített és sok más folyóknak 50
egyesült vizétől lesz az Istros a legnagyobb folyam, mert ha a

ὕδωρ γε ἐν πρὸς ἐν συμβάλλειν ὁ Νεῖλος πλήθεϊ ἀποκρατέει. ἐς γὰρ δὴ τοῦτον οὔτε ποταμὸς οὔτε κρήνη οὐδεμία ἐσδιδοῦσα ἐς πλῆθός οἱ συμβάλλεται. ἴσος δὲ αἰεὶ ῥέει ἔν τε θέρεϊ καὶ χειμῶνι ὁ Ἴστρος κατὰ τοιόνδε τι, ὡς ἐμοὶ δοκέει. τοῦ μὲν χειμῶνος ἐστὶ ὅσος περ ἐστί, ὀλίγῳ τε μέζων τῆς ἑωυτοῦ φύσιος γίνεται· ὕεται γὰρ ἡ χῶ αὕτη τοῦ χειμῶνος πάμπαν ὀλίγῳ, νιφετῷ δὲ πάντα χρᾶται. τοῦ δὲ θέρεος ἡ χιὼν ἡ ἐν τῷ χειμῶνι πεσοῦσα, ἐοῦσα ἀμφιλαφής, τηκομένη πάντοθεν ἐσδιδοῖ ἐς τὸν Ἴστρον. αὕτη τε δὴ ἡ χιὼν ἐσδιδοῦσα ἐς αὐτὸν συμπληθύει καὶ ὄμβροι πολλοί τε καὶ λάβροι σὺν αὐτῇ· ὕει γὰρ δὴ τὸ θέρος. ὅσῳ δὲ πλέον ἐπ' ἑωυτὸν ὕδωρ ὁ ἥλιος ἐπέλκεται ἐν τῷ θέρεϊ ἢ ἐν τῷ χειμῶνι, τοσούτῳ τὰ συμμισγόμενα τῷ Ἴστρῳ πολλαπλήσιά ἐστι τοῦ θέρεος ἢ περ τοῦ χειμῶνος· ἀντιτιθέμενα δὲ ταῦτα ἀντισήκωσις γίνεται, ὥστε ἴσον μιν αἰεὶ φαίνεσθαι ἐόντα.

51 Εἷς μὲν δὴ τῶν ποταμῶν τοῖσι Σκύθῃσι ἐστὶ ὁ Ἴστρος, μετὰ δὲ τοῦτον Τύρης, ὃς ἀπὸ βορέω μὲν ἀνέμου ὁρμᾶται, ἄρχεται δὲ ῥέων ἐκ λίμνης μεγάλης ἣ οὐρίζει τήν τε Σκυθικὴν καὶ Νευρίδα γῆν. ἐπὶ δὲ τῷ στόματι αὐτοῦ κατοίκηνται Ἕλ-
52 ληνες, οἳ Τυρῖται καλέονται. τρίτος δὲ Ὕπανις ποταμὸς ὁρμᾶται μὲν ἐκ τῆς Σκυθικῆς, ῥέει δὲ ἐκ λίμνης μεγάλης τὴν πέριξ νέμονται ἵπποι ἄγριοι λευκοί· καλέεται δὲ ἡ λίμνη αὕτη ὀρθῶς μήτηρ Ὑπάνιος. ἐκ ταύτης ὦν ἀνατέλλων ὁ Ὕπανις ποταμὸς ῥέει ἐπὶ μὲν πέντε ἡμερέων πλόον βραχὺς καὶ γλυκύς ἐστι, ἀπὸ δὲ τούτου πρὸς θαλάσσης τεσσέρων ἡμερέων πλόον πικρὸς δεινῶς· ἐκδιδοῖ γὰρ ἐς αὐτὸν κρήνη πικρή, οὕτω δή τι ἐοῦσα πικρή, ἣ μεγάθεϊ σμικρὴ ἐοῦσα κιρνᾷ τὸν Ὕπανιν ἐόντα ποταμὸν ἐν ὀλίγοισι μέγαν. ἔστι δὲ ἡ κρήνη αὕτη ἐν οὔροισι χώρης τῆς τε ἀροτήρων Σκυθέων καὶ Ἀλαζόνων· οὔνομα δὲ τῇ κρήνῃ καὶ ὅθεν ῥέει τῷ χώρῳ σκυθιστὶ μὲν Ἐξαμπαῖος, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν Ἱραὶ ὁδοί. συνάγουσι δὲ τὰ τέρματα ὅ τε Τύρης καὶ ὁ Ὕπανις κατὰ Ἀλαζόνας, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου ἀποστρέψας ἑκάτερος ῥέει εὐρύνων τὸ μέσον.

53 Τέταρτος δὲ Βορυσθένης ποταμός, ὃς ἐστί τε μέγιστος μετὰ Ἴστρον τούτων καὶ πολυαρκέστατος κατὰ γνώμας τὰς ἡμετέρας οὔτι μοῦνον τῶν Σκυθικῶν ποταμῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, πλὴν Νείλου τοῦ Αἰγυπτίου· τούτῳ γὰρ οὐκ οἷά τε ἐστὶ συμβαλεῖν ἄλλον ποταμόν· τῶν δὲ λοιπῶν Βορυσθένης ἐστὶ πολυαρκέστατος, ὃς νομάς τε καλλίστας καὶ εὐκομιδεστάτας κτήνεσι παρέχεται καὶ ἰχθύας τε ἀρίστους διακριδὸν καὶ πλείστους. πίνεσθαί τε ἥδιστός

maga vizét veszszük csak tekintetbe, a Nilus fölülmúlja bőségével. Ebbe ugyanis sem folyó, sem forrás nem ömlik, mely bőségét gyarapítaná. Hogy pedig az Istros télen és nyáron egyaránt mindig egyformán folyik, annak véleményem szerint következő oka van: télen át rendes magassága van, vagy csak kevéssel nagyobb az eredeti méreténél; mert télen a vidéknek egyáltalán kevés az esője, nagyobbrészt hózivatarok dühöngnek; nyáron azonban a télen át leesett hatalmas hó felolvad és mindenfelől az Istrosba folyik. Ez a beléje ömlő hó dagasztja meg tehát, meg a sok és erős felhőszakadás; mert ottan nyáron át esik. A mennyivel több vizet szív fel azután a nap nyáron, mint télen, körülbelül annyival több víz ömlik nyáron az Istrosba, mint télen. Ha ezt így szembeállítjuk, az egyensúly helyreáll, úgy hogy mindig egyformának látszik a víz magassága.

Skythia folyói közül az egyik tehát az Istros; utána következik a Tyras. Ez északról folyik és egy nagy tóból ered, mely Skythia és Neuris földje közt határt képez. Torkolatánál görögök laknak, a kiket tyrasiaknak neveznek.[68] A harmadik folyó, a Hypanis Skythiából jő s egy nagy tóból ered, a mely körül fehér vadlovak legelnek. Ezt a tavat jogosan nevezik a Hypanis anyjának. A Hypanis tehát innen eredvén, folyása ötnapnyi hajóútig sekély és vize édes; innen azonban a tenger felé négy napnyi úton nagyon keserű. Egy keserű forrás fakad ugyanis bele, s ez oly keserű, hogy kis mérete daczára az egész Hypanist áthatja, pedig ennek nagyságával kevés folyó vetekedhetik. Ez a forrás a földmívelő skythák és az alazonok földjének a határán folyik. A forrásnak és a helynek, a honnan fakad, skytha nyelven Exampaios a neve, görögül pedig «Szent utak». A Tyras és a Hypanis az alazonok felé közelednek egymáshoz; innen azonban elfordulva széles közt hagynak középütt.[69] 51 52

A negyedik folyó a Borysthenes, ezen folyók közt az Istros után a legnagyobb, s véleményünk szerint nemcsak a skytha, hanem az egyiptomi Nilus kivételével az összes többi folyók között a leghasznosabb; a Nilussal ugyanis egy folyam sem hasonlítható össze; de a többiek között a Borysthenes a leghasznosabb. A legszebb és legegészségesebb legelőket nyujtja a marháknak, valamint határozottan a legjobb és legtöbb halat; vize nagyon kellemes, és 53

ἐστι, ῥέει τε καθαρὸς παρὰ θολεροῖσι, σπόρος τε παρ' αὐτὸν ἄριστος γίνεται, ποίη τε, τῇ οὐ σπείρεται ἡ χώρη, βαθυτάτη. ἅλες τε ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ αὐτόματοι πήγνυνται· ἄπλετοι· κήτεά τε μεγάλα ἀνάκανθα, τὰ ἀντακαίους καλέουσι, παρέχεται ἐς ταρίχευσιν, ἄλλα τε πολλὰ θωυμάσαι ἄξια. μέχρι μέν νυν Γερρέων χώρου, ἐς τὸν τεσσεράκοντα ἡμερέων πλόος ἐστί, γινώσκεται ῥέων ἀπὸ βορέω ἀνέμου· τὸ δὲ χατύπερθε δι' ὧν ῥέει ἀνθρώπων οὐδεὶς ἔχει φράσαι· φαίνεται δὲ ῥέων δι' ἐρήμου ἐς τῶν γεωργῶν Σκυθέων τὴν χώρην· οὗτοι γὰρ οἱ Σκύθαι παρ' αὐτὸν ἐπὶ δέκα ἡμερέων πλόον νέμονται. μούνου δὲ τούτου τοῦ ποταμοῦ καὶ Νείλου οὐκ ἔχω φράσαι τὰς πηγάς, δοκέω δέ, οὐδὲ οὐδεὶς Ἑλλήνων. ἀγχοῦ τε δὴ θαλάσσης ὁ Βορυσθένης ῥέων γίνεται καί οἱ συμμίσγεται ὁ Ὕπανις ἐς τὠυτὸ ἕλος ἐκδιδούς. τὸ δὲ μεταξὺ τῶν ποταμῶν τούτων ἐὸν ἔμβολον τῆς χώρης Ἱππόλεω ἄκρη καλέεται, ἐν δὲ αὐτῇ ἱρὸν Δήμητρος ἐνίδρυται· πέρην δὲ τοῦ ἱροῦ ἐπὶ τῷ Ὑπάνι Βορυσθενεῖται κατοίκηνται.

54 Ταῦτα μὲν τὰ ἀπὸ τούτων τῶν ποταμῶν, μετὰ δὲ τούτους πέμπτος ποταμὸς ἄλλος τῷ οὔνομα Παντικάπης. ῥέει μὲν καὶ οὗτος ἀπὸ βορέω τε καὶ ἐκ λίμνης, καὶ τὸ μεταξὺ τούτου τε καὶ τοῦ Βορυσθένεος νέμονται οἱ γεωργοὶ Σκύθαι, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς τὴν Ὑλαίην, παραμειψάμενος δὲ ταύτην τῷ Βορυσθενεῖ σιμμίσγεται.

55 ἕκτος δὲ Ὑπάκυρις ποταμός, ὃς ὁρμᾶται μὲν ἐκ λίμνης, διὰ μέσων δὲ τῶν νομάδων Σκυθέων ῥέων ἐκδιδοῖ κατὰ Καρκινῖτιν πόλιν, ἐς δεξιὴν ἀπέργων τήν τε Ὑλαίην καὶ τὸν Ἀχιλλήιον

56 δρόμον καλεόμενον. ἕβδομος δὲ Γέρρος ποταμὸς ἀπέσχισται μὲν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένεος κατὰ τοῦτο τῆς χώρης ἐς ὃ γινώσκεται ὁ Βορυσθένης· ἀπέσχισται μέν νυν ἐκ τούτου τοῦ χώρου, οὔνομα δὲ ἔχει τό περ ὁ χῶρος αὐτός, Γέρρος, ῥέων δὲ ἐς θάλασσαν οὐρίζει τήν τε τῶν νομάδων χώρην καὶ τὴν τῶν βασιληίων

57 Σκυθέων, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς τὸν Ὑπάκυριν. ὄγδοος δὲ δὴ Τάναϊς ποταμός, ὃς ῥέει τανέκαθεν ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμεόμενος, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῆτιν, ἣ οὐρίζει Σκύθας τε τοὺς βασιληίους καὶ Σαυρομάτας. ἐς δὲ Τάναϊν τοῦτον ἄλλος ποταμὸς ἐσβάλλει τῷ οὔνομά ἐστι Ὕργις.

58 Τοῖσι μὲν δὴ ὀνομαστοῖσι ποταμοῖσι οὕτω δή τι οἱ Σκύθαι ἐσκευάδαται, τοῖσι δὲ κτήνεσι ἡ ποίη ἀναφυομένη ἐν τῇ Σκυθικῇ ἐστι ἐπιχολωτάτη πασέων ποιέων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν· ἀνοιγομένοισι δὲ τοῖσι κτήνεσι ἐστὶ σταθμώσασθαι ὅτι τοῦτο οὕτω ἔχει.

59 Τὰ μὲν δὴ μέγιστα οὕτω σφι εὔπορά ἐστι. τὰ δὲ λοιπὰ

míg a többinek zavaros a vize, ő tisztán hömpölyög; hasonlókép igen jó termés van mellette, s a fű, a hol a földet nem vetik be, nagyon magas; torkolatánál pedig végtelen nagy mennyiségű só virágzik ki. Nagy, szálka nélküli halakat is szolgáltat, melyeket antacaeáknak hívnak és besóznak, azonkívül sok más csodálatos dolgot. Folyása északról a Gerrhos földjéig ismeretes, s ez negyven napnyi hajóútat tesz ki; de hogy azon felül milyen emberek mellett halad el, senkisem tudja megmondani. Bizonyos, hogy egy pusztaságon át folyik be a földmívelő skythák földjére, mert ezek a skythák tiz napnyi útra laknak mellette. Csak ennek a folyónak és a Nilusnak nem tudom megmondani a forrását, s azt hiszem, egy görög sem. Folyásában a Borysthenes közel jut a tengerhez és a Hypanissal egyesülvén, ugyanabba a mocsárba ömlik. Az ezen folyók között elnyúló föld-ék Hippolaus fokának neveztetik s rajta Demeternek egy templomot alapítottak. A templomon túl, a Hypanis mellett laknak a borystheneiták.[70]

Ennyit ezekről a folyókról; utánuk az ötödik folyamnak Pan- 54
tikapes a neve. Ez is északról és egy tóból ered, s közötte meg a Borysthenes között laknak a skythák; majd Hylaia földjére lép, s rajta áthaladván, a Borysthenessel egyesül. A hatodik folyó a 55
Hypakyris, mely egy tóból ered s a nomád skythák földjét átszelvén, Karkinitis városánál a tengerbe ömlik, jobbról hagyván Hylaiát és az úgynevezett Achilles-futást. A hetedik folyó, a 56
Gerrhos, azon a vidéken szakad el a Borysthenestől, a meddig a Borysthenest ismerik. Innen azután ép oly neve van, mint magának a földnek, t. i. Gerrhos, s a tenger felé folyván, a nomád és királyi skythák között határul szolgál; azután a Hypakyrisba ömlik.[71]
A nyolczadik folyó a Tanais, a mely felűlről egy nagy tóból ered- 57
vén egy még nagyobb, az úgynevezett maiotisi tóba szakad, mely a királyi skythák és a sauromaták közt képez határt. Ebbe a Tanaisba egy más folyó is ömlik, melynek Hyrgis a neve.[72]

Ezek a skytha földnek legnevezetesebb folyói; a fű pedig, 58
mely Skythiában a marhák számára terem, tudomásunk szerint a legtöbb epét idézi elő valamennyi fűfaj között; s ha a marhákat levágják, bebizonyodik, hogy a dolog valóban így van.

A skytháknak tehát általában jól megy a dolguk; egyebekben 59

νόμαια κατὰ τάδε σφι διακέεται. θεοὺς μὲν μούνους τούσδε ἱλάσκονται, Ἱστίην μὲν μάλιστα, ἐπὶ δὲ Δία καὶ Γῆν, νομίζοντες τὴν Γῆν τοῦ Διὸς εἶναι γυναῖκα, μετὰ δὲ τούτους Ἀπόλλωνά τε καὶ Οὐρανίην Ἀφροδίτην καὶ Ἡρακλέα καὶ Ἄρεα. τούτους μὲν πάντες Σκύθαι νενομίκασι, οἱ δὲ καλεόμενοι βασιλήιοι Σκύθαι καὶ τῷ Ποσειδέωνι θύουσι. ὀνομάζονται δὲ σκυθιστὶ Ἱστίη μὲν Ταβιτί, Ζεὺς δὲ ὀρθότατα κατὰ γνώμην γε τὴν ἐμὴν καλεόμενος Παπαῖος, Γῆ δὲ Ἀπί, Ἀπόλλων δὲ Γοιτόσυρος, Οὐρανίη δὲ Ἀφροδίτη Ἀργίμπασα, Ποσειδέων δὲ Θαγιμασάδας. ἀγάλματα δὲ καὶ βωμοὺς καὶ νηοὺς οὐ νομίζουσι ποιέειν πλὴν Ἄρεϊ· τούτῳ δὲ νομίζουσι.

60 Θυσίη δὲ ἡ αὐτὴ πᾶσι κατέστηκε περὶ πάντα τὰ ἱρὰ ὁμοίως, ἐρδομένη ὧδε. τὸ μὲν ἱρήιον αὐτὸ ἐμπεποδισμένον τοὺς ἐμπροσθίους πόδας ἕστηκε· ὁ δὲ θύων ὄπισθε τοῦ κτήνεος ἑστεὼς σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου καταβάλλει μιν, πίπτοντος δὲ τοῦ ἱρηίου ἐπικαλέει τὸν θεὸν τῷ ἂν θύῃ, καὶ ἔπειτα βρόχῳ περὶ ὧν ἔβαλε τὸν αὐχένα, σκυταλίδα δὲ ἐμβαλὼν περιάγει καὶ ἀποπνίγει, οὔτε πῦρ ἀνακαύσας οὔτε καταρξάμενος οὔτ' ἐπισπείσας· ἀποπνίξας δὲ καὶ ἀποδείρας τράπεται πρὸς ἕψησιν.
61 τῆς δὲ γῆς τῆς Σκυθικῆς αἰνῶς ἀξύλου ἐούσης ὧδέ σφι ἐς τὴν ἕψησιν τῶν κρεῶν ἐξεύρηται. ἐπειδὰν ἀποδείρωσι τὰ ἱρήια, γυμνοῦσι τὰ ὀστέα τῶν κρεῶν, ἔπειτα ἐσβάλλουσι, ἢν μὲν τύχωσι ἔχοντες, ἐς λέβητας ἐπιχωρίους, μάλιστα Λεσβίοισι κρητῆρσι προσεικέλους, χωρὶς ἢ ὅτι πολλῷ μέζονας· ἐς τούτους ἐσβάλλοντες ἕψουσι ὑποκαίοντες τὰ ὀστέα τῶν ἱρηίων. ἢν δὲ μή σφι παρῇ ὁ λέβης, οἱ δὲ ἐς τὰς γαστέρας τῶν ἱρηίων ἐσβάλλοντες τὰ κρέα πάντα καὶ παραμίξαντες ὕδωρ ὑποκαίουσι τὰ ὀστέα· τὰ δὲ αἴθεται κάλλιστα, αἱ δὲ γαστέρες χωρέουσι εὐπετέως τὰ κρέα ἐψιλωμένα τῶν ὀστέων· καὶ οὕτω βοῦς τε ἑωυτὸν ἐξέψει καὶ τἆλλα ἱρήια ἑωυτὸ ἕκαστον. ἐπεὰν δὲ ἑψηθῇ τὰ κρέα, ὁ θύσας τῶν κρεῶν καὶ τῶν σπλάγχνων ἀπαρξάμενος ῥίπτει ἐς τὸ ἔμπροσθε. θύουσι δὲ καὶ τὰ ἄλλα πρόβατα καὶ ἵππους μάλιστα.

62 Τοῖσι μὲν δὴ ἄλλοισι τῶν θεῶν οὕτω θύουσι καὶ ταῦτα τῶν κτηνέων, τῷ δὲ Ἄρεϊ ὧδε. κατὰ νομοὺς ἑκάστοισι τῶν ἀρχηίων ἐσίδρυταί σφι Ἄρεος ἱρὸν τοιόνδε. φρυγάνων φάκελοι συννενέαται ὅσον τ' ἐπὶ σταδίους τρεῖς μῆκος καὶ εὖρος, ὕψος δὲ ἔλασσον· ἄνω δὲ τούτου τετρά-

pedig a következő szokások uralkodnak náluk. Az istenek közül csupán a következőket tisztelik: leginkább Hestiát,[73] azután Zeust és a Földet, mert hitük szerint Zeusnak a Föld a felesége; továbbá Apollont, Aphrodite Uraniát, Heraklest és Arest. Ezeket az összes skythák tisztelik; az úgynevezett királyi skythák még Poseidonnak is áldoznak. Skytha nyelven Hestiának Tabiti a neve, Zeusnak véleményem szerint igen találóan Papaios, a Földnek Api, Apollonnak Goitosyros, Aphrodite Uraniának Argimpasa, Poseidonnak pedig Thagimasadas. Istenképeket, oltárokat és templomokat nem szoktak emelni, kivéve Aresnek; ennek szoktak.

Az áldozás mindenütt és minden ünnep alkalmával egyforma, 60
a szertartás a következő: az áldozati állat megkötött elsőlábakkal áll ott, az áldozó pedig az állat mögött meghúzza a kötélnek a végét és leteríti; mialatt pedig az állat leesik, az istenhez fohászkodik, a kinek ép áldoz; azután gyorsan kötelet csavar a nyakára, botot szúr belé, melyet megforgat és így megfojta; s ez alatt sem tüzet nem gyújt, sem meg nem szenteli, sem meg nem öntözi. Mikor azután megfojtotta és lenyúzta, a főzéshez lát. Minthogy 61
azonban a skytha föld fában rendkívül szegény, a következő módot találták ki a húsnak megfőzésére: miután az áldozati marhát lenyúzták, a húst a csontokról levágják, s azután, ha van, a szokásos üstökbe dobják, melyek leginkább a lesbosi edényekhez hasonlítanak, csakhogy sokkal nagyobbak. Ezekbe teszik be tehát és megfőzik, a barmoknak csontjaival gyújtva alá. Ha pedig nincs üstjük, az állatok hasába teszik mind a húst, s vizet kevervén közé, gyújtják meg alúl a csontokat. S ezek igen szépen égnek, a has pedig kényelmesen befogadja a csonttól megtisztított húsdarabokat. Így tehát a marha önmagát főzi meg, úgyszintén a többi áldozati állat is. Ha azután a hús megfőtt, az áldozó a húsból és belekből egy részt fölszentelve, maga elé dobja. Áldoznak különben más állatokat is, különösen lovakat.

A többi istennek tehát ilyetén módon és ilyen állatokat áldoz- 62
nak; viszont Aresnek a következőképen: minden egyes járás olyanforma szentélyt emelt Aresnek a piaczon, hogy vagy három stádiumnyi hosszúságban és szélességben, de valamivel kisebb magasságban rőzsenyalábokat halmoztak egymásra; felül négy-

γωνον ἄπεδον πεποίηται, καὶ τὰ μὲν τρία τῶν κώλων ἐστὶ ἀπότομα, κατὰ δὲ τὸ ἓν ἐπιβατόν. ἔτεος δὲ ἑκάστου ἁμάξας πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐπινέουσι φρυγάνων· ὑπονοστέει γὰρ δὴ αἰεὶ ὑπὸ τῶν χειμώνων. ἐπὶ τούτου δὴ τοῦ σηκοῦ ἀκινάκης σιδήρεος ἵδρυται ἀρχαῖος ἑκάστοισι, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τοῦ Ἄρεος τὸ ἄγαλμα. τούτῳ δὲ τῷ ἀκινάκῃ θυσίας ἐπετείους προσάγουσι προβάτων καὶ ἵππων, καὶ δὴ καὶ τοῖσιδ' ἔτι πλέω θύουσι ἢ τοῖσι ἄλλοισι θεοῖσι. ὅσους ἂν τῶν πολεμίων ζωγρήσωσι, ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν ἄνδρα θύουσι, τρόπῳ οὐ τῷ αὐτῷ καὶ τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἑτεροίῳ. ἐπεὰν γὰρ οἶνον ἐπισπείσωσι κατὰ τῶν κεφαλέων, ἀποσφάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἄγγος καὶ ἔπειτα ἀνενείκαντες ἄνω ἐπὶ τὸν ὄγκον τῶν φρυγάνων καταχέουσι τὸ αἷμα τοῦ ἀκινάκεω. ἄνω μὲν δὴ φορέουσι τοῦτο, κάτω δὲ παρὰ τὸ ἱρὸν ποιεῦσι τάδε. τῶν ἀποσφαγέντων ἀνδρῶν τοὺς δεξιοὺς ὤμους πάντας ἀποταμόντες σὺν τῇσι χερσὶ ἐς τὸν ἠέρα ἱεῖσι, καὶ ἔπειτα καὶ τὰ ἄλλα ἀπέρξαντες ἰρήια ἐπαλλάσσονται. χεὶρ δὲ
63 τῇ ἂν πέσῃ κέεται, καὶ χωρὶς ὁ νεκρός, θυσίαι μέν νυν αὗταί σφι κατεστᾶσι. ὑσὶ δὲ οὗτοι οὐδὲν νομίζουσι, οὐδὲ τρέφειν ἐν τῇ χώρῃ τὸ παράπαν θέλουσι.

64 Τὰ δ' ἐς πόλεμον ἔχοντα ὧδέ σφι διακέεται. ἐπεὰν τὸν πρῶτον ἄνδρα καταβάλῃ ἀνὴρ Σκύθης, τοῦ αἵματος ἐμπίνει. ὅσους δ' ἂν φονεύσῃ ἐν τῇ μάχῃ, τούτων τὰς κεφαλὰς ἀποφέρει τῷ βασιλέι· ἀπενείκας μὲν γὰρ κεφαλὴν τῆς λείης μεταλαμβάνει τὴν ἂν λάβωσι, μὴ ἐνείκας δὲ οὔ. ἀποδείρει δὲ αὐτὴν τρόπῳ τοιῷδε. περιταμὼν κύκλῳ περὶ τὰ ὦτα καὶ λαβόμενος τῆς κεφαλῆς ἐκσείει, μετὰ δὲ σαρκίσας βοὸς πλευρῇ δέψει τῇσι χερσί, ὀργάσας δὲ αὐτὸ ἅτε χειρόμακτρον ἔκτηται, ἐκ δὲ τῶν χαλινῶν τοῦ ἵππου τὸν αὐτὸς ἐλαύνει, ἐκ τούτου ἐξάπτει καὶ ἀγάλλεται· ὃς γὰρ ἂν πλεῖστα δέρματα χειρόμακτρα ἔχῃ, ἀνὴρ ἄριστος οὗτος κέκριται. πολλοὶ δὲ αὐτῶν ἐκ τῶν ἀποδαρμάτων καὶ χλαίνας ἐπείνυσθαι ποιεῦσι, συρράπτοντες κατά περ βαίτας. πολλοὶ δὲ ἀνδρῶν ἐχθρῶν τὰς δεξιὰς χεῖρας νεκρῶν ἐόντων ἀποδείραντες αὐτοῖσι ὄνυξι καλύπτρας τῶν φαρετρέων ποιεῦνται. δέρμα δὲ ἀνθρώπου καὶ παχὺ καὶ λαμπρὸν ἦν ἄρα, σχεδὸν δερμάτων πάντων λαμπρότατον λευκότητι. πολλοὶ δὲ καὶ ὅλους ἐκδείραντες καὶ
65 διατείναντες ἐπὶ ξύλων ἐπ' ἵππων περιφέρουσι. ταῦτα μὲν δὴ οὕτω σφι νενόμισται, αὐτὰς δὲ τὰς κεφαλάς, οὔτι πάντων ἀλλὰ τῶν ἐχθίστων, ποιεῦσι τάδε. ἀποπρίσας ἕκαστος πᾶν τὸ ἔνερθε τῶν ὀφρύων ἐκκαθαίρει· καὶ ἢν μὲν ἢ πένης, ὁ δὲ ἔξωθεν ὠμοβοέην μούνην πε-

szegű lapos tető van csinálva, a három fal meredek, a negyedik azonban megmászható. Évenként százötven szekér rőzsét raknak még rá, mert a zivatarok miatt mindig lesüpped. Erre a szent halomra minden egyes járás egy régi vaskardot állít fel, és ez azután Aresnek istenképe.[74] Ennek a kardnak évenként marha- és lóáldozatokat hoznak, sőt ennek még többet áldoznak, mint a többi istennek. A hány száz ellenség élve kezeik közé kerül, minden százból egy embert föláldoznak, de nem úgy, mint az állatokat, hanem másképen. Miután fejükre bort öntöttek volt, az embereket egy edény fölött levágják; ezt azután fölviszik a rőzsehalomra és a vért a kardra öntik. Mialatt pedig ezt fölviszik, a szentély mellett következőkép járnak el: a lemészárolt embereknek jobb vállát mind levágják és kezükkel együtt a levegőbe dobják, s ha az áldozás egyéb teendőit elvégezték, elmennek. A kéz ott hever, a hová esett, a holttest pedig külön. Ilyen áldozataik vannak 63
nekik. Sertéságozatok nincsenek szokásban, s egyáltalán nem dívik országukban a sertéstenyésztés.

Harczi szokásaik a következők: mikor a skytha katona az 64
első embert leteríti, a véréből iszik; a hányat pedig a csatában megöl, azoknak fejét a királyhoz viszi. Mert csak az részesül az ejtett zsákmányban, a ki fejet hozott; a ki nem hozott, az nem kap. Ezt azután a következőkép nyúzza le: a fülek körül körös-körül belevág, és a főt megfogván, kirázza; azután ökörbordával a húst ledörzsöli, a bőrt megcserzi és törülköző gyanánt használja; majd a lónak, a melyet hajt, kantárára köti és büszkélkedik. Mert a kinek legtöbb bőrtörülközője van, azt tartják a legderekabb embernek. Sokan e bőrökből köpenyt is készítenek, s úgy varrják össze, mint a juhászsubát. Sokan ellenségeik hullájának jobb kezét a körmökkel együtt lenyúzzák és tegeztakarókat készítenek belőlük. Az emberbőr ugyanis vastag és fehér, s a bőrök között fehérsége a legragyogóbb. Sokan az egész embert lenyúzzák, fára feszítik és úgy hurczolják lovaikon. Ilyen szoká- 65
sok uralkodnak náluk. A fejekkel azonban, nem ugyan mindegyikkel, hanem a legnagyobb ellenségével, a következőkép bánnak el: a szemöldök alatt az egészet lefűrészelik és kitisztítják. Ha már most szegény az illető, csak marhabőrt feszít rá kívülről

ριτείνας οὕτω χρᾶται, ἢν δὲ ᾖ πλούσιος, τὴν μὲν ὠμοβοέην περιτείνει ἔσωθεν δὲ καταχρυσώσας οὕτω χρᾶται ποτηρίῳ. ποιεῦσι δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν οἰκηίων ἤν σφι διάφοροι γένωνται καὶ ἢν ἐπικρατήσῃ αὐτοῦ παρὰ τῷ βασιλέι. ξείνων δέ οἱ ἐλθόντων τῶν ἂν λόγον ποιέηται, τὰς κεφαλὰς ταύτας παραφέρει καὶ ἐπιλέγει ὡς οἱ ἐόντες οἰκήιοι πόλεμον προσεθήκαντο καί σφεων αὐτὸς ἐπεκρά-
66 τησε, ταύτην ἀνδραγαθίην λέγοντες. ἅπαξ δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑκάστου ὁ νομάρχης ἕκαστος ἐν τῷ ἑωυτοῦ νομῷ κιρνᾷ κρητῆρα οἴνου, ἀπ' οὗ πίνουσι τῶν Σκυθέων τοῖσι ἄνδρες πολέμιοι ἀραιρημένοι ἔωσι· τοῖσι δ' ἂν μὴ κατεργασμένον ᾖ τοῦτο, οὐ γεύονται τοῦ οἴνου τούτου, ἀλλ' ἠτιμωμένοι ἀποκατέαται· ὄνειδος δέ σφι ἐστὶ μέγιστον τοῦτο. ὅσοι δὲ ἂν αὐτῶν καὶ κάρτα πολλοὺς ἄνδρας ἀραιρηκότες ἔωσι, οὗτοι δὲ σύνδυο κύλικας ἔχοντες πίνουσι ὁμοῦ.

67 Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοί, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε. ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ διεξειλίσσουσι αὐτούς, καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες θεσπίζουσι, ἅμα τε λέγοντες ταῦτα συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέν σφι ἡ μαντικὴ πατρωίη ἐστί. οἱ δὲ Ἐνάρεες οἱ ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφίσι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι· φιλύρης δ' ὧν φλοιῷ μαντεύονται. ἐπεὰν τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ, διαπλέκων
68 ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ καὶ διαλύων χρᾷ. ἐπεὰν δὲ βασιλεὺς ὁ Σκυθέων κάμῃ, μεταπέμπεται τῶν μαντίων ἄνδρας τρεῖς τοὺς εὐδοκιμέοντας μάλιστα, οἳ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ μαντεύονται· καὶ λέγουσι οὗτοι ὡς τὸ ἐπίπαν μάλιστα τάδε, ὡς τὰς βασιληίας ἱστίας ἐπιώρκηκε ὃς καὶ ὅς, λέγοντες τῶν ἀστῶν τὸν ἂν δὴ λέγωσι· τὰς δὲ βασιληίας ἱστίας νόμος Σκύθῃσι τὰ μάλιστά ἐστι ὀμνύναι τότε ἐπεὰν τὸν μέγιστον ὅρκον ἐθέλωσι ὀμνύναι. αὐτίκα δὲ διαλελαμμένος ἄγεται οὗτος τὸν ἂν δὴ φῶσι ἐπιορκῆσαι, ἀπιγμένον δὲ ἐλέγχουσι οἱ μάντιες ὡς ἐπιορκήσας φαίνεται ἐν τῇ μαντικῇ τὰς βασιληίας ἱστίας καὶ διὰ ταῦτα ἀλγέει ὁ βασιλεύς· ὁ δὲ ἀρνέεται, οὐ φάμενος ἐπιορκῆσαι, καὶ δεινολογέεται. ἀρνεομένου δὲ τούτου ὁ βασιλεὺς μεταπέμπεται ἄλλους διπλησίους μάντιας· καὶ ἢν μὲν καὶ οὗτοι ἐσορέοντες ἐς τὴν μαντικὴν καταδήσωσι ἐπιορκῆσαι, τοῦ δὲ ἰθέως τὴν κεφαλὴν ἀποτάμνουσι, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ διαλαγχάνουσι οἱ πρῶτοι τῶν μαντίων· ἢν δὲ οἱ ἐπελθόντες μάντιες ἀπολύσωσι, ἄλλοι πάρεισι μάντιες καὶ μάλα ἄλλοι. ἢν ὦν οἱ πλεῦνες τὸν ἄνθρωπον ἀπολύσωσι, δέδοκται τοῖσι πρώτοισι τῶν μαντίων

és úgy használja; de ha gazdag, akkor ráfeszíti a marhabőrt, belül azonban meg is aranyozza, és úgy használja kupának. Megteszi ezt a rokonnal is, ha összevesz vele, és ha az egyik a másikat a király előttl egyőzte. Mikor azután vendéget fogad, a kit nagyra becsül, annak ezeket a főket teszi eléje, s elmondja, hogy rokon létükre megtámadták, de ő legyőzte őket; ezt tartják ők nemes tettnek. Min- 66
den járásfőnök évenként egyszer egy edény bort kever a saját járásában, s ebből azok a skytha emberek isznak, a kik ellenséget öltek. Ha valaki ezt még nem tette, nem kap ezen borból, s oldalt ül tiszteletlenül. Ez náluk a legnagyobb gyalázat. A kik igen sok embert öltek már meg, azoknak két kancsójuk van, és mindegyikből isznak.

A skythákna sok jósa van, a kik számos fűzfavesszőből 67
a következőkép jósolnak: nagy vesszőnyalábokat hordanak össze, melyeket a földre letéve szétfejtenek, s mialatt az egyik vesszőt a másik után leteszik, jóslatokat mondanak. Szavaik közben a veszszőket újra összeszedik és egyenként rendbeszedik. Ez az ősi jóslási módjuk. Az enarok vagyis asszonyemberek azt mondják, hogy őket Aphrodite tanította jóslásra, és hársfakéregből jósolnak;[75] a hársfát ugyanis három darabra hasítják, ujjaik köré fonják és lefejtése közben jósolnak. Ha a skytha király megbetegszik, a 68
három legtekintélyesebb jósért küld, a kik a leírt módon adnak jóslatot. Legtöbbnyire azt mondják, hogy ez meg ez, — s itt meg is nevezik az illető polgárt, — hamisan esküdött a királyi tűzhelyre. A skythánál ugyanis akkor szokás csak a királyi tűzhelyre esküdni, mikor a legszentebb esküt teszik. Az illetőt azután, a kit a hamis esküvel vádolnak, rögtön megragadják és elővezetik, a jósok pedig szemére lobbantják, hogy a jóslat rájuk nézve a királyi tűzhelyre tett hamis esküt derítette ki, és ezért szenved a király. Ez azonban tagadja, azt mondja, hogy nem tett hamis esküt, és hevesen kifakad. Tagadására a király más, kétszer annyi jóst hozat, s ha a jóslatnak megtekintése után ezek is bűnösnek ítélik őt a hamis esküben, rögtön fejét veszik, vagyonát pedig az előbbi jósok közt osztják szét. Ellenben ha a később jött jósok fölmentik, akkor más és ismét más jósok jönnek. Ha így a többség fölmenti, akkor az a törvény, hogy maguknak az első jósok-

69 αὐτοῖσι ἀπόλλυσθαι. ἀπολλῦσι δῆτα αὐτοὺς τρόπῳ τοιῷδε. ἐπεὰν ἅμαξαν φρυγάνων πλήσωσι καὶ ὑποζεύξωσι βοῦς, ἐμποδίσαντες τοὺς μάντιας καὶ χεῖρας ὀπίσω δήσαντες καὶ στομώσαντες κατεργνῦσι ἐς μέσα τὰ φρύγανα, ὑποπρήσαντες δὲ αὐτὰ ἀπιεῖσι φοβήσαντες τοὺς βοῦς. πολλοὶ μὲν δὴ συγκατακαίονται τοῖσι μάντισι βόες, πολλοὶ δὲ περικεκαυμένοι ἀποφεύγουσι, ἐπεὰν αὐτῶν ὁ ῥυμὸς κατακαυθῇ. κατακαίουσι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας τοὺς μάντιας, ψευδομάντιας καλέοντες. τοὺς δ' ἂν ἀποκτείνῃ βασιλεύς, τούτων οὐδὲ τοὺς παῖδας λείπει, ἀλλὰ τὰ ἔρσενα κτείνει, τὰ δὲ θήλεα οὐκ ἀδικέει.

70 Ὅρκια δὲ ποιεῦνται Σπῦθαι ὧδε πρὸς τοὺς ἂν ποιέωνται. ἐς κύλικα μεγάλην κεραμίνην οἶνον ἐγχέαντες αἷμα συμμίσγουσι τῶν τὸ ὅρκιον ταμνομένων, τύψαντες ὑπέατι ἢ ἐπιταμόντες μαχαίρῃ σμικρὸν τοῦ σώματος, καὶ ἔπειτα ἀποβάψαντες ἐς τὴν κύλικα ἀκινάκην καὶ ὀιστοὺς καὶ σάγαριν καὶ ἀκόντιον· ἐπεὰν δὲ ταῦτα ποιήσωσι, κατεύχονται πολλὰ καὶ ἔπειτα ἀποπίνουσι αὐτοί τε οἱ τὸ ὅρκιον ποιεύμενοι καὶ τῶν ἑπομένων οἱ πλείστου ἄξιοι.

71 Ταφαὶ δὲ τῶν βασιλέων ἐν Γέρροισί εἰσι [ἐς ὃ ὁ Βορυσθένης ἐστὶ προσπλωτός]· ἐνθαῦτα, ἐπεάν σφι ἀποθάνῃ ὁ βασιλεύς, ὄρυγμα γῆς μέγα ὀρύσσουσι τετράγωνον, ἕτοιμον δὲ τοῦτο ποιήσαντες ἀναλαμβάνουσι τὸν νεκρόν, κατακεκηρωμένον μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ νηδὺν ἀνασχισθεῖσαν καὶ καθαρθεῖσαν, πλέην κυπέρου κεκομμένου καὶ θυμιήματος καὶ σελίνου σπέρματος καὶ ἀννήσου, συνερραμμένην ὀπίσω, καὶ κομίζουσι ἐν ἁμάξῃ ἐς ἄλλο ἔθνος. οἳ δὲ ἂν παραδέξωνται κομισθέντα τὸν νεκρόν, ποιεῦσι τά περ οἱ βασιλήιοι Σκύθαι· τοῦ ὠτὸς ἀποτάμνονται, τρίχας περικείρονται, βραχίονας περιτάμνονται, μέτωπον καὶ ῥῖνα καταμύσσονται, διὰ τῆς ἀριστερῆς χειρὸς ὀιστοὺς διαβυνέονται. ἐνθεῦτεν δὲ κομίζουσι ἐν τῇ ἁμάξῃ τοῦ βασιλέος τὸν νέκυν ἐς ἄλλο ἔθνος τῶν ἄρχουσι· οἱ δέ σφι ἕπονται ἐς τοὺς πρότερον ἦλθον. ἐπεὰν δὲ πάντας περιέλθωσι τὸν νέκυν κομίζοντες, ἐν τε Γέρροισι ἔσχατα κατοικημένοισί εἰσι τῶν ἐθνέων τῶν ἀρχουσι καὶ ἐν τῇσι ταφῇσι. καὶ ἔπειτα, ἐπεὰν θέωσι τὸν νέκυν ἐν τῇσι θήκῃσι ἐπὶ στιβάδος, παραπήξαντες αἰχμὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ νεκροῦ ξύλα ὑπερτείνουσι καὶ ἔπειτα ῥιψὶ καταστεγάζουσι, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ εὐρυχωρίῃ τῆς θήκης τῶν παλλακέων τε μίαν ἀποπνίξαντες θάπτουσι καὶ τὸν οἰνοχόον καὶ μάγειρον καὶ ἱπποκόμον καὶ διήκονον καὶ ἀγγελιηφόρον καὶ ἵππους καὶ ἄλλων ἁπάντων ἀπαρχὰς καὶ φιάλας χρυσέας· ἀργύρῳ δὲ

nak kell meghalniok. Ezeket azután a következő módon végzik 69
ki: megtöltenek egy szekeret rőzsével és ökröket fognak belé; a jósokat pedig megkötött lábakkal, hátraszorított kezekkel és betömött szájjal a rőzse közepébe szorítják, melyet alúl meggyújtván az ökröket megijesztik. Sok ökör a jósokkal együtt oda ég, sok pedig megpörkölve elmenekül, mikor a rúd már odaégett. A leirt módon más okból is megégetik a jósokat, az úgynevezett áljósokat. A kiket a király megölet, azoknak gyermekeit sem kiméli, mert az összes fiúkat megöleti; a leányokat azonban nem bántja.

Szövetséget a skythák, már a kikkel kötnek, következőkép 70
kötnek: egy nagy cserépserlegbe bort öntenek, s azt a szövetségesek vérével összekeverik; mert bőrüket előbb tőrrel felmetszik vagy karddal kissé fölvágják. Azután a serlegbe mártanak egy kardot, nyilakat, bárdot és lándzsát; ennek végeztével sokat imádkoznak, s mind maguk a szövetségesek, mind kiséretüknek legtekintélyesebb tagjai isznak belőle.

A királyok sírja a gerrhusok földjén van (a kiknek birtoka 71
addig terjed, meddig a Borysthenes hajózható). Ha a király meghal, egy nagy négyszögü sírt ásnak; s evvel elkészülvén, előveszik a halottat, testét viaszszal bevonják, hasát felvágját és kitisztítják, azután összetört fűszerrel, tömjénnel, zellermaggal és anissal megtöltik; majd ismét összevarrják és szekeren egy más néphez viszik. A kik pedig átveszik a halottat, úgy tesznek, mint a királyi skythák: levágnak egy darabot a fülükből, hajukat körülnyírják, karjukat megvágják, arczukat és orrukat összekarmolják és balkezükön nyilakat szúrnak át. Innen tovább viszik szekéren a királyi halottat egy másik néphez, mely alattvalójuk; de azok is követik, a kikhez előbb jöttek. Midőn pedig a halott szállítása közben mindenkihez eljutottak, a Gerrhusokhoz érnek, a kik az általuk kormányzott népek között legmesszebb, a síroknál laknak. Azután a halottat a sírban egy emelvényre teszik, kétfelől lándzsákat szúrnak le, póznákat tesznek rájuk és náddal befödik. A tágas sírnak üres részében azután egy megfojtott ágyasát is eltemetnek, továbbá a pohárnokot, a szakácsot, a lovászmestert, a szolgát, a hirnököt, lovakat, mindenféle zsengéket és aranycsészéket; mert ezüstöt

οὐδὲν οὐδὲ χαλκῷ χρέωνται. ταῦτα δὲ ποιήσαντες χοῦσι πάντες
χῶμα μέγα, ἁμιλλώμενοι καὶ προθυμεόμενοι ὡς μέγιστον ποιῆσαι.
72 ἐνιαυτοῦ δὲ περιφερομένου αὖτις ποιεῦσι τοιόνδε. λαβόντες τῶν
λοιπῶν θεραπόντων τοὺς ἐπιτηδεοτάτους (οἱ δὲ εἰσὶ Σκύθαι ἐγγε-
νέες· οὗτοι γὰρ θεραπεύουσι τοὺς ἂν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κελεύσῃ,
ἀργυρώνητοι δὲ οὐκ εἰσὶ σφι θεράποντες), τούτων ὧν τῶν διηκόνων
ἐπεὰν ἀποπνίξωσι πεντήκοντα καὶ ἵππους τοὺς καλλίστους πεντή-
κοντα, ἐξελόντες αὐτῶν τὴν κοιλίην καὶ καθήραντες ἐμπιπλᾶσι
ἀχύρων καὶ συρράπτουσι. ἀψῖδος δὲ ἥμισυ ἐπὶ δύο ξύλα στήσαντες
ὕπτιον καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ τῆς ἀψῖδος ἐπ' ἕτερα δύο, καταπήξαν-
τες τρόπῳ τοιούτῳ πολλὰ ταῦτα, ἔπειτα τῶν ἵππων κατὰ μήκεα
ξύλα παχέα διελάθαντες μέχρι τῶν τραχήλων ἀναβιβάζουσι αὐτοὺς
ἐπὶ τὰς ἀψῖδας· τῶν δὲ αἱ μὲν πρότεραι ἀψῖδες ὑπέχουσι τοὺς
ὤμους τῶν ἵππων, αἱ δὲ ὄπισθε παρὰ τοὺς μηροὺς τὰς γαστέρας
ὑπολαμβάνουσι· σκέλεα δὲ ἀμφότερα κατακρέμαται μετέωρα.
χαλινοὺς δὲ καὶ στόμια ἐμβαλόντες ἐς τοὺς ἵππους κατατείνουσι
ἐς τὸ πρόσθε αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἐκ πασσάλων δέουσι. τῶν δὲ δὴ
νεηνίσκων τῶν ἀποπεπνιγμένων τῶν πεντήκοντα ἕνα ἕκαστον ἀναβι-
βάζουσι ἐπὶ τὸν ἵππον, ὧδε ἀναβιβάζοντες, ἐπεὰν νεκροῦ ἑκάστου
παρὰ τὴν ἄκανθαν ξύλον ὀρθὸν διελάσωσι μέχρι τοῦ τραχήλου·
κάτωθεν δὲ ὑπερέχει τοῦ ξύλου τούτου τὸ ἐς τόρμον πηγνύουσι τοῦ
73 ἑτέρου ξύλου τοῦ διὰ τοῦ ἵππου. ἐπιστήσαντες δὲ κύκλῳ τὸ σῆμα
ἱππέας τοιούτους ἀπελαύνουσι. οὕτω μὲν τοὺς βασιλέας θάπτουσι. τοὺς δὲ ἄλλους Σκύθας ἐπεὰν ἀποθάνωσι, περιάγουσι οἱ ἀγ-
χοτάτω προσήκοντες κατὰ τοὺς φίλους ἐν ἁμάξῃσι κειμένους, τῶν
δὲ ἕκαστος ὑποδεκόμενος εὐωχέει τοὺς ἑπομένους, καὶ τῷ νεκρῷ
ἁπάντων παραπλησίως παρατιθεῖ ὅσα τοῖσι ἄλλοισι. ἡμέρας δὲ
τεσσεράκοντα οὕτω οἱ ἰδιῶται περιάγονται, ἔπειτα θάπτονται. θά-
ψαντες δὲ οἱ Σκύθαι καθαίρονται τρόπῳ τοιῷδε. σμησάμενοι τὰς
καφαλὰς καὶ ἐκπλυνάμενοι ποιεῦσι περὶ τὸ σῶμα τάδε. ἐπεὰν ξύλα
στήσωσι τρία ἐς ἄλληλα κεκλιμένα, περὶ ταῦτα πίλους εἰρινέους
περιτείνουσι, συμφράξαντες δὲ ὡς μάλιστα λίθους ἐκ πυρὸς δια-
φανέας ἐσβάλλουσι ἐς σκάφην κειμένην ἐν μέσῳ τῶν ξύλων τε καὶ
74 τῶν πίλων. ἔστι δέ σφι κάνναβις φυομένη ἐν τῇ χώρῃ πλὴν παχύ-
τητος καὶ μεγάθεος τῷ λίνῳ ἐμφερεστάτη· ταύτῃ δὲ πολλῷ ὑπερ-
φέρει ἡ κάνναβις. αὕτη καὶ αὐτομάτη καὶ σπειρομένη φύεται, καὶ
ἐξ αὐτῆς Θρήικες μὲν καὶ εἵματα ποιεῦνται τοῖσι λινέοισι ὁμοιό-
τατα· οὐδ' ἄν, ὅστις μὴ κάρτα τρίβων εἴη αὐτῆς, διαγνοίη λίνου ἢ
καννάβιός ἐστι· ὃς δὲ μὴ εἰδέ κω τὴν κανναβίδα, λίνεον δοκή-
75 σει εἶναι τὸ εἷμα. ταύτης ὧν οἱ Σκύθαι τῆς καννάβιος τὸ
σπέρμα ἐπεὰν λάβωσι, ὑποδύνουσι ὑπὸ τοὺς πίλους, καὶ ἔπειτα

és érczet semmire se mhasználnak.[76] Ennek végeztével nagy földrakást emelnek, és versengve iparkodnak azt lehetőleg nagyra halmozni. Egy év leforgásával ismét a következőt teszik: meg- 72
fogják a szolgák közül a legügyesebbeket (ezek benszülött skythák; mert azoknak kell szolgálniok, a kiknek a király megparancsolja; pénzen vett szolgáik nincsenek); ezen szolgák közül tehát ötvenet megfojtanak, úgy szintén ötven szép lovat, melyeknek hasát kiüritvén és megtisztítván polyvával megtöltik és összevarrják. Azután egy abroncsnak felét két póznára ferdén ráteszik, az abroncsnak másik felét más kettőre, s így sok ilyet megerősítenek. Majd vastag rudakat vonnak át hosszában a lovakon a nyakig és az abroncsokra emelik; így az előabroncsok a lovaknak szügyét tartják, a hátsók pedig a czomboknál a hasig érnek; a lábak így mind a levegőben függnek. Azután zablát és kantárt dobnak a lovakra, melyeket előre vonnak és szegekkel megerősítik. A megfojtott ötven ifjú mindegyikét lóra ültetik, és pedig úgy, hogy minden halottnak a hátgerinczén egy egyenes póznát szúrnak át a nyakig; fönn ennek a póznának kiálló részét megerősítik abba a lyukba, mely a lovon áthúzott másik póznánál támadt. A többi 73
skythákat haláluk után legközelebbi rokonaik kocsiba fektetik és körülviszik a barátaik közt; mindegyik lakomával fogadja őket, s a halottat is ép úgy megvendégelik mindennel, mint a többieket. Így viszik körül a magánembereket negyven napig, azután eltemetik. Temetés után a skythák következő módon tisztulnak meg: fejöket bekenik és megmossák, azután pedig testükkel a következőt teszik: három egymásra hajló póznát állítanak fel, melyekre gyapjúból készült takarókat terítenek és lehetőleg teletömik, azután a póznák és terítők között levő kádba tűztől izzó köveket dobnak. Ezen a vidéken olyan kender terem, mely igen hasonlít 74
a lenhez, csakhogy sokkal vastagabb és magasabb; e tekintetben ugyanis a lent nagyon fölülmulja. Vadon is meg mívelve is terem, s a thrákok a lenhez igen hasonló ruhákat készítenek belőle, úgy hogy a ki nem nagyon jártas benne, nem ismerné meg, vajjon lenből vagy kenderből készült-e; a ki pedig még sohasem látott kendert, azt hinné, hogy lenruha. Ennek a kendernek a magját 75
úgy is használják a skythák, hogy takarók alá bujnak, s azután

ἐπιβάλλουσι τὸ σπέρμα ἐπὶ τοὺς διαφανέας λίθους τῷ πυρί· τὸ δὲ θυμιᾶται ἐπιβαλλόμενον καὶ ἀτμίδα παρέχεται τοσαύτην ὥστε Ἑλληνικὴ οὐδεμία ἄν μιν πυρίη ἀποκρατήσειε. οἱ δὲ Σκύθαι ἀγάμενοι τῇ πυρίῃ ὠρύονται. τοῦτό σφι ἀντὶ λουτροῦ ἐστι· οὐ γὰρ δὴ λούονται ὕδατι τὸ παράπαν τὸ σῶμα. αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν ὕδωρ παραχέουσαι κατασώχουσι περὶ λίθον τρηχὺν τῆς κυπαρίσσου καὶ κέδρου καὶ λιβάνου ξύλου, καὶ ἔπειτα τὸ κατασωχόμενον τοῦτο παχὺ ἐὸν καταπλάσσονται πᾶν τὸ σῶμα καὶ τὸ πρόσωπον· καὶ ἅμα μὲν εὐωδίη σφέας ἀπὸ τούτου ἴσχει, ἅμα δὲ ἀπαιρέουσαι τῇ δευτέρῃ ἡμέρῃ τὴν καταπλαστὺν γίνονται καθαραὶ καὶ λαμπραί.

76 Ξεινικοῖσι δὲ νομαίοισι καὶ οὗτοι αἰνῶς χρᾶσθαι φεύγουσι, μήτε τεῶν ἄλλων, Ἑλληνικοῖσι δὲ καὶ ἥκιστα, ὡς διέδεξαν Ἀνάχαρσίς τε καὶ δεύτερα αὖτις Σκύλης. τοῦτο μὲν γὰρ Ἀνάχαρσις ἐπείτε γῆν πολλὴν θεωρήσας καὶ ἀποδεξάμενος κατ' αὐτὴν σοφίην πολλὴν ἐκομίζετο ἐς ἤθεα τὰ Σκυθέων, πλέων δι' Ἑλλησπόντου προσίσχει ἐς Κύζικον· καὶ εὗρε γὰρ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν ἀνάγοντας τοὺς Κυζικηνοὺς ὁρτὴν μεγαλοπρεπέως κάρτα, εὔξατο τῇ μητρὶ ὁ Ἀνάχαρσις, ἢν σῶς καὶ ὑγιὴς ἀπονοστήσῃ ἐς ἑωυτοῦ, θύσειν τε κατὰ ταὐτὰ κατὰ τὰ ὥρα τοὺς Κυζικηνοὺς ποιεῦντας καὶ παννυχίδα στήσειν. ὡς δὲ ἀπίκετο ἐς τὴν Σκυθικήν, καταδὺς ἐς τὴν καλεομένην Ὑλαίην (ἡ δ' ἔστι μὲν παρὰ τὸν Ἀχιλλήιον δρόμον, τυγχάνει δὲ πᾶσα ἐοῦσα δενδρέων παντοίων πλέη), ἐς ταύτην δὴ καταδὺς ὁ Ἀνάχαρσις τὴν ὁρτὴν ἐπετέλεε πᾶσαν τῇ θεῷ, τύμπανόν τε ἔχων καὶ ἐκδησάμενος ἀγάλματα. καὶ τῶν τις Σκυθέων καταφρασθεὶς αὐτὸν ταῦτα ποιεῦντα ἐσήμηνε τῷ βασιλέι Σαυλίῳ· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπικόμενος ὡς εἶδε τὸν Ἀνάχαρσιν ποιεῦντα ταῦτα, τοξεύσας αὐτὸν ἀπέκτεινε. καὶ νῦν ἤν τις εἴρηται περὶ Ἀναχάρσιος, οὔ φασί μιν Σκύθαι γινώσκειν, διὰ τοῦτο ὅτι ἐξεδήμησέ τε ἐς τὴν Ἑλλάδα καὶ ξεινικοῖσι ἔθεσι διεχρήσατο. ὡς δ' ἐγὼ ἤκουσα Τύμνεω τοῦ Ἀριαπείθεος ἐπιτρόπου, εἶναι αὐτὸν Ἰδανθύρσου τοῦ Σκυθέων βασιλέος πάτρων, παῖδα δὲ εἶναι Γνούρου τοῦ Λύκου τοῦ Σπαργαπείθεος. εἰ ὦν ταύτης ἦν τῆς οἰκίης ὁ Ἀνάχαρσις, ἴστω ὑπὸ τοῦ ἀδελφεοῦ ἀποθανών· Ἰδάνθυρσος γὰρ
77 ἦν παῖς Σαυλίου, Σαύλιος δὲ ἦν ὁ ἀποκτείνας Ἀνάχαρσιν. καίτοι τινὰ ἤδη ἤκουσα λόγον ἄλλον ὑπὸ Πελοποννησίων λεγόμενον, ὡς ὑπὸ τοῦ Σκυθέων βασιλέος Ἀνάχαρσις ἀποπεμφθεὶς τῆς Ἑλλάδος μαθητὴς γένοιτο, ὀπίσω τε ἀπονοστήσας φαίη

tűztől izzó kövekre dobják a magot, mely odavetve füstölög és olyan nagy gőzt szolgáltat, hogy egy görög gőzfürdő sem mulhatná fölül; a skythák pedig a gőzfürdőt élvezve ujjonganak. Ez pótolja náluk a fürdőt. mert testüket egyáltalában nem fürösztik meg. Feleségeik vizet öntenek egy érdes kőre, s azon cyprus-, czédrus- és tömjénfadarabot dörzsölnek szét, s azután e szétdörzsölt vastag péppel egész testüket és arczukat bekenik.[77] Ettől nagyon jó illat árad szét rajtuk, s midőn másnap a pépet leveszik, tiszta és fényes bőrt kapnak.

Idegen szokások iránt ők is nagy ellenszenvvel viseltetnek, 76
de különösen a görögökével szemben, mint azt Anacharsis és ujabban Skylas példája bizonyították. Anacharsis ugyanis, miután sok földet beutazott és mély bölcseségének sok jelét adta volt, visszatért skytha hazájába, s a Hellespontoson átutazván, Kyzikosban kikötött.[78] Minthogy pedig itt a kyzikosiakat az istenek anyjának rendezett rendkívül fényes ünnepénél találta, Anacharsis fogadalmat tett az anyának, hogy ha épen és egészségesen tér vissza otthonába, ép úgy fog neki áldozni, mint azt a kyzikosiaknál látta, s éji ünnepet rendez tiszteletére. Mikor azután Skythiába érkezett, behatolt az úgynevezett Hylaiába (ez az Achilles-futás mellett van s az egész terület mindenféle fával van tele), s itt Anacharsis az istennő tiszteletére az egész ünnepet megülte, dobot tartva a kezében meg istenképeket aggatva magára.[79] Egy skytha azonban meglátta, hogy Anacharsis mit tesz, és megjelentette Saulios királynak, a ki maga is odament, és látván Anacharsis e viselkedését, nyilával lelőtte. S még most is azt mondják a skythák, ha valaki Anacharsisről kérdezősködik, hogy nem ismerik, s csak azért, mert Görögországba utazott és idegen szokásokat vett föl. De mint én Tymnestől, Ariapeithes megbizottjától hallottam, ő Idanthyrsos, skytha király nagybátyja, Gnurosnak fia, Lykosnak unokája és Spargapeithesnek dédunokája volt. Ha pedig Anacharsis valóban ebből a családból származott, világos, hogy testvére ölte meg őt. Mert Idanthyrsos Sauliosnak volt fia, és Saulios volt Anacharsis gyilkosa.[80]
Azonban hallottam én a peloponnesosiaktól egy másik hagyo- 77
mányt is, mely szerint a skythák királya küldte volt Anacharsist tanulmányok végett Görögországba, s visszatérvén azt mondta

πρὸς τὸν ἀποπέμψαντα Ἕλληνας πάντας ἀσχόλους εἶναι ἐς πᾶσαν σοφίην πλὴν Λακεδαιμονίων, τούτοισι δὲ εἶναι μούνοισι σωφρόνως δοῦναί τε καὶ δέξασθαι λόγον. ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος ἄλλως πέπλασται ὑπ' αὐτῶν Ἑλλήνων, ὁ δ' ὢν ἀνὴρ ὥσπερ πρότερον εἰρέθη διεφθάρη.

78 Οὗτος μέν νυν οὕτω δή τι ἔπρηξε διὰ ξεινικά τε νόμαια καὶ Ἑλληνικὰς ὁμιλίας. πολλοῖσι δὲ κάρτα ἔτεσι ὕστερον Σκύλης ὁ Ἀριαπείθεος ἔπαθε παραπλήσια τούτῳ. Ἀριαπείθεϊ γὰρ τῷ Σκυθέων βασιλέι γίνεται μετ' ἄλλων παίδων Σκύλης· ἐξ Ἰστριηνῆς δὲ γυναικὸς οὗτος γίνεται καὶ οὐδαμῶς ἐγχωρίης· τὸν ἡ μήτηρ αὕτη γλῶσσάν τε Ἑλλάδα καὶ γράμματα ἐδίδαξε. μετὰ δὲ χρόνῳ ὕστερον Ἀριαπείθης μὲν τελευτᾷ δόλῳ ὑπὸ Σπαργαπείθεος τοῦ Ἀγαθύρσων βασιλέος, Σκύλης δὲ τήν τε βασιληίην παρέλαβε καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πατρός, τῇ οὔνομα ἦν Ὀποίη· ἦν δὲ αὕτη ἡ Ὀποίη ἀστή, ἐξ ἧς ἦν Ὄρικος Ἀριαπείθεϊ παῖς. βασιλεύων δὲ Σκυθέων ὁ Σκύλης διαίτῃ οὐδαμῶς ἡρέσκετο Σκυθικῇ, ἀλλὰ πολλὸν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ μᾶλλον τετραμμένος ἦν ἀπὸ παιδεύσιος τῆς ἐπεπαίδευτο, ἐποιεέ τε τοιοῦτο. εὖτε ἀγάγοι τὴν στρατιὴν τὴν Σκυθέων ἐς τὸ Βορυσθενεϊτέων ἄστυ (οἱ δὲ Βορυσθενεῖται οὗτοι λέγουσι σφέας αὐτοὺς εἶναι Μιλησίους), ἐς τούτους ὅκως ἔλθοι ὁ Σκύλης, τὴν μὲν στρατιὴν καταλίπεσκε ἐν τῷ προαστείῳ, αὐτὸς δὲ ὅκως ἔλθοι ἐς τὸ τεῖχος καὶ τὰς πύλας ἐγκληίσειε, τὴν στολὴν ἀποθέμενος τὴν Σκυθικὴν λάβεσκε ἂν Ἑλληνίδα ἐσθῆτα, ἔχων δ' ἂν ταύτην ἠγόραζε οὔτε δορυφόρων ἑπομένων οὔτε ἄλλου οὐδενός (τὰς δὲ πύλας ἐφύλασσον, μή τίς μιν Σκυθέων ἴδοι ἔχοντα ταύτην τὴν στολήν), καὶ τὰ ἄλλα ἐχρᾶτο διαίτῃ Ἑλληνικῇ καὶ θεοῖσι ἱρὰ ἐποίεε κατὰ νόμους τοὺς Ἑλλήνων. ὅτε δὲ διατρίψειε μῆνα ἢ πλέον τούτου, ἀπαλλάσσετο ἐνδὺς τὴν Σκυθικὴν στολήν. ταῦτα ποιέεσκε πολλάκις, καὶ οἰκία τε ἐδείματο ἐν Βορυσθένεϊ καὶ
79 γυναῖκα ἔγγημε ἐς αὐτὰ ἐπιχωρίην. ἐπείτε δὲ ἔδεέ οἱ κακῶς γενέσθαι, ἐγένετο ἀπὸ προφάσιος τοιῆσδε. ἐπεθύμησε Διονύσῳ Βακχείῳ τελεσθῆναι· μέλλοντι δέ οἱ ἐς χεῖρας ἄγεσθαι τὴν τελετὴν ἐγένετο φάσμα μέγιστον. ἦν οἱ ἐν Βορυσθενεϊτέων τῇ πόλι οἰκίης μεγάλης καὶ πολυτελέος περιβολή, τῆς καὶ ὀλίγῳ τι πρότερον τούτων μνήμην εἶχον, τὴν πέριξ λευκοῦ λίθου σφίγγες τε καὶ γρῦπες ἔστασαν· ἐς ταύτην ὁ θεὸς ἐνέσκηψε βέλος. καὶ ἡ μὲν

küldőjének, hogy az összes görögök mindenféle bölcseségben nagy szorgalmat fejtenek ki, kivéve a lakedaimoniakat; ámde csak ezekkel lehet szóba állni és okos feleletet kapni.[81] Csakhogy ez a történet maguknak a görögöknek alaptalan koholmánya; Anacharsis pedig bizonyára a föntebb előadott okok miatt halt meg.

Így járt ő tehát az idegen szokások és a görög érintkezés 78
miatt. Igen sok évvel később Aripeithes fiával, Skylassal hasonló dolog történt. Aripeithes, skytha királynak ugyanis több fia volt; közöttük Skylas egy istriai, és semmi esetre sem belföldi nőnek volt a gyermeke, kit maga az anyja tanított meg a görög nyelvre és irásra.[82] Idővel azután Aripeithes az agathyrsusok királyának, Spargapeithesnek csele következtében meghalt, Skylas pedig a királysággal együtt atyjának feleségét is magához vette, a kit Opoiának hívtak. Ez az Opoia belföldi volt, s tőle származott Aripeithesnek a fia, Orikos. Skylasnak azonban, midőn a skythák királya lett, semmiképen sem tetszett a skytha életmód; sok tekintetben inkább a görög szokások felé hajlott, ép azon nevelés következtében, a melyben részesült. Azért tehát így tett: valahányszor a skythák seregét a borystheneiták városába vezette (ezek a borystheneiták pedig miletosiaknak mondják magukat), tehát mikor Skylas hozzájuk jött, a hadsereget a külvárosban hagyta; ő pedig, mihelyt a falakon átlépett és a kapukat bezáratta, ledobta skytha ruháját és görög ruhát öltött; ebben járt a piaczon, s kiséretében sem testőr, sem más valaki nem volt (a kapukat azonban őrizet alatt tartották, nehogy valamely skytha e ruhában megláthassa), s minden egyébben görög módra élt, s az isteneknek görög szokások szerint áldozott. Egy hónapi vagy még huzamosabb ily tartózkodás után skytha ruhába öltözött és elment. Gyakran tett így, palotát is épített Borysthenesben, és odavaló asszonyt vett oda feleségül. Minthogy azonban rossz véget kellett érnie, ezt a következő 79
ok idézte elő: Bakchos Dionysosnak titkos szertartásaiba akarta magát felvétetni, s mikor ép a felvételnek kellett volna megtörténni, igen nagy csoda történt. Volt neki a borystheneiták városában egy nagy kiterjedésű és gyönyörű palotája, a melyről kevéssel előbb is megemlékeztem; körülötte fehér kőből kifaragott sphinxek és griffmadarak álltak; ebbe beleütött a villám. A palota egé-

κατεκάη πᾶσα, Σκύλης δὲ οὐδὲν τούτου εἵνεκα ἧσσον ἐπετέλεσε τὴν τελετήν. Σκύθαι δὲ τοῦ βακχεύειν πέρι Ἕλλησι ὀνειδίζουσι· οὐ γάρ φασι οἰκὸς εἶναι θεὸν ἐξευρίσκειν τοῦτον ὅστις μαίνεσθαι ἐνάγει ἀνθρώπους. ἐπείτε δὲ ἐτελέσθη τῷ Βακχείῳ ὁ Σκύλης, διεπρήστευσε τῶν τις Βορυσθενειτέων πρὸς τοὺς Σκύθας λέγων «ἡμῖν γὰρ καταγελᾶτε, ὦ Σκύθαι, ὅτι βακχεύομεν καὶ ἡμέας ὁ θεὸς λαμβάνει. νῦν οὗτος ὁ δαίμων καὶ τὸν ὑμέτερον βασιλέα λελάβηκε, καὶ βακχεύει τε καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ μαίνεται. εἰ δέ μοι ἀπιστέετε, ἕπεσθε, καὶ ὑμῖν ἐγὼ δέξω.» εἵποντο τῶν Σκυθέων οἱ προεστεῶτες, καὶ αὐτοὺς ἀναγαγὼν ὁ Βορυσθενείτης λάθρῃ ἐπὶ πύργον κατεῖσε. ἐπείτε δὲ παρήιε σὺν τῷ θιάσῳ ὁ Σκύλης καὶ εἶδόν μιν βακχεύοντα οἱ Σκύθαι, κάρτα συμφορὴν μεγάλην ἐποιήσαντο, ἐξελθόντες δὲ ἐσήμαινον πάσῃ τῇ στρατιῇ
80 τὰ ἴδοιεν. ὡς δὲ μετὰ ταῦτα ἐξήλαυνε ὁ Σκύλης ἐς ἤθεα τὰ ἑωυτοῦ, οἱ Σκύθαι προστησάμενοι τὸν ἀδελφεὸν αὐτοῦ Ὀκταμασάδην γεγονότα ἐκ τῆς Τήρεω θυγατρός, ἐπανιστέατο τῷ Σκύλῃ. ὁ δὲ μαθὼν τὸ γινόμενον ἐπ' ἑωυτῷ καὶ τὴν αἰτίην δι' ἣν ἐποιέετο, καταφεύγει ἐς τὴν Θρηίκην. πυθόμενος δὲ ὁ Ὀκταμασάδης ταῦτα ἐστρατεύετο ἐπὶ τὴν Θρηίκην. ἐπείτε δὲ ἐπὶ τῷ Ἴστρῳ ἐγένετο, ἡντίασάν μιν οἱ Θρήικες, μελλόντων δὲ αὐτῶν συνάψειν ἔπεμψε Σιτάλκης παρὰ τὸν Ὀκταμασάδην λέγων τοιάδε. «τί δεῖ ἡμέας ἀλλήλων πειρηθῆναι; εἰς μέν μευ τῆς ἀδελφεῆς παῖς, ἔχεις δέ μευ ἀδελφεόν. σὺ δέ μοι ἀπόδος τοῦτον, καὶ ἐγὼ σοὶ τὸν σὸν Σκύλην παραδίδωμι· στρατιῇ δὲ μήτε σὺ κινδυνεύσῃς μήτ' ἐγώ.» ταῦτά οἱ πέμψας ὁ Σιτάλκης ἐπεκηρυκεύετο· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Ὀκταμασάδῃ ἀδελφεὸς Σιτάλκεω πεφευγὼς τοῦτον. ὁ δὲ Ὀκταμασάδης καταινέει ταῦτα, ἐκδοὺς δὲ τὸν ἑωυτοῦ μήτρωα Σιτάλκῃ ἔλαβε τὸν ἀδελφεὸν Σκύλην. καὶ Σιτάλκης μὲν παραλαβὼν τὸν ἀδελφεὸν ἀπήγετο, Σκύλεω δὲ Ὀκταμασάδης αὐτοῦ ταύτῃ ἀπέταμε τὴν κεφαλήν. οὕτω μὲν περιστέλλουσι τὰ σφέτερα νόμαια Σκύθαι, τοῖσι δὲ παρακτωμένοισι ξεινικοὺς νόμους τοιαῦτα ἐπιτίμια διδοῦσι.

81 Πλῆθος δὲ τὸ Σκυθέων οὐκ οἷός τε ἐγενόμην ἀτρεκέως πυθέσθαι, ἀλλὰ διαφόρους λόγους περὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἤκουον· καὶ γὰρ κάρτα πολλοὺς εἶναί σφεας καὶ ὀλίγους ὡς Σκύθας εἶναι. τοιόνδε μέντοι ἀπέφαινόν μοι ἐς ὄψιν. ἔστι μεταξὺ Βορυσθένεός τε ποταμοῦ καὶ Ὑπάνιος χῶρος, οὔνομα δέ οἱ ἐστὶ Ἐξαμπαῖος· τοῦ καὶ ὀλίγῳ τι πρότερον τούτων μνήμην εἶχον, φάμενος

szen leégett, mindazonáltal Skylas a felvételt keresztülvitte. A skythák azonban a bakchikus szertartások miatt gyalázzák a görögöket; mert szavaik szerint esztelen dolog olyan istenben hinni, a ki az embereket őrjöngésre hajtja. Midőn pedig Skylas a bakchikus szertartásba fölvétetett, egy borystheneita így szólt gúnyolódva a skythákhoz: «Ti bennünket kinevettek, óh skythák, hogy mi a backhikus ünnepeken tobzódunk és az isten bennünket megihlet; im' ezen isten a ti királytokat is megihlette, ő is tobzódik és őrjöng az isten akaratából. Ha azonban nem hisztek nekem, kövessetek, s meg fogom nektek mutatni». A skytha előkelők követték, s a borystheneita őket titkon egy toronyba vezette és leültette. Mikor pedig Skylas az ünnepi menettel mellettük elhaladt, s a skythák őt tobzódni látták, rendkívül elszomorodtak és eltávozván, az egész hadseregnek elbeszélték a látottakat. Midőn 80
ezután Skylas hazájába visszatért, a skythák testvérét, Oktamasadest, Teres leányának a fiát, állították élükre és Skylas ellen föllázadtak. Ő azonban megtudván, hogy mi történik ellene, valamint az okot, mely azt előidézte, Thrakiába menekült. Meghallván ezt Oktamasades, Thrakia ellen vonult. Midőn az Istroshoz ért, szembejöttek vele a thrákok, s ép az összeütközéshez akartak látni, midőn Sitalkes ezt izente Oktamasadesnak[83]: «Mi szükség nekünk megmérkőznünk? Nőtestvéremnek a fia vagy te, s kezeid között van fitestvérem. Add őt nekem vissza, és én visszaadom a te Skylasolat; így azután te sem nem teszed koczkára seregedet, én sem». Ezt izente Sitalkes követei által; Oktamasadesnál volt ugyanis egy tőle elmenekült testvére. Oktamasades elfogadta a föltételt, s kiadván nagybátyját Sitalkesnek, megkapta testvérét, Skylast. Sitalkes magával vitte testvérét, Oktamasades azonban Skylasnek rögtön fejét vette. Így őrzik a skythák a saját szokásaikat, s így büntetik azokat, a kik idegen szokásokat vesznek át.

A skytha nép nagyságáról nem voltam képes pontos tudo- 81
mást szerezni; számukról különböző állításokat hallottam, hogy nagyon sokan vannak, meg hogy nagyon kevesen, már a mennyiben skythák.[84] A következőt azonban a magam szemeivel láttam: van a Borysthenes és a Hypanis között egy vidék, Exampaios a neve, s meg is emlékeztem róla kevéssel előbb, midőn elmondtam,

ἐν αὐτῷ κρήνην ὕδατος πικροῦ εἶναι, ἀπ' ἧς τὸ ὕδωρ ἀπορρέον τὸν Ὕπανιν ἄποτον ποιέειν. ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ κέεται χαλκήιον, μεγάθεϊ καὶ ἐξαπλήσιον τοῦ ἐπὶ στόματι τοῦ Πόντου κρητῆρος, τὸν Παυσανίης ὁ Κλεομβρότου ἀνέθηκε. ὅς δὲ μὴ εἰδέ κω τοῦτον, ὧδε δηλώσω. ἑξακοσίους ἀμφορέας εὐπετέως χωρέει τὸ ἐν Σκύθῃσι χαλκήιον, πάχος δὲ τὸ Σκυθικὸν τοῦτο χαλκήιόν ἐστι δακτύλων ἕξ. τοῦτο ὦν ἔλεγον οἱ ἐπιχώριοι ἀπὸ ἀρδίων γενέσθαι. βουλόμενον γὰρ τὸν σφέτερον βασιλέα, τῷ οὔνομα εἶναι Ἀριάνταν, τοῦτον εἰδέναι τὸ πλῆθος τὸ Σκυθέων κελεύειν μιν πάντας Σκύθας ἄρδιν ἕκαστον μίαν ἀπὸ τοῦ ὁιστοῦ κομίσαι· ὃς δ' ἂν μὴ κομίσῃ, θάνατον ἀπείλεε. κομισθῆναί τε δὴ χρῆμα πολλὸν ἀρδίων καὶ οἱ δόξαι ἐξ αὐτέων μνημόσυνον ποιήσαντι λιπέσθαι. ἐκ τουτέων δή μιν τὸ χαλκήιον ποιῆσαι τοῦτο καὶ ἀναθεῖναι ἐς τὸν Ἐξαμπαῖον τοῦτον. ταῦτα δὲ περὶ τοῦ πλήθεος τοῦ Σκυ-
82 θέων ἤκουον. θωυμάσια δὲ ἡ χώρη αὕτη οὐκ ἔχει, χωρὶς ἢ ὅτι ποταμούς τε πολλῷ μεγίστους καὶ ἀριθμὸν πλείστους. τὸ δὲ ἀποθωυμάσαι ἄξιον καὶ πάρεξ τῶν ποταμῶν καὶ τοῦ μεγάθεος τοῦ πεδίου παρέχεται, εἰρήσεται. ἴχνος Ἡρακλέος φαίνουσι ἐν πέτρῃ ἐνεόν, τὸ οἷκε μὲν βήματι ἀνδρός, ἔστι δὲ τὸ μέγαθος δίπηχυ, παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν. τοῦτο μέν νυν τοιοῦτό ἐστι, ἀναβήσομαι δὲ ἐς τὸν κατ' ἀρχὰς ἥια λέξων λόγον.

83 Παρασκευαζομένου Δαρείου ἐπὶ τοὺς Σκύθας καὶ ἐπιπέμποντος ἀγγέλους ἐπιτάξοντας τοῖσι μὲν πεζὸν στρατόν, τοῖσι δὲ νέας παρέχειν, τοῖσι δὲ ζεύγνεσθαι τὸν Θρηίκιον Βόσπορον, Ἀρτάβανος ὁ Ὑστάσπεος, ἀδελφεὸς ἐὼν Δαρείου, ἐχρήιζε μηδαμῶς αὐτὸν στρατηίην ἐπὶ Σκύθας ποιέεσθαι, καταλέγων τῶν Σκυθέων τὴν ἀπορίην. ἀλλ' οὐ γὰρ ἔπειθε συμβουλεύων οἱ χρηστά, ὁ μὲν ἐπέπαυτο, ὁ δέ, ἐπειδή οἱ τὰ ἅπαντα παρεσκεύ-
84 αστο, ἐξήλαυνε τὸν στρατὸν ἐκ Σούσων. ἐνθαῦτα τῶν Περσέων Οἰόβαζος ἐδεήθη Δαρείου τριῶν ἐόντων οἱ παίδων καὶ πάντων στρατευομένων ἕνα αὐτῷ καταλειφθῆναι. ὁ δὲ οἱ ἔφη ὡς φίλῳ ἐόντι καὶ μετρίων δεομένῳ πάντας τοὺς παῖδας καταλείψειν. ὁ μὲν δὴ Οἰόβαζος περιχαρὴς ἦν, ἐλπίζων τοὺς υἱέας στρατηίης ἀπολελύσθαι· ὁ δὲ ἐκέλευσε τοὺς ἐπὶ τούτων ἐπεστεῶτας ἀποκτεῖναι πάντας τοὺς Οἰοβάζου παῖ-
85 δας. καὶ οὗτοι μὲν ἀποσφαγέντες αὐτοῦ ταύτῃ ἐλείποντο· Δαρεῖος δὲ ἐπείτε πορευόμενος ἐκ Σούσων ἀπίκετο τῆς Καλχηδονίης ἐπὶ τὸν Βόσπορον ἵνα ἔζευκτο ἡ γέφυρα, ἐνθεῦτεν

hogy van benne egy keserűvíz-forrás, melynek vize a Hypanisba folyik s azt ihatatlanná teszi. Ezen a vidéken van egy érczedény felállítva, hatszor akkora, mint a Pontos torkolatánál álló edény, s a melyet Pausanias, Kleombrotos fia, ajánlott fel.[85] A ki azt még nem látta, annak le is irom: a Skythiában álló érczedény bőségesen elnyel hatszáz amphorát, s e skytha edény vastagsága hat ujj. A benszülöttek szavai szerint nyilhegyekből készült. Egyik királyuk ugyanis, kinek Ariantas volt a neve, meg akarta tudni a skythák számát; megparancsolta tehát, hogy minden skytha küldjön egy nyílhegyet s a ki nem küldene, azt halállal fenyegette. Nagy halmaz nyilhegy gyült így össze, s ő elhatározta, hogy ezekből emléket készíttet; így csináltatta ezt az érczedényt és állította fel Exampaiosban. Ezt hallottam én a skythák számára vonatkozólag. Bámulatra méltó dolgai ennek a vidéknek nincsenek, ki- 82
véve hogy a legnagyobb és legtöbb folyó szeli át. A mi még csodálatra méltó a folyókon és a síkság nagyságán kívül, azt megmondom: mutatnak a Tyras folyónál egy sziklában levő heraklesi lábnyomot, mely emberi lépéshez hasonlít, nagysága pedig két rőf. Ennek ilyen az alakja; én azonban tovább megyek a megkezdett történetben.

Mialatt Dareios a skythák ellen készülődött, s követekkel 83
némelyekre gyaloghadnak, másokra hajóknak a felszerelését parancsolta, másoknak ismét a thrák Bosporusnak az áthidalását: Hystaspesnek fia, Artabanos, Dareiosnak testvére,[86] kérve kérte, hogy ne vezesse hadát a skythák ellen, s felhozta azt is, mennyire nehéz azokat megközelíteni. Mivel azonban okos tanácsaival nem tudta meggyőzni, elállott: Dareios pedig a készülődések befejeztével Susából megindította táborát.[87] Történt ekkor, hogy Oiobazes, egy perzsa, 84
könyörgött Dareioshoz, hogy három fia közül, kik mindannyian hadba vonultak, egyet hagyna meg nála; ő pedig azt felelte, hogy mivel barátja és szerény a kérelme, a fiait mind nála hagyja. Oiobazes tehát azon reményben, hogy fiai a katonaságtól megszabadúltak, nagyon megörült. A király azonban megparancsolta a bakóknak, hogy Oiobazesnek mind a három fiát öljék meg. S igy ők lefejeztetvén, ott is maradtak. Dareios azután Susából elindulván, 85
Kalchedonig jutott, a Bosporus mellé, a hol híd volt verve; innen

ἐσβὰς ἐς νέα ἔπλεε ἐπὶ τὰς Κυανέας καλευμένας, τὰς πρότερον πλαγκτὰς Ἕλληνές φασι εἶναι, ἑζόμενος δὲ ἐπὶ ῥίψ ἐθηεῖτο τὸν Πόντον ἐόντα ἀξιοθέητον. πελαγέων γὰρ ἁπάντων πέφυκε θωυμασιώτατος· τοῦ τὸ μὲν μῆκος στάδιοί εἰσι ἑκατὸν καὶ χίλιοι καὶ μύριοι, τὸ δὲ εὖρος, τῇ εὐρύτατος αὐτὸς ἑωυτοῦ, στάδιοι τριηκόσιοι καὶ τρισχίλιοι. τούτου τοῦ πελάγεος τὸ στόμα ἐστὶ εὖρος τέσσερες στάδιοι· μῆκος δὲ τοῦ στόματος, ὁ αὐχήν, τὸ δὴ Βόσπορος κέκληται, κατ' ὃ δὴ ἔζευκτο ἡ γέφυρα, ἐπὶ σταδίους εἴκοσι καὶ ἑκατόν ἐστι. τείνει δ' ἐς τὴν Προποντίδα ὁ Βόσπορος· ἡ δὲ Προποντὶς ἐοῦσα εὖρος μὲν σταδίων πεντακοσίων, μῆκος δὲ τετρακοσίων καὶ χιλίων, καταδιδοῖ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἐόντα στεινότητα μὲν ἑπτὰ σταδίους, μῆκος δὲ τετρακοσίους. ἐκδιδοῖ δὲ ὁ Ἑλλήσποντος ἐς χάσμα πελά-
86 γεος τὸ δὴ Αἰγαῖον καλέεται. μεμέτρηται δὲ ταῦτα ὧδε. νηῦς ἐπίπαν μάλιστά κῃ κατανύει ἐν μακρημερίῃ ὀργυιὰς ἑπτακισμυρίας, νυκτὸς δὲ ἑξτακισμυρίας. ἤδη ὦν ἐς μὲν Φᾶσιν ἀπὸ τοῦ στόματος (τοῦτο γάρ ἐστι τοῦ Πόντου μακρότατον) ἡμερέων ἐννέα πλόος ἔστι καὶ νυκτῶν ὀκτώ· αὗται ἕνδεκα μυριάδες καὶ ἑκατὸν ὀργυιέων γίνονται, ἐκ δὲ τῶν ὀργυιέων τουτέων στάδιοι ἑκατὸν καὶ χίλιοι καὶ μυριοί εἰσι. ἐς δὲ Θεμισκύρην τὴν ἐπὶ Θερμώδοντι ποταμῷ ἐκ τῆς Σινδικῆς (κατὰ τοῦτο γάρ ἐστι τοῦ Πόντου εὐρύτατον) τριῶν τε ἡμερέων καὶ δύο νυκτῶν πλόος· αὗται δὲ τρεῖς μυριάδες καὶ τριήκοντα ὀργυιέων γίνονται, στάδιοι δὲ τριηκόσιοι καὶ τρισχίλιοι. ὁ μέν νυν Πόντος οὗτος καὶ Βόσπορός τε καὶ Ἑλλήσποντος οὕτω τέ μοι μεμετρέαται καὶ κατὰ τὰ εἰρημένα πεφύκασι. παρέχεται δὲ καὶ λίμνην ὁ Πόντος οὗτος ἐκδιδοῦσαν ἐς αὐτὸν οὐ πολλῷ τεῳ ἐλάσσω ἑωυτοῦ, ἣ Μαιῆτίς τε καλέεται καὶ μήτηρ τοῦ Πόντου.

87 Ὁ δὲ Δαρεῖος ὡς ἐθεήσατο τὸν Πόντον, ἔπλεε ὀπίσω ἐπὶ τὴν γέφυραν, τῆς ἀρχιτέκτων ἐγένετο Μανδροκλέης Σάμιος· θεησάμενος δὲ καὶ τὸν Βόσπορον στήλας ἔστησε δύο ἐπ' αὐτοῦ λίθου λευκοῦ, ἐνταμὼν γράμματα ἐς μὲν τὴν Ἀσσύρια ἐς δὲ τὴν Ἑλληνικά, ἔθνεα πάντα ὅσα περ ἦγε· ἦγε δὲ πάντα τῶν ἦρχε. τούτων μυριάδες ἐξηριθμήθησαν, χωρὶς τοῦ ναυτικοῦ, ἑβδομήκοντα σὺν ἵπποισι, νέες δὲ ἑξακόσιαι συνελέχθησαν. τῇσι μέν νυν στήλῃσι ταύτῃσι Βυζάντιοι κομίσαντες ἐς τὴν πόλιν ὕστερον τούτων ἐχρήσαντο πρὸς τὸν βωμὸν τῆς Ὀρθωσίης Ἀρτέμιδος, χωρὶς ἑνὸς λίθου· οὗτος δὲ κατελείφθη παρὰ τοῦ Διονύσου τὸν νηὸν ἐν Βυζαντίῳ, γραμμάτων Ἀσσυρίων πλέος. τοῦ δὲ Βοσπόρου

hajóra szállván, az úgynevezett «sötét» sziklákhoz hajózott, melyek a görög hagyomány szerint valamikor bolyongók valának;[88] ott egy sziklára ült s megbámulta a valóban megszemlélésre méltó Pontost; mert az összes tengerek között ez a legbámulatosabb. Hosszúsága tizenegyezerszáz stádium; szélessége ott, a hol a legszélesebb, háromezerháromszáz. Ezen tenger torkolatának négy stádium a szélessége; a torkolat hosszúsága, a nyak, melynek Bosporus a neve, s a melyen át híd volt verve, vagy százhúz stádium. A Bosporus a Propontisba nyúlik, a mely ötszáz stádium széles és ezernégyszáz stádium hosszú, s a Hellespontosba ömlik, mely hét stadiumnyi széles és négyszáz stadium hosszú.[89] A Hellespontos azután egy széles, az úgynevezett aigaiosi tengerbe szakad. A mé- 86
reteket következőkép számítottam ki: egy hajó hosszabb napon rendesen vagy hetvenezer ölet fut be, éjjel pedig hatvanezret; már most a torkolattól a Phasisig (mert ez a Pontosnak legnagyobb hossza) kilencz napig és nyolcz éjjel tart az út; ez egy millió és száztizezer ölet tesz ki, stadiumban kifejezve tizenegyezerszáz stadiumot.[90] A sindusok földjétől pedig a Thermodon folyónál fekvő Themiskyreig (mert erre megint legszélesebb a Pontos) három napig és két éjjel tart az út; ez háromszázharminczezer ölet tesz ki, vagyis háromezer és háromszáz stadiumot. Így számítottam én ki a Pontosnak, Bosporusnak és a Hellespontosnak méretét, s ilyen az alkotása, a mint kifejtettem. Van ennek a Pontosnak még egy beléje ömlő és nálánál nem sokkal kisebb tava, melyet Maiotisnak és a Pontos anyjának neveznek.[91]

Mikor Dareios a Pontost megtekintette, visszahajózott a híd- 87
hoz, melynek építője a samosi Mandrokles volt, s megtekintvén a Bosporust is, két fehérkövű oszlopot emeltetett mellé assyriai és görög felirattal, jelezve az összes népeket, melyeket magával vitt; s magával vitt mindannyiból, a hányon csak uralkodott. Ezeknek a száma a tengeri hajóhadon kívül hétszázezer volt a lovasokkal együtt, hajó pedig hatszáz gyült össze. Ezen oszlopokat később Byzantion lakósai a városba vitték és Artemis Orthosia[92] oltárához használták fel egy kő kivételével; ezt Dionysos temploma mellett hagyták Byzantionban és assyriai irással van teli. A Bosporusnak

ὁ χῶρος τὸν ἔζευξε βασιλεὺς Δαρεῖος, ὡς ἐμοὶ δοκέει συμβολλομένῳ, μέσον ἐστὶ Βυζαντίου τε καὶ τοῦ ἐπὶ στόματι ἱροῦ.

88 Δαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα ἡσθεὶς τῇ σχεδίῃ τὸν ἀρχιτέκτονα αὐτῆς Μανδροκλέα τὸν Σάμιον ἐδωρήσατο πᾶσι δέκα· ἀπ' ὧν δὴ Μανδροκλέης ἀπαρχὴν ζῷα γραψάμενος πᾶσαν τὴν ζεῦξιν τοῦ Βοσπόρου καὶ βασιλέα τε Δαρεῖον ἐν προεδρίῃ κατήμενον καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ διαβαίνοντα, ταῦτα γραψάμενος ἀνέθηκε ἐς τὸ Ἥραιον, ἐπιγράψας τάδε.

Βόσπορον ἰχθυόεντα γεφυρώσας ἀνέθηκε
Μανδροκλέης Ἥρῃ μνημόσυνον σχεδίης,
αὐτῷ μὲν στέφανον περιθεὶς, Σαμίοισι δὲ κῦδος,
Δαρείου βασιλέος ἐκτελέσας κατὰ νοῦν.

89 ταῦτα μέν νυν τοῦ ζεύξαντος τὴν γέφυραν μνημόσυνα ἐγένετο. Δαρεῖος δὲ δωρησάμενος Μανδροκλέα διέβαινε ἐς τὴν Εὐρώπην τοῖσι Ἴωσι παραγγείλας πλέειν ἐς τὸν Πόντον μέχρι Ἴστρου ποταμοῦ, ἐπεὰν δὲ ἀπίκωνται ἐς τὸν Ἴστρον, ἐνθαῦτα αὐτὸν περιμένειν ζευγνύντας τὸν ποταμόν· τὸ γὰρ δὴ ναυτικὸν ἦγον Ἰωνές τε καὶ Αἰολέες καὶ Ἑλλησπόντιοι. ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς Κυανέας διεκπλώσας ἔπλεε ἰθὺ τοῦ Ἴστρου, ἀναπλώσας δὲ ἀνὰ ποταμὸν δυῶν ἡμερέων πλόον ἀπὸ θαλάσσης, τοῦ ποταμοῦ τὸν αὐχένα, ἐκ τοῦ σχίζεται τὰ στόματα τοῦ Ἴστρου, ἐξεύγνυε. Δαρεῖος δὲ ὡς διέβη τὸν Βόσπορον κατὰ τὴν σχεδίην, ἐπορεύετο διὰ τῆς Θρηίκης, ἀπικόμενος δὲ ἐπὶ Τεάρου ποταμοῦ τὰς
90 πηγὰς ἐστρατοπεδεύσατο ἡμέρας τρεῖς. ὁ δὲ Τέαρος λέγεται ὑπὸ τῶν περιοίκων εἶναι ποταμῶν ἄριστος τά τε ἄλλα τὰ ἐς ἄκεσιν φέροντα, καὶ δὴ καὶ ἀνδράσι καὶ ἵπποισι ψώρην ἀκέσασθαι. εἰσὶ δὲ αὐτοῦ αἱ πηγαὶ δυῶν δέουσαι τεσσεράκοντα, ἐκ πέτρης τῆς αὐτῆς ῥέουσαι· καὶ αἱ μὲν αὐτέων εἰσὶ ψυχραὶ αἱ δὲ θερμαί. ὁδὸς δ' ἐπ' αὐτάς ἐστι ἴση ἐξ Ἡραίου τε πόλιος τῆς παρὰ Περίνθῳ καὶ ἐξ Ἀπολλωνίης τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, δυῶν ἡμερέων ἑκατέρη. ἐκδιδοῖ δὲ ὁ Τέαρος οὗτος ἐς τὸν Κοντάδεσδον ποταμόν, ὁ δὲ Κοντάδεσδος ἐς τὸν Ἀγριάνην, ὁ δὲ Ἀγρι-
91 άνης ἐς τὸν Ἕβρον, ὁ δὲ ἐς θάλασσαν τὴν παρ' Αἶνῳ πόλι. ἐπὶ τοῦτον ὦν τὸν ποταμὸν ἀπικόμενος ὁ Δαρεῖος ὡς ἐστρατοπεδεύσατο, ἡσθεὶς τῷ ποταμῷ στήλην ἔστησε καὶ ἐνθαῦτα, γράμματα ἐγγράψας λέγοντα τάδε. «Τεάρου ποταμοῦ κεφαλαὶ ὕδωρ ἄριστόν τε καὶ κάλλιστον παρέχονται πάντων ποταμῶν· καὶ ἐπ' αὐτὰς ἀπίκετο

az a helye, melyet Dareios király áthidalt, nézetem szerint középütt van Byzantion és a torkolat szentélye között.[93]

Dareios ezután, mivel a híddal nagyon meg volt elégedve, 88
annak építőjét, a samosi Mandroklest, mindenfélével megajándékozta. Ezeknek zsöngéiből Mandrokles egy képet festetett, mely a Bosporusnak teljes áthidalását, a trónján ülő Dareios királyt és annak átvonuló seregét ábrázolta; e képet azután Hera templomának[94] ajánlotta fel a következő felirattal:

Mandrokles adománya ez itt Hérának ajánlva,
Építvén a hidat Bosporus árjain át.
Ót koszorúzza babér, míg Samost honfidicsőség,
Perzsa királynak a mért vágya beteljesedett.

Ez vala a híd építőjének emlékműve. Dareios pedig Mandrok- 89
les megajándékozása után átvonult Európába, meghagyván az iónoknak, hogy hajózzanak a Pontosba az Istrosig, s ha az Istroshoz értek, hidalják át a folyamot és várják ott meg; a hajóhadat ugyanis az iónok, aeolok és a hellespontosiak vezették. A hajóhad tehát a «sötét» sziklákon áthajózván, egyenesen az Istrosnak tartott, s a tengertől két napi útra fölhajózván a folyamon, azon a keskeny részen, a honnan az Istrosnak torkolatai elszakadnak, hidat vert. Dareios pedig, miután a hídon keresztül a Bosporuson átkelt, Thrákián vonult tova, s a Tearos folyónak forrásaihoz érkezvén, három napig maradt táborában. A Tearos a környék- 90
lakók állítása szerint igen kiváló folyó, a mennyiben sokféle gyógyító hatása van, de különösen gyógyítja az emberek és lovak rühbetegségét. Harmincznyolcz forrása van, melyek ugyanazon egy sziklából fakadnak, s részben hidegek, részben pedig melegek; az út hozzájuk akár Heraion városától a Perinthos mellett, akár az Euxeinos tenger mellett fekvő Apolloniától egyformán hosszú, mindkettő két napig tart. Ez a Tearos a Kontadesdos folyóba ömlik, a Kontadesdos az Agrianesbe, az Agrianes a Hebrosba, ez azután Ainos városa mellett a tengerbe.[95] Midőn tehát Dareios 91
ehhez a folyóhoz érkezett s tábort ütött, megtetszett neki a folyó, és itt is fölállított egy oszlopot, melyen a következő felirat volt bevésve: «A Tearos folyó forrásai az összes folyók között a legjobb és legszebb vizet szolgáltatják; hozzájuk jutott a skythák

ἐλαύνων ἐπὶ Σκύθας στρατὸν ἀνὴρ ἄριστός τε καὶ κάλλιστος πάντων ἀνθρώπων, Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπεος, Περσέων τε καὶ πάσης τῆς ἠπείρου βασιλεύς.» ταῦτα δὲ ἐνθαῦτα ἐγράφη.

92 Δαρεῖος δὲ ἐνθεῦτεν ὁρμηθεὶς ἀπίκετο ἐπ' ἄλλον ποταμὸν τῷ οὔνομα Ἀρτησκός ἐστι, ὃς διὰ Ὀδρυσέων ῥέει. ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ἀπικόμενος ἐποίησε τοιόνδε. ἀποδέξας χωρίον τῇ στρατιῇ ἐκέλευε πάντα ἄνδρα λίθον ἕνα παρεξιόντα τιθέναι ἐς τὸ ἀποδεδεγμένον τοῦτο χωρίον. ὡς δὲ ταῦτα ἡ στρατιὴ ἐπετέλεσε, ἐνθαῦτα κολωνοὺς μεγάλους τῶν λίθων καταλιπὼν ἀπή-
93 λαυνε τὴν στρατιήν. πρὶν δὲ ἀπικέσθαι ἐπὶ τὸν Ἴστρον, πρώτους αἱρέει Γέτας τοὺς ἀθανατίζοντας. οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαλμυδησσὸν ἔχοντες Θρήικες καὶ ὑπὲρ Ἀπολλωνίης τε καὶ Μεσαμβρίης πόλιος οἰκημένοι, καλεύμενοι δὲ Κυρμιάαι καὶ Νιψαῖοι, ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδοσαν Δαρείῳ· οἱ δὲ Γέται πρὸς ἀγνωμοσύνην τραπόμενοι αὐτίκα ἐδουλώθησαν, Θρηίκων ἐόντες ἀνδρηιότατοι
94 καὶ δικαιότατοι. ἀθανατίζουσι δὲ τόνδετὸν τρόπον. οὔτε ἀποθνήσκειν ἑωυτοὺς νομίζουσι ἰέναι τε τὸν ἀπολλύμενον παρὰ Σάλμοξιν δαίμονα· οἱ δὲ αὐτῶν τὸν αὐτὸν τοῦτον ὀνομάζουσι Γεβελέιζιν. διὰ πεντετηρίδος τε τὸν πάλῳ λαχόντα αἰεὶ σφέων αὐτῶν ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Σάλμοξιν, ἐντελλόμενοι τῶν ἂν ἑκάστοτε δέωνται, πέμπουσι δὲ ὧδε. οἱ μὲν αὐτῶν ταχθέντες ἀκόντια τρία ἔχουσι, ἄλλοι δὲ διαλαβόντες τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Σάλμοξιν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἀνακινήσαντες αὐτὸν μετέωρον ῥίπτουσι ἐς τὰς λόγχας. ἢν μὲν δὴ ἀποθάνῃ ἀναπαρείς, τοῖσι δὲ ἵλεος ὁ θεὸς δοκέει εἶναι· ἢν δὲ μὴ ἀποθάνῃ, αἰτιῶνται αὐτὸν τὸν ἄγγελον, φάμενοί μιν ἄνδρα κακὸν εἶναι, αἰτιησάμενοι δὲ τοῦτον ἄλλον ἀποπέμπουσι. ἐντέλλονται δὲ ἔτι ζῶντι. οὗτοι οἱ αὐτοὶ Θρήικες καὶ πρὸς βροντήν τε καὶ ἀστραπὴν τοξεύοντες ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειλέουσι τῷ θεῷ, οὐδένα ἄλλον θεὸν νομίζοντες εἶναι εἰ μὴ τὸν σφέτε-
95 ρον. ὡς δὲ ἐγὼ πυνθάνομαι τῶν τὸν Ἑλλήσποντον οἰκεόντων Ἑλλήνων καὶ Πόντον, τὸν Σάλμοξιν τοῦτον ἐόντα ἄνθρωπον δουλεῦσαι ἐν Σάμῳ, δουλεῦσαι δὲ Πυθαγόρῃ τῷ Μνησάρχου. ἐνθεῦτεν δὲ αὐτὸν γενόμενον ἐλεύθερον χρήματα κτήσασθαι μεγάλα, κτησάμενον δὲ ἀπελθεῖν ἐς τὴν ἑωυτοῦ. ἅτε δὲ κακοβίων τε ἐόντων τῶν Θρηίκων καὶ ὑπαφρονεστέρων, τὸν Σάλμοξιν τοῦτον ἐπιστάμενον δίαιτάν τε Ἰάδα καὶ ἤθεα βαθύτερα ἢ κατὰ Θρήικας

ellen indított hadmenetében az egész emberiség legjobb és legszebb férfia, Hystaspes fia, Dareios, a perzsáknak és az egész szárazföldnek királya.» Ez vala itt a felirat.

Dareios innen tovább vonulván, egy másik folyóhoz érkezett, 92
melynek Arteskos a neve és az odrysák földjén folyik át.[96] Ezen folyóhoz érkezvén tehát, a következőt tette: megjelölt a hadseregnek egy helyet és meghagyta, hogy ezen kijelölt helyre minden mellette elhaladó ember dobjon egy követ. Mikor pedig a sereg ezt megtette, nagy kőhalmazokat hagyott ott hátra és tovább vezette táborát. Mielőtt azonban az Istroshoz jutott, előbb a hal- 93
hatatlanság tanát valló getákat igázta le. Mert a Salmydessost birtokló thrákok, továbbá az Apollonia és Mesambria városán túl lakó úgynevezett kyrmianák és nipsaiusok kardcsapás nélkül meghódoltak Dareiosnak.[97] A geták azonban makacskodásuk miatt azonnal leigáztattak, pedig a thrákok között ők voltak a legbátrabbak és legbékésebbek. Halhatatlansági tanuk a következő: hitük 94
szerint ők nem halnak meg, hanem az elhúnyt elmegy Salmoxis istenhez, a kit némelyikük Gebeleizissel azonosít. Minden öt évben kisorsolnak egyet maguk közül és követül küldik Salmoxishoz, mindannyiszor megizenve általa kérelmüket; elküldése pedig a következőkép történik: néhányan, a kik közülök ki vannak rendelve, három-három lándzsát vesznek a kezükbe, mások pedig a Salmoxishoz küldendő követnek a kezét és lábát megragadván a levegőbe dobják és a lándzsahegyekre vetik. Ha így átszúrva meghal, isteni kegynek tekintik; de ha nem hal meg, magát a követet okolják, a ki állításuk szerint rossz ember; s ha őt vádolják, akkor mást küldenek el, a kinek még életében adják át izeneteiket. Ugyanezek a thrákok a mennydörgés és villámlás alkalmával nyilakat lőnek az ég felé, s fenyegetik az istent; mert hitük szerint a magukén kívül nincs más isten a világon. A mint én a helles- 95
pontosi és pontosi görögöktől hallottam, ez a Salmoxis rabszolga ember volt Samosban, még pedig Pythagorasnak, Mnesarchos fiának a szolgája;[98] itt azután felszabadúlt, nagy vagyont szerzett, melylyel hazájába visszatért. Minthogy pedig a thrákoknak rossz és meglehetősen ostoba életmódjuk volt, ez a Salmoxis, a ki ismerte az ión életszokásokat és a tkrákoknál nagyobb műveltsége

οἷα Ἕλλησί τε ὁμιλήσαντα καὶ Ἑλλήνων οὐ τῷ ἀσθενεστάτῳ σοφιστῇ Πυθαγόρῃ, κατασκεύασασθαι ἀνδρεῶνα, ἐς τὸν πανδοκεύοντα τῶν ἀστῶν τοὺς πρώτους καὶ εὐωχέοντα ἀναδιδάσκειν ὡς οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ συμπόται αὐτοῦ οὔτε οἱ ἐκ τούτων αἰεὶ γινόμενοι ἀποθανέονται, ἀλλ' ἥξουσι ἐς χῶρον τοῦτον ἵνα αἰεὶ περιεόντες ἕξουσι τὰ πάντα ἀγαθά. ἐν ᾧ δὲ ἐποίεε τὰ καταλεχθέντα καὶ ἔλεγε ταῦτα, ἐν τούτῳ κατάγαιον οἴκημα ἐποιέετο. ὡς δέ οἱ παντελέως εἶχε τὸ οἴκημα, ἐκ μὲν τῶν Θρηίκων ἠφανίσθη, καταβὰς δὲ κάτω ἐς τὸ κατάγαιον οἴκημα διαιτᾶτο ἐπ' ἔτεα τρία· οἱ δέ μιν ἐπόθεον τε καὶ ἐπένθεόν ὡς τεθνεῶτα. τετάρτῳ δὲ ἔτεϊ ἐφάνη τοῖσι Θρήιξι, καὶ οὕτω πιθανά σφι
96 ἐγένετο τὰ ἔλεγε ὁ Σάλμοξις. ταῦτα φασί μιν ποιῆσαι. ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτου καὶ τοῦ καταγαίου οἰκήματος οὔτε ἀπιστέω οὔτε ὧν πιστεύω τι λίην, δοκέω δὲ πολλοῖσι ἔτεσι πρότερον τὸν Σάλμοξιν τοῦτον γενέσθαι Πυθαγόρεω. εἴτε δὲ ἐγένετό τις Σάλμοξις ἄνθρωπος, εἴτ' ἐστὶ δαίμων τις Γέτῃσι οὗτος ἐπιχώριος, χαιρέτω.

97 Οὗτοι μὲν δὴ τρόπῳ τοιούτῳ χρεώμενοι ὡς ἐχειρώθησαν ὑπὸ Περσέων, εἵποντο τῷ ἄλλῳ στρατῷ. Δαρεῖος δὲ ὡς ἀπίκετο καὶ ὁ πεζὸς ἅμ' αὐτῷ στρατὸς ἐπὶ τὸν Ἴστρον, ἐνθαῦτα διαβάντων πάντων Δαρεῖος ἐκέλευσε τούς τε Ἴωνας τὴν σχεδίην λύσαντας ἕπεσθαι κατ' ἤπειρον ἑωυτῷ καὶ τὸν ἐκ τῶν νεῶν στρατόν. μελλόντων δὲ τῶν Ἰώνων λύειν καὶ ποιέειν τὰ κελευόμενα, Κώης ὁ Ἐρξάνδρου στρατηγὸς ἐὼν Μυτιληναίων ἔλεξε Δαρείῳ τάδε, πυθόμενος πρότερον εἰ οἱ φίλον εἴη γνώμην ἀποδέκεσθαι παρὰ τοῦ βουλομένου ἀποδείκνυσθαι. «ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ γῆν γὰρ μέλλεις στρατεύεσθαι τῆς οὔτε ἀρηρομένον φανήσεται οὐδὲν οὔτε πόλις οἰκεομένη· σὺ νυν γέφυραν ταύτην ἔα κατὰ χώρην ἑστάναι, φυλάκους αὐτῆς λιπὼν τούτους οἳ περ μιν ἔζευξαν. καὶ ἢν τε κατὰ νόον πρήξωμεν εὑρόντες Σκύθας, ἔστι ἄποδος ἡμῖν, ἢν τε καὶ μή σφεας εὑρεῖν δυνώμεθα, ἥ γε ἄποδος ἡμῖν ἀσφαλής· οὐ γὰρ ἔδεισά κω μὴ ἐσσωθέωμεν ὑπὸ Σκυθέων μάχῃ, ἀλλὰ μᾶλλον μὴ οὐ δυνάμενοί σφεας εὑρεῖν πάθωμέν τι ἀλώμενοι. καὶ τάδε λέγειν φαίη τις ἄν με ἐμεωυτοῦ εἵνεκεν, ὡς καταμένω· ἐγὼ δὲ γνώμην μὲν τὴν εὑρισκον ἀρίστην σοί, βασιλεῦ, ἐς μέσον φέρω,

vala, minthogy görögökkel érintkezett és a görögök között a legkiválóbb bölcselővel, Pythagorassal, — ő tehát épített egy termet, a melyben a legkiválóbb polgárokat fogadta és vendégelte meg, s azt tanította, hogy sem ő, sem vendégei, sem ezeknek összes utódai nem fognak meghalni, hanem olyan helyre fognak jutni, a hol minden jónak birtokában örökké fognak élni. Mialatt azonban az említett dolgokat tette és hirdette, azalatt egy földalatti házat készíttetett; mikor azután a ház egészen elkészült, eltünt Thrákiából, s földalatti házába szállván le, három évet töltött el benne. Társai nagy hiányát érezték és halottként gyászolták; a negyedik évben azonban ismét megjelent a thrákok közt, s így elhitték, a mit Salmoxis tanított. Így cselekedett ő szavaik szerint. Én azon- 96
ban ezen ember történetében, valamint a földalatti házban sem nem hitetlenkedem, sem valami erősen nem hiszek; hanem azt tartom, hogy ez a Salmoxis sokkal előbb született Pythagorasnál. Akár ember volt azonban Salmoxis, akár a getáknak valamely nemzeti istene, vele tovább nem foglalkozom.[99]

Midőn tehát a getákat, kiknek ilyen a hitük, a perzsák leigáz- 97
ták, ők is követték a többi sereget. A mint Dareios és vele együtt a gyalogság az Istroshoz jutott, valamennyien átkeltek; s Dareios az iónoknak meghagyta, hogy a hidat bontsák le és kövessék őt a hajóhaddal a szárazon. Az iónok már a hidat le akarták bontani és a parancsot végrehajtani, midőn Koes, Erxandros fia és a mytileneiek vezére[100] így szólt a királyhoz, — előbb azonban megkérdezte, vajjon szivesen veszi-e, ha valaki véleményét ki akarja fejteni: «Oh király, olyan ország ellen akarsz te hadat vezetni, melyben sem szántott föld, sem népes város nem látható; hagyd meg hát ezt a hidat a helyén, s hagyd hátra őrizetéül azokat, a kik azt építették. Ha azután sikerül a tervünk és megtaláljuk a skythákat, lesz majd visszafelé utunk, s ha nem találhatjuk meg őket, akkor is lesz sértetlen visszavonulásunk. Mert semmiképp sem félek én attól, hogy a skythák fölénk kerekednének a háborúban, hanem inkább attól, hogy majd nem akadhatunk rájuk és a bolyongásban esnék valami kárunk. De azt mondhatná valaki, hogy én ezt a magam javáért mondom, csakhogy itt maradhassak. Ámde én csak feltárom előtted a véleményemet, melyet rád nézve a legjobbnak találok, ma-

αὐτὸς μέντοι ἔφομαί τοι καὶ οὐκ ἂν λειφθείην.» κάρτα δὲ ἥσθη τῇ γνώμῃ Δαρεῖος καί μιν ἀμείψατο τοῖσιδε. «ξεῖνε Λέσβιε, σωθέντος ἐμεῦ ὀπίσω ἐς οἶκον τὸν ἐμὸν ἐπιφάνηθί μοι πάντως, ἵνα σε ἀντὶ χρηστῆς συμβουλίης χρηστοῖσι ἔργοισι ἀμείψωμαι.»
98 ταῦτα δὲ εἶπας καὶ ἀπάψας ἄμματα ἑξήκοντα ἐν ἱμάντι, καλέσας ἐς λόγους τοὺς Ἰώνων τυράννους ἔλεγε τάδε. «ἄνδρες Ἴωνες, ἡ μὲν πρότερον γνώμη ἀποδεχθεῖσα ἐς τὴν γέφυραν μετείσθω μοι, ἔχοντες δὲ τὸν ἱμάντα τόνδε ποιέετε τάδε. ἐπεάν με ἴδητε τάχιστα πορευόμενον ἐπὶ Σκύθας, ἀπὸ τούτου ἀρξάμενοι τοῦ χρόνου λύετε ἄμμα ἓν ἑκάστης ἡμέρης. ἢν δὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ μὴ παρέω ἀλλὰ διεξέλθωσι ὑμῖν αἱ ἡμέραι τῶν ἀμμάτων, ἀποπλέετε ἐς τὴν ὑμετέρην αὐτῶν. μέχρι δὲ τούτου, ἐπείτε οὕτω μετέδοξε, φυλάσσετε τὴν σχεδίην, πᾶσαν προθυμίην σωτηρίης τε καὶ φυλακῆς παρεχόμενοι. ταῦτα δὲ ποιεῦντες ἐμοὶ μεγάλως χαριεῖσθε.» Δαρεῖος μὲν ταῦτα εἶπας ἐς τὸ πρόσω ἐπείγετο.

99 Τῆς δὲ Σκυθικῆς γῆς ἡ Θρηίκη τὸ ἐς θάλασσαν προκέεται κόλπου δὲ ἀγομένου τῆς γῆς ταύτης, ἡ Σκυθικὴ τε ἐνδέκεται καὶ ὁ Ἴστρος ἐκδιδοῖ ἐς αὐτήν, πρὸς εὖρον ἄνεμον τὸ στόμα τετραμμένος. τὸ δὲ ἀπὸ Ἴστρου ἔρχομαι σημανέων τὸ πρὸς θάλασσαν αὐτῆς τῆς Σκυθικῆς χώρης ἐς μέτρησιν. ἀπὸ Ἴστρου αὕτη ἤδη ἡ ἀρχαίη Σκυθίη ἐστί, πρὸς μεσαμβρίην τε καὶ νότον ἄνεμον κειμένη, μέχρι πόλιος Καρκινίτιδος καλεομένης.

Τὸ δὲ ἀπὸ ταύτης τὴν μὲν ἐπὶ θάλασσαν τὴν αὐτὴν φέρουσαν, ἐοῦσαν ὀρεινήν τε χώρην καὶ προκειμένην τὸ ἐς Πόντον, νέμεται τὸ Ταυρικὸν ἔθνος μέχρι χερσονήσου τῆς τρηχέης καλεομένης· αὕτη δὲ ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς ἀπηλιώτην ἄνεμον κατήκει. ἔστι γὰρ τῆς Σκυθικῆς τὰ δύο μέρεα τῶν οὔρων ἐς θάλασσαν φέροντα, τήν τε πρὸς μεσαμβρίην καὶ τὴν πρὸς τὴν ἠῶ, κατάπερ τῆς Ἀττικῆς χώρης· καὶ παραπλήσια ταύτῃ καὶ οἱ Ταῦροι νέμονται τῆς Σκυθικῆς, ὡς εἰ τῆς Ἀττικῆς ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἀθηναῖοι νεμοίατο τὸν γουνὸν τὸν Σουνιακόν, μᾶλλον ἐς τὸν πόντον [τὴν ἄκρην] ἀνέχοντα, τὸν ἀπὸ Θορικοῦ μέχρι Ἀναφλύστου δήμου· λέγω δὲ ὡς εἶναι ταῦτα σμικρὰ μεγάλοισι συμβάλλειν· τοιοῦτον ἡ Ταυρικὴ ἐστι. ὃς δὲ τῆς Ἀττικῆς ταῦτα μὴ παραπέπλωκε, ἐγὼ δὲ ἄλλως δηλώσω· ὡς εἰ τῆς Ἰηπυγίης ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἰήπυγες ἀρξάμενοι ἐκ Βρεντεσίου λιμένος ἀποταμοίατο μέχρι Τάραντος καὶ νεμοίατο τὴν ἄκρην. δύο δὲ λέγων ταῦτα πολλὰ λέγω παρόμοια,

gam pedig követni foglak, s nem is szivesen maradnék itt.» Dareiosnak nagyon megtetszett az indítvány, és így válaszolt: «Lesbosi barátom, ha épen térek majd haza, mindenesetre jelenj meg nálam, hogy jó tanácsodat jó tettekkel viszonozhassam». E szavaira hatvan csomót kötött egy szíjra, és tanácskozásra híván 98
össze az ión tyrannusokat, így szólt hozzájuk: «Ión férfiak, a hidra vonatkozólag előbb kiadott paracsomtól elállok; fogjátok e szíjat, és a következőkép cselekedjetek: mihelyt engem a skythák ellen indúlni láttok, attól kezdve mindennap oldjatok fel egy csomót. Ha ezen idő alatt én nem térek vissza, s a csomóknak megfelelő napok elmúltak, térjetek vissza hazátokba. Addig azonban, minthogy így változtattam meg nézetemet, őrizzétek a hidat, s fejtsetek ki annak védelmében és őrizetében nagy buzgóságot. Ha így cselekesztek, nagy hálára fogtok kötelezni». E szavak után Dareios tovább vonult.

A skytha föld előtt Thrákia nyúlik el a tenger felé, s midőn 99
ezen országnak partvidéke öbölt képez, következik Skythia; beléfolyik az Istros, melynek torkolata délkeletre fordul; s most a méretek után le akarom írni Skythiának tengerpartját, kezdve az Istrostól. Mert a tulajdonképeni Skythia már az Istrosnál kezdődik, délre terjedvén Karkinitis városáig.

Innentől kezdve a vidék, mindig ugyanazon tenger mellett, hegyes, belenyúlik a Pontosba; az úgynevezett durva Chersonesosig a taurisi nép lakja, és kelet felé huzódik a tengerbe. Skythiának ugyanis két irányban nyúlnak el határai a tenger mellett: délre és keletre, valamint pl. Attikának a földje is. A taurisiak körülbelül úgy laknak Skythiában, mintha az Attikához tartozó Sunion hegyfokon nem az athéniek, hanem idegen emberek laknának, s ha tovább hatolna be a tengerbe, például a thorikosi községtől az anaphlystosiig. De ezt csak úgy hozom föl, a mennyire kicsiny dolgokat nagyokkal összehasonlítani szabad. Ép így van megalkotva Taurike. A ki pedig Attikának ama részét még nem hajózta körül, annak ezt más példával is megmagyarázom. Tegyük föl, hogy Iapygiában a brundisiumi kikötőtől kezdve Tarentumig a hegyfokot elvágva, rajta nem az iapygiai, hanem más nép laknék.[101] S a mint e két példát felhoztam, több más vidék is állítható pár-

100 τοῖσι ἄλλοισι οἶκε ἡ Ταυρική. τὸ δ' ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς ἤδη Σκύθαι τὸ κατύπερθε τῶν Ταύρων καὶ τὰ πρὸς θαλάσσης τῆς ἠοίης νέμονται, τοῦ τε Βορπόρου τοῦ Κιμμερίου τὰ πρὸς ἑσπέρης καὶ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος μέχρι Τανάιδος ποταμοῦ, ὃς ἐκδιδοῖ ἐς μυχὸν τῆς λίμνης ταύτης. ἤδη ὦν ἀπὸ μὲν Ἴστρου τὰ κατύπερθε ἐς τὴν μεσόγαιαν φέροντα ἀποκληίεται ἡ Σκυθικὴ ὑπὸ πρώτων Ἀγαθύρσων, μετὰ δὲ Νευρῶν, ἔπειτα δὲ Ἀνδροφά-
101 γων, τελευταίων δὲ Μελαγχλαίνων. ἔστι ὦν τῆς Σκυθικῆς ὡς ἐούσης τετραγώνου, τῶν δύο μερέων κατηκόντων ἐς θάλασσαν, πάντῃ ἴσον τό τε ἐς τὴν μεσόγαιαν φέρον καὶ τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν. ἀπὸ γὰρ Ἴστρου ἐπὶ Βορυσθένεα δέκα ἡμερέων ὁδός, ἀπὸ Βορυσθένεός τε ἐπὶ τὴν λίμνην τὴν Μαιῆτιν ἑτερέων δέκα· καὶ τὸ ἀπὸ θαλάσσης ἐς μεσόγαιαν ἐς τοὺς Μελαγχλαίνους τοὺς κατύπερθε Σκυθέων οἰκημένους εἴκοσι ἡμερέων ὁδός. ἡ δὲ ὁδὸς ἡ ἡμερησίη ἀνὰ διηκόσια στάδια συμβέβληταί μοι. οὕτω ἂν εἴη τῆς Σκυθικῆς τὰ ἐπικάρσια τετρακισχιλίων σταδίων καὶ τὰ ὄρθια τὰ ἐς τὴν μεσόγαιαν φέροντα ἑτέρων τοσούτων σταδίων. ἡ μέν νυν γῆ αὕτη ἐστὶ μέγαθος τοσαύτη.

102 Οἱ δὲ Σκύθαι δόντες σφίσι λόγον ὡς οὐκ οἷοί τε εἰσὶ τὸν Δαρείου στρατὸν ἰθυμαχίῃ διώσασθαι μοῦνοι, ἔπεμπον ἐς τοὺς πλησιοχώρους ἀγγέλους· τῶν δὲ καὶ δὴ οἱ βασιλέες συνελθόντες ἐβουλεύοντο ὡς στρατοῦ ἐπελαύνοντος μεγάλου. ἦσαν δὲ οἱ συνελθόντες βασιλέες Ταύρων καὶ Ἀγαθύρσων καὶ Νευρῶν καὶ Ἀνδροφάγων καὶ Μελαγχλαίνων καὶ Γελωνῶν καὶ Βουδίνων καὶ
103 Σαυροματέων. τούτων Ταῦροι μὲν νόμοισι τοισῖσδε χρέωνται. θύουσι μὲν τῇ παρθένῳ τούς τε ναυηγοὺς καὶ τοὺς ἂν λάβωσι Ἑλλήνων ἐπαναχθέντες τρόπῳ τοιῷδε. καταρξάμενοι ῥοπάλῳ παίουσι τὴν κεφαλήν. οἱ μὲν δὴ λέγουσι ὡς τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ ὠθέουσι κάτω (ἐπὶ γὰρ κρημνοῦ ἵδρυται τὸ ἱρόν), τὴν δὲ κεφαλὴν ἀνασταυροῦσι· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν κεφαλὴν ὁμολογέουσι, τὸ μέντοι σῶμα οὐκ ὠθέεσθαι ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ λέγουσι ἀλλὰ γῇ κρύπτεσθαι. τὴν δὲ δαίμονα ταύτην τῇ θύουσι λέγουσι αὐτοὶ Ταῦροι Ἰφιγένειαν τὴν Ἀγαμέμνονος εἶναι. πολεμίους δὲ ἄνδρας τοὺς ἂν χειρώσωνται ποιεῦσι τάδε. ἀποταμὼν ἕκαστος κεφαλὴν ἀποφέρεται ἐς τὰ οἰκία, ἔπειτα ἐπὶ ξύλου μεγάλου ἀναπείρας ἱστᾷ ὑπὲρ τῆς οἰκίης ὑπερέχουσαν πολλόν, μάλιστα δὲ ὑπὲρ τῆς καπνοδόκης. φασὶ δὲ τούτους φυλάκους τῆς οἰκίης πάσης
104 ὑπεραιωρέεσθαι. ζῶσι δὲ ἀπὸ λῃΐης τε καὶ πολέμου. Ἀγάθυρσοι δὲ ἁβρότατοι ἀνδρῶν εἰσι καὶ χρυσοφόροι τὰ μάλιστα,

huzamba, a melyekhez Taurike hasonlít. Taurike után ismét sky- 100
thák laknak a taurisiakon túl és a keleti tenger felé huzódó vidéken, a kimmeriai Bosporustól és a Maiotis tavától nyugatra a Tanaisig, mely ennek a tónak egy öblébe szakad. Az Istrostól kezdve azután a belföldön túl Skythiát először az agathyrsusok, neurusok, azután az androphagusok és végre a melanchlainusok földje határolja. Föltéve tehát, hogy Skythia négyszöget alkot, s két oldala 101
a tengert érinti, a szárazföld felé huzódó és a tenger mellett elterülő részei mindenfelé egyenlők. Mert az Istrostól a Borysthenesig tíz napig tart az út, a Borysthenestől a Maiotis taváig ismét tíz napig, valamint a tengertől be a szárazföldre a skythákon túl lakó melanchlainusokig húsz napnyi az út. Egy napi utat én kétszáz stadiummal számítok.[102] Így azután Skythiának rézsútas oldala négyezer stadium volna, az egyenes pedig, mely a belföldre vezet, szintannyi stadium. Ilyen tehát ennek az országnak a nagysága.

A skythák meggondolván a dolgot, hogy ők magukban nem 102
képesek Dareios hadseregét nyilt csatában visszaverni, követeket küldöttek a szomszédokhoz; s még ezeknek a királyaik is összejöttek tanácskozni, mivelhogy nagy sereg közeledett. A tanácsban a taurosiak, agathyrsusok, neurusok, androphagusok, melanchlainusok, gelonok, budinusok és a sauromaták királyai vettek részt.[103] Ezek közül a taurisiaknak következő szokásaik vannak: a hajó- 103
törteket feláldozzák a hajadon istennek, valamint a tengeren elfogott görögöket is. Az áldozás módja a következő: felszentelik és buzogánynyal leütik a fejüket. Némelyek már most azt mondják, hogy a szikláról (mert sziklára építették a templomot) a törzset letaszítják, a főt pedig keresztre verik; mások a főt illetőleg ugyanazt mondják, de szerintük nem dobják le a törzset a szikláról, hanem földbe rejtik. A taurisiak szavai szerint az istennő, a kinek áldoznak, Agamemnon leánya, Iphigeneia.[104] Ha ellenséget kerítenek kézre, azzal következőkép bánnak el: kiki lenyakazza, fejét haza viszi, azután nagy fára tűzi és magasan kiemelve a ház, sőt a kémény fölött állítja fel. Szavaik szerint ezek házőrzők gyanánt magaslanak ki a légben. Zsákmányból és hadakozásból élnek. Az agathyrsusok a legbujább emberek és legtöbb aranyat hordanak 104

ἐπίκοινον δὲ τῶν γυναικῶν τὴν μῖξιν ποιεῦνται, ἵνα κασίγνητοί τε ἀλλήλων ἔωσι καὶ οἰκήιοι ἐόντες πάντες μήτε φθόνῳ μήτε ἔχθεϊ χρέωνται ἐς ἀλλήλους. τὰ δὲ ἄλλα νόμαια Θρήιξι
105 προσκεχωρήκασι. Νευροὶ δὲ νόμοισι μὲν χρέωνται Σκυθικοῖσι, γενεῇ δὲ μιῇ πρότερόν σφεας τῆς Δαρείου στρατηλασίης κατέλαβε ἐκλιπεῖν τὴν χώρην πᾶσαν ὑπὸ ὀφίων· ὄφιας γάρ σφι πολλοὺς μὲν ἡ χώρη ἀνέφαινε, οἱ δὲ πλεῦνες ἄνωθέν σφι ἐκ τῶν ἐρήμων ἐπέπεσον, ἐς ὃ πιεζόμενοι οἴκησαν μετὰ Βουδίνων τὴν ἑωυτῶν ἐκλιπόντες. κινδυνεύουσι δὲ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γόητες εἶναι. λέγονται γὰρ ὑπὸ Σκυθέων καὶ Ἑλλήνων τῶν ἐν τῇ Σκυθικῇ κατοικημένων ὡς ἔτεος ἑκάστου ἅπαξ τῶν Νευρῶν ἕκαστος λύκος γίνεται ἡμέρας ὀλίγας καὶ αὖτις ὀπίσω ἐς τὠυτὸ κατίσταται. ἐμὲ μέν νυν ταῦτα λέγοντες οὐ πείθουσι, λέγουσι δὲ οὐδὲν ἧσσον καὶ ὀμνῦσι
106 δὲ λέγοντες. Ἀνδροφάγοι δὲ ἀγριώτατα πάντων ἀνθρώπων ἔχουσι ἤθεα, οὔτε δίκην νομίζοντες οὔτε νόμῳ οὐδενὶ χρεώμενοι. νομάδες δέ εἰσι, ἐσθῆτά τε φορέουσι τῇ Σκυθικῇ, ὁμοίην, γλῶσσαν δὲ ἰδίην, ἀνδροφαγέουσι δὲ μοῦνοι τούτων.
107 Μελάγχλαινοι δὲ εἵματα μὲν μέλανα φορέουσι πάντες, ἐπ' ὧν καὶ τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι, νόμοισι δὲ Σκυθικοῖσι χρέωνται.
108 Βουδῖνοι δὲ ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλὸν γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστι καὶ πυρρόν. πόλις δὲ ἐν αὐτοῖσι πεπόλισται ξυλίνη, οὔνομα δὲ τῇ πόλι ἐστὶ Γελωνός· τοῦ δὲ τείχεος μέγαθος κῶλον ἕκαστον τριήκοντα σταδίων ἐστί, ὑψηλὸν δὲ καὶ πᾶν ξύλινον, καὶ οἰκίαι αὐτῶν ξύλιναι καὶ τὰ ἱρά. ἔστι γὰρ δὴ αὐτόθι Ἑλληνικῶν θεῶν ἱρὰ Ἑλληνικῶς κατεσκευασμένα ἀγάλμασί τε καὶ βωμοῖσι καὶ νηοῖσι ξυλίνοισι, καὶ τῷ Διονύσῳ τριετηρίδας ἀνάγουσι καὶ βακχεύουσι. εἰσὶ γὰρ οἱ Γελωνοὶ τὸ ἀρχαῖον Ἕλληνες, ἐκ τῶν δὲ ἐμπορίων ἐξαναστάντες οἴκησαν ἐν τοῖσι Βουδίνοισι· καὶ γλώσσῃ τὰ μὲν Σκυθικῇ τὰ δὲ Ἑλληνικῇ χρέωνται. Βουδῖνοι δὲ οὐ τῇ αὐτῇ γλώσσῃ χρέωνται καὶ Γελωνοί, οὐδὲ
109 δίαιτα ἡ αὐτή. οἱ μὲν γὰρ Βουδῖνοι ἐόντες αὐτόχθονες νομάδες τε εἰσὶ καὶ φθειροτραγέουσι μοῦνοι τῶν ταύτῃ, Γελωνοὶ δὲ γῆς τε ἐργάται καὶ σιτοφάγοι καὶ κήπους ἐκτημένοι, οὐδὲν τὴν ἰδέην ὅμοιοι οὐδὲ τὸ χρῶμα. ὑπὸ μέντοι Ἑλλήνων καλέονται καὶ οἱ Βουδῖνοι Γελωνοί, οὐκ ὀρθῶς καλεόμενοι. ἡ δὲ χώρη σφέων πᾶσά ἐστι δασέα ὕδῃσι παντοίῃσι· ἐν δὲ τῇ ὕδῃ τῇ πλείστῃ ἐστὶ λίμνη μεγάλη τε καὶ πολλὴ καὶ ἕλος καὶ κάλαμος περὶ

magukon. Közösen élnek az asszonyokkal, hogy egymásnak testvérei és rokonai gyanánt se irigységet se gyűlölséget ne tápláljanak egymással szemben. Egyéb szokásaikban a thrákokhoz hasonlítanak.[105] A neurusok skytha szokások szerint élnek,[106] s egy életkorral 105
Dareios hadmenetele előtt az érte őket, hogy kígyók miatt egész hazájukat el kellett hagyniok. Az országban ugyanis sok kígyó kúszott elő, de még több csapott rájuk a pusztaságokról, s kényszerhelyzetükben a maguk földjét ott hagyva, a budinusokhoz mentek lakni. Ezen emberek valószínűleg varázslók; mert a skythák és a Skythiában lakó görögök azt mondják, hogy évenkint egyszer minden neurus farkassá változik néhány napra, és azután ismét régi alakját ölti fel. Engem ugyan nem győztek meg, de ők annál inkább állítják, sőt esküvel erősítik. Az androphagusoknak[107] az 106
összes népek között a legvadabb szokásaik vannak, sem jogot, sem törvényt nem ismernek. Nomád nép, a skythákhoz hasonló ruhában járnak, de a saját nyelvükön beszélnek, s ennek a vidéknek lakói között csak ők esznek emberhúst. A melanchlainusok 107
mindannyian fekete ruhában járnak, innen van a nevük is;[108]
különben skytha szokások szerint élnek. A budinusok[109] nagy 108
és népes faj, szemük világos-kék, hajuk pedig vörös. Országukban van egy fából épített város, melynek Gelonos a neve. A falnak hosszúsága minden oldalon harmincz stadium, magas és egészen fából készült; a házak és templomok szintén fából épültek. Vannak itt ugyanis görög isteneknek görög módra berendezett szentélyeik istenképekkel, oltárokkal és templomokkal fából; Dionysosnak pedig három évenként ünnepet rendeznek és bakchikus módon tobzódnak. Mert a gelonosiak tulajdonkép görögök, a kik a kikötőkből kiszorítva a budinusok közé telepedtek le. Félig skytha és félig görög nyelven beszélnek. A budinusok más nyelvet használnak, mint a gelonosiak, életmódjuk sem ugyanaz. Mert a 109
budinusok bennszülött nomádok, s az itt lakók közt csak ők eszik a fenyőtobozt; a gelonosiak pedig földmívelők, kenyeret esznek, kertjeik vannak, és sem alakra, sem színre nem egyenlők. A görögök mindazonáltal a budinusokat is gelonosiaknak hívják, de helytelenül. Egész földjük különféle sűrű erdővel van tele, a legnagyobb erdőben pedig egy nagy és széles tó, mocsár és körülötte nádas

αὐτήν. ἐν δὲ ταύτῃ ἐνύδριες ἁλίσκονται καὶ κάστορες καὶ ἄλλα θηρία τετραγωνοπρόσωπα, τῶν τὰ δέρματα παρὰ τὰς σισύρνας παραρράπτεται, καὶ οἱ ὄρχιες αὐτοῖσι εἰσὶ χρήσιμοι ἐς ὑστερέων ἄκεσιν.

110 Σαυροματέων δὲ πέρι ὧδε λέγεται. ὅτε Ἕλληνες Ἀμαζόσι ἐμαχέσαντο (τὰς δὲ Ἀμαζόνας καλέουσι Σκύθαι Οἰόρπατα, δύναται δὲ τὸ οὔνομα τοῦτο κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν ἀνδροκτόνοι· οἰὸρ γὰρ καλέουσι ἄνδρα, τὸ δὲ πατὰ κτείνειν), τότε λόγος τοὺς Ἕλληνας νικήσαντας τῇ ἐπὶ Θερμώδοντι μάχῃ ἀποπλέειν ἄγοντας τρισὶ πλοίοισι τῶν Ἀμαζόνων ὅσας ἐδυνέατο ζωγρῆσαι, τὰς δὲ ἐν τῷ πελάγεϊ ἐπιθεμένας ἐκκόψαι τοὺς ἄνδρας. πλοῖα δὲ οὐ γινώσκειν αὐτὰς οὐδὲ πηδαλίοισι χρᾶσθαι οὐδὲ ἱστίοισι οὐδὲ εἰρεσίῃ. ἀλλ' ἐπεὶ ἐξέκοψαν τοὺς ἄνδρας, ἐφέροντο κατὰ κῦμα καὶ ἄνεμον. καὶ ἀπικνέονται τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος ἐπὶ Κρημνούς. οἱ δὲ Κρημνοὶ εἰσὶ γῆς τῆς Σκυθέων τῶν ἐλευθέρων. ἐνθαῦτα ἀποβᾶσαι ἀπὸ τῶν πλοίων αἱ Ἀμαζόνες ὁδοιπόρεον ἐς τὴν οἰκεομένην. ἐντυχοῦσαι δὲ πρώτῳ ἱπποφορβίῳ τοῦτο διήρπασαν, καὶ
111 ἐπὶ τούτων ἱππαζόμεναι ἐληίζοντο τὰ τῶν Σκυθέων. οἱ δὲ Σκύθαι οὐκ εἶχον συμβαλέσθαι τὸ πρῆγμα· οὔτε γὰρ φωνὴν οὔτε ἐσθῆτα οὔτε τὸ ἔθνος ἐγίνωσκον, ἀλλ' ἐν θώματι ἦσαν ὁκόθεν ἔλθοιεν, ἐδόκεον δ' αὐτὰς εἶναι ἄνδρας τὴν αὐτὴν ἡλικίην ἔχοντας, μάχην τε δὴ πρὸς αὐτὰς ἐποιεῦντο. ἐκ δὲ τῆς μάχης τῶν νεκρῶν ἐκράτησαν οἱ Σκύθαι, καὶ οὕτω ἔγνωσαν ἐούσας γυναῖκας. βουλευομένοισι ὧν αὐτοῖσι ἔδοξε κτείνειν μὲν οὐδενὶ τρόπῳ ἔτι αὐτάς, ἐωυτῶν δὲ τοὺς νεωτάτους ἀποπέμψαι ἐς αὐτάς, πλῆθος εἰκάσαντες ὅσαι περ ἐκεῖναι ἦσαν· τούτους δὲ στρατοπεδεύεσθαι πλησίον ἐκεινέων καὶ ποιέειν τά περ ἂν καὶ ἐκεῖναι ποιέωσι· ἢν δὲ αὐτοὺς διώκωσι, μάχεσθαι μὲν μή, ὑποφεύγειν δέ· ἐπεὰν δὲ παύσωνται, ἐλθόντας αὐτοὺς πλησίον στρατοπεδεύεσθαι. ταῦτα ἐβουλεύσαντο οἱ Σκύθαι βουλόμενοι ἐξ αὐτέων παῖδας ἐκγενήσεσθαι.
112 ἀποπεμφθέντας δὲ οἱ νεηνίσκοι ἐποίευν τὰ ἐντεταλμένα. ἐπεὶ δὲ ἔμαθον αὐτοὺς αἱ Ἀμαζόνες ἐπ' οὐδεμιῇ δηλήσι ἀπιγμένους, ἐῶν χαίρειν· προσεχώρεον δὲ πλησιαίτερω τὸ στρατόπεδον τῷ στρατοπέδῳ ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ. εἶχον δὲ οὐδὲν οὐδ' οἱ νεηνίσκοι, ὥσπερ αἱ Ἀμαζόνες, εἰ μὴ τὰ ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους· ἀλλὰ ζόην ἔζωον τὴν αὐτὴν ἐκείνῃσι, θηρεύοντές τε καὶ ληιζόμενοι. ἐποί-
113 εὐν δὲ αἱ Ἀμαζόνες ἐς τὴν μεσαμβρίην τοιόνδε. ἐγίνοντο σποράδες κατὰ μίαν τε καὶ δύο, πρόσω δὴ ἀπ' ἀλληλέων· ἐς

van. Ebben fogják a vidrát, a hódot és más négyszög-arczú vadakat, melyeknek bőrét bundáik szegélyére varrják körül; heréik is hasznosak anyaméh-betegségek gyógyításánál.[110]

A sauromatákról[111] következőkép beszélnek: midőn a görögök 110
az amazonokkal küzdöttek (az amazonokat a skythák oiorpatáknak hívják. a mely név görögül férfiölőt jelent, a mennyiben oiornak hívják a férfit, pata pedig azt teszi: ölni), az a hagyomány, hogy a görögök Thermodonnál a csatában győzedelmeskedvén elhajóztak, három hajón annyi amazont hurczolva magukkal, a mennyit élve elfoghattak; de ők a tengeren nekik rohantak, s a férfiakat kidobták. Nem ismervén azonban még hajót, sem a kormányrúdhoz, sem vitorlákhoz, sem evezőkhöz nem értettek. Midőn tehát a férfiakat kidobták, a habokra és szelekre bízták magukat, s így jutottak Kremnoiba a Maiotis tava mellé. Ez a Kremnoi a szabad skythákna k a területén van. Itt az amazonok hajóikból kiszállván, a lakott vidékre mentek. Az első ménesre bukkanván, azt elrabolták, s rajtuk lovagolva fosztogatták a skythák földjét.[112] A skythák 111
azonban nem tudták a dolgot megérteni; sem nyelvüket, sem ruházatukat, sem a fajukat nem ismerték, s csodálkoztak, hogy honnan jöttek; azt hitték, hogy ők ugyanoly korbeli férfiak és hadat indítottak ellenük; s midőn a skythák a csatában elhullottaknak birtokába jutottak, csak akkor jöttek rá, hogy asszonyok. Összeültek tehát és elhatározták, hogy őket semmiképen sem fogják pusztítani, s hogy legifjabb társaikat küldik el hozzájuk, körülbelül annyit, a mennyien azok számításuk szerint voltak; hogy továbbá ezek közelükben üssenek tábort, s ugyanazt tegyék, a mit azok cselekesznek; ha üldözik őket, ne harczoljanak, hanem szaladjanak; ha pedig azok abbahagyják, ismét közelükben táborozzanak. Ezt azért határozták el a skythák, mert gyermekeket akartak velük nemzeni. Az elküldött ifjak a parancs szerint cselekedtek; mikor 112
pedig az amazonok észrevették, hogy azok semmiféle pusztító szándékkal sem jöttek, békében hagyták. Mindennap közelebb jött egyik tábor a másikhoz, s az ifjaknak épúgy, mint az amazonoknak, fegyvereiken és lovaikon kívül semmijük sem volt; úgy éltek, mint ők, vadászva és rabolva. Délfelé az amazonok azt tették, hogy 113
egyenként vagy kettenként elszéledtek és szükségük elvégzésére

εὐμαρείην ἀποσκιδνάμεναι. μαθόντες δὲ καὶ οἱ Σκύθαι ἐποίευν
τὠυτὸ τοῦτο. καί τις μουνωθεισέων τινὶ αὐτέων ἐνεχρίμπτετο,
καὶ ἡ Ἀμαζὼν οὐκ ἀπωθέετο ἀλλὰ περιεῖδε χρήσασθαι. καὶ
φωνῆσαι μὲν οὐκ εἶχε (οὐ γὰρ συνίεσαν ἀλλήλων), τῇ δὲ χειρὶ
ἔφραζε ἐς τὴν ὑστεραίην ἐλθεῖν ἐς τὠυτὸ χωρίον καὶ ἕτερον
ἄγειν, σημαίνουσα δύο γενέσθαι, καὶ αὐτὴ ἑτέρην ἄξειν. ὁ δὲ
νεηνίσκος, ἐπεὶ ἀπῆλθε, ἔλεξε ταῦτα πρὸς τοὺς λοιπούς·
τῇ δὲ δευτεραίῃ ἦλθε ἐς τὸ χωρίον αὐτός τε οὗτος καὶ
ἕτερον ἦγε, καὶ τὴν Ἀμαζόνα εὗρε δευτέρην αὐτὴν ὑπομέ-
νουσαν. οἱ δὲ λοιποὶ νεηνίσκοι ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ
114 ἐκτιλώσαντο τὰς λοιπὰς τῶν Ἀμαζόνων. μετὰ δὲ συμμίξαν-
τες τὰ στρατόπεδα οἴκεον ὁμοῦ, γυναῖκα ἔχων ἕκαστος ταύτην
τῇ τὸ πρῶτον συνεμίχθη. τὴν δὲ φονὴν τὴν μὲν τῶν γυ-
ναικῶν οἱ ἄνδρες οὐκ ἐδυνέατο μαθεῖν, τὴν δὲ τῶν ἀνδρῶν
αἱ γυναῖκες συνέλαβον. ἐπεὶ δὲ συνῆκαν ἀλλήλων, ἔλε-
ξαν πρὸς τὰς Ἀμαζόνας τάδε οἱ ἄνδρες. «ἡμῖν εἰσὶ μὲν
τοκέες, εἰσὶ δὲ κτήσιες. νῦν ὦν μηκέτι πλεῦνα χρόνον ζόην
τοιήνδε ἔχωμεν, ἀλλ' ἀπελθόντες ἐς τὸ πλῆθος διαιτώμεθα.
γυναῖκας δὲ ἕξομεν ὑμέας καὶ οὐδαμὰς ἄλλας.» αἱ δὲ πρὸς
ταῦτα ἔλεξαν τάδε. «ἡμεῖς οὐκ ἂν δυναίμεθα οἰκέειν μετὰ τῶν
ὑμετερέων γυναικῶν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ νόμαια ἡμῖν τε καὶ κείνῃσί
ἐστι. ἡμεῖς μὲν τοξεύομέν τε καὶ ἀκοντίζομεν καὶ ἱππαζόμεθα,
ἔργα δὲ γυναικήια οὐκ ἐμάθομεν· αἱ δὲ ὑμέτεραι γυναῖκες τού-
των μὲν οὐδὲν τῶν ἡμεῖς κατελέξαμεν ποιεῦσι, ἔργα δὲ γυναι-
κήια ἐργάζονται μένουσαι ἐν τῇσι ἁμάξῃσι, οὔτ' ἐπὶ θήρην
ἰοῦσαι οὔτε ἄλλῃ οὐδαμῇ. οὐκ ἂν ὦν δυναίμεθα ἐκείνῃσι συμ-
φέρεσθαι. ἀλλ' εἰ βούλεσθε γυναῖκας ἔχειν ἡμέας καὶ δοκέειν
εἶναι δίκαιοι, ἐλθόντες παρὰ τοὺς τοκέας ἀπολάχετε τῶν κτη-
μάτων τὸ μέρος, καὶ ἔπειτα ἐλθόντες οἰκέωμεν ἐπὶ ἡμέων αὐ-
115 τῶν.» ἐπείθοντο καὶ ἐποίησαν ταῦτα οἱ νεηνίσκοι. ἐπείτε δὲ
ἀπολαχόντες τῶν κτημάτων τὸ ἐπιβάλλον ἦλθον ὀπίσω πα-
ρὰ τὰς Ἀμαζόνας, ἔλεξαν αἱ γυναῖκες πρὸς αὐτοὺς τάδε.
«ἡμέας ἔχει φόβος τε καὶ δέος, ὅκως χρὴ οἰκέειν ἐν τῷδε τῷ
χώρῳ τοῦτο μὲν ὑμέας ἀποστερησάσας πατέρων, τοῦτο δὲ τὴν
γῆν τὴν ὑμετέρην δηλησαμένας πολλά. ἀλλ' ἐπείτε ἀξιοῦτε
ἡμέας γυναῖκας ἔχειν, τάδε ποιέετε ἅμα ἡμῖν· φέρετε ἐξανα-
στέωμεν ἐκ τῆς γῆς τῆσδε καὶ περήσαντες Τάναϊν ποταμὸν
116 οἰκέωμεν.» ἐπείθοντο καὶ ταῦτα οἱ νεηνίσκοι, διαβάντες δὲ

egymástól eltávolodtak. Mikor ezt a skythák észrevették, ők is ugyanígy cselekedtek, s többen közeledtek így egymagukban levő nőkhöz; az amazon nem taszította el magától az ifjút, sőt eltűrte az egyesülést. Mivel pedig nem tudott beszélni, (mert nem értették egymást), kezével adta tudtára, hogy másnap is jöjjön ugyanezen helyre másodmagával, jelekkel magyarázván, hogy ketten legyenek, mert maga is fog egy másikat hozni. Az ifjú erre elment és a dolgot a többieknek elmondta. Másnap azután ő maga is eljött arra a helyre s egy másikat is hozott, s ott látta a várakozó amazont másodmagával. Mikor ezt a többi ifjak megtudták, ők is megszelidítették a többi amazonokat. Ezután a két tábor egyesülvén együtt 114
lakott, s kiki azt a nőt vette el, a kivel először közösült. Az asszonyok nyelvét a férfiak nem tudták megtanulni, a nők azonban elsajátították a férfiakét. Midőn pedig már beszélgethettek egymással, így szóltak a férfiak az amazonokhoz: «Nekünk vannak szüleink, van vagyonunk; ne folytassuk hát tovább ezt az életet, hanem térjünk vissza és éljünk a saját népünk között. Ti lesztek feleségeink és senki más.» Ők azonban így válaszoltak: «Mi nem lakhatunk a ti asszonyaitok között, mert nekünk nincsenek velük közös szokásaink. Mi nyilakkal és dárdákkal harczolunk, lovagolunk, asszonyi munkákat nem tanultunk; a ti asszonyaitok pedig nem foglalkoznak azzal, a mit említettünk, asszonyi dolgokat végeznek, szekereikben maradnak, és sem vadászatra, sem máshová nem mennek. Mi tehát nem igen férhetnénk meg velök. De ha azt akarjátok, hogy feleségeitek legyünk, és igazságosak akartok lenni: menjetek vissza szüleitekhez, kérjétek ki a vagyonból a benneteket megillető részt, s azután jöjjetek ide és éljünk magunknak külön». Az ifjak szót fogadtak és így cselekedtek. Midőn 115
pedig a vagyonból a rájuk eső részt megkapták, s az amazonokhoz visszatértek, így szóltak hozzájuk a nők: «Minket félelem és remegés fog el arra gondolatra, hogy ezen a földön lakjunk; részben azért, mert apáitoktól fosztottunk meg titeket, részben pedig, mivel nagyon sok kárt tettünk hazátoknak. De ha érdemeseknek tartotok, hogy a feleségeitek legyünk, tegyétek meg velünk a következőt: rajta! hagyjuk el ezt az országot, keljünk át a Tanais folyón és lakjunk ott!» Erre is ráállottak az ifjak, s átkelvén a 116

τὸν Τάναϊν ὁδοιπόρεον πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα τριῶν μὲν ἡμερέων ἀπὸ τοῦ Τανάιδος ὁδόν, τριῶν δὲ ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος πρὸς βορέην ἄνεμον. ἀπικόμενοι δὲ ἐς τοῦτον τὸν χῶρον ἐν τῷ νῦν κατοίκηνται, οἴκησαν τοῦτον. καὶ διαίτῃ ἀπὸ τούτου χρέωνται τῇ παλαιῇ τῶν Σαυροματέων αἱ γυναῖκες, καὶ ἐπὶ θήρην ἐπ' ἵππων ἐκφοιτέουσαι ἅμα τοῖσι ἀνδράσι καὶ χωρὶς τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐς πόλεμον φοιτέουσαι καὶ στολὴν τὴν αὐτὴν τοῖσι
117 ἀνδράσι φορέουσαι. φωνῇ δὲ οἱ Σαυρομάται νομίζουσι Σκυθικῇ, σολοικίζοντες αὐτῇ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου, ἐπεὶ οὐ χρηστῶς ἐξέμαθον αὐτὴν αἱ Ἀμαζόνες. τὰ περὶ γάμων δὲ ὧδέ σφι διακέεται. οὐ γαμέεται παρθένος οὐδεμία πρὶν ἂν τῶν πολεμίων ἄνδρα ἀποκτείνῃ· αἱ δέ τινες αὐτέων καὶ τελευτῶσι γηραιαὶ πρὶν γήμασθαι, οὐ δυνάμεναι τὸν νόμον ἐκπλῆσαι.

118 Ἐπὶ τούτων ὦν τῶν καταλεχθέντων ἐθνέων τοὺς βασιλέας ἁλισμένους ἀπικόμενοι τῶν Σκυθέων οἱ ἄγγελοι ἔλεγον ἐκδιδάσκοντες ὡς ὁ Πέρσης, ἐπειδὴ οἱ τὰ ἐν τῇ ἠπείρῳ τῇ ἑτέρῃ πάντα κατέστραπται, γέφυραν ζεύξας ἐπὶ τῷ αὐχένι τοῦ Βοσπόρου διαβέβηκε ἐς τήνδε τὴν ἤπειρον, διαβὰς δὲ καὶ καταστρεψάμενος Θρήικας γεφυροῖ ποταμὸν Ἴστρον, βουλόμενος καὶ τάδε πάντα ὑπ' ἑωυτῷ ποιήσασθαι. «ὑμεῖς ὦν μηδενὶ τρόπῳ ἐκ τοῦ μέσου κατήμενοι περιίδητε ἡμέας διαφθαρέντας, ἀλλὰ τὠυτὸ νοήσαντες ἀντιάζωμεν τὸν ἐπιόντα. οὔκων ποιήσετε ταῦτα· ἡμεῖς μὲν πιεζόμενοι ἐκλείψομεν τὴν χώρην ἢ μένοντες ὁμολογίῃ χρησόμεθα. τί γὰρ πάθωμεν μὴ βουλομένων ὑμέων τιμωρέειν; ὑμῖν δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ἔσται ἐλαφρότερον· ἥξει γὰρ ὁ Πέρσης οὐδέν τι μᾶλλον ἐπ' ἡμέας ἢ οὐ καὶ ἐπ' ὑμέας, οὐδέ οἱ καταχρήσει ἡμέας καταστρεψαμένῳ ὑμέων ἀπέχεσθαι. μέγα δὲ ὑμῖν λόγων τῶνδε μαρτύριον ἐρέομεν. εἰ γὰρ ἐπ' ἡμέας μούνους ἐστρατηλάτεε ὁ Πέρσης τίσασθαι τῆς πρόσθε δουλοσύνης βουλόμενος, χρῆν αὐτὸν πάντων τῶν ἄλλων ἀπεχόμενον ἶέναι οὕτω ἐπὶ τὴν ἡμετέρην, καὶ ἂν ἐδήλου πᾶσι ὡς ἐπὶ Σκύθας ἐλαύνει καὶ οὐκ ἐπὶ τοὺς ἄλλους. νῦν δὲ ἐπείτε τάχιστα διέβη ἐς τήνδε τὴν ἤπειρον, τοὺς αἰεὶ ἐμποδὼν γινομένους ἡμεροῦται πάντας, τούς τε δὴ ἄλλους ἔχει ὑπ' ἑωυτῷ Θρήικας καὶ
119 δὴ καὶ τοὺς ἡμῖν ἐόντας πλησιοχώρους Γέτας.» ταῦτα Σκυθέων ἐπαγγελλομένων ἐβουλεύοντο οἱ βασιλέες οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνέων ἥκοντες, καί σφεων ἐσχίσθησαν αἱ γνῶμαι. ὁ μὲν Γελωνὸς καὶ ὁ Βουδῖνος καὶ ὁ Σαυρομάτης κατὰ τὠυτὸ γενόμενοι ὑπεδέκοντο

Tanaison, három napnyi utat tettek a Tanaistól keletre és három napnyit ismét a Maiotis tavától északra. Elérkezvén pedig arra a földre, a melyen most laknak, ott letelepedtek. Ezért vannak a sauromata nőknek olyan szokásaik, mint azelőtt; lovakon járnak vadászni férjükkel és férjük nélkül, háborúba mennek és a férfiakkal egyenlő ruhában járnak. A sauromaták 117
skytha nyelven beszélnek, de eredettől fogva hibásan ejtik ki, mert az amazonok nem tanulták meg jól. A házasságra vonatkozólag következő törvényük van: egy hajadon sem megy előbb férjhez, míg egy ellenséget meg nem ölt; (s némelyikük vénségében hal meg a nélkül, hogy férjhez ment volna, mert nem tudott eleget tenni a törvénynek.

Ezen felsorolt népeknek összegyűlt királyaihoz jöttek tehát 118
a skythák követei és tudtukra adták, hogy a perzsa, miután a másik földrészen mindent hatalma alá hajtott, hidat vervén a Bosporus nyakánál, erre a földrészre jött; átkelvén pedig és a thrákokat leigázván, az Istros folyamon vert hidat, mert itt is az egész vidéket hatalmába akarja keríteni: «Semmiképp se vonjátok ki tehát magatokat a dologból, és ne türjétek, hogy elpusztuljunk, hanem egyesülve menjünk a támadó ellen. Ha ezt nem teszitek: kénytelenek leszünk elhagyni az országot, vagy a perzsával megalkudni, hogy itt maradhassunk. Mert mit tegyünk, ha ti nem akartok bennünket segíteni? De azután nektek sem lesz könnyebb dolgotok; a perzsa ugyanis épúgy jön ellenünk, mint ti ellenetek, s nem fog megelégedni azzal, hogy bennünket leigázzon, tőletek pedig tartózkodjék. Szavunkat azonkívül nagy bizonyítékkal támogathatjuk: mert ha csak mi ellenünk indította volna hadát a perzsa, hogy a régi rabszolgaságot megtorolja, akkor minden néptől tartózkodva kellene jönnie országunk ellen; s mindenki tudná, hogy a skythák ellen vonúl, nem pedig mások ellen. Most azonban, mihelyt csak erre a földrészre átjött, minden ellenállót leigázott, hatalma alá hajtotta a többi thrákokat, valamint szomszédainkat, a getákat is.»
A skythákuak ezen szavaira az összegyűlt fejedelmek tanácsot 119
tartottak, de véleményeik elágaztak. A gelonosi, a budinus és a sauromata egyetértőleg megigérte, hogy segíteni fogja a sky-

Σκύθησι τιμωρήσειν, ὁ δὲ Ἀγάθυρσος καὶ Νευρὸς καὶ Ἀνδροφάγος καὶ οἱ τῶν Μελαγχλαίνων καὶ Ταύρων τάδε Σκύθῃσι ὑπεκρίναντο. «εἰ μὲν μὴ ὑμεῖς ἔατε οἱ πρότερον ἀδικήσαντες Πέρσας καὶ ἄρξαντες πολέμου, τούτων δεόμενοι τῶν νῦν δέεσθε λέγειν τε ἂν ἐφαίνεσθε ἡμῖν ὀρθά, καὶ ἡμεῖς ὑπακούσαντες τὠυτὸ ἂν ὑμῖν ἐπρήσσομεν. νῦν δὲ ὑμεῖς τε ἐς τὴν ἐκείνων ἐσβαλόντες γῆν ἄνευ ἡμέων ἐπεκρατέετε Περσέων ὅσον χρόνον ὑμῖν ὁ θεὸς παρεδίδου, καὶ ἐκεῖνοι, ἐπεί σφεας ὠυτὸς θεὸς παρεδίδου, καὶ ἐκεῖνοι, ἐπεί σφεας ὠυτὸς θεὸς ἐγείρει, τὴν ὁμοίην ὑμῖν ἀποδιδοῦσι. ἡμεῖς δὲ οὔτε τι τότε ἠδικήσαμεν τοὺς ἄνδρας τούτους οὐδὲν οὔτε νῦν πρότεροι πειρησόμεθα ἀδικέειν. ἢν μέντοι ἐπίῃ καὶ ἐπὶ τὴν ἡμετέρην ἄρξῃ τε ἀδικέων, καὶ ἡμεῖς οὐ πεισόμεθα. μέχρι δὲ τοῦτο ἴδωμεν, μενέομεν παρ' ἡμῖν αὐτοῖσι· ἥκειν γὰρ δοκέομεν οὐκ ἐπ' ἡμέας Πέρσας, ἀλλ' ἐπὶ
120 τοὺς αἰτίους τῆς ἀδικίης γενομένους.» ταῦτα ὡς ἀπενειχθέντα ἐπύθοντο οἱ Σκύθαι, ἐβουλεύοντο ἰθυμαχίην μὲν μηδεμίαν ποιέεσθαι ἐκ τοῦ ἐμφανέος, ὅτε δή σφι οὗτοί γε σύμμαχοι οὐ προσεγίνοντο, ὑπεξιόντες δὲ καὶ ὑπεξελαύνοντες τὰ φρέατα τὰ παρεξίοιεν αὐτοὶ καὶ τὰς κρήνας συγχοῦν, τὴν ποίην τε ἐκ τῆς γῆς ἐκτρίβειν, διχοῦ σφέας διελόντες. καὶ πρὸς μὲν τὴν μίαν τῶν μοιρέων, τῆς ἐβασίλευε Σκώπασις, προσχωρέειν Σαυρομάτας· τούτους μὲν μὴ ὑπάγειν, ἢν ἐπὶ τοῦτο τράπηται ὁ Πέρσης, ἰθὺ Τανάιδος ποταμοῦ παρὰ τὴν Μαιῆτιν λίμνην ὑποφεύγοντας, ἀπελαύνοντός τε τοῦ Πέρσεω ἐπιόντας διώκειν. αὕτη μέν σφι μία ἦν μοῖρα τῆς βασιληίης, τεταγμένη ταύτην τὴν ὁδὸν ἥ περ εἴρηται· τὰς δὲ δύο τῶν βασιληίων, τήν τε μεγάλην τῆς ἦρχε Ἰδάνθυρσος καὶ τὴν τρίτην τῆς ἐβασίλευε Τάξακις, συνελθούσας ἐς τὠυτὸ καὶ Γελωνῶν τε καὶ Βουδίνων προσγενομένων ἡμέρης καὶ τούτους ὁδῷ προέχοντας τῶν Περσέων ὑπεξάγειν, ὑπιόντας τε καὶ ποιεῦντας τὰ βεβουλευμένα. πρῶτα μέν νυν ὑπάγειν σφέας ἰθὺ τῶν χωρέων τῶν ἀπειπαμένων τὴν σφετέρην συμμαχίην, ἵνα καὶ τούτους ἐκπολεμώσωσι· εἰ γὰρ μὴ ἑκόντες γε ὑπέδυσαν τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Πέρσας, ἀλλ' ἀέκοντας ἐκπολεμῶσαι· μετὰ δὲ τοῦτο ὑποστρέφειν ἐς τὴν σφετέρην καὶ ἐπιχειρέειν, ἢν δή βουλευομένοισι δοκέῃ.

121 Ταῦτα οἱ Σκύθαι βουλευσάμενοι ὑπηντίαζον τὴν Δαρείου στρα-

thákat; ellenben az agathyrsus, neurus, androphagus, melanchlainus és a taurisi fejedelem így felelt a skythákna k: «Ha nem sértettétek volna meg előbb a perzsákat és nem kezdettétek volna meg a háborút, akkor kérelmetek, melyet most előadtok méltányosnak tünnék föl előttünk, s mi azt meghallgatva szövetségre lépnénk veletek. De ti mi nélkülünk törtetek be az ő országukba, és míg az isten megengedte, uralkodtatok is a perzsákon; ők tehát, minthogy ugyanazon isten ösztönzi őket, hasonlóval fizetnek nektek. Mi pedig sem ezelőtt nem követtünk el jogtalanságot ezen emberek ellen, sem most nem akarjuk megkisérteni. Ha minket is meg fog támadni és betör országunkba, mi sem fogjuk azt hagyni. Míg azonban ezt nem látjuk, a magunk területén maradunk. Mert mi azt hiszszük, hogy a perzsák nem ellenünk, hanem a sérelem okozói ellen jönnek.» Midőn a skythák e választ meghallották, elhatározták, hogy 120
mivel ezek nem csatlakoztak hozzájuk szövetségesekül, semmiképp sem fognak nyilt csatába bocsátkozni, hanem kitérnek és tovahajtanak, az útba eső kutakat és forrásokat betömik, a füvet kitépik a mezőről és maguk két részre oszlanak; az egyik részhez, melynek Skopasis volt a királya, kellett csatlakozniok a sauromatáknak; ezeknek azután, ha a perzsa ezen iránynak tartana, egyenesen a Tanais folyó felé kellene futniok a Maiotis tó mentén;[113] mikor pedig a perzsa visszavonul, rájuk rontva üldözni. Ez volt a királyság egyik része, mely a leírt útra volt kirendelve. A királyságnak másik két része, melyek közül a nagyobbiknak Idanthyrsos, a harmadiknak pedig Taxakis volt a királya, egyesült, hozzájuk csatlakozván a gelonosiak és a budinusok, s ezeknek egy napi úttal kellett a perzsák előtt haladniok és óvatosan kerülgetve végrehajtaniok a határozatokat. Először is egyenesen azok felé kellett nekik tartani, a kik a velök kötendő szövetséget visszautasították, hogy őket is háborúba vonják; ha nem akartak önként belevágni a háborúba a perzsák ellen, harczoljanak hát akaratuk ellenére. Ezután pedig vissza kellett fordulniok hazájukba és támadásokat tenni, a mennyire tanácsosnak látszott.

Ezen határzatok után a skythák Dareios ellen vonultak s elő- 121

τιήν, προδρόμους ἀποστείλαντες τῶν ἱππέων τοὺς ἀρίστους. τὰς δὲ ἁμάξας ἐν τῇσί σφι διαιτᾶτο τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες πάσας καὶ τὰ πρόβατα πάντα, πλὴν ὅσα σφι ἐς φορβὴν ἱκανὰ ἦν τοσαῦτα ὑπολιπόμενοι, τὰ ἄλλα ἅμα τῇσι ἁμάξῃσι προέπεμψαν,
122 ἐντειλάμενοι αἰεὶ τὸ πρὸς βορέω ἐλαύνειν. ταῦτα μὲν δὴ προεκομίζετο, τῶν δὲ Σκυθέων οἱ πρόδρομοι ὡς εὗρον τοὺς Πέρσας ὅσον τε τριῶν ἡμερέων ὁδὸν ἀπέχοντας ἀπὸ τοῦ Ἴστρου, οὗτοι μὲν τούτους εὑρόντες, ἡμέρης ὁδῷ προέχοντες, ἐστρατοπεδεύοντο τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα λεαίνοντες. οἱ δὲ Πέρσαι ὡς εἶδον ἐπιφανεῖσαν τῶν Σκυθέων τὴν ἵππον, ἐπήισαν κατὰ στίβον αἰεὶ ὑπαγόντων· καὶ ἔπειτα (πρὸς γὰρ τὴν μίαν τῶν μοιρέων ἴθυσαν) οἱ Πέρσαι ἐδίωκον πρὸς ἠῶ τε καὶ τοῦ Τανάιδος· διαβάντων δὲ τούτων τὸν Τάναϊν ποταμὸν οἱ Πέρσαι ἐπιδιαβάντες ἐδίωκον, ἐς ὃ τῶν Σαυροματέων τὴν χώρην διεξελθόντες ἀπίκοντο ἐς τὴν
123 τῶν Βουδίνων. ὅσον μὲν δὴ χρόνον οἱ Πέρσαι ἦισαν διὰ τῆς Σκυθικῆς καὶ τῆς Σαυρομάτιδος χώρης, οἱ δὲ εἶχον οὐδὲν σίνεσθαι ἅτε τῆς χώρης ἐούσης χέρσου· ἐπείτε δὲ ἐς τὴν τῶν Βουδίνων χώρην ἐσέβαλλον, ἐνθαῦτα δὴ ἐντυχόντες τῷ ξυλίνῳ τείχεϊ, ἐκλελοιπότων τῶν Βουδίνων καὶ κεκενωμένου τοῦ τείχεος πάντων, ἐνέπρησαν αὐτό. τοῦτο δὲ ποιήσαντες εἵποντο αἰεὶ τὸ πρόσω κατὰ στίβον, ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο. ἡ δὲ ἔρημος αὕτη ὑπὸ οὐδαμῶν νέμεται ἀνδρῶν, κέεται δὲ ὑπὲρ τῆς Βουδίνων χώρης ἐοῦσα πλῆθος ἑπτὰ ἡμερέων ὁδοῦ. ὑπὲρ δὲ τῆς ἐρήμου Θυσσαγέται οἰκέουσι, ποταμοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν τέσσερες μεγάλοι ῥέοντες διὰ Μαιητέων ἐκδιδοῦσι ἐς τὴν λίμνην τὴν καλεομένην Μαιῆτιν, τοῖσι οὐνόματα κέεται τάδε,
124 Λύκος Ὄαρος Τάναΐς Σύργις. ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον, παυσάμενος τοῦ δρόμου ἵδρυσε τὴν στρατιὴν ἐπὶ ποταμῷ Ὄάρῳ. τοῦτο δὲ ποιήσας ὀκτὼ τείχεα ἐτείχεε μεγάλα, ἴσον ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχοντα, σταδίους ὡς ἑξήκοντα μάλιστά κη· τῶν ἔτι ἐς ἐμὲ τὰ ἐρείπια σόα ἦν. ἐν ᾧ δὲ οὗτος πρὸς ταῦτα ἐτράπετο, οἱ διωκόμενοι Σκύθαι περιελθόντες τὰ κατύπερθε ὑπέστρεφον ἐς τὴν Σκυθικήν. ἀφανισθέντων δὲ τούτων τὸ παράπαν, ὡς οὐκέτι ἐφαντάζοντό σφι, οὕτω δὴ ὁ Δαρεῖος τείχεα μὲν ἐκεῖνα ἡμίεργα μετῆκε, αὐτὸς δὲ ὑποστρέψας ἤιε πρὸς ἑσπέρην, δοκέων τούτους τε πάντας τοὺς Σκύθας εἶναι καὶ πρὸς ἑσπέρην
125 σφέας φεύγειν. ἐλαύνων δὲ τὴν ταχίστην τὸν στρατὸν ὡς ἐς τὴν Σκυθικὴν ἀπίκετο, ἐνέκυρσε ἀμφοτέρῃσι τῇσι μοίρῃσι τῶν Σκυθέων, ἐντυχὼν δὲ ἐδίωκε ὑπεκφέροντας ἡμέρης ὁδῷ. καὶ οὐ γὰρ ἀνίει ἐπιὼν ὁ Δαρεῖος, οἱ Σκύθαι κατὰ τὰ βεβουλευμένα

őrsökül a legjobb lovasokat küldötték el. A szekereket, a melyekben gyermekeik és feleségeik tartózkodtak, valamint összes marháikat, szekereikkel együtt előre küldötték, csak annyit tartva vissza, a mennyi élelmükre kellett, és meghagyták, hogy mindig északra hajtsanak. Ezeket tehát előreküldötték. A skythák előőrsei a per- 122
zsákat az Istrostól három napi távolságra találták, s őket ott lelve egy napi távolságra tábort ütöttek és a föld termését elpusztították.[114] Mikor a perzsák a skytha lovasságot feltünni látták, a folyton visszavonulóknak mindig nyomukban voltak. A perzsák azután (mert csak erre az egy részre törtek) keletre a Tanais felé vonultak; s mikor a skythák átkeltek a Tanais folyón, a perzsák is követték, mig a sauromaták földjén áthaladván a budinusok területére nem értek. A mig tehát a perzsák skytha és sauromata földön 123
vonultak, nem volt mit rombolniok, mert az ország puszta vala; de midőn a budinusok földjére rontottak, ott találták a fából készült várost, melyet a budinusok ott hagytak és teljesen kiürítettek; ezt felgyujtották. Ennek végeztével mindig üldözve követték nyomukat, mig ezen a földön átvonúlva a pusztaságba nem értek. E pusztában semmiféle ember nem lakik, pedig a budinusok földjén túl hét napi útnak a hosszában terül el. A pusztaságon túl laknak thyssageták, a kiknek országából négy nagy folyó folyik át a maieták földjére és ömlik a Maiotisba; neveik pedig: Lykos, Oaros, Tanaïs és Syrgis.[115] Midőn tehát Dareios a pusztába érkezett, fel- 124
hagyott az üldözéssel és az Oaros folyónál megállította seregét. Ezután nyolcz nagy várat épített egymástól egyenlő távolságban, körülbelül hatvan stadiumnyira; s ezeknek romjai még az én dőmben is megvoltak.[116] De a mig ő ezzel foglalkozott, az üldözött skythák felülről körülkerülve, Skythiába tértek vissza. S midőn ők egyáltalán eltüntek, úgy hogy többé már nem kerültek elő, Dareios is ott hagyta ama félig kész falakat, s megfordulva nyugatnak tartott; azt hitte ugyanis, hogy csak ezek alkotják az egész skytha népet, és hogy nyugat felé menekültek. Midőn pedig 125
seregével igen gyors menetben Skythiába érkezett, a skytháknak másik két részére bukkant, kiket azután, a mint egy napi útra hátrálgattak, üldözőbe vett. S minthogy Dareios nem hagyott föl az üldözéssel, a skythák megállapodásuk szerint azok felé

ὑπέφευγον ἐς τῶν ἀπειπαμένων τὴν σφετέρην συμμαχίην, πρώτην δὲ ἐς τῶν Μελαγχλαίνων τὴν γῆν. ὡς δὲ ἐσβαλόντες τούτους ἐτάραξαν οἵ τε Σκύθαι καὶ οἱ Πέρσαι, κατηγέοντο οἱ Σκύθαι ἐς τῶν Ἀνδροφάγων τοὺς χώρους. ταραχθέντων δὲ καὶ ταύτων ὑπῆγον ἐπὶ τὴν Νευρίδα. ταρασσομένων δὲ καὶ τούτων ἦισαν ὑποφεύγοντες οἱ Σκύθαι ἐς τοὺς Ἀγάθυρσους. Ἀγάθυρσοι δὲ ὁρέοντες καὶ τοὺς ὁμούρους φεύγοντας ὑπὸ Σκυθέων καὶ τεταραγμένους, πρὶν ἤ σφι ἐμβαλεῖν τοὺς Σκύθας πέμψαντες κήρυκα ἀπηγόρευον Σκύθῃσι μὴ ἐπιβαίνειν τῶν σφετέρων οὔρων, προλέγοντες ὡς, εἰ πειρήσονται ἐσβαλόντες, σφίσι πρῶτα διαμαχήσονται. Ἀγάθυρσοι μὲν προείπαντες ταῦτα ἐβοήθεον ἐπὶ τοὺς οὔρους ἐρύκειν ἐν νόῳ ἔχοντες τοὺς ἐπιόντας. Μελάγχλαινοι δὲ καὶ Ἀνδροφάγοι καὶ Νευροὶ ἐσβαλόντων τῶν Περσέων ἅμα Σκύθῃσι οὔτε πρὸς ἀλκὴν ἐτράποντο ἐπιλαθόμενοί τε τῆς ἀπειλῆς ἔφευγον αἰεὶ τὸ πρὸς βορέω ἐς τὴν ἔρημον τεταραγμένοι. οἱ δὲ Σκύθαι ἐς μὲν τοὺς Ἀγαθύρσους οὐκέτι ἀπείπαντας ἀπικνέοντο, οἱ δὲ ἐκ τῆς Νευρίδος χώρης ἐς τὴν σφετέρην κατηγέοντο τοῖσι Πέρσῃσι.

126 Ὡς δὲ πολλὸν τοῦτο ἐγίνετο καὶ οὐκ ἐπαύετο, πέμψας Δαρεῖος ἱππέα παρὰ τὸν Σκυθέων βασιλέα Ἰδάνθυρσον ἔλεγε τάδε. «δαιμόνιε ἀνδρῶν, τί φεύγεις αἰεί, ἐξεόν τοι τῶνδε τὰ ἕτερα ποιέειν; εἰ μὲν γὰρ ἀξιόχρεος δοκέεις εἶναι σεωυτῷ τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι ἀντιωθῆναι, σὺ δὲ στάς τε καὶ παυσάμενος πλάνης μάχεσθαι· εἰ δὲ συγγινώσκεαι εἶναι ἥσσων, σὺ δὲ καὶ οὕτω παυσάμενος τοῦ δρόμου δεσπότῃ τῷ σῷ δῶρα φέρων γῆν τε καὶ ὕδωρ ἐλθὲ ἐς λόγους.»

127 πρὸς ταῦτα ὁ Σκυθέων βασιλεὺς Ἰδάνθυρσος ἔλεγε τάδε. «οὕτω τὸ ἐμὸν ἔχει, ὦ Πέρσα. ἐγὼ οὐδένα κω ἀνθρώπων δείσας ἔφυγον οὔτε πρότερον οὔτε νῦν σὲ φεύγω· οὐδέ τι νεώτερόν εἰμι ποιήσας νῦν ἢ καὶ ἐν εἰρήνῃ ἐώθεα ποιέειν. ὅ τι δὲ οὐκ αὐτίκα μάχομαί τοι, ἐγὼ καὶ τοῦτο σημανέω. ἡμῖν οὔτε ἄστεα οὔτε γῆ πεφυτευμένη ἐστί, τῶν πέρι δείσαντες μὴ ἁλῷ ἢ καρῇ ταχύτερον συμμίσγοιμεν ἂν ἐς μάχην ὑμῖν. εἰ δὲ δέοι πάντως ἐς τοῦτο κατὰ τάχος ἀπικνέεσθαι, τυγχάνουσι ἡμῖν ἐόντες τάφοι πατρώιοι. φέρετε, τούτους ἀνευρόντες συγχέειν πειρᾶσθε αὐτούς,

hátráltak, kik a velök kötendő szövetséget visszautasították, és pedig először a melanchlainusok földjére. A mint pedig a skythák és perzsák betörése ezeket megriasztotta, a skythák az androphagusok földjére vonultak; midőn már ezek is zavarba jöttek, a neurusok országába mentek át; s ezeket is megriasztván, futásuk közben az agathyrsusokhoz vonultak. De az agathyrsusok látván, hogy szomszédaik a skythák elől menekülnek és megriadnak, még mielőtt a skythák betörtek volna országukba, követeik által megtiltották, hogy ne merjék határaikat átlépni; s kijelentették, ha betörni próbálnának, előbb velük fognak megmérkőzni. E tilalomra az agathyrsusok határaikhoz vonúltak, azzal a szándékkal, hogy a támadókat visszatartsák. Ellenben a melanchlainusok, androphagusok és neurusok, midőn a perzsák a skythákkal együtt betörtek, nem fogtak fegyvert, s megfeledkezvén fenyegetésükről, zavarukban futásnak eredtek, mindig északra, a pusztaság felé. A skythák azonban nem jutottak a tiltakozó agathyrsusokhoz, s a neurusok földjéről a maguk országába vezették a perzsákat.

Minthogy azonban sokáig tartott így a dolog és nem szakadt 126
vége, Dareios egy lovast küldött a skythák királyához, Idanthyrsoshoz, és ezt izente: «Csodálatos ember! miért futsz te mindig, mikor két dolog közül akármelyiket megtehetnéd? Ha ugyanis elég erősnek tartod magadat arra, hogy hatalmammal szembeszállj, állj meg, hagyj föl a kóborlással s küzdj meg velem; de ha belátod, hogy gyengébb vagy, akkor is hagyj föl a futással, s uradnak földet és vizet hozva ajándékul, állj velem szóba.» Mire 127
a skythák királya, Idanthyrsos, így felelt: «Én nálam úgy áll a dolog, óh perzsa, hogy még soha egy ember elől sem futottam féltemben, sem ezelőtt, a mint most előled sem futok. S most sem cselekszem semmi mást, mint a mit béke idején is szokásom tenni. Hogy pedig miért nem küzdök meg veled, mindjárt annak is megmondom az okát. Nekünk sem városaink, sem megmívelt földjeink nincsenek, melyeket féltenénk, hogy beveszitek vagy elpusztítjátok, s így hamarább elegyednénk harczba veletek. De ha mindenkép gyorsan kell erre kerülnie a dolognak, vannak nekünk ősi sírjaink. Rajta, keressétek meg azokat, és próbáljátok feldúlni;

καὶ γνώσεσθε τότε εἴτε ὑμῖν μαχησόμεθα περὶ τῶν τάφων εἴτε καὶ οὐ μαχησόμεθα. πρότερον δέ, ἢν μὴ ἡμέας λόγος αἱρέῃ, οὐ συμμίξομέν τοι. ἀμφὶ μὲν μάχῃ τοσαῦτα εἰρήσθω, δεσπότας δὲ ἐμοὺς Δία τε ἐγὼ νομίζω τὸν ἐμὸν πρόγονον καὶ Ἱστίην τὴν Σκυθέων βασίλειαν μούνους εἶναι. σοὶ δὲ ἀντὶ μὲν δώρων γῆς τε καὶ ὕδατος δῶρα πέμψω τοιαῦτα οἷα σοὶ πρέπει ἐλθεῖν, ἀντὶ δὲ τοῦ ὅτι δεσπότης ἔφησας εἶναι ἐμός, κλαίειν λέγω.» [τοῦτό ἐστι ἡ ἀπὸ Σκυθέων ῥῆσις.]

128 Ὁ μὲν δὴ κῆρυξ οἰχώκεε ἀγγελέων ταῦτα Δαρείῳ, οἱ δὲ Σκυθέων βασιλέες ἀκούσαντες τῆς δουλοσύνης τὸ οὔνομα ὀργῇ ἐπλήσθησαν. τὴν μὲν δὴ μετὰ Σαυροματέων μοῖραν ταχθεῖσαν, τῆς ἦρχε Σκώπασις, πέμπουσι Ἴωσι κελεύοντες ἐς λόγους ἀπικέσθαι, τούτοισι οἳ τὸν Ἴστρον ἐζευγμένον ἐφρούρεον· αὐτῶν δὲ τοῖσι ὑπολειπομένοισι ἔδοξε πλανᾶν μὲν μηκέτι Πέρσας, σῖτα δὲ ἑκάστοτε ἀναιρεομένοισι ἐπιτίθεσθαι. νωμῶντες ὦν σῖτα ἀναιρεομένους τοὺς Δαρείου ἐποίευν τὰ βεβουλευμένα. ἡ μὲν δὴ ἵππος τὴν ἵππον αἰεὶ τράπεσκε ἡ τῶν Σκυθέων, οἱ δὲ τῶν Περσέων ἱππόται φεύγοντες ἐσέπιπτον ἐς τὸν πεζόν, ὁ δὲ πεζὸς ἂν ἐπεκούρεε· οἱ δὲ Σκύθαι ἐσαράξαντες τὴν ἵππον ὑπέστρεφον, τὸν πεζὸν φοβεόμενοι. ἐποιέοντο δὲ καὶ τὰς νύκτας παραπλησίας
129 προσβολὰς οἱ Σκύθαι. τὸ δὲ τοῖσι Πέρσῃσί τε ἦν σύμμαχον καὶ τοῖσι Σκύθῃσι ἀντίξοον ἐπιτιθεμένοισι τῷ Δαρείου στρατοπέδῳ, θῶυμα μέγιστον ἐρέω, τῶν τε ὄνων ἡ φωνὴ καὶ τῶν ἡμιόνων τὸ εἶδος. οὔτε γὰρ ὄνον οὔτε ἡμίονον γῆ ἡ Σκυθικὴ φέρει, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται· οὐδὲ ἔστι ἐν τῇ Σκυθικῇ πάσῃ χώρῃ τὸ παράπαν οὔτε ὄνος οὔτε ἡμίονος διὰ τὰ ψύχεα. ὑβρίζοντες ὦν οἱ ὄνοι ἐτάρασσον τὴν ἵππον τῶν Σκυθέων. πολλάκις δὲ ἐπελαυνόντων ἐπὶ τοὺς Πέρσας μεταξὺ ὅκως ἀκούσειαν οἱ ἵπποι τῶν ὄνων τῆς φωνῆς, ἐταράσσοντό τε ὑποστρεφόμενοι καὶ ἐν θώυματι ἔσκον, ὀρθὰ ἱστάντες τὰ ὦτα, ἅτε οὔτε ἀκούσαν-
130 τες πρότερον φονῆς τοιαύτης οὔτε ἰδόντες τὸ εἶδος. ταῦτα μέν νυν ἐπὶ σμικρόν τι ἐφέροντο τοῦ πολέμου. οἱ δὲ Σκύθαι ὅκως τοὺς Πέρσας ἴδοιεν τεθορυβημένους, ἵνα παραμενοιέν τε ἐπὶ πλέω χρόνον ἐν τῇ Σκυθικῇ καὶ παραμένοντες ἀνιφατο τῶν πάντων ἐπιδευέες ἐόντες, ἐποίεον τοιάδε. ὅκως τῶν προβάτων τῶν σφετέρων αὐτῶν καταλίποιεν μετὰ τῶν νομέων, αὐτοὶ

akkor majd megtudjátok, vajjon fogunk-e a sirokért harczolni, vagy sem. Előbb azonban, ha nem lesz rá okunk, nem fogunk megütközni. Ennyit a háborúról; különben uraimul ősömet, Zeust és a skythák királynőjét, Hestiát ismerem el csupán. A földből és vizből álló ajándék helyett pedig olyan dolgokat fogok küldeni, melyek inkább illetnek meg téged. De azért, hogy uramnak mondtad magadat, fogadom, hogy meglakolsz.» (Ilyen szokott lenni a skythák beszéde.)

A követ tehát elment, hogy ezt Dareiosnak megjelentse. A 128
skytha királyok a szolgaság nevének hallatára nagy haraggal teltek el, és a sauromatákkal egyesített hadcsapatot, melynek Skopasis volt a vezére, azzal a megbizással küldötték el, hogy bocsátkozzanak alkudozásba az iónokkal, a kik az Istroson vert hidat őrizték. A többi hátramaradt skythák pedig elhatározták, hogy a perzsákat többé nem vezetik tévutakon, s hogy valahányszor étkezéshez látnak, megtámadják. Megfigyelték tehát, hogy mikor étkezik Dareios tábora, és végre hajtották a határzatot. A lovasságot mindig megszalasztotta a skytha lovasság; s a perzsa lovasok menekülve a gyalogságra estek, mely őket támogatta. A skythák azonban a a lovasságot megszalasztva visszafordultak, mert féltek a gyalogságtól. A skythák éjjel is intéztek ily támadásokat. Egy különös 129
dolog azonban a perzsáknak nagy segítségére volt, és a Dareios táborára törő skytháknak akadályul szolgált: a szamarak ordítása és az öszvérek alakja. A skytha földön ugyanis., mint már előbb említettem volt, sem szamár, sem öszvér nem tenyészik, s így az egész skytha birodalomban egyátalán sem szamár, sem öszvér nem található a hideg miatt. A szamarak ordítozása tehát megzavarta a skytha lovasságot; s a perzsák ellen intézett támadás közben a lovak, midőn a szamárhangokat hallották, sokszor megbokrosodtak és megfordulva meghökkentek, fülüket hegyezték, mert sem ilyen hangot nem hallottak, sem ilyen alakot nem láttak soha. Ez is 130
befolyással volt egy kissé a háborúra. Midőn azonban a skythák látták, hogy a perzsák zavarba jöttek, abból a czélból, hogy tovább maradjanak Skythiában és ott maradva minden szükséges dolognak hiányában nyomorogjanak, a következőt tették: néhány marhanyájat hagyogattak vissza pásztoraikkal, maguk pedig

ἂν ὑπεξήλαυνον ἐς ἄλλον χῶρον. οἱ δὲ ἂν Πέρσαι ἐπελθόντες λάβεσκον τὰ πρόβατα καὶ λαβόντες ἐπηείροντο ἂν τῷ πεποιη-
131 μένῳ. πολλάκις δὲ τοιούτου γινομένου, τέλος Δαρεῖός τε ἐν ἀπορίῃσι εἴχετο, καὶ οἱ Σκυθέων βασιλέες μαθόντες τοῦτο ἔπεμπον κήρυκα δῶρα Δαρείῳ φέροντα ὄρνιθά τε καὶ μῦν καὶ βάτραχον καὶ ὀιστοὺς πέντε. Πέρσαι δὲ τὸν φέροντα τὰ δῶρα ἐπειρώτεον τὸν νόον τῶν διδομένων. ὁ δὲ οὐδὲν ἔφη οἱ ἐπεστάλθαι ἄλλο ἢ δόντα τὴν ταχίστην ἀπαλλάσσεσθαι· αὐτοὺς δὲ τοὺς Πέρσας ἐκέλευε, εἰ σοφοί εἰσι, γνῶναι τὸ θέλει τὰ δῶρα λέγειν.
132 ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Πέρσαι ἐβουλεύοντο. Δαρείου μέν νυν ἡ γνώμη ἦν Σκύθας ἑωυτῷ διδόναι σφέας τε αὐτοὺς καὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ, εἰκάζων τῇδε, ὡς μῦς μὲν ἐν γῇ γίνεται καρπὸν τὸν αὐτὸν ἀνθρώπῳ σιτεόμενος, βάτραχος δὲ ἐν ὕδατι, ὄρνις δὲ μάλιστα οἶκε ἵππῳ, τοὺς δὲ ὀιστοὺς ὡς τὴν ἑωυτῶν ἀλκὴν παραδιδοῦσι. αὕτη μὲν Δαρείῳ ἀπεδέδεκτο ἡ γνώμη, συνεστήκεε δὲ ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἡ Γοβρύεω, τῶν ἀνδρῶν τῶν ἑπτὰ ἑνὸς τῶν τὸν Μάγον κατελόντων, εἰκάζοντος τὰ δῶρα λέγειν «ἢν μὴ ὄρνιθες γενόμενοι ἀναπτῆσθε ἐς τὸν οὐρανόν, ὦ Πέρσαι, ἢ μύες γενόμενοι κατὰ τῆς γῆς καταδύητε, ἢ βάτραχοι γενόμενοι ἐς τὰς λίμνας ἐσπηδήσητε, οὐκ ἀπονοστήσετε ὀπίσω ὑπὸ τῶνδε τῶν τοξευμάτων βαλλόμενοι.»

133 Πέρσαι μὲν δὴ τὰ δῶρα εἴκαζον. ἡ δὲ Σκυθέων μία μοῖρα ἡ ταχθεῖσα πρότερον μὲν παρὰ τὴν Μαιῆτιν λίμνην φρουρέειν, τότε δὲ ἐπὶ τὸν Ἴστρον Ἴωσι ἐς λόγους ἐλθεῖν, ὡς ἀπίκετο ἐπὶ τὴν γέφυραν, ἔλεγε τάδε. «ἄνδρες Ἴωνες, ἐλευθερίην ἥκομεν ὑμῖν φέροντες, ἤν πέρ γε ἐθέλητε ἐσακούειν. πυνθανόμεθα γὰρ Δαρεῖον ἐντείλασθαι ὑμῖν ἑξήκοντα ἡμέρας μούνας φρουρήσαντας τὴν γέφυραν, αὐτοῦ μὴ παραγενομένου ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, ἀπαλλάσσεσθαι ἐς τὴν ὑμετέρην. νῦν ὦν ὑμεῖς τάδε ποιεῦντες ἐκτὸς μὲν ἔσεσθε πρὸς ἐκείνου αἰτίης, ἐκτὸς δὲ πρὸς ἡμέων. τὰς προκειμένας ἡμέρας παραμείναντες τὸ ἀπὸ τούτου ἀπαλλάσσεσθε.» οὗτοι μέν νυν ὑποδεξαμένων Ἰώνων ποιήσειν ταῦτα
134 ὀπίσω τὴν ταχίστην ἐπείγοντο. Πέρσῃσι δὲ μετὰ τὰ δῶρα τὰ ἐλθόντα Δαρείῳ ἀντετάχθησαν οἱ ὑπολειφθέντες Σκύθαι πεζῷ καὶ ἵπποισι ὡς συμβαλέοντες. τεταγμένοισι δὲ τοῖσι Σκύθῃσι λαγὸς ἐς τὸ μέσον διήιξε· τῶν δὲ ὡς ἕκαστοι ὦρων τὸν λαγὸν ἐδίωκον. ταραχθέντων δὲ τῶν Σκυθέων καὶ βοῇ χρεωμένων,

más vidékre vonúltak. A perzsák pedig a nyájakra törve el-el-
fogták, s ha elfogták, nagyra valának e tettükkel. Ez gyakran 131
megtörtént, végre azonban zavarba jött Dareios; s a skytha
királyok erről tudomást szerezvén, Dareiosnak egy követtel egy
madarat, egy egeret, egy békát és öt nyilat küldöttek ajándékba.
A perzsák megkérdezték az ajándékhozótól a tárgyak értelmét;
de ő úgy felelt, hogy nem küldték el másért, mint hogy adja át és
rögtön távozzék, s maguk a perzsák találják ki, ha okosak, hogy
mit akar jelenteni az ajándék. E szavakra a perzsák tanácsot 132
ültek. Dareios úgy vélekedett, hogy a skythák neki, földjükkel és
vizükkel együtt meghódolnak, akként magyarázva a dolgot, hogy
az egér a földben él s ugyanabból a gabonából táplálkozik, a
melyből az ember, a béka a vizben tartózkodik, a madár nagyon
hasonlít a lóhoz, a nyilak pedig azt jelentik, hogy erejüket adják
át. Ez volt Dareios magyarázata; de szemben állt vele a Gobriasé,
ki a mágust megölő hét férfiú egyike volt, s a ki így fejtette az
ajándékot: «Ha nem repültök fel madarakká válva az égbe, ó per-
zsák, vagy egerekként nem bújtok a földbe, vagy békák gyanánt
nem ugrotok a mocsarakba, akkor ezek az ijak megsebesítenek,
és nem fogtok hazátokba visszatérni.»[117]

Így magyarázták a perzsák az ajándékokat. A skytháknak az 133
a hadosztálya, mely előbb a Maiotis tava mellé volt őrségül ki-
rendelve, s most az Istrosnak tartott, hogy az iónokkal alkuba
bocsátkozzék, a hidhoz érkezvén, így szólt: «Ión férfiak! Eljöt-
tünk, hogy szabadságot hozzunk nektek, ha ugyan akartok reánk
hallgatni. Értesültünk ugyanis róla, hogy Dareios azt hagyta meg
nektek, hogy csak hatvan napig őrizzétek a hidat, s ha ezen idő
alatt meg nem jelennék, térjetek vissza hazátokba.[118] Ha tehát most
e szerint cselekesztek, sem ellene nem fogtok vétkezni, sem mi
ellenünk. Maradjatok a meghatározott napig itten s azután távoz-
zatok.» Midőn pedig az iónok megigérték, hogy így fognak cse-
lekedni, rögtön visszasiettek. Miután az ajándékok Dareioshoz meg- 134
érkeztek, a többi skythák gyalog és lóháton a perzsák ellen vonul-
tak, hogy megütközzenek.[119] Midőn a skythák csatarendben állottak,
egy nyúl szaladt végig közöttük, s ők a nyulat megpillantva,
mindnyájan üzőbe vették. A skythák megoszlására és kiáltozásaira

εἴρετο ὁ Δαρεῖος τῶν ἀντιπολεμίων τὸν θόρυβον· πυθόμενος δὲ σφέας τὸν λαγὸν διώκοντας, εἶπε ἄρα πρὸς τούς περ ἐώθεε καὶ τὰ ἄλλα λέγειν «οὗτοι ὦνδρες ἡμέων πολλὸν καταφρονέουσι, καί μοι νῦν φαίνεται Γοβρύης εἶπαι περὶ τῶν Σκυθικῶν δώρων ὀρθῶς. ὡς ὦν οὕτω ἤδη δοκεόντων καὶ αὐτῷ μοι ἔχειν, βουλῆς ἀγαθῆς δεῖ, ὅκως ἀσφαλέως ἡ κομιδὴ ἡμῖν ἔσται τὸ ὀπίσω.» πρὸς ταῦτα Γοβρύης εἶπε «ὦ βασιλεῦ, ἐγὼ σχεδὸν μὲν καὶ λόγῳ ἠπιστάμην τούτων τῶν ἀνδρῶν τὴν ἀπορίην, ἐλθὼν δὲ μᾶλλον ἐξέμαθον, ὁρέων αὐτοὺς ἐμπαίζοντας ἡμῖν. νῦν ὦν μοι δοκέει, ἐπεὰν τάχιστα νὺξ ἐπέλθῃ, ἐκκαύσαντας τὰ πυρὰ ὡς ἐώθαμεν καὶ ἄλλοτε ποιέειν, τῶν στρατιωτέων τοὺς ἀσθενεστάτους ἐς τὰς ταλαιπωρίας ἐξαπατήσαντας καὶ τοὺς ὄνους πάντας καταδήσαντας ἀπαλλάσσεσθαι, πρὶν ἢ καὶ ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐλθοῦσι Σκύθας λύσοντας τὴν γέφυραν, ἢ καί τι Ἴωσι δόξαι τὸ ἡμέας οἷόν τε
135 ἔσται ἐξεργάσασθαι.» Γοβρύης μὲν ταῦτα συνεβούλευε. μετὰ δὲ νύξ τε ἐγένετο καὶ Δαρεῖος ἐχρᾶτο τῇ γνώμῃ ταύτῃ· τοὺς μὲν καματηροὺς τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἦν ἐλάχιστος ἀπολλυμένων λόγος, καὶ τοὺς ὄνους πάντας καταδήσας κατέλιπε αὐτοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. κατέλιπε δὲ τούς τε ὄνους καὶ τοὺς ἀσθενέας τῆς στρατιῆς τῶνδε εἵνεκεν, ἵνα οἱ μὲν ὄνοι βοὴν παρέχωνται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀσθενείης μὲν εἵνεκεν κατελείποντο, προφάσιος δὲ τῇσδε δηλαδή· αὐτὸς μὲν σὺν τῷ καθαρῷ τοῦ στρατοῦ ἐπιθήσεσθαι μέλλοι τοῖσι Σκύθῃσι, οὗτοι δὲ τὸ στρατόπεδον τοῦτον τὸν χρόνον ῥυοίατο. ταῦτα τοῖσι ὑπολελειμμένοισι ὑποθέμενος ὁ Δαρεῖος καὶ πυρὰ ἐκκαύσας τὴν ταχίστην ἐπείγετο ἐπὶ τὸν Ἴστρον. οἱ δὲ ὄνοι ἐρημωθέντες τοῦ ὁμίλου οὕτω δὴ μᾶλλον πολλῷ ἴεσαν τῆς φωνῆς· ἀκούσαντες δὲ οἱ Σκύθαι τῶν ὄνων πάγχυ κατὰ
136 χώρην ἤλπιζον τοὺς Πέρσας εἶναι. ἡμέρης δὲ γενομένης γνόντες οἱ ὑπολειφθέντες ὡς προδεδομένοι εἶεν ὑπὸ Δαρείου, χεῖράς τε προέτεινον τοῖσι Σκύθῃσι καὶ ἔλεγον τὰ κατήκοντα· οἱ δὲ ὡς ἤκουσαν ταῦτα, τὴν ταχίστην συστραφέντες, αἵ τε δύο μοῖραι τῶν Σκυθέων καὶ ἡ μία καὶ Σαυρομάται καὶ Βουδῖνοι καὶ Γελωνοί, ἐδίωκον τοὺς Πέρσας ἰθὺ τοῦ Ἴστρου. ἅτε δὲ τοῦ Περσικοῦ μὲν τοῦ πολλοῦ ἐόντος πεζοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ὁδοὺς οὐκ ἐπισταμένου, ὥστε οὐ τετμημενέων τῶν ὁδῶν, τοῦ δὲ Σκυθικοῦ ἱππότεω καὶ τὰ σύντομα τῆς ὁδοῦ ἐπισταμένου, ἁμαρτόντες ἀλλήλων, ἔφθησαν πολλῷ οἱ Σκύθαι τοὺς Πέρσας ἐπὶ τὴν γέφυραν ἀπικόμενοι. μαθόντες δὲ τοὺς Πέρσας οὕτω

Dareios az ellenfél zavargásának oka után kérdezősködött, s megtudván, hogy azok egy nyulat üldöznek, így szólt azokhoz, a kikkel különben is társalogni szokott: «Ezek az emberek nagyon lenéznek bennünket, s most látom be, hogy Gobryas helyesen ítélte meg a skythák ajándékát. Minthogy tehát magam is azt hiszem, hogy így áll a dolog, elkel a jó tanács, hogy visszavonulásunk baj nélkül megtörténjék.» Erre Gobryas így szólt: «Királyom, én már szóbeszédből hallottam, mily nehéz ezen emberekhez hozzáférni; s hogy ide jöttem, még inkább tapasztaltam, látva, mily játékot űznek velünk. Tanácsom tehát most az, hogy mihelyt az éj beáll, gyujtsunk tüzet, a mint ezt máskor is szoktuk tenni, hogy így a fáradalmakra legképtelenebb katonákat félrevezessük; kössük meg a szamarakat mind, s vonuljunk el, mielőtt akár a skythák az Istroshoz mennének a hidat lebontani, akár pedig az iónok olyat határoznának, a mi vesztünket okozhatná». Ez volt 135
Gobryas tanácsa. Mire azután beállt az éj, Dareios megfogadta a tanácsot. Emberei közül az elgyengülteket, a kiknek elpusztulásával legkevésbbé sem törődött, a szamarakkal együtt, melyeket mind odakötött volt, otthagyta a táborban. A szamarakat és a hadsereg hitvány részét azért hagyta ott, hogy a szamarak ordítsanak; az embereket pedig gyöngeségük miatt, természetesen azon ürügyből, hogy mig ő tábora zömével a skythákat megtámadja, addig ezek védjék a tábort. Szivükre kötvén ezt Dareios a hátrahagyottaknak és tüzet gyujtván, sietve az Istrosnak tartott. A szamarak a tömegnek eltávozása után még inkább ordítottak; s a skythák a szamarakat hallva, bizton hitték hogy a perzsák régi helyükön vannak. Midőn napkeltekor a hátramaradtak látták, hogy 136
Dareios megcsalta őket, a skythák felé emelték kezeiket és illő módon beszéltek. De midőn ők meghallották a dolgot, rögtön összeállt a két skytha hadtest, meg a másik, továbbá a sauromaták, a budinusok és gelonusok, s egyenesen az Istros felé üzőbe vették a perzsákat. Minthogy azonban a perzsa sereg nagyrészt gyalogos volt és nem ismerte az utat, mert az utak nem voltak kivágva; a skytha tábor pedig lovas volt és tudta a legrövidebb utat: nem akadtak egymásra, s a skythák jóval megelőzték a perzsákat, mikor a hidhoz értek; s megtudván, hogy a perzsák még

ἀπιγμένους ἔλεγον πρὸς τοὺς Ἴωνας ἐόντας ἐν τῇσι νηυσί «ἄνδρες Ἴωνες, αἵ τε ἡμέραι ὑμῖν τοῦ ἀριθμοῦ διοίχηνται καὶ οὐ ποιέετε δίκαια ἔτι παραμένοντες. ἀλλ' ἐπεὶ πρότερον δειμαίνοντες ἐμένετε, νῦν λύσαντες τὸν πόρον τὴν ταχίστην ἄπιτε χαίροντες ἐλεύθεροι, θεοῖσί τε καὶ Σκύθῃσι εἰδότες χάριν. τὸν δὲ πρότερον ἐόντα ὑμέων δεσπότην ἡμεῖς παραστησόμεθα οὕτω ὥστε
137 ἐπὶ μηδαμοὺς ἔτι ἀνθρώπους αὐτὸν στρατεύσασθαι.» πρὸς ταῦτα Ἴωνες ἐβουλεύοντο. Μιλτιάδεω μὲν τοῦ Ἀθηναίου, στρατηγέοντος καὶ τυραννεύοντος Χερσονησιτέων τῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ, ἦν γνώμη πείθεσθαι Σκύθῃσι καὶ ἐλευθεροῦν Ἰωνίην, Ἰστιαίου δὲ τοῦ Μιλησίου ἐναντίη ταύτῃ, λέγοντος ὡς νῦν μὲν διὰ Δαρεῖον ἕκαστος αὐτῶν τυραννεύει πόλιος, τῆς Δαρείου δὲ δυνάμιος καταιρεθείσης οὔτε αὐτὸς Μιλησίων οἷός τε ἔσεσθαι ἄρχειν οὔτε ἄλλον οὐδένα οὐδαμῶν· βουλήσεσθαι γὰρ ἑκάστην τῶν πολίων δημοκρατέεσθαι μᾶλλον ἢ τυραννεύεσθαι. Ἰστιαίου δὲ γνώμην ταύτην ἀποδεικνυμένου αὐτίκα πάντες ἦσαν τετραμμένοι πρὸς ταύτην τὴν
138 γνώμην, πρότερον τὴν Μιλτιάδεω αἱρεόμενοι. ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ διαφέροντές τε τὴν ψῆφον καὶ ἐόντες λόγου πρὸς βασιλέος, Ἑλλησποντίων μὲν τύραννοι Δάφνις τε Ἀβυδηνὸς καὶ Ἵπποκλος Λαμψακηνὸς καὶ Ἡρόφαντος Παριηνὸς καὶ Μητρόδωρος Προκοννήσιος καὶ Ἀρισταγόρης Κυζικηνὸς καὶ Ἀρίστων Βυζάντιος. οὗτοι μὲν ἦσαν οἱ ἐξ Ἑλλησπόντου, ἀπ' Ἰωνίης δὲ Στράττις τε Χῖος καὶ Αἰάκης Σάμιος καὶ Λαοδάμας Φωκαιεὺς καὶ Ἱστιαῖος Μιλήσιος, τοῦ ἦν γνώμη προκειμένη ἐναντίη τῇ Μιλτιάδεω.
139 Αἰολέων δὲ παρῆν λόγιμος μοῦνος Ἀρισταγόρης Κυμαῖος. οὗτοι ὦν ἐπείτε τὴν Ἰστιαίου αἱρέοντο γνώμην, ἔδοξέ σφι πρὸς ταύτῃ τάδε ἔργα τε καὶ ἔπεα προσθεῖναι, τῆς μὲν γεφύρης λύειν τὰ κατὰ τοὺς Σκύθας ἐόντα, λύειν δὲ ὅσον τόξευμα ἐξικνέεται, ἵνα καὶ ποιέειν τι δοκέωσι ποιεῦντες μηδὲν καὶ οἱ Σκύθαι μὴ πειρώατο βιώμενοι καὶ βουλόμενοι διαβῆναι τὸν Ἴστρον κατὰ τὴν γέφυραν, εἰπεῖν τε λύοντας τῆς γεφύρης τὸ ἐς τὴν Σκυθικὴν ἔχον ὡς πάντα ποιήσουσι τὰ Σκύθῃσί ἐστι ἐν ἡδονῇ. ταῦτα μὲν προσέθηκαν τῇ γνώμῃ· μετὰ δὲ ἐκ πάντων ὑπεκρίνατο Ἱστιαῖος τάδε λέγων. «ἄνδρες Σκύθαι, χρηστὰ ἥκετε φέροντες καὶ ἐς καιρὸν ἐπείγεσθε· καὶ τά τε ἀπ' ὑμέων ἡμῖν χρηστῶς ὁδοῦται καὶ

nem érkeztek meg, így szóltak a hajókon levő iónokhoz: «Ión férfiak! Meghatározott számú napjaitok már leteltek, s jogtalanságot követtek el, ha még tovább vártok. Ha előbb félelemből maradtatok, most bontsátok le a hidat, s távozzatok el isten hírével szabadon, hálát adva az isteneknek és a skythákuak. Azzal pedig, ki előbb uratok volt, úgy fogunk elbánni, hogy egy nép ellen sem fog többé hadat vezetni.» Erre az iónok tanácsot tartottak. Az athéni Miltiadesnek,[120] ki a hellespontosi chersonesosiaknak 137
vala vezérük és tyrannusuk, az volt a véleménye, hogy szót kell fogadni a skythákuak és szabadítsák föl Ióniát; a miletosi Histiaios pedig ép ellenkezőleg azt mondta, hogy most mindegyikük Dareios kegyelméből uralkodik a maga városában, mig ha Dareios hatalmát tönkreteszik, sem ő maga nem lesz képes Miletost kormányozni, sem más senki valamely várost; mert ezek mindegyike inkább fogja választani a népuralmat, mint a tyrannist. Miután Histiaios e véleményét kifejtette, mindnyájan ehhez csatlakoztak, bár előbb Miltiadesnek voltak a pártján. A következők szavaz- 138
tak ez alkalommal, olyan emberek, a kik a királynál tekintélyben állottak, a hellespontosiak tyrannusai: az abydosi Daphnis, a lampsakosi Hippoklos, a parioni Herophantos, a prokonnesosi Metrodoros, a kyzikosi Aristagoras és a byzantioni Ariston. Ezek voltak a hellespontosiak; Ióniából voltak: a chiosi Strattis, a samosi Aiakes, a phokaiai Laodamas, a miletosi Histiaios, a kinek véleménye a Miltiadesével szembenállt. Az æolok közül csak egy tekintélyes ember volt ott: a kymaibeli Aristagoras.[121] Miután tehát 139
ezek elfogadták Histiaios véleményét, elhatározták, hogy ezenkívül még a következőt fogják tenni és mondani: a hidat a skythák oldalán le fogják bontani, de csak annyira, a meddig egy nyillövés ér; hogy úgy tünjék fel a dolog, mintha tennének valamit, pedig mit sem tesznek, s hogy a skythák ne kisértsék meg az erőszakot, s ne akarjanak a hidon át az Istroson átkelni; továbbá, ha lebontják a skytha oldalon a hidat, azt fogják mondani, hogy mindent megtesznek, a mi a skythákuak tetszik. Ezzel toldották még meg Histiaios javaslatát. Erre azután Histiaios valamennyiök nevében így felelt: «Skytha férfiak! jó tanáccsal jöttök és a kellő időben érkeztetek; s a mint ti mutatjátok nekünk a jó utat, ép

τὰ ἀπ' ἡμέων ἐς ὑμέας ἐπιτηδέως ὑπηρετέεται. ὡς γὰρ ὁρᾶτε, καὶ λύομεν τὸν πόρον καὶ προθυμίην πᾶσαν ἔξομεν θέλοντες εἶναι ἐλεύθεροι. ἐν ᾧ δὲ ἡμεῖς τάδε λύομεν, ὑμέας καιρός ἐστι δίζησθαι ἐκείνους, εὑρόντας δὲ ὑπέρ τε ἡμέων καὶ ὑμέων αὐτῶν τίσασθαι οὕτω ὡς κείνους πρέπει.»

140 Σκύθαι μὲν τὸ δεύτερον Ἴωσι πιστεύοντες λέγειν ἀληθέα ὑπέστρεφον ἐπὶ ζήτησιν τῶν Περσέων, καὶ ἡμάρτανον πάσης τῆς ἐκείνων διεξόδου. αἴτιοι δὲ τούτου αὐτοὶ οἱ Σκύθαι ἐγένοντο, τὰς νομὰς τῶν ἵππων τὰς ταύτῃ διαφθείραντες καὶ τὰ ὕδατα συγχώσαντες. εἰ γὰρ ταῦτα μὴ ἐποίησαν, παρεῖχε ἄν σφι, εἰ ἐβούλοντο, εὐπετέως ἐξευρεῖν τοὺς Πέρσας. νῦν δὲ τά σφι ἐδόκεε ἄριστα βεβουλεῦσθαι, κατὰ ταῦτα ἐσφάλησαν. Σκύθαι μέν νυν τῆς σφετέρης χώρης τῇ χιλός τε τοῖσι ἵπποισι καὶ ὕδατα ἦν, ταύτῃ διεξιόντες ἐδίζηντο τοὺς ἀντιπολεμίους, δοκέοντες καὶ ἐκείνους διὰ τοιούτων τὴν ἀπόδρησιν ποιέεσθαι· οἱ δὲ δὴ Πέρσαι τὸν πρότερον ἑωυτῶν γενόμενον στίβον, τοῦτον φυλάσσοντες ἤισαν, καὶ οὕτω μόγις εὗρον τὸν πόρον. οἷα δὲ νυκτός τε ἀπικόμενοι καὶ λελυμένης τῆς γεφύρης ἐντυχόντες ἐς πᾶσαν ἀρρωδίην ἀπί-
141 κοντο μὴ σφεας οἱ Ἴωνες ἔωσι ἀπολελοιπότες. ἦν δὲ περὶ Δαρεῖον ἀνὴρ Αἰγύπτιος φωνέων μέγιστον ἀνθρώπων· τοῦτον τὸν ἄνδρα καταστάντα ἐπὶ τοῦ χείλεος τοῦ Ἴστρου ἐκέλευε Δαρεῖος καλέειν Ἱστιαῖον Μιλήσιον. ὁ μὲν δὴ ἐποίεε ταῦτα, Ἱστιαῖος δὲ ἐπακούσας τῷ πρώτῳ κελεύσματι τάς τε νέας ἁπάσας παρεῖχε
142 διαπορθμεύειν τὴν στρατιὴν καὶ τὴν γέφυραν ἔζευξε. Πέρσαι μὲν ὦν οὕτω ἐκφεύγουσι. Σκύθαι δὲ διζήμενοι καὶ τὸ δεύτερον ἥμαρτον τῶν Περσέων, καὶ τοῦτο μέν, ὡς ἐόντας Ἴωνας ἐλευθέρους, κακίστους τε καὶ ἀνανδροτάτους κρίνουσι εἶναι ἁπάντων ἀνθρώπων, τοῦτο δέ, ὡς δούλων Ἰώνων τὸν λόγον ποιεύμενοι, ἀνδράποδα φιλοδέσποτά φασι εἶναι καὶ ἄδρηστα μάλιστα. ταῦτα μὲν δὴ Σκύθῃσι ἐς Ἴωνας ἀπέρριπται.

143 Δαρεῖος δὲ διὰ τῆς Θρηίκης πορευόμενος ἀπίκετο ἐς Σηστὸν τῆς Χερσονήσου· ἐνθεῦτεν δὲ αὐτὸς μὲν διέβη τῇσι νηυσὶ ἐς τὴν Ἀσίην, λείπει δὲ στρατηγὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ Μεγάβαζον ἄνδρα Πέρσην, τῷ Δαρεῖός κοτε ἔδωκε γέρας, τοιόνδε εἰπὰς ἐν Πέρσῃσι ἔπος. ὁρμημένου Δαρείου ῥοιὰς τρώγειν, ὡς

úgy mi is szivesen leszünk segítségtekre. Mert a mint látjátok, a hidat lebontjuk, s minden törekvésünk oda irányul, hogy szabadok legyünk. De mig mi a lebontást végezzük, jó lesz nektek a perzsákat fölkeresni, s ha megtaláltátok, álljatok bosszút rajtok magatokért és miérettünk, a mint megérdemlik.»

A skythák másodszor is megbíztak az iónok szavainak igaz- 140
ságában és visszafordultak a perzsák fölkeresésére, de teljesen eltévesztették azoknak útját. Ennek pedig maguk a skythák voltak okai, hogy ott a lovaknak legelőit elpusztították és a forrásokat betömték. Mert ha ezt nem teszik, könnyen módjukban lett volna megtalálni a perzsákat, ha akarják. Így pedig ép abban hibáztak, a mit a legjobb tanácsnak tartottak. A skythák ugyanis abban az irányban haladtak földjükön, a merre lovaiknak abrakuk és vizük volt, úgy keresték az ellenséget, s azt hitték, hogy azok is abban az irányban fognak visszavonulni. A perzsák azonban az előbb megjárt nyomon haladtak, melyet megjegyeztek volt, s így találták meg ügygyel-bajjal az átjárást. Minthogy pedig éjjel érkeztek meg és lebontva találták a hidat, nagy rémület szállta meg őket, hogy talán az iónok cserben hagyták. Volt azonban Dareios kiséretében egy egyiptomi ember, 141
kinek igen hatalmas hangja vala. Ezt az embert Dareios odaállította az Istros partjához és vele szólíttatta nevén a miletosi Histiaiost. Ő tehát megtette, Histiaios pedig már az első hívást meghallván, összes hajóit odavitte a sereg átszállítására, és helyreállította a hidat. Így menekültek meg tehát a perzsák. 142
A skythák keresésükben másodszor is elvétették a perzsákat, s az iónokat egyrészt a szabad emberek szempontjából a leghitványabbaknak és leggyávábbaknak tartják az összes emberek közt; másrészt pedig, ha rabszolga-számba veszik, azt mondják, hogy a leghívebb szolgák és legkevésbbé hajlandók megszökni. Ezt vetik a skythák szemére az iónoknak.

Dareios Thrákián átvonulván, a chersonesosi Sestosba érke- 143
zett. Itt ő maga hajóival átkelt Ázsiába, hadvezérül azonban a perzsa Megabazost hagyta Európában, a kit egyszer nagyon kitüntetett, midőn Perzsiában következőkép nyilatkozott róla. Dareios egyszer granátalmát akart enni, s midőn

ἄνοιξε τάχιστα τὴν πρώτην τῶν ῥοιέων, εἵρετο αὐτὸν ὁ ἀδελφεὸς Ἀρτάβανος ὅ τι βούλοιτ' ἂν οἱ τοσοῦτο πλῆθος γενέσθαι ὅσοι ἐν τῇ ῥοιῇ κόκκοι· Δαρεῖος δὲ εἶπε Μεγαβάζους ἄν οἱ τοσούτους ἀριθμὸν γενέσθαι βούλεσθαι μᾶλλον ἢ τὴν Ἑλλάδα ὑπήκοον. ἐν μὲν δὴ Πέρσῃσι ταῦτά μιν εἶπας ἐτίμα, τότε δὲ αὐτὸν ὑπέλιπε στρατηγὸν ἔχοντα τῆς στρατιῆς τῆς ἑωυτοῦ ὀκτὼ μυριάδας.

144 οὗτος δὲ ὁ Μεγάβαζος εἶπας τόδε ἔπος ἐλίπετο ἀθάνατον μνήμην πρὸς Ἑλλησποντίων. γενόμενος γὰρ ἐν Βυζαντίῳ ἐπύθετο ἑπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Καλχηδονίους κτίσαντας τὴν χώρην Βυζαντίων, πυθόμενος δὲ ἔφη Καλχηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἐόντας τυφλούς· οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρεόντος κτίζειν χώρου τὸν αἰσχίονα ἑλέσθαι, εἰ μὴ ἦσαν τυφλοί. οὗτος δὴ ὢν τότε ὁ Μεγάβαζος στρατηγὸς λειφθεὶς ἐν τῇ χώρῃ Ἑλλησποντίων τοὺς μὴ μηδίζοντας κατεστρέφετο.

145 Οὗτος μέν νυν ταῦτα ἔπρηξε. τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον χρόνον ἐγίνετο ἐπὶ Λιβύην ἄλλος στρατιῆς μέγας στόλος, διὰ πρόφασιν τὴν ἐγὼ ἀπηγήσομαι προδιηγησάμενος πρότερον τάδε. τῶν ἐκ τῆς Ἀργοῦς ἐπιβατέων παίδων παῖδες ἐξελασθέντες ὑπὸ Πελασγῶν τῶν ἐκ Βραυρῶνος λῃσαμένων τὰς Ἀθηναίων γυναῖκας, ὑπὸ τούτων ἐξελασθέντες ἐκ Λήμνου οἴχοντο πλέοντες ἐς Λακεδαίμονα, ἱζόμενοι δὲ ἐν τῷ Τηϋγέτῳ πῦρ ἀνέκαιον. Λακεδαιμόνιοι δὲ ἰδόντες ἄγγελον ἔπεμπον πευσόμενοι τίνες τε καὶ ὁκόθεν εἰσί· οἱ δὲ τῷ ἀγγέλῳ εἰρωτέονται ἔλεγον ὡς εἶησαν μὲν Μινύαι, παῖδες δὲ εἶεν τῶν ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεόντων ἡρώων προσσχόντας δὲ τούτους ἐς Λῆμνον φυτεῦσαί σφεας. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀκηκοότες τὸν λόγον τῆς γενεῆς τῶν Μινυέων, πέμψαντες τὸ δεύτερον εἰρώτεον τί θέλοντες ἥκοιέν τε ἐς τὴν χώρην καὶ πῦρ αἴθοιεν. οἱ δὲ ἔφασαν ὑπὸ Πελασγῶν ἐκβληθέντες ἥκειν ἐς τοὺς πατέρας. δικαιότατον γὰρ εἶναι οὕτω τοῦτο γίνεσθαι. δέεσθαι δὲ οἰκέειν ἅμα τούτοισι μοῖράν τε τιμέων μετέχοντες καὶ τῆς γῆς ἀπολαχόντες. Λακεδαιμονίοισι δὲ ἔαδε δέκεσθαι τοὺς Μινύας ἐπ' οἷσι θέλουσι αὐτοί. μάλιστα δὲ ἐνῆγέ σφεας ὥστε ποιέειν ταῦτα τῶν Τυνδαριδέων ἡ ναυτιλίη ἐν τῇ Ἀργοῖ. δεξάμενοι δὲ τοὺς Μινύας γῆς τε μετέδοσαν καὶ ἐς φυλὰς διεδάσαντο. οἱ δὲ αὐτίκα μὲν

az első almát fölvágta, azt kérdezte tőle testvére, Artabanos, hogy mit szeretne oly nagy számban bírni, mint a hány mag az almában van; Dareios azt felelé, hogy inkább szeretne annyi Megabazost, mintsem Görögországot hódoltság alatt. Így tisztelte meg tehát szavaival Perzsiában, mialatt őt magát nyolczvanezer főnyi sereggel ott hagyta hadvezérül. Ez a Me- 144
gabazos viszont következő mondásával állított magának örök emléket a hellespontosiak között. Mikor ugyanis Byzantionban volt, hallotta, hogy a kalchedoniak tizenhét évvel hamarább telepedtek le az országban, mint a byzantioniak; e hírre pedig azt mondta, hogy a kalchedoniak abban az időben vakok valának; mert a letelepedésre nem választották volna az előttük levő szebb vidék helyett a rútabbat, ha nem lettek volna vakok.[122] Ez a Megabazos tehát hadvezérül maradván a hellespontosiak földjén, azokat, kik nem a médek pártján valának, leigázta.

Így járt el ő. De ugyanabban az időben volt egy másik 145
nagy hadmenet Libya ellen, melynek okát meg fogom mondani, de előbb egy más, következő dolgot beszélek el. Az argonauták unokáit a pelasgok, kik Brauronból az athéniek feleségeit elrabolták volt, elűzték; ők tehát Lemnosból Lakedaimonba hajóztak, s a Taygetos hegyén megszállván, tüzet gyujtottak. Midőn a lakedaimoniak meglátták őket, követet küldtek megkérdezni, hogy kik volnának ők és hová valók. Ők azután a követnek kérdésére elmondták, hogy ők minyaiak, ivadékai az argonauta hősöknek; azok nemzették őket, mikor Lemnosban kikötöttek. Midőn pedig a lakedaimoniak a minyaiak származásának történetét meghallották, újból hozzájuk küldöttek és megkérdezték, hogy mi czélból jöttek országukba és gyujtottak tüzet. Azok azt felelték, hogy a pelasgoktól elűzve apáikhoz jönnek, mert ez a legigazságosabb dolog; kérelmük tehát az, hogy lakjanak velük, adják nekik a hivatalok egy részét, s juttassanak nekik is a földbirtokból. A lakedaimoniak elhatározták, hogy a minyaikat a nekik tetsző föltételekkel befogadják; s erre különösen az bírta rá őket, hogy a Tyndaridák is résztvettek az Argohajósvállalatban.[124] Befogadván tehát a minyaiakat, földbirtokot adtak nekik és a törzsek közé osztották őket. Ezek pedig rögtön

146 γάμους ἔγημαν, τὰς δὲ ἐκ Λήμνου ἤγοντο ἐξέδοσαν ἄλλοισι. χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διεξελθόντος αὐτίκα οἱ Μινύαι ἐξύβρισαν, τῆς τε βασιληίης μεταιτέοντες καὶ ἄλλα ποιέοντες οὐκ ὅσια. τοῖσι ὧν Λακεδαιμονίοισι ἔδοξε αὐτοὺς ἀποκτεῖναι, συλλαβόντες δὲ σφεας κατέβαλον ἐς ἐρκτήν. κτείνουσι δὲ τοὺς ἂν κτείνωσι Λακεδαιμόνιοι νυκτός, μετ' ἡμέρην δὲ οὐδένα. ἐπεὶ ὧν ἔμελλόν σφεας καταχρήσασθαι, παραιτήσαντο αἱ γυναῖκες τῶν Μινυέων, ἐοῦσαι ἀσταί τε καὶ τῶν πρώτων Σπαρτιητέων θυγατέρες, ἐσελθεῖν τε ἐς τὴν ἐρκτὴν καὶ ἐς λόγους ἐλθεῖν ἑκάστη τῷ ἑωυτῆς ἀνδρί. οἱ δὲ σφεας παρῆκαν, οὐδένα δόλον δοκέοντες ἐξ αὐτέων ἔσεσθαι. αἱ δὲ ἐπείτε ἐσῆλθον, ποιέουσι τοιάδε. πᾶσαν τὴν εἶχον ἐσθῆτα παραδοῦσαι τοῖσι ἀνδράσι αὐταὶ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἔλαβον. οἱ δὲ Μινύαι ἐνδύντες τὴν γυναικηίην ἐσθῆτα ἅτε γυναῖκες ἐξήισαν ἔξω, ἐκφυγόντες δὲ τρόπῳ
147 τοιούτῳ ἵζοντο αὐτὶς ἐς τὸ Τηΰγετον. τὸν δὲ αὐτὸν τοῦτον χρόνον Θήρας ὁ Αὐτεσίωνος τοῦ Τισαμενοῦ τοῦ Θερσάνδρου τοῦ Πολυνείκεος ἔστελλε ἐς ἀποικίην ἐκ Λακεδαίμονος. ἦν δὲ ὁ Θήρας οὗτος γένος ἐὼν Καδμεῖος, τῆς μητρὸς ἀδελφεὸς τοῖσι Ἀριστοδήμου παισὶ Εὐρυσθένεϊ καὶ Προκλέι. ἐόντων δὲ ἔτι τῶν παίδων τούτων νηπίων ἐπιτροπαίην εἶχε ὁ Θήρας τὴν ἐν Σπάρτῃ βασιληίην. αὐξηθέντων δὲ τῶν ἀδελφιδέων καὶ παραλαβόντων τὴν ἀρχήν, οὕτω δὴ ὁ Θήρας δεινὸν ποιεύμενος ἄρχεσθαι ὑπ' ἄλλων ἐπείτε ἐγεύσατο ἀρχῆς, οὐκ ἔφη μένειν ἐν τῇ Λακεδαίμονι ἀλλ' ἀποπλεύσεσθαι ἐς τοὺς συγγενέας. ἦσαν δὲ ἐν τῇ νῦν Θήρῃ καλεομένῃ νήσῳ, πρότερον δὲ Καλλίστῃ τῇ αὐτῇ ταύτῃ, ἀπόγονοι Μεμβλιάρου τοῦ Ποικίλεω ἀνδρὸς Φοίνικος. Κάδμος γὰρ ὁ Ἀγήνορος Εὐρώπην διζήμενος προσέσχε ἐς τὴν νῦν Θήρην καλεομένην· προσσχόντι δὲ εἴτε δὴ οἱ ἡ χώρη ἤρεσε, εἴτε καὶ ἄλλως ἠθέλησε ποιῆσαι τοῦτο, καταλείπει γὰρ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἄλλους τε τῶν Φοινίκων καὶ δὴ καὶ τῶν ἑωυτοῦ συγγενέων Μεμβλίαρον. οὗτοι ἐνέμοντο τὴν Καλλίστην καλεομένην ἐπὶ
148 γενέας, πρὶν ἢ Θήραν ἐλθεῖν ἐκ Λακεδαίμονος, ὀκτὼ ἀνδρῶν. ἐπὶ τούτους δὴ ὧν ὁ Θήρας λεὼν ἔχων ἀπὸ τῶν φυλέων ἔστελλε, συνοικήσων τούτοισι καὶ οὐδαμῶς ἐξελῶν αὐτοὺς ἀλλὰ κάρτα οἰκηιεύμενος. ἐπείτε δὲ καὶ οἱ Μινύαι ἐκδράντες ἐκ τῆς ἐρκτῆς ἵζοντο ἐς τὸ Τηΰγετον,

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

házasságra keltek, s Lemnosból hozott asszonyaikat másoknak engedték át.[125] Nem sok idő múlva azonban a minyaiak egy- 146
szerre dölyfösködni kezdettek; részt kértek az uralkodásban és más egyéb bünös dolgot követtek el. A lakedaimoniak tehát elhatározták halálukat; elfogták őket és tömlöczbe vetették. A lakedaimoniak éjjel ölik meg a halálra ítélteket, nappal senkit sem. Midőn tehát a minyaikat ki akarták végezni, azoknak feleségei, a kik városbeliek és a legelőkelőbb spártaiak leányai valának, kérték, hogy engedjék be őket a börtönbe, s hogy kiki beszélhessen a férjével. A spártaiak beengedték őket, mert nem sejtették, hogy valami cselen törik a fejüket. De mikor a nők bejutottak, a következőt tették: az összes rajtuk levő ruhát férjeiknek adták, maguk pedig a férjeikét vették föl. A minyaiak azután női ruhát öltve, mint asszonyok, kijöttek, s ilyetén módon megszabadulván, ismét a Taygetoson telepedtek le. Ugyanezen időben indult el Lakedaimonból gyarmatosítás végett Theras, 147
Autesion fia, Tisamenos unokája, Thersandros dédunokája, Polyneikes szépunokája. Ez a Theras Kadmos családjából eredt és Aristodemos fiainak, Eurystheusnak és Proklesnek anyai nagybátyja volt; s minthogy ők még kicsiny gyermekek valának; mint gyámjuk Theras viselte Spártában a királyi tisztet.[126] De midőn unokaöcscsei felnőttek és átvették az uralmat, Theras nem türhette el, hogy mást uraljon, miután az uralkodást már megizlelte vala; kijelentette, hogy nem marad Lakedaimonban, hanem rokonaihoz hajózik. Valának ugyanis a most Therának, előbb azonban Kallisténak nevezett szigeten a phoinikiai Poikiles fiának, Membliarosnak utódai. Mert Kadmos, Agenor fia, Europe keresése közben a most Therának nevezett szigeten kikötött; s akár mivel megtetszett neki a föld, akár pedig más valamely okból cselekedett így, más phoinikaiakkal együtt egyik rokonát, Membliarost is ezen a szigeten hagyta. Ezek az akkor Kallisténak nevezett szigeten nyolcz emberkoron át laktak, míg Theras Lakedaimonból odament.[127] Ezekhez indult tehát Theras a különböző törzsek- 148
ből hozzácsatlakozó néppel, hogy velök együtt lakják, és semmiképen sem azért, hogy elkergesse őket, hanem szíves vonzalomból. Midőn pedig a minyaiak a börtönből megszökve a Taygetos hegyére

τῶν Λακεδαιμονίων βουλευομένων σφέας ἀπολλύναι παραιτέεται ὁ Θήρας, ὅκως μήτε φόνος γένηται, αὐτός τε ὑπεδέκετο σφεας ἐξάξειν ἐκ τῆς χώρης. συγχωρησάντων δὲ τῇ γνώμῃ τῶν Λακεδαιμονίων, τρισὶ τριηκοντέροισι ἐς τοὺς Μεμβλιάρου ἀπογόνους ἔπλωσε, οὔτι πάντας ἄγων τοὺς Μινύας ἀλλ' ὀλίγους τινάς. οἳ γὰρ πλεῦνες αὐτῶν ἐτράποντο ἐς τοὺς Παρωρεάτας καὶ Καύκωνας, τούτους δὲ ἐξελάσαντες ἐκ τῆς χώρης σφέας αὐτοὺς ἓξ μοίρας διεῖλον, καὶ ἔπειτα ἔκτισαν πόλιας τάσδε ἐν αὐτοῖσι, Λέπρεον Μάκιστον Φρίξας Πύργον Ἔπιον Νούδιον· τουτέων δὲ τὰς πλεῦνας ἐπ' ἐμέο Ἠλεῖοι ἐπόρθησαν. τῇ δὲ νήσῳ ἐπὶ τοῦ
149 οἰκιστέω Θήρη ἡ ἐπωνυμίη ἐγένετο. ὁ δὲ παῖς οὐ γὰρ ἔφη οἱ συμπλεύσεσθαι, τοιγαρῶν ἔφη αὐτὸν καταλείψειν ὄιν ἐν λύκοισι· ἐπὶ τοῦ ἔπεος τούτου οὔνομα τῷ νεηνίσκῳ τούτῳ Οἰόλυκος ἐγένετο, καί κως τὸ οὔνομα τοῦτο ἐπεκράτησε. Οἰολύκου δὲ γίνεται Αἰγεύς, ἐπὶ οὗ Αἰγεῖδαι καλέονται, φυλὴ μεγάλη ἐν Σπάρτῃ. τοῖσι δὲ ἐν τῇ φυλῇ ταύτῃ ἀνδράσι οὐ γὰρ ὑπέμειναν τὰ τέκνα, ἱδρύσαντο ἐκ θεοπροπίου Ἐρινύων τῶν Λαΐου τε καὶ Οἰδιπόδεω ἱρόν· καὶ μετὰ τοῦτο ὑπέμειναν . . . τὠυτὸ τοῦτο καὶ ἐν Θήρῃ τοῖσι ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων γεγονόσι.

150 Μέχρι μὲν νυν τούτου τοῦ λόγου Λακεδαιμόνιοι Θηραίοισι κατὰ ταὐτὰ λέγουσι, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου μοῦνοι Θηραῖοι ὧδε γενέσθαι λέγουσι. Γρῖννος ὁ Αἰσανίου ἐὼν Θήρα τούτου ἀπόγονος καὶ βασιλεύων Θήρης τῆς νήσου ἀπίκετο ἐς Δελφούς, ἄγων ἀπὸ τῆς πόλιος ἑκατόμβην· εἵποντο δέ οἱ καὶ ἄλλοι τῶν πολιητέων καὶ δὴ καὶ Βάττος ὁ Πολυμνήστου, ἐὼν γένος Εὐφημίδης τῶν Μινυέων. χρεωμένῳ δὲ τῷ Γρίννῳ τῷ βασιλέι τῶν Θηραίων περὶ ἄλλων χρᾷ ἡ Πυθίη κτίζειν ἐν Λιβύῃ πόλιν. ὁ δὲ ἀμείβετο λέγων «ἐγὼ μὲν ὦναξ πρεσβύτερός τε ἤδη εἰμὶ καὶ βαρὺς ἀείρεσθαι· σὺ δέ τινα τῶνδε τῶν νεωτέρων κέλευε ταῦτα ποιέειν.» ἅμα τε ἔλεγε ταῦτα καὶ ἐδείκνυε ἐς τὸν Βάττον. τότε μὲν τοσαῦτα. μετὰ δὲ ἀπελθόντες ἀλογίην εἶχον τοῦ χρηστηρίου, οὔτε Λιβύην εἰδότες ὅκου γῆς εἴη οὔτε τολμῶντες ἐς ἀφανὲς χρῆμα
151 ἀποστέλλειν ἀποικίην. ἑπτὰ δὲ ἐτέων μετὰ ταῦτα οὐκ ὗε τὴν Θήρην, ἐν τοῖσι τὰ δένδρεα πάντα σφι τὰ ἐν τῇ νήσῳ πλὴν ἑνὸς ἐξαυάνθη. χρεωμένοισι δὲ τοῖσι Θηραίοισι προέφερε ἡ Πυθίη τὴν ἐς Λιβύην ἀποικίην. ἐπείτε δὲ κακοῦ οὐδὲν ἦν σφι

telepedtek, s a lakedaimoniak meg akarták őket ölni, Theras könyörgött, hogy ne bántsák, s megigérte, hogy kivezeti őket az országból. Midőn pedig a lakedaimoniak engedtek kérésének, három harminczevezőssel Membliaros ivadékaihoz hajózott; de nem vitte magával az összes minyaiakat, hanem csak néhányat. Mert a többség a paroreaták és a kaukonok ellen vonult, s ezeket országukból elüzvén hat törzsre oszoltak, azután ugyanannyi várost alapítottak rajta: Lepreont, Makistost, Phrixait, Pyrgost, Epiont és Nudiont. Ezeknek legtöbbjét az én időmben az elisiek elpusztították.[128] A szigetnek betelepítője után Thera lett a neve. A fia 149
azonban kijelentette, hogy nem hajózik el vele; s ezért mondotta ő, hogy bárány gyanánt hagyja a farkasok között. Ezen mondás után lett az ifjúnak Oiolykos a neve, s ez a név maradt is meg rajta. Oiolykosnak a fia volt Aigeus, s tőle kapták nevüket az Aigeidák, Spártának egy nagy törzse.[129] Minthogy pedig ezen törzs férfiainak nem maradtak életben gyermekeik, a jóslat értelmében Laios és Oidipus furiáinak egy szentélyt építettek, s ezután..... mind nekik, mind Therában ezen emberek utódainak életben maradtak a gyermekeik.

Idáig a lakedaimoniak hagyománya ép úgy szól, mint a the- 150
raiaké; innen azonban maguk a theraiak következőkép folytatják a dolgot: Grinnos, Aisanios fia és ennek a Therasnak utóda, Thera szigetének királyaként elment Delphoiba és egy hekatombét vitt városából. Többi kisérő polgártársa között ott volt Battos is, Polymnestos fia, a minyai Euphemida nemzetségek egy tagja.[130] Midőn pedig Grinnos, a theraiak királya, egyéb dolgokra vonatkozólag kérdést intézett, a Pythia azt tanácsolta, hogy alapítson egy várost Libyában. Ő azonban így felelt: «Én már, oh uram, öregebb vagyok és nehézkes a munkára; bízd ennek kivitelét valamely ifjabbra közülünk.» S a mint eztmondta, egyúttal Battosra mutatott. Ennyi történt akkor. Majd azután eltávozván, nem törődtek a jóslattal, mert nem tudták, hol van Libya földje, s nem mertek amúgy vaktában gyarmatot alapítani. De erre hét éven 151
át nem esett Therában az eső, s egynek a kivételével az összes fák kiszáradtak a szigeten; s midőn a theraiak jóslatot kértek, a Pythia Libyának a gyarmatosítását ajánlotta. Nem levén bajukra or-

μῆχος, πέμπουσι ἐς Κρήτην ἀγγέλους διζημένους εἴ τις Κρητῶν ἢ μετοίκων ἀπιγμένος εἴη ἐς Λιβύην. περιπλανώμενοι δὲ αὐτὴν οὗτοι ἀπίκοντο καὶ ἐς Ἴτανον πόλιν, ἐν ταύτῃ δὲ συμμίσγουσι ἀνδρὶ πορφυρέι τῷ οὔνομα ἦν Κορώβιος, ὃς ἔφη ὑπ' ἀνέμων ἀπενειχθεὶς ἀπικέσθαι ἐς Λιβύην καὶ Λιβύης ἐς Πλατέαν νῆσον. μισθῷ δὲ τοῦτον πείσαντες ἦγον ἐς Θήρην, ἐκ δὲ Θήρης ἔπλεον κατάσκοποι ἄνδρες τὰ πρῶτα οὐ πολλοί· κατηγησαμένου δὲ τοῦ Κορωβίου ἐς τὴν νῆσον ταύτην δὴ τὴν Πλατέαν, τὸν μὲν Κορώβιον λείπουσι, σιτία καταλιπόντες ὅσων δὴ μηνῶν, αὐτοὶ δὲ ἔπλεον
152 τὴν ταχίστην ἀπαγγελέοντες Θηραίοισι περὶ τῆς νήσου. ἀποδημεόντων δὲ τούτων πλέω χρόνον τοῦ συγκειμένου τὸν Κορώβιον ἐπέλιπε τὰ πάντα. μετὰ δὲ ταῦτα νηῦς Σαμίη, τῆς ναύκληρος ἦν Κωλαῖος, πλέουσα ἐπ' Αἰγύπτου ἀπηνείχθη ἐς τὴν Πλατέαν ταύτην. πυθόμενοι δὲ οἱ Σάμιοι παρὰ τοῦ Κορωβίου τὸν πάντα λόγον, σιτία οἱ ἐνιαυτοῦ καταλείπουσι. αὐτοὶ δὲ ἀναχθέντες ἐκ τῆς νήσου καὶ γλιχόμενοι Αἰγύπτου ἔπλεον, ἀποφερόμενοι ἀπηλιώτῃ ἀνέμῳ· καὶ οὐ γὰρ ἀνίει τὸ πνεῦμα, Ἡρακλέας στήλας διεκπερήσαντες ἀπίκοντο ἐς Ταρτησσόν, θείῃ πομπῇ χρεώμενοι. τὸ δὲ ἐμπόριον τοῦτο ἦν ἀκήρατον τοῦτον τὸν χρόνον, ὥστε ἀπονοστήσαντες οὗτοι ὀπίσω μέγιστα δὴ Ἑλλήνων πάντων τῶν ἡμεῖς ἀτρεκείην ἴδμεν ἐκ φορτίων ἐκέρδησαν, μετά γε Σώστρατον τὸν Λαοδάμαντος Αἰγινήτην· τούτῳ γὰρ οὐκ οἷά τε ἐστὶ ἐρίσαι ἄλλον. οἱ δὲ Σάμιοι τὴν δεκάτην τῶν ἐπικερδίων ἐξελόντες ἓξ τάλαντα ἐποιήσαντο χαλκήιον κρητῆρος Ἀργολικοῦ τρόπον· περὶξ δὲ αὐτοῦ γρυπῶν κεφαλαὶ πρόκροσσοί εἰσι· καὶ ἀνέθηκαν ἐς τὸ Ἥραιον, ὑποστήσαντες αὐτῷ τρεῖς χαλκέους κολοσσοὺς ἑπταπήχεας τοῖσι γούνασι ἐρηρεισμένους, Κυρηναίοισι δὲ καὶ Θηραίοισι ἐς Σαμίους
153 ἀπὸ τούτου τοῦ ἔργου πρῶτα φιλίαι μεγάλαι συνεκρήθησαν. οἱ δὲ Θηραῖοι ἐπείτε τὸν Κορώβιον λιπόντες ἐν τῇ νήσῳ ἀπίκοντο ἐς τὴν Θήρην, ἀπήγγελλον ὥς σφι εἴη νῆσος ἐπὶ Λιβύῃ ἐκτισμένη. Θηραίοισι δὲ ἔαδε ἀδελφεόν τε ἀπ' ἀδελφεοῦ πέμπειν πάλῳ λαγχάνοντα καὶ ἀπὸ τῶν χώρων ἁπάντων ἑπτὰ ἐόντων ἄνδρας, εἶναι δέ σφεων καὶ ἡγεμόνα καὶ βασιλέα Βάττον. οὕτω δὲ στέλλουσι δύο πεντηκοντέρους ἐς τὴν Πλατέαν.

154 Ταῦτα δὲ Θηραῖοι λέγουσι, τὰ δ' ἐπίλοιπα τοῦ λόγου συμφέρονται ἤδη Θηραῖοι Κυρηναίοισι. Κυρηναῖοι γὰρ τὰ περὶ Βάττον

vosszerük, követeket küldöttek Krétába, hogy keressenek olyan krétait vagy idegent, a ki már megjárta Libyát. Ezek tehát a szigeteken bolyongva Itanos városába [131] is eljutottak, s ebben egy biborkereskedőre akadtak, a kit Korobiosnak hívtak, s a ki azt állította, hogy egyszer a szelektől hányatva Libyába, még pedig Libyának Platea nevű szigetére vetődött.[132] Ezt azután jutalommal rábírták és Therába hozták; de Therából először kémlelők hajóztak el, nem sokan; s midőn Korobios őket erre a Platea szigetére vezette, Korobiost néhány havi élelemmel ott hagyták, magok pedig gyorsan visszahajóztak, hogy a theraiaknak hírt adjanak a szigetről. Mint- 152
hogy azonban ezek a megállapodásnál tovább oda maradtak, Korobios mindenből kifogyott. De ekkor egy samosi hajó, melynek Kolaios volt a tulajdonosa, Egyiptomba hajóztában, erre a Plateára vetődött; s a samosiak Korobiostól az egész dolgot megtudván, egy évre való élelmet hagytak neki; maguk pedig a szigetről elvitorlázva, Egyiptomba akartak hajózni, de a keleti szél tovaragadta őket, s mivel a vihar nem állt el, Herakles oszlopain áthatolva mintegy isteni végzetből Tartessosba jutottak.[133] Ez a kereskedő hely akkor még érintetlen vala, úgy hogy ők visszatérve, az összes görögök között pontos tudomásunk szerint a legnagyobb nyereségre tettek szert áruikkal, természetesen az aiginai Laodamasnak fiát, Sostratost kivéve; mert ezzel senki más nem vetélkedhetik. A samosiak a nyereségnek egy tizedéből, mely hat talentumot tett ki, az argolisi krater mintájára egy érczedényt készíttettek, melynek szélein köröskörül griffmadárfők dudorodtak ki, és Héra szentélyében ajánlották föl, három hétrőfnyi érczkolosszust állítván alája, melyek térdeikre támaszkodnak. Ezért lettek a samosiak először a kyreneieknek és a theraiaknak jó barátaik. Midőn a the- 153
raiak, kik Korobiost a szigeten hagyták volt, Therába érkeztek, megjelentették, hogy a Libya mellett elterülő szigetet lefoglalták. Erre a theraiak elhatározták, hogy minden két testvér közül egyet, kit a sors kijelöl, odaküldenek, továbbá mind a hét járásukból embereket, s hogy ezeknek vezére és királya Battos lesz. Így azután két ötvenevezőst küldöttek Plateába.[134]

Így beszélik a dolgot a theraiak; a többiben azután megegyez- 154
nek a kyrenei hagyományokkal. A kyreneiek ugyanis Battosra vo-

οὐδαμῶς ὁμολογέουσι Θηραίοισι· λέγουσι γὰρ οὕτω. ἔστι τῆς Κρήτης Ὀαξὸς πόλις, ἐν τῇ ἐγένετο Ἐτέαρχος βασιλεύς, ὃς ἐπὶ θυγατρὶ ἀμήτορι τῇ οὔνομα ἦν Φρονίμη, ἐπὶ ταύτῃ ἔγημε ἄλλην γυναῖκα. ἡ δὲ ἐπεσελθοῦσα ἐδικαίου καὶ τῷ ἔργῳ εἶναι μητρυιὴ τῇ Φρονίμῃ, παρέχουσά τε κακὰ καὶ πᾶν ἐπ' αὐτῇ μηχανεομένη, καὶ τέλος μαχλοσύνην ἐπενείκασά οἱ πείθει τὸν ἄνδρα ταῦτα ἔχειν οὕτω. ὁ δὲ ἀναγνωσθεὶς ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἔργον οὐκ ὅσιον ἐμηχανᾶτο ἐπὶ τῇ Ὀαξῷ· τοῦτον ὁ Ἐτέαρχος παραλαβὼν ἐπὶ ξείνια ἐξερκοῖ ἢ μέν οἱ διηκονήσειν ὅ τι ἂν δεηθῇ. ἐπείτε δὴ ἐξώρκωσε, ἀγαγών οἱ παραδιδοῖ τὴν ἑωυτοῦ θυγατέρα καὶ ταύτην ἐκέλευε καταποντῶσαι ἀπαγαγόντα. ὁ δὲ Θεμίσων περιημεκτήσας τῇ ἀπάτῃ τοῦ ὅρκου καὶ διαλυσάμενος τὴν ξεινίην ἐποίεε τοιάδε. παραλαβὼν τὴν παῖδα ἀπέπλεε· ὡς δὲ ἐγίνετο ἐν τῷ πελάγεϊ, ἀποσιεύμενος τὴν ἐξόρκωσιν τοῦ Ἐτεάρχου, σχοινίοισι αὐτὴν διαδήσας κατῆκε ἐς τὸ πέλαγος,
155 ἀνασπάσας δὲ ἀπίκετο ἐς τὴν Θήρην. ἐνθεῦτεν δὲ τὴν Φρονίμην παραλαβὼν Πολύμνηστος, ἐὼν τῶν Θηραίων ἀνὴρ δόκιμος, ἐπαλλακεύετο. χρόνου δὲ περιιόντος ἐξεγένετό οἱ παῖς ἰσχόφωνος καὶ τραυλός, τῷ οὔνομα ἐτέθη Βάττος, ὡς Θηραῖοί τε καὶ Κυρηναῖοι λέγουσι, ὡς μέντοι ἐγὼ δοκέω, ἄλλο τι· Βάττος δὲ μετωνομάσθη, ἐπείτε ἐς Λιβύην ἀπίκετο, ἀπό τε τοῦ χρηστηρίου τοῦ γενομένου ἐν Δελφοῖσι αὐτῷ καὶ ἀπὸ τῆς τιμῆς τὴν ἔσχε τὴν ἐπωνυμίην ποιεύμενος. Λίβυες γὰρ βασιλέα βάττον καλέουσι, καὶ τούτου εἵνεκα δοκέω θεσπίζουσαν τὴν Πυθίην καλέσαι μιν Λιβυκῇ γλώσσῃ, εἰδυῖαν ὡς βασιλεὺς ἔσται ἐν Λιβύῃ. ἐπείτε γὰρ ἠνδρώθη οὗτος, ἦλθε ἐς ἐς Δελφοὺς περὶ τῆς φωνῆς· ἐπειρωτέοντι δέ οἱ χρᾷ ἡ Πυθίη τάδε.

Βάττ', ἐπὶ φωνὴν ἦλθες· ἄναξ δέ σε Φοῖβος Ἀπόλλων
ἐς Λιβύην πέμπει μηλοτρόφον οἰκιστῆρα,

ὥσπερ εἰ εἶποι Ἑλλάδι γλώσσῃ χρεωμένῃ «ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ φωνὴν ἦλθες.» ὁ δ' ἀμείβετο τοῖσιδε.» «ὦναξ, ἐγὼ μὲν ἦλθον παρὰ σὲ χρησόμενος περὶ τῆς φωνῆς, σὺ δέ μοι ἄλλα ἀδύνατα χρᾷς, κελεύων Λιβύην ἀποικίζειν τέῳ δυνάμι, κοίῃ χειρί;» ταῦτα λέγων οὐκὶ ἔπειθε ἄλλα οἱ

natkozólag egészen mást beszélnek, mint a theraiak. Ők tudniillik a következőt mondják: van Krétában egy Oaxos nevű város,[135] ebben élt Etearchos király, a ki anyja-vesztett leánya mellé, — Phronime volt a neve, — egy másik nőt vett feleségül. Ez azután odakerülve jogosnak tartotta, hogy igazi mostohája legyen Phronimének, rosszul bánt vele és mindenfélét kigondolt ellene; végre paráznasággal vádolta, s telebeszélte férjének a fejét, hogy valóban így van a dolog. Ő pedig feleségétől rábeszélve istentelen dolgot gondolt ki leánya ellen. Volt ugyanis Oaxosban egy therai kereskedő, Themison; ezt Etearchos vendégbarátjául fogadta és megeskette, hogy meg fogja tenni, a mire kéri. Midőn tehát megeskette, elővezette leányát és azzal a parancscsal adta át neki, hogy vigye és fullaszsza a tengerbe. Themison azonban megbotránkozott az esküvel elkövetett visszaélésen, felbontotta a vendégbarátságot és a következőkép cselekedett: magához vette a leányt és elutazott; mikor a tengerre ért, Etearchosnak tett esküjét beváltandó, a lányt két oldalról kötelekkel megkötve a tengerbe bocsátotta, de ismét fölhúzta s Therába utazott. Itt azután Phronimét Polym- 155
nestos, egy tekintélyes therai ember, ágyasúl vette magához. Idő múltával született neki egy dadogó és hebegő fia, a kinek a theraiak és kyreneiek állítása szerint Battos, de az én hitem szerint más nevet adott. Mert csak akkor cserélte fel a nevét Battossal, mikor Libyába jutott, s a Delphoiban adott jóslat és viselt méltósága után kapta ezt a nevet. A libyaiak ugyanis a királyt *battos*-nak hívják, s nézetem szerint azért nevezte őt a jósló Pythia libyai nyelven, mivel tudta, hogy király lesz Libyában. Mert mikor megférfiasodott, Delphoiba ment a hangja miatt, s kérdésére azt jósolta neki a Pythia:

> Battos! szép hangért jösz; azonban Phoibos Apollon
> Juhnevelő Libyát gyarmatkép adja te néked.

Mintha görögül így jósolt volna: «Óh király! szép hangért jösz.» Ő azonban erre így felelt: «Uram! én hangom miatt jöttem hozzád jóslatért, s te nékem más, lehetetlen dolgot jósolsz, midőn buzdítasz, hogy Libyát gyarmatosítsam. Ugyan mily hatalommal, milyen kezekkel?» E szavaival sem bírta azonban más jóslatra

χρᾶν· ὡς δὲ κατὰ ταὐτὰ ἐθέσπιζέ οἱ καὶ πρότερον, οἴχετο μεταξὺ
156 ἀπολιπὼν ὁ Βάττος ἐς τὴν Θήρην. μετὰ δὲ αὐτῷ τε τούτῳ καὶ τοῖσι
ἄλλοισι Θηραίοισι συνεφέρετο παλιγκότως· ἀγνοεῦντες δὲ τὰς συμ-
φορὰς οἱ Θηραῖοι ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς περὶ τῶν παρεόντων κακῶν.
ἡ δὲ Πυθίη σφι ἔχρησε συγκτίζουσι Βάττῳ Κυρήνην τῆς Λιβύης
ἄμεινον πρήξειν. ἀπέστελλον μετὰ ταῦτα τὸν Βάττον οἱ Θηραῖοι δύο
πεντηκοντέροισι. πλώσαντες δὲ ἐς τὴν Λιβύην οὗτοι, οὐ γὰρ εἶχον
ὅ τι ποιέωσι ἄλλο, ὀπίσω ἀπαλλάσσοντο ἐς τὴν Θήρην, οἱ δὲ Θη-
ραῖοι κατ αγομένους ἔβαλλον καὶ οὐκ ἐῶν τῇ γῇ προσίσχειν, ἀλλ'
ὀπίσω πλώειν ἐκέλευον. οἱ δὲ ἀναγκαζόμενοι ὀπίσω ἀπέπλεον, καὶ
ἔκτισαν νῆσον ἐπὶ Λιβύῃ κειμένην τῇ οὔνομα, ὡς καὶ πρότερον
εἰρέθη, ἐστὶ Πλατέα. λέγεται δὲ ἴση εἶναι ἡ νῆσος τῇ νῦν Κυρη-
157 ναίων πόλι. ταύτην οἰκέοντες δύο ἔτεα, οὐδὲν γάρ σφι χρηστὸν
συνεφέρετο, ἕνα αὐτῶν καταλιπόντες οἱ λοιποὶ πάντες ἀπέπλεον
ἐς Δελφούς, ἀπικόμενοι δὲ ἐπὶ τὸ χρηστήριον ἐχρέωντο, φάμενοι
οἰκέειν τε τὴν Λιβύην καὶ οὐδὲν ἄμεινον πρήσσειν οἰκεῦντες. ἡ δὲ
Πυθίη σφι πρὸς ταῦτα κρᾷ τάδε.

> αἰ τὺ ἐμεῦ Λιβύην μηλοτρόφον οἶδας ἄμεινον,
> μὴ ἐλθὼν ἐλθόντος, ἄγαν ἀγαμαι σοφίην σεῦ.

ἀκούσαντες δὲ τούτων οἱ ἀμφὶ τὸν Βάττον ἀπέπλωον ὀπίσω· οὐ γὰρ
δή σφεας ἀπίει ὁ θεὸς τῆς ἀποικίης, πρὶν δὴ ἀπίκωνται ἐς αὐτὴν
Λιβύην. ἀπικόμενοι δὲ ἐς τὴν νῆσον καὶ ἀναλαβόντες τὸν ἔλιπον,
ἔκτισαν αὐτῆς τῆς Λιβύης χῶρον ἀντίον τῆς νήσου τῷ οὔνομα ἦν
Ἄζιρις· τὸν νάπαι τε κάλλιστοι ἐπ' ἀμφότερα συγκλήιουσι καὶ πο-
158 ταμὸς τὰ ἐπὶ θάτερα παραρρέει. τοῦτον οἴκεον τὸν χῶρον ἓξ ἔτεα·
ἑβδόμῳ δέ σφεας ἔτεϊ παραιτησάμενοι Λίβυες ὡς ἐς ἀμείνονα χῶ-
ρον ἄξουσι, ἀνέγνωσαν ἐκλιπεῖν. ἦγον δέ σφεας ἐνθεῦτεν οἱ Λίβυες
ἀναστήσαντες πρὸς ἑσπέρην, καὶ τὸν κάλλιστον τῶν χώρων ἵνα δι-
εξιόντες οἱ Ἕλληνες μὴ ἴδοιεν, συμμετρησάμενοι τὴν ὥρην τῆς ἡμέρης
νυκτὸς παρῆγον. ἔστι δὲ τῷ χώρῳ τούτῳ οὔνομα Ἴρασα. ἀγαγόντες
δέ σφεας ἐπὶ κρήνην λεγομένην εἶναι Ἀπόλλωνος εἶπαν «ἄνδρες Ἕλλη-
νες, ἐνθαῦτα ὑμῖν ἐπιτήδεον οἰκέειν, ἐνθαῦτα γὰρ ὁ οὐρανὸς τέτρηται.»
159 Ἐπὶ μέν νυν Βάττου τε τοῦ οἰκιστέω τῆς ζόης, ἄρξαντος ἐπ'

bírni; s miután ép úgy jósolt, mint előbb, Battos a faképnél hagyta
és visszatért Therába. Ezután azonban mind neki, mind a többi 156
theraiaknak rosszul ment a sora; s minthogy a theraiak nem tud-
ták a csapásnak okát, Delphoiba küldöttek, hogy ezt kitudják. A Py-
thia azt jósolta nekik, hogy ha Battossal Kyrenét meg fogják ala-
pítani Libyában, jobbra fordul majd a dolguk. Erre a theraiak
Battost két ötvenevezőssel elküldötték. Ezek Libyába hajóztak; de
mert nem tudták, hogy ott mit csináljanak, visszatértek Therába.
A theraiak azonban lövésekkel fogadták a visszatérőket, nem en-
gedték, hogy kiszálljanak, s azt mondták, hogy hajózzanak vissza.
Ők tehát kényszerítve visszavitorláztak és a Libya mellett fekvő
szigetet gyarmatosították, melyek neve, mint föntebb említém,
Platea vala. Azt mondják, hogy a sziget olyan nagy, mint a kyre-
neiek mai városa. Két évig laktak itt; mivel azonban sehogysem 157
ment jól a soruk, egyet közülök hátrahagyván, a többiek mind
Delphoiba hajóztak, s ide érve jóslatot kértek. Elmondták, hogy
Libyában laknak, de ott semmivel sem megy jobban a dolguk.
A Pythia erre így válaszolt:

Juhnevelő Libyát noha nem jártad soha, mint én,
Mégis imé jártasb vagy benne: valóba' csodállak![137]

Ennek hallatára Battos kisérőivel visszahajózott, mert az isten
nem oldotta fel őket a gyarmatosítás alól, míg magába Libyába
nem érnek. Visszatértek a szigetre, s az otthagyott embert ma-
gukhoz vévén a sziget átellenében, magának Libyának a földjén
alapítottak gyarmatot; Aziris volt a neve, két részről igen szép
erdőség határolja, a másik oldalon pedig egy folyó szegélyezi.[138]
Hat évig laktak ezen a földön; a hetedikben azonban a libyaiak 158
elhitették velök, hogy valamely jobb vidékre vezetik őket s rábír-
ták a kivándorlásra.[139] Mikor innen elvonultak, a libyaiak nyugatra
vezették őket, s hogy a görögök útjukban a legszebb helyet ne vegyék
észre, a nappal idejét szűkre szabva éjjel mentek el mellette. En-
nek a földnek Irasa a neve. Azután egy állítólag Apollonnak szen-
telt forráshoz vezették őket s így szóltak: «Itt alkalmas lesz lak-
notok, görögök, mert itt bőven esik az eső.»

Battosnak, az alapítónak életében, a ki negyven évig uralko- 159

τεσσεράκοντα ἔτεα, καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Ἀρκεσίλεω ἄρξαντος ἑκκαίδεκα ἔτεα, οἵκεον οἱ Κυρηναῖοι ἐόντες τοσοῦτοι ὅσοι ἀρχὴν ἐς τὴν ἀποικίην ἐστάλησαν. ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου, Βάττου τοῦ εὐδαίμονος καλεομένου, Ἕλληνας πάντας ὥρμησε χρήσασα ἡ Πυθίη πλέειν συνοικήσοντας Κυρηναίοισι Λιβύην· ἐπεκαλέοντο γὰρ οἱ Κυρηναῖοι ἐπὶ γῆς ἀναδασμῷ. ἔχρησε δὲ ὧδε ἔχοντα.

> ὃς δὲ κεν ἐς Λιβύην πολυήρατον ὕστερον ἔλθῃ
> γᾶς ἀναδαιομένας, μετά οἱ ποκα φαμὶ μελήσειν.

συλλεχθέντος δὲ ὁμίλου πολλοῦ ἐς τὴν Κυρήνην, περιταμνόμενοι γῆν πολλὴν οἱ περίοικοι Λίβυες καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν τῷ οὔνομα ἦν Ἀδικράν, οἷα τῆς τε χώρης στερισκόμενοι καὶ περιυβριζόμενοι ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, πέμψαντες ἐς Αἴγυπτον ἔδοσαν σφέας αὐτοὺς Ἀπρίῃ τῷ Αἰγύπτου βασιλέι. ὁ δὲ συλλέξας στρατὸν Αἰγυπτίων πολλὸν ἔπεμψε ἐπὶ τὴν Κυρήνην. οἱ δὲ Κυρηναῖοι ἐκστρατευσάμενοι ἐς Ἵρασα χῶρον καὶ ἐπὶ κρήνην Θέστην συνέβαλόν τε τοῖσι Αἰγυπτίοισι καὶ ἐνίκησαν τῇ συμβολῇ. ἅτε γὰρ οὐ πεπειρημένοι πρότερον οἱ Αἰγύπτιοι Ἑλλήνων καὶ παραχρεώμενοι διεφθάρησαν οὕτω ὥστε ὀλίγοι τινὲς αὐτῶν ἀπενόστησαν ἐς Αἴγυπτον. ἀντὶ τούτων Αἰγύπτιοι καὶ ταῦτα ἐπιμεμφόμενοι Ἀπρίῃ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ.

160 Τούτου δὲ τοῦ Βάττου παῖς γίνεται Ἀρκεσίλεως· ὃς βασιλεύσας πρῶτα τοῖσι ἑωυτοῦ ἀδελφεοῖσι ἐστασίασε, ἐς ὃ μιν οὗτοι ἀπολιπόντες οἴχοντο ἐς ἄλλον χῶρον τῆς Λιβύης καὶ ἐπ' ἑωυτῶν βαλλόμενοι ἔκτισαν πόλιν ταύτην ἣ τότε καὶ νῦν Βάρκη καλέεται· κτίζοντες δὲ ἅμα αὐτὴν ἀπιστᾶσι ἀπὸ τῶν Κυρηναίων τοὺς Λίβυας. μετὰ δὲ Ἀρκεσίλεως ἐς τοὺς ὑποδεξαμένους τε τῶν Λιβύων καὶ ἀποστάντας τοὺς αὐτοὺς τούτους ἐστρατεύετο· οἱ δὲ Λίβυες δείσαντες αὐτὸν οἴχοντο φεύγοντες πρὸς τοὺς ἠοίους τῶν Λιβύων. ὁ δὲ Ἀρκεσίλεως εἵπετο φεύγουσι, ἐς ὃ ἐν Λεύκωνί τε τῆς Λιβύης ἐγίνετο ἐπιδιώκων καὶ ἔδοξε τοῖσι Λίβυσι ἐπιθέσθαι οἱ. συμβαλόντες δὲ ἐνίκησαν τοὺς Κυρηναίους τοσοῦτο ὥστε ἑπτακισχιλίους ὁπλίτας Κυρηναίων ἐνθαῦτα πεσεῖν. μετὰ δὲ τὸ τρῶμα τοῦτο Ἀρκεσίλεων μὲν κάμνοντά τε καὶ φάρμακον πεπωκότα ὁ ἀδελφεὸς Ἁλίαρχος ἀποπνίγει,

dott, valamint fiának, Arkesilaosnak tizenhat évi uralkodása alatt csak annyi kyrenei ember lakott ott, a hányan eredetileg kiküldettek volt a gyarmatosításra. De a harmadik király idejében, a kit boldog Battosnak hívtak, Pythia jóslata az összes görögöket arra ösztönözte, hogy hajózzanak Libyába és lakjanak együtt a kyreneiekkel; a kyreneiek ugyanis földosztásra hívták meg őket. A jóslat így hangzott:

> Az, a ki később látja az áldott Libya földjét,
> Mint mikor osztották, mondom, megbánja idővel.

Midőn erre nagy néptömeg gyűlt össze Kyrenében, a szomszédos libyaiaktól és Adikran nevű királyuktól nagy darab földet raboltak el; ezek viszont földjüktől megfosztva és a kyreneiektől méltatlanságot szenvedve, követet küldöttek Egyiptomba és meghódoltak Apriesnek, Egyiptom királyának.[140] Ez azután nagy egyiptomi sereget gyűjtött és Kyrene ellen küldötte; mire a kyreneiek Irasa vidékéig vonultak hadukkal és a Theste nevű forrás mellett az egyiptomiakkal összecsapván, győzelmesen küzdöttek meg velök. Az egyiptomiak ugyanis még nem mérkőztek eddig görögökkel, fitymálták is őket; most azonban olyan vereséget szenvedtek, hogy csak kevesen tértek vissza közülük Egyiptomba. Ezért pedig Apriest okolták, s e miatt elpártoltak tőle.

Ennek a Battosnak volt a fia Arkesilaos, a ki trónra jutva 160
mindjárt viszálykodni kezdett testvéreivel, míg ezek őt odahagyva Libya más vidékére vonultak, s tanácskozás után azt a várost alapították, melynek akkor is, most is Barke a neve. Ugyanekkor a a libyaiakat is elpártolásra bírták a kyreneiektől. Nemsokára Arkesilaos hadat indított azon libyaiak ellen, a kik testvéreit befogadták és egyszersmind elpártoltak; ők azonban félelmükben a keleten lakó libyaiakhoz menekültek. Arkesilaos a menekülők nyomában volt, s üldöző menetében Libyának Leukon nevű helységéig jutott, a hol a libyaiak elhatározták, hogy megtámadják; s az ütközetben oly fényes diadalt arattak, hogy ott hétezer nehézfegyverzetű kyrenei esett el. E vereség után Arkesilaos beteg lett, s mialatt gyógyszert ivott, testvére, Haliarchos, megfojtotta. Ha-

Ἀλίαρχον δὲ ἡ γυνὴ ἡ Ἀρκεσίλεω δόλῳ κτείνει, τῇ οὔνομα ἦν
161 Ἐρυξώ. διεδέξατο δὲ τὴν βασιληίην τοῦ Ἀρκεσίλεω ὁ παῖς Βάττος, χωλός τε ἐὼν καὶ οὐκ ἀρτίπους. οἱ δὲ Κυρηναῖοι πρὸς τὴν καταλαβοῦσαν συμφορὴν ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς ἐπειρησομένους ὅντινα τρόπον καταστησάμενοι κάλλιστα ἂν οἰκέοιεν. ἡ δὲ Πυθίη ἐκέλευε ἐκ Μαντινέης τῆς Ἀρκάδων καταρτιστῆρα ἀγαγέσθαι. αἴτεον ὦν οἱ Κυρηναῖοι, καὶ οἱ Μαντινέες ἔδοσαν ἄνδρα τῶν ἀστῶν δοκιώτατον, τῷ οὔνομα ἦν Δημώναξ, οὗτος ὦν ὡνὴρ ἀπικόμενος ἐς τὴν Κυρήνην καὶ μαθὼν ἕκαστα τοῦτο μὲν τριφύλους ἐποίησε σφεας, τῇδε διαθείς. Θηραίων μὲν καὶ τῶν περιοίκων μίαν μοῖραν ἐποίησε, ἄλλην δὲ Πελοποννησίων καὶ Κρητῶν, τρίτην δὲ νησιωτέων πάντων. τοῦτο δὲ τῷ βασιλέι Βάττῳ τεμένεα ἐξελὼν καὶ ἱρωσύνας, τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρότερον εἶχον οἱ βασιλέες ἐς μέσον τῷ δήμῳ ἔθηκε.

162 Ἐπὶ μὲν δὴ τούτου τοῦ Βάττου οὕτω διετέλεε ἐόντα, ἐπὶ δὲ τοῦ τούτου παιδὸς Ἀρκεσίλεω πολλὴ ταραχὴ περὶ τῶν τιμέων ἐγένετο. Ἀρκεσίλεως γὰρ ὁ Βάττου τε τοῦ χωλοῦ καὶ Φερετίμης οὐκ ἔφη ἀνεξέσθαι κατὰ τὰ ὁ Μαντινεὺς Δημώναξ ἔταξε, ἀλλὰ ἀπαίτεε τὰ τῶν προγόνων γέρεα. ἐνθεῦτεν στασιάζων ἐσσώθη καὶ ἔφυγε ἐς Σάμον, ἡ δὲ μήτηρ οἱ ἐς Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου ἔφυγε. τῆς δὲ Σαλαμῖνος τοῦτον τὸν χρόνον ἐπεκράτεε Εὐέλθων, ὃς τὸ ἐν Δελφοῖσι θυμιητήριον ἐὸν ἀξιοθέητον ἀνέθηκε, τὸ ἐν τῷ Κορινθίων θησαυρῷ κέεται. ἀπικομένη δὲ παρὰ τοῦτον ἡ Φερετίμη ἐδέετο στρατιῆς ἥ κατάξει σφέας ἐς τὴν Κυρήνην· ὁ δὲ Εὐέλθων πᾶν μᾶλλον ἢ στρατιὴν οἱ ἐδίδου· ἡ δὲ λαμβάνουσα τὸ διδόμενον καλὸν μὲν ἔφη καὶ τοῦτο εἶναι, κάλλιον δὲ ἐκεῖνο, τὸ δοῦναί οἱ δεομένῃ στρατιήν. τοῦτο ἐπὶ παντὶ γὰρ τῷ διδομένῳ ἔλεγε, τελευταῖόν οἱ ἐξέπεμψε δῶρον ὁ Εὐέλθων ἄτρακτον χρύσεον καὶ ἠλακάτην, προσῆν δέ οἱ καὶ εἴριον. ἐπειπάσης δὲ αὐτὸς τῆς Φερετίμης τὠυτὸ ἔπος, ὁ Εὐέλθων ἔφη τοιού-
163 τοισι γυναῖκας δωρέεσθαι ἀλλ' οὐ στρατιῇ. ὁ δὲ Ἀρκεσίλεως τοῦτον τὸν χρόνον ἐὼν ἐν Σάμῳ συνήγειρε πάντα ἄνδρα ἐπὶ γῆς ἀναδασμῷ· συλλεγομένου δὲ στρατοῦ πολλοῦ, ἐστάλη ἐς Δελφοὺς Ἀρκεσίλεως χρησόμενος τῷ χρηστηρίῳ περὶ κατόδου. ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρᾷ τάδε. «ἐπὶ μὲν τέσσερας Βάττους καὶ Ἀρκε-

liarchost viszont Arkesilaosnak Eryxo nevű felesége kerítette tőrbe
és fosztotta meg életétől.[141] A királyságot Arkesilaosnak Battos nevű 161
fia vette át, a ki görbe lába miatt sántán járt. A kyreneiek most
szenvedett vereségük miatt követeket küldöttek Delphoiba s meg-
kérdezték, hogy milyen alkotmány alatt élhetnének a legboldo-
gabban. A Pythia pedig arra buzdította őket, hogy az arkadiai
Mantineából hozzanak maguknak alkotmányrendezőt. A kyrene-
iek kérelmére tehát a mantineabeliek egyik legtekintélyesebb pol-
gárukat küldték hozzájuk, a kinek Demonax volt a neve. Mikor ez
az ember Kyrenébe ment és a viszonyokat megismerte, a várost kö-
vetkezőkép osztotta föl három kerületre: a theraibeliek szomszé-
daiakkal együtt lakták az első kerületet, a peloponnesosiak és a
krétaiak a másodikat, a többi szigetlakók pedig a harmadikat.
Battos királynak sérthetetlen földbirtokot és a papi áldozatot jut-
tatta, a többi régibb királyi jogokat azonban a népnek adta át.[142]
Battos életében tehát így valának a dolgok; de fiának, Arkesilaos- 162
nak idejében nagy zavargás támadt a királyi jogok miatt. Mert Arke-
silaos, a sánta Battosnak és Pheretimének fia, kijelentette, hogy
nem tűri azt az alkotmányt, melyet a mantineabeli Demonax
csinált, és őseinek kiváltságait követelte vissza. De a kitört lázadás-
ban legyőzetvén, Samosba szökött, míg anyja a kyprosi Salamisba
menekült. Ez időtájt Salamisban Euelthon uralkodott.[143] Az ő aján-
déka Delphoiban az a szemrevaló füstölő edény, mely a korintho-
siak kincsesházában van. Mikor Pheretime hozzá érkezett, sereget
kért tőle, mely őt és fiát Kyrenébe vezetné vissza; de Euelthon
mindent inkább adott neki, csak sereget nem. A nő elfogadta az
ajándékokat, s ezt mondta rájuk, hogy mindez nagyon szép, de
még szebb volna, ha a kért sereget megadná. Minthogy minden
ajándékra ezt a megjegyzést hangoztatá, Euelthon végre egy arany
orsót és rokkát, melyen gyapjú is volt, küldött neki ajándékul.
Midőn pedig Pheretime ismét azt a megjegyzést mondta izenetűl,
azt felelte vissza Euelthon, hogy ilyen ajándékok illetik meg a
nőket, nem pedig hadsereg. Időközben Arkesilaos Samosban gyűj- 163
tött embereket földosztással kecsegtetvén őket, s midőn már nagy
sereget vert össze, jóslatkérőt küldött visszatérése ügyében. A Py-
thia pedig ezt a jóslatot adta neki: «Négy Battosra és négy Arke-

σίλεως τέσσερας, ὀκτὼ ἀδρῶν γενεάς, διδοῖ ὑμῖν Λοξίης βασιλεῦειν Κυρήνης· πλέον μέντοι τούτου οὐδὲ πειρᾶσθαι παραινέει. σὺ μέντοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν ἐς τὴν σεωυτοῦ. ἢν δὲ τὴν κάμινον εὕρῃς πλέην ἀμφορέων, μὴ ἐξοπτήσῃς τοὺς ἀμφορέας ἀλλ' ἀπόπεμπε κατ' οὖρον. εἰ δὲ ἐξοπτήσεις τὴν κάμινον, μὴ ἐσέλθῃς ἐς τὴν ἀμφίρρυτον· εἰ δὲ μή, ἀποθανέεαι καὶ αὐτὸς καὶ ταῦρος ὁ καλλιστεύων.» ταῦτα ἡ Πυθίη Ἀρκεσίλεῳ χρᾷ.
164 ὁ δὲ παραλαβὼν τοὺς ἐκ τῆς Σάμου κατῆλθε ἐς τὴν Κυρήνην, καὶ ἐπικρατήσας τῶν πρηγμάτων τοῦ μαντηίου οὐκ ἐμέμνητο, ἀλλὰ δίκας τοὺς ἀντιστασιώτας αἴτεε τῆς ἑωυτοῦ φυγῆς. τῶν δὲ οἱ μὲν τὸ παράπαν ἐκ τῆς χώρης ἀπαλλάσσοντο, τοὺς δέ τινας χειρωσάμενος ὁ Ἀρκεσίλεως ἐς Κύπρον ἀπέστειλε ἐπὶ διαφθορῇ. τούτους μέν νυν Κνίδιοι ἀπενειχθέντας πρὸς τὴν σφετέρην ἐρρύσαντο καὶ ἐς Θήρην ἀπέστειλαν· ἑτέρους δέ τινας τῶν Κυρηναίων ἐς πύργον μέγαν Ἀγλωμάχου καταφυγόντας ἰδιωτικὸν ὕλην περινήσας ὁ Ἀρκεσίλεως ἐνέπρησε. μαθὼν δὲ ἐπ' ἐξεργασμένοισι τὸ μαντήιον ἐὸν τοῦτο, ὅτι μιν ἡ Πυθίη οὐκ ἔα εὑρόντα ἐν τῇ καμίνῳ τοὺς ἀμφορέας ἐξοπτῆσαι, ἔργετο ἑκὼν τῆς τῶν Κυρηναίων πόλιος, δειμαίνων τε τὸν κεχρησμένον θάνατον καὶ δοκέων ἀμφίρρυτον τὴν Κυρήνην εἶναι. εἶχε δὲ γυναῖκα συγγενέα ἑωυτοῦ, θυγατέρα δὲ τῶν Βαρκαίων τοῦ βασιλέος, τῷ οὔνομα ἦν Ἀλάζειρ· παρὰ τοῦτον ἀπικνέεται, καί μιν Βαρκαῖοί τε ἄνδρες καὶ τῶν ἐκ Κυρήνης φυγάδων τινὲς καταμαθόντες ἀγοράζοντα κτείνουσι, πρὸς δὲ καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ἀλάζειρα. Ἀρκεσίλεως μέν νυν εἴτε ἑκὼν εἴτε ἀέκων ἁμαρτὼν τοῦ χρησμοῦ ἐξέπλησε μοῖραν τὴν ἑωυτοῦ.

165 Ἡ δὲ μήτηρ Φερετίμη, ἕως μὲν ὁ Ἀρκεσίλεως ἐν τῇ Βάρκῃ διαιτᾶτο ἐξεργασμένος ἑωυτῷ κακόν, ἡ δὲ εἶχε αὐτὴ τοῦ παιδὸς τὰ γέρεα ἐν Κυρήνῃ καὶ τἆλλα νεμομένη καὶ ἐν βουλῇ παρίζουσα· ἐπείτε δὲ ἔμαθε ἐν τῇ Βάρκῃ ἀποθανόντα οἱ τὸν παῖδα, φεύγουσα οἰχώκεε ἐς Αἴγυπτον. ἦσαν γάρ οἱ ἐκ τοῦ Ἀρκεσίλεω εὐεργεσίαι ἐς Καμβύσεα τὸν Κύρου πεποιημέναι· οὗτος γὰρ ἦν ὁ Ἀρκεσίλεως ὃς Κυρήνην Καμβύσῃ ἔδωκε καὶ φόρον ἐτάξατο. ἀπικομένη δὲ ἐς τὴν Αἴγυπτον ἡ Φερετίμη Ἀρυάνδεω ἱκέτις ἵζετο, τιμωρῆσαι ἑωυτῇ κελεύουσα, προϊσχομένη πρόφασιν ὡς διὰ τὸν μηδισμὸν ὁ παῖς οἱ τέθνηκε.
166 ὁ δὲ Ἀρυάνδης ἦν οὗτος τῆς Αἰγύπτου ὕπαρχος ὑπὸ Καμβύσεω κατεστεώς, ὃς ὑστέρῳ χρόνῳ τούτων παρισούμενος Δαρείῳ διεφθάρη. πυθόμενος γὰρ καὶ ἰδὼν Δαρεῖον ἐπιθυμέοντα μνημόσυνον ἑωυτοῦ

silaosra, tehát nyolcz emberi nemzedékre adja át néktek Loxias Kyrene uralmát, azzal az intelemmel, hogy ezentúl ne is tegyetek próbát.[144] Te csak légy nyugodt, ha haza térsz; de ha a kemenczét edényekkel telve találod, ne égesd ki őket, hanem tedd ki a levegőre. Ha azonban mégis tüzelsz a kemenczében, ne lépj a szigetre, mert különben elpusztulsz, s veled együtt a legszebbik bikád.»[145] Ezt jósolta a Pythia. Arkesilaos erre Samosban összegyűjtött em- 164
bereivel visszament Kyrenébe, és a hatalmat birtokába kerítvén, nem tartotta eszében a jóslatot, hanem számüzetése megtorlása végett törvényszék elé hurczolta a lázadókat. Ezért némelyik örökre kivándorolt hazájából, némelyeket azonban elfogott Arkesilaos és Kyprosba küldte őket a halálbűntetés elszenvedésére. Ezeket a knidosiak, midőn a vihar partjukra vetette, megmentették és Therába vitték. Egynéhány kyrenei egy Aglomachosnak magántulajdonát képező toronyba menekült, ezt azonban Arkesilaos fölhalmozott fahasábokkal felgyújtotta. Csak tette után vette észre, hogy ez volt a jóslat, mely szerint a Pythia nem engedi meg neki, hogy kiégesse az edényeket, ha a kemenczében találja; önként lemondott tehát Kyrene városáról. Félt a megjósolt haláltól, mert Kyrenét nézte a szigetnek. Minthogy rokon felesége volt, Barke királyának, Alazeirnek a leánya, ehhez költözött; de midőn barkei emberek és néhány kyrenei menekült a piaczon meglátták, megölték, azonkívül még apósát, Alazeirt is. Akár önként, akár akaratlanúl vétett tehát Arkesilaos a jóslat ellen, ntólérte végzete.[146]

Míg Arkesilaos Barkéban időzvén, saját bukásán fáradozott, 165
anyja, Pheretime, Kyrenében maga élvezte fiának jogait, végezte a többi teendőket, és részt vett a tanácsülésekben is. Midőn azonban meghallotta, hogy fia Barkéban meghalt, futva menekült Egyiptomba. Arkesilaos ugyanis jó szolgálatokat tett Kyros fiának, Kambysesnek; mert ő volt az, a ki Kyrenét Kambyses fenhatósága alá vetette és adót is fizetett.[147] Pheretime Egyiptomba érkezvén, könyörögve járult Aryandes elé; kérte, hogy álljon boszút érte, azt adva okul, hogy fia méd érzülete miatt szenvedett halált. Ez az 166
Aryandes Egyiptomnak Kambyses által kinevezett helytartója volt, ki később Dareios vetélytársaként veszett el. Megtudta ugyanis, később látta is, hogy Dareios oly emléket akar maga után

λιπέσθαι τοῦτο τὸ μὴ ἄλλῳ εἴη βασιλεῖ κατεργασμένον, ἐμιμέετο τοῦτον, ἐς ὃ ἔλαβε τὸν μισθόν. Δαρεῖος μὲν γὰρ χρυσίον καθαρώτατον ἀπεψήσας ἐς τὸ δυνατώτατον νόμισμα ἐκόψατο, Ἀρυάνδης δὲ ἄρχων Αἰγύπτου ἀργύριον τὠυτὸ τοῦτο ἐποίεε. καὶ νῦν ἐστὶ ἀργύριον καθαρώτατον τὸ Ἀρυανδικόν. μαθὼν δὲ Δαρεῖός μιν ταῦτα ποιεῦντα, αἰτίην οἱ ἄλλην ἐπενείκας ὡς οἱ ἐπανί-
167 σταιτο, ἀπέκτεινε. τότε δὲ οὗτος ὁ Ἀρυάνδης κατοικτείρας Φερετίμην διδοῖ αὐτῇ στρατὸν τὸν ἐξ Αἰγύπτου ἅπαντα καὶ τὸν πεζὸν καὶ τὸν ναυτικόν· στρατηγὸν δὲ τοῦ μὲν πεζοῦ Ἄμασιν ἀπέδεξε ἄνδρα Μαράφιον, τοῦ δὲ ναυτικοῦ Βάδρην ἐόντα Πασαργάδην γένος. πρὶν δὲ ἢ ἀποστεῖλαι τὴν στρατιήν, ὁ Ἀρυάνδης πέμψας ἐς τὴν Βάρκην κήρυκα ἐπυνθάνετο τίς εἴη ὁ Ἀρκεσίλεων ἀποκτείνας. οἱ δὲ Βαρκαῖοι αὐτοὶ ὑπεδέκοντο πάντες· πολλά τε γὰρ καὶ κακὰ πάσχειν ὑπ' αὐτοῦ. πυθόμενος δὲ ταῦτα ὁ Ἀρυάνδης οὕτω δὴ τὴν στρατιὴν ἀπέστειλε ἅμα τῇ Φερετίμῃ. αὕτη μέν νυν αἰτίη πρόσχημα τοῦ λόγου ἐγίνετο, ἀπεπέμπετο δὲ ἡ στρατιή, ὡς ἐμοὶ δοκέειν, ἐπὶ Λιβύης καταστροφῇ. Λιβύων γὰρ δὴ ἔθνεα πολλὰ καὶ παντοῖά ἐστι, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ὀλίγα βασιλέος ἦν ὑπήκοα, τὰ δὲ πλέω ἐφρόντιζε Δαρείου οὐδέν.

168 Οἰκέουσι δὲ κατὰ τάδε Λίβυες. ἀπ' Αἰγύπτου ἀρξάμενοι πρῶτοι Ἀδυρμαχίδαι Λιβύων κατοίκηνται, οἳ νόμοισι μὲν τὰ πλέω Αἰγυπτίοισι χρέωνται, ἐσθῆτα δὲ φορέουσι οἵην περ οἱ ἄλλοι Λίβυες. αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν φέλιον περὶ ἑκατέρῃ τῶν κνημέων φορέουσι χάλκεον· τὰς κεφαλὰς δὲ κομέουσαι, τοὺς φθεῖρας ἐπεὰν λάβωσι τοὺς ἑωυτῆς ἑκάστη ἀντιδάκνει καὶ οὕτω ῥίπτει. οὗτοι δὲ μοῦνοι Λιβύων τοῦτο ἐργάζονται, καὶ τῷ βασιλέι μοῦνοι τὰς παρθένους μελλούσας συνοικέειν ἐπιδεικνύουσι· ἢ δὲ ἂν τῷ βασιλέι ἀρεστὴ γένηται, ὑπὸ τούτου διαπαρθενεύεται. παρήκουσι δὲ οὗτοι οἱ Ἀδυρμαχίδαι ἀπ' Αἰγύπτου μέχρι λιμένος τῷ
169 οὔνομα Πλυνός ἐστι. τούτων δὲ ἔχονται Γιλιγάμαι, νεμόμενοι τὸ πρὸς ἑσπέρην χώρην μέχρι Ἀφροδισιάδος νήσου. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χώρῳ τούτῳ ἥ τε Πλατέα νῆσος ἐπικέεται, τὴν ἔκτισαν οἱ Κυρηναῖοι, καὶ ἐν τῇ ἠπείρῳ Μενέλαος λιμήν ἐστι καὶ Ἄζιρις, τὴν οἱ Κυρηναῖοι οἴκεον· καὶ τὸ σίλφιον ἄρχεται ἀπὸ τούτου, παρήκει δὲ ἀπὸ Πλατέης νήσου μέχρι τοῦ στόματος τῆς Σύρτιος τὸ σίλφιον. νόμοισι δὲ χρέωνται οὗτοι
170 παραπλησίοισι τοῖσι ἑτέροισι. Γιλιγαμέων δὲ ἔχονται τὸ πρὸς

hagyni, a minőt még más király nem készíttetett; utánozni akarta tehát, s ezért kapta meg jutalmát. Dareios a legtisztább aranyat a lehető legnagyobb mértékben megfinomította, s ebből veretett pénzt; Aryandes pedig mint Egyiptom kormányzója ugyanezt tette az ezüsttel; s most valóban az aryandikus ezüst a legtisztább. De midőn e tettéről Dareios értesült, azon ürügy alatt, hogy t. i. ellene lázadást szít, megölette.[148] Akkor azonban ez az Aryandes 167
megszánta Pheretimét és rendelkezésére bocsátotta Egyiptomban összes szárazföldi és tengeri hadát; a szárazföldi hadsereg élére a maraphius eredetű Amasist állította, a tengeri hadsereg vezére pedig a Pasargadaiból származó Badres vala. De mielőtt hadát megindította volna, Aryandes követet küldött Barkéba, hogy megtudakolja, ki volt Arkesilaos gyilkosa; a barkeiek valamennyien magukra vállalták a bűnt, mert sok méltatlanságot szenvedtek tőle. E válasz vétele után Aryandes megindította hadát Pheretimével, s ezt az ürügyet hozták is fel a dologban; de a hadsereg véleményem szerint Libyának a meghódítása végett küldetett el. Mert Libyát sok mindenféle nép lakja, s csak kevesen voltak a királynak alattvalói; nagy része pedig mitsem törődött Dareiossal.

A libyai népek a következő sorrendben laknak. Egyiptomnál 168
kezdve az első libyai nép az *adyrmachidák*, a kik nagyrészt egyiptomi szokások szerint élnek, ruházatuk azonban olyan, a minőt a többi libyaiak hordanak. Feleségeik mindkét lábukszárán érczszalagot viselnek; hajukat megnövesztik, s ha az asszony tetűt fog, megharapja és úgy dobja el. Ők az egyedüliek a libyaiak közül, a kik így tesznek, s egyedül ők mutatják be a királynak menyasszony-leányokat; a melyik azután a királynak legjobban tetszik, azt ő fosztja meg szüzességétől. Ezek az adyrmachidák Egyiptomtól a Plynos nevű kikötőig laknak. Utánuk következnek 169
a *giligamák*, a kiknek nyugat felé Aphrodisias szigetéig terjed a birtokuk. Ezen földrész mentében fekszik Platea szigete, melyet a kyreneiek alapítottak, a szárazon pedig a kyreneiek által lakott Menelaos- és Aziris-kikötő. E vidéken már kezd nőni a silphium, s Platea szigetétől kezdve a Syrtis torkolatáig tenyészik.[149] A népnek szokásai olyanok, mint a többieké. A giligamáknak nyugati szom- 170

ἑσπέρης Ἀσβύσται· οὗτοι ὑπὲρ Κυρήνης οἰκέουσι, ἐπὶ θάλασσαν δὲ οὐ κατήκουσι Ἀσβύσται· τὸ γὰρ παρὰ θάλασσαν Κυρηναῖοι νέμονται. τεθριπποβάται δὲ οὐκ ἧκιστα ἀλλὰ μάλιστα Λιβύων εἰσί, νόμους δὲ τοὺς πλεῦνας μιμέεσθαι ἐπιτηδεύουσι τοὺς Κυ-
171 ρηναίων. Ἀσβυστέων δὲ ἔχονται τὸ πρὸς ἑσπέρης Αὐσχίσαι· οὗτοι ὑπὲρ Βάρκης οἰκέουσι, κατήκοντες ἐπὶ θάλασσαν κατ' Εὐεσπερίδας. Αὐσχισέων δὲ κατὰ μέσον τῆς χώρης οἰκέουσι Βάκαλες, ὀλίγον ἔθνος, κατήκοντες ἐπὶ θάλασσαν κατὰ Ταύχειρα πόλιν τῆς Βαρκαίης· νόμοισι δὲ τοῖσι αὐτοῖσι χρέωνται τοῖσι
172 καὶ οἱ ὑπὲρ Κυρήνης. Αὐσχισέων δὲ τούτων τὸ πρὸς ἑσπέρης ἔχονται Νασαμῶνες, ἔθνος ἐὸν πολλόν, οἳ τὸ θέρος καταλείποντες ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ τὰ πρόβατα ἀναβαίνουσι ἐς Αὔγιλα χῶρον ὀπωριεῦντες τοὺς φοίνικας· οἱ δὲ πολλοὶ καὶ ἀμφιλαφέες πεφύκασι, πάντες ἐόντες καρποφόροι. τοὺς δὲ ἀττελέβους ἐπεὰν θηρεύσωσι, αὐήναντες πρὸς τὸν ἥλιον καταλέουσι καὶ ἔπειτα ἐπὶ γάλα ἐπιπάσσοντες πίνουσι. γυναῖκας δὲ νομίζοντες πολλὰς ἔχειν ἕκαστος ἐπίκοινον αὐτέων τὴν μῖξιν ποιεῦνται τρόπῳ παραπλησίῳ τῷ καὶ Μασσαγέται· ἐπεὰν σκίπωνα προστήσωνται, μίσγονται. πρῶτον δὲ γαμέοντος Νασαμῶνος ἀνδρὸς νόμος ἐστὶ τὴν νύμφην νυκτὶ τῇ πρώτῃ διὰ πάντων διεξελθεῖν τῶν δαιτυμόνων μισγομένην· τῶν δὲ ὡς ἕκαστός οἱ μιχθῇ, διδοῖ δῶρον τὸ ἂν ἔχῃ φερόμενος ἐξ οἴκου. ὁρκίοισι δὲ καὶ μαντικῇ χρέωνται τοιῇδε. ὀμνύουσι μὲν τοὺς παρὰ σφίσι ἄνδρας δικαιοτάτους καὶ ἀρίστους λεγομένους γενέσθαι, τούτους, τῶν τύμβων ἁπτόμενοι. μαντεύονται δὲ ἐπὶ τῶν προγόνων φοιτέοντες τὰ σήματα, καὶ κατευξάμενοι ἐπικατακοιμῶνται· τὸ δ' ἂν ἴδῃ ἐν τῇ ὄψι ἐνύπνιον, τούτῳ χρᾶται. πίστισι δὲ τοιῇσιδε χρέωνται. ἐκ τῆς χειρὸς διδοῖ πιεῖν καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς τοῦ ἑτέρου πίνει· ἢν δὲ μὴ ἔχωσι ὑγρὸν μηδέν, οἱ δὲ τῆς χαμᾶθεν σποδοῦ λαβόντες λείχουσι.

173 Νασαμῶσι δὲ προσόμουροί εἰσι Ψύλλοι· οὗτοι ἐξαπολώλασι τρόπῳ τοιῷδε. ὁ νότος σφι πνέων ἄνεμος τὰ ἔλυτρα τῶν ὑδάτων ἐξηύηνε, ἡ δὲ χώρη σφι ἅπασα ἐντὸς ἐοῦσα τῆς Σύρτιος ἦν ἄνυδρος· οἱ δὲ βουλευσάμενοι κοινῷ λόγῳ ἐστρατεύοντο ἐπὶ τὸν νότον (λέγω δὲ ταῦτα τὰ λέγουσι Λίβυες), καὶ ἐπείτε ἐγίνοντο ἐν τῇ ψάμμῳ, πνεύσας ὁ νότος κατέχωσέ σφεας. ἐξαπολομένων δὲ τούτων ἔχουσι τὴν χώρην οἱ Νασαμῶνες.

174 Τούτων δὲ κατύπερθε πρὸς νότον ἄνεμον ἐν τῇ θηριώδεϊ οἰκέουσι Γαράμαντες, οἳ πάντα ἄνθρωπον φεύγουσι καὶ παντὸς ὁμιλίην,

szédaik az *asbysták*. Ezek Kyrene városán túl laknak, de a tengerig nem terjeszkednek, mert a tenger melléke a kyreneiek birtoka. Négyfogatú kocsikon leginkább ők járnak a lybiaiak között, legtöbb szokásukban pedig a kyreneieket utánozzák. Az asbysták- 171
kal nyugaton az *auschisák* határosak; ezek Barke városán túl laknak és a tenger mellett fekvő Euesperides helységig terjeszkednek.[150] Az auschisák birtokának közepén laknak a *bakalok*, egy kis nép, mely egészen a tengerig, a Barke birtokához tartozó Taucheira városáig huzódik.[151] Szokásaik ugyanolyanok, mint a Kyrene fölött lakó népeké. Az auschisáktól nyugatra következnek a *nasa-* 172
monok, egy nagy nép, mely nyáron a tengerpart mellett hagyja nyájait és Augila vidékére[152] megy datolyát aratni; datolyafa ugyanis nagyon sok terem itt, magasra nő és gyümölcstermő. Sáskákra is vadásznak, s ha megfogták, a napon megszárítva megőrlik, majd tejre hintve megiszszák. Minden ember több feleséget szokott tartani, s ezeket közösen ép úgy termékenyítik meg, mint a massageták; ugyanis botot szúrnak a földbe, azután összeölelkeznek. Ha nasamon ember megházasodik, az első éjjel minden vendég egymásután szokott hálni a menyasszonynyal; s a mint meghált, átadja ajándékát, a mit hazulról magával hozott. Következő szokásaik vannak az esküre és a jóslásra vonatkozólag. Legigazságosabb és legkiválóbb férfiaiknak sírjaira teszik a kezöket és úgy esküsznek. Ha pedig jóslatot akarnak, őseik sírjaihoz mennek; ott imádkozva rája feküsznek, s a mit az illető álmában látott, azt fogadja jóslatul. Szövetséget úgy kötnek, hogy egyik a másiknak kezéből iszik; ha pedig nincs semmi folyadékuk, port vesznek föl a földről és megnyalják.

A nasamonok mellett laknak a *psyllusok*; ezek a következő 173
módon pusztultak el: a déli szél fuvalma kiszárította vízmedenczéiket, a Syrtis mellett elterülő földrész pedig viztelen. Ők tehát közös tanácskozás után hadat indítottak a déli szél ellen (én itt úgy beszélek, a mint a libyaiak mesélték,) s mikor a homokvidékhez értek, a déli szél fuvása eltemette őket. Elpusztulásuk után a nasamonok lettek földjüknek urai. 174

Délre a nasamonokon túl, a vadállatok földjén laknak a *garamantok*, a kik minden emberi társaságot és érintkezést kerülnek;

καὶ οὔτε ὅπλον ἐκτέαται ἀρήιον οὐδὲν οὔτε ἀμύνεσθαι ἐπιστέαται.
175 οὗτοι μὲν δὴ κατύπερθε οἰκέουσι Νασαμώνων· τὸ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν ἔχονται τὸ πρὸς ἑσπέρης Μάκαι, οἳ λόφους κείρονται, τὸ μὲν μέσον τῶν τριχῶν ἀνιέντες αὔξεσθαι, τὰ δὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν κείροντες ἐν χροΐ, ἐς δὲ τὸν πόλεμον στρουθῶν καταγαίων δορὰς φορέουσι προβλήματα. διὰ δὲ αὐτῶν Κῖνυψ ποταμὸς ῥέων ἐκ λόφου καλευμένου Χαρίτων ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ. ὁ δὲ λόφος οὗτος ὁ Χαρίτων δασὺς ἴδησί ἐστι, ἐούσης τῆς ἄλλης τῆς προκαταλεχθείσης Λιβύης ψιλῆς· ἀπὸ θαλάσσης δὲ ἐς αὐτὸν
176 στάδιοι διηκόσιοί εἰσι. Μακέων δὲ τούτων ἐχόμενοι Γινδᾶνές εἰσι, τῶν αἱ γυναῖκες περισφύρια δερμάτων πολλὰ ἑκάστη φορέει κατὰ τοιόνδε τι, ὡς λέγεται· κατ' ἄνδρα ἕκαστον μιχθέντα περισφύριον περιδέεται· ἡ δὲ ἂν πλεῖστα ἔχῃ, αὕτη
177 ἀρίστη δέδοκται εἶναι ὡς ὑπὸ πλείστων ἀνδρῶν φιληθεῖσα. ἀκτὴν δὲ προέχουσαν ἐς τὸν πόντον τούτων τῶν Γινδάνων νέμονται Λωτοφάγοι, οἳ τὸν καρπὸν μοῦνον τοῦ λωτοῦ τρώγοντες ζώουσι. ὁ δὲ τοῦ λωτοῦ καρπὸς ἐστὶ μέγαθος ὅσον τε τῆς σχίνου, γλυκύτητα δὲ τοῦ φοίνικος τῷ καρπῷ προσείκελος. ποιεῦνται δὲ ἐκ
178 τοῦ καρποῦ τούτου οἱ Λωτοφάγοι καὶ οἶνον. Λωτοφάγων δὲ τὸ παρὰ θάλασσαν ἔχονται Μάχλυες, τῷ λωτῷ μὲν καὶ οὗτοι χρεώμενοι, ἀτὰρ ἧσσόν γε τῶν πρότερον λεχθέντων. κατήκουσι δὲ ἐπὶ ποταμὸν μέγαν τῷ οὔνομα Τρίτων ἐστί· ἐκδιδοῖ δὲ οὗτος ἐς λίμνην μεγάλην Τριτωνίδα· ἐν δὲ αὐτῇ νῆσος ἔνι τῇ οὔνομα Φλά. ταύτην δὲ τὴν νῆσον Λακεδαιμονίοισί φασι λόγιον εἶναι
179 κτίσαι. ἔστι δὲ καὶ ὅδε λόγος λεγόμενος. Ἰήσονα, ἐπείτε οἱ ἐξεργάσθη ὑπὸ τῷ Πηλίῳ ἡ Ἀργώ, ἐσθέμενον ἐς αὐτὴν ἄλλην τε ἑκατόμβην καὶ δὴ καὶ τρίποδα χάλκεον περιπλώειν Πελοπόννησον, βουλόμενον ἐς Δελφοὺς ἀπικέσθαι. καί μιν, ὡς πλέοντα γενέσθαι κατὰ Μαλέην, ὑπολαβεῖν ἄνεμον βορέην καὶ ἀποφέρειν πρὸς τὴν Λιβύην· πρὶν δὲ κατιδέσθαι γῆν, ἐν τοῖσι βράχεσι γενέσθαι λίμνης τῆς Τριτωνίδος. καί οἱ ἀπορέοντι τὴν ἐξαγωγὴν λόγος ἐστὶ φανῆναι Τρίτωνα καὶ κελεύειν τὸν Ἰήσονα ἑωυτῷ δοῦναι τὸν τρίποδα, φάμενόν σφι καὶ τὸν πόρον δέξειν καὶ ἀπήμονας ἀποστελέειν. πειθομένου δὲ τοῦ Ἰήσονος οὕτω δὴ τόν τε διέκπλοον τῶν βραχέων δεικνύναι τὸν Τρίτωνά σφι καὶ τὸν τρίποδα θεῖναι ἐν τῷ ἑωυτοῦ ἱρῷ, ἐπιθεσπίσαντά τε τῷ τρίποδι καὶ τοῖσι σὺν Ἰήσονι σημήναντα τὸν πάντα

semmiféle harczi fegyvert nem használnak, sem magukat védeni nem tudják. Ezek laknak tehát a nasamonokon tól; nyugatra 175
pedig, a tenger mellékén következnek a *makák*, a kik úgy nyírják hajukat, hogy egy fonatuk marad a fejbúbon, a mennyiben a hajat középütt meg hagyják nőni, két oldalon pedig bőrig lenyírják. Háborúban strucznak a bőrét viselik pajzs gyanánt. Földjükön át folyik a Kinyps, mely az úgynevezett Charisok dombjából ered és a tengerbe ömlik.[153] Ezt a Charisok dombját sűrü erdő borítja, míg Libyának többi, eddig leirt része csupasz. A domb a tengertől két-
száz stadium távolságnyira van. Ezen makáknak szomszédai a 176
gindanok; asszonyaik mindegyike sok bőrt visel a lábaszárán, állítólag azon okból, hogy a hány emberrel hál, annyi bőrt köt magára; a kin azután legtöbb található, azt tartják a legkiválóbbnak, mert azt szereti a legtöbb ember. Ezen gindanok földjénél 177
egy hegyfok nyúlik a tengerbe, s ezen laknak a *lotophagusok*, a kik csupán a lotosznak gyümölcsével táplálkoznak. A lotoszgyümölcs olyan nagy mint a mastix-mézga, s édessége a datolyáéhoz hasonló. A lotophagusok e gyümölcsből bort is készítenek.[154] Utánuk 178
következnek a tenger mellett a *machlyak*; ezeknek is a lotosz a táplálékuk, de kisebb mértékben, mint a lotophagusoknak. Földbirtokuk egy nagy folyóig ér, melynek Triton a neve és egy nagy Tritonis nevű tóba szakad.[155] Itt a tóban van egy sziget, Phla a neve, s a hagyomány szerint a lakedaimoniaknak egy jóslat értelmében be kellett volna gyarmatosítaniok. A hagyományt következőkép 179
is beszélik: mikor Iason a Pelion hegy tövében Argo hajóját fölépítette, belerakta a rendes hekatomba-áldozatot, azonfelül egy ércztripuszt, és megkerülte a Peloponnesost, mert Delphoiba akart jutni. A mint azonban Malea mellett hajózott, az északi szél tova ragadta és Libyáig vetette; s még mielőtt meglátta volna a földet, már is a Tritonis tavának zátonyaiba került. A monda szerint mikor a kijárást nem tudta megtalálni, megjelent neki Triton és fölszólította, hogy ajánlja föl neki a tripuszt; megigérte, hogy azután megmutatja neki a kijárást és sértetlenül útnak bocsátja. Minthogy tehát Iason megtette kívánságát, Triton megmutatta a zátonyokból kivezető útat, a tripuszt pedig saját templomában állította föl; azután ráült s Iasonnak és társainak feltárta az egész

λόγον, ὡς ἐπεὰν τὸν τρίποδα κομίσηται τῶν ἐκγόνων τις τῶν ἐν τῇ Ἀργοῖ συμπλεόντων, τότε ἑκατὸν πόλιας οἰκῆσαι περὶ τὴν Τριτωνίδα λίμνην Ἑλληνίδας πᾶσαν εἶναι ἀνάγκην. ταῦτα ἀκούσαντας τοὺς ἐπιχωρίους τῶν Λιβύων κρύψαι τὸν τρίποδα.

180 Τούτων δὲ ἔχονται τῶν Μαχλύων Αὐσέες· οὗτοι δὲ καὶ οἱ Μάχλυες πέριξ τὴν Τριτωνίδα λίμνην οἰκέουσι, τὸ μέσον δὲ σφι οὐρίζει ὁ Τρίτων. καὶ οἱ μὲν Μάχλυες τὰ ὀπίσω κομέουσι τῆς κεφαλῆς, οἱ δὲ Αὐσέες τὰ ἔμπροσθε. ὁρτῇ δὲ ἐνιαυσίῃ Ἀθηναίης αἱ παρθένοι αὐτῶν δίχα διαστᾶσαι μάχονται πρὸς ἀλλήλας λίθοισί τε καὶ ξύλοισι, τῷ αὐθιγενέι θεῷ λέγουσαι τὰ πάτρια ἀποτελέειν, τὴν Ἀθηναίην καλέομεν. τὰς δὲ ἀποθνησκούσας τῶν παρθένων ἐκ τῶν τρωμάτων ψευδοπαρθένους καλέουσι. πρὶν δὲ ἀνεῖναι αὐτὰς μάχεσθαι, τάδε ποιεῦσι. κοινῇ παρθένον τὴν καλλιστεύουσαν ἑκάστοτε κοσμήσαντες κυνέῃ τε Κορινθίῃ καὶ πανοπλίῃ Ἑλληνικῇ καὶ ἐπ' ἅρμα ἀναβιβάσαντες περιάγουσι τὴν λίμνην κύκλῳ. ὁτέοισι δὲ τὸ πάλαι ἐκόσμεον τὰς παρθένους πρὶν ἤ σφι Ἕλληνας παροικισθῆναι, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, δοκέω δ' ὦν Αἰγυπτίοισι ὅπλοισι κοσμέεσθαι αὐτάς· ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ κράνος φημὶ ἀπῖχθαι ἐς τοὺς Ἕλληνας. τὴν δὲ Ἀθηναίην φασὶ Ποσειδέωνος εἶναι θυγατέρα καὶ τῆς Τριτωνίδος λίμνης, καί μιν μεμφθεῖσάν τι τῷ πατρὶ δοῦναι ἑωυτὴν τῷ Διί, τὸν δὲ Δία ἑωυτοῦ μιν ποιήσασθαι θυγατέρα. ταῦτα μὲν λέγουσι, μίξιν δὲ ἐπίκοινον τῶν γυναικῶν ποιέονται, οὔτε συνοικέοντες κτηνηδόν τε μισγόμενοι. ἐπεὰν δὲ γυναικὶ τὸ παιδίον ἀδρὸν γένηται, συμφοιτέουσι ἐς τὠυτὸ οἱ ἄνδρες τρίτου μηνός, καὶ τῷ ἂν οἰκῇ τῶν ἀνδρῶν τὸ παιδίον, τούτου παῖς νομίζεται.

181 Οὗτοι μὲν οἱ παραθαλάσσιοι τῶν νομάδων Λιβύων εἰρέαται, ὑπὲρ δὲ τούτων ἐς μεσόγαιαν ἡ θηριώδης ἐστὶ Λιβύη, ὑπὲρ δὲ τῆς θηριώδεος ὀφρύη ψάμμης κατήκει, παρατείνουσα ἀπὸ Θηβέων τῶν Αἰγυπτιέων ἐπ' Ἡρακλέας στήλας. ἐν δὲ τῇ ὀφρύῃ ταύτῃ μάλιστα διὰ δέκα ἡμερέων ὁδοῦ ἅλός ἐστι τρύφεα κατὰ χόνδρους μεγάλους ἐν κολωνοῖσι, καὶ ἐν κορυφῇσι ἑκάστου τοῦ κολωνοῦ ἀνακοντίζει ἐκ μέσου τοῦ ἅλὸς ὕδωρ ψυχρὸν καὶ γλυκύ, περὶ δὲ αὐτὸ ἄνθρωποι οἰκέουσι ἔσχατοι πρὸς τῆς ἐρήμου καὶ ὑπὲρ τῆς θηριώδεος, πρῶτοι μὲν ἀπὸ Θηβέων διὰ δέκα ἡμερέων ὁδοῦ Ἀμμώνιοι, ἔχοντες τὸ ἱρὸν ἀπὸ τοῦ Θηβαιέος Διός· καὶ γὰρ τὸ ἐν Θήβῃσι, ὡς καὶ πρότερον εἴρηταί μοι,

dolgot: ha az Argonauták utódai közül valaki a tripuszt elviszi, akkor szükségkép száz görög városnak kell a Tritonis tava körül épülnie. Mikor ezt a bennszülött libyaiak meghallották, a tripuszt elrejtették.

Ezen machlyaknak szomszédai az *auseok*. Ők is a Tritonis 180
tava körül laknak, mint a machlyak, s közöttük a Triton folyó képezi a határt. A machlyak fejüknek hátsó részén növesztik meg hajukat, az auseok viszont elől. A leányok évenként egyszer, Athene ünnepén, két részre oszolva kövekkel és fadorongokkal küzdenek egymás ellen, állítólag azért, hogy így őseik szokása szerint fejezzék ki tiszteletüket a bennszülött isten iránt, a kit mi Athenenek hívunk. A mely leány ilyenkor sebében meghal, azt álszüznek mondják. Mielőtt azonban a küzdelemhez fognak, a következő szertartást végzik: azt a leányt, kit az egész nép a legszebbnek tart, korinthosi sisakkal és teljes görög fegyverdíszben kocsira ültetik és körülviszik a tó körül. Hogy mivel diszítették föl a leányokat régente, mielőtt görögök náluk letelepedtek, azt nem tudom megmondani; de azt hiszem, hogy egyiptomi fegyverekkel diszítették fel őket; mert nézetem szerint a pajzs és sisak Egyiptomból jött Görögországba.[156] Az auseok szavai szerint Athene Poseidonnak és Tritonis tavának a leánya, Tritonis azonban férjére megharagudván, Zeusnak engedte át magát, a ki azután leányává fogadta. A nőkkel nem élnek házasságban, hanem közösen használják és barom módjára közösülnek. Mikor pedig a nőnek gyermeke felnőtt, három hónap leforgása alatt összegyűlnek nála a férfiak, s a melyikhez leginkább hasonlít, azt jelölik ki atyjául.

Ezek azok a nomád libyaiak, a kik a tenger mellett laknak. 181
Rajtok túl a szárazföld felé terül el a vadállat-lakta Libya, azontúl pedig egy homokréteg, mely az egyiptomi Thebaitól Herakles oszlopáig huzódik.[157] Ezen rétegen minden tíz napi távolságban sódarabok találhatók nagy tömegben a dombokon, s minden dombnak a csúcsán édes hideg víz fakad a só közepéből; körülöttük laknak Libyában az utolsó emberek a pusztaság határán, a vadállat-lakta vidéken túl.[158] E népek közül az elsők a Thebaitól tíz napnyi távolságra lakó *ammoniusok*, a kiknek templomuk a thebaibeli Zeusénak mása, mert mint már előbb említettem, Zeusnak

κριοπρόσωπον τοῦ Διὸς τῶγαλμά ἐστι. τυγχάνει δὲ καὶ ἄλλο σφι ὕδωρ κρηναῖον ἐόν, τὸ τὸν μὲν ὄρθρον γίνεται χλιαρόν, ἀγορῆς δὲ πληθούσης ψυχρότερον, μεσαμβρίη τε ἐστὶ καὶ τὸ κάρτα γίνεται ψυχρόν· τχνικαῦτα δὲ ἄρδουσι τοὺς κήπους· ἀποκλινομένης δὲ τῆς ἡμέρης ὑπίεται τοῦ ψυχροῦ, ἐς ὃ δύεταί τε ὁ ἥλιος καὶ τὸ ὕδωρ γίνεται χλιαρόν· ἐπὶ δὲ μᾶλλον ἰὸν ἐς τὸ θερμὸν ἐς μέσας νύκτας πελάζει, τηνικαῦτα δὲ ζέει ἀμβολάδην· παρέρχονταί τε μέσαι νύκτες καὶ ψύχεται μέχρι ἐς ἠῶ. ἐπίκλησιν δὲ αὕτη ἡ κρήνη καλέεται ἡλίου.

182 Μετὰ δὲ Ἀμμωνίους, διὰ τῆς ὀφρύης τῆς ψάμμου δι' ἀλλέων δέκα ἡμερέων ὁδοῦ κολωνός τε ἁλός ἐστι ὅμοιος τῷ Ἀμμωνίῳ καὶ ὕδωρ, καὶ ἄνθρωποι περὶ αὐτὸν οἰκέουσι· τῷ δὲ χώρῳ τούτῳ οὔνομα Αὔγιλά ἐστι. ἐς τοῦτον τὸν χῶρον οἱ Νασαμῶνες
183 ὀπωριεῦντες τοὺς φοίνικας φοιτέουσι. ἀπὸ δὲ Αὐγίλων διὰ δέκα ἡμερέων ἀλλέων ὁδοῦ ἕτερος ἁλὸς κολωνὸς καὶ ὕδωρ καὶ φοίνικες καρποφόροι πολλοί, κατά περ καὶ ἐν τοῖσι ἑτέροισι· καὶ ἄνθρωποι οἰκέουσι ἐν αὐτῷ τοῖσι οὔνομα Γαράμαντές ἐστι, ἔθνος μέγα ἰσχυρῶς, οἳ ἐπὶ τὸν ἅλα γῆν ἐπιφορέοντες οὕτω σπείρουσι. συντομώτατον δ' ἐστὶ ἐς τοὺς Λωτοφάγους, ἐκ τῶν τριήκοντα ἡμερέων ἐς αὐτοὺς ὁδός ἐστι· ἐν τοῖσι καὶ οἱ ὀπισθονόμοι βόες γίνονται· ὀπισθονόμοι δὲ διὰ τόδε εἰσί. τὰ κέρεα ἔχουσι κεκυφότα ἐς τὸ ἔμπροσθε· διὰ τοῦτο ὀπίσω ἀναχωρέοντες νέμονται· ἐς γὰρ τὸ ἔμπροσθε οὐκ οἷοί τε εἰσὶ προεμβαλλόντων ἐς τὴν γῆν τῶν κερέων. ἄλλο δὲ οὐδὲν διαφέρουσι τῶν ἄλλων βοῶν ὅτι μὴ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα ἐς παχύτητά τε καὶ τρῖψιν. οἱ Γαράμαντες δὴ οὗτοι τοὺς τρωγλοδύτας Αἰθίοπας θηρεύουσι τοῖσι τεθρίπποισι· οἱ γὰρ τρωγλοδύται Αἰθίοπες πόδας τάχιστοι ἀνθρώπων πάντων εἰσὶ τῶν ἡμεῖς περὶ λόγους ἀποφερομένους ἀκούομεν. σιτέονται δὲ οἱ τρωγλοδύται ὄφις καὶ σαύρους καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἑρπετῶν· γλῶσσαν δὲ οὐδεμιῇ ἄλλῃ παρομοίην νενομίκασι, ἀλλὰ τετρίγασι κατά περ αἱ νυκτερίδες.

184 Ἀπὸ δὲ Γαραμάντων δι' ἀλλέων δέκα ἡμερέων ὁδοῦ ἄλλος ἁλός τε κολωνὸς καὶ ὕδωρ, καὶ ἄνθρωποι περὶ αὐτὸν οἰκέουσι τοῖσι οὔνομά ἐστι Ἀτάραντες, οἳ ἀνώνυμοί εἰσι μοῦνοι ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν· ἁλέσι μὲν γάρ σφι ἐστὶ Ἀτάραντες οὔνομα, ἐνὶ δὲ ἑκάστῳ αὐτῶν οὔνομα οὐδὲν κέεται. οὗτοι τῷ ἡλίῳ ὑπερβάλλοντι καταρῶνται καὶ πρὸς τούτοισι πάντα τὰ αἰσχρὰ λοιδορέονται, ὅτι σφέας καίων ἐπιτρίβει, αὐτούς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν χώρην αὐτῶν. μετὰ δὲ δι' ἀλλέων δέκα ἡμερέων ὁδοῦ ἄλλος κολωνὸς ἁλὸς καὶ ὕδωρ, καὶ ἄνθρωποι περὶ αὐτὸν οἰκέουσι. ἔχεται δὲ τοῦ ἁλὸς τούτου ὄρος

Thebaiban is kosfejű a szobra. Van az ammoniusoknak még más vízforrásuk is, mely hajnalban langyos, dél felé hidegebb, délben pedig nagyon hideg, s ekkor öntözik meg a kerteket, napnyugta felé a víz veszít hűvösségéből, s mikor a nap lenyugszik, már langyos; minél inkább közeledik az éjfél, annál melegebb lesz a víz, míg éjfélkor szökellve forr; ezután ismét hűlni kezd egészen hajnalig. E forrást a nap forrásának nevezik.[159]

Az ammoniusok után a homokrétegen újabb tíz napnyi útra 182
az ammoniusokéhoz hasonló sóhalom és vízforrás van, s körülötte emberek laknak. Ennek a vidéknek *Augila* a neve, s egészen idáig jönnek a nasamonok datolya-aratásra.[160] Az augilaiak után újabb 183
tíz napnyi útra egy másik sóhalom és vízforrás van, szintúgy sok gyümölcstermő datolyafa, mint egyébütt is e helyeken. Itt is laknak emberek, a kiket *garamantoknak* hívnak, nagyon hatalmas nép, mely földet rak a sórétegre, és úgy vet gabonát. Innen vezet a lotophagusokhoz a legrövidebb út, mely harmincz napig tart.[161] Szintúgy vannak itt hátrálva legelő barmok, melyek azért legelnek hátrálva, mert szarvaik előre vannak görbülve, úgy hogy lehetetlen nekik legelés közben előre menni, mert különben szarvuk a földbe furódnék. Csak ebben a tekintetben különböznek a többi barmoktól, meg talán bőrük vastagságában és keménységében. Ezek a garamantok négylovas szekereken vadásznak a barlanglakó aithiopiaiakra, mert ezeknek vannak a leggyorsabb lábaik mindazon népek közt, a melyekről szóbeszéd útján tudomást szereztünk. A barlanglakóknak kígyó, gyík és más hasonló hüllő a táplálékuk. Nyelvük minden más népétől elüt, s úgy zümmögnek, mint a denevérek.

A garamantoktól újabb tíz napnyi útra egy másik sóhalom és 184
vízforrás van, s körülötte emberek laknak, név szerint az *atarantok;* ők az egyedüli emberek, a kikről tudjuk, hogy neveik nincsenek. Egyetemleg ugyanis garamantoknak hívják őket, de egyiknek sincs azután köztük külön neve. Ezek a napra, ha forrón süt, átkokat szórnak, s azonkívül mindenféle csunya szitkokkal illetik, hogy az embereket és földjüket leperzseli. Tíz napnyi úttal tovább ismét van egy sóhalom és vízforrás, s körülötte emberek laknak. Ezen sóhalom közelében van az a hegy,

τῷ οὔνομά ἐστι Ἄτλας· ἔστι δὲ στεινὸν καὶ κυκλοτερὲς πάντῃ, ὑψηλὸν δὲ οὕτω δή τι λέγεται ὡς τὰς κορυφὰς αὐτοῦ οὐκ οἷά τε εἶναι ἰδέσθαι· οὐδέκοτε γὰρ αὐτὰς ἀπολείπειν νέφεα οὔτε θέρεος οὔτε χειμῶνος. τοῦτο τὸν κίονα τοῦ οὐρανοῦ λέγουσι οἱ ἐπιχώριοι εἶναι. ἐπὶ τούτου τοῦ ὄρεος οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπώνυμοι ἐγένοντο· καλέονται γὰρ Ἄτλαντες. λέγονται δὲ οὔτε ἔμψυχον οὐδὲν σιτέεσθαι οὔτε ἐνύπνια ὁρᾶν.

185 Μέχρι μὲν δὴ τῶν Ἀτλάντων τούτων ἔχω τὰ οὐνόματα τῶν ἐν τῇ ὀφρύῃ κατοικημένων καταλέξαι, τὸ δ' ἀπὸ τούτων οὐκέτι. διήκει δ' ὦν ἡ ὀφρὺη μέχρι Ἡρακλέων στηλέων καὶ τὸ ἔξω τουτέων. ἔστι δὲ ἅλός τε μέταλλον ἐν αὐτῇ διὰ δέκα ἡμερέων ὁδοῦ καὶ ἄνθρωποι οἰκέοντες. τὰ δὲ οἰκία τούτοισι πᾶσι ἐκ τῶν ἁλίνων χόνδρων οἰκοδομέαται. ταῦτα γὰρ ἤδη τῆς Λιβύης ἄνομβρά ἐστι· οὐ γὰρ ἂν ἠδυνέατο μένειν οἱ τοῖχοι ἐόντες ἅλινοι, εἰ ὗε. ὁ δὲ ἅλς αὐτόθι καὶ λευκὸς καὶ πορφύρεος τὸ εἶδος ὀρύσσεται. ὑπὲρ δὲ τῆς ὀφρύης ταύτης τὸ πρὸς νότου καὶ ἐς μεσόγαιαν τῆς Λιβύης ἔρημός καὶ ἄνυδρος καὶ ἄθηρος καὶ ἄνομβρος καὶ ἄξυλός ἐστι ἡ χώρη, καὶ ἰκμάδος ἐστὶ ἐν αὐτῇ οὐδέν.

186 Οὕτω μὴν μέχρι τῆς Τριτωνίδος λίμνης ἀπ' Αἰγύπτου νομάδες εἰσὶ κρεοφάγοι τε καὶ γαλακτοπόται Δίβυες, καὶ θηλέων τε βοῶν οὔτι γευόμενοι, διότι περ οὐδὲ Αἰγύπτιοι, καὶ ὗς οὐ τρέφοντες. βοῶν μέν νυν θηλέων οὐδ' αἱ Κυρηναίων γυναῖκες δικαιεῦσι πατέεσθαι διὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἶσιν, ἀλλὰ καὶ νηστηίας αὐτῇ καὶ ὁρτὰς ἐπιτελέουσι· αἱ δὲ τῶν Βαρκαίων γυναῖκες οὐδὲ ὑῶν
187 πρὸς τῇσι βουσὶ γεύονται. ταῦτα μὲν δὴ οὕτω ἐχει, τὸ δὲ πρὸς ἑσπέρης τῆς Τριτωνίδος λίμνης οὐκέτι νομάδες εἰσὶ Λίβυες, οὐδὲ νόμοισι τοῖσι αὐτοῖσι χρεώμενοι, οὐδὲ κατὰ τὰ παιδία ποιεῦντες οἷόν τι καὶ οἱ νομάδες ἐώθασι ποιέειν. οἱ γὰρ δὴ τῶν Λιβύων νομάδες, εἰ μὲν πάντες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως τοῦτο εἰπεῖν, ποιεῦσι δὲ αὐτῶν συχνοὶ τοιάδε. τῶν παιδίων τῶν σφετέρων, ἐπεὰν τετραέτεα γένηται, οἵσπῃ προβάτων καίουσι τὰς ἐν τῇσι κορυφῇσι φλέβας, μετεξέτεροι δὲ αὐτῶν τὰς ἐν τοῖσι κροτάφοισι, τοῦδε εἵνεκα ὡς μή σφεας ἐς τὸν πάντα χρόνον καταρρέον φλέγμα ἐκ τῆς κεφαλῆς δηλέηται. καὶ διὰ τοῦτό σφεας λέγουσι εἶναι ὑγιηροτάτους. εἰσὶ γὰρ ὡς ἀληθέως Λίβυες ἀνθρώπων πάντων ὑγιηρότατοι τῶν ἡμεῖς ἴδμεν· εἰ μὲν διὰ τοῦτο, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως εἰπεῖν, ὑγιηρότατοι δ' ὦν εἰσί. ἢν δὲ καίουσι τὰ παιδία σπασμὸς ἐπιγένηται, ἐξεύρηταί σφι ἄκος· τράγου γὰρ

melynek Atlas a neve; meredek, mindenfelöl kerek, s állítólag olyan magas, hogy a csúcsát nem lehet látni; mert télen-nyáron mindig felhővel van borítva. A bennszülöttek e hegyet az ég oszlopának nevezik, tőlük is kapták a nevüket, mert *atlantoknak* hívják. Azt mondják róluk, hogy sohasem esznek élő lényt, s hogy soha sincsenek álmaik.

Ezen atlantokig tehát a homokrétegen lakó népeket föl tudom 185
sorolni, tovább azonban már nem. Maga a homokréteg elhuzódik a Herakles oszlopáig, s még ezen túl is. Tíz napnyi távolságra vannak benne sóbányák, a hol emberek laknak, a kiknek házaik sódarabokból vannak építve. Libyának ebben a részében már nincs eső, mert ha esnék, a sófalak nem maradhatnának meg. Kétféle színű sót ásnak itt: fehéret és bíborszinűt. E homokrétegen túl délre, a föld belseje felé Libya pusztaság, nincs a vidéknek se vize, se állatja, se esője, se fája, nincs benne semmiféle csapadék.

Egyiptomtól tehát a Tritonis taváig hússal és tejjel táplál- 186
kozó nomád libyai népek laknak, melyek ép azon okból nem esznek tehénhúst, mint az egyiptomiak, szintúgy nem tenyésztenek sertéseket sem. A tehénhúst a kyrenei nők sem tartják illőnek enni, ép az egyiptomi Isis miatt, a kit bőjtökkel és ünnepekkel tisztelnek. A barkei nők nemcsak a tehénnek, de még a sertésnek a húsát sem eszik. Ezeknél tehát ilyenek a viszonyok; a Tritonis 187
tavától nyugatra a libyaiak már nem nomádok, más szokások szerint élnek, s nem úgy bánnak gyermekeikkel, a mint a nomádok szoktak tenni. Mert a libyai nomádok, vajjon mindnyájan-e, nem tudom pontosan megmondani, de sokan közülök a következőkép járnak el: gyermekeiknek, ha már a négyéves kort elérték, piszkos juhgyapjúval kiégetik a fejükön az ereket, némelyek ezt a halántékon teszik, még pedig azért, hogy így a rheumát egész életükre kipusztítsák a fején; s ezért lennének ők szavaik szerint a legjobb egészségben.[162] Mert tapasztalataink szerint a libyaiak tényleg a legegészségesebb emberek. Vajjon azonban ennek ép ebben keresendő az oka, nem tudom pontosan megmondani. Ha a gyermekeket égetés közben görcs fogja el, arra is találtak gyógyszert: kecskebaknak a hugyát öntik rájuk és így

οὖρον σπείσαντες ῥύονται σφέα. λέγω δὲ τὰ λέγουσι αὐτοὶ Λίβυες.

188 Θυσίαι δὲ τοῖσι νομάσι εἰσὶ αἵδε. ἐπεὰν τοῦ ὠτὸς ἀπαρξωνται τοῦ κτήνεος, ῥιπτέουσι ὑπὲρ τὸν δόμον, τοῦτο δὲ ποιήσαντες ἀποστρέφουσι τὸν αὐχένα αὐτοῦ. θύουσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ μούνοισι. τούτοισι μέν νυν πάντες Λίβυες θύουσι, ἀτὰρ οἱ περὶ τὴν Τριτωνίδα λίμνην νέμοντες τῇ Ἀθηναίῃ μάλιστα, μετὰ δὲ
189 τῷ Τρίτωνι καὶ τῷ Ποσειδέωνι. τὴν δὲ ἄρα ἐσθῆτα καὶ τὰς αἰγίδας τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηναίης ἐκ τῶν Λιβυσσέων ἐποιήσαντο οἱ Ἕλληνες· πλὴν γὰρ ἢ ὅτι σκυτίνη ἡ ἐσθὴς τῶν Λιβυσσέων ἐστὶ καὶ οἱ θύσανοι οἱ ἐκ τῶν αἰγίδων αὐτῇσι οὐκ ὄφιές εἰσι ἀλλὰ ἱμάντινοι, τά γε ἄλλα πάντα κατὰ τὠυτὸ ἔσταλται. καὶ δὴ καὶ τὸ οὔνομα κατηγορέει ὅτι ἐκ Λιβύης ἦκει ἡ στολὴ τῶν Παλλαδίων· αἰγέας γὰρ περιβάλλονται φιλὰς περὶ τὴν ἐσθῆτα θυσανωτὰς αἱ Λίβυσσαι, κεχριμένας ἐρευθεδάνῳ, ἐκ δὲ τῶν αἰγέων τουτέων αἰγίδας οἱ Ἕλληνες μετωνόμασαν. δοκέει δ' ἔμοιγε καὶ ὀλολυγὴ ἐν ἱροῖσι ἐνθαῦτα πρῶτον γενέσθαι· κάρτα γὰρ ταύτῃ χρέωνται καλῶς αἱ Λίβυσσαι. καὶ τέσσερας ἵππους συζευγνύναι παρὰ Λιβύων οἱ Ἕλληνες μεμαθήκασι.
190 θάπτουσι δὲ τοὺς ἀποθνήσκοντας οἱ νομάδες κατά περ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Νασαμώνων· οὗτοι δὲ κατημένους θάπτουσι, φυλάσσοντες, ἐπεὰν ἀπίῃ τὴν ψυχήν, ὅκως μιν κατίσουσι μηδὲ ὕπτιος ἀποθανέεται. οἰκήματα δὲ σύμπηκτα ἐξ ἀνθερίκων ἐνειρμένων περὶ σχοίνους ἐστί, καὶ ταῦτα περιφορητά. νόμοισι μὲν τοιούτοισι οὗτοι χρέωνται.

191 Τὸ δὲ πρὸς ἑσπέρης τοῦ Τρίτωνος ποταμοῦ Αὐσέων ἔχονται ἀροτῆρες ἤδη Λίβυες καὶ οἰκίας νομίζοντες ἐκτῆσθαι, τοῖσι οὔνομα κέεται Μάξυες· οἳ τὰ ἐπὶ δεξιὰ τῶν κεφαλέων κομόωσι τὰ δ' ἐπ' ἀριστερὰ κείρουσι, τὸ δὲ σῶμα χρίονται μίλτῳ. φασὶ δὲ οὗτοι εἶναι τῶν ἐκ Τροίης ἀνδρῶν. ἡ δὲ χώρη αὕτη τε καὶ λοιπὴ τῆς Λιβύης ἡ πρὸς ἑσπέρην πολλῷ θηριωδεστέρη τε καὶ δασυτέρη ἐστὶ τῆς τῶν νομάδων χώρης. ἡ μὲν γὰρ δὴ πρὸς τὴν ἠῶ τῆς Λιβύης, τὴν οἱ νομάδες νέμουσι, ἐστὶ ταπεινή τε καὶ ψαμμώδης μέχρι τοῦ Τρίτωνος ποταμοῦ, ἡ δὲ ἀπὸ τούτου τὸ πρὸς ἑσπέρην ἡ τῶν ἀροτήρων ὀρεινή τε κάρτα καὶ δασέα καὶ θηριώδης· καὶ γὰρ

gyógyítják meg. Mindebben csak azt ismétlem, a mit maguk a libyaiak mondanak.

A nomádok áldozati szokásai a következők: az áldozati 188
állatnak először a fülét vágják le, s átdobják a házon, azután megcsavarják a nyakát és levágják. Csupán a napnak és holdnak áldoznak, a mint különben az összes libyaiak áldoznak ezen isteneknek, kivéve a Tritonis tava körül lakókat, a kik leginkább Athenének hoznak áldozatot, azután Tritonnak és Poseidonnak. A ruházatot, melylyel Athene szobrát díszítik, valamint ægis- 189
pajzsát bizonyára a libyai nőktől vették át a görögök; mert annak a kivételével, hogy a libyai nők ruhái bőrből készülnek, s hogy a bojtokat nem kígyók, hanem bőrszíjak alkotják, más egyéb tekintetben egy és ugyanaz. Maga a név is a mellett bizonyít, hogy a Pallas-szobrok ruházata Libyából ered. Mert a libyai nők csupasz, bojtozott és vörösre festett kecskebőrt vetnek ruhájukra; s ezen kecskebőrről adtak is a görögök nevet az ægis-pajzsnak (= kecskepajzs). Azt hiszem, hogy a vallási szertartások alkalmával hallható hangos kiáltások is innen erednek, mert a libyai nők ezt nagyon sűrűn és kellemesen teszik. Négy lovat egy kocsiba fogni szintén a libyaiaktól tanulták a görögök. A nomád 190
törzsek a nasamonok kivételével ép úgy temetik el halottaikat, mint a görögök. Ezek ugyanis ülő helyzetben temetik el, s vigyáznak, hogy midőn a haldokló kiadja lelkét, felültessék, s ne haljon meg hanyatt fekve. Házaik káka köré font asphodel-szárakból van összealkotva, és egy helyről más helyre vihetők. Ilyen szokásaik vannak e népeknek.

A Triton-folyótól nyugatra az auseok szomszédai már föld- 191
mívelő libyaiak, házakban laknak, s *maxyaknak* hívják. Ezek a hajukat fejüknek jobb részén megnövesztik, a baloldalon pedig lenyírják, s testüket miniummal kenik. Állításuk szerint ők a Trójából kivándorlott embereknek az ivadékaik. Földjük, valamint Libyának nyugatra eső része egyáltalán sokkal gazdagabb vadállatokban és növényzetben, mint a nomád népeknek birtoka; mert a nomádok Libyának keleti részében laknak, s a vidék itt a Triton folyóig alacsony és homokos. Azontúl a földmívelő libyaiak földje már nagyon hegyes, erdős és vadakban gazdag. Mert itt

οἱ ὄφιες οἱ ὑπερμεγάθεες καὶ οἱ λέοντες κατὰ τούτους εἰσὶ καὶ οἱ ἐλέφαντές τε καὶ ἄρκτοι καὶ ἀσπίδες τε καὶ ὄνοι οἱ τὰ κέρεα ἔχοντες καὶ οἱ κυνοκέφαλοι καὶ οἱ ἀκέφαλοι οἱ ἐν τοῖσι στήθεσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ὡς δὴ λέγονταί γε ὑπὸ Λιβύων, καὶ οἱ ἄγριοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἄγριαι καὶ ἄλλα πλήθεϊ
192 πολλὰ θηρία ἀκατάψευστα. κατὰ τοὺς νομάδας δέ ἐστι τούτων οὐδέν, ἀλλ' ἄλλα τοιάδε, πύγαργοι καὶ ζορκάδες καὶ βουβάλιες καὶ ὄνοι, οὐκ οἱ τὰ κέρεα ἔχοντες ἀλλ' ἄλλοι ἄποτοι (οὐ γὰρ δὴ πίνουσι), καὶ ὄρυες, τῶν τὰ κέρεα τοῖσι φοίνιξι οἱ πήχεες ποιεῦνται (μέγαθος δὲ τὸ θηρίον τοῦτο κατὰ βοῦν ἐστι), καὶ βασσάρια καὶ ὕαιναι καὶ ὕστριχες καὶ κριοὶ ἄγριοι καὶ δίκτυες καὶ θῶες καὶ πάνθηρες καὶ βόρυες, καὶ κροκοδείλοι ὅσον τε τριπήχεες χερσαῖοι, τῇσι σαύρῃσι ἐμφερέστατοι, καὶ στρουθοὶ κατάγαιοι, καὶ ὄφιες σμικροί, κέρας ἓν ἕκαστος ἔχοντες· ταῦτά τε δὴ αὐτόθι ἐστὶ θηρία καὶ τὰ περ τῇ ἄλλῃ, πλὴν ἐλάφου τε καὶ ὑὸς ἀγρίου· ἔλαφος δὲ καὶ ὗς ἄγριος ἐν Λιβύῃ πάμπαν οὐκ ἔστι. μυῶν δὲ γένεα τριξὰ αὐτόθι ἐστί· οἱ μὲν δίποδες καλέονται, οἱ δὲ ζεγέριες (τὸ δὲ οὔνομα τοῦτο ἐστὶ μὲν Λιβυστικόν, δύναται δὲ κατ' Ἑλλάδα γλῶσσαν βουνοί), οἱ δὲ ἐχινέες. εἰσὶ δὲ καὶ γαλέαι ἐν τῷ σιλφίῳ γινόμεναι, τῇσι Ταρτησσίῃσι ὁμοιόταται. τοσαῦτα μέν νυν θηρία ἡ τῶν νομάδων Λιβύων γῆ ἔχει, ὅσον ἡμεῖς ἱστορέοντες ἐπὶ μακρότατον οἷοί τε ἐγενόμεθα ἐξικέσθαι.

193 Μαξύων δὲ Λιβύων Ζαύηκες ἔχονται, τοῖσι αἱ γυναῖκες
194 ἡνιχεῦσι τὰ ἅρματα ἐς τὸν πόλεμον. τούτων δὲ Γύζαντες ἔχονται, ἐν τοῖσι μέλι πολλὸν μὲν μέλισσαι κατεργάζονται, πολλῷ δ' ἔτι πλέον λέγεται δημιοεργοὺς ἄνδρας ποιέειν. μιλτοῦνται δ' ὧν πάντες οὗτοι καὶ πιθηκοφαγέουσι· οἱ δέ σφι ἄφθονοι ὅσοι ἐν
195 τοῖσι ὄρεσι γίνονται. κατὰ τούτους δὲ λέγουσι Καρχηδόνιοι κέεσθαι νῆσον τῇ οὔνομα εἶναι Κύραυιν, μῆκος μὲν διηκοσίων σταδίων, πλάτος δὲ στεινήν, διαβατὸν ἐκ τῆς ἠπείρου, ἐλαιέων τε μεστὴν καὶ ἀμπέλων. λίμνην δὲ ἐν αὐτῇ εἶναι, ἐκ τῆς αἱ παρθένοι τῶν ἐπιχωρίων πτεροῖσι ὀρνίθων κεχριμένοισι πίσσῃ ἐκ τῆς ἰλύος ψῆγμα ἀναφέρουσι χρυσοῦ. ταῦτα εἰ μὲν ἔστι ἀληθέως οὐκ οἶδα, τὰ δὲ λέγεται γράφω· εἴη δ' ἂν πᾶν, ὅκου καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐκ λίμνης καὶ ὕδατος πίσσαν ἀναφερομένην αὐτὸς ἐγὼ ὥρων. εἰσὶ μὲν καὶ πλεῦνες αἱ λίμναι αὐτόθι, ἡ δ' ὧν μεγίστη αὐτέων

már vannak óriás-kigyók, oroszlánok, elefántok, medvék, áspis-kigyók, szarvakkal ellátott szamarak, szintúgy kutyafejű lények és fejnélküliek, melyeknek a mellükön van a szemük; — a libyaiak legalább így mondják; — továbbá vad férfiak és nők, és sok más egyéb, semmiképp sem mesés vad lény nagy számban. A nomádok 192
vidékén ezek közül egy sem fordul elő, hanem másfélék, mint antilopok, gazellák, libyai szarvasok, szamarak, melyeknek nincsenek ugyan szarvaik, de olyan faj, mely soha semmit sem iszik; továbbá orysok, melyeknek szarvait a lant karimájának készítésére használják (ezen állat körülbelül akkora, mint az ökör), libyai rókák, hiénák, sündisznók, vad kosok, diktysek, sakálok, párduczok, borysok, szárazföldi, három rőfnyi krokodilok, melyek nagyon hasonlítanak a gyíkokhoz, struczmadarak, apró kígyók, melyek mindegyikének van egy szarva. Ezek az állatok élnek itt, valamint a szarvas és a vaddisznó kivételével olyanok is, a minők máshol is előfordulnak; de szarvas és vaddisznó Libyában egyáltalában nincsen. Az egérnek három faja található itt: az úgynevezett kétlábúak, a zegeris-faj (mely libyai szónak különben «domb» a jelentése), és a tüskés egerek. A silphium között menyét is tanyázik, s nagyon hasonlít a tartessosi fajtához. Ennyiféle állat él a libyai nomádok földjén, a mennyire legalább kutatásaink útján értesülhettünk.[163]

A libyai maxyaknak szomszédai a *zauekok*, a kiknél az asszo- 193
nyok hajtják a háborúban a kocsikat. Mellettök laknak a *gyzan-* 194
tok, a hol a méhek sok mézet csinálnak, de, mint mondják, még sokkal többet munkás emberek. Ezek mindnyájan vörösre festik a testüket és majomhúst esznek; mert hegyeikben igen sok majom tanyázik. Tengerpartjuk mellett a karthagóiak állítása szerint egy 195
sziget terül el, melynek Kyrauis a neve,[164] hosszúsága kétszáz stadium, szélessége nem nagy, a szárazföldről könnyen elérhető, s tele van olajfákkal és szőllővel. Beszélik, hogy van rajta egy tó, melynek iszapjából a bennszülöttek leányai szurokba mártott madártollakkal aranyport mernek ki. Vajjon igaz-e ez, nem tudom, s csak úgy írom le, a mint mondják. De igaz is lehet, mert magam láttam, hogy Zakynthosban a tónak vizéből szurkot mertek ki; itt ugyanis több tó van, s a legnagyobbiknak hosszú-

ἑβδομήκοντα ποδῶν πάντῃ, βάθος δὲ διόργυιός ἐστι. ἐς ταύτην κοντὸν κατιεῖσι ἐπ' ἄκρῳ μυρσίνην προσδήσαντες καὶ ἔπειτα ἀναφέρουσι τῇ μυρσίνῃ πίσσαν, ὀδμὴν μὲν ἔχουσαν ἀσφάλτου, τὰ δ' ἄλλα τῆς Πιερικῆς πίσσης ἀμείνω. ἐσχέουσι δὲ ἐς λάκκον ὀρωρυγμένον ἀγχοῦ τῆς λίμνης· ἐπεὰν δὲ ἀθροίσωσι συχνήν, οὕτω ἐς τοὺς ἀμφορέας ἐκ τοῦ λάκκου καταχέουσι. ὅ τι δ' ἂν ἐσπέσῃ ἐς τὴν λίμνην, ὑπὸ γῆν ἰὸν ἀναφαίνεται ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἡ δὲ ἀπέχει ὡς τέσσερα στάδια ἀπὸ τῆς λίμνης. οὕτω ὦν καὶ τὰ ἀπὸ τῆς νήσου τῆς ἐπὶ Λιβύῃ κειμένης οἰκότα ἐστὶ ἀληθείῃ.

196 Λέγουσι δὲ καὶ τάδε Καρχηδόνιοι. εἶναι τῆς Λιβύης χῶρόν τε καὶ ἀνθρώπους ἔξω Ἡρακλέων στηλέων κατοικημένους ἐς τοὺς ἐπεὰν ἀπίκωνται καὶ ἐξέλωνται τὰ φορτία, θέντες αὐτὰ ἐπεξῆς παρὰ τὴν κυματώγην, ἐσβάντες ἐς τὰ πλοῖα τύφειν καπνόν. τοὺς δ' ἐπιχωρίους ἰδομένους τὸν καπνὸν ἰέναι ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἔπειτα ἀντὶ τῶν φορτίων χρυσὸν τιθέναι καὶ ἐξαναχωρέειν πρόσω ἀπὸ τῶν φορτίων. τοὺς δὲ Καρχηδονίους ἐκβάντας σκέπτεσθαι, καὶ ἢν μὲν φαίνηταί σφι ἄξιος ὁ χρυσὸς τῶν φορτίων, ἀνελόμενοι ἀπαλλάσσονται. ἢν δὲ μὴ ἄξιος, ἐσβάντες ὀπίσω ἐς τὰ πλοῖα κατέαται· οἱ δὲ προσελθόντες ἄλλον πρὸς ὧν ἔθηκαν χρυσόν, ἐς ὃ ἂν πείθωσι. ἀδικέειν δὲ οὐδετέρους· οὔτε γὰρ αὐτοὺς τοῦ χρυσοῦ ἅπτεσθαι πρὶν ἂν σφι ἀπισωθῇ τῇ ἀξίῃ τῶν φορτίων, οὔτ' ἐκείνους τῶν φορτίων ἅπτεσθαι πρότερον ἢ αὐτοὶ τὸ χρυσίον λάβωσι.

197 Οὗτοι μέν εἰσι τοὺς ἡμεῖς ἔχομεν Λιβύων ὀνομάσαι, καὶ τούτων οἱ πολλοὶ βασιλέος τοῦ Μήδων οὔτε τι νῦν οὔτε τότε ἐφρόντιζον οὐδέν. τοσόνδε δὲ ἔτι ἔχω εἰπεῖν περὶ τῆς χώρης ταύτης, ὅτι τέσσερα ἔθνεα νέμεται αὐτὴν καὶ οὐ πλέω τούτων, ὅσον ἡμεῖς ἴδμεν, καὶ τὰ μὲν δύο αὐτόχθονα τῶν ἐθνέων τὰ δὲ δύο οὔ, Λίβυες μὲν καὶ Αἰθίοπες αὐτόχθονες, οἱ μὲν τὰ πρὸς
198 βορέω οἱ δὲ τὰ πρὸς νότου τῆς Λιβύης οἰκέοντες, Φοίνικες δὲ καὶ Ἕλληνες ἐπήλυδες. δοκέει δέ μοι οὐδ' ἀρετὴν εἶναί τις ἡ Λιβύη σπουδαίη ὥστε ἢ Ἀσίῃ ἢ Εὐρώπῃ παραβληθῆναι, πλὴν Κίνυπος μούνης· τὸ γὰρ δὴ αὐτὸ οὔνομα ἡ γῆ τῷ ποταμῷ ἔχει. αὕτη δὲ ὁμοίη τῇ ἀρίστῃ γέων Δήμητρος καρπὸν ἐκφέρειν οὐδὲ οἰκε

ságban és szélességben hetven láb a terjedelme, mélysége pedig két öl. Ebbe azután bemártanak egy póznát, melynek a végére mirtus-ág van kötve, s így húzzák fel a mirtussal a szurkot, melynek asphaltszaga van, de különben még a pieriai szuroknál is jobb. Ezt egy, a tóhoz közel ásott gödörbe öntik, s mikor már sokat gyűjtöttek, a gödörből edényekbe öntik. A mi a tóba esik, az a föld alá sülyed s a tengerben vetődik föl, mely a tótól vagy négy stadiumnyira esik. E szerint tehát a Libya mellett fekvő szigetről említett dolog sem látszik valószínűtlennek.[165]

196 A következőt is a karthagóiak beszélik: van Libyának egy vidéke, és emberek, a kik Herakles oszlopain túl laknak; ha ezekhez kereskedők érkeznek, kirakják árúikat sorjában egymás mellett a tengerparton, azután visszavonulnak a hajóikra és füstöt csinálnak. Mikor a bennszülöttek észreveszik a füstöt, odamennek a tengerhez, az árúk értékének megfelelő mennyiségű aranyat tesznek le, s azután visszavonulnak az árúktól. Most a karthagóiak partra lépve megvizsgálják, s ha az aranyat az árúkhoz képest megfelelőnek találják, elviszik s elvitorláznak; de ha keveslik, visszatérnek a hajókba és ott horgonyoznak. Amazok ilyenkor rögtön megtoldják az aranyat, míg a karthagóiak meg nem elégszenek. Egyik sem rövidíti meg a másikat; mert sem a karthagóiak nem nyúlnak az aranyhoz, míg az árúkkal egyértékűnek nem találják, sem a bennszülöttek nem érintik meg előbb az árúkat, míg azok az aranyat el nem viszik.

197 Ezek azok a libyai törzsek, a melyek neveit felsorolhatjuk, s melyek közül a legtöbb sem most, sem ezelőtt nem tőrődött semmit a médek királyával. De annyit még mondhatunk erről a földrészről, hogy — a mennyire tudomásunkra jutott — nem több, mint négy népfaj népesíti meg, s ezek közül két néptörzs benszülött, kettő pedig nem; a libyaiak és aithiopiaiak benszülöttek, amazok Libya északi részében, ezek a déli részben laknak, a phoinikiaiak[166] és görögök viszont bevándorlottak. Véleményem szerint 198 földjének termékenysége szempontjából Libyát sem Ázsiával, sem Európával nem lehet összehasonlítani, kivéve az egy Kinyps vidékét, mely föld az őt szelő folyótól kapta nevét. Ez a földdarab gabonatermésben a legjobb földekkel kiállja a versenyt, és semmi-

οὐδὲν τῇ ἄλλῃ Λιβύῃ. μελάγγαιός τε γάρ ἐστι καὶ ἔπυδρος πίδαξι, καὶ οὔτε αὐχμοῦ φροντίζουσα οὐδὲν οὔτο ὄμβρον πλέω ποιοῦσα δεδήληται· ὕεται γὰρ δὴ ταῦτα τῆς Λιβύης. τῶν δὲ ἐκφορίων τοῦ καρποῦ ταὐτὰ μέτρα τῇ Βαβυλωνίῃ γῇ κατίσταται. ἀγαθὴ δὲ γῆ καὶ τὴν Εὐεσπερῖται νέμονται· ἐπ' ἑκατοστὰ γάρ, ἐπεὰν αὐτὴ ἑωυτῆς ἄριστα ἐνείκῃ, ἐκφέρει, ἡ δὲ ἐν τῇ Κίνυπι
199 ἐπὶ τριηκόσια. ἔχει δὲ καὶ ἡ Κυρηναίη χώρη, ἐοῦσα ὑψηλοτάτη ταύτης τῆς Λιβύης τὴν οἱ νομάδες νέμονται, τρεῖς ὥρας ἐν ἑωυτῇ ἀξίας θώυματος. πρῶτα μὲν γὰρ τὰ παραθαλάσσια τῶν καρπῶν ὀργᾷ ἀμᾶσθαί τε καὶ τρυγᾶσθαι· τούτων τε δὴ συγκεκομισμένων τὰ ὑπὲρ τῶν θαλασσιδίων χώρων τὰ μέσα ὀργᾷ συγκομίζεσθαι, τὰ βουνοὺς καλέουσι· συγκεκόμισταί τε οὗτος ὁ μέσος καρπὸς καὶ ὁ ἐν τῇ κατυπερτάτῃ τῆς γῆς πεπαίνεταί τε καὶ ὀργᾷ, ὥστε ἐκπέποταί τε καὶ καταβέβρωται ὁ πρῶτος καρπὸς καὶ ὁ τελευταῖος συμπαραγίνεται. οὕτω ἐπ' ὀκτὼ μῆνας Κυρηναίους ὀπώρη ἐπέχει. ταῦτα μέν νυν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

200 Οἱ δὲ Φερετίμης τιμωροὶ Πέρσαι ἐπείτε ἐκ τῆς Αἰγύπτου σταλέντες ὑπὸ Ἀρυάνδεω ἀπίκατο ἐς τὴν Βάρκην, ἐπολιόρκεον τὴν πόλιν ἐπαγγελλόμενοι ἐκδιδόναι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου τοῦ Ἀρκεσίλεω· τῶν δὲ πᾶν γὰρ ἦν τὸ πλῆθος μεταίτιον, οὐκ ἐδέκοντο τοὺς λόγους. ἐνθαῦτα δὴ ἐπολιόρκεον τὴν Βάρκην ἐπὶ μῆνας ἐννέα, ὀρύσσοντές τε ὀρύγματα ὑπόγαια φέροντα ἐς τὸ τεῖχος καὶ προσβολὰς καρτερὰς ποιεύμενοι. τὰ μέν νυν ὀρύγματα ἀνὴρ χαλκεὺς ἀνεῦρε ἐπιχάλκῳ ἀσπίδι, ὧδε ἐπιφρασθείς. περιφέρων αὐτὴν ἐντὸς τοῦ τείχεος προσῖσχε πρὸς τὸ δάπεδον τῆς πόλιος. τὰ μὲν δὴ ἄλλα ἔσκε κωφὰ πρὸς τὰ προσῖσχε, κατὰ δὲ τὰ ὀρυσσόμενα ἠχέεσκε ὁ χαλκὸς τῆς ἀσπίδος. ἀντορύσσοντες δ' ἂν ταύτῃ οἱ Βαρκαῖοι ἔκτεινον τῶν Περσέων τοὺς γεωρυχέοντας. τοῦτο μὲν δὴ οὕτω ἐξευρέθη, τὰς δὲ προσβολὰς
201 ἀπεκρούοντο οἱ Βαρκαῖοι. χρόνον δὲ δὴ πολλὸν τριβομένων καὶ πιπτόντων ἀμφοτέρων πολλῶν καὶ οὐκ ἧσσον τῶν Περσέων, Ἄμασις ὁ στρατηγὸς τοῦ πεζοῦ μηχανᾶται τοιάδε. μαθὼν τοὺς Βαρκαίους ὡς κατὰ μὲν τὸ ἰσχυρὸν οὐκ αἱρετοὶ εἶεν, δόλῳ δὲ αἱρετοί, ποιέει τοιάδε. νυκτὸς τάφρην ὀρύξας εὐρέαν ἐπέτεινε ξύλα ἀσθενέα ὑπὲρ αὐτῆς, κατύπερθε δὲ ἐπιπολῆς τῶν ξύλων χοῦν γῆς ἐπεφόρησε, ποιέων τῇ ἄλλῃ γῇ ἰσόπεδον. ἅμα ἡμέρῃ δὲ ἐς λόγους προεκαλέετο τοὺς Βαρκαίους· οἱ δὲ

ben sem hasonlít Libya egyéb részeihez. Talaja ugyanis fekete föld; vízforrásban gazdag, úgy hogy nem kell félnie szárazságtól, s az sem árt neki, ha nagyon sok eső áztatja; mert Libyának ebben a részében van eső. A mag itt oly gazdagon fizet, mint Babyloniában.[167] Az a föld is jó, a hol az euesperiták laknak; mert itt a mag kitünő termés alkalmával százszorosan fizet, de Kinypsben háromszázszorosan. Kyrene vidékén, mely a legmagasabban fek- 199
szik a nomád libyaiak területei között, három figyelemre méltó évszakot lehet megkülönböztetni. Először a tenger mellékén érik meg a termés az aratásra és szüretre; ennek végeztével a tengermellék fölött kiemelkedő résznek a közepén, melyet halmos vidéknek neveznek, áll be az aratás; s csak mikor már e középső részen is begyűjtötték a termést, érik és duzzad az a legmagasabb vidéken. Úgy hogy mire az első termést megették és megitták, már fakad az utolsó. Ez az oka annak, hogy a kyreneieknél nyolcz hónapig tart az aratás.[168] E dologra vonatkozólag legyen elég ennyi.

Midőn a perzsa hadsereg, melyet Ariandes Pheretime segít- 200
ségére küldött volt Egyptomból, Barke alá érkezett, a várost ostrom alá vette, kikövetelve Arkesilaos meggyilkolásának szerzőit. De mivel az egész népnek része volt benne, visszautasították e föltételt. A perzsák erre kilencz hónapig ostromolták Barkét, mialatt földalatti árkokat ástak a falakig és többször intéztek erős rohamokat. Az árkokat azonban egy kovács érczpajzsával fölfedezte, és pedig a következő módon: körülvitte pajzsát a falakon belül és odatartotta a város talajára; más egyéb helyen, a hová tartotta, néma maradt, de a hol ástak, ott a pajzsércz viszhangot adott. Ott azután a barkeiek elébük ástak, és a földásó perzsákat leölték. Ezt a dolgot ilyetén módon fedezték föl tehát, míg a rohamokat a barkeiek visszaverték. Midőn már sok idő eltelt, s 201
mind a két részen sokan elestek, nem is kevesebb perzsa, mint barkei, Amasis, a gyalogság vezére, a következő tervet eszelte ki. Belátván, hogy Barkét erőhatalommal nem lehet bevenni, hanem csak cselfogással, a következőt tette: éjjel széles árkot ásatott, s reá gyenge fadeszkákat tétetett, azután a felszínre homokot szóratott, úgy hogy az a környező talajtól semmiben sem különbözött; reggel így tanácskozásra hívta ki a barkeieket. Ezek

ἀσπαστῶς ὑπήκουσαν, ἐς ὅ σφι ἔαδε ὁμολογίῃ χρήσασθαι. τὴν δὲ ὁμολογίην ἐποιεῦντο τοιήνδε τινά, ἐπὶ τῆς κρυπτῆς τάφρου τάμνοντες ὅρκια, ἔστ' ἂν ἡ γῆ αὕτη οὕτω ἔχῃ, μένειν τὸ ὅρκιον κατὰ χώρην, καὶ Βαρκαίους τε ὑποτελέειν φάναι ἀξίην βασιλέι καὶ Πέρσας μηδὲν ἄλλο νεοχμοῦν κατὰ Βαρκαίους. μετὰ δὲ τὸ ὅρκιον Βαρκαῖοι μὲν πιστεύσαντες τούτοισι αὐτοί τε ἐξήισαν ἐκ τοῦ ἄστεος καὶ τῶν πολεμίων ἕων παριέναι ἐς τὸ τεῖχος τὸν βουλόμενον, τὰς πάσας πύλας ἀνοίξαντες· οἱ δὲ Πέρσαι καταρρήξαντες τὴν κρυπτὴν γέφυραν ἔθεον ἔσω ἐς τὸ τεῖχος. κατέρρηξαν δὲ τοῦδε εἵνεκα τὴν ἐποίησαν γέφυραν, ἵνα ἐμπεδορκέοιεν, ταμόντες τοῖσι Βαρκαίοισι χρόνον μένειν αἰεὶ τὸ ὅρκιον ὅσον ἂν ἡ γῆ μένῃ κατὰ τὰ τότε εἶχε· καταρρήξασι δὲ οὐκέτι ἐμενε
202 τὸ ὅρκιον κατὰ χώρην. τοὺς μέν νυν αἰτιωτάτους τῶν Βαρκαίων ἡ Φερετίμη, ἐπείτε οἱ ἐκ τῶν Περσέων παρεδόθησαν, ἀνεσκολόπισε κύκλῳ τοῦ τείχεος, τῶν δέ σφι γυναικῶν τοὺς μαζοὺς ἀποταμοῦσα περιέστιξε καὶ τούτοισι τὸ τεῖχος· τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν Βαρκαίων ληίην ἐκέλευσε θέσθαι τοὺς Πέρσας, πλὴν ὅσοι αὐτῶν ἦσαν Βαττιάδαι τε καὶ τοῦ φόνου οὐ μεταίτιοι· τούτοισι δὲ τὴν πόλιν ἐπέτρεψε ἡ Φερετίμη.

203 Τοὺς ὦν δὴ λοιποὺς τῶν Βαρκαίων οἱ Πέρσαι ἀνδραποδισάμενοι ἀπήισαν ὀπίσω· καὶ ἐπείτε ἐπὶ τῇ Κυρηναίων πόλι ἐπέστησαν, οἱ Κυρηναῖοι λόγιόν τι ἀποσιεύμενοι διεξῆκαν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἄστεος. διεξιούσης δὲ τῆς στρατιῆς Βάδρης μὲν ὁ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ στρατηγὸς ἐκέλευε αἱρέειν τὴν πόλιν, Ἄμασις δὲ ὁ τοῦ πεζοῦ οὐκ ἔα· ἐπὶ Βάρκην γὰρ ἀποσταλῆναι μούνην Ἑλληνίδα πόλιν· ἐς ὃ διεξελθοῦσι καὶ ἱζομένοισι ἐπὶ Διὸς Λυκαίου ὄχθον μετεμέλησέ σφι οὐ σχοῦσι τὴν Κυρήνην. καὶ ἐπειρῶντο τὸ δεύτερον παριέναι ἐς αὐτήν· οἱ δὲ Κυρηναῖοι οὐ περιώρων. τοῖσι δὲ Πέρσῃσι οὐδενὸς μαχομένου φόβος ἐνέπεσε, ἀποδραμόντες τε ὅσον τε ἑξήκοντα στάδια ἵζοντο. ἱδρυθέντι δὲ τῷ στρατοπέδῳ ταύτῃ ἦλθε παρ' Ἀρυάνδεω ἄγγελος ἀποκαλέων αὐτούς. οἱ δὲ Πέρσαι Κυρηναίων δεηθέντες ἐπόδιά σφι δοῦναι ἔτυχον, λαβόντες δὲ ταῦτα ἀπαλλάσσοντο ἐς τὴν Αἴγυπτον. παραλαβόντες δὲ τὸ ἐνθεῦτεν αὐτοὺς Λίβυες τῆς τε ἐσθῆτος εἵνεκα καὶ τῆς σκευῆς τοὺς ὑπολειπομένους αὐτῶν καὶ ἐπελκομένους ἐφόνευον, ἐς ὃ ἐς τὴν Αἴγυπτον ἀπίκοντο.

szivesen engedtek, mert szerettek volna kiegyezni. A titkos árkon azután esküt tőnek s olyanforma egyességet kötöttek, hogy míg az a föld úgy marad, az eskü sértetlen fönnáll; a barkeiek beleegyeztek, hogy illő adót fognak fizetni a királynak, a perzsák pedig semmiféle új zavart nem fognak okozni a barkeieknek. Ezután a barkeiek az esküben bízva, nemcsak kimentek a városból, hanem az ellenség közül bárkit beengedtek a falak közé, a ki csak akart, s minden kaput kinyitottak. De a perzsák a titkos hidat lerontván a falak közé törtek; s csak azért rontották le a hidat, hogy az esküt ne szegjék meg, mert azt fogadták a barkeieknek, hogy addig áll fön sértetlenül az eskü, míg a föld úgy marad, a mint van; minthogy pedig a hidat lerontották, esküjök érvénye megszünt. Miután a perzsák a barkeieket Pheretimének átadták, ő a 202
legbünösebbeket a falak körül karóra huzatta, feleségeiknek pedig a mellöket vágatta le, és azokat is a falakra szegeztette; majd a perzsákat a többi barkeiek ellen zsákmányolásra uszította, azoknak kivételével, a kik Battos ivadékai vagy a gyilkosságban ártatlanok voltak; ezekre bízta Pheretime a városnak kormányát.

Barke többi lakósait a perzsák rabszolgáikká tevén elvonul- 203
tak. Midőn Kyrene városa elé értek, a kyreneiek egy jóslat iránt érzett tiszteletből utat engedtek nekik a városon át. A sereg átvonulása alatt Badres, a tengeri hadsereg vezére, elrendelte, hogy foglalják el a várost, de a gyalogság vezére, Amasis, ellenszegült, mondván, hogy Barke az egyetlen görög város, a mely ellen őket küldték. Ezért kivonultak, de midőn Zeus Lykaios dombján megpihentek, megbánták, hogy Kyrenét be nem vették. Ezért másodszor is be akartak menni, de a kyreneiek nem engedték meg; s habár senki sem fogott ellenük fegyvert, mégis olyan félelem fogta el a perzsákat, hogy hatvan stadiumnyira szaladtak, csak akkor ütöttek tábort. Mikor itt megállapodtak, oda ment Aryandes követe és haza rendelte őket. A perzsák most élelmiszert kértek a kyreneiektől az útra, s ezek meg is adták, mire a perzsák azt átvették s Egyiptom felé vonultak; de innentől kezdve a libyai népek támadtak rájuk, a kik a ruházat és a hadi készlet végett a hátramaradókat és elszakadtakat legyilkolták, míg a hadsereg Egyiptomba nem ért.

204 Οὗτος ὁ Περσέων στρατὸς τῆς Λιβύης ἑκαστάτω ἐς Εὐεσπερίδας ἦλθε. τοὺς δὲ ἠνδραποδίσαντο τῶν Βαρκαίων, τούτους δὲ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀναστάτους ἐποίησαν παρὰ βασιλέα, βασιλεὺς δέ σφι Δαρεῖος ἔδωκε τῆς Βακτρίης χώρης κώμην ἐγκατοικῆσαι. οἱ δὲ τῇ κώμῃ ταύτῃ οὔνομα ἔθεντο Βάρκην, ἥ περ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἦν οἰκεομένη ἐν γῇ τῇ Βακτρίῃ.

205 Οὐ μὲν οὐδὲ ἡ Φερετίμη εὖ τὴν ζόην κατέπλεξε. ὡς γὰρ δὴ τάχιστα ἐκ τῆς Λιβύης τισαμένη τοὺς Βαρκαίους ἀπενόστησε ἐς τὴν Αἴγυπτον, ἀπέθανε κακῶς· ζῶσα γὰρ εὐλέων ἐξέζεσε, ὡς ἄρα ἀνθρώποισι αἱ λίην ἰσχυραὶ τιμωρίαι πρὸς θεῶν ἐπίφθονοι γίνονται. ἡ μὲν δὴ Φερετίμης τῆς Βάττου τοιαύτη τε καὶ τοσαύτη τιμωρίη ἐγένετο ἐς Βαρκαίους.

Ez a perzsa sereg a legtovább jutott Libyában, az euesperi- 204
dákig. A rabszolgaságba jutott barkeieket Egyiptomból a király-
hoz hurczolták, s Dareios király Baktriának egy falujába telepí-
tette le. Ők ezt a falut Barkénak nevezték el, s mostanáig is lakják
e helységet Baktria földjén.

Azonban Pheretime sem fejezte be szépen életét. Mert mi- 205
helyt Barke lakóin bosszút állván, Libyából Egyiptomba tért
vissza, csunya halállal múlt ki: elevenen rágták össze a férgek;
mert az emberek túlságos bosszúval az istenek haragját vonják
magukra. Ilyen és ekkora az a bosszú, a melylyel Pheretime, a
Battos felesége, a barkeieket sujtotta.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ.

1 Οἱ δὲ ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν Περσέων καταλειφθέντες ὑπὸ Δαρείου, τῶν ὁ Μεγάβαζος ἦρχε, πρώτους μὲν Περινθίους Ἑλλησποντίων οὐ βουλομένους ὑπηκόους εἶναι Δαρείου κατεστρέψαντο, περιεφθέντας πρότερον καὶ ὑπὸ Παιόνων τρηχέως. οἱ γὰρ ὧν ἀπὸ Στρυμόνος Παίονες, χρήσαντος τοῦ θεοῦ στρατεύεσθαι ἐπὶ Περινθίους, καὶ ἢν μὲν ἀντικατιζόμενοι ἐπικαλέσωνταί σφεας οἱ Περίνθιοι ὀνομαστὶ βώσαντες, τοὺς δὲ ἐπιχειρέειν, ἢν δὲ μὴ ἐπιβώσωνται, μὴ ἐπιχειρέειν, ἐποίεον οἱ Παίονες ταῦτα. ἀντικατιζομένων δὲ τῶν Περινθίων ἐν τῷ προαστείῳ, ἐνθαυτα μουνομαχίη τριφασίη ἐκ προκλήσιός σφι ἐγένετο· καὶ γὰρ ἄνδρα ἀνδρὶ καὶ ἵππον ἵππῳ συνέβαλον καὶ κύνα κυνί. νικώντων δὲ τὰ δύο τῶν Περινθίων, ὡς ἐπαιώνιζον κεχαρηκότες, συνεβάλοντο οἱ Παίονες τὸ χρηστήριον αὐτὸ τοῦτο εἶναι καὶ εἶπάν κου παρὰ σφίσι αὐτοῖσι «νῦν ἂν εἴη ὁ χρησμὸς ἐπιτελεόμενος ἡμῖν, νῦν ἡμετέρων ἔργον». οὕτω τοῖσι Περινθίοισι παιωνίσασι ἐπιχειρέουσι οἱ
2 Παίονες, καὶ πολλόν τε ἐκράτησαν καὶ ἔλιπόν σφεων ὀλίγους. τὰ μὲν δὴ ἀπὸ Παιόνων πρότερον γενόμενα ὧδε ἐγένετο· τότε δὲ ἀνδρῶν ἀγαθῶν περὶ τῆς ἐλευθερίης γινομένων τῶν Περινθίων οἱ Πέρσαι τε καὶ ὁ Μεγάβαζος ἐπεκράτησαν πλήθεϊ. ὡς δὲ ἐχειρώθη ἡ Περίνθος, ἤλαυνε Μεγάβαζος τὸν στρατὸν διὰ τῆς Θρηίκης, πᾶσαν πόλιν καὶ πᾶν ἔθνος τῶν ταύτῃ οἰκημένων ἡμερούμενος βασιλέι. ταῦτα γάρ οἱ ἐνετέταλτο ἐκ Δαρείου, Θρηίκην καταστρέφεσθαι.

ÖTÖDIK KÖNYV.

TERPSICHORE.

A perzsák, a kiket Dareios Megabazos vezérlete alatt Európában hagyott volt,[1] először a perinthosiakat igázták le a hellespontosi népek közül, hogy nem akartak Dareios alattvalói lenni. Ugyanezeket már előbb a paionok is keményen megverték. A Strymon mellett lakó paionokat ugyanis istenük jóslata utasította, hogy vonuljanak a perinthosiak ellen; s ha majd ezek az ellentáborból nevükön szólítva hívják őket, akkor támadják meg; de ha nem fogják szólítani, ne bocsátkozzanak ütközetbe. A paionok ezért a következőkép cselekedtek: midőn a perinthosiak a külvárosban tábort ütöttek velök szemben, kihívás következtében háromszoros párviadal történt; mert ember ember ellen, ló ló ellen és kutya kutya ellen küzdött. Midőn a perinthosiak már két ütközetben győztek, s diadalmi örömükben a *paian*-dalt énekelték, a paionok észrevették, hogy ép ez az, a mit a jóslat mondott; s egyik a másikat buzdítva e szóval: «most kell rajtunk a jóslatnak beteljesednie; rajtunk áll most a dolog!» — a paian-dalt éneklő perinthosiakra csaptak, teljesen leverték, s csak kevesek életének kegyelmeztek.[2] Ezt szenvedték el tehát régebben a paionoktól; most azonban mint bátor férfiak küzdöttek szabadságukért a perinthosiak; ámde a perzsák és Megabazos nagyobb erejükkel fölébük kerekedtek. Perinthos leigázása után Megabazos Thrakia ellen vezette hadát; minden várost és minden ott lakó népet a király alattvalójává akart tenni. Mert azt parancsolta neki Dareios, hogy hódítsa meg Thrakiát.

3 Θρηίκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι μετά γε Ἰνδοὺς πάντων ἀνθρώπων· εἰ δὲ ὑπ' ἑνὸς ἄρχοιτο ἢ φρονέοι κατὰ τὠυτό, ἄμαχόν τ' ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον πάντων ἐθνέων κατὰ γνώμην τὴν ἐμήν. ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἄπορόν σφι καὶ ἀμήχανον μή κοτε ἐγγένηται, εἰσὶ δὴ κατὰ τοῦτο ἀσθενέες. οὐνόματα δ' ἔχουσι πολλὰ κατὰ χώρας ἕκαστοι. νόμοισι δὲ οὗτοι παραπλησίοισι πάντες χρέωνται κατὰ πάντα, πλὴν Γετέων καὶ Τραυσῶν καὶ
4 τῶν κατύπερθε Κρηστωναίων οἰκεόντων. τούτων δὲ τὰ μὲν Γέται οἱ ἀθανατίζοντες ποιεῦσι, εἴρηταί μοι· Τραυσοὶ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κατὰ ταὐτὰ τοῖσι ἄλλοισι Θρήιξι ἐπιτελέουσι, κατὰ δὲ τὸν γινόμενον σφι καὶ ἀπογινόμενον ποιεῦσι τοιάδε. τὸν μὲν γενόμενον περιιζόμενοι οἱ προσήκοντες ὀλοφύρονται, ὅσα μιν δεῖ ἐπείτε ἐγένετο ἀναπλῆσαι κακά, ἀνηγεόμενοι τὰ ἀνθρωπήια πάντα πάθεα· τὸν δ' ἀπογενόμενον παίζοντές τε καὶ ἡδόμενοι γῇ κρύπτουσι, ἐπιλέγοντες ὅσων κακῶν ἐξαπαλλαχθεὶς ἐστὶ ἐν πάσῃ
5 εὐδαιμονίῃ. οἱ δὲ κατύπερθε Κρηστωναίων ποιεῦσι τοιάδε. ἔχει γυναῖκας ἕκαστος πολλάς· ἐπεὰν ὦν τις αὐτῶν ἀποθάνῃ, κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τοῦδε, ἥτις αὐτέων ἐφιλέετο μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός· ἡ δ' ἂν κριθῇ καὶ τιμηθῇ, ἐγκωμιασθεῖσα ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σφάζεται ἐς τὸν τάφον ὑπὸ τοῦ οἰκηιοτάτου ἑωυτῆς, σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί. αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται· ὄνειδος γάρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται.

6 Τῶν δὲ δὴ ἄλλων Θρηίκων ἐστὶ ὅδε νόμος. πωλεῦσι τὰ τέκνα ἐπ' ἐξαγωγῇ· τὰς δὲ παρθένους οὐ φυλάσσουσι, ἀλλ' ἐῶσι τοῖσι αὐταὶ βούλονται ἀνδράσι μίσγεσθαι· τὰς δὲ γυναῖκας ἰσχυρῶς φυλάσσουσι, καὶ ὠνέονται τὰς γυναῖκας παρὰ τῶν γονέων χρημάτων μεγάλων. καὶ τὸ μὲν ἐστίχθαι εὐγενὲς κέκριται, τὸ δὲ ἄστικτον ἀγεννές. ἀργὸν εἶναι κάλλιστον, γῆς δὲ ἐργάτην ἀτιμότατον· τὸ ζῆν ἀπὸ πολέμου καὶ λῃστύος κάλ-
7 λιστον. οὗτοι μέν σφεων οἱ ἐπιφανέστατοι νόμοι εἰσί, θεοὺς δὲ σέβονται μούνους τούσδε, Ἄρεα καὶ Διόνυσον καὶ Ἄρτεμιν. οἱ δὲ βασιλέες αὐτῶν, πάρεξ τῶν ἄλλων πολιητέων, σέβονται Ἑρμέην μάλιστα θεῶν καὶ ὀμνύουσι μοῦνον τοῦτον, καὶ λέγουσι
8 γεγονέναι ἀπὸ Ἑρμέω ἑωυτούς. ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι αὐτῶν εἰσὶ αἵδε. τρεῖς μὲν ἡμέρας προτιθεῖσι τὸν νεκρόν, καὶ

A thrákok az indusok kivételével a leghatalmasabb nép a világon; mert ha egy volna a vezérök és egyetértők lennének, véleményem szerint győzhetetlenek volnának és az összes népek között a legesleghatalmasabbak. De ez lehetetlen, s idáig sohasem fognak jutni; ezért azután gyöngék. Vidékenként a thrákok külön nevet viselnek, de egyebekben ugyanazon szokások szerint élnek, kivéve a getákat, traususokat és a krestoniakon túl lakó thrákokat.[3] Ezen getákról, kik a halhatatlanságban hisznek, már föntebb szóltam.[4] A traususok minden más egyébben úgy élnek, mint a többi thrákok; de születés és haláleset alkalmával következő szokásaik vannak: ha gyermek születik, a rokonok körben ülve megsiratják, hogy mennyi bajt kell majd neki elszenvedni, s felsorolják az összes emberi szenvedéseket; ha pedig valaki meghal, öröm és vígság közt teszik a földbe, emlegetve, hogy mennyi bajtól szabadult meg, s hogy most teljesen boldog. A krestoniakon túl lakó nép viszont a következőt teszi: mindegyiknek több felesége van, s ha valamely férfi meghal, erős versengés és nagy küzdelem támad feleségei és barátai között abban a kérdésben, hogy ki volt közöttük a férjnek kedvencze. A kinek azután ez előnyt odaitélik, azt a férfiak és nők dicsőítő dalokkal magasztalják, legközelebbi rokona pedig a férjnek sírjánál levágja, és férje mellé temetik. A többi feleség azonban nagyon levert, mert sorsukat a legnagyobb gyalázatnak tartják.

A többi thrák népnek következő szokásai vannak: gyermekeiket eladják idegen országokba, leányaikra nem ügyelnek, s nem bánják, ha kényük-kedvükre férfiakkal hálnak; de feleségeiket szoros felügyelet alatt tartják, s a nőket nagy összegen veszik szüleiktől. Testi jegyek nemes származást jelölnek, hiányuk alacsony rangot. Legszebbnek tartják a munkátlanságot, a földmunkát a leghitványabbnak; legdicsőbbnek azonban, ha harczból és zsákmányból tartják fönn életüket. Ezek az ő legnevezetesebb szokásaik. Az istenek közül csupán Arest, Dionysost és Artemist tisztelik; királyaik azonban a polgároktól eltérőleg leginkább Hermest tisztelik az istenek közül, csak az ő nevére esküsznek, s szavaik szerint maguk is Hermes ivadékai. A gazdagok temetési szertartásai a következők: a holttest három napig ravatalon fekszik, s

παντοῖα σφάξαντες ἱρήια εὐωχέονται, προκλαύσαντες πρῶτον. ἔπειτα δὲ θάπτουσι κατακαύσαντες ἢ ἄλλως γῇ κρύψαντες, χῶμα δὲ χέαντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον, ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἆεθλα τίθεται κατὰ λόγον μουνομαχίης. ταφαὶ μὲν δὴ Θρηίκων εἰσὶ αἵδε.

9 Τὸ δὲ πρὸς βορέω τῆς χώρης ἔτι ταύτης οὐδεὶς ἔχει φράσαι τὸ ἀτρεκές, οἵτινές εἰσι ἄνθρωποι οἰκέοντες αὐτήν, ἀλλὰ τὰ πέρην ἤδη τοῦ Ἴστρου ἔρημος χώρη φαίνεται ἐοῦσα καὶ ἄπειρος. μούνους δὲ δύναμαι πυθέσθαι οἰκέοντας πέρην τοῦ Ἴστρου ἀνθρώπους τοῖσι οὔνομα εἶναι Σιγύννας, ἐσθῆτι δὲ χρεωμένους Μηδικῇ. τοὺς δὲ ἵππους αὐτῶν εἶναι λασίους ἅπαν τὸ σῶμα ἐπὶ πέντε δακτύλους τὸ βάθος τῶν τριχῶν, σμικροὺς δὲ καὶ σιμοὺς καὶ ἀδυνάτους ἄνδρας φέρειν, ζευγνυμένους δὲ ὑπ' ἅρματα εἶναι ὀξυτάτους· ἁρματηλατέειν δὲ πρὸς ταῦτα τοὺς ἐπιχωρίους. κατήκειν δὲ τούτων τοὺς οὔρους ἀγχοῦ Ἐνετῶν τῶν ἐν τῷ Ἀδρίῃ. εἶναι δὲ Μήδων σφέας ἀποίκους λέγουσι. ὅκως δὲ οὗτοι Μήδων ἄποικοι γεγόνασι, ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω ἐπιφράσασθαι, γένοιτο δ' ἂν πᾶν ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ. σιγύννας δ' ὦν καλέουσι Λίγυες οἱ ἄνω ὑπὲρ Μασσαλίης οἰκέοντες τοὺς καπήλους, Κύπριοι δὲ τὰ δόρατα. ὡς δὲ Θρήικες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέρην τοῦ Ἴστρου, καὶ ὑπὸ τουτέων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ προσωτέρω. ἐμοὶ μέν νυν ταῦτα λέγοντες δοκέουσι λέγειν οὐκ οἰκότα· τὰ γὰρ ζῷα ταῦτα φαίνεται εἶναι δύσριγα· ἀλλά μοι τὰ ὑπὸ τὴν ἄρκτον ἀοίκητα δοκέει εἶναι διὰ τὰ ψύχεα. ταῦτα μέν νυν τῆς χώρης ταύτης πέρι λέγεται· τὰ παραθαλάσσια δ' ὧν αὐτῆς Μεγάβαζος Περσέων κατήκοα ἐποίεε.

11 Δαρεῖος δὲ ὡς διαβὰς τάχιστα τὸν Ἑλλήσποντον ἀπίκετο ἐς Σάρδις, ἐμνήσθη τῆς ἐξ Ἰστιαίου τε τοῦ Μιλησίου εὐεργεσίης καὶ τῆς παραινέσιος τοῦ Μυτιληναίου Κώεω, μεταπεμψάμενος δέ σφεας ἐς Σάρδις ἐδίδου αὐτοῖσι αἵρεσιν. ὁ μὲν δὴ Ἰστιαῖος, ἅτε τυραννεύων τῆς Μιλήτου, τυραννίδος μὲν οὐδεμιῆς προσεχρήιζε, αἰτέει δὲ Μύρκινον τὴν Ἠδωνῶν βουλόμενος ἐν αὐτῇ πόλιν κτίσαι. οὗτος μὲν δὴ ταύτην αἱρέεται, ὁ δὲ Κώης, οἷά τε οὐ τύραννος δη-
12 μότης τε ἐών, αἰτέει Μυτιλήνης τυραννεῦσαι. τελεωθέντων δὲ ἀμφοτέροισι, οὗτοι μὲν κατὰ τὰ εἵλοντο ἐτράποντο, Δαρεῖον δὲ συνήνεικε πρῆγμα τοιόνδε ἰδόμενον ἐπιθυμῆσαι ἐντείλασθαι Μεγαβάζῳ

ezalatt mindenféle állati áldozatokból lakomáznak, megsiratván előbb a halottat; majd azután elégetik vagy más valami módon teszik a földbe, sírja fölé halmot emelnek s mindenféle versenyt tartanak, melyekben a legnagyobb díjakat a magános küzdők nyerik el. Ilyen a thrákoknál a temetés módja.

A mi az ezen vidéktől északra eső területet illeti, senkisem 9
adhat pontos fölvilágosítást, hogy ott miféle emberek laknak, s úgy látszik, hogy az Istros tulsó része végtelen pusztaság. Az egyetlen nép, melyről mint az Istroson túl lakó fajról értesülhettem, a sigynnák, a kik méd ruhában járnak. Lovaiknak állítólag gubanczos testük van, szőrük pedig vagy öt ujjnyi hosszú; azonkívül kicsinyek, piszék, embert nem birnak el, de kocsiba fogva igen gyorsak, s ez az oka, hogy a vidék népe kocsin jár. Határuk az Adria mentében lakó enetusokéhoz[5] van közel, s a hagyomány szerint a médek telepítették őket oda. De hogy miképen voltak ezek a médek gyarmatosai, azt nem tudom elgondolni, habár hosszú idő folyamában minden lehetséges. A Massalia fölött lakó ligurok sigynnáknak hívják a szatócsokat, a kyprosiak pedig evvel a szóval jelölik a dárdákat.[6] A thrákok állítása szerint az Is- 10
troson túl méhek tanyáznak, melyek miatt lehetetlen tovább hatolni; de véleményem szerint szavaikban nagyon kevés a valószínűség, mert ezek az állatok fázékonyak, s az északi vidék bizonyára a hideg égalj miatt lesz lakatlan. Ennyit mondanak erről a vidékről; a tengerparti részt Megabazos perzsa hatalom alá hajtotta.

Mihelyt Dareios a Hellespontoson átkelt és Sardisba érkezett, megemlékezett a miletosi Histiaios jótettéről és a mytilenei Koës 11
jó tanácsáról, s elhozatván őket Sardisba, szabad választást engedett nekik minden jóban. Histiaios azonban, minthogy ő már volt egyszer Miletos tyrannusa, nem vágyott semmiféle uralomra, hanem Myrkinost kérte az edonok földjén, hogy ott várost alapítson.[7] Ő tehát ezt választotta; Koës pedig, minthogy csak egyszerű polgár volt, és nem tyrannus, azt kérte, hogy Mytilene tyrannusa legyen. Miután mindkettő kívánsága teljesült, mindegyik a maga választotta földjére utazott. Időközben történt, hogy Dareios olyan 12
dolgot látott, a mi arra a parancsra készteté, hogy Megabazos telepítse át a paionokat Európából Ázsiába. Volt két paion ember,

Παίονας ἐλόντα ἀνασπάστους ποιῆσαι ἐς τὴν Ἀσίην ἐκ τῆς Εὐρώπης. ἦν Πίγρης καὶ Μαντύης ἄνδρες Παίονες, οἳ ἐπείτε Δαρεῖος διέβη ἐς τὴν Ἀσίην, αὐτοὶ ἐθέλοντες Παιόνων τυραννεύειν ἀπικνέονται ἐς Σάρδις, ἅμα ἀγόμενοι ἀδελφεὴν μεγάλην τε καὶ εὐειδέα. φυλάξαντες δὲ Δαρεῖον προκατιζόμενον ἐς τὸ προάστειον τὸ τῶν Λυδῶν ἐποίησαν τοιόνδε. σκευάσαντες τὴν ἀδελφεὴν ὡς εἶχον ἄριστα, ἐπ' ὕδωρ ἔπεμπον ἄγγος ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ἔχουσαν καὶ ἐκ τοῦ βραχίονος ἵππον ἐπέλκουσαν καὶ κλώθουσαν λίνον. ὡς δὲ παρεξήιε ἡ γυνή, ἐπιμελὲς τῷ Δαρείῳ ἐγένετο· οὔτε γὰρ Περσικὰ ἦν οὔτε Λύδια τὰ ποιεύμενα ἐκ τῆς γυναικός, οὔτε πρὸς τῶν ἐκ τῆς Ἀσίης οὐδαμῶν. ἐπιμελὲς δὲ ὦν οἱ ἐγένετο, τῶν δορυφόρων τινὰς πέμπει κελεύων φυλάξαι ὅ τι χρήσεται τῷ ἵππῳ ἡ γυνή. οἱ μὲν δὴ ὄπισθε εἵποντο· ἡ δὲ ἐπείτε ἀπίκετο ἐπὶ τὸν ποταμόν, ἦρσε τὸν ἵππον, ἄρσασα δὲ καὶ τὸ ἄγγος τοῦ ὕδατος ἐμπλησαμένη τὴν αὐτὴν ὁδὸν παρεξήιε, φέρουσα τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπέλκουσα ἐκ τοῦ βραχίονος τὸν ἵππον καὶ στρέφουσα τὸν ἄτρα-
13 κτον. θωυμάζων δὲ ὁ Δαρεῖος τά τε ἤκουσε ἐκ τῶν κατασκόπων καὶ τὰ αὐτὸς ὥρα, ἄγειν αὐτὴν ἐκέλευσε ἑωυτῷ ἐς ὄψιν. ὡς δὲ ἄχθη, παρῆσαν καὶ οἱ ἀδελφεοὶ αὐτῆς οὓ κῃ πρόσω σκοπιὴν ἔχοντες τούτων. εἰρωτέοντος δὲ τοῦ Δαρείου ὁποδαπὴ εἴη, ἔφασαν οἱ νεηνίσκοι εἶναι Παίονες καὶ ἐκείνην εἶναι σφέων ἀδελφεήν. ὁ δ' ἀμείβετο, τίνες δὲ οἱ Παίονες ἄνθρωποί εἰσι καὶ κοῦ γῆς οἰκημένοι, καὶ τί κεῖνοι ἐθέλοντες ἔλθοιεν ἐς Σάρδις. οἱ δὲ οἱ ἔφραζον ὡς ὡς ἔλθοιεν μὲν ἐκείνῳ δώσοντες σφέας αὐτούς, εἴη δὲ ἡ Παιονίη ἐπὶ τῷ Στρυμόνι ποταμῷ πεπολεσμένη, ὁ δὲ Στρυμὼν οὐ πρόσω τοῦ Ἑλλησπόντου, εἴησαν δὲ Τευκρῶν τῶν ἐκ Τροίης ἄποικοι. οἱ μὲν δὴ ταῦτα ἕκαστα ἔλεγον, ὁ δὲ εἰρώτα εἰ καὶ πᾶσαι αὐτόθι αἱ γυναῖκες εἴησαν οὕτω ἐργάτιδες. οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἔφασαν προθύμως
14 οὕτω ἔχειν· αὐτοῦ γὰρ ὦν τούτου εἵνεκα καὶ ἐποιέετο. ἐνθαῦτα Δαρεῖος γράφει γράμματα Μεγαβάζῳ, τὸν ἔλιπε ἐν τῇ Θρηίκῃ στρατηγόν, ἐντελλόμενος ἐξαναστῆσαι ἐξ ἡθέων Παίονας καὶ παρ' ἑωυτὸν ἀγαγεῖν καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα τε καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν. αὐτίκα δὲ ἱππεὺς ἔθεε φέρων τὴν ἀγγελίην ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον, περαιωθεὶς δὲ διδοῖ τὸ βυβλίον τῷ Μεγαβάζῳ. ὁ δὲ ἐπιλεξάμενος καὶ λαβὼν ἡγεμόνας ἐκ τῆς Θρηίκης ἐστρατεύετο ἐπὶ τὴν Παιο-
15 νίην. πυθόμενοι δὲ οἱ Παίονες τοὺς Πέρσας ἐπὶ σφέας ἰέναι,

Pigres és Mantyes, a kik népük fölött uralkodni akartak, s midőn Dareios átkelt Ázsiába, ők is elmentek Sardisba, de magukkal vitték nőtestvérüket is, a ki nagytermetü és szép asszony vala. Megvigyázva azt az időt, a mikor Dareios biráskodni jő le a lydiaiak külvárosába, a következőt tették: tehetségükhöz képest a legszebb ruhába öltöztették nőtestvérüket és elküldték vízért; fején vala a vízedény, kezével vezette a lovat, és orsóján fonta a lent. A mint a nő Dareios mellett elhaladt, fölkeltette a figyelmét, mert sem perzsa, sem lydiai, sem más ázsiai népnek a szokása szerint nem viselkedett az asszony. Minthogy figyelmét fölkeltette, elküldötte néhány testőrét, hogy vigyázzák meg, mit csinál a lóval az asszony. Ezek tehát hátulról követték. Midőn a nő a folyóhoz ért, megitatta a lovat, azután megtöltötte az edényt vízzel, s ugyanazon az úton tért vissza, fején vitte a vízedényt, kezével vezette a lovat és orsóját fonta. Dareios elámult, mikor a kémek szavait meghallotta s maga is látta a dolgot; meghagyta, hogy hozzák a 13
nőt szeme elé. Midőn elővezették, testvérei is megjelentek, kik a dolgot a távolból megfigyelték. Dareios kérdésére, hogy milyen nemzetségű az asszony, az ifjak előadták, hogy ők paionok, és hogy a nő testvérük; mire ő azután tudakozódott, hogy miféle emberek a paionok, a földnek melyik részén laknak, s hogy mi szándékkal jöttek ők Sardisba. Az ifjak előadták, hogy alattvalói akarnak lenni és ezért jöttek ide; hogy Paionia a Strymon vize mellett elterülő tartomány, s a Strymon nincs nagyon távol a Hellespontostól, ők maguk pedig a Trójából származó teukrusoknak gyarmatosai.[8] Mikor ezt ők egyenként előadták, azt kérdezte Dareios, vajjon az odavaló asszonyok mind oly munkásak-e; s ők hévvel igenelték, mert ép ebből a czélból rendezték így a dolgot. Ekkor Dareios levelet írt hadvezéréhez, Megabazoshoz, a kit Thrakiában hagyott volt hátra; meghagyta, hogy a paionokat mozdítsa 14
ki lakóhelyükről és vezesse hozzá feleségeikkel és gyermekeikkel együtt. A parancsot egy lovas rögtön a Hellespontosig vitte, s itt átkelvén, a levelet átadta Megabazosnak. A mint elolvasta, vezetőket vett magához Thrakiából és meginditotta hadát Paionia ellen. Midőn a paionok megtudták, hogy a perzsák ellenük jönnek, összeszedelőzködtek és levonultak a tengerig, mert azt hitték, hogy 15

ἁλισθέντες ἐξεστρατεύσαντο πρὸς θαλάσσης, δοκέοντες ταύτῃ ἐπιχειρήσειν τοὺς Πέρσας ἐσβαλόντας. οἱ μὲν δὴ Παίονες ἦσαν ἕτοιμοι τὸν Μεγαβάζου στρατὸν ἐπιόντα ἐρύκειν· οἱ δὲ Πέρσαι πυθόμενοι συναλίσθαι τοὺς Παίονας καὶ τὴν πρὸς θαλάσσης ἐσβολὴν φυλάσσοντας, ἔχοντας ἡγεμόνας τὴν ἄνω ὁδὸν τράπονται, λαθόντες δὲ τοὺς Παίονας ἐσπίπτουσι ἐς τὰς πόλιας αὐτῶν ἐούσας ἀνδρῶν ἐρήμους. οἷα δὲ κεινῆσι ἐπιπεσόντες εὐπετέως κατέσχον. οἱ δὲ Παίονες ὡς ἐπύθοντο ἐχομένας τὰς πόλιας, αὐτίκα διασκεδασθέντες κατ' ἑωυτοὺς ἕκαστοι ἐτράποντο καὶ παρεδίδοσαν σφέας αὐτοὺς τοῖσι Πέρσῃσι. οὕτω δὴ Παιόνων Σιριοπαίονές τε καὶ Παιόπλαι καὶ οἱ μέχρι τῆς Πρασιάδος λί-
16 μνης ἐξ ἠθέων ἐξαναστάντες ἤγοντο ἐς τὴν Ἀσίην. οἱ δὲ περὶ τε Πάγγαιον ὄρος [καὶ Δόβηρας καὶ Ἀγριᾶνας καὶ Ὀδομάντους] καὶ αὐτὴν τὴν λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου. ἐπειρήθη δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ λίμνῃ κατοικημένους ἐξαιρέειν ὧδε. ἴκρια ἐπὶ σταυρῶν ὑψηλῶν ἐζευγμένα ἐν μέσῃ ἑστήκεε τῇ λίμνῃ, ἔσοδον ἐκ τῆς ἠπείρου στεινὴν ἔχοντα μιῇ γεφύρῃ. τοὺς δὲ σταυροὺς τοὺς ὑποστεῶτας τοῖσι ἴκρίοισι τὸ μέν κου ἀρχαῖον ἔστησαν κοινῇ πάντες οἱ πολιῆται, μετὰ δὲ νόμῳ χρεώμενοι ἱστᾶσι τοιῷδε. κομίζοντες ἐξ ὄρεος τῷ οὔνομά ἐστι Ὄρβηλος, κατὰ γυναῖκα ἑκάστην ὁ γαμέων τρεῖς σταυροὺς ὑπίστησι· ἄγεται δὲ ἕκαστος συχνὰς γυναῖκας. οἰκέουσι δὲ τοιοῦτον τρόπον, κρατέων ἕκαστος ἐπὶ τῶν ἰκρίων καλύβης τε ἐν τῇ διαιτᾶται καὶ θύρης καταπακτὴς διὰ τῶν ἰκρίων κάτω φερούσης ἐς τὴν λίμνην. τὰ δὲ νήπια παιδία δέουσι τοῦ ποδὸς σπάρτῳ, μὴ κατακυλισθῇ δειμαίνοντες. τοῖσι δὲ ἵπποισι καὶ τοῖσι ὑποζυγίοισι παρέχουσι χόρτον ἰχθῦς· τῶν δὲ πλῆθός ἐστι τοσοῦτο ὥστε, ὅταν τὴν θύρην τὴν καταπακτὴν ἀνακλίνῃ, κατίει σχοίνῳ σπυρίδα κεινὴν ἐς τὴν λίμνην, καὶ οὐ πολλόν τινα χρόνον ἐπισχὼν ἀνασπᾷ πλήρεα ἰχθύων. τῶν δὲ ἰχθύων ἐστὶ γένεα δύο, τοὺς καλέουσι πάπρακάς τε καὶ τίλωνας.

17 Παιόνων μὲν δὴ οἱ χειρωθέντες ἤγοντο ἐς τὴν Ἀσίην. Μεγάβαζος δὲ ὡς ἐχειρώσατο τοὺς Παίονας, πέμπει ἀγγέλους ἐς Μακεδονίην ἄνδρας ἑπτὰ Πέρσας, οἳ μετ' αὐτὸν ἐκεῖνον ἦσαν δοκιμώτατοι ἐν τῷ στρατοπέδῳ· ἐπέμποντο δὲ οὗτοι παρὰ Ἀμύντην αἰτήσοντες γῆν τε καὶ ὕδωρ Δαρείῳ βασιλέι. ἔστι δὲ ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην· πρῶτον μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον ἐξ οὗ ὕστερον τούτων τάλαντον ἀργυρίου Ἀλεξάνδρῳ ἡμέρης ἑκάστης ἐφοίτα, μετὰ δὲ

majd erre kisértik meg a perzsák a betörést. A paionok tehát ott készen állottak Megabazosnak betörő hadát visszaszorítani. A perzsák azonban, a kik tudták, hogy a paionok összeseregelve őrzik a tengeri bejáratot, vezetőik kalauzolása mellett a szárazföldi útra fordultak, s mielőtt a paionok észrevették volna, rárontottak a városokra, melyekből a férfiak eltávoztak vala. Mivel pedig üres városokra törtek, könnyen is elfoglalták. Hirét vevén a paionok, hogy városaikat elfoglalták, szétoszolva kiki rögtön saját otthonába ment, és megadták magukat a perzsáknak. Így azután a siriopaionok, a paioplák és a Prasias taváig lakó paion törzsek lakóhelyükből kivándorolva Ázsiába költöztek.[9] Ellenben a Pangaion-hegyvidéki lakosokat (valamint a dobereket, agrianokat, odomantusokat) és a 16
Prasias tava körül lakókat nem győzte le Megabazos, habár a tómellékieket szintén ki akarta költöztetni telepeikről.[10] Ezeknek életmódja a következő: a tónak közepén padlók vannak magas karókra állítva, s a szárazföldről csak egy szűk híd alkotja a bejárást. A bódékat tartó karókat eredetileg a polgárok összesége állította föl; de később azt a szokást hozták be, hogy a nősülő férfi minden asszony után három karót köteles fölállítani az Orbelos nevű hegyről;[11] már pedig kiki sok asszonyt vesz feleségül. Ilyen szokásaik vannak a lakást illetőleg, mert kinek-kinek van a padlókon egy gunyhója, a melyben él, és a padlón keresztül egy tóba vezető csapóajtaja. Csecsemő-gyermekeiket lábuknál megkötik, hogy be ne bukjanak. Lovaiknak és barmaiknak takarmányul halat adnak, mert az úgy hemzseg itt, hogy ha a csapó-ajtót felnyitják és egy üres kosarat kötéllel a tóba bocsátanak, rövid idő mulva hallal megtelve lehet már felhúzni. Kétféle hal fordul itt elő: az úgynevezett paprax és a tilon.[12]

A leigázott paionok tehát Ázsiába költöztek. Midőn Megaba- 17
zos a paionokat leverte, hét perzsa férfiút, a kik a táborban utána a legnagyobb rangban valának, Makedoniába küldött követségbe. Elküldötte őket Amyntashoz, hogy kérjenek Dareios király számára földet és vizet. A Prasias tavától igen rövid út vezet Makedoniába; mert a tóval határos az a bánya, mely később naponkint egy ezüsttalentumot jövedelmezett Alexandrosnak;[13] ha már most a bánya mellett a Dysoron nevű hegyen átmegyünk, Makedoniá-

τὸ μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον ὄρος ὑπερβάντα εἶναι ἐν Μα-
18 κεδονίῃ. οἱ ὦν Πέρσαι οἱ πεμφθέντες οὗτοι παρὰ τὸν Ἀμύντην
ὡς ἀπίκοντο, αἴτεον ἐλθόντες ἐς ὄψιν τὴν Ἀμύντεω Δαρείῳ βα-
σιλέι γῆν τε καὶ ὕδωρ. ὁ δὲ ταῦτά τε ἐδίδου καὶ σφέας ἐπὶ
ξείνια καλέει, παρασκευασάμενος δὲ δεῖπνον μεγαλοπρεπὲς ἐδέ-
κετο τοὺς Πέρσας φιλοφρόνως. ὡς δὲ ἀπὸ δείπνου ἐγένοντο,
διαπίνοντες εἶπαν οἱ Πέρσαι τάδε. «ξεῖνε Μακεδών, ἡμῖν νόμος
ἐστὶ τοῖσι Πέρσῃσι, ἐπεὰν δεῖπνον προτιθώμεθα μέγα, τότε καὶ
τὰς παλλακὰς καὶ τὰς κουριδίας γυναῖκας ἐσάγεσθαι παρέδρους.
σύ νυν, ἐπεί περ προθύμως μὲν ἐδέξαο μεγάλως δὲ ξεινίζεις,
διδοῖς δὲ βασιλέι Δαρείῳ γῆν τε καὶ ὕδωρ, ἕπεο νόμῳ τῷ ἡμε-
τέρῳ». εἶπε πρὸς ταῦτα Ἀμύντης «ὦ Πέρσαι, νόμος μὲν ἡμῖν
γε ἐστὶ οὐκ οὗτος, ἀλλὰ κεχωρίσθαι ἄνδρας γυναικῶν· ἐπείτε
δὲ ὑμεῖς ἐόντες δεσπόται προσχρῄζετε τούτων, παρέσται ὑμῖν
καὶ ταῦτα». εἴπας τοσαῦτα ὁ Ἀμύντης μετεπέμπετο τὰς γυναῖκας·
αἱ δ' ἐπείτε καλεόμεναι ἦλθον, ἐπεξῆς ἀντίαι ἵζοντο τοῖσι Πέρ-
σῃσι. ἐνθαῦτα αἱ Πέρσαι ἰδόμενοι γυναῖκας εὐμόρφους ἔλεγον
πρὸς Ἀμύντην φάμενοι τὸ ποιηθὲν τοῦτο οὐδὲν εἶναι σοφόν·
κρέσσον γὰρ εἶναι ἀρχῆθεν μὴ ἐλθεῖν τὰς γυναῖκας ἢ ἐλθούσας καὶ μὴ παριζομένας ἀντίας ἵζεσθαι ἀλγηδόνας σφίσι ὀφθαλ-
μῶν. ἀναγκαζόμενος δὲ ὁ Ἀμύντης ἐκέλευε παρίζειν· πειθομε-
νέων δὲ τῶν γυναικῶν αὐτίκα οἱ Πέρσαι μαστῶν τε ἅπτοντο οἷα
19 πλεόνως οἰνωμένοι, καί κού τις καὶ φιλέειν ἐπειρᾶτο. Ἀμύντης
μὲν δὴ ταῦτα ὁρέων ἀτρέμας εἶχε, καίπερ δυσφορέων, οἷα ὑπερ-
δειμαίνων τοὺς Πέρσας· Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Ἀμύντεω παρεών τε
καὶ ὁρέων ταῦτα, ἅτε νέος τε ἐὼν καὶ κακῶν ἀπαθής, οὐδαμῶς
ἔτι κατέχειν οἷός τε ἦν, ὥστε δὲ βαρέως φέρων εἶπε πρὸς
Ἀμύντην τάδε. «ὦ πάτερ, σὺ μὲν εἶκε τῇ ἡλικίῃ ἀπιών τε ἀνα-
παύεο, μηδὲ λιπάρεε τῇ πόσι· ἐγὼ δὲ προσμένων αὐτοῦ τῇδε
πάντα τὰ ἐπιτήδεα παρέξω τοῖσι ξείνοισι.» πρὸς ταῦτα συνιεὶς
Ἀμύντης ὅτι νεώτερα πρήγματα πρήξειν μέλλοι ὁ Ἀλέξανδρος, λέγει
«ὦ παῖ, σχεδὸν γάρ σευ ἀνακαιομένου συνιήμι τοὺς λόγους, ὅτι
ἐθέλεις ἐμὲ ἐκπέμψας ποιέειν τι νεώτερον· ἐγὼ ὦν σευ χρῄζω μηδὲν
νεοχμῶσαι κατ' ἄνδρας τούτους, ἵνα μὴ ἐξεργάσῃ ἡμέας, ἀλλὰ
ἀνέχευ ὁρέων τὰ ποιεύμενα· ἀμφὶ δὲ ἀπόδῳ τῇ ἐμῇ πείσομαί

ban vagyunk. Midőn tehát ezek az Amyntashoz küldött emberek
odaérkeztek, Amyntas elé járulva földet és vizet kértek Dareios 18
király számára. Az nemcsak megigérte, hogy teljesíteni fogja kérelmüket, hanem lakomára is hívta őket és gazdagon készített ebéddel barátságosan megvendégelte. Mikor az ebédnek vége volt, a perzsák beborozva így szóltak: «Makedon barátunk, nálunk perzsáknál az a szokás, hogy ha nagy lakomát adunk, akkor ágyasainkat és feleségeinket is odaviszszük és magunk mellé ültetjük. Ha már most bennünket szivesen fogadtál, gazdagon megvendégeltél, és Dareios királynak is akarsz adni földet és vizet: kövesd egyszersmind a mi szokásainkat!» — «Óh perzsák, — felelé rá Amyntas — nálunk nem ilyenek a szokások, itt a férfiak külön élnek a nőktől; de mivel ti vagytok a mi uraink, s így kivánjátok, teljesedjék ez a kívánságtok is!» Így szólva Amyntas az asszonyok után küldött. Midőn a nők a hívásra megjelentek, sorban a perzsák átellenében foglaltak helyet. Maguk előtt látván a perzsák a csinos nőket, odafordultak Amyntashoz s kifejtették, hogy nem okosan rendezte a dolgot; mert jobb lett volna egyáltalában, ha nem jöttek volna el a nők, mint így, mikor nem mellettük ülnek, hanem átellenükben fájdalmat okoznak szemüknek. Amyntas kényszerhelyzetében felszólította a nőket, hogy üljenek melléjük; s mikor ők szót fogadtak, a perzsák, kik már kelleténél többet ittak, rögtön a mellüket fogdosták, sőt némelyikük csókolózni is próbált.
Amyntas látta a dolgot, s habár bosszankodott, mégis nyugodt 19
maradt, mert nagyon félt a perzsáktól. De Alexandros, Amyntas fia, a ki szintén ott volt és ezt látta, fiatal emberűl, mint a kit még nem törtek meg kellemetlen tapasztalatok, nem tűrhette tovább, s haragtól forrva így szólt Amyntashoz: «Atyám, engedj korodnak s menj nyugodni; ne maradj tovább az ivásnál! Én majd itt maradok és a legnagyobb figyelemmel leszek a vendégek iránt.» Észrevevén azonban Amyntas, hogy Alexandros veszedelmes dologba akar kapni, így szólt: «Fiam, te fel vagy háborodva, s azt hiszem, megértettem szavaidat: te el akarsz engem küldeni, hogy valami veszedelmes dolgot kövess el. Kérlek, ne csinálj zavart ezekkel az emberekkel, különben tönkre juttatsz bennünket; tűrd el, ha látod e dolgokat. Kérésednek azonban engedek és visszavo-

20 τοι.» ὡς δὲ ὁ Ἀμύντης χρηίσας τούτων οἰχώκεε, λέγει ὁ Ἀλέξάνδρος πρὸς τοὺς Πέρσας «γυναικῶν τουτέων, ὦ ξεῖνοι, ἔστι ὑμῖν πολλὴ εὐπετείη, καὶ εἰ πάσῃσι βούλεσθε μίσγεσθαι καὶ ὁκόσῃσι ὧν αὐτέων. τούτου μὲν πέρι αὐτοὶ ἀποσημανέετε· νῦν δέ, σχεδὸν γὰρ ἤδη τῆς κοίτης ὥρη προσέρχεται ὑμῖν καὶ καλῶς ἔχοντας ὑμέας ὀρέω μέθης, γυναῖκας ταύτας, εἰ ὑμῖν φίλον ἐστί, ἄπετε λούσασθαι, λουσαμένας δὲ ὀπίσω προσδέκεσθε.» εἶπας ταῦτα, συνέπαινοι γὰρ ἦσαν οἱ Πέρσαι, γυναῖκας μὲν ἐξελθούσας ἀπέπεμπε ἐς τὴν γυναικηίην, αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἴσους τῇσι γυναιξὶ ἀριθμὸν ἄνδρας λειογενείους τῇ τῶν γυναικῶν ἐσθῆτι σκευάσας καὶ ἐγχειρίδια δοὺς παρῆγε ἔσω, παράγων δὲ τούτους ἔλεγε τοῖσι Πέρσῃσι τάδε. «ὦ Πέρσαι, οἵκατε πανδαισίῃ τελέῃ ἱστιῆσθαι· τά τε γὰρ ἄλλα ὅσα εἴχομεν, καὶ πρὸς τὰ οἷά τε ἦν ἐξευρόντας παρέχειν, πάντα ὑμῖν πάρεστι, καὶ δὴ καὶ τόδε τὸ πάντων μέγιστον, τάς τε ἑωυτῶν μητέρας καὶ τὰς ἀδελφεὰς ἐπιδαφιλευόμεθα ὑμῖν, ὡς παντελέως μάθητε τιμώμενοι πρὸς ἡμέων τῶν περ ἐστὲ ἄξιοι, πρὸς δὲ καὶ βασιλέι τῷ πέμψαντι ἀπαγγείλητε ὡς ἀνὴρ Ἕλλην Μακεδόνων ὕπαρχος εὖ ὑμέας ἐδέξατο καὶ τραπέζῃ καὶ κοίτῃ.» ταῦτα εἶπας Ἀλέξανδρος παρίζει Πέρσῃ ἀνδρὶ ἄνδρα Μακεδόνα ὡς γυναῖκα τῷ λόγῳ· οἱ δέ, ἐπείτε σφέων οἱ Πέρσαι ψαύειν ἐπειρῶντο, διεργάζοντο αὐτούς.
21 καὶ οὗτοι μὲν τούτῳ τῷ μόρῳ διεφθάρησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡ θεραπηίη αὐτῶν· εἵπετο γὰρ δή σφι καὶ ὀχήματα καὶ θεράποντες καὶ ἡ πᾶσα πολλὴ παρασκευή· πάντα δὴ ταῦτα ἅμα πᾶσι ἐκείνοισι ἠφάνιστο. μετὰ δὲ χρόνῳ οὐ πολλῷ ὕστερον ζήτησις τῶν ἀνδρῶν τούτων μεγάλη ἐκ τῶν Περσέων ἐγίνετο, καί σφεας Ἀλέξανδρος κατέλαβε σοφίῃ, χρήματά τε δοὺς πολλὰ καὶ τὴν ἑωυτοῦ ἀδελφεὴν τῇ οὔνομα ἦν Γυγαίη· δοὺς δὲ ταῦτα κατέλαβε ὁ Ἀλέξανδρος Βουβάρῃ ἀνδρὶ Πέρσῃ, τῶν διζημένων τοὺς
22 ἀπολομένους τῷ στρατηγῷ. ὁ μέν νυν τῶν Περσέων τούτων θάνατος οὕτω καταλαμφθεὶς ἐσιγήθη. Ἕλληνας δὲ εἶναι τούτους τοὺς ἀπὸ Περδίκκεω γεγονότας, κατά περ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτός τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖσι ὄπισθε λόγοισι ἀποδέξω ὡς εἰσὶ Ἕλληνες, πρὸς δὲ καὶ οἱ τὸν ἐν Ὀλυμπίῃ διέποντες ἀγῶνα Ἑλληνοδίκαι οὕτω ἔγνωσαν εἶναι. Ἀλεξάνδρου γὰρ ἀεθλεύειν ἑλομένου καὶ καταβάντος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, οἱ ἀντιθευσόμενοι Ἑλλήνων ἐξεῖργόν μιν, φάμενοι οὐ βαρβάρων ἀγωνιστέων εἶναι τὸν ἀγῶνα ἀλλὰ Ἑλλήνων· Ἀλέξανδρος δὲ ἐπειδὴ ἀπέδεξε ὡς εἴη Ἀργεῖος, ἐκρίθη τε εἶναι Ἕλλην καὶ ἀγωνιζόμενος στάδιον συνεξέπιπτε τῷ πρώτῳ.

nulok». Midőn Amyntas e kérelmét tudtára adva eltávozott, így 20
szólította meg Alexandros a perzsákat: «Ezek a nők, óh vendégek, teljesen rendelkezéstekre állnak, hálhattok valamennyiökkel, vagy a melyikkel akartok; csak fejezzétek ki e tekintetben kívánságtokat. De mivel már az alvás ideje elérkezett, s látom, hogy szépen ittatok, ha nincs ellenvetéstek, hadd vonuljanak a nők vissza, s ha megfürödtek, vissza fognak jönni». A perzsák beleegyeztek, Alexandros pedig a távozó asszonyokat lakosztályaikba küldte, s ugyanannyi símaállú ifjút nőruhába öltöztetett, s tőrt adva nekik bevezette; majd így szólt a perzsákhoz: «Azt hiszem, perzsák, tökéletes lakomával vendégeltünk meg benneteket; mert a mink csak van, s a mit azonfelül előkeríthettünk, mindazt elétek adtuk, sőt a mi mindennek koronája, anyáinkat és nővéreinket is felajánljuk, hogy lássátok, mennyire megadjuk nektek a köteles tiszteletet, s hogy a királynak, a ki benneteket küldött, megjelenthessétek, hogy volt egy görög ember, Makedonia helytartója, a ki étellel is, ágygyal is jól ellátott benneteket». E szavakkal minden perzsa mellé egy nőruhába öltöztetett makedon ifjút ültetett. Midőn pedig a perzsák hozzájuk akartak nyúlni, azok leszúrták őket. Ilyetén 21
módon pusztultak el a követek, valamint kiséretük. Mert szekerek, szolgák és mindenfajta podgyász volt velük, s mindez velük együtt eltünt. Nem sokkal később nagy nyomozást tartottak a perzsák e férfiak után; de Alexandros ügyesen elsimította a dolgot, részben megvesztegetvén a nyomozókat, részben úgy, hogy odaadta Gygaia nevű nőtestvérét, a kit a perzsa Bubares, az eltűntek után nyomozó emberek vezére, vett nőül. A perzsa férfiak halálát így csöndesen 22
elhallgatták. Hogy pedig e királyi család, mint maga mondja, görög származású és Perdikkas ivadéka, azt magam is tudom, s a történetben később ki is fogom mutatni, hogy görög.[14] Elismerték ezt a versenybirák is, a kik az olympiai játékokat igazgatják. Mert midőn Alexandros is jelentkezett a versenyre, s e végett Olympiába jött, a versenyző görögök ki akarták őt zárni, hangsúlyozva, hogy csak görögöknek van megengedve a verseny, barbároknak nem. Akkor Alexandros kimutatta, hogy ő argosi eredetű, görög voltát elismerték, s a versenyfutásban a nyertessel egyidőben érte el a czélt.[15]

23 Ταῦτα μέν νυν οὕτω κη ἐγένετο. Μεγάβαζος δὲ ἄγων τοὺς Παίονας ἀπίκετο ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον· ἐνθεῦτεν διαπεραιωθεὶς ἀπίκετο ἐς τὰς Σάρδις. ἅτε δὲ τειχέοντος ἤδη Ἰστιαίου τοῦ Μιλησίου τὴν παρὰ Δαρείου αἰτήσας ἔτυχε μισθὸν δωρεὴν φυλακῆς τῆς σχεδίης, ἐόντος δὲ τοῦ χώρου τούτου παρὰ Στρυμόνα ποταμὸν τῷ οὔνομά ἐστι Μύρκινος, μαθὼν ὁ Μεγάβαζος τὸ ποιεύμενον ἐκ τοῦ Ἰστιαίου, ὡς ἦλθε τάχιστα ἐς τὰς Σάρδις ἄγων τοὺς Παίωνας, ἔλεγε Δαρείῳ τάδε. «ὦ βασιλεῦ, κοτόν τι χρῆμα ἐποίησας, ἀνδρὶ Ἕλληνι δεινῷ τε καὶ σοφῷ δοὺς ἐγκτίσασθαι πόλιν ἐν Θρηίκῃ, ἵνα ἴδῃ τε ναυπηγήσιμος ἐστὶ ἄφθονος καὶ πολλοὶ κωπέες καὶ μέταλλα ἀργύρεα, ὅμιλός τε πολλὸς μὲν Ἕλλην περιοικέει πολλὸς δὲ βάρβαρος, οἳ προστάτεω ἐπιλαβόμενοι ποιήσουσι τοῦτο τὸ ἂν κεῖνος ἐξηγέηται καὶ ἡμέρης καὶ νυκτός. σὺ νυν τοῦτον τὸν ἄνδρα παῦσον ταῦτα ποιεῦντα, ἵνα μὴ οἰκηίῳ πολέμῳ συνέχῃ. τρόπῳ δὲ ἠπίῳ μεταπεμψάμενος παῦσον· ἐπεὰν δὲ αὐτὸν περιλάβῃς, ποι-
24 έειν ὅκως μηκέτι κεῖνος ἐς Ἕλληνας ἀπίξεται.» ταῦτα λέγων ὁ Μεγάβαζος εὐπετέως ἔπειθε Δαρεῖον ὡς εὖ προορέων τὸ μέλλον γίνεσθαι. μετὰ δὲ πέμψας ἄγγελον ἐς τὴν Μύρκινον ὁ Δαρεῖος ἔλεγε τάδε. «Ἰστιαῖε, βασιλεὺς Δαρεῖος τάδε λέγει. ἐγὼ φροντίζων εὑρίσκω ἐμοί τε καὶ τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι εἶναι οὐδένα σεῦ ἄνδρα εὐνοέστερον· τοῦτο δὲ οὐ λόγοισι ἀλλ' ἔργοισι οἶδα μαθών. νῦν ὦν, ἐπινοέω γὰρ πρήγματα μεγάλα κατεργάσασθαι, ἀπικνέο μοι πάντως, ἵνα τοι αὐτὰ ὑπερθέωμαι.» τούτοισι τοῖσι ἔπεσι πιστεύσας ὁ Ἰστιαῖος, καὶ ἅμα μέγα ποιεύμενος βασιλέος σύμβουλος γενέσθαι, ἀπίκετο ἐς τὰς Σάρδις. ἀπικομένῳ δέ οἱ ἔλεγε Δαρεῖος τάδε. «Ἰστιαῖε, ἐγώ σε μετεπεμψάμην τῶνδε εἵνεκεν. ἐπείτε τάχιστα ἐνόστησα ἀπὸ Σκυθέων καὶ σύ μοι ἐγένετο ἐξ ὀφθαλμῶν, οὐδέν κω ἄλλο χρῆμα οὕτω ἐν βραχέι ἐπεζήτησα ὡς σὲ ἰδεῖν τε καὶ ἐς λόγους μοι ἀπικέσθαι, ἐγνωκὼς ὅτι κτημάτων πάντων ἐστὶ τιμιώτατον ἀνὴρ φίλος συνετός τε καὶ εὔνοος, τὰ τοι ἐγὼ καὶ ἀμφότερα συνειδὼς ἔχω μαρτυρέειν ἐς πρήγματα τὰ ἐμά. νῦν ὦν, εὖ γὰρ ἐποίησας ἀπικόμενος, τάδε τοι ἐγὼ προτείνομαι. Μίλητον μὲν ἔα καὶ τὴν νεόκτιστον ἐν Θρηίκῃ πόλιν, σὺ δέ μοι ἑπόμενος ἐς Σοῦσα ἔχε τά περ ἂν ἐγὼ ἔχω,
25 ἐμός τε σύσσιτος ἐὼν καὶ σύμβουλος.» ταῦτα Δαρεῖος εἶπας, καὶ καταστήσας Ἀρταφρένεα ἀδελφεὸν ἑωυτοῦ ὁμοπάτριον ὕπαρχον εἶναι Σαρδίων, ἀπήλαυνε ἐς Σοῦσα ἅμα ἀγόμενος

Ez a dolog tehát így történt. Megabazos a paionokkal meg- 23
érkezett a Hellespontoshoz, s rajta átkelvén Sardisba ért. A miletosi Histiaios ekkor már javában építette a falakat azon a földön, melyet az átkelés megőrzése díjául Dareiostól kapott — ez a föld a Strymon vize mellett terül el és Myrkinos a neve —; midőn azonban Megabazos meghallotta, hogy miben fáradozik Histiaios, megérkezvén a paionokkal Sardisba, rögtön így szólt Dareioshoz: «Mily balgaságot követtél el, óh király, midőn egy ügyes és ravasz görög embernek megengedted, hogy Thrákiában várost alapíthasson, a hol hajóépítésre és evező-faragásra temérdek fa terem, a hol ezüstbányák vannak és sok görög és barbár nép lakik körüle, melyek őt vezérökül fogadva, készek lesznek éjjel-nappal azt tenni, a mit ő parancsol! Tiltsd meg ez embernek műve folytatását, nehogy belháborúba keveredjél; de csak szelid módon hivasd magadhoz. Ha azután hatalmadba kerítetted, intézkedjél, hogy ne térhessen vissza többé görögök közé». E szavaival Megabazos 24
hamar meggyőzte Dareiost, a ki belátta, hogy jól sejti a jövőt; követet küldött tehát Myrkinosba, ki így szólt: «Histiaios! Dareios király ezt izeni neked: érett megfontolás után úgy találom, hogy magam és uralmam számára nincsen náladnál megbízhatóbb emberem; nem szavak, hanem tettek győztek meg engem e dologban. Minthogy pedig most nagy terveim vannak, jer hozzám, hogy azokat veled megbeszéljem». Histiaios hitelt adott e szavaknak, s nagy kitüntetésnek tartván a királyi tanácsosi állást, Sardisba ment. Megérkezése után így szólt hozzá Dareios: «Histiaios, én a következő okból küldtem érted: midőn a skythák földjéről hazatértem és te elkerültél szemem elől, e rövid idő alatt semmi más után nem kivánkoztam annyira, mint téged látni és veled társalogni. Meg vagyok róla győződve, hogy az összes kincsek közt az okos és hű barát a legbecsesebb, s tudom, hogy benned mindkettőt birom, mert tanuskodik róla irántam tanúsított viselkedésed. Jól tetted tehát, hogy eljöttél, s mondok neked valamit: hagyd oda Miletost s az imént alapított várost Thrákiában; kövess engem Susába; olyan úr leszel ott, mint én; légy asztaltársam és tanácsosom!» E szavak után Dareios egy apától származó testvérét, 25
Artaphrenest, Sardis helytartójává tette, maga Histiaiossal Susába

Ἰστιαῖον, Ὀτάνεα δὲ ἀποδέξας στρατηγὸν εἶναι τῶν παραθαλασσίων ἀνδρῶν· τοῦ τὸν πατέρα Σισάμνην βασιλεὺς Καμβύσης γενόμενον τῶν βασιληίων δικαστέων, ὅτι ἐπὶ χρήμασι δίκην ἄδικον ἐδίκασε, σφάξας ἀπέδειρε πᾶσαν τὴν ἀνθρωπέην, σπαδίξας δὲ αὐτοῦ τὸ δέρμα ἱμάντας ἐξ αὐτοῦ ἔταμε καὶ ἐνέτεινε τὸν θρόνον ἐς τὸν ἵζων ἐδίκαζε· ἐντανύσας δὲ ὁ Καμβύσης ἀπέδεξε δικαστὴν εἶναι ἀντὶ τοῦ Σισάμνεω, τὸν ἀποκτείνας ἀπέδειρε, τὸν παῖδα τοῦ Σισάμνεω, ἐντειλάμενός οἱ μεμνῆ-
26 σθαι ἐν τῷ κατίζων θρόνῳ δικάζει. οὗτος ὦν ὁ Ὀτάνης ὁ ἐγκατιζόμενος ἐς τοῦτον τὸν θρόνον, τότε διάδοχος γενόμενος Μεγαβάζῳ τῆς στρατηγίης, Βυζαντίους τε εἶλε καὶ Καλχηδονίους, εἶλε δὲ Ἄντανδρον τὴν ἐν τῇ Τρῳάδι γῇ, εἶλε δὲ Λαμπώνιον, λαβὼν δὲ παρὰ Λεσβίων νέας εἶλε Λῆμνόν τε καὶ
27 Ἴμβρον, ἀμφοτέρας ἔτι τότε ὑπὸ Πελασγῶν οἰκεομένας. οἱ μὲν δὴ Λήμνιοι καὶ ἐμαχέσαντο εὖ καὶ ἀμυνόμενοι ἀνὰ χρόνον ἐκακώθησαν. τοῖσι δὲ περιοῦσι αὐτῶν οἱ Πέρσαι ὕπαρχον ἐπιστᾶσι Λυκάρητον τὸν Μαιανδρίου τοῦ βασιλεύσαντος Σάμου ἀδελφεόν. οὗτος ὁ Λυκάρητος ἄρχων ἐν Λήμνῳ τελευτᾷ. αἰτίη δὲ τούτου ἥδε. πάντας ἠνδραποδίζετο καὶ καταστρέφετο, τοὺς μὲν λιποστρατίης ἐπὶ Σκύθας αἰτιώμενος, τοὺς δὲ σίνασθαι τὸν Δαρείου στρατὸν τὸν ἀπὸ Σκυθέων ὀπίσω ἀποκομιζόμενον.

28 Οὗτος δὲ τοσαῦτα ἐξεργάσατο στρατηγήσας. μετὰ δὲ οὐ πολλὸν χρόνον ἄνεσις κακῶν ἦν· καὶ ἤρχετο τὸ δεύτερον ἐκ Νάξου τε καὶ Μιλήτου Ἴωσι γίνεσθαι κακά. τοῦτο μὲν γὰρ ἡ Νάξος εὐδαιμονίῃ τῶν νήσων προέφερε, τοῦτο δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ Μίλητος αὐτή τε ἐωυτῆς μάλιστα δὴ τότε ἀκμάσασα καὶ δὴ καὶ τῆς Ἰωνίης ἦν πρόσχημα, κατύπερθε δὲ τούτων ἐπὶ δύο γενεὰς ἀνδρῶν νοσήσασα ἐς τὰ μάλιστα στάσι, μέχρι οὗ μιν Πάριοι κατήρτισαν· τούτους γὰρ καταρτιστῆρας ἐκ πάντων Ἑλλήνων εἵλοντο οἱ Μιλή-
29 σιοι. κατήλλαξαν δέ σφεας ὧδε Πάριοι. ὡς ἀπίκοντο αὐτῶν ἄνδρες οἱ ἄριστοι ἐς τὴν Μίλητον, ὥρων γὰρ δή σφεας δεινῶς οἰκοφθορημένους, ἔφασαν αὐτῶν βούλεσθαι διεξελθεῖν τὴν χώρην. ποιεῦντες δὲ ταῦτα καὶ διεξιόντες πᾶσαν τὴν Μιλησίην, ὅκως τινὰ ἴδοιεν ἐν ἀνεστηκυίῃ τῇ χώρῃ ἀγρὸν εὖ ἐξεργασμένον, ἀπεγράφοντο τὸ οὔνομα τοῦ δεσπότεω τοῦ ἀγροῦ. διεξελάσαντες δὲ πᾶσαν τὴν χώρην καὶ σπανίους εὑρόντες τούτους, ὡς τάχιστα κατέβησαν ἐς τὸ ἄστυ, ἁλίην ποιησάμενοι ἀπέδεξαν

ment, a tengermelléki hadsereg vezérévé pedig Otanest nevezte ki.[16] Kambyses király ennek az atyját, Sisamnest, ki a királyi bírák egyike vala, megölette, mert pénzért igazságtalan itéletet hozott, s megnyúzatta; a bőréből aztán szíjjakat vágatott és arra a székre szegeztette, a melyen az itélethozatalkor ülni szokott volt. E tette után Kambyses a megölt és megnyúzott Sisamnes helyébe ennek fiát nevezte ki bírává, s meghagyta neki, hogy ne feledje el, milyen széken ül, mikor itél. Ez a bírói székre ültetett Otanes lőn 26
tehát most Megabazos utóda a hadvezérségben; s csakhamar legyőzte a byzantioniakat és kalchedoniakat, bevette a Troasban fekvő Antandrost, majd Lamponiont;[17] kölcsön vett lesbosi hajókkal azután Lemnost és Imbrost: akkor még mindkettőn pelasgok laktak.[18] A lemnosiak védelmezték magukat és vitézül harczoltak, 27
de idővel leverettek. Az életben maradtak kormányzójává a perzsák Lykaretost, Maiandriosnak, a samosi királynak testvérét rendelték; s ez a Lykaretos haláláig uralkodott Lemnosban. Az ok, a miért Otanes mind e népet meghódította és leigázta, az volt, hogy egy részük cserben hagyta a királyt, midőn a skythák ellen indúlt, más részük pedig kárt okozott Dareios seregének, a mint a skythától visszavonult.

Ezeket a tetteket hajtotta végre Otanes hadvezérsége alatt. 28
Nem sok időre rá megszünt a szorongatott helyzet. Másodszor azután Naxos és Miletos felől érte baj az iónokat. Mert egyrészt Naxos tündökölt a szigetek között gazdagságával, másrészt ugyanabban az időben Miletos is a legszebben virult, s Ióniának szemefénye volt, pedig két nemzedékkel előbb rendkívül sokat szenvedett a polgári villongásoktól, melyeket a parosiak egyenlítettek ki;[19] mert a miletosiak az összes görögök közül őket kérték meg viszonyaik rendezésére. A parosiak a következőkép állították helyre a 29
rendet: midőn legelőkelőbb embereik Miletosba mentek, s látták, mennyire meg vannak rongálva az épületek, azt mondták, hogy szántóföldjüket is meg akarják nézni. Így azután végig mentek az egész miletosi területen, s ha valakit találtak, a ki a feldúlt vidéken jól mívelte földjét, annak a birtokosnak a nevét följegyezték. Átmentek így az egész területen, de csak kevés ilyen gazdát találtak; s mihelyt a városba értek, gyűlést hivtak egybe, s azokra

τούτους μὲν τὴν πόλιν νέμειν τῶν εὖρον τοὺς ἀγροὺς εὖ ἐξεργασμένους· δοκέειν γὰρ ἔφασαν καὶ τῶν δημοσίων οὕτω δή σφεας ἐπιμελήσεσθαι ὥσπερ τῶν σφετέρων· τοὺς δὲ ἄλλους Μιλησίους τοὺς πρὶν στασιάζοντας τούτων ἔταξαν πείθεσθαι.

30 Πάριοι μέν νυν Μιλησίους οὕτω κατήρτισαν. τότε δὲ ἐκ τουτέων τῶν πολίων ὧδε ἤρχετο κακὰ γίνεσθαι τῇ Ἰωνίῃ. ἐκ Νάξου ἔφυγον ἄνδρες τῶν παχέων ὑπὸ τοῦ δήμου, φυγόντες δὲ ἀπίκοντο ἐς Μίλητον. τῆς δὲ Μιλήτου ἐτύγχανε ἐπίτροπος ἐὼν Ἀρισταγόρης ὁ Μολπαγόρεω, γαμβρός τε ἐὼν καὶ ἀνεψιὸς Ἱστιαίου τοῦ Λυσαγόρεω, τὸν ὁ Δαρεῖος ἐν Σούσοισι κατεῖχε· ὁ γὰρ Ἱστιαῖος τύραννος ἦν Μιλήτου καὶ ἐτύγχανε τοῦτον τὸν χρόνον ἐὼν ἐν Σούσοισι, ὅτε οἱ Νάξιοι ἦλθον ξεῖνοι πρὶν ἐόντες τῷ Ἱστιαίῳ. ἀπικόμενοι δὲ οἱ Νάξιοι ἐς τὴν Μίλητον ἐδέοντο τοῦ Ἀρισταγόρεω, εἴ κως αὐτοῖσι παράσχοι δύναμίν τινα καὶ κατέλθοιεν ἐς τὴν ἑωυτῶν. ὁ δὲ ἐπιλεξάμενος ὡς, ἢν δι' αὐτοῦ κατέλθωσι ἐς τὴν πόλιν, ἄρξει τῆς Νάξου, σκῆψιν δὲ ποιεύμενος τὴν ξεινίην τὴν Ἱστιαίου, τόνδε σφι λόγον προσέφερε. «αὐτὸς μὲν ὑμῖν οὐ φερέγγυός εἰμι δύναμιν παρασχεῖν τοσαύτην ὥστε κατάγειν ἀεκόντων τῶν τὴν πόλιν ἐχόντων Ναξίων· πυνθάνομαι γὰρ ὀκτακισχιλίην ἀσπίδα Ναξίοισι εἶναι καὶ πλοῖα μακρὰ πολλά· μηχανήσομαι δὲ πᾶσαν σπουδὴν ποιεύμενος. ἐπινοέω δὲ τῇδε Ἀρταφρένης μοι τυγχάνει ἐὼν φίλος· ὁ δὲ Ἀρταφρένης ὑμῖν Ὑστάσπεος μέν ἐστι παῖς, Δαρείου δὲ τοῦ βασιλέος ἀδελφεός, τῶν δ' ἐπιθαλασσίων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ ἄρχει πάντων, ἔχων στρατιήν τε πολλὴν καὶ πολλὰς νέας. τοῦτον ὦν δοκέω τὸν ἄνδρα ποιήσειν τῶν ἂν χρηίζωμεν.» ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Νάξιοι προσέθεσαν τῷ Ἀρισταγόρῃ πρήσσειν τῇ δύναιτο ἄριστα, καὶ ὑπίσχεσθαι δῶρα ἐκέλευον καὶ δαπάνην τῇ στρατιῇ ὡς αὐτοὶ διαλύσοντες, ἐλπίδας πολλὰς ἔχοντες, ὅταν ἐπιφανέωσι ἐς τὴν Νάξον, πάντα ποιήσειν τοὺς Ναξίους τὰ ἂν αὐτοὶ κελεύωσι, ὡς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας. τῶν γὰρ νήσων
31 τουτέων τῶν Κυκλάδων οὐδεμία κω ἦν ὑπὸ Δαρείῳ. ἀπικόμενος δὲ ὁ Ἀρισταγόρης ἐς τὰς Σάρδις λέγει πρὸς τὸν Ἀρταφρένεα ὡς Νάξος εἴη νῆσος μεγάθεϊ μὲν οὐ μεγάλη, ἄλλως δὲ καλή τε καὶ ἀγαθὴ καὶ ἀγχοῦ Ἰωνίης, χρήματα δὲ ἔνι πολλὰ καὶ ἀνδράποδα. «σὺ ὦν ἐπὶ ταύτην τὴν χώρην στρατηλάτεε, κατάγων ἐς αὐτὴν τοὺς φυγάδας ἐξ αὐτῆς. καί τοι ταῦτα ποιήσαντι τοῦτο μὲν ἐστὶ ἕτοιμα παρ' ἐμοὶ χρήματα μεγάλα

bizták a város kormányzását, a kiknek földjét jó kezelésben találták. Az volt a meggyőződésük, hogy ép úgy szivükön fogják viselni a közérdekeket, mint a saját magukét. A többi miletosiakat pedig, a kik ezelőtt czivódásban éltek, ezen férfiak alattvalóivá tették.

Így hozták rendbe a parosiak a miletosiak ügyeit. De abban 30
az időben Iónián ép ezen városoktól támadt baja. Naxosból a
nép elkergette a gazdagokat, s ezek menekülve Miletosba mentek.[20]
A városnak kormányzója Molpagoras fia, Aristagoras volt, Lysigoras fiának, Histiaiosnak, a kit Dareios magánál tartott Susában, a veje és unokatestvére. Mert Histiaios volt eredetileg Miletos ura, de mikor a naxosiak mint régi vendégbarátai odajöttek, ő Susában élt. Midőn tehát a naxosiak Miletosba mentek, kérték Aristagorast, vajon kaphatnának-e tőle haderőt, melylyel hazatérhetnének. Ő pedig meggondolva, hogy ha ezek az ő segítségével térnének haza, ő még Naxos ura is lehetne, Histiaios vendégbarátságát ürügyül használva, a következő ajánlattal állt eléjök: «Magamnak ugyan nincs módomban akkora haderőt adni, hogy az benneteket Naxos mostani urainak akarata ellenére haza vezessen; mert úgy hallom, a naxosiaknak nyolczezer fegyveresük és igen sok hajójuk van. De minden igyekezetem mellettetek lesz, s tervem a következő: Artaphrenes az én barátom. Ez az Artaphrenes, tudjátok, Hystaspes fia és Dareios királynak testvére; ő uralkodik itt Ázsiában az egész tengermellék fölött, s nagy hadserege és hatalmas hajóhada van. Ez az ember, azt hiszem, meg fogja tenni, a mire kérjük». A naxosiak e szavak hallatára Aristagorast megbízták, hogy mindenben a lehető legjobban intézkedjék; felhatalmazták, hogy igérjen ajándékot és a hadsereg számára szükséges költséget, melyet ők fognak megtéríteni, abban a biztos reményben, hogy mihelyt Naxosban megjelennek, mindazt meg fogják tenni a naxosiak, a mit rájuk rónak, szintúgy a többi szigetlakók is; mert a kykladszigetek közt még egy sem volt Dareiosnak alávetve. Aristagoras 31
tehát elment Sardisba s elmondta Artaphrenesnek, hogy Naxos, ha nem is nagyterjedelmű, de különben szép és termékeny sziget, közel fekszik Ióniához, sok kincse és rabszolgája van. «Indíts hát hadat e sziget ellen és vezesd vissza, a kik onnan elmenekültek! Ha rászánnád magad a dologra, nagy kincs állna készen nálam

πάρεξ τῶν ἀναισιμωμάτων τῇ στρατιῇ (ταῦτα μὲν γὰρ δίκαιον ἡμέας τοὺς ἄγοντας παρέχειν ἐστί), τοῦτο δὲ νήσους βασιλέι προσκτήσεαι αὐτήν τε Νάξον καὶ τὰς ἐκ ταύτης ἠρτημένας, Πάρον καὶ Ἄνδρον καὶ ἄλλας τὰς Κυκλάδας καλευμένας. ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμεόμενος εὐπετέως ἐπιθήσεαι Εὐβοίῃ, νήσῳ μεγάλῃ τε καὶ εὐδαίμονι καὶ οὐκ ἐλάσσονι Κύπρου καὶ κάρτα εὐπετέι αἱρεθῆναι. ἀποχρῶσι δὲ ἑκατὸν νέες ταύτας πάσας χειρώσασθαι.» ὁ δὲ ἀμείβετο αὐτὸν τοῖσιδε. «ἐς οἶκον τὸν βασιλέος ἐξηγητὴς γίνεαι πρηγμάτων ἀγαθῶν, καὶ ταῦτα εὖ παραινέεις πάντα, πλὴν τῶν νεῶν τοῦ ἀριθμοῦ· ἀντὶ δὲ ἑκατὸν νεῶν διηκόσιαί τοι ἕτοιμοι ἔσονται ἅμα τῷ ἔαρι. δεῖ δὲ τούτοισι καὶ
32 αὐτὸν βασιλέα συνέπαινον γίνεσθαι.» ὁ μὲν δὴ Ἀρισταγόρης ὡς ταῦτα ἤκουσε, περιχαρὴς ἐὼν ἀπῆιε ἐς Μίλητον. ὁ δὲ Ἀρταφρένης, ὥς οἱ πέμψαντι ἐς Σοῦσα καὶ ὑπερθέντι τὰ ἐκ τοῦ Ἀρισταγόρεω λεγόμενα συνέπαινος καὶ αὐτὸς Δαρεῖος ἐγένετο, παρεσκευάσατο μὲν διηκοσίας τριήρεας, πολλὸν δὲ κάρτα ὅμιλον Περσέων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, στρατηγὸν δὲ τούτων ἀπέδεξε Μεγαβάτην ἄνδρα Πέρσην τῶν Ἀχαιμενιδέων, ἑωυτοῦ τε καὶ Δαρείου ἀνεψιόν, τοῦ Παυσανίης ὁ Κλεομβρότου Λακεδαιμόνιος, εἰ δὴ ἀληθής γε ἐστὶ ὁ λόγος, ὑστέρῳ χρόνῳ τούτων ἡρμόσατο θυγατέρα, ἔρωτα σχὼν τῆς Ἑλλάδος τύραννος γενέσθαι. ἀποδέξας δὲ Μεγαβάτην στρατηγὸν Ἀρταφρένης ἀπέστειλε
33 τὸν παρὰ τὸν Ἀρισταγόρεα. παραλαβὼν δὲ ὁ Μεγαβάτης ἐκ τῆς Μιλήτου τόν τε Ἀρισταγόρεα καὶ τὴν Ἰάδα στρατιὴν καὶ τοὺς Ναξίους ἔπλεε πρόφασιν ἐπ' Ἑλλησπόντου, ἐπείτε δὲ ἐγένετο ἐν Χίῳ, ἔσχε τὰς νέας ἐς Καύκασα, ὡς ἐνθεῦτεν βορέῃ ἀνέμῳ ἐς τὴν Νάξον διαβάλοι. καὶ (οὐ γὰρ ἔδεε τούτῳ τῷ στόλῳ Ναξίους ἀπολέσθαι) πρῆγμα τοιόνδε συνηνείχθη γενέσθαι. περιιόντος Μεγαβάτεω τὰς ἐπὶ τῶν νεῶν φυλακάς, ἐπὶ νεὸς Μυνδίης ἔτυχε οὐδεὶς φυλάσσων· ὁ δὲ δεινόν τι ποιησάμενος ἐκέλευσε τοὺς δορυφόρους ἐξευρόντας τὸν ἄρχοντα ταύτης τῆς νεός, τῷ οὔνομα ἦν Σκύλαξ, τοῦτον δῆσαι διὰ θαλαμίης διελόντας τῆς νεὸς κατὰ τοῦτο, ἔξω μὲν κεφαλὴν ποιεῦντας ἔσω δὲ τὸ σῶμα. δεθέντος δὲ τοῦ Σκύλακος, ἐξαγγέλλει τις τῷ Ἀρισταγόρῃ ὅτι τὸν ξεῖνόν οἱ τὸν Μύνδιον Μεγαβάτης δήσας λυμαίνοιτο. ὁ δ' ἐλθὼν παραιτέετο τὸν Πέρσην, τυγχάνων δὲ οὐδενὸς τῶν ἐδέετο, αὐτὸς ἐλθὼν ἔλυσε. πυθόμενος δὲ κάρτα δεινὸν

számodra a hadi költségeken kívül (mert a mi ezt illeti, méltányos, hogy a vezetők fedezzék); de másrészt nem csupán Naxost foglalnád el a király számára, hanem a neki alárendelt szigeteket is, mint Parost, Androst és a többi úgynevezett kyklad-szigeteket. Innen kiindulva azután könnyen megtámadhatnád Euboiát, ezt a nagy és gazdag szigetet, mely nem kisebb Kyprosnál, s igen könnyen elfoglalhatnád. Mind ennek leigázására száz hajó is elég». Artaphrenes válasza ez volt: «Te bizonyára olyan dolgokat tanácsolsz, a mik a királyi háznak javára válnak, s a te tanácsod minden tekintetben jó, csak a hajók számát tekintve nem. Száz hajó helyett kétszáz áll majd készen a tavaszszal; mind ehhez azonban a király beleegyezése is szükséges». Aristagoras ennek hallatára 32
végtelen örömmel tért vissza Miletosba. Artaphrenes azután követet küldött Susába, hogy adja elő Aristagoras ajánlatát; s midőn Dareios a dologba beleegyezett, kétszáz hajót szerelt föl, azonkívül perzsákból és más szövetségesekből álló nagy haderőt, melynek vezérévé a perzsa Megabatest, a maga és Dareios unokaöcscsét tette, a ki az achaimenida családnak volt tagja és leányát később, ha ugyan igaz a mende-monda, a lakedaimoni Kleombrotos fia, Pausanias jegyezte el, mert vágya volt Görögország tyrannusa lenni.[21] Artaphrenes tehát Megabatest nevezvén ki vezérré, a sereggel együtt Aristagorashoz küldötte. Megabates Miletosban magához 33
vette Aristagorast, az ión hajóhadat és a naxosiakat, s állítólag a Hellespontos felé hajózott; de midőn Chioshoz ért, Kaukasa mellett[22] horgonyt vetett, hogy innen az északi széllel Naxosig vitorlázzék. A naxosiak pusztulását azonban a végzet nem erre a hajóhadra bízta, s ezért a következő dolog jött közbe: Megabates egyszer körjáratot tartott a hajóőrség fölött, s a myndosi hajón egyetlen egy őrt sem talált. Nagy haragjában megparancsolta testőreinek, hogy keressék föl a hajó parancsnokát — Skylaxnak hívták —, kössék meg és a hajó evezőlyukába tegyék úgy, hogy kívül legyen a feje, a teste pedig belül. Mikor Skylaxot így megkötötték, valaki megjelentette Aristagorasnak, hogy myndosi vendégbarátját Megabates megkötözve meggyalázta. Ő tehát elment a perzsához és kérte, hogy bocsásson meg neki; de mivel nem ért czélt, maga szabadította föl. Megabates ezt megtudván, nagy

ἐποιήσατο ὁ Μεγαβάτης καὶ ἐσπέρχετο τῷ Ἀρισταγόρῃ. ὁ δὲ εἶπε «σοὶ δὲ καὶ τούτοισι τοῖσι πρήγμασι τί ἐστι; οὐ σὲ ἀπέστειλε Ἀρταφρένης ἐμέο πείθεσθαι καὶ πλέειν τῇ ἂν ἐγὼ κελεύω; τί πολλὰ πρήσσεις;» ταῦτα εἶπε ὁ Ἀριστα-
γόρης. ὁ δὲ θυμωθεὶς τούτοισι, ὡς νὺξ ἐγένετο, ἔπεμπε ἐς Νάξον πλοίῳ ἄνδρας φράσοντας τοῖσι Ναξίοισι πάντα τὰ παρεόντα σφι πρήγ-
34 ματα. οἱ γὰρ ὧν Νάξιοι οὐδὲν πάντως προσεδέκοντο ἐπὶ σφέας τὸν στόλον τοῦτον ὁρμήσεσθαι. ἐπεὶ μέντοι ἐπύθοντο, αὐτίκα μὲν ἐσηνείκαντο τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ τεῖχος, παρεσκευάσαντο δὲ ὡς πολιορκησόμενοι καὶ σῖτα καὶ ποτά, καὶ τὸ τεῖχος ἐσάξαντο. καὶ οὗτοι μὲν παρεσκευάζοντο ὡς παρεσομένου σφι πολέμου· οἱ δ' ἐπείτε διέβαλον ἐκ τῆς Χίου τὰς νέας ἐς τὴν Νάξον, πρὸς πεφραγμένους προσεφέροντο καὶ ἐπολιόρκεον μῆνας τέσσερας. ὡς δὲ τά τε ἔχοντες ἦλθον χρήματα οἱ Πέρσαι, ταῦτα κατεδεδαπάνητό σφι, καὶ αὐτῷ τῷ Ἀριστα-
γόρῃ προσαναισίμωτο πολλά, τοῦ πλεῦνός τε ἐδέετο ἡ πολιορκίη, ἐνθαῦτα τείχεα τοῖσι φυγάσι τῶν Ναξίων οἰκοδομήσαντες ἀπαλλάσσοντο
35 ἐς τὴν ἤπειρον, κακῶς πρήσσοντες. Ἀριστα-
γόρης δὲ οὐκ εἶχε τὴν ὑπόσχεσιν τῷ Ἀρταφρένεϊ ἐκτελέσαι· ἅμα δὲ ἐπιεζέ μιν ἡ δαπάνη τῆς στρατιῆς ἀπαιτεομένη, ἀρρώδεέ τε τοῦ στρατοῦ πρήξαντος κακῶς καὶ Μεγαβάτῃ διαβεβλημένος, ἐδόκεέ τε τὴν βασιληίην τῆς Μιλήτου ἀπαιρεθήσεσθαι. ἀρρωδέων δὲ τούτων ἕκαστα ἐβουλεύετο ἀπόστασιν· συνέπιπτε γὰρ καὶ τὸν ἐστιγμένον τὴν κεφαλὴν ἀπῖχθαι ἐκ Σούσων παρὰ Ἰστιαίου, σημαίνοντα ἀπίστασθαι Ἀριστα-
γόρῃν ἀπὸ βασιλέος. ὁ γὰρ Ἰστιαῖος βουλόμενος τῷ Ἀριστα-
γόρῃ σημῆναι ἀποστῆναι ἄλλως μὲν οὐδαμῶς εἶχε ἀσφαλέως σημῆναι ὥστε φυλασσομενέων τῶν ὁδῶν, ὁ δὲ τῶν δούλων τὸν πιστότατον ἀποξυρήσας τὴν κεφαλὴν ἔστιξε καὶ ἀνέμεινε ἀναφῦναι τὰς τρίχας, ὡς δὲ ἀνέφυσαν τάχιστα, ἀπέπεμπε ἐς Μίλητον ἐντειλάμενος αὐτῷ ἄλλο μὲν οὐδέν, ἐπεὰν δὲ ἀπίκηται ἐς Μίλητον, κελεύειν Ἀριστα-
γόρην ξυρήσαντά μιν τὰς τρίχας κατιδέσθαι ἐς τὴν κεφαλήν. τὰ δὲ στίγματα ἐσήμαινε, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται, ἀπόστασιν. ταῦτα δὲ ὁ Ἰστιαῖος ἐποίεε συμφορὴν ποιεύμενος μεγάλην τὴν ἑωυτοῦ κατοχὴν τὴν ἐν Σούσοισι· ἀποστάσιος ὢν γινομένης πολλὰς εἶχε ἐλπίδας μετήσεσθαι ἐπὶ θάλασσαν, μὴ δὲ νεώτερόν τι ποιεύσης τῆς Μιλήτου οὐδαμὰ ἐς αὐτὴν ἤξειν ἔτι ἐλογίζετο.

36 Ἰστιαῖος μὲν νυν ταῦτα διανοεύμενος ἀπέπεμπε τὸν ἄγγελον,

haraggal förmedt Aristagorasra; de ő így szólt: «Mi közöd van neked e dologhoz? Nem azért küldött téged Artaphrenes, hogy nekem engedelmeskedjél, s oda hajózzál, a hova én mondom? Mit avatkozol a dologba?» Aristagoras e szavai miatt Megabatesben felforrt a méreg, és az éj beálltával egy hajón embereket küldött Naxosba, hogy figyelmeztessék őket a fenyegető veszedelemre. Mert a naxosiak nem is sejtették, hogy ez a hajóhad ellenök akar 34
vonulni; s mihelyt megtudták, a mezőről mindent a falak közé vittek, s az ostromállapotra készülve ételt és italt hordtak a városba. Ők tehát el voltak készülve a fenyegető háborúra; s midőn a perzsák a hajókkal Chiosból Naxosba vitorláztak, teljesen elkészülve találták és négy hónapon át ostromolták. Midőn azonban a perzsák minden készletüket elfogyasztották, s Aristagoras is sokat költött a magáéból az ostromra, de még több kellett volna rá, a naxosi menekülteknek várat építettek, s nagy veszteséggel
vonultak vissza a szárazföldre. Aristagoras nem válthatta be Arta- 35
phrenesnek tett igéretét; a költség is ránehezedett, a melybe a sereg került; nagy félelem fogta el tehát, hogy mivel a hadmenet csúfos véget ért s Megabatessel ellenséges viszonyba jutott, még Miletos uralmát is elveszíthetné. Mind e miatt aggodalomtól gyötörve lázadásra gondolt. Véletlenül ugyanekkor jött hozzá Susából egy beírt fejű rabszolga Histiaiostól, buzdítva Aristagorast, hogy pártoljon el a királytól. Histiaios ugyanis pártütésre akarta buzdítani Aristagorast, de semmiképp sem adhatott jelt neki biztos módon, mert az útak őrizet alatt állottak. Lenyírta tehát leghűségesebb szolgáját és fejét beírta;[23] azonban mindaddig magánál tartotta, míg meg nem nőtt a haja; de azután rögtön Miletosba küldte, semmi mást nem hagyván meg neki, mint azt, hogy Miletosba jutva kérje föl Aristagorast, hogy nyirja le a haját és nézze meg a fejét. Az irásjelek pedig, mint előbb is mondtam, pártütésre buzdították. Histiaios azért intézkedett így, mert nagy szerencsétlenségnek tartotta, hogy Susában tartják lekötve; s zendülés kitörésével erősen reménykedett, hogy őt fogják küldeni a tengerpartra; míg ha Miletos semmiféle zavart sem csinál, nem hitte, hogy valaha oda visszatérhetne.

Ezzel a gondolattal küldte el Histiaios a követét, s véletlenül 36

Ἀρισταγόρῃ δὲ συνέπιπτε τοῦ αὐτοῦ χρόνου πάντα ταῦτα συνελθόντα. ἐβουλεύετο ὧν μετὰ τῶν στασιωτέων, ἐκφήνας τήν τε ἑωυτοῦ γνώμην καὶ τὰ παρὰ τοῦ Ἱστιαίου ἀπιγμένα. οἱ μὲν δὴ ἄλλοι πάντες γνώμην κατὰ τὠυτὸ ἐξεφέροντο, κελεύοντες ἀπίστασθαι· Ἑκαταῖος δ' ὁ λογοποιὸς πρῶτα μὲν οὐκ ἔα πόλεμον βασιλέι τῶν Περσέων ἀναιρέεσθαι, καταλέγων τά τε ἔθνεα πάντα τῶν ἦρχε Δαρεῖος καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. ἐπείτε δὲ οὐκ ἔπειθε, δεύτερα συνεβούλευε ποιέειν ὅκως ναυκρατέες τῆς θαλάσσης ἔσονται. ἄλλως μέν νυν οὐδαμῶς ἔφη λέγων ἐνορᾶν ἐσόμενον τοῦτο (ἐπίστασθαι γὰρ τὴν δύναμιν τῶν Μιλησίων ἐοῦσαν ἀσθενέα), εἰ δὲ τὰ χρήματα καταιρεθείη τὰ ἐκ τοῦ ἱροῦ τοῦ ἐν Βραγχίδῃσι, τὰ Κροῖσος ὁ Λυδὸς ἀνέθηκε, πολλὰς εἶχε ἐλπίδας ἐπικρατήσειν τῆς θαλάσσης, καὶ οὕτω αὐτούς τε ἔξειν χρήμασι χρᾶσθαι καὶ τοὺς πολεμίους οὐ συλήσειν αὐτά. τὰ δὲ χρήματα ἦν ταῦτα μεγάλα, ὡς δεδήλωταί μοι ἐν τῷ πρώτῳ τῶν λόγων. αὕτη μὲν δὴ οὐκ ἐνίκα ἡ γνώμη, ἐδόκεε δὲ ὅμως ἀπίστασθαι, ἕνα τε αὐτῶν πλώσαντα ἐς Μυοῦντα ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ ἀπὸ τῆς Νάξου ἀπελθόν, ἐὸν ἐνθαῦτα, συλλαμβάνειν
37 πειρᾶσθαι τοὺς ἐπὶ τῶν νεῶν ἐπιπλέοντας στρατηγούς. ἀποπεμφθέντος δὲ Ἰηταγόρεω κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ συλλαβόντος δόλῳ Ὀλίατον Ἰβανώλλιος Μυλασσέα [καὶ Ἱστιαῖον Τύμνεω Τερμερέα καὶ Κώην Ἐρξάνδρου, τῷ Δαρεῖος Μυτιλήνην ἐδωρήσατο, καὶ Ἀρισταγόρην Ἡρακλείδεω Κυμαῖον καὶ ἄλλους συχνούς, οὕτω δὴ ἐκ τοῦ ἐμφανέος ὁ Ἀρισταγόρης ἀπεστήκεε, πᾶν ἐπὶ Δαρείῳ μηχανεόμενος. καὶ πρῶτα μὲν λόγῳ μετεὶς τὴν τυραννίδα ἰσονομίην ἐποίεε τῇ Μιλήτῳ, ὡς ἂν ἑκόντες αὐτῷ οἱ Μιλήσιοι συναπισταίατο, μετὰ δὲ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἰωνίῃ τὠυτὸ τοῦτο ἐποίεε, τοὺς μὲν ἐξελαύνων τῶν τυράννων, τοὺς δ' ἔλαβε τυράννους ἀπὸ τῶν νεῶν τῶν συμπλευσασέων ἐπὶ Νάξον, τούτους δὲ φίλα βουλόμενος ποιέεσθαι τῇσι πόλισι ἐξεδίδου, ἄλλον ἐς
38 ἄλλην πόλιν παραδιδούς, ὅθεν εἴη ἕκαστος. Κώην μέν νυν Μυτιληναῖοι ἐπείτε τάχιστα παρέλαβον, ἐξαγαγόντες κατέλευσαν, Κυμαῖοι δὲ τὸν σφέτερον αὐτῶν ἀπῆκαν· ὡς δὲ καὶ ἄλλοι οἱ πλεῦνες ἀπίεσαν. τυράννων μέν νυν κατάπαυσις ἐγίνετο ἀνὰ τὰς πόλιας. Ἀρισταγόρης δὲ ὁ Μιλήσιος ὡς τοὺς τυράννους κατέπαυσε,

ugyanekkor történt, hogy Aristagorasnak is csak ilyen gondolatai valának. Tanácsot tartott tehát bizalmas embereivel, s előadta úgy a maga tervét, valamint a Histiaiostól jött izenetet. A többiek valamennyien szint' azon véleményben voltak és pártütésre szavaztak; Hekataios azonban, a történetiró, először intette őket, hogy ne kezdjenek háborút a perzsák királyával, s elősorolta mindazon népeket, melyek fölött Dareios uralkodik, szintúgy hadi erejét; de minthogy nem tudta őket meggyőzni, másodszor azt tanácsolta, hogy igyekezzenek a tengeri uralmat magukhoz ragadni, mert máskép — mondotta beszédében — nem tudja megérteni, mikép arathatnának sikert (Miletosnak ugyanis gyenge hadiereje volt); ha azonban a Branchidák templomából elvennék azokat a kincseket, melyeket a lydiai Kroisos fölajánlott volt, nagyon biznék abban, hogy ők uralkodnának a tengeren; így azután maguk használnák föl a kincseket, s az ellenség nem zsákmányolhatná el. Ezek a kincsek, mint első történeti könyvemben kimutattam, nagy értékűek valának.[24] A gyűlés elvetette Hekataios indítványát, egyszersmind elhatározta, hogy fellázad, s egyikük el fog hajózni Myusba a Naxostól visszatért hajóhadhoz, mely ott horgonyzott; s meg fogja kísérteni, vajjon nem foghatná-e el a hajókkal eltávozott parancsnokokat. Iatragorast küldték el e végből, s ő neki 37
sikerült cselével a mylassai Oliatost, Ibanollis fiát, a termerai Histiaiost, Tymnes fiát, Koëst, Erxandros fiát, a kinek Dareios Mytilenét ajándékozta volt, továbbá a kymaibeli Aristagorast és sok mást elfogni; így azután Aristagoras nyiltan kitűzte a lázadás zászlaját, s minden módon Dareios ellen fondorkodott. E czélból először lemondott uralmáról s egyenlőséget hozott be Miletosba, hogy így szivesen tartsanak vele a miletosiak; azután ugyanezt tette Iónia egyéb városaiban, részben úgy, hogy a tyrannusokat elkergette, részben pedig azokat a tyrannusokat, a kik vele együtt hajóztak Naxos ellen, kedvezni akarván a városoknak, kiadta, kitkit annak a városnak, a honnan való volt. Koëst a mytileneiek, 38
mihelyt kezükbe kapták, kivitték és megkövezték; a kymaibeliek azonban a maguk tyrannusát szabadon bocsátották; s így cselekedtek nagyrészt a többiek is. A városokban tehát megszünt a tyrannis; s midőn a miletosi Aristagoras e művét végrehajtotta, fel-

στρατηγοὺς ἐν ἑκάστῃ τῶν πολίων κελεύσας ἑκάστους καταστῆσαι, δεύτερα αὐτὸς ἐς Λακεδαίμονα τριήρεϊ ἀπόστολος ἐγίνετο· ἔδεε γὰρ δὴ συμμαχίης τινὸς οἱ μεγάλης ἐξευρεθῆναι.

39 Τῆς δὲ Σπάρτης Ἀναξανδρίδης μὲν ὁ Λέοντος οὐκέτι περιεὼν ἐβασίλευε ἀλλὰ ἐτετελευτήκεε, Κλεομένης δὲ ὁ Ἀναξανδρίδεω εἶχε τὴν βασιληίην, οὐ κατ' ἀνδραγαθίην σχὼν ἀλλὰ κατὰ γένος. Ἀναξανδρίδῃ γὰρ ἔχοντι γυναῖκα ἀδελφεῆς ἑωυτοῦ θυγατέρα, καὶ ἐούσης ταύτης οἱ καταθυμίης, παῖδες οὐκ ἐγίνοντο. τούτου δὲ τοιούτου ἐόντος οἱ ἔφοροι εἶπαν ἐπικαλεσάμενοι αὐτὸν «εἴ τοι σὺ σεωυτοῦ μὴ προορᾷς, ἀλλ' ἡμῖν τοῦτ' ἐστὶ οὐ περιοπτέον, γένος τὸ Εὐρυσθένεος γενέσθαι ἐξίτηλον. σύ νυν τὴν μὲν ἔχεις γυναῖκα, ἐπείτε τοι οὐ τίκτει, ἔξεο, ἄλλην δὲ γῆμον· καὶ ποιέων ταῦτα Σπαρτιήτῃσι ἀδήσεις». ὁ δ' ἀμείβετο φὰς τούτων οὐδέτερα ποιήσειν, ἐκείνους τε οὐ καλῶς συμβουλεύειν παραινέοντας, τὴν ἔχει γυναῖκα ἐοῦσαν ἀναμάρτητον ἑωυτῷ,
40 ταύτην ἀπέντα ἄλλην ἐσαγαγέσθαι· οὐδέ σφι πείσεσθαι. πρὸς ταῦτα οἱ ἔφοροι καὶ οἱ γέροντες βουλευσάμενοι προσέφερον Ἀναξανδρίδῃ τάδε. «ἐπεὶ τοίνυν τοι περιεχόμενόν σε ὁρέομεν τῆς ἔχεις γυναικός, σὺ δὲ ταῦτα ποίεε, καὶ μὴ ἀντίβαινε τούτοισι, ἵνα μή τι ἀλλοῖον περὶ σεῦ Σπαρτιῆται βουλεύσωνται. γυναικὸς μὲν τῆς ἔχεις οὐ προσδεόμεθά σευ τῆς ἐξέσιος· σὺ δὲ ταύτῃ τε πάντα ὅσα νῦν παρέχεις πάρεχε καὶ ἄλλην πρὸς ταύτῃ ἐσάγαγε γυναῖκα τεκνοποιόν.» ταῦτά κῃ λεγόντων συνεχώρησε ὁ Ἀναξανδρίδης, μετὰ δὲ γυναῖκας ἔχων δύο διξὰς ἑστίας οἴκεε,
41 ποιέων οὐδαμῶς Σπαρτιητικά. χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος ἡ ἐσύστερον ἐπελθοῦσα γυνὴ τίκτει τὸν δὴ Κλεομένεα τοῦτον. καὶ αὕτη τε ἔπεδρον βασιλέα Σπαρτιήτῃσι ἀπέφαινε, καὶ ἡ πρότερη γυνὴ τὸν πρότερον χρόνον ἄτοκος ἐοῦσα τότε κως ἐκύησε, συντυχίῃ ταύτῃ χρησαμένη. ἔχουσαν δὲ αὐτὴν ἀληθέι λόγῳ οἱ τῆς ἐπελθούσης γυναικὸς οἰκήιοι πυθόμενοι ὤχλεον, φάμενοι αὐτὴν κομπέειν ἄλλως βουλομένην ὑποβαλέσθαι. δεινὰ δὲ ποιεύντων αὐτῶν, τοῦ χρόνου συντάμνοντος, ὑπ' ἀπιστίης οἱ ἔφοροι τίκτουσαν τὴν γυναῖκα περιιζόμενοι ἐφύλαξαν. ἡ δὲ ὡς ἔτεκε Δωριέα, ἰθέως ἴσχει Λεωνίδην, καὶ μετὰ τοῦτον ἰθέως ἴσχει Κλεόμβροτον· οἱ δὲ καὶ διδύμους λέγουσι Κλεόμβροτον καὶ Λεωνίδην γενέσθαι. ἡ δὲ Κλεομένεα τεκοῦσα καὶ [τὸ] δεύτερον ἐπελθοῦσα γυνή, ἐοῦσα θυγάτηρ

szólította a városokat, hogy mindegyik válaszszon főnököt, azután maga egy háromevezős hajón Lakedaimonba hajózott, mert hatalmas szövetségesekre volt szüksége.

Abban az időben már nem Anaxandrides, a Leon fia, uralkodott Spártában, mert meghalt, hanem fia, Kleomenes, ült a trónon, nem vitézsége, hanem születése alapján örökölvén a királyságot.[26] Anaxandrides ugyanis nőtestvérének leányát vette feleségül, s habár szerette, még sem voltak tőle gyermekei. E körülmény miatt az ephorosok megidézték és így szóltak hozzá: «Ha te nem gondoskodol is magadról, nekünk még sem szabad tűrnünk, hogy Eurysthenes nemzetsége kipusztuljon. Ép ezért feleségedet, mivel nem szül tőled gyermeket, küldd el és végy másikat nőül. Így cselekedve kedves leszel majd a spártaiaknak.» De ő azt felelte, hogy egyik tanácsukat sem fogadja el, s hogy igazságtalanok, ha azt ajánlják, hogy ártatlan feleségét elkergetve, más asszonyt vegyen nőül; ép azért nem fog hallgatni reájuk. Erre az ephorosok és az öregek tanácsot tartván, a következő ajánlattal léptek Anaxandrides elé: «Mivel látjuk, hogy mostani feleségedet nagyon szereted, tedd meg a következőt, s ne is utasítsd vissza, mert különben mást fognak a spártaiak veled szemben határozni: nem kívánjuk, hogy mostani feleségedet elküldd; részeltesd őt mindenben, mint eddig; de végy mellé egy másik feleséget is, a ki gyermekeket fog szülni.» Anaxandrides elfogadta ezen ajánlatukat, s ezután két feleségével két háztartást tartott, a mi semmiképp sem volt spártai szokás. Nem sok idő mulva a második feleség az említett Kleomenest szülte, s így ő adta a spártaiaknak a trón-öröklő királyt. Történt azonban, hogy az első feleség, ki ezideig gyermektelen vala, ép most esett teherbe, a mi rá nézve elég baj volt. Midőn a második feleség rokonai megtudták, hogy a dolog való, nagy lármát csaptak, hogy csak kérkedik, s hogy idegen gyermeket akar becsempészni. Minthogy tehát nagyon dühösködtek s a szülés ideje közeledett, az ephorosok maguk is kételkedve a vajudó asszony köré ültek és felügyeltek. Akkor szülte Dorieust, nem sokkal utóbb Leonidast, s utána rövid idő múlva Kleombrotost. Azt is állítják némelyek, hogy Kleombrotos és Leonidas ikrek valának. A Kleomenes anyja azonban, a második feleség, ki Prinetadasnak,

39

40

41

42 Πρινητάδεω τοῦ Δημαρμένου, οὐκέτι ἔτικτε τὸ δεύτερον. ὁ μὲν δὴ Κλεομένης, ὡς λέγεται, ἦν τε οὐ φρενήρης ἀκρομανής τε, ὁ δὲ Δωριεὺς ἦν τῶν ἡλίκων πάντων πρῶτος, εὖ τε ἐπίστατο κατ' ἀνδραγαθίην αὐτὸς σχήσων τὴν βασιληίην. ὥστε ὦν οὕτω φρονέων, ἐπειδὴ ὅ τε Ἀναξανδρίδης ἀπέθανε καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι χρεώμενοι τῷ νόμῳ ἐστήσαντο βασιλέα τὸν πρεσβύτατον Κλεομένεα, ὁ Δωριεὺς δεινόν τε ποιεύμενος καὶ οὐκ ἀξιῶν ὑπὸ Κλεομένεος βασιλεύεσθαι, αἰτήσας λεὼν Σπαρτιήτας ἦγε ἐς ἀποικίην, οὔτε τῷ ἐν Δελφοῖσι χρηστηρίῳ χρησάμενος ἐς ἥντινα γῆν κτίσων ἔρχῃ, οὔτε ποιήσας οὐδὲν τῶν νομιζομένων· οἷα δὴ βαρέως φέρων, ἀπίει ἐς τὴν Λιβύην τὰ πλοῖα· κατηγέοντο δέ οἱ ἄνδρες Θηραῖοι. ἀπικόμενος δὲ ἐς Λιβύην οἴκισε χῶρον κάλλιστον τῶν Λιβύων παρὰ Κίνυπα ποταμόν. ἐξελασθεὶς δὲ ἐνθεῦτεν τρίτῳ ἔτεϊ ὑπὸ Μακέων τε καὶ
43 Λιβύων καὶ Καρχηδονίων ἀπίκετο ἐς Πελοπόννησον. ἐνθαῦτα δέ οἱ Ἀντιχάρης ἀνὴρ Ἐλεώνιος συνεβούλευσε ἐκ τῶν Λαΐου χρησμῶν Ἡρακλείην τὴν ἐν Σικελίῃ κτίζειν, φὰς τὴν Ἔρυκος χώρην πᾶσαν εἶναι Ἡρακλειδέων αὐτοῦ Ἡρακλέος κτησαμένου. ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα ἐς Δελφοὺς οἴχετο χρησόμενος τῷ χρηστηρίῳ, εἰ αἱρέει ἐπ' ἣν στέλλεται χώρην· ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρᾷ αἱρήσειν. παραλαβὼν δὲ Δωριεὺς τὸν στόλον τὸν καὶ ἐς Λιβύην
44 ἦγε, ἐκομίζετο παρὰ τὴν Ἰταλίην. τὸν χρόνον δὲ τοῦτον, ὡς λέγουσι Συβαρῖται, σφέας τε αὐτοὺς καὶ Τῆλυν τὸν ἑωυτῶν βασιλέα ἐπὶ Κρότωνα μέλλειν στρατεύεσθαι, τοὺς δὲ Κροτωνιήτας περιδεέας γενομένους δεηθῆναι Δωριέος σφίσι τιμωρῆσαι καὶ τυχεῖν δεηθέντας· συστρατεύεσθαί τε δὴ ἐπὶ Σύβαριν Δωριέα καὶ συνελεῖν τὴν Σύβαριν. ταῦτα μέν νυν Συβαρῖται λέγουσι ποιῆσαι Δωριέα τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, Κροτωνιῆται δὲ οὐδένα σφίσι φασὶ ξεῖνον προσεπιλαβέσθαι τοῦ πρὸς Συβαρίτας πολέμου, εἰ μὴ Καλλίην τῶν Ἰαμιδέων μάντιν Ἠλεῖον μοῦνον, καὶ τοῦτον τρόπῳ τοιῷδε. παρὰ Τήλυος τοῦ Συβαριτέων τυράννου ἀποδράντα ἀπικέσθαι παρὰ σφέας, ἐπείτε οἱ τὰ ἱρὰ οὐ προεχώρεε χρηστὰ θυ-
45 ομένῳ ἐπὶ Κρότωνα. ταῦτα δὲ οὗτοι λέγουσι. μαρτύρια δὲ τούτων ἑκάτεροι ἀποδεικνύουσι τάδε, Συβαρῖται μὲν τέμενός τε καὶ νηὸν

Demarmenos fiának volt a leánya, másodszor már nem szült.
Kleomenes a hagyomány szerint nem volt épeszű, hanem bolon- 42
dos, míg Dorieus összes kortársai közt a legkiválóbb, s jól tudta,
hogy a vitézség szempontjából őt illetné meg a királyság. Mint-
hogy ő ebben a véleményben volt, s a spártaiak Anaxandrides
halála után a törvényhez híven a legidősebb fiút, Kleomenest
ültették a trónra, Dorieus nagyon zokon vette a dolgot, s nem
tűrhetvén, hogy Kleomenes uralkodjék fölötte, embereket kért a
spártaiaktól, hogy gyarmatot alapítson; de sem nem küldött jós-
latért Delphoiba, hogy mely vidéken alapítson gyarmatot, sem
más egyebet nem tett, a mi ilyenkor szokás; hanem bosszús szív-
vel Libyába vitorlázott hajóival, s therai emberek voltak a vezet-
tői. Libyába érkezve a Kinyps folyó mellett a legszebb vidéken
telepedett le.[27] De három év múlva a makák, libyaiak és kartha-
góiak elkergették, s vissza tért Peloponnesosba. Itten Anti- 43
chares, egy eleoni ember, azt a tanácsot adta neki egy Laiosnak
adott régi jóslat alapján, hogy alapítsa meg Herakleia városát
Siciliában; szavai szerint ugyanis Eryxnek összes környéke a he-
rakleidák birtoka, mert maga Herakles foglalta el.[28] E szavakra
Dorieus Delphoiba ment, hogy megkérdezze a jóslatot, vajjon
elfoglalja-e azt a földet, a hová menni szándékozik; s a Pythia
azt jósolta, hogy csak foglalja el. Dorieus tehát ugyanazt a hajó-
hadat, melylyel Libyában is volt, útnak indította és eljutott Itá-
liáig. Ugyanebben az időben, mondják a sybarisiak, maguk is, 44
meg királyuk, Telys is hadat akartak indítani Kroton ellen, mely-
nek lakósai ijedelmükben könyörögtek Dorieushoz, hogy segítse
őket, a mit ő meg is tett.[29] Dorieus tehát szintén a sybarisiak ellen
vonult és részt vett a város bevételében. Dorieusra és társaira
vonatkozólag így beszélik a dolgot a sybarisiak, viszont a krotó-
niak azt állítják, hogy egy idegen sem vett részt a Sybaris ellen
viselt háborúban, csupán az elisi Kallias, egy iamida jós; az is
csak úgy, hogy a sybarisi királytól, Telystől átszökött hozzájuk,
miután áldozata, melyet a Kroton ellen indítandó háború sike-
reért mutatott be, nem bíztatta jó reménynyel. Ez a kétféle ha- 45
gyomány kering a dologról. Mind a két nép mutat föl bizonyíté-
kokat állítása mellett; a sybarisiak egy sírt és egy szentélyt a

ἐόντα παρὰ τὸν ξηρὸν Κρᾶθιν, τὸν ἱδρύσασθαι συνελόντα τὴν πόλιν Δωριέα λέγουσι Ἀθηναίῃ ἐπωνύμῳ Κραθίῃ· τοῦτο δὲ αὐτοῦ Δωριέος τὸν θάνατον μαρτύριον μέγιστον ποιεῦνται, ὅτι παρὰ τὰ μεμαντευμένα ποιέων διεφθάρη· εἰ γὰρ δὴ μὴ παρέπρηξε μηδέν, ἐπ' ὃ δὲ ἐστάλη ἐποίεε, εἶλε ἂν τὴν Ἐρυκίνην χώρην καὶ ἑλὼν κατέσχε, οὐδ' ἂν αὐτός τε καὶ ἡ στρατιὴ διεφθάρη. οἱ δ' αὖ Κροτωνιῆται ἀποδεικνῦσι Καλλίῃ μὲν τῷ Ἠλείῳ ἐξαίρετα ἐν γῇ τῇ Κροτωνιήτιδι πολλὰ δοθέντα, τὰ καὶ ἐς ἐμὲ ἔτι ἐνέμοντο οἱ Καλλίεω ἀπόγονοι, Δωριέι δὲ καὶ τοῖσι Δωριέος ἀπογόνοισι οὐδέν. καίτοι εἰ συνεπελάβετό γε τοῦ Συβαριτικοῦ πολέμου Δωριεύς, δοθῆναι ἂν οἱ πολλαπλήσια ἢ Καλλίῃ. ταῦτα μέν νυν ἑκάτεροι αὐτῶν μαρτύρια ἀποφαίνονται, καὶ πάρεστι, ὁκοτέροισί τις πείθεται αὐτῶν, τούτοισι
46 προσχωρέειν. συνέπλεον δὲ Δωριέι καὶ ἄλλοι συγκτίσται Σπαρτιητέων, Θεσσαλὸς καὶ Παραιβάτης καὶ Κελέης καὶ Εὐρυλέων· οἳ ἐπείτε ἀπίκοντο παντὶ στόλῳ ἐς τὴν Σικελίην, ἀπέθανον μάχῃ ἐσσωθέντες ὑπό τε Φοινίκων καὶ Ἐγεσταίων· μοῦνος δὲ Εὐρυλέων τῶν συγκτιστέων περιεγένετο τούτου τοῦ πάθεος. συλλαβὼν δὲ οὗτος τῆς στρατιῆς τοὺς περιγενομένους ἔσχε Μινῴην τὴν Σελινουσίων ἀποικίην, καὶ συνελευθέρου Σελινουσίους τοῦ μουνάρχου Πειθαγόρεω. μετὰ δὲ ὡς τοῦτον κατεῖλε, αὐτὸς τυραννίδι ἐπεχείρησε Σελινοῦντος καὶ ἐμουνάρχησε χρόνον ἐπ' ὀλίγον· οἱ γάρ μιν Σελινούσιοι ἐπαναστάντες ἀπέκτειναν καταφυγόντα ἐπὶ Διὸς ἀγοραίου βωμόν.

47 Συνέσπετο δὲ Δωριέι καὶ συναπέθανε Φίλιππος ὁ Βουτακίδεω Κροτωνιήτης ἀνήρ, ὃς ἁρμοσάμενος Τήλυος τοῦ Συβαρίτεω θυγατέρα ἔφυγε ἐκ Κρότωνος, ψευσθεὶς δὲ τοῦ γάμου οἴχετο πλέων ἐς Κυρήνην, ἐκ ταύτης δὲ ὁρμεόμενος συνέσπετο οἰκηίῃ τε τριήρεϊ καὶ οἰκηίῃ ἀνδρῶν δαπάνῃ, ἐών τε Ὀλυμπιονίκης καὶ κάλλιστος Ἑλλήνων τῶν κατ' ἑωυτόν. διὰ δὲ τὸ ἑωυτοῦ κάλλος ἠνείκατο παρὰ Ἐγεσταίων τὰ οὐδεὶς ἄλλος· ἐπὶ γὰρ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἡρώιον ἱδρυσάμενοι θυσίῃσι αὐτὸν ἱλάσκονται.

48 Δωριεὺς μέν νυν τρόπῳ τοιούτῳ ἐτελεύτησε· εἰ δὲ ἠνέσχετο βασιλευόμενος ὑπὸ Κλεομένεος καὶ κατέμενε ἐν Σπάρτῃ, ἐβασίλευε

Krathis folyónak száraz ága mellett, melyet szavaik szerint a város elfoglalása után alapított Dorieus a krathisi Athene tiszteletére;[30] másrészt magának Dorieusnak a halálát a legkétségtelenebb bizonyítéknak veszik, mivel ő a jóslat ellenére cselekedvén veszett el; mert ha ő nem tesz más semmit, csak a mire hajóhadával kiindult, bizonyára elfoglalja az Eryxnek vidékét és ura marad, és sem ő maga, sem hadserege nem pusztul el. Viszont a krotoniak arra a nagy földbirtokra utalnak, melyet ők az elisi Kalliasnak ajándékoztak a krotoni határban, a hol még most is laknak a Kallias utódai, míg Dorieusnak és utódainak semmit sem adtak; pedig ha Dorieus velük harczolt volna a sybarisi háborúban, bizonyára többet ajándékoztak volna neki, mint Kalliasnak. Ezeket a bizonyítékokat hozzák fel mindkét részről, s szabadságában áll mindenkinek azt fogadni el, a melyiket valószínűbbnek tartja. Dorieussal más spártaiak is elhajóztak volt mint 46
gyarmatosító társak, így Thessalos, Paraibates, Keleas és Euryleon. Midőn ezek teljes hajóhadukkal Siciliába érkeztek, a phoinikiaiak és egestabeliek által legyőzetvén a csatában elestek. E vereségből csak Euryleon menekült meg a gyarmatosító társak közül, s összeszedvén még életben maradt seregét, a selinusiak gyarmatát, elfoglalta Minoát,[31] és támogatta a selinusiakat tyrannusuknak, Peithagorasnak elűzésében. Midőn ezt elkergette, maga ragadta magához Selinus uralmát, s rövid ideig ő volt a király. De a selinusiak föllázadtak ellene, s habár Zeusnak a piaczon álló oltárához menekűlt, mégis megölték.

Dorieussal együtt halt meg társai közül Butakidas fia, 47
Philippos is, egy krotoni ember, ki a sybarisi Telys leányának jegyese volt s Krotonból megszökött. Minthogy a frigy e miatt elmaradt, Kyrenébe hajózott, s innen csatlakozott Dorieushoz saját hajójával és saját költségén tartott legénységével. Ő azelőtt olympiai győző is volt és korának legszebb görög embere. Szépségének, és nem másnak köszönheti azon tiszteletet, melylyel az egestaiak emlékének adóznak. Sírján ugyanis egy hősi emléket emeltek, és halotti áldozatokkal tisztelik.[32]

Ilyen módon halt meg Dorieus. Pedig ha türelmesen vár, 48
míg Kleomenes uralkodik, és Spártában marad, még Lakedaimon

ἂν Λακεδαίμονος· οὐ γάρ τινα πολλὸν χρόνον ἦρξε ὁ Κλεομένης, ἀλλ' ἀπέθανε ἄπαις, θυγατέρα μούνην λιπών, τῇ οὔνομα ἦν Γοργώ.

49 Ἀπικνέεται δὲ ὧν ὁ Ἀρισταγόρης ὁ Μιλήτου τύραννος ἐς τὴν Σπάρτην Κλεομένεος ἔχοντος τὴν ἀρχήν· τῷ δὴ ἐς λόγους ἦιε, ὡς Λακεδαιμόνιοι λέγουσι, ἔχων χάλκεον πίνακα ἐν τῷ γῆς ἁπάσης περίοδος ἐνετέτμητο καὶ θάλασσά τε πᾶσα καὶ ποταμοὶ πάντες. ἀπικνεόμενος δὲ ἐς λόγους ὁ Ἀρισταγόρης ἔλεγε πρὸς αὐτὸν τάδε. «Κλεόμενες, σπουδὴν μὲν τὴν ἐμὴν μὴ θωυμάσῃς τῆς ἐνθαῦτα ἀπίξιος· τὰ γὰρ κατήκοντα ἐστὶ τοιαῦτα. Ἰώνων παῖδας δούλους εἶναι ἀντ' ἐλευθέρων ὄνειδος καὶ ἄλγος μέγιστον μὲν αὐτοῖσι ἡμῖν, ἔτι δὲ τῶν λοιπῶν ὑμῖν, ὅσῳ προέστατε τῆς Ἑλλάδος. νῦν ὦν πρὸς θεῶν τῶν Ἑλληνίων ῥύσασθε Ἴωνας ἐκ δουλοσύνης ἄνδρας ὁμαίμονας. εὐπετέως δὲ ὑμῖν ταῦτα οἷά τε χωρέειν ἐστί· οὔτε γὰρ οἱ βάρβαροι ἄλκιμοί εἰσι, ὑμεῖς τε τὰ ἐς τὸν πόλεμον ἐς τὰ μέγιστα ἀνήκετε ἀρετῆς πέρι. ἥ τε μάχη αὐτῶν ἐστὶ τοιήδε, τόξα καὶ αἰχμὴ βραχέα· ἀναξυρίδας δὲ ἔχοντες ἔρχονται ἐς τὰς μάχας καὶ κυρβασίας ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι· οὕτω εὐπετέες χειρωθῆναι εἰσί. ἔστι δὲ καὶ ἀγαθὰ τοῖσι τὴν ἤπειρον ἐκείνην νεμονένοισι ὅσα οὐδὲ τοῖσι συνάπασι ἄλλοισι, ἀπὸ χρυσοῦ ἀρξαμένοισι, ἄργυρος καὶ χαλκὸς καὶ ἐσθὴς ποικίλη καὶ ὑποζύγιά τε καὶ ἀνδράποδα· τὰ θυμῷ βουλόμενοι αὐτοὶ ἂν ἔχοιτε. κατοίκηνται δὲ ἀλλήλων ἐχόμενοι ὡς ἐγὼ φράσω, Ἰώνων μὲν τῶνδε οἵδε Λυδοί, οἰκέοντές τε χώρην ἀγαθὴν καὶ πολυαργυρώτατοι ἐόντες.» δεικνὺς δὲ ἔλεγε ταῦτα ἐς τῆς γῆς τὴν περίοδον, τὴν ἐφέρετο ἐν τῷ πίνακι ἐντετμημένην. «Λυδῶν δέ» ἔφη λέγων ὁ Ἀρισταγόρης «οἵδε ἔχονται Φρύγες οἱ πρὸς τὴν ἠῶ, πολυπροβατώτατοί τε ἐόντες πάντων τῶν ἐγὼ οἶδα καὶ πολυκαρπότατοι. Φρυγῶν δὲ ἔχονται Καππαδόκαι, τοὺς ἡμεῖς Συρίους καλέομεν. τούτοισι δὲ πρόσουροι Κίλικες, κατήκοντες ἐπὶ θάλασσαν τήνδε, ἐν τῇ ἥδε Κύπρος νῆσος κέεται· οἳ πεντακόσια τάλαντα βασιλέι τὸν ἐπέτειον φόρον ἐπιτελεῦσι. Κιλίκων δὲ τῶνδε ἔχονται Ἀρμένιοι οἵδε, καὶ οὗτοι ἐόντες πολυπρόβατοι. Ἀρμενίων δὲ Ματιηνοὶ χώρην τήνδε ἔχοντες. ἔχεται δὲ τούτων γῆ ἥδε Κισσίη, ἐν τῇ δὴ παρὰ ποταμὸν τόνδε Χοάσπην κείμενά ἐστι τὰ Σοῦσα ταῦτα, ἔνθα βασιλεύς τε μέγας δίαιταν

királya is lehetett volna. Mert Kleomenes nem ült sokáig a trónon, s fiutód nélkül halt el, egyetlen leánygyermeket hagyván hátra, kinek Gorgo volt a neve.[33]

Midőn azonban Aristagoras, Myletos tyrannusa, Spártába jött, 49
még Kleomenes ült a trónon. Találkozásuk alkalmával Aristagoras a spártaiak szavai szerint egy ércztáblát tartott a kezében, melyen az egész föld kerülete összes tengereivel és összes folyóival együtt rá vala vésve.[34] Aristagoras szóbeszédbe eredt vele s így szólította meg: «Ne csodálkozzál, Kleomenes, hogy oly sietve jövök hozzád. Körülményeim parancsolják ezt rám. Első sorban minket fog el a fájdalom és szégyen, hogy az iónok fiai szabadságukat elvesztve rabszolgákká lettek, de megillet az a többiek közt titeket is, a mennyiben ti váltok ki leginkább Görögországban. A görögök isteneire kérlek tehát, szabadítsátok ki az iónokat, a ti vérrokonaitokat, a rabszolgaságból! Mert ez nektek könnyű feladat: a barbárokban kevés a bátorság, míg a ti harczi vitézségtek a legmagasb fokon áll. Harczmodoruk is olyan, hogy csak nyilat és rövid dárdát használnak; nadrágban mennek a csatába, s turbán van a fejükön.[35] Így tehát velök szemben könnyű a győzelem. Azonfelül ama szárazföld lakóinak több a kincsük, mint a világ többi népeinek együttvéve; kezdve az aranynál, ezüst, ércz, díszes ruha, igás állat, rabszolga; csak kivánnotok kell s már is a tiétek. A népek, a mint elő fogom sorolni, egymás mellett laknak: az iónok mellett ime a lydiaiak, a kiknek termékeny a földjük és sok benne a pénz.» — S szavaival egyidejűleg a földnek térképére mutatott, mely az ércztáblára vala vésve. — «A lydiaiak mellett keletre, folytatá Aristagoras, laknak a phrygiaiak, a kiknek tudomásom szerint több nyájuk és gabonájuk van, mint bárkinek. A phrygiaiak szomszédai a kappadokiaiak, a kiket mi syriaiaknak hivunk; mellettük laknak a kilikiaiak, a kik egészen addig a tengerig terjeszkednek, a hol ím' Kypros szigete fekszik, s évenként ötszáz talentum adót fizetnek a királynak. Ezen kilikiaiaknak szomszédai az armeniaiak, a kik szintén sok nyájnak a birtokosai; az armeniaiak mellett ez a vidék pedig a matienusoké. Utánuk következik Kissia, s benne fekszik itt a Choaspes folyó mellett a híres Susa, a hol a nagy király lakik, s a hol nagy kincse van fölhal-

ποιέεται. καὶ τῶν χρημάτων οἱ θησαυροὶ ἐνθαῦτα εἰσί· ἑλόντες δὲ ταύτην τὴν πόλιν θαρσέοντες ἤδη τῷ Διὶ πλούτου πέρι ἐρίζετε. ἀλλὰ περὶ μὲν χώρης ἄρα οὐ πολλῆς οὐδὲ οὕτω χρηστῆς καὶ οὔρων σμικρῶν χρεόν ἐστι ὑμέας μάχας ἀναβάλλεσθαι πρός τε Μεσσηνίους ἐόντας ἰσοπαλέας καὶ Ἀρκάδας τε καὶ Ἀργείους, τοῖσι οὔτε χρυσοῦ ἐχόμενόν ἐστι οὐδὲν οὔτε ἀργύρου τῶν πέρι καί τινα ἐνάγει προθυμίη μαχόμενον ἀποθνήσκειν· παρέχον δὲ τῆς Ἀσίης πάσης ἄρχειν εὐπετέως, ἄλλο τι αἱρήσεσθε;» Ἀρισταγόρης μὲν ταῦτα ἔλεξε, Κλεομένης δὲ ἀμείβετο τοῖσιδε. «ὦ ξεῖνε Μιλήσιε, ἀναβάλλομαί τοι ἐς τρίτην ἡμέρην
50 ὑποκρινέεσθαι.» τότε μὲν ἐς τοσοῦτον ἤλασαν· ἐπείτε δὲ ἡ κυρίη ἡμέρη ἐγένετο τῆς ὑποκρίσιος καὶ ἦλθον ἐς τὸ συγκείμενον, εἴρετο ὁ Κλεομένης τὸν Ἀρισταγόρην ὁκοσέων ἡμερέων ἀπὸ θαλάσσης τῆς Ἰώνων ὁδὸς εἴη παρὰ βασιλέα. ὁ δὲ Ἀρισταγόρης τἆλλα ἐὼν σοφὸς καὶ διαβάλλων ἐκεῖνον εὖ ἐν τούτῳ ἐσφάλη· χρεὸν γάρ μιν μὴ λέγειν τὸ ἐόν, βουλόμενόν γε Σπαρτιήτας ἐξαγαγεῖν ἐς τὴν Ἀσίην, λέγει δ' ὧν τριῶν μηνῶν φὰς εἶναι τὴν ἄνοδον. ὁ δὲ ὑπαρπάσας τὸν ἐπίλοιπον λόγον τὸν ὁ Ἀρισταγόρης ὥρμητο λέγειν περὶ τῆς ὁδοῦ, εἶπε «ὦ ξεῖνε Μιλήσιε, ἀπαλλάσσεο ἐκ Σπάρτης πρὸ δύντος ἡλίου· οὐδένα γὰρ λόγον εὐεπέα λέγεις Λακεδαιμονίοισι, ἐθέλων σφέας ἀπὸ
51 θαλάσσης τριῶν μηνῶν ὁδὸν ἀγαγεῖν.» ὁ μὲν δὴ Κλεομένης ταῦτα εἴπας ἤιε ἐς τὰ οἰκία· ὁ δὲ Ἀρισταγόρης λαβὼν ἱκετηρίην ἤιε ἐς τοῦ Κλεομένεος, ἐσελθὼν δὲ ἔσω ἅτε ἱκετεύων ἐπακοῦσαι ἐκέλευε τὸν Κλεομένεα ἀποπέμψαντα τὸ παιδίον· προσεστήκεε γὰρ δὴ τῷ Κλεομένεϊ ἡ θυγάτηρ, τῇ οὔνομα ἦν Γοργώ· τοῦτο δέ οἱ καὶ μοῦνον τέκνον ἐτύγχανε ἐὸν ἐτέων ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἡλικίην. Κλεομένης δὲ λέγειν μιν ἐκέλευε τὰ βούλεται μηδὲ ἐπισχεῖν τοῦ παιδίου εἵνεκα. ἐνθαῦτα δὴ ὁ Ἀρισταγόρης ἄρχετο ἐκ δέκα ταλάντων ὑπισχνεόμενος, ἢν οἱ ἐπιτελέσῃ τῶν ἐδέετο. ἀνανεύοντος δὲ τοῦ Κλεομένεος προέβαινε τοῖσι χρήμασι ὑπερβάλλων ὁ Ἀρισταγόρης, ἐς ὃ πεντήκοντά τε τάλαντα ὑπεδέδεκτο καὶ τὸ παιδίον ἠυδάξατο «πάτερ, διαφθερέει σε ὁ ξεῖνος, ἢν μὴ ἀποστὰς ἴῃς.» ὅ τε δὴ Κλεομένης ἡσθεὶς τοῦ παιδίου τῇ παραινέσι ἤιε ἐς ἕτερον οἴκημα, καὶ ὁ Ἀρισταγόρης ἀπαλλάσσετο τὸ παράπαν ἐκ τῆς Σπάρτης, οὐδὲ

mozva.[36] Ha ezt a várost beveszitek, gazdagságban Zeussal is bátran kiállhatjátok a versenyt. E szerint tehát nem kellene nektek kicsiny és nem is nagyon termékeny föld miatt csatába keverednetek a messeneikkel, a kik ép oly vitézek, mint ti, valamint az arkádiakkal és argosiakkal sem, a kiknek sem arany-, sem ezüsttárgyaik nincsenek, a melyek lelkesíthetnék a férfit, hogy harczoljon és meghaljon. Ha tehát itt az alkalom, hogy egész Ázsiát könnyű szerrel elfoglaljátok, csak nem fogtok más valamibe fogni?» — Aristagoras e szavaira Kleomenes így felelt: «Miletosi vendégem, három nap múlva választ fogok adni.» Ekkor tehát csak ennyire jutottak. 50
Midőn pedig a feleletre kitűzött nap felvirradt, s a kijelölt helyen találkoztak, azt kérdezte Kleomenes Aristagorastól, hogy az ión tengerparttól hány napi út vezet a királyi székhelyig. Erre a kérdésre azonban Aristagoras, a ki eddig ügyesen viselte magát, és sikeresen tudta a királyt ámítani, ügyetlenül felelt; mert nem a valót kellett volna megmondania, ha a spártaiakat Ázsiába akarta vezetni; ő pedig azt felelte, hogy az út három hónapba telik. Kleomenes ekkor félbeszakítá a beszédet, a mit még Aristagoras az útról mondandó volt s így szólt: «Óh miletosi vendégem, távozzál Spártából még napnyugta előtt, mert nem kedves a te beszéded a lakedaimoniaknak, ha őket három hónapi útra akarod elvezetni a tengertől.» Kleomenes e szavak után haza tért; 51
azonban Aristagoras egy olajággal Kleomenes házához ment, s mint könyörgő bebocsáttatott; fölkérte azután Kleomenest, hogy gyermekét küldje ki a szobából és hallgassa meg; mert Kleomenes ép a leányával játszadozott, a kinek Gorgo volt a neve, egyetlen gyermeke volt s nyolcz vagy kilencz éves lehetett. Kleomenes bíztatta, hogy csak beszéljen kedve szerint, s ne zavartassa magát a gyermek miatt. Ekkor hát Aristagoras azzal kezdte, hogy tíz talentumot igért, ha megteszi azt, a mire kéri. Minthogy azonban Kleomenes megtagadta, mindig többet és többet igért, végre ötven talentumig jutott, midőn a gyermek megszólalt: «Atyám, meg fog vesztegetni az idegen, ha nem távozol!» Kleomenes a gyermek felszólalásának nagyon megörült és egy másik szobába távozott; Aristagoras pedig végleg elhagyta Spártát, a nélkül,

οἱ ἐξεγένετο ἐπὶ πλέον ἔτι σημῆναι περὶ τῆς ἀνόδου τῆς παρὰ βασιλέα.

52 Ἔχει γὰρ ἀμφὶ τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὧδε. σταθμοί τε πανταχῇ εἰσι βασιλήιοι καὶ καταλύσιες κάλλισται, διὰ οἰκεομένης τε ἡ ὁδὸς ἅπασα καὶ ἀσφαλέος. διὰ μέν γε Λυδίης καὶ Φρυγίης σταθμοὶ τείνοντες εἴκοσί εἰσι, παρασάγγοι δὲ τέσσερες καὶ ἐνενήκοντα καὶ ἥμισυ. ἐκδέκεται δὲ ἐκ τῆς Φρυγίης ὁ Ἅλυς ποταμός, ἐπ' ᾧ πύλαι τε ἔπεισι, τὰς διεξελάσαι πᾶσα ἀνάγκη καὶ οὕτω διεκπερᾶν τὸν ποταμόν, καὶ φυλακτήριον μέγα ἐπ' αὐτῷ. διαβάντι δὲ ἐς τὴν Καππαδοκίην καὶ ταύτῃ πορευομένῳ μέχρι οὔρων τῶν Κιλικίων σταθμοὶ δυῶν δέοντες εἰσι τριήκοντα, παρσάγγαι δὲ τέσσερες καὶ ἑκατόν. ἐπὶ δὲ τοῖσι τούτων οὔροισι διξάς τε πύλας διεξελᾷς καὶ διξὰ φυλακτήρια παραμείψεαι· ταῦτα δὲ διεξελάσαντι καὶ διὰ τῆς Κιλικίης ὁδὸν ποιευμένῳ τρεῖς εἰσι σταθμοί, παρασάγγαι δὲ πεντεκαίδεκα καὶ ἥμισυ. οὖρος δὲ Κιλικίης καὶ τῆς Ἀρμενίης ἐστὶ ποταμὸς νηυσιπέρητος, τῷ οὔνομα Εὐφρήτης. ἐν δὲ τῇ Ἀρμενίῃ σταθμοὶ μέν εἰσι καταγωγέων πεντεκαίδεκα, παρασάγγαι δὲ ἓξ καὶ πεντήκοντα καὶ ἥμισυ, καὶ φυλακτήριον ἐν αὐτοῖσι. ἐκ δὲ ταύτης [τῆς Ἀρμενίης] ἐσβάλλοντι ἐς τὴν Ματιηνὴν γῆν σταθμοί εἰσι τέσσερες καὶ τριήκοντα, παρασάγγαι δὲ ἑπτὰ καὶ τριήκοντα καὶ ἑκατόν. ποταμοὶ δὲ νηυσιπέρητοι τέσσερες διὰ ταύτης ῥέουσι, τοὺς πᾶσα ἀνάγκη διαπορθμεῦσαι ἐστί, πρῶτος μὲν Τίγρης, μετὰ δὲ δεύτερός τε καὶ τρίτος ὠυτὸς ὀνομαζόμενος, οὐκ ὠυτὸς ἐὼν ποταμὸς οὐδὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ῥέων· ὁ μὲν γὰρ πρότερος αὐτῶν καταλεχθεὶς ἐξ Ἀρμενίων ῥέει, ὁ δ' ὕστερος ἐκ Ματιηνῶν· ὁ δὲ τέταρτος τῶν ποταμῶν οὔνομα ἔχει Γύνδης, τὸν Κῦρος διέλαβέ κοτε ἐς διώρυχας ἑξήκοντα καὶ τριηκοσίας. ἐκ δὲ ταύτης ἐς τὴν Κισσίην χώρην μεταβαίνοντι ἕνδεκα σταθμοί, παρασάγγαι δὲ δύο καὶ τεσσεράκοντα καὶ ἥμισύ ἐστι ἐπὶ ποταμὸν Χοάσπην, ἐόντα καὶ τοῦτον νηυσιπέρητον· ἐπ' ᾧ Σοῦσα πόλις πεπόλισται. οὗτοι οἱ πάντες σταθμοὶ εἰσι ἕνδεκα καὶ ἑκατόν. καταγωγαὶ μέν νυν σταθμῶν τοσαῦται εἰσὶ ἐκ Σαρδίων ἐς Σοῦσα ἀναβαίνοντι.

53 εἰ δὲ ὀρθῶς μεμέτρηται ἡ ὁδὸς ἡ βασιληίη τοῖσι παρασάγγῃσι καὶ ὁ παρασάγγης δύναται τριήκοντα στάδια, ὥσπερ οὗτός γε δύναται ταῦτα, ἐκ Σαρδίων στάδιά ἐστι ἐς τὰ βασιλήια τὰ Μεμνόνια καλεόμενα πεντακόσια καὶ τρισχίλια καὶ μύρια, παρασαγγέων ἐόντων πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων. πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν στάδια ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ διεξιοῦσι ἀναισιμοῦνται ἡμέραι ἀπαρτὶ ἐνενήκοντα.

54 οὕτω τῷ Μιλησίῳ Ἀρισταγόρῃ εἴπαντι πρὸς Κλεομένεα

hogy bővebb alkalma lett volna megmagyarázni a királyi székhelyhez vezető utat.

Mert ezen út a következőkép van megalkotva:[37] egész hosszá- 52
ban királyi állomások és igen jó pihenő helyek vannak, mindenütt lakott helyeken vezet át és biztos. Lydián és Phrygián át húsz állomás van, s hosszúsága kilenczvennégy és fél parasanga;[38] Phrygia határát a Halys folyam szeli, s rajta kapuk vannak építve, melyeken okvetetlenül át kell menni, ha el akarjuk hagyni a folyamot; nagy őrállomás védi a helyet. Átmenve Kappadokiában vagyunk, melyen át Kilikia határáig huszonnyolcz állomást érintünk, száznégy parasanga hosszúságban.[39] E határvonalig két kapun kell áthaladni, s mindegyiknél van őrállomás. Tovább utazva, Kilikián át három állomásra találunk, tizenöt és fél parasanga hosszúságban. Kilikia és Armenia között egy hajózható folyam a határvonal, s Euphratesnek hívják. Armeniában ismét tizenöt pihenő állomás van, ötvenhat és fél parasanga hosszúságban;[40] van egy őrállomás is benne. Innen (Armeniából) a matienusok földjére lépve harmincznégy állomás mellett haladunk el, százharminczhét parasanga hosszúságban; négy hajózható folyó szeli, s okvetetlenül át kell rajtuk menni. Az első a Tigris, utána a másodiknak és harmadiknak ugyanegy neve van, habár különböző folyók s nem egy vidékről erednek. Az előbbinek ugyanis Armeniában, az utóbbinak pedig a matienus földön van a forrása. A negyediknek Gyndes a neve, s ebből vezetett egykor Kyros háromszázhatvan csatornát.[41] Innét Kissiába menvén át negyvenkét és fél parasanga hosszúságban, tizenegy állomást érintünk, a Choaspes folyóig, mely szintén hajózható, s mellette épült Susa. Az állomások összege tehát száztizenegy, s ugyanannyi Sardis és Susa között a pihenő helyek száma is.[42] De ha pontosan akarjuk 53
megmérni a királyi utat parasangák szerint, s a parsangát harmincz stadiumnak számítjuk, mert hossza ennyinek felel meg, akkor Sardistól az úgynevezett Memnon-palotáig az út tizenháromezerötszáz stadium, vagyis négyszázötven parasanga hosszú.[43] Ha már most egy napi útra százötven stadiumot számítunk, épen kilenczven nap alatt tehetjük meg az utat. Midőn tehát a miletosi 54
Aristagoras a lakedaimoni Kleomenesnek azt mondotta, hogy

τὸν Λακεδαιμόνιον εἶναι τριῶν μηνῶν τὴν ἄνοδον τὴν παρὰ βασιλέα ὀρθῶς εἴρητο. εἰ δέ τις τὸ ἀτρεκέστερον τούτων ἔτι δίζηται, ἐγὼ καὶ τοῦτο σημανέω· τὴν γὰρ ἐξ Ἐφέσου ἐς Σάρδις ὁδὸν δεῖ προσλογίσασθαι ταύτῃ. καὶ δὴ λέγω σταδίους εἶναι τοὺς πάντας ἀπὸ θαλάσσης τῆς Ἑλληνικῆς μέχρι Σούσων (τοῦτο γὰρ Μεμνόνειον ἄστυ καλέεται) τεσσεράκοντα καὶ τετρακισχιλίους καὶ μυρίους· οἱ γὰρ ἐξ Ἐφέσου ἐς Σάρδις εἰσὶ τεσσεράκοντα καὶ πεντακόσιοι στάδιοι, καὶ οὕτω τρισὶ ἡμέρῃσι μηκύνεται ἡ τρίμηνος ὁδός.

55 Ἀπελαυνόμενος δὲ ὁ Ἀρισταγόρης ἐκ τῆς Σπάρτης ἦιε ἐς τὰς Ἀθήνας γενομένας τυράννων ὧδε ἐλευθέρας. ἐπεὶ Ἵππαρχον τὸν Πεισιστράτου, Ἱππίεω δὲ τοῦ τυράννου ἀδελφεόν, ἰδόντα ὄψιν ἐνυπνίου [τῷ ἑωυτοῦ πάθεϊ] ἐναργεστάτην κτείνουσι Ἀριστογείτων καὶ Ἁρμόδιος, γένος ἐόντες τὰ ἀνέκαθεν Γεφυραῖοι, μετὰ ταῦτα ἐτυραννεύοντο Ἀθηναῖοι ἐπ' ἔτεα τέσσερα οὐδὲν ἧσσον ἀλλὰ καὶ
56 μᾶλλον ἢ πρὸ τοῦ. ἡ μέν νυν ὄψις τοῦ Ἱππάρχου ἐνυπνίου ἦν ἥδε. ἐν τῇ προτέρῃ νυκτὶ τῶν Παναθηναίων ἐδόκεε ὁ Ἵππαρχος ἄνδρα οἱ ἐπιστάντα μέγαν καὶ εὐειδέα αἰνίσσεσθαι τάδε τὰ ἔπεα.

τλῆθι λέων ἄτλητα παθὼν τετληότι θυμῷ·
οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀδικῶν τίσιν οὐκ ἀποτίσει.

ταῦτα δέ, ὡς ἡμέρη ἐγένετο τάχιστα, φανερὸς ἦν ὑπερτιθέμενος ὀνειροπόλοισι· μετὰ δὲ ἀπειπάμενος τὴν ὄψιν ἔπεμπε τὴν πομπήν,
57 ἐν τῇ δὴ τελευτᾷ. οἱ δὲ Γεφυραῖοι, τῶν ἦσαν οἱ φονέες οἱ Ἱππάρχου, ὡς μὲν αὐτοὶ λέγουσι, ἐγεγόνεσαν ἐξ Ἐρετρίης τὴν ἀρχήν, ὡς δὲ ἐγὼ ἀναπυνθανόμενος εὑρίσκω, ἦσαν Φοίνικες τῶν σὺν Κάδμῳ ἀπικομένων Φοινίκων ἐς γῆν τὴν νῦν Βοιωτίην καλεομένην, οἴκεον δὲ τῆς χώρης ταύτης ἀπολαχόντες τὴν Ταναγρικὴν μοῖραν. ἐνθεῦτεν δὲ Καδμείων πρότερον ἐξαναστάντων ὑπ' Ἀργείων, οἱ Γεφυραῖοι οὗτοι δεύτερα ὑπὸ Βοιωτῶν ἐξαναστάντες ἐτράποντο ἐπ' Ἀθηνέων. Ἀθηναῖοι δέ σφεας ἐπὶ ῥητοῖσι ἐδέξαντο σφέων αὐτῶν εἶναι πολιήτας, πολλῶν τεῶν καὶ οὐκ ἀξιαπηγήτων
58 ἐπιτάξαντες ἔργεσθαι. οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, τῶν ἦσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ οἰκήσαντες ταύτην τὴν χώρην ἐσήγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ καὶ γράμματα

három hónapig tart az út a királyi székhelyig, igazat beszélt. De ha még pontosabban vizsgálja valaki a dolgot, a valódi távolság a következő: Ephesostól Sardisig még hozzá kell számítani az útat; s így azt mondom, hogy a görög tengertől Susáig (melyet Memnon városának is hívnak) a stadiumok összege tizennégyezernegyven. Mert Ephesostól Sardisig a távolság ötszáznegyven stadium, s így a háromhavi út még három nappal meghosszabbodik.[44]

Aristagoras Spártát elhagyván Athénbe ment, mely a kö- 55
vetkező módon szabadult meg tyrannusaitól: midőn Hipparchost, Peisistratos fiát és Hippias tyrannus testvérét, kinek saját halálára vonatkozólag a legvilágosabb álomlátása volt, Aristogeiton és Harmodios megölték[45] — ezek eredetileg Gephyraiból származtak, — az athéniek épúgy, vagy talán még inkább szenvedtek ezután négy évig a tyrannusi hatalomtól, mint eddig.[46] Hipparchos 56
álomlátása a következő vala: a Panathenæákat megelőző éjjel úgy rémlett Hipparchosnak, hogy egy szép és nagytermetű ember ezeket a rejtelmes szavakat intézte hozzá:

> Tűrj, te oroszlán, kit már annyi csapás szomorított;
> A gonosz embereket letiporja az isteni bosszú.

Mihelyt megvirradt, érthetően elmondta az álomfejtőknek; 57
majd azonban kiverte fejéből az álmot, s vezette a menetet, a melyen meg is halt.[47] A gephyraibeli család, melynek Hipparchos gyilkosai is tagjai valának, mint maga mondja, eredetileg Eretriából származott, de a mint én tudakozódva rájöttem, phoinikiai eredetű és a Kadmossal bevándorlott phoinikaiakkal együtt jött Boiotiába, mely tartománynak Tanagra nevű részét kapta osztályrészül és ott lakott. Midőn Kadmosnak népét az argosiak innen kiszorították, ezek a gephyraibeliek később a boiotiaiak által kiszorítva Athénbe költöztek; s az athéniek fölvették a polgárok közé bizonyos föltételek alatt, melyek értelmében bizonyos szertartásokból ki valának rekesztve; ezekről azonban nem érdemes szólni.[48] Ezek a Kadmossal bevándorlott phoinikiaiak, a kikhez a 58
gephyraibeliek is tartoztak, letelepedve sok mindenféle ismeretet hoztak be Görögországba, többek között a betűket is, melyeket

οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς ἐμοὶ δοκέειν, πρῶτα μὲν τοῖσι καὶ ἅπαντες χρέωνται Φοίνικες· μετὰ δὲ χρόνου προβαίνοντος ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων. περιοίκεον δέ σφεας τὰ πολλὰ τῶν χωρίων τοῦτον τὸν χρόνον Ἑλλήνων Ἴωνες, οἳ παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντές σφεων ὀλίγα ἐχρέωντο, χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι. καὶ τὰς βύβλους διφθέρας καλέουσι ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ οἱ Ἴωνες, ὅτι κοτὲ ἐν σπάνι βύβλων ἐχρέωντο διφθέρῃσι αἰγέῃσί τε καὶ οἰέῃσι· ἔτι δὲ καὶ τὸ κατ' ἐμὲ
59 πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἐς τοιαύτας διφθέρας γράφουσι. εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς Καδμήια γράμματα ἐν τῷ ἱρῷ τοῦ Ἀπόλλονος τοῦ Ἰσμηνίου ἐν Θήβῃσι τῇσι Βοιωτῶν, ἐπὶ τρίποσί τισι ἐγκεκολαμμένα, τὰ πολλὰ ὅμοια ἐόντα τοῖσι Ἰωνικοῖσι. ὁ μὲν δὴ εἷς τῶν τριπόδων ἐφίγραμμα ἔχει

Ἀμφιτρύων μ' ἀνέθηκεν ἐὼν ἀπὸ Τηλεβοάων.

ταῦτα ἡλικίην εἴη ἂν κατὰ Λάιον τὸν Λαβδάκου τοῦ Πολυδώρου
60 τοῦ Κάδμου. ἕτερος δὲ τρίπους ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει

Σκαῖος πυγμαχέων με ἑκηβόλῳ Ἀπόλλωνι
νικήσας ἀνέθηκε τεὴν περικαλλὲς ἄγαλμα.

Σκαῖος δ' ἂν εἴη ὁ Ἱπποκόωντος, εἰ δὴ οὗτός γε ἐστὶ ὁ ἀναθεὶς καὶ μὴ ἄλλος τὠυτὸ οὔνομα ἔχων τῷ Ἱπποκόωντος, ἡλι-
61 κίην κατὰ Οἰδίπουν τὸν Λαΐου. τρίτος δὲ τρίπους λέγει καὶ οὗτος ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ

Λαοδάμας τρίποδ' αὐτὸς ἑυσκόπῳ Ἀπόλλωνι
μουναρχέων ἀνέθηκε τεὴν περικαλλὲς ἄγαλμα.

ἐπὶ τούτου δὴ τοῦ Λαοδάμαντος τοῦ Ἐτεοκλέος μουναρχέοντος ἐξανιστέαται Καδμεῖοι ὑπ' Ἀργείων καὶ τράπονται ἐς τοὺς Ἐγχελέας. οἱ δὲ Γεφυραῖοι ὑπολειφθέντες ὕστερον ὑπὸ Βοιωτῶν ἀναχωρέουσι ἐς Ἀθήνας· καί σφι ἱρά ἐστι ἐν Ἀθήνῃσι ἱδρυμένα, τῶν οὐδὲν μέτα τοῖσι λοιποῖσι Ἀθηναίοισι, ἄλλα τε κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν καὶ δὴ καὶ Ἀχαιίης Δήμητρος ἱρόν τε καὶ ὄργια.
62 Ἡ μὲν δὴ ὄψις τοῦ Ἱππάρχου ἐνυπνίου καὶ οἱ Γεφυραῖοι ὅθεν

véleményem szerint a görögök azelőtt nem ismertek, s kezdetben úgy írták valamennyit, mint a phoinikiaiak. Idő folytán a nyelvvel együtt a betűk alakja is átalakult. Azok a görögök, kik abban az időben a legtöbb helyen körülöttük laktak, iónok valának, s ezek vették át a betüket a phoinikiaiaktól, csak keveset változtatván az alakjukon, s mint a méltányosság megkívánta, minthogy phoinikaiak hozták be Görögországba, phoinikiai betűknek is nevezték.[49] A papirost is régtől fogva «bőr»-nek hívják az iónok, mert valamikor papiros híján kecske- és juhbőrökre írtak; s még ma is sok barbár nép van, mely ilyen bőrökre ír.[50] Magam is láttam ilyen 59
kadmosi betüket a boiotiai Thebaiban, Apollon Ismenios templomában néhány tripuszra bevésve; s nagyrészt az ión betükhöz hasonlítanak. Egyik tripusznak következő a felirata:

Amphitryon volt hős felajánlóm Téleboákért.

Kora tehát Laiosnak, Labdakos fiának, Polydoros unokájának, 60
Kadmos dédunokájának idejére esnék.[51] Egy másik tripusznak hatméretű felirata így szól:

Skaios a győztes ökölharczos vala hős felajánlóm
Nyílas Apollonnak, gyönyörű emlék-adományúl.

Skaios valószinűleg Hippokomos fia, ha valóban ő állította fel, 61
s nem más, Hippokomos fiával egynevű ember. Kora Laios fiának, Oidipusnak idejére esik.[52] Egy harmadik tripusznak szintén hatméretű felirata pedig így szól:

Laodamas, a király maga állította e tripuszt
Látnok Apollonnak, gyönyörű emlék-adományúl.

Ezen Laodamasnak, Eteokles fiának uralkodása alatt kergették el az argosiak a Kadmos népét, mely az encheleusokhoz költözött. A gephyraibeliek azonban ott maradtak, s csak később költöztek a boiotiaiak miatt Athénbe, a hol szentélyeket is alapítottak, melyeknek szertartásaiban az athéniek nem vesznek részt, mert azok a többi szentélyétől elütnek; ilyen a többi között az achajai Demeter szentélye és a benne tartott titkos szertartások.[53]

Előadván ezzel Hipparchos álomlátását, valamint azt is, hogy 62

ἐγεγόνεσαν, τῶν ἦσαν οἱ Ἱππάρχου φονέες, ἀπήγγειλέ μοι· δεῖ δὲ πρὸς τούτοισι ἔτι ἀναλαβεῖν τὸν κατ' ἀρχὰς ἤια λέξων λόγον, ὡς τυράννων ἐλευθερώθησαν Ἀθηναῖοι. Ἱππίεω τυραννεύοντος καὶ ἐμπικραινομένου Ἀθηναίοισι διὰ τὸν Ἱππάρχου θάνατον, Ἀλκμεωνίδαι γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι καὶ φεύγοντες Πεισιστρατίδας, ἐπείτε σφι ἅμα τοῖσι ἄλλοισι Ἀθηναίων φυγάσι πειρωμένοισι κατὰ τὸ ἰσχυρὸν οὐ προεχώρεε κάτοδος, ἀλλὰ προσέπταιον μεγάλως πειρώμενοι κατιέναι τε καὶ ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας, Λειψύδριον τὸ ὑπὲρ Παιονίης τειχίσαντες, ἐνθαῦτα οἱ Ἀλκμεωνίδαι πᾶν ἐπὶ τοῖσι Πεισιστρατίδῃσι μηχανεόμενοι παρ' Ἀμφικτυόνων τὸν νηὸν μισθοῦνται τὸν ἐν Δελφοῖσι, τὸν νῦν ἐόντα τότε δὲ οὔκω, τοῦτον ἐξοικοδομῆσαι. οἷα δὲ χρημάτων εὖ ἥκοντες καὶ ἐόντες ἄνδρες δόκιμοι ἀνέκαθεν ἔτι, τόν τε νηὸν ἐξεργάσαντο τοῦ παραδείγματος κάλλιον τά τε ἄλλα καὶ συγκειμένου σφι πωρίνου λίθου ποιέειν τὸν νηόν, Παρίου τὰ ἔμπροσθε
63 αὐτοῦ ἐξεποίησαν. ὡς ὦν δὴ οἱ Ἀθηναῖοι λέγουσι, οὗτοι οἱ ἄνδρες ἐν Δελφοῖσι κατήμενοι ἀνέπειθον τὴν Πυθίην χρήμασι, ὅκως ἔλθοιεν Σπαρτιητέων ἄνδρες εἴτε ἰδίῳ στόλῳ εἴτε δημοσίῳ χρησόμενοι, προφέρειν σφι τὰς Ἀθήνας ἐλευθεροῦν. Λακεδαιμόνιοι δέ, ὥς σφι αἰεὶ τὠυτὸ πρόφαντον ἐγίνετο, πέμπουσι Ἀγχιμόλιον τὸν Ἀστέρος, ἐόντα τῶν ἀστῶν ἄνδρα δόκιμον, σὺν στρατῷ ἐξελῶντα Πεισιστρατίδας ἐξ Ἀθηνέων ὅμως καὶ ξεινίους σφι ἐόντας τὰ μάλιστα· τὰ γὰρ τοῦ θεοῦ πρεσβύτερα ἐποιεῦντο ἢ τὰ τῶν ἀνδρῶν· πέμπουσι δὲ τούτους κατὰ θάλασσαν πλοίοισι. ὁ μὲν δὴ προσσχὼν ἐς Φάληρον τὴν στρατιὴν ἀπέβησε, οἱ δὲ Πεισιστρατίδαι προπυνθανόμενοι ταῦτα ἐποκαλέοντο ἐκ Θεσσαλίης ἐπικουρίην· ἐπεποίητο γάρ σφι συμμαχίη πρὸς αὐτούς. Θεσσαλοὶ δέ σφι δεομένοισι ἀπέπεμψαν κοινῇ γνώμῃ χρεώμενοι χιλίην τε ἵππον καὶ τὸν βασιλέα τὸν σφέτερον Κινέην ἄνδρα Κονιαῖον· τοὺς ἐπείτε ἔσχον συμμάχους οἱ Πεισιστρατίδαι, ἐμηχανέοντο τοιάδε. κείραντες τῶν Φαληρέων τὸ πεδίον καὶ ἱππάσιμον ποιήσαντες τοῦτον τὸν χῶρον ἐπῆκαν τῷ στρατοπέδῳ τὴν ἵππον· ἐμπεσοῦσα δὲ διέφθειρε ἄλλους τε πολλοὺς τῶν Λακεδαιμονίων καὶ δὴ καὶ τὸν Ἀγχιμόλιον· τοὺς δὲ περιγενομένους αὐτῶν ἐς τὰς νέας κατεῖρξαν. ὁ μὲν δὴ πρῶτος στόλος ἐκ Λακεδαίμονος

honnan származtak a gephyraibeliek, a kik Hipparchos gyilkosai voltak, vissza kell térnem arra, a miről már előbb akartam szólni, hogy t. i. mikép szabadultak meg az athéniek tyrannusaiktól. Hipparchos halála miatt ennek utóda, Hippias, nagyon el vala keseredve az athéniek ellen. — Időközben a Peisistratidák által száműzött Alkmeonidák, egy athéni család, mivel a többi száműzött athéniekkel megkisérlelt tervük, hogy fegyverrel vívják ki visszatérésüket, nem sikerült, sőt az a törekvésük, hogy visszatérve Athént szabaddá tegyék, nagy kudarczot vallott: Leipsydriont erősítették meg Paionia fölött; itt az Alkmeonidák minden eszközzel a Peisistratidák ellen fondorkodtak s ezért vállalták föl az amphiktyoni szövetségtől a delphoibeli templomnak fölépítését, mely akkor még nem állott fön; s mivel nagyon gazdag és régtől fogva előkelő családnak voltak a tagjai, a templomot az eredeti tervnél sokkal szebben építették fel, s azonkívül a homlokzatot nem a szerződésileg kikötött darázskőből, hanem parosi márványból készítették.[54] A mint már most az athéniek mondják, ezek az embe- 63
rek delphoibeli tartózkodásuk alatt megvesztegették a Pythiát, hogy valahányszor spártai emberek jönnek majd, akár magánérdekből, akár állami kiküldetésben, jóslatért, arra szólítsa fel őket, hogy szabadítsák föl Athént. A lakedaimoniak tehát, mivel mindig ezt a jóslatot kapták feleletül, Anchimoliost, Aster fiát, egy előkelő városi polgárt küldöttek hadsereggel a Peisistratidák elüzésére, habár a legszorosabb vendégbaráti viszonyban voltak velök; mert az isteni dolgokat többre becsülték az emberi dolgoknál. A hadsereget a tengeren küldték el hajókon. Anchimolios Phaleronnál kikötött és a hadsereget partra szállította; de a Peisistratidák előre tudva tervüket, a thessaliaiakat hívták segítségül, a kikkel azelőtt szövetséget kötöttek volt. A thessaliaiak kérelmükre közös elhatározással ezer lovast küldöttek Kineas királyukkal, a ki konioni származású volt. Midőn e szövetségesek megérkeztek, a Peisistratidák a következő hadi tervben állapodtak meg: a phaleroni síkságot letarolva, alkalmassá tették a vidéket lovas csatára, s a lovasságot az ellentábornak indították, mely rátörve sok lakedaimoni embert, köztük Anchimoliost is felkonczolta; míg az életben maradtakat a hajókig szorította vissza. Így végződött az első lakedai-

οὕτω ἀπήλλαξε, καὶ Ἀγχιμολίου εἰσὶ ταφαὶ τῆς Ἀττικῆς Ἀλω-
64 πεκῆσι, ἀγχοῦ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ ἐν Κυνοσάργεϊ. μετὰ δὲ Λακεδαιμόνιοι μέζω στόλον στείλαντες ἀπέπεμψαν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, στρατηγὸν τῆς στρατιῆς ἀποδέξαντες βασιλέα Κλεομένεα τὸν Ἀναξανδρίδεω, οὐκέτι κατὰ θάλασσαν στείλαντες ἀλλὰ κατ' ἤπειρον· τοῖσι ἐσβαλοῦσι ἐς τὴν Ἀττικὴν χώρην ἡ τῶν Θεσσαλῶν ἵππος πρώτη προσέμιξε καὶ οὐ μετὰ πολλὸν ἐτράπετο, καί σφεων ἔπεσον ὑπὲρ τεσσεράκοντα ἄνδρας· οἱ δὲ περιγενόμενοι ἀπαλλάσσοντο ὡς εἶχον εὐθὺς ἐπὶ Θεσσαλίης. Κλεομένης δὲ ἀπικόμενος ἐς τὸ ἄστυ ἅμα Ἀθηναίων τοῖσι βουλομένοισι εἶναι ἐλευθέροισι ἐπολιόρκεε τοὺς τυράννους ἀπεργμένους ἐν τῷ Πε-
65 λασγικῷ τείχεϊ. καὶ οὐδέν τι πάντως ἂν ἐξεῖλον τοὺς Πεισιστρατίδας οἱ Λακεδαιμόνιοι· οὔτε γὰρ ἐπέδρην ἐπενόεον ποιήσασθαι, οἵ τε Πεισιστρατίδαι σίτοισι καὶ ποτοῖσι εὖ παρεσκευάδατο· πολιορκήσαντές τε ἂν ἡμέρας ὀλίγας ἀπαλλάσσοντο ἐς τὴν Σπάρτην. νῦν δὲ συντυχίη τοῖσι μὲν κακὴ ἐπεγένετο, τοῖσι δὲ ἡ αὐτὴ αὕτη σύμμαχος· ὑπεκτιθέμενοι γὰρ ἔξω τῆς χώρης οἱ παῖδες τῶν Πεισιστρατιδέων ἥλωσαν. τοῦτο δὲ ὡς ἐγένετο, πάντα αὐτῶν τὰ πρήγματα συνετετάρακτο, παρέστησαν δὲ ἐπὶ μισθῷ τοῖσι τέκνοισι, ἐπ' οἷσι ἐβούλοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε ἐν πέντε ἡμέρῃσι ἐκχωρῆσαι ἐκ τῆς Ἀττικῆς. μετὰ δὲ ἐξεχώρησαν ἐς Σίγειον τὸ ἐπὶ τῷ Σκαμάνδρῳ, ἄρξαντες μὲν Ἀθηναίων ἐπ' ἔτεα ἕξ τε καὶ τριήκοντα, ἐόντες δὲ καὶ οὗτοι ἀνέκαθεν Πύλιοί τε καὶ Νηλεῖδαι, ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότες καὶ οἱ ἀμφὶ Κόδρον τε καὶ Μέλανθον, οἳ πρότερον ἐπήλυδες ἐόντες ἐγένοντο Ἀθηναίων βασιλέες. ἐπὶ τούτου δὲ καὶ τὠυτὸ οὔνομα ἀπεμμηνόευσε Ἱπποκράτης τῷ παιδὶ θέσθαι τὸν Πεισίστρατον, ἐπὶ τοῦ Νέστορος Πεισιστράτου ποιεύμενος τὴν ἐπωνυμίην.

Οὕτω μὲν Ἀθηναῖοι τυράννων ἀπαλλάχθησαν· ὅσα δὲ ἐλευθερωθέντες ἔρξαν ἢ ἔπαθον ἀξιόχρεα ἀπηγήσιος, πρὶν ἢ Ἰωνίην τε ἀποστῆναι ἀπὸ Δαρείου καὶ Ἀρισταγόρεα τὸν Μιλήσιον ἀπικόμενον ἐς Ἀθήνας χρήσαι σφέων βοηθέειν, ταῦτα πρῶτα φράσω.

66 Ἀθῆναι, ἐοῦσαι καὶ πρὶν μεγάλαι, τότε ἀπαλλαχθεῖσαι τυράννων ἐγίνοντο μέζονες· ἐν δὲ αὐτῇσι δύο ἄνδρες ἐδυνάστευον, Κλεισθένης τε ἀνὴρ Ἀλκμεωνίδης, ὅς περ δὴ λόγον ἔχει τὴν Πυθίην ἀναπεῖσαι, καὶ Ἰσαγόρης Τισάνδρου οἰκίης μὲν ἐὼν δοκίμου, ἀτὰρ τὰ ἀνέκαθεν οὐκ ἔχω φράσαι· θύουσι δὲ οἱ συγγενέες αὐτοῦ Διὶ Καρίῳ. οὗτοι

moni hadjárat, s Anchimolios sírja az attikai Alopekaiban látható a kynosargesi Herakleion mellett.[55] Idővel a lakedaimoniak egy 64
nagyobb haderőt indítottak Athén ellen; ennek vezére maga Kleomenes király volt, Anaxandrides fia, s nem a tengeren, hanem a szárazföldön vonult előre. Midőn Attikába törtek, a thessaliai lovasság ütközött meg velök, de nemsokára megszaladtak, s több mint negyven emberük elveszett. A többi életben maradt lovas minden teketória nélkül egyenesen Thessaliába tért vissza. Kleomenes most a városig vonulva, a szabadságra vágyó athéniekkel a tyrannus családot a pelasg falak közé szorította s ostrom alá fogta.[56]
Mindazonáltal a spártaiak nem kerítették volna kézre a Peisistra- 65
tidákat, mert nem is gondoltak arra, hogy ostrom alá vegyék, a Peisistratidák pedig étellel s itallal jól el voltak látva. Azonban véletlen baleset történt, mely az ostromlóknak a kezére játszott a Peisistratidák fiai ugyanis ki akartak osonni az országból, és elfogattak. A mint ez megtörtént, összes tervök dugába dőlt, s gyermekeik váltságául oly föltétel alatt adták meg magukat, a minőket az athéniek szabtak eléjök: hogy t. i. öt nap alatt kitakarodnak Attikából. Ezután Sigeionba költöztek a Skamandros folyó mellé; harminczhat évig voltak Athén urai, eredetileg Pylosból származták a Neleus családjából, tehát ugyanabból a törzsből, a honnan Kodrosnak és Melanthosnak a családja, a kik régebben Athénbe bevándorolva a városnak királyaivá lettek. Ez volt az ok, a miért Hippokrates a Peisistratos nevet adta fiának: Peisistratos ugyanis Nestornak volt a fia, s ő róla nevezte el.[57]

Így szabadúltak meg kényuraiktól az athéniek. A mi említésre érdemeset már most mint szabad polgárok tettek vagy szenvedtek, mielőtt Iónia Dareiostól elpártolt és a miletosi Aristagoras Athénbe ment volna, hogy segítségét kérje, azt fogom először előadni.

Athén ugyan már előbb is nagy volt, de kényuraitól megsza- 66
badulva még nagyobb lett. Két férfiú vívott ki benne nagy tekintélyt: az alkmeonida származású Kleisthenes, ki szóbeszéd szerint a Pythiát megvesztegette és Isagoras, Tisandros fia, előkelő családnak a tagja, őseit azonban nem tudom megnevezni; csak annyit tudok, hogy rokonai a káriai Zeusnak áldoznak.[58] Ezek

οἱ ἄνδρες ἐστασίασαν περὶ δυνάμιος, ἐσσούμενος δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν δῆμον προσεταιρίζεται. μετὰ δὲ τετραφύλους ἐόντας Ἀθηναίους δεκαφύλους ἐποίησε, τῶν Ἴωνος παίδων Γελέοντος καὶ Αἰγικόρεος καὶ Ἀργάδεω καὶ Ὁπλητος ἀπαλλάξας τὰς ἐπωνυμίας, ἐξευρὼν δὲ ἑτέρων ἡρώων ἐπωνυμίας ἐπιχωρίων, πάρεξ Αἴαντος· τοῦτον δέ, ἅτε ἀστυγείτονα καὶ σύμμαχον, ξεῖνον ἐόντα προσέθετο.

67 Ταῦτα δέ, δοκέειν ἐμοί, ἐμιμέετο ὁ Κλεισθένης οὗτος τὸν ἑωυτοῦ μητροπάτορα Κλεισθένεα τὸν Σικυῶνος τύραννον. Κλεισθένης γὰρ Ἀργείοισι πολεμήσας τοῦτο μὲν ῥαψῳδοὺς ἔπαυσε ἐν Σικυῶνι ἀγωνίζεσθαι τῶν Ὁμηρείων ἐπέων εἵνεκα, ὅτι Ἀργεῖοί τε καὶ Ἄργος τὰ πολλὰ πάντα ὑμνέαται· τοῦτο δέ, ἡρώιον γὰρ ἦν καὶ ἔστι ἐν αὐτῇ τῇ ἀγορῇ τῶν Σικυωνίων Ἀδρήστου τοῦ Ταλαοῦ, τοῦτον ἐπεθύμησε ὁ Κλεισθένης ἐόντα Ἀργεῖον ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρης. ἐλθὼν δὲ ἐς Δελφοὺς ἐχρηστηριάζετο εἰ ἐκβάλοι τὸν Ἄδρηστον· ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρᾷ φᾶσα Ἄδρηστον μὲν εἶναι Σικυωνίων βασιλέα, ἐκεῖνον δὲ λευστῆρα. ἐπεὶ δὲ ὁ θεὸς τοῦτό γε οὐ παρεδίδου, ἀπελθὼν ὀπίσω ἐφρόντιζε μηχανὴν τῇ αὐτὸς ὁ Ἄδρηστος ἀπαλλάξεται. ὡς δέ οἱ ἐξευρῆσθαι ἐδόκεε, πέμψας ἐς Θήβας τὰς Βοιωτίας ἔφη θέλειν ἐπαγαγέσθαι Μελάνιππον τὸν Ἀστακοῦ· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἔδοσαν. ἐπαγαγόμενος δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν Μελάνιππον τέμενός οἱ ἀπέδεξε ἐν αὐτῷ τῷ πρυτανηίῳ καὶ μιν ἵδρυσε ἐνθαῦτα ἐν τῷ ἰσχυροτάτῳ. ἐπηγάγετο δὲ τὸν Μελάνιππον ὁ Κλεισθένης (καὶ γὰρ τοῦτο δεῖ ἀπηγήσασθαι) ὡς ἔχθιστον ἐόντα Ἀδρήστῳ, ὃς τόν τε ἀδελφεόν οἱ Μηκιστέα ἀπεκτόνεε καὶ τὸν γαμβρὸν Τυδέα. ἐπείτε δέ οἱ τὸ τέμενος ἀπέδεξε, θυσίας τε καὶ ὁρτὰς Ἀδρήστου ἀπελόμενος ἔδωκε τῷ Μελανίππῳ. οἱ δὲ Σικυώνιοι ἐώθεσαν μεγαλωστὶ κάρτα τιμᾶν τὸν Ἄδρηστον· ἡ γὰρ χώρη ἦν αὕτη Πολύβου, ὁ δὲ Ἄδρηστος ἦν Πολύβου θυγατριδέος, ἄπαις δὲ Πόλυβος τελευτῶν διδοῖ Ἀδρήστῳ τὴν ἀρχήν. τά τε δὴ ἄλλα οἱ Σικυώνιοι ἐτίμων τὸν Ἄδρηστον καὶ δὴ πρὸς τὰ πάθεα αὐτοῦ τραγικοῖσι χοροῖσι ἐγέραιρον, τὸν μὲν Διόνυσον οὐ τιμῶντες, τὸν δὲ Ἄδρηστον. Κλεισθένης δὲ χοροὺς μὲν τῷ Διονύσῳ ἀπέδωκε, τὴν δὲ ἄλλην θυ-
68 σίην Μελανίππῳ. ταῦτα μὲν ἐς Ἄδρηστόν οἱ ἐπεποίητο,

a férfiak egymás ellen pártoskodtak a hatalomért, s Kleisthenes mint gyengébb megnyerte a köznépet pártja részére. Ezután az athénieket, kik eddig négy törzsre voltak oszolva, tíz törzsre osztotta; szintúgy a nevüket is, melyet Ion négy fia, Geleon, Aigikores, Argades és Hoples után viseltek, megváltoztatta s más belföldi hősöknek a nevével látta el, az egy Ajas kivételével; ezt, bár idegen volt, de mint szomszédot és szövetségest a többi közé vette.[59]

E tekintetben, azt hiszem, Kleisthenes hasonnevű anyai nagy- 67
atyját, Sikyon tyrannusát, utánozta.[60] Ez a Kleisthenes ugyanis az argosiakkal háborúba keveredett, s ekkor a homerikus eposzok miatt Sikyonban megszűntette[61] a rhapsodversenyeket, mivelhogy azoknak majd minden része Argost és az argosiakat dicsőíti; szint ezért Talaos fiának, Adrastosnak mint argosi férfiúnak héroszi templomát, mely Sikyon piaczán állott és még ma is ott áll, le akarta rombolni. Elment tehát Delphoiba és megkérdezte, vajjon megtilthatná-e Adrastos tiszteletét; de a Pythia azt felelte, hogy Adrastos királya volt Sikyonnak, ő azonban gyilkos zsarnoka. Mivel tehát az isten nem egyezett bele a dologba, visszatérve azon törte a fejét, mikép távoznék el Adrastos önként; s midőn azt hitte, hogy kitalálta a módját, követek által a boiotiai Thebaiba izent, hogy be akarja hozni Astakos fiának, Melanipposnak tiszteletét, s a thebaibeliek megengedték. Kleisthenes erre behozta Melanippost, magában a prytaneumban jelölt ki számára szent helyet, s a legvédettebb helyen alapított neki oltárt. Melanippost pedig (mert ezt is meg kell mondani) azért hozta be Kleisthenes, mivel leggyűlöltebb ellensége volt Adrastosnak, a ki testvérét, Mekistest, és sógorát, Tydeust meggyilkolta. Midőn tehát szent helyet jelölt ki számára, Adrastost áldozataitól és ünnepeitől megfosztotta s Melanipposnak adta azokat. A sikyonbeliek eddig igen nagy tiszteletben tartották Adrastost; mert a vidék Polybos birtoka volt, Adrastos pedig Polybos leányának a fia; s Polybos fiörökös nélkül halván meg, Adrastosra hagyta uralmát. A sikyonbeliek Adrastost egyéb tiszteleteken kívül szenvedéseire vonatkozó tragikus karokkal is ünnepelték, melyekkel nem Dionysost tisztelték, hanem Adrastost. Kleisthenes most a karokat Dionysosnak juttatta, a többi szertartást pedig Melanipposnak.[62] Ez volt az intézkedése Adrastossal 68

φυλὰς δὲ τὰς Δωριέων, ἵνα δὴ μὴ αἱ αὐταὶ ἔωσι τοῖσι Σικυωνίοισι καὶ τοῖσι Ἀργείοισι, μετέβαλε ἐς ἄλλα οὐνόματα. ἔνθα καὶ πλεῖστον κατεγέλασε τῶν Σικυωνίων· ἐπὶ γὰρ ὑός τε καὶ ὄνου τὰς ἐπωνυμίας μετατιθεὶς αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἐπέθηκε, πλὴν τῆς ἑωυτοῦ φυλῆς· ταύτῃ δὲ τὸ οὔνομα ἀπὸ τῆς ἑωυτοῦ ἀρχῆς ἔθετο. οὗτοι μὲν δὴ Ἀρχέλαοι ἐκαλέοντο, ἕτεροι δὲ Ὑᾶται, ἄλλοι δὲ Ὀνεᾶται, ἕτεροι δὲ Χοιρεᾶται. τούτοισι τοῖσι οὐνόμασι τῶν φυλέων ἐχρέωντο οἱ Σικυώνιοι καὶ ἐπὶ Κλεισθένεος ἄρχοντος καὶ ἐκείνου τεθνεῶτος ἔτι ἐπ' ἔτεα ἑξήκοντα· μετέπειτα μέντοι λόγον σφίσι δόντες μετέβαλον ἐς τοὺς Ὑλλέας καὶ Παμφύλους καὶ Δυμανάτας, τετάρτους δὲ αὐτοῖσι προσέθεντο ἐπὶ τοῦ Ἀδρήστου παιδὸς Αἰγιαλέος τὴν ἐπωνυμίην ποιεύμενοι κεκλῆσθαι Αἰγιαλέας.

69 Ταῦτα μέν νυν ὁ Σικυώνιος Κλεισθένης ἐπεποιήκεε· ὁ δὲ δὴ Ἀθηναῖος Κλεισθένης ἐὼν τοῦ Σικυωνίου τούτου θυγατριδέος καὶ τὸ οὔνομα ἐπὶ τούτου ἔχων, δοκέειν ἐμοὶ καὶ οὗτος ὑπεριδὼν Ἴωνας, ἵνα μὴ σφίσι αἱ αὐταὶ ἔωσι φυλαὶ καὶ Ἴωσι, τὸν ὁμώνυμον Κλεισθένεα ἐμιμήσατο. ὡς γὰρ δὴ τὸν Ἀθηναίων δῆμον πρότερον ἀπωσμένον τότε πάντων πρὸς τὴν ἑωυτοῦ μοῖραν προσεθήκατο, τὰς φυλὰς μετωνόμασε καὶ ἐποίησε πλεῦνας ἐξ ἐλασσόνων· δέκα τε δὴ φυλάρχους ἀντὶ τεσσέρων ἐποίησε, δέκα δὲ καὶ τοὺς δήμους κατένειμε ἐς τὰς φυλάς· ἦν τε τὸν δῆμον 70 προσθέμενος πολλῷ κατύπερθε τῶν ἀνιστασιωτέων. ἐν τῷ μέρεϊ δὲ ἐσσούμενος ὁ Ἰσαγόρης ἀντιτεχνᾶται τάδε. ἐπικαλέεται Κλεομένεα τὸν Λακεδαιμόνιον γενόμενον ἑωυτῷ ξεῖνον ἀπὸ τῆς Πεισιστρατιδέων πολιορκίης· τὸν δὲ Κλεομένεα εἶχε αἰτίη φοιτᾶν παρὰ τοῦ Ἰσαγόρεω τὴν γυναῖκα. τὰ μὲν δὴ πρῶτα πέμπων ὁ Κλεομένης ἐς τὰς Ἀθήνας κήρυκα ἐξέβαλλε Κλεισθένεα καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους πολλοὺς Ἀθηναίων, τοὺς ἐναγέας ἐπιλέγων· ταῦτα δὲ πέμπων ἔλεγε ἐκ διδαχῆς τοῦ Ἰσαγόρεω· οἱ μὲν γὰρ Ἀλκμεωνίδαι καὶ οἱ συστασιῶται αὐτῶν εἶχον αἰτίην τοῦ φόνου τούτου, αὐτὸς δὲ οὐ μετεῖχε οὐδ' οἱ φίλοι αὐ- 71 τοῦ. οἱ δ' ἐναγέες Ἀθηναίων ὧδε ὠνομάσθησαν. ἦν Κόλων τῶν Ἀθηναίων ἀνὴρ Ὀλυμπιονίκης. οὗτος ἐπὶ τυραννίδι ἐκόμησε. προσποιησάμενος δὲ ἑταιρηίην τῶν ἡλικιωτέων καταλαβεῖν τὴν ἀκρόπολιν ἐπειρήθη. οὐ δυνάμενος δὲ ἐπικρατῆσαι ἱκέτης ἵζετο πρὸς τὸ ἄγαλμα. τούτους ἀνιστᾶσι μὲν οἱ πρυτάνιες τῶν ναυκράρων, οἵ περ ἔνεμον τότε τὰς Ἀθήνας,

szemben; a dór törzseknek pedig más neveket adott, nehogy a sikyonbelieknek ép olyan legyen a felosztásuk, mint az argosiaknak. Itt azonban különös gúnyt űzött a sikyonbeliekkel; mert a neveket a sertés és szamár szótól vette, hozzájuk ragasztva a szóvégeket, a saját törzse kivételével, melyet a saját uralmáról nevezett el, s ezt a törzset archelaoknak (uralkodók) nevezte, a többit pedig hyatáknak (sertéstörzs), oneatáknak (szamártörzs) és choireatáknak (malacztörzs). Ezeket a törzsneveket használták a sikyonbeliek nemcsak Kleisthenes uralma alatt, hanem halála után még hatvan évig. Ezután pedig megfontolták a dolgot, átváltoztatták a törzsek neveit és mint ismeretes, hylleusoknak, pamphylusoknak és dymanatáknak hívták; a negyedik törzsnek Adrastos fia, Aigialeus után az aigialeusok nevét adták.[63]

69 Így cselekedett a sikyoni Kleisthenes. Viszont az athéni Kleisthenes, a ki a sikyoninak leánya révén unokája volt, s róla kapta nevét, sejtelmem szerint szintén megvetette az iónokat, s hogy az athénieknek ne legyen velük egyforma törzsfelosztásuk, a hasonnevű Kleisthenes példája szerint járt el. Midőn tehát Athénnek népét, mely azelőtt minden jogból ki vala zárva, a maga részére nyerte, a törzseknek más nevet adott és a számukat is megszaporította; négy törzsfő helyett tizet nevezett ki és a községeket tíz törzsre osztotta.[64] Hogy tehát a népet a maga részére nyerte, sokkal hatalmasabb lett ellenfeleinél. Isagoras kisebbségbe jutván, 70 a maga részéről a következőt eszelte ki: elhívta a lakedaimoni Kleomenest, a kivel a Peisistratidák ostromlásakor vendégbarátságot kötött. Kleomenes ellen különben felhozzák, hogy Isagorashoz a felesége kedvéért járt. Először azonban követet küldött Kleomenes Athénbe, s Kleisthenesnek meg sok más athéni polgárnak, mint vérbűnnel terhelteknek kiutasítását követelte; s ezt a követ Isagoras utasításai szerint adta elő; mert az Alkmeonidákat és a velök fellázadtakat terhelte eme gyilkosság vádja; ő maga és barátai azonban nem vettek benne részt. Volt ugyanis egy Kylon nevű 71 athéni férfiú, ki az olympiai versenyeken győzött; ez kényuraságra vágyott, s kortársaival szövetkezvén, el akarta foglalni a várhegyet; de mert nem sikerült urává lenni, könyörgő gyanánt borult a védőszobor elé. A Naukrarosok fejei, a kik ekkor Athén kormányát

ὑπεγγύους πλὴν θανάτου· φονεῦσαι δὲ αὐτοὺς αἰτίη ἔχει Ἀλ-
72 κμεωνίδας. ταῦτα πρὸ τῆς Πεισιστράτου ἡλικίης ἐγένετο. Κλεο-
μένης δὲ ὡς πέμπων ἐξέβαλλε Κλεισθένεα καὶ τοὺς ἐναγέας,
Κλεισθένης μὲν αὐτὸς ὑπεξέσχε· μετὰ δὲ οὐδὲν ἧσσον παρῆν
ἐς τὰς Ἀθήνας ὁ Κλεομένης οὐ σὺν μεγάλῃ χειρί, ἀπικόμενος
δὲ ἀγηλατέει ἑπτακόσια ἐπίστια Ἀθηναίων, τά οἱ ὑπέθετο ὁ
Ἰσαγόρης. ταῦτα δὲ ποιήσας δεύτερα τὴν βουλὴν καταλύειν
ἐπειρᾶτο, τριηκοσίοισι δὲ τοῖσι Ἰσαγόρεω στασιώτῃσι τὰς ἀρχὰς
ἐνεχείριζε. ἀντισταθείσης δὲ τῆς βουλῆς καὶ οὐ βουλομένης πείθε-
σθαι, ὅ τε Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρης καὶ οἱ στασιῶται αὐτοῦ καται-
λαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν. Ἀθηναίων δὲ οἱ λοιποὶ τὰ αὐτὰ φρο-
νήσαντες ἐπολιόρκεον αὐτοὺς ἡμέρας δύο· τῇ δὲ τρίτῃ ὑπόσπον-
δοι ἐξέρχονται ἐκ τῆς χώρης ὅσοι ἦσαν αὐτῶν Λακεδαιμόνιοι.
ἐπετελέετο δὲ τῷ Κλεομένεϊ ἡ φήμη· ὡς γὰρ ἀνέβη ἐς τὴν
ἀκρόπολιν μέλλων δὴ αὐτὴν κατασχήσειν, ἤιε ἐς τὸ ἄδυτον τῆς
θεοῦ ὡς προσερέων· ἡ δὲ ἱρείη ἐξαναστᾶσα ἐκ τοῦ θρόνου, πρὶν
ἢ τὰς θύρας αὐτὸν ἀμεῖψαι, εἶπε «ὦ ξεῖνε Λακεδαιμόνιε, πάλιν
χώρεε μηδὲ ἔσιθι ἐς τὸ ἱρόν· οὐ γὰρ θεμιτὸν Δωριεῦσι παρι-
έναι ἐνθαῦτα.» ὁ δὲ εἶπε «ὦ γύναι, ἀλλ' οὐ Δωριεύς εἰμι ἀλλ'
Ἀχαιός.» ὁ μὲν δὴ τῇ κληδόνι οὐδὲν χρεώμενος ἐπεχείρησέ
τε καὶ τότε πάλιν ἐξέπιπτε μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων· τοὺς δὲ ἄλ-
λους Ἀθηναῖοι κατέδησαν τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἐν δὲ αὐτοῖσι καὶ Τιμη-
σίθεον τὸν Δελφόν, τοῦ ἔργα χειρῶν τε καὶ λήματος ἔχοιμ' ἂν
73 μέγιστα καταλέξαι. οὗτοι μέν νυν δεδεμένοι ἐτελεύτησαν. Ἀθη-
ναῖοι δὲ μετὰ ταῦτα Κλεισθένεα καὶ τὰ ἑπτακόσια ἐπίστια τὰ
διωχθέντα ὑπὸ Κλεομένεος μεταπεμψάμενοι πέμπουσι ἀγγέλους
ἐς Σάρδις, συμμαχίην βουλόμενοι ποιήσασθαι πρὸς Πέρσας· ἠπι-
στέατο γὰρ σφίσι [πρὸς] Λακεδαιμονίους τε καὶ Κλεομένεα
ἐκπεπολεμῶσθαι. ἀπικομένων δὲ τῶν ἀγγέλων ἐς τὰς Σάρδις
καὶ λεγόντων τὰ ἐντεταλμένα, Ἀρταφρένης ὁ Ὑστάσπεος Σαρ-
δίων ὕπαρχος ἐπειρώτα τίνες ἐόντες ἄνθρωποι καὶ κοῦ γῆς οἰκη-
μένοι δεοίατο Περσέων σύμμαχοι γενέσθαι, πυθόμενος δὲ πρὸς
τῶν ἀγγέλων ἀπεκορύφου σφι τάδε· εἰ μὲν διδοῦσι βασιλέι Δα-
ρείῳ Ἀθηναῖοι γῆν τε καὶ ὕδωρ, ὁ δὲ συμμαχίην σφι συνετίθετο,
εἰ δὲ μὴ διδοῦσι, ἀπαλλάσσεσθαι αὐτοὺς ἐκέλευε. οἱ δὲ ἄγγε-
λοι ἐπὶ σφέων αὐτῶν βαλόμενοι διδόναι ἔφασαν, βουλόμενοι

bírták, azzal az igérettel, hogy életüknek nem lesz bántódása, eltávolították őket; az Alkmeonidákat nyomja meggyilkolásuk vádja. Mindez még Peisistratos kora előtt történt.[65] Midőn Kleo- 72
menes Kleisthenest és a vérbűnnel terhelteket követe által kiutasitotta, Kleisthenes önként távozott. Mindazonáltal Kleomenes nem nagy sereggel Athénbe ment és megérkeztével hétszáz athéni családot, melyeket Isagoras jelölt ki neki, számkivetésbe küldött. E tette után a tanácsot iparkodott fölloszlatni, hogy az uralmat Isagoras háromszáz pártfelének adhassa át; mivel azonban a tanács ellenállott és az engedelmességet megtagadta: Kleomenes, Isagoras és pártfelei elfoglalták a várhegyet. De a többi athéniek szövetkezve két napon át ostromolták őket; a harmadikon ünnepélyes szerződést kötöttek s a hány lakedaimoni csak ott volt, kivonult az országból. Így teljesült Kleomenesre nézve a jóslat. Mert a mint a várhegyre felhágott, hogy azt elfoglalja, jóslatkérő gyanánt az istennő szentélyébe lépett. A papnő azonban felkelt a székéről, s mielőtt az átlépte volna a küszöböt, így szólt: «Lakedaimoni idegen, térj vissza, s ne lépj a szentélybe; mert dór embernek nem szabad ide betenni a lábát!» Mire ő így felelt: «Nem vagyok én dór származású, óh asszony, hanem achajai.»[66] A jóslatot tehát semmibe sem vévén, erőszakoskodott, s lakedaimoni embereivel együtt kénytelen volt visszavonúlni. A többieket az athéniek elfogták és megölték, köztük a delphoibeli Timasitheost, a kinek vitézi tetteiről és jelleméről igen nagy dolgokat beszélhetnék el.[67] Ezek a férfiak 73
tehát fogságban haltak meg. Ezután az athéniek visszahívták Kleisthenest és a Kleomenes által kiüldözött hétszáz családot; majd követeket küldvén Sardisba, szövetséget akartak kötni a perzsákkal; sejtették ugyanis, hogy a lakedaimoniak és Kleomenes részéről háború fenyegeti őket. Midőn a követek Sardisba értek és megbizásukban eljártak, Artaphrenes, Hystaspes fia, a sardisi kormányzó, azt kérdezte tőlük, miféle emberek ők és milyen tájon laknak, hogy a perzsákkal szövetségre akarnak lépni. Megfelelvén rája a követek, a következő kurta választ adta: ha az athéniek földet és vizet adnak Dareios királynak, megköti velök a szövetséget; de ha nem adnak, távozzanak haza. A követek tanácsot tartottak egymás közt, mivel meg akarták kötni a szövetséget, s kije-

74 τὴν συμμαχίην ποιήσασθαι. οὗτοι μὲν δὴ ἀπελθόντες ἐς τὴν ἑωυτῶν αἰτίας μεγάλας εἶχον· Κλεομένης δὲ ἐπιστάμενος περιυβρίσθαι ἔπεσι καὶ ἔργοισι ὑπ' Ἀθηναίων συνέλεγε ἐκ πάσης Πελοποννήσου στρατόν, οὐ φράζων ἐς τὸ συλλέγει, τίσασθαί τε ἐθέλων τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἰσαγόρην βουλόμενος τύραννον καταστῆσαι. συνεξῆλθε γάρ οἱ οὗτος ἐκ τῆς ἀκροπόλιος. Κλεομένης τε δὴ στόλῳ μεγάλῳ ἐσέβαλε ἐς Ἐλευσῖνα, καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἀπὸ συνθήματος Οἰνόην αἱρέουσι καὶ Ὑσιὰς δήμους τοὺς ἐσχάτους τῆς Ἀττικῆς, Χαλκιδέες τε ἐπὶ τὰ ἕτερα ἐσίνοντο ἐπιόντες χώρους τῆς Ἀττικῆς. Ἀθηναῖοι δέ, καίπερ ἀμφιβολίῃ ἐχόμενοι, Βοιωτῶν μὲν καὶ Χαλκιδέων ἐσύστερον ἔμελλον μνήμην ποιήσεσθαι, Πελοποννησίοισι δὲ ἐοῦσι ἐν Ἐλευ-
75 σῖνι ἀντία ἔθεντο τὰ ὅπλα. μελλόντων δὲ συνάψειν τὰ στρατόπεδα ἐς μάχην, Κορίνθιοι μὲν πρῶτοι σφίσι αὐτοῖσι δόντες λόγον ὡς οὐ ποιέοιεν τὰ δίκαια μεταβάλλοντό τε καὶ ἀπαλλάσσοντο, μετὰ δὲ Δημάρητος ὁ Ἀρίστωνος ἐὼν καὶ οὗτος βασιλεὺς Σπαρτιητέων, καὶ συνεξαγαγών τε τὴν στρατιὴν ἐκ Λακεδαίμονος καὶ οὐκ ἐὼν διάφορος ἐν τῷ πρόσθε χρόνῳ Κλεομένεϊ. ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς διχοστασίης ἐτέθη νόμος ἐν Σπάρτῃ μὴ ἐξεῖναι ἕπεσθαι ἀμφοτέρους τοὺς βασιλέας ἐξιούσης στρατιῆς· τέως γὰρ ἀμφότεροι εἵποντο· παραλυομένου δὲ τούτων τοῦ ἑτέρου καταλείπεσθαι καὶ τῶν Τυνδαριδέων τὸν ἕτερον· πρὸ τοῦ
76 γὰρ δὴ καὶ οὗτοι ἀμφότεροι ἐπίκλητοί σφι ἐόντες εἵποντο. τότε δὴ ἐν τῇ Ἐλευσῖνι ὁρέοντες οἱ λοιποὶ τῶν συμμάχων τούς τε βασιλέας τῶν Λακεδαιμονίων οὐκ ὁμολογέοντας καὶ Κορινθίους ἐκλιπόντας τὴν τάξιν, οἴχοντο καὶ αὐτοὶ ἀπαλλασσόμενοι, τέταρτον δὴ τοῦτο ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ἀπικόμενοι Δωριέες, δίς τε ἐπὶ πολέμῳ ἐσβαλόντες καὶ δὶς ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ πλήθεος τοῦ Ἀθηναίων, πρῶτον μὲν ὅτε καὶ Μέγαρα κατοίκισαν (οὗτος ὁ στόλος ἐπὶ Κόδρου βασιλεύοντος Ἀθηναίων ὀρθῶς ἂν καλέοιτο), δεύτερον δὲ καὶ τρίτον ὅτε ἐπὶ Πεισιστρατιδέων ἐξέλασιν ὁρμηθέντες ἐκ Σπάρτης ἀπίκοντο, τέταρτον δὲ τότε ὅτε ἐς Ἐλευσῖνα Κλεομένης ἄγων Πελοποννησίους ἐσέβαλε· οὕτω τέταρτον τότε Δωριέες ἐσέβαλον ἐς Ἀθήνας.

77 Διαλυθέντος ὦν τοῦ στόλου τούτου ἀκλεῶς, ἐνθαῦτα Ἀθηναῖοι τίνυσθαι βουλόμενοι πρῶτα στρατηίην ποιεῦνται ἐπὶ Χαλκιδέας. Βοιωτοὶ δὲ τοῖσι Χαλκιδεῦσι βοηθέουσι ἐπὶ τὸν Εὔριπον. Ἀθηναίοισι δὲ ἰδοῦσι τοὺς βοηθοὺς ἔδοξε πρότερον τοῖσι Βοιωτοῖσι

entették, hogy elfogadják a föltételt. De midőn hazájukba vissza- 74
értek, nagyon megtámadták ezért őket. Kleomenes most azon hit-
ben, hogy az athéniek őt szóval is, tettel is megsértették, az egész
Peloponnesosból összegyüjtötte hadát, okát azonban nem adta,
hogy miért; bosszút akart állani az athéni népen, és Isagorast, ki-
vánta tyrannussá tenni, a ki vele együtt vonult el a várhegyről.
Kleomenes tehát nagy hadsereggel betört Eleusisba, míg a meg-
állapodás szerint a boiotiaiak Oinoét és Hysiait, Attikának két
határközségét foglalták el; a chalkisiak pedig szintén betörve,
Attikának egyéb vidékeit pusztítgatták.[68] Az athéniek, bár több
oldalról megtámadva, a boiotiaiakkal és chalkisiakkal csak később
akartak leszámolni, s hadseregüket az Eleusisban táborozó pelo-
ponnesosiak ellen indították. Midőn már összecsapásra készültek 75
először a korinthosiak gondolták meg, hogy jogtalanságot követ-
nének el; megfordultak tehát és elvonultak, utánuk pedig Ariston
fia, Demaratos, maga is spártai király és társvezére a lakedaimoni
seregnek, ki azelőtt sohasem volt czivódásban Kleomenessel.
E szakadás miatt hozták Spartában azt a törvényt, hogy a kivonuló
hadsereget nem szabad mindkét királynak vezetni; mert eddig ez
volt a szokás. Minthogy pedig az egyiket fölmentették a hadvezér-
ségtől, az egyik Tyndaridát is otthon tartották. Ezelőtt őket is
mindkettőjüket segitőtársak gyanánt vitték a háborúba.[69] Midőn 76
tehát a többi szövetségesek Eleusisban látták, hogy a lakedaimoni
királyok viszálkodnak, s hogy a korinthosiak odahagyták a csa-
tarendet, maguk is sietve távoztak. Négyszer jöttek be eddig Atti-
kába a dórok, kétszer harczi betöréssel, kétszer pedig Athén népé-
nek javára: először akkor, midőn Megarát alapították (s ezt a
hadmenetet helyesen teszik az athéniek Kodros uralkodása ide-
jére); másodszor és harmadszor a Peisistratidák kikergetése végett
jöttek el Spártából; negyedszer pedig, midőn Kleomenes vezérlete
alatt Eleusisba törtek. Ekkor vonultak tehát negyedszer Athén
ellen a dórok.

Miután ez a hadmenet dicstelen véget ért, az athéniek bosszút 77
akartak állani, s először a chalkisiak ellen indítottak hadat, mire
a boiotiaiak az Euriposhoz siettek a chalkisiak segítségére. Látván
ezt az athéniek, elhatározták, hogy a segítő boiotiaiakat előbb

ἢ τοῖσι Χαλκιδεῦσι ἐπιχειρέειν. συμβάλλουσί τε δὴ τοῖσι Βοιωτοῖσι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πολλῷ ἐκράτησαν, κάρτα δὲ πολλοὺς φονεύσαντες ἑπτακοσίους αὐτῶν ἐζώγρησαν. τῇς δὲ αὐτῇς ταύτης ἡμέρης οἱ Ἀθηναῖοι διαβάντες ἐς τὴν Εὔβοιαν συμβάλλουσι καὶ τοῖσι Χαλκιδεῦσι, νικήσαντες δὲ καὶ τούτους τετρακισχιλίους κληρούχους ἐπὶ τῶν ἱπποβοτέων τῇ χώρῃ λείπουσι· οἱ δὲ ἱπποβόται ἐκαλέοντο οἱ παχέες τῶν Χαλκιδέων. ὅσους δὲ καὶ τούτων ἐζώγρησαν, ἅμα τοῖσι Βοιωτῶν ἐζωγρημένοισι εἶχον ἐν φυλακῇ [ἐς πέδας] δήσαντες· χρόνῳ δὲ ἔλυσάν σφεας δίμνεως ἀποτιμησάμενοι. τὰς δὲ πέδας αὐτῶν, ἐν τῇσι ἐδεδέατο, ἀνεκρέμασαν ἐς τὴν ἀκρόπολιν· αἳ περ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἦσαν περιοῦσαι, κρεμάμεναι ἐκ τειχέων περιπεφλευσμένων πυρὶ ὑπὸ τοῦ Μήδου, ἀντίον δὲ τοῦ μεγάρου τοῦ πρὸς ἑσπέρην τετραμμένου. καὶ τῶν λύτρων τὴν δεκάτην ἀνέθηκαν ποιησάμενοι τέθριππον χάλκεον· τὸ δὲ ἀριστερῆς χειρὸς ἕστηκε πρῶτον ἐσιόντι ἐς τὰ προπύλαια τὰ ἐν τῇ ἀκροπόλι· ἐπιγέγραπται δέ οἱ τάδε.

ἔθνεα Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων δαμάσαντες
παῖδες Ἀθηναίων ἔργμασιν ἐν πολέμου,
δεσμῷ ἐν ἀχλυόεντι σιδηρέῳ ἔσβεσαν ὕβριν·
τῶν ἵππους δεκάτην Παλλάδι τάσδ' ἔθεσαν.

78 Ἀθηναῖοι μέν νυν ηὔξηντο· δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἓν μοῦνον ἀλλὰ πανταχῇ ἡ ἰσηγορίη ὡς ἔστι χρῆμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννεύμενοι μὲν οὐδαμῶν τῶν σφεας περιοικεόντων ἦσαν τὰ πολέμια ἀμείνους, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων μακρῷ πρῶτοι ἐγένοντο. δηλοῖ ὧν ταῦτα ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἐθελοκάκεον ὡς δεσπότῃ ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἑωυτῷ προεθυμέετο κατεργάζεσθαι.

79 Οὗτοι μέν νυν ταῦτα ἔπρησσον. Θηβαῖοι δὲ μετὰ ταῦτα ἐς θεὸν ἔπεμπον, βουλόμενοι τίσασθαι Ἀθηναίους. ἡ δὲ Πυθίη ἀπὸ σφέων μὲν αὐτῶν οὐκ ἔφη αὐτοῖσι εἶναι τίσιν, ἐς πολύφημον δὲ ἐξενείκαντας ἐκέλευε τῶν ἄγχιστα δέεσθαι. ἀπελθόντων ὦν τῶν θεοπρόπων ἐξέφερον τὸ χρηστήριον ἁλίην ποιησάμενοι· ὡς ἐπυνθάνοντο δὲ λεγόντων αὐτῶν τῶν ἄγχιστα δέεσθαι, εἶπαν οἱ Θηβαῖοι ἀκούσαντες τούτων «οὐκῶν ἄγχιστα ἡμέων οἰκέουσι Ταναγραῖοί τε καὶ Κορωναῖοι καὶ Θεσπιέες; καὶ οὗτοί γε ἅμα ἡμῖν αἰεὶ μαχόμενοι προθύμως συνδιαφέρουσι τὸν πόλεμον·

támadják meg, mint a chalkisiakat. Össze is csaptak velök, s nagyon megverték őket; igen sokakat leöltek, hétszázat pedig foglyul ejtettek. Majd pedig még ugyanazon a napon átkeltek Euboiába, összecsaptak a chalkisiakkal, s rajtuk is diadalmaskodva, négyezer telepítvényest hagytak hátra a lótenyésztők földjén.[70] Lótenyésztőknek hívják ugyanis a gazdagabb chalkisiakat. A kiket foglyul ejtettek, azokat a boiotiai foglyokkal együtt lánczokban börtönre vetették; idővel két mina váltságdíjért szabadon bocsátották, de lánczaikat, a melyekkel meg valának kötve, a várhegyen függesztették föl, a hol az én időmig megvalának, a méd tűzvész által befüstölt falra függesztve, a templomnak nyuga tifalával szemben.[71] A váltságdíjak tizedéből fogadalmi ajándék gyanánt érczből készült négyesfogatot készítettek, mely a várhegyre vezető előcsarnoktól balra van fölállítva. Felirata a következő:

Boiótok népét meg az ádáz chalkisi tábort
Győzve tiporták el hősi Athén fiai;
Érczkötelékekkel leigázva a gőg: fogadalmul
Mint tizedet Pallas kapta ezen lovakat.

Így lettek az athéniek hatalmasak; s nemcsak ez az egy eset 78
bizonyítja, hanem mindenütt kiviláglik, hogy az egyenlőség dicső dolog. Míg ugyanis az athéniek kényurak alatt valának, egy szomszéd népet sem multak fölül hadi tettekben, tyrannusaiktól megszabadulva pedig határozottan a legkiválóbbak lettek. S ez a körülmény bizonyítja, hogy a szolgaságban készakarva viselték magukat hitványúl, mert uruk számára dolgoztak; fölszabadulva pedig kiki a maga számára igyekszik szerezni.

Ilyen viszonyok közt éltek az athéniek. Ezalatt a thebaibeliek, 79
a kik boszút akartak állni az athénieken, jóslatért küldtek. De a Pythia azt felelte, hogy a maguk erejéből nem állhatnak bosszút, hanem terjeszszék a dolgot népgyűlés elé és kérjenek szomszédaiktól is segítséget. Midőn tehát a követek visszatértek, a jóslatot népgyülés elé terjesztették; s meghallván a thebaibeli nép, hogy szomszédaitól kell segítséget kérnie, így szólt: «Vajjon nem Tanagra, Koroneia és Thespiai népe lakik hozzánk legközelebb? Hisz' ezek mindig szívesen harczoltak velünk együtt a háborúban!

τί δεῖ τούτων γε δέεσθαι; ἀλλὰ μᾶλλον μὴ οὐ τοῦτο ἦ τὸ μαντήιον.»
80 τοιαῦτα ἐπιλεγομένων εἶπε δή κοτε μαθών τις «ἐγώ μοι δοκέω συνιέναι τὸ ἐθέλει λέγειν ἡμῖν τὸ χρηστήριον. Ἀσωποῦ λέγονται γενέσθαι θυγατέρες Θήβη τε καὶ Αἴγινα· τουτέων ἀδελφεῶν ἐουσέων, δοκέω ἡμῖν Αἰγινητέων δέεσθαι τὸν θεὸν χρῆσαι τιμωρητήρων γενέσθαι.» καὶ οὐ γάρ τις γνώμη ταύτης ἀμείνων ἐδόκεε φαίνεσθαι, αὐτίκα πέμψαντες ἐδέοντο Αἰγινητέων ἐπικαλεόμενοι κατὰ τὸ χρηστήριόν σφι βοηθέειν, ὡς ἐόντων ἀρχιστέων· οἱ δέ σφι αὐτέουσι ἐπικουρίην τοὺς Αἰακίδας συμπέμπειν ἔφασαν.
81 πειρησαμένων δὲ τῶν Θηβαίων κατὰ τὴν συμμαχίην τῶν Αἰακιδέων καὶ τρηχέως περιεφθέντων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, αὖτις οἱ Θηβαῖοι πέμψαντες τοὺς μὲν Αἰακίδας σφι ἀπεδίδοσαν, τῶν δὲ ἀνδρῶν ἐδέοντο. Αἰγινῆται δὲ εὐδαιμονίῃ τε μεγάλῃ ἐπαερθέντες καὶ ἔχθρης παλαιῆς ἀναμνησθέντες ἐχούσης ἐς Ἀθηναίους, τότε Θηβαίων δεηθέντων πόλεμον ἀκήρυκτον Ἀθηναίοισι ἐπέφερον· ἐπικειμένων γὰρ αὐτῶν Βοιωτοῖσι, ἐπιπλώσαντες μακρῇσι νηυσὶ ἐς τὴν Ἀττικὴν κατὰ μὲν ἔσυραν Φάληρον κατὰ δὲ τῆς ἄλλης παραλίης πολλοὺς δήμους, ποιεῦντες δὲ ταῦτα μεγάλως Ἀθηναίους ἐσικνέοντο.
82 Ἡ δὲ ἔχθρη ἡ προοφειλομένη ἐς Ἀθηναίους ἐκ τῶν Αἰγινητέων ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς τοιῆσδε. Ἐπιδαυρίοισι ἡ γῆ καρπὸν οὐδένα ἀνεδίδου. περὶ ταύτης ὦν τῆς συμφορῆς οἱ Ἐπιδαύριοι ἐχρέωντο ἐν Δελφοῖσι· ἡ δὲ Πυθίη σφέας ἐκέλευε Δαμίης τε καὶ Αὐξησίης ἀγάλματα ἱδρύσασθαι καί σφι ἱδρυσαμένοισι ἄμεινον συνοίσεσθαι. ἐπειρώτεον ὦν οἱ Ἐπιδαύριοι κότερα χαλκοῦ ποιέωνται τὰ ἀγάλματα ἢ λίθου· ἡ δὲ Πυθίη οὐδέτερα τούτων ἔα, ἀλλὰ ξύλου ἡμέρης ἐλαίης. ἐδέοντο ὦν οἱ Ἐπιδαύριοι Ἀθηναίων ἐλαίην σφίσι δοῦναι ταμέσθαι, ἱρωτάτας δὴ κείνας νομίζοντες εἶναι. λέγεται δὲ καὶ ὡς ἐλαῖαι ἦσαν ἄλλοθι γῆς οὐδαμοῦ κατὰ χρόνον κεῖνον ἢ ἐν Ἀθήνῃσι. οἱ δὲ ἐπὶ τοῖσιδε δώσειν ἔφασαν ἐπ' ᾧ ἀπάξουσι ἔτεος ἑκάστου τῇ Ἀθηναίῃ τε τῇ πολιάδι ἱρὰ καὶ τῷ Ἐρεχθέι. καταινέσαντες δὲ ἐπὶ τούτοισι οἱ Ἐπιδαύριοι τῶν τε ἐδέοντό ἔτυχον, καὶ ἀγάλματα ἐκ τῶν ἐλαιέων τουτέων ποιησάμενοι ἱδρύσαντο· καὶ ἡ τε γῆ σφι ἔφερε καρπόν, καὶ

Mire való volna ezektől kérni segítséget? Inkább vigyázzunk arra, nem mást akar-é e jóslat mondani.» A mint így tanácskoztak, fel- 80
szólalt egy valaki a hallottak után: «Azt hiszem, megértettem, hogy mire czéloz a jóslat. A hagyomány szerint Asoposnak két leánya volt: Thebe és Aigina; az isten tehát azt jósolja, hogy mivel ők testvérek valának, nekünk az aiginaiaktól kell segítséget kérnünk.» Mivel pedig egy más indítvány sem mutatkozott jobbnak, rögtön követeket küldöttek az aiginaiakhoz, s a jóslat értelmében mint hozzájuk legközelebbiektől segítséget kértek. Erre ők azt felelték, hogy az Aiakidákat küldik hozzájuk segítségül.[72] Midőn 81
azonban a thebaibeliek az Aiakidák segítségében bízva a háborút megindították, és az athéniektől kemény vereséget szenvedtek, az Aiakidákat visszaküldték és embereket kértek. Az aiginaiak ebben az időben nagyon virágzó viszonyok között éltek, megemlékeztek az Athéntől szenvedett régi sérelmekre, s a thebaibeliek kérésére hadizenet nékül háborút indítottak az athéniek ellen. S minthogy ezek a boiotiaiakkal voltak elfoglalva, ők maguk nagy hajókon Attikába eveztek, s előbb Phaleront rabolták ki, majd a tengerparti vidéknek több más községét is, úgy hogy az athénieknek igen érzékeny károkat okoztak.

Az a gyűlölség, melylyel az aiginaiak már régibb időből visel- 82
tettek az athéniek iránt, a következő okból eredt: Epidauros földje nem adott semmi termést, s ezért a csapásért az epidaurosiak jóslatot kértek Delphoiban; a Pythia pedig meghagyta, hogy Damiának és Auxesiának állítsanak szobrokat,[73] mert ezután jobban megy majd a dolguk. Az epidaurosiaknak azon kérdésére pedig, vajjon érczből vagy kőből készüljenek-e a szobrok, a Pythia egyikbe sem egyezett bele, hanem szelíd olajfát kívánt. Az epidaurosiak tehát megkérték az athénieket, hogy engedjék meg nekik olajfát vágni; azt hitték ugyanis, hogy az ottaniak a legszentebbek. Azt is tartja a hagyomány, hogy abban az időben sehol másutt nem voltak olajfák, csakis Athénben.[74] Az athéniek erre azt felelték, hogy ők megengedik, de csak oly feltétel alatt, ha Athene Poliasnak és Erechtheusnak évenként áldozatot hoznak. Az epidaurosiak ezt megigérték, megkapták, a mit kértek, s az ezen olajfákból faragott szobrokat fölállították. Ezóta földjük meghozta a termést, ők pe-

83 Ἀθηναίοισι ἐπετέλεον τὰ συνέθεντο. τοῦτον δ' ἔτι τὸν χρόνον καὶ τὸν πρὸ τούτου Αἰγινῆται Ἐπιδαυρίων ἤκουον τά τε ἄλλα καὶ δίκας διαβαίνοντες ἐς Ἐπίδαυρον ἐδίδοσάν τε καὶ ἐλάμβανον παρ' ἀλλήλων οἱ Αἰγινῆται. τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε νέας τε πηξάμενοι καὶ ἀγνωμοσύνῃ χρησάμενοι ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἐπιδαυρίων. ἅτε δὲ ἐόντες διάφοροι ἐδηλέοντο αὐτούς, ὥστε δὴ θαλασσοκράτορες ἐόντες, καὶ δὴ καὶ τὰ ἀγάλματα ταῦτα τῆς τε Δαμίης καὶ τῆς Αὐξησίης ὑπαιρέονται αὐτῶν, καί σφεα ἐκόμισάν τε καὶ ἱδρύσαντο τῆς σφετέρης χώρης ἐς τὴν μεσόγαιαν, τῇ Οἴη μέν ἐστι οὔνομα, στάδια δὲ μάλιστά κη ἀπὸ τῆς πόλιος ὡς εἴκοσι ἀπέχει. ἱδρυσάμενοι δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ θυσίησί τε σφέα καὶ χοροῖσι γυναικηίοισι κερτομίοισι ἱλάσκοντο, χορηγῶν ἀποδεικνυμένων ἑκατέρῃ τῶν δαιμόνων δέκα ἀνδρῶν· κακῶς δὲ ἠγόρευον οἱ χοροὶ ἄνδρα μὲν οὐδένα, τὰς δὲ ἐπιχωρίας γυναῖκας. ἦσαν δὲ καὶ τοῖσι Ἐπιδαυρίοισι αἱ αὐταὶ ἱρουργίαι· εἰσὶ δέ σφι ἄρρητοι
84 ἱρουργίαι. κλεφθέντων δὲ τῶνδε τῶν ἀγαλμάτων οἱ Ἐπιδαύριοι τοῖσι Ἀθηναίοισι τὰ συνέθεντο οὐκέτι ἐπετέλεον. πέμψαντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐμήνιον τοῖσι Ἐπιδαυρίοισι. οἱ δὲ ἀπέφαινον λόγῳ ὡς οὐκ ἀδικέοιεν· ὅσον μὲν γὰρ χρόνον εἶχον τὰ ἀγάλματα ἐν τῇ χώρῃ, ἐπιτελέειν τά συνέθεντο, ἐπεὶ δὲ ἐστερῆσθαι αὐτῶν, οὐ δίκαιον εἶναι ἀποφέρειν ἔτι, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας αὐτὰ Αἰγινήτας πρήσσεσθαι ἐκέλευον. πρὸς ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐς Αἴγιναν πέμψαντες ἀπαίτεον τὰ ἀγάλματα· οἱ δὲ Αἰγινῆται ἔφασαν σφίσι τε
85 καὶ Ἀθηναίοισι εἶναι οὐδὲν πρῆγμα. Ἀθηναῖοι μέν νυν λέγουσι μετὰ τὴν ἀπαίτησιν ἀποσταλῆναι τριήρεϊ μιῇ τῶν ἀστῶν τούτους οἳ ἀποπεμφθέντες ἀπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ ἀπικόμενοι ἐς Αἴγιναν τὰ ἀγάλματα ταῦτα ὡς σφετέρων ξύλων ἐόντα ἐπειρῶντο ἐκ τῶν βάθρων ἐξαναspᾶν, ἵνα σφέα ἀνακομίσωνται· οὐ δυναμένους δὲ τούτῳ τῷ τρόπῳ αὐτῶν κρατῆσαι, περιβαλόντας σχοινία ἕλκειν τὰ ἀγάλματα, καί σφι ἕλκουσι βροντήν τε καὶ ἅμα τῇ βροντῇ σεισμὸν ἐπιγενέσθαι· τοὺς δὲ τριηρίτας τοὺς ἕλκοντας ὑπὸ τούτων ἀλλοφρονῆσαι, παθόντας δὲ τοῦτο κτείνειν ἀλλήλους ἅτε πολεμίους, ἐς ὃ ἐκ
86 πάντων ἕνα λειφθέντα ἀνακομισθῆναι αὐτὸν ἐς Φάληρον. Ἀθηναῖοι μὲν οὕτω γενέσθαι λέγουσι, Αἰγινῆται δὲ οὐ μιῇ νηὶ ἀπικέσθαι Ἀθηναίους· μίαν μὲν γὰρ καὶ ὀλίγῳ πλεῦνας μιῆς, καὶ εἰ σφίσι μὴ ἔτυχον ἐοῦσαι νέες, ἀπαμύνεσθαι ἂν εὐπετέως· ἀλλὰ πολλῇσι νηυσὶ

dig a szerződés értelmében adóztak az athéniekének. Abban az 83
időben, valamint azelőtt is az aiginaiak mindenben az epidaurosiaknak valának alattvalóik, sőt jogügyleteikeit is Epidaurosban intézték el egymás közt. Ezután azonban hajókat építettek és vakmerő könnyelműségből elpártoltak Epidaurostól. A kitört ellenségeskedésben az aiginaiak, minthogy a tengeren hatalmasak voltak, kirabolták Epidaurost, sőt Damiának és Auxesiának ama szobrait is elvitték tőlük; haza szállították, s földjük belsejében állították fel, melynek Oia a neve s városuktól vagy húsz stadiumnyira van. Miután a szobrokat e helyen fölállították, a két istennőt áldozatokkal és gúnyos női karokkal engesztelték, s a két kar költségeinek fedezésére tíz férfiút jelöltek ki. E karok azonban nem gúnyolnak egy férfiút sem, csakis a belföldi asszonyokat. Ugyanily szertartásaik voltak az epidaurosiaknak is, valamint más szertartásaik, melyekről nem szabad beszélni.[75] A szob- 84
roknak elrablása után az epidaurosiak többé nem fizették a kikötött adót; az athéniek ugyan követeik által megfenyegették őket, de az epidaurosiak kimutatták, hogy ők tényleg nem igazságtalanok: mert míg a szobrok földjükön állottak, a szerződés értelmében megfizették az adót, minthogy azonban tőlük elrabolták, igazságtalan volna tovább is adózni; követeljék ezt az aiginaiaktól, akik a szobroknak birtokában vannak. Erre az athéniek Aiginába küldöttek és a szobrokat visszakérték; de az aiginaiak felelete az volt, hogy nekik az athéniekkel semmi dolguk sincsen. Az athéniek elő- 85
adása szerint ezután városi polgárokat küldöttek el egy háromevezős hajón, s ezek Aiginába érkezvén, a szobrokat, minthogy honi fából készültek, megpróbálták az állványokról lehúzni, hogy haza szállítsák. Minthogy azonban ilyetén módon nem tudták hatalmukba keríteni, köteleket fontak rájuk, s így húzták a szobrokat; huzavonájuk közben mennydörgés, s vele együtt földrengés támadt, mire a hajó népét őrültség szállta meg, s mint valami ellenséget öldösték egymást, míg utoljára csak egy maradt meg és tért vissza Phaleronba. Így történt a dolog az athéniek szavai 86
szerint; viszont az aiginaiak szerint nem egy hajóval jöttek az athéniek; mert egy vagy nem sokkal több hajó ellen, ha nem volt is hajóhaduk, könnyen védekezhettek volna. Ámde sok hajóval

ἐπιπλέειν σφίσι ἐπὶ τὴν χώρην, αὐτοὶ δέ σφι εἶξαι καὶ οὐ ναυμαχῆσαι. οὐκ ἔχουσι δὲ τοῦτο διασημῆναι ἀτρεκέως, οὔτε εἰ ἥσσονες συγγινωσκόμενοι εἶναι τῇ ναυμαχίῃ κατὰ τοῦτο εἶξαν, οὔτε εἰ βουλόμενοι ποιῆσαι οἷόν τι καὶ ἐποίησαν. Ἀθηναίους μέν νυν, ἐπείτε σφι οὐδεὶς ἐς μάχην κατίστατο, ἀποβάντας ἀπὸ τῶν νεῶν τράπεσθαι πρὸς τὰ ἀγάλματα, οὐ δυναμένους δὲ ἀνασπάσαι ἐκ τῶν βάθρων αὐτὰ οὕτω δὴ περιβαλομένους σχοινία ἕλκειν, ἐς ὃ ἑλκόμενα τὰ ἀγάλματα ἀμφότερα τὠυτὸ ποιῆσαι, ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες, ἄλλῳ δέ τεῳ· ἐς γούνατα γάρ σφι αὐτὰ πεσεῖν, καὶ τὸν ἀπὸ τούτου χρόνον διατελέειν οὕτω ἔχοντα. Ἀθηναίους μὲν δὴ ταῦτα ποιέειν· σφέας δὲ Αἰγινῆται λέγουσι πυθομένους τοὺς Ἀθηναίους ὡς μέλλοιεν ἐπὶ σφέας στρατεύεσθαι, ἑτοίμους Ἀργείους ποιέεσθαι. τούς τε δὴ Ἀθηναίους ἀποβεβάναι ἐς τὴν Αἰγιναίην, καὶ ἥκειν βοηθέοντας σφίσι τοὺς Ἀργείους καὶ λαθεῖν τε ἐξ Ἐπιδαύρου διαβάντας ἐς τὴν νῆσον καὶ οὐ προακηκοόσι τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπιπεσεῖν ὑποταμομένους τὸ ἀπὸ τῶν νεῶν, ἅμα τε ἐν τούτῳ τὴν
87 βροντήν τε γενέσθαι καὶ τὸν σεισμὸν αὐτοῖσι. λέγεται μέν νυν ὑπ' Ἀργείων τε καὶ Αἰγινητέων τάδε, ὁμολογέεται δὲ καὶ ὑπ' Ἀθηναίων ἕνα μοῦνον τὸν ἀποσωθέντα αὐτῶν ἐς τὴν Ἀττικὴν γενέσθαι· πλὴν Ἀργεῖοι μὲν λέγουσι αὐτῶν τὸ Ἀττικὸν στρατόπεδον διαφθειράντων τὸν ἕνα τοῦτον περιγενέσθαι, Ἀθηναῖοι δὲ τοῦ δαιμονίου· περιγενέσθαι μέντοι οὐδὲ τοῦτον τὸν ἕνα, ἀλλ' ἀπολέσθαι τρόπῳ τοιῷδε. κομισθεὶς ἄρα ἐς τὰς Ἀθήνας ἀπήγγελλε τὸ πάθος· πυθομένας δὲ τὰς γυναῖκας τῶν ἐπ' Αἴγιναν στρατευσαμένων ἀνδρῶν, δεινόν τι ποιησαμένας κεῖνον μοῦνον ἐξ ἁπάντων σωθῆναι, πέριξ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον λαβούσας καὶ κεντεύσας τῇσι περόνῃσι τῶν ἱματίων εἰρωτᾶν ἑκάστην αὐτέων ὅκου εἴη ὁ ἑωυτῆς ἀνήρ. καὶ τοῦτον μὲν οὕτω διαφθαρῆναι, Ἀθηναίοισι δὲ ἔτι τοῦ πάθεος δεινότερόν τι δόξαι εἶναι τὸ τῶν γυναικῶν ἔργον. ἄλλῳ μὲν δὴ οὐκ ἔχειν ὅτεῳ ζημιώσωσι τὰς γυναῖκας, τὴν δὲ ἐσθῆτα μετέβαλον αὐτέων ἐς τὴν Ἰάδα· ἐφόρεον γὰρ δὴ πρὸ τοῦ αἱ τῶν Ἀθηναίων γυναῖκες ἐσθῆτα Δωρίδα, τῇ Κορινθίῃ παραπλησιωτάτην· μετέβαλον ὦν ἐς τὸν λίνεον
88 κιθῶνα, ἵνα δὴ περόνῃσι μὴ χρέωνται. ἔστι δὲ ἀληθέι λόγῳ χρεωμένοισι οὐκ Ἰὰς αὕτη ἡ ἐσθὴς τὸ παλαιὸν ἀλλὰ Κάειρα, ἐπεὶ ἥ γε Ἑλληνικὴ ἐσθὴς πᾶσα ἡ ἀρχαίη τῶν γυναικῶν ἡ αὐτὴ ἦν τὴν νῦν Δωρίδα καλέομεν. τοῖσι δὲ Ἀργείοισι καὶ τοῖσι Αἰγινήτῃσι

jöttek földjükre; ők tehát hátráltak és nem bocsátkoztak tengeri csatába. Azt azonban nem tudják világosan bebizonyítani, vajjon azért hátráltak-e, mert belátták, hogy a tengeri csatában a rövidebbet húznák, avagy szántszándékkal tették-e azt, a mit valóban tettek. Szavaik szerint az athéniek, minthogy senki sem állott nekik ellen, partra szállva a szobrokhoz vonultak; minthogy azonban nem tudták az állványokról leemelni, kötelet kötöttek rájuk és úgy húzták, míg a két szobor — a nekem ugyan hihetetlen, de talán másnak valószinű hagyomány szerint — húzás közben egyszerre térdre esett, s azon időtől fogva ebben a helyzetben vannak.[76] Így cselekedtek szerintük az athéniek; maguk az aiginaiak pedig, mikor megtudták, hogy az athéniek ellenük akarnak vonulni, az argosiakkal szövetkeztek; midőn tehát az athéniek Aiginába értek, az argosiak is eljöttek segíteni. Titokban átkeltek Epidauros felől a szigetre, s a mit sem sejtő athénieknek elvágván útját a hajóktól, rájuk törtek, s ugyanekkor támadt a mennydörgés és földrengés is. Így beszélnek e dologról az argosiak és az aiginaiak; s 87
annyiban megegyeznek velök az athéniek is, hogy csak egy emberük menekült vissza Attikába. Az argosiak hagyománya szerint ők tették tönkre az attikai tábort, s innen maradt életben az az egy ember; athéni hagyomány szerint pedig az istenség pusztította el őket, s még az az egy ember sem maradt életben, hanem a következő módon veszett el: elküldték Athénbe, hogy jelentse meg a vereséget; s midőn ezt az Aiginában harczoló férfiak feleségei megtudták, zokon vették, hogy valamennyi közül egyedül csak ő menekült meg, körbe fogták és köpenyük kapcsával szurkálva, mindegyikük azt tudakolta tőle, hogy hol van az ura. Így halt meg szavaik szerint ez az ember. De az athéniek felfogása szerint az asszonyok tette még borzasztóbb volt a vereségnél; s ha nem volt is mivel büntetni az asszonyokat, legalább az ión ruha viselését parancsolták rájuk. Eddig ugyanis az athéni nők dór ruhában jártak, mely nagyon hasonlított a korinthosiakéhoz. Ezóta tehát, hogy ne legyen kapcsokra szükségük, vászonruhát viselnek.[77] Alapjában véve azonban ez a ruha nem ión, hanem káriai 88
eredetű; mert a görög nők régi ruházata az volt, a mit mi most dór ruhának hivunk. Szint' ezen okból hozták volna be az argo-

καὶ πρὸς ταῦτα ἔτι τόδε ποιῆσαι νόμον εἶναι παρὰ σφίσι ἑκατέροισι, τὰς περόνας ἡμιολίας ποιέεσθαι τοῦ τότε κατεστεῶτος μέτρου, καὶ ἐς τὸ ἱρὸν τῶν θεῶν τουτέων περόνας μάλιστα ἀνατιθέναι τὰς γυναῖκας, Ἀττικὸν δὲ μήτε τι ἄλλο προσφέρειν πρὸς τὸ ἱρὸν μήτε κέραμον, ἀλλ' ἐκ χυτρίδων ἐπιχωριέων νόμον τὸ λοιπὸν αὐτόθι εἶναι πίνειν.

89 Ἀργείων μέν νυν καὶ Αἰγινητέων αἱ γυναῖκες ἐκ τόσου κατ' ἔριν τὴν Ἀθηναίων περόνας ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἐφόρεον μέζονας ἢ πρὸ τοῦ, τῆς δὲ ἔχθρης τῆς πρὸς Αἰγινήτας ἐξ Ἀθηναίων γενομένης ἀρχὴ κατὰ τὰ εἰρηται ἐγένετο. τότε δὴ Θηβαίων ἐπικαλεομένων, προθύμως τῶν περὶ τὰ ἀγάλματα γενομένων ἀναμιμνησκόμενοι οἱ Αἰγινῆται ἐβοήθεον τοῖσι Βοιωτοῖσι. Αἰγινῆταί τε δὴ ἐδηίουν τῆς Ἀττικῆς τὰ παραθαλάσσια, καὶ Ἀθηναίοισι ὁρμημένοισι ἐπ' Αἰγινήτας στρατεύεσθαι ἦλθε μαντήιον ἐκ Δελφῶν, ἐπισχόντας ἀπὸ τοῦ Αἰγινητέων ἀδικίου τριήκοντα ἔτεα, τῷ ἑνὶ καὶ τριηκοστῷ Αἰακῷ τέμενος ἀποδέξαντας ἄρχεσθαι τοῦ πρὸς Αἰγινήτας πολέμου καί σφι χωρήσειν τὰ βούλονται· ἢν δὲ αὐτίκα ἐπιστρατεύωνται, πολλὰ μέν σφεας ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου πείσεσθαι πολλὰ δὲ καὶ ποιήσειν, τέλος μέντοι καταστρέψεσθαι. ταῦτα ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, τῷ μὲν Αἰακῷ τέμενος ἀπέδεξαν τοῦτο τὸ νῦν ἐπὶ τῆς ἀγορῆς ἵδρυται, τριήκοντα δὲ ἔτεα οὐκ ἀνέσχοντο ἀκούσαντες ὅκως χρεὼν εἴη ἐπισχεῖν πεπονθότας ὑπ' 90 Αἰγινητέων ἀνάρσια. ἐς τιμωρίην δὲ παρασκευαζομένοισι αὐτοῖσι ἐκ Λακεδαιμονίων πρῆγμα ἐγειρόμενον ἐμπόδιον ἐγένετο. πυθόμενοι γὰρ Λακεδαιμόνιοι τὰ ἐκ τῶν Ἀλκμεωνιδέων ἐς τὴν Πυθίην μεμηχανημένα καὶ τὰ ἐκ τῆς Πυθίης ἐπὶ σφέας τε καὶ τοὺς Πεισιστρατίδας συμφορὴν ἐποιεῦντο διπλῆν, ὅτι τε ἄνδρας ξείνους σφίσι ἐόντας ἐξεληλάκεσαν ἐκ τῆς ἐκείνων, καὶ ὅτι ταῦτα ποιήσασι χάρις οὐδεμία ἐφαίνετο πρὸς Ἀθηναίων. ἔτι τε πρὸς τούτοισι ἐνῆγόν σφεας οἱ χρησμοὶ λέγοντες πολλά τε καὶ ἀνάρσια ἔσεσθαι αὐτοῖσι ἐξ Ἀθηναίων, τῶν πρότερον μὲν ἦσαν ἀδαέες, τότε δὲ Κλεομένεος κομίσαντος ἐς Σπάρτην ἐξέμαθον. ἐκτήσατο δὲ ὁ Κλεομένης ἐκ τῆς Ἀθηναίων ἀκροπόλις τοὺς χρησμούς, τοὺς ἔκτηντο μὲν πρότερον οἱ Πεισιστρατίδαι, ἐξελαυνόμενοι δὲ ἔλιπον ἐν τῷ ἱρῷ, καταλειφθέντας δὲ ὁ Κλεομένης ἀνέλαβε.

siak és az aiginaiak azt a szokást, hogy a nők az eddigi méretnél másfélszer nagyobb kapcsokat viselnek, s ezen istenek templomaiban leginkább kapcsokat ajánlanak föl az asszonyok; semmiféle attikai tárgyat nem állítanak a templomba, még agyagedényt sem; s törvényt hoztak, hogy ezentúl csak belföldi edényekből szabad inni.[78]

Ezen időtől fogva tehát egészen a mai korig nagyobb kapcso- 89
kat viseltek az argosi és aiginai nők, mint azelőtt, az athéniekkel támadt ellenségeskedésük miatt; valamint az előbb elmondott események szolgáltak az aiginaiaknak alapul az athéniek iránt táplált gyülölethez. Midőn tehát a thebaibeliek segítségüket kérték, az aiginaiak megemlékezvén a szobrok történetéről, szivesen támogatták a boiotiaiakat. Pusztítva járták be Attika tengerpartját; s midőn az athéniek Aigina ellen akartak indúlni, jóslatot kaptak Delphoiból, hogy Aigina féktelenkedésétől számítva harmincz évig tűrtőztessék magukat; a harminczegyedik évben jelöljenek ki Aiakosnak egy szent helyet, s indítsák meg az aiginaiak ellen a háborút, s akkor sikerülni fog, a mibe fognak; — de ha rögtön megindítják a tábort, elfoglalják ugyan végtére a szigetet, de időközben sok csapást fognak szenvedni és okozni. Midőn az athéniek e jóslatot megkapták, azt a helyet jelölték ki Aiakosnak, mely a piaczon ma is neki van szentelve; hallván azonban, hogy harmincz évig kellene várniok, nem álltak rá, hogy az aiginaiak jogtalanságait eltűrjék. A mint azonban a bosszúra készülődtek, a 90
lakedaimoniak mozgalma akadályt gördített eléjük. Megtudván ugyanis a lakedaimoniak, mikép jártak volt el az Alkmeonidák a Pythiával szemben, valamint a Pythia ő velök és a Peisistratidákkal szemben: kétszeres fájdalmat éreztek; hogy tudniillik velök vendégbaráti viszonyban levő embereket űztek ki otthonukból, s hogy e tettükért az athéniek részéről semmiféle hála sem mutatkozott. Azonfelül pedig egyéb jóslatok is biztatták, kijelentve, hogy sok jogtalanságot kell majd az athéniektől eltűrniök; a régebbiekről nem volt tudomásuk, most azonban, hogy Kleomenes azokat Spártába hozta, meghallották. Mert Kleomenes azokat a jóslatokat, melyeket a Peisistratidák régebben kaptak, s kiűzetésük után a templomban hagytak, magával vitte az athéni várhegyről.

91 τότε δὲ ὡς ἀνέλαβον οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς χρησμοὺς καὶ τοὺς Ἀθηναίους ὥρων αὐξομένους καὶ οὐδαμῶς ἑτοίμους ἐόντας πείθεσθαι σφίσι, νόῳ λαβόντες ὡς ἐλεύθερον μὲν ἐὸν τὸ γένος τὸ Ἀττικὸν ἰσόρροπον ἂν τῷ ἑωυτῶν γίνοιτο, κατεχόμενον δὲ ὑπὸ τυραννίδος ἀσθενὲς καὶ πειθαρχέεσθαι ἕτοιμον· μαθόντες δὲ τούτων ἕκαστα μετεπέμποντο Ἱππίην τὸν Πεισιστράτου ἀπὸ Σιγείου τοῦ ἐν Ἑλλησπόντῳ [ἐς ὃ καταφεύγουσι οἱ Πεισιστρατίδαι]. ἐπείτε δέ σφι Ἱππίης καλεόμενος ἦκε, μεταπεμψάμενοι καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἀγγέλους ἔλεγόν σφι Σπαρτιῆται τάδε. «ἄνδρες σύμμαχοι, συγγινώσκομεν αὐτοῖσι ἡμῖν οὐ ποιήσασι ὀρθῶς. ἐπαερθέντες γὰρ κιβδήλοισι μαρτηίοισι ἄνδρας ξείνους ἐόντας ἡμῖν τὰ μάλιστα καὶ ἀναδεκομένους ὑποχειρίας παρέξειν τὰς Ἀθήνας, τούτους ἐκ τῆς πατρίδος ἐξηλάσαμεν, καὶ ἔπειτα ποιήσαντες ταῦτα δήμῳ ἀχαρίστῳ παρεδώκαμεν τὴν πόλιν, ὃς ἐπείτε δ' ἡμέας ἐλευθερωθεὶς ἀνέκυψε, ἡμέας μὲν καὶ τὸν βασιλέα ἡμέων περιυβρίσας ἐξέβαλε, δόξαν δὲ φύσας αὐξάνεται, ὥστε ἐκμεμαθήκασι μάλιστα μὲν οἱ περίοικοι αὐτῶν Βοιωτοὶ καὶ Χαλκιδέες, τάχα δέ τις καὶ ἄλλος ἐκμαθήσεται ἁμαρτών. ἐπείτε δὲ ἐκεῖνα ποιήσαντες ἡμάρτομεν, νῦν πειρησόμεθά σφεας ἅμα ὑμῖν ἀπικόμενοι τίσασθαι. αὐτοῦ γὰρ τούτου εἵνεκεν τόνδε τε Ἱππίην μετεπεμψάμεθα καὶ ὑμέας ἀπὸ τῶν πολίων, ἵνα κοινῷ τε λόγῳ καὶ κοινῷ στόλῳ ἐσαγαγόντες αὐτὸν ἐς τὰς Ἀθήνας ἀποδῶμεν τὰ καὶ ἀπειλόμεθα »

92 Οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον, τῶν δὲ συμμάχων τὸ πλῆθος οὐκ ἐνεδέκετο τοὺς λόγους. οἱ μέν νυν ἄλλοι ἡσυχίην ἦγον, Κορίνθιος δὲ
α) Σωκλέης ἔλεξε τάδε. «ἦ δὴ ὅ τε οὐρανὸς ἔσται ἔνερθε τῆς γῆς καὶ ἡ γῆ μετέωρος ὑπὲρ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἄνθρωποι νομὸν ἐν θαλάσσῃ ἕξουσι καὶ ἰχθύες τὸν πρότερον ἄνθρωποι, ὅτε γε ὑμεῖς ὦ Λακεδαιμόνιοι ἰσοκρατίας καταλύοντες τυραννίδας ἐς τὰς πόλις κατάγειν παρασκευάζεσθε, τοῦ οὔτε ἀδικώτερόν ἐστι οὐδὲν κατ' ἀνθρώπους οὔτε μιαιφονώτερον. εἰ γὰρ δὴ τοῦτό γε δοκέει ὑμῖν εἶναι χρηστὸν ὥστε τυραννεύεσθαι τὰς πόλις, αὐτοὶ πρῶτοι τύραννον καταστησάμενοι παρὰ σφίσι αὐτοῖσι οὕτω καὶ τοῖσι ἄλλοισι δίζησθε κατιστάναι· νῦν δὲ αὐτοὶ τυράννων ἄπειροι ἐόντες, καὶ φυλλάσσοντες τοῦτο δεινότατα

Midőn tehát a lakedaimoniak kézre kerítették a jóslatokat, s lát- 91
ták, hogy az athéniek hatalomban növekedve, semmiképp sem lesznek hajlandók nekik engedelmeskedni: meggondolták a dolgot, hogy Attika népe, ha szabadságban fog élni, olyan hatalmassá válhatnék, mint ők, míg kényuraság alatt gyenge és alázatos lenne; mindezt tekintetbe véve Peisistratos fiáért, Hippiasért küldöttek a Hellespontos mellett fekvő Sigeionba (ide menekültek ugyanis a Peisistratidák). Midőn Hippias hivásukra eljött, a spártaiak egyéb szövetségeseiktől is képviselőket gyűjtöttek, s így szóltak: «Szövetséges bajtársak! Bevalljuk, hogy ezelőtt helytelenül cselekedtünk. Mert csalóka jóslatoktól serkentve legkedvesebb vendégbarátainkat kergettük ki hazájukból; a kik arra is kötelezték magukat, hogy Athént szolgaságban fogják tartani, — s ezek után a leghálátlanabb népnek adtuk át a várost, mely így általunk fölszabadúlva, rögtön hatalomra vergődött, bennünket királyunkkal együtt gyalázatos gőggel kikergetett, hírben és hatalomban gyarapodik, a mint azt különösen szomszédaik, a boiotiaiak és chalkisiak, már tapasztalták, s csakhamar mások is tapasztalni fogják, ha megsértik őket. Minthogy tehát ezelőtt helytelenül cselekedtünk, segítségetekkel meg akarjuk kisérteni, hogy helyre üssük a csorbát, s hogy bosszút álljunk rajtuk. Mert a végből hívtuk ide ezt a Hippiast, valamint titeket is városaitokból, hogy közös elhatározással és közös sereggel vigyük őt vissza Athénbe, s adjuk neki vissza, a mit elvettünk.»

Így szóltak a spártaiak, ámde a szövetségesek nagy része nem 92
helyeselte a tervet: s míg a többiek csendben maradtak, a korinthosi Sokles ilyen beszédet tartott: «Bizonyára előbb lesz az ég a *a*)
föld alatt, s a föld az ég felett, előbb lakoznak majd az emberek a tengerben, s a halak ott, a hol előbb az emberek, sem mint ti lakedaimoniak, a szabadságot letiporva, ismét kényuralmat vihetnétek be a városokba; ennél ugyanis semmi sincs igazságtalanabb és istentelenebb az emberek előtt. Mert ha ti jónak tartjátok azt, ha kényuralom alatt vannak a városok, vegyetek először a magatok számára tyrannust, s csak azután iparkodjatok másoknak is adni. — Minthogy tehát kényuralmat magatok sem ismertek s a legféltékenyebben őrködtök, hogy

ἐν τῇ Σπάρτῃ μὴ γενέσθαι, παραχρᾶσθε ἐς τοὺς συμμάχους. εἰ δὲ αὐτοῦ ἔμπειροι ἔατε κατά περ ἡμεῖς, εἴχετε ἂν περὶ αὐτοῦ
β) γνώμας ἀμείνονας συμβαλέσθαι ἢ περ νῦν. Κορινθίοισι γὰρ ἦν πόλιος κατάστασις τοιήδε. ἦν ὀλιγαρχίη, καὶ οὗτοι Βακχιάδαι καλεόμενοι ἔνεμον τὴν πόλιν, ἐδίδοσαν δὲ καὶ ἤγοντο ἐξ ἀλλήλων. Ἀμφίονι δὲ ἐόντι τούτων τῶν ἀνδρῶν γίνεται θυγάτηρ χωλή· οὔνομα δέ οἱ ἦν Λάβδα. ταύτην Βακχαιδέων γὰρ οὐδεὶς ἤθελε γῆμαι, ἴσχει Ἠετίων ὁ Ἐχεκράτεος, δήμου μὲν ἐὼν ἐκ Πέτρης, ἀτὰρ τὰ ἀνέκαθεν Λαπίθης τε καὶ Καινείδης. ἐκ δέ οἱ ταύτης τῆς γυναικὸς οὐδ' ἐξ ἄλλης παῖδες ἐγίνοντο. ἐστάλη ὧν ἐς Δελφοὺς περὶ γόνου. ἐσιόντα δὲ αὐτὸν ἰθέως ἡ Πυθίη προσαγορεύει τοῖσιδε τοῖσι ἔπεσι.

Ἠετίων, οὔτις σε τίει πολύτιτον ἐόντα.
Λάβδα κύει, τέξει δ' ὀλοίτροχον· ἐν δὲ πεσεῖται
ἀνδράσι μουνάρχοισι, δικαιώσει δὲ Κόρινθον.

ταῦτα χρησθέντα τῷ Ἠετίωνι ἐξαγγέλλεταί κως τοῖσι Βακχιάδῃσι, τοῖσι τὸ μὲν πρότερον γενόμενον χρηστήριον ἐς Κόρινθον ἦν ἄσημον, φέρον τε ἐς τὠυτὸ καὶ τὸ τοῦ Ἠετίωνος καὶ λέγον ὧδε.

αἰετὸς ἐν πέτρῃσι κύει, τέξει δὲ λέοντα
καρτερὸν ὠμηστήν· πολλῶν δ' ὑπὸ γούνατα λύσει.
ταῦτά νυν εὖ φράζεσθε, Κορίνθιοι, οἳ περὶ καλὴν
Πειρήνην οἰκεῖτε καὶ ὀφρυόεντα Κόρινθον.

γ) τοῦτο μὲν δὴ τοῖσι Βακχιάδῃσι πρότερον γενόμενον ἦν ἀτέκμαρτον· τότε δὲ τὸ Ἠετίωνι γενόμενον ὡς ἐπύθοντο, αὐτίκα καὶ τὸ πρότερον συνῆκαν ἐὸν συνῳδὸν τῷ Ἠετίωνος. συνέντες δὲ καὶ τοῦτο εἶχον ἐν ἡσυχίῃ, ἐθέλοντες τὸν μέλλοντα Ἠετίωνι γίνεσθαι γόνον διαφθεῖραι. ὡς δ' ἔτεκε ἡ γυνὴ τάχιστα, πέμπουσι σφέων αὐτῶν δέκα ἐς τὸν δῆμον ἐν τῷ κατοίκητο ὁ Ἠετίων, ἀποκτενέοντας τὸ παιδίον. ἀπικόμενοι δὲ οὗτοι ἐς τὴν Πέτρην καὶ παρελθόντες ἐς τὴν αὐλὴν τὴν Ἠετίωνος αἴτεον τὸ παιδίον· ἡ δὲ Λάβδα εἰδυῖά τε οὐδὲν τῶν εἵνεκα ἐκεῖνοι ἀπικοίατο, καὶ δοκέουσά σφεας φιλοφροσύνης τοῦ πατρὸς εἵνεκα αἰτέειν,

Spártában erre ne legyen alkalom, méltánytalanul viselkedtek a szövetségesekkel szemben. Volna csak tapasztalatotok e dologban, mint nekünk, bizonyára üdvösebb indítványnyal lépnétek elő e dologban, mint most. Korinthos városának ugyanis egykor *b*) oligarchikus alkotmánya volt, a Bakchiada család birta a hatalmat, s tagjai csak egymás közt házasodtak.[79] Ezek között Amphionnak volt egy sánta leánya, név szerint Labda, s mert egy Bakchiada sem akarta feleségül venni, Étion, Echekrates fia, kapta meg, egy Petra községből származó, különben eredetileg lapitha, még pedig Kaineus családjához tartozó ember.[80] De sem ettől, sem más asszonytól nem születtek gyermekei. Elment hát e miatt Delphoiba; s a mint a szentélybe belépett, rögtön ezekkel a szavakkal szólította meg a Pythia:

Étion, tisztes-létedre de senkise tisztel.
Labda teherben van; sziklát szül, mely letiporja
Majd a bitorló zsarnokokat, s letapossa Korinthost.

Étion e jóslata valamikép fülébe jutott a Branchidáknak; ezek egy régibb keltű Korinthosra vonatkozó jóslatuknak értelmét nem tudták kimagyarázni, mely az Étionéval ugyanazon eseményre czélzott. Hangzott pedig a következőképen:

Terhes a bérczen a sas, de szülötte hatalmas oroszlán
Lészen, vérengző, ki sok embert fog leteperni.
Véssétek jól ezt eszetekbe, kik ott ama bájos
Peiréné mellett laktok, meg a büszke Korinthban.[81]

A Branchidák nem értették meg ezen régibb keletű jóslatot; mi- *c*) helyt azonban Étion jóslatáról értesültek, rögtön fölfogták a réginek czélzatát, mert megegyezett az Étionéval. Habár tehát megértették a jóslatot, mégis csendben maradtak, mert Étionnak születendő fiát meg akarták ölni. Mihelyt azután ennek a felesége lebetegedett, tíz emberüket küldöttek abba a községbe, a hol Étion lakott, hogy öljék meg a csecsemőt. Ezek elmentek Petrába, s Étion házába lépve, a csecsemő után kérdezősködtek. Labda semmit sem tudott róla, hogy mi szándékból jöttek ezek, s azon hitben, hogy az apa iránt érzett barátságból kérdezősködnek

φέρουσα ἐνεχείρισε αὐτῶν ἑνί. τοῖσι δὲ ἄρα ἐβεβούλευτο κατ' ὁδὸν τὸν πρῶτον αὐτῶν λαβόντα τὸ παιδίον προσουδίσαι. ἐπεὶ ὦν ἔδωκε φέρουσα ἡ Λάβδα, τὸν λαβόντα τῶν ἀνδρῶν θείῃ τύχῃ προσεγέλασε τὸ παιδίον, καὶ τὸν φρασθέντα τοῦτο οἰκτός τις ἴσχει ἀποκτεῖναι. κατοικτείρας δὲ παραδιδοῖ τῷ δευτέρῳ, ὁ δὲ τῷ τρίτῳ. οὕτω δὲ διεξῆλθε διὰ πάντων τῶν δέκα παραδιδόμενον, οὐδενὸς βουλομένου διεργάσασθαι. ἀποδόντες ὦν ὀπίσω τῇ τεκούσῃ τὸ παιδίον καὶ ἐξελθόντες ἔξω, ἑστεῶτες ἐπὶ τῶν θυρέων ἀλλήλων ἅπτοντο καταιτιώμενοι καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου λαβόντος, ὅτι οὐκ ἐποίησε κατὰ τὰ δεδογμένα, ἐς ὃ δή σφι χρόνου ἐγγινομένου ἔδοξε αὖτις παρελθόντας πάντας τοῦ φόνου δ) μετίσχειν. ἔδει δὲ ἐκ τοῦ Ἠετίωνος γόνου Κορίνθῳ κακὰ ἀναβλαστεῖν. ἡ Λάβδα γὰρ πάντα ταῦτα ἤκουε ἑστεῶσα πρὸς αὐτῇσι τῇσι θύρῃσι· δείσασα δὲ μή σφι μεταδόξῃ καὶ τὸ δεύτερον λαβόντες τὸ παιδίον ἀποκτείνωσι, φέρουσα κατακρύπτει ἐς τὸ ἀφραστότατόν οἱ ἐφαίνετο εἶναι, ἐς κυψέλην, ἐπισταμένη ὡς εἰ ὑποστρέψαντες ἐς ζήτησιν ἀπικνεοίατο πάντα ἐρευνήσειν μέλλοιεν· τὰ δὴ καὶ ἐγίνετο. ἐλθοῦσι δὲ καὶ διζημένοισι αὐτοῖσι ὡς οὐκ ἐφαίνετο, ἐδόκεε ἀπαλλάσσεσθαι καὶ λέγειν πρὸς τοὺς ἀποπέμψαντας ὡς πάντα ποιήσειαν τὰ ἐκεῖνοι ἐνε- ε) τείλαντο. οἱ μὲν δὴ ἀπελθόντες ἔλεγον ταῦτα. Ἠετίωνι δὲ μετὰ ταῦτα ὁ παῖς ηὐξάνετο, καί οἱ διαφυγόντι τοῦτον τὸν κίνδυνον ἀπὸ τῆς κυψέλης ἐπωνυμίην Κύψελος οὔνομα ἐτέθη. ἀνδρωθέντι δὲ καὶ μαντευομένῳ Κυψέλῳ ἐγένετο ἀμφιδέξιον χρηστήριον ἐν Δελφοῖσι, τῷ πίσυνος γενόμενος ἐπεχείρησέ τε καὶ ἔσχε Κόρινθον. ὁ δὲ χρησμὸς ὅδε ἦν.

ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκαταβαίνει,
Κύψελος Ἠετίδης, βασιλεὺς κλειτοῖο Κορίνθου,
αὐτὸς καὶ παῖδες, παίδων γε μὲν οὐκέτι παῖδες.

τὸ μὲν δὴ χρηστήριον τοῦτο ἦν, τυραννεύσας δὲ ὁ Κύψελος τοιοῦτος δή τις ἦν ἀνήρ· πολλοὺς μὲν Κορινθίων ἐδίωξε, πολλοὺς δὲ χρημάτων ἀπεστέρησε, πολλῷ δέ τι πλείστους ζ) τῆς ψυχῆς. ἄρξαντος δὲ τούτου ἐπὶ τριήκοντα ἔτεα καὶ διαπλέξαντος τὸν βίον εὖ, διάδοχός οἱ τῆς τυραννίδος ὁ παῖς Περίανδρος γίνεται. ὁ τοίνυν Περίανδρος κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν ἠπιώτερος τοῦ πατρός, ἐπείτε δὲ ὡμίλησε δι' ἀγγέλων Θρασυβούλῳ τῷ Μιλήτου τυράννῳ, πολλῷ ἔτι ἐγένετο Κυψέλου

utána, kihozta és egyiküknek átadta. Ők azonban már az úton megegyeztek volt abban, hogy a ki először kapja kezébe a gyermeket, az csapja a földhöz. Midőn tehát Labda átadta, a csecsemő isteni sugallatra rámosolygott arra az emberre, a ki karjára vette; a mit ez észrevevén, szánalom fogta el, megszánta s a másodiknak adta át, ez meg a harmadiknak. Így mind a tíznek a karján végig vándorolt, de senkisem akarta megölni. Midőn azután a csecsemőt anyjának visszaadták s eltávoztak, a kapunál szitkok között egyik a másikra tolta az okot, különösen arra, a ki először vette a karjára, hogy nem a megállapodás szerint járt el; míg azután idő multával elhatározták, hogy ismét visszatérnek és közösen követik el a gyilkosságot. Ámde a sors rendelése volt, hogy Korinthosra *d)* Étion ivadékától eredjen a csapás. Labda ugyanis ép a kapunál állott, mindent meghallott; s félve, hogy szándékukat megmásítják, a csecsemőt arra a helyre rejtette el, melyet a legbiztosabbnak tartott, egy ládába. Sejtette, hogy ha az emberek visszafordulnának s a gyermeket keresnék, mindent felkutatnának; a mint ez meg is történt. Betértek, s midőn keresésük daczára nem került elő a csecsemő, elhatározták, hogy visszautaznak és azt mondják megbizóiknak, hogy mindent parancsuk szerint végeztek el. Hazatértek tehát és így adták elő a dolgot. Idővel Étion fia fölserdült, *e)* s e veszedelemből kiszabadúlva a ládáról (görögül: kypselos) Kypselosnak nevezték. Megférfiasodva Delphoihoz folyamodott, s kettős jóslatot kapott, melyben bízva megtámadta és birtokába ejtette Korinthost. A jóslat következőkép hangzott:

> Boldog a férfi, ki ép most szent palotámba belépett,
> Kypselos, Étionfi, Korinthosnak fejedelme,
> Ő s fia; már unokája nem űl a trónon azonban.

Ez vala a jóslat. Midőn azonban Kypselos uralomra jutott, olyan ember vált belőle, a ki sok korinthosi polgárt elkergetett, sokakat vagyonuktól, a legtöbbeket pedig életüktől is megfosztott. Harmincz *f)* évig uralkodott így és szerencsésen vált meg az élettől;[82] utóda pedig az uralomban fia, Periandros lett. Ez a fejedelem kezdetben szelídebb volt atyjánál; midőn azonban Thrasybulossal, Miletos tyrannusával érintkezésbe bocsátkozott, még Kypselosnál is sokkal

μιαιφονώτερος. πέμφας γὰρ παρὰ Θρασύβουλον κήρυκα ἐπυνθάνετο ὅντινα ἂν τρόπον ἀσφαλέστατον καταστησάμενος τῶν πρηγμάτων κάλλιστα τὴν πόλιν ἐπιτροπεύοι. Θρασύβουλος δὲ τὸν ἐλθόντα παρὰ τοῦ Περιάνδρου ἐξῆγε ἔξω τοῦ ἄστεος, ἐσβὰς δὲ ἐς ἄρουραν ἐσπαρμένην ἅμα τε διεξήιε τὸ λήιον ἐπειρωτέων τε καὶ ἀναποδίζων τὸν κήρυκα κατὰ τὴν ἀπὸ Κορίνθου ἄπιξιν, καὶ ἐκόλουε αἰεὶ ὅκως τινὰ ἴδοι τῶν ἀσταχύων ὑπερέχοντα, κολούων δὲ ἔριπτε, ἐς ὃ τοῦ ληίου τὸ κάλλιστόν τε καὶ βαθύτατον διέφθειρε τρόπῳ τοιούτῳ· διεξελθὼν δὲ τὸ χωρίον καὶ ὑποθέμενος ἔπος οὐδὲν ἀποπέμπει τὸν κήρυκα. νοστήσαντος δὲ τοῦ κήρυκος ἐς τὴν Κόρινθον ἦν πρόθυμος πυνθάνεσθαι τὴν ὑποθήκην ὁ Περίανδρος· ὁ δὲ οὐδὲν οἱ ἔφη Θρασύβουλον ὑποθέσθαι, θωυμάζειν τε αὐτοῦ παρ' οἷόν μιν ἄνδρα ἀποπέμψειε, ὡς παραπλῆγά τε καὶ τῶν ἑωυτοῦ σινάμωρον, ἀπηγεόμενος τά περ πρὸς Θρα-η) συβούλου ὀπώπεε. Περίανδρος δὲ συνιεὶς τὸ ποιηθὲν καὶ νόῳ ἴσχων ὡς οἱ ὑπετίθετο Θρασύβουλος τοὺς ὑπειρόχους τῶν ἀστῶν φονεύειν, ἐνθαῦτα δὴ πᾶσαν κακότητα ἐξέφαινε ἐς τοὺς πολιήτας. ὅσα γὰρ Κύψελος ἀπέλιπε κτείνων τε καὶ διώκων, Περίανδρός σφεα ἀπετέλεε, μιῇ δὲ ἡμέρῃ ἀπέδυσε πάσας τὰς Κορινθίων γυναῖκας διὰ τὴν ἑωυτοῦ γυναῖκα Μέλισσαν. πέμψαντι γὰρ οἱ ἐς Θεσπρωτοὺς ἐπ' Ἀχέροντα ποταμὸν ἀγγέλους ἐπὶ τὸ νεκυομαντήιον παρακαταθήκης πέρι ξεινικῆς οὔτε σημανέειν ἔφη ἡ Μέλισσα ἐπιφανεῖσα οὔτε κατερέειν ἐν τῷ κέεται χώρῳ ἡ παρακαταθήκη· ῥιγοῦν τε γὰρ καὶ εἶναι γυμνή· τῶν γάρ οἱ συγκατέθαψε ἱματίων ὄφελος εἶναι οὐδὲν οὐ κατακαυθέντων· μαρτύριον δέ οἱ εἶναι ὡς ἀληθέα ταῦτα λέγει, ὅτι ἐπὶ ψυχρὸν τὸν ἰπνὸν Περίανδρος τοὺς ἄρτους ἐπέβαλε. ταῦτα δὲ ὡς ὀπίσω ἀπηγγέλθη τῷ Περιάνδρῳ, (πιστὸν γάρ οἱ ἦν τὸ συμβόλαιον, ὃς νεκρῷ ἐούσῃ Μελίσσῃ ἐμίγη), ἰθέως δὴ μετὰ τὴν ἀγγελίην κήρυγμα ἐποιήσατο ἐς τὸ Ἥραιον ἐξιέναι πάσας τὰς Κορινθίων γυναῖκας. αἱ μὲν δὴ ὡς ὀρτὴν ἴσαν κόσμῳ τῷ καλλίστῳ χρεώμεναι, ὁ δ' ὑποστήσας τοὺς δορυφόρους ἀπέδυσέ σφεας πάσας ὁμοίως, τάς τε ἐλευθέρας καὶ τὰς ἀμφιπόλους, συμφορήσας δὲ ἐς ὄρυγμα Μελίσσῃ ἐπευχόμενος κατέκαιε. ταῦτα δέ οἱ ποιήσαντι καὶ τὸ δεύτερον πέμψαντι ἔφρασε τὸ εἴδωλον τὸ Μελίσσης ἐς τὸν κατέθηκε χῶρον τοῦ ξείνου τὴν

kegyetlenebb lett. Követet küldött ugyanis Thrasybuloshoz és megkérdeztette, melyik a legbiztosabb módja a közügyek állapotának, hogy városát a leghelyesebben igazgathassa. Thrasybulos kivitte magával Periandrosnak követét a városon kívül, egy bevetett talajra lépett, s a mint a szántóföldön sétáltak, újra meg újra kérdezősködött a követnek Korinthosból hozzája tett útjára vonatkozólag. Valahányszor e közben kimagasló kalászt látott, leütötte és kiszakította, s ilyetén módon a szántónak legszebb és legsűrűbb részét tönkre tette. A mint pedig végig mentek a birtokon, a követet szó nélkül elbocsátotta. Hazaérkezvén a követ Korinthosba, Periandros nagyon vágyott megtudni, mit tanácsolt Thrasybulos. De a követ azt mondta, hogy Thrasybulos mit sem mondott, s csodálkozik, hogy őt ilyen különös emberhez küldötte, a ki szemlátomást eszelős, vagyonát pocsékolja; s elbeszélte Thrasybulosnál tett tapasztalatait. De Periandros felfogta viselkedésének jelentőségét, s megértette, hogy Thrasybulos azt tanácsolja neki, ölesse le a kiváló polgárokat; s ez időtől fogva a legnagyobb kegyetlenséggel bánt el a polgárokkal. Mert a kit Kypselos leöletni vagy száműzni elmulasztott, azzal elbánt Periandros; sőt egy napon felesége, Melissa miatt az összes korinthosi nőket meztelenre vetkőztette. Egy vendégbarátjának záloga érdekében ugyanis elküldött Thesprotiába az Acheron folyó mellett levő halotti jóshelyhez; de a megjelenő Melissa kijelentette, hogy nem ad jóslatot, s nem fogja elárulni, hogy hol fekszik a zálog, mert fázik és nincsen ruhája; a vele eltemetett ruhákból semmi haszna sincs, mert azokat nem égették el; s bizonyságául annak, hogy igazat beszél, vegye Periandros azt, hogy a kenyereket hideg kemenczébe vetette. Midőn ezt Periandrosnak megjelentették, a hír vétele után rögtön elrendelte (mert a jelet biztosnak vette, mivel Melissának holttestével közösült), hogy a korinthosi nők valamennyien gyűljenek össze Hera templomában; s ezek, mint valamely ünnepen, a legszebb ruhában oda mentek. Ő pedig testőreit odaállítva, valamennyiöket, szabad nőket és szolganőket egyaránt, levetkőztette, s a ruhákat egy árokba gyűjtve, Melissa nevének hívása közben megégette. Ennek megtétele után másodszor küldött jóslatkérőket, s ekkor Melissa árnya megjelölte a helyet, a hová a vendégnek zálogát

g)

παρακαταθήκην. τοιοῦτο μὲν ὑμῖν ἐστι ἡ τυραννίς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, καὶ τοιούτων ἔργων. ἡμέας δὲ τοὺς Κορινθίους τό τε αὐτίκα θῶυμα μέγα εἶχε ὅτε ὑμέας εἴδομεν μεταπεμπομένους Ἱππίην, νῦν τε δὴ καὶ μεζόνως θωυμάζομεν λέγοντας ταῦτα, ἐπιμαρτυρόμεθά τε ἐπικαλεόμενοι ὑμῖν θεοὺς τοὺς Ἑλληνίους μὴ κατιστάναι τυραννίδας ἐς τὰς πόλις. οὔκων παύσεσθε ἀλλὰ πειρήσεσθε παρὰ τὸ δίκαιον κατάγοντες Ἱππίην· ἴστε ὑμῖν Κορινθίους γε οὐ συναινέοντας.»

93 Σωκλέης μὲν ἀμὸ Κορίνθου πρεσβεύων ἔλεξε τάδε, Ἱππίης δὲ αὐτὸν ἀμείβετο τοὺς αὐτοὺς ἐπικαλέσας θεοὺς ἐκείνῳ, ἡ μὲν Κορινθίους μάλιστα πάντων ἐπιποθήσειν Πεισιστρατίδας, ὅταν σφι ἥκωσι ἡμέραι αἱ κύριαι ἀνιᾶσθαι ὑπ' Ἀθηναίων. Ἱππίης μὲν τούτοισι ἀμείψατο οἷα τοὺς χρησμοὺς ἀτρεκέστατα ἀνδρῶν ἐξεπιστάμενος· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν συμμάχων τέως μὲν εἶχον ἐν ἡσυχίῃ σφέας αὐτούς, ἐπείτε δὲ Σωκλέος ἤκουσαν εἴπαντος ἐλευθέρως, ἅπας τις αὐτῶν φωνὴν ῥήξας αἱρέετο τοῦ Κορινθίου τὴν γνώμην, Λακεδαιμονίοισί τε ἐπεμαρτυρέοντο μὴ ποιέειν μηδὲν νεώτερον περὶ πόλιν Ἑλλάδα.

94 Οὕτω μὲν ταῦτα ἐπαύσθη. Ἱππίῃ δὲ ἐνθεῦτεν ἀπελαυνομένῳ ἐδίδου μὲν Ἀμύντης ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς Ἀνθεμοῦντα, ἐδίδοσαν δὲ Θεσσαλοὶ Ἰωλκόν. ὁ δὲ τούτων μὲν οὐδέτερα αἱρέετο, ἀνεχώρεε δὲ ὀπίσω ἐς Σίγειον, τὸ εἶλε Πεισίστρατος αἰχμῇ παρὰ Μυτιληναίων, κρατήσας δὲ αὐτοῦ κατέστησε τύραννον εἶναι παῖδα τὸν ἑωυτοῦ νόθον Ἡγησίστρατον, γεγονότα ἐξ Ἀργείης γυναικός· ὃς οὐκ ἀμαχητὶ εἶχε τὰ παρέλαβε παρὰ Πεισιστράτου. ἐπολέμεον γὰρ ἔκ τε Ἀχιλληίου πόλιος ὁρμεόμενοι καὶ Σιγείου ἐπὶ χρόνον συχνὸν Μυτιληναῖοί τε καὶ Ἀθηναῖοι, οἱ μὲν ἀπαιτέοντες τὴν χώρην, Ἀθηναῖοι δὲ οὔτε συγγινωσκόμενοι ἀποδεικνύντες τε λόγῳ οὐδὲν μᾶλλον Αἰολεῦσι μετεὸν τῆς Ἰλιάδος χώρης ἢ οὐ καὶ σφίσι καὶ τοῖσι ἄλλοισι, ὅσοι Ἑλλήνων συνεπρήξαντο Μενέλεῳ

95 τὰς Ἑλένης ἁρπαγάς. πολεμεόντων δέ σφεων παντοῖα καὶ ἄλλα ἐγένετο ἐν τῇσι μάχῃσι, ἐν δὲ δὴ καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητὴς συμβολῆς γενομένης καὶ νικώντων Ἀθηναίων αὐτὸς μὲν φεύγων ἐκφεύγει, τὰ δέ οἱ ὅπλα ἴσχουσι Ἀθηναῖοι, καί σφεα

rejtette volt. Ilyen, látjátok lakedaimoniak, a tyrannis, s ilyenek a művei! Mi korinthosiak már akkor nagyon csodálkoztunk, mikor meghallottuk, hogy Hippiasért küldtetek; szavaitokon azonban most még jobban csodálkozunk. A görög istenek nevében kérve kérünk benneteket: ne vigyétek a városokba a kényuraságot! De ha nem álltok el, s jogot tiporva megkisérlitek Hippiast visszahelyezni: tudjátok meg legalább, hogy a korinthosiak nem helyeslik a dolgot.»

Így szólt Sokles, a korinthosiak követe. Hippias válaszában 93
ugyanazokhoz az istenekre hivatkozott, hogy valamennyiük közűl leginkább a korinthosiak fognak a Peisistratidák után vágyakozni, midőn az athéniektől sérelmet szenvedve látják majd felvirradni a végzetes napokat; s azért válaszolt Hippias e szavakkal, mert a jóslatokat a legalaposabban értette az emberek között. A többi szövetségesek egy ideig csendben ültek; midőn azonban Soklesnek szabad beszédét meghallgatták, mindegyiknek megeredt a szava, és a korinthosinak nézetét fogadták el; lelkükre kötötték a lakedaimoniaknak, hogy egy görög városban se idézzenek elő forradalmat.

Ekként végződött ez a dolog. Az erre eltávozó Hippiasnak 94
Amyntas, makedoniai király, Anthemus városát, a thessaliaiak pedig Iolkost ajánlották föl.[83] De ő egyiket sem fogadta el, hanem visszatért Sigeionba, melyet még Peisistratos foglalt el hadsereggel a mytileneiektől, s midőn hatalmába kerítette, törvénytelen fiát, Hegesistratost tette meg kényurává, kinek argosi nő volt az anyja.[84] Ő azonban nem bírta békével Peisistratos örökségét; mert az Achilleion városában lakó mytileneiek és a Sigeionban tartózkodó athéniek sokáig küzdöttek egymással; amazok maguknak követelték a vidéket, az athéniek azonban nem ismerték el jogosultságukat, s azt bizonyítgatták, hogy az aeoloknak semmivel sincs nagyobb jogczímük a trójai földre, mint nekik vagy bármely más görög törzsnek, mely Menelaosnak Helene elrablása megbosszulásában segédkezett.[85] Háborújok folyama alatt sok mindenféle adta 95
magát elő a csatákban, a többi között az is, hogy a költő Alkaios egy ütközet alkalmával, melyben az athéniek győztek, futva menekült, fegyverei azonban az athéniek birtokába kerültek, s ők

ἀνεκρέμασαν πρὸς τὸ Ἀθήναιον τὸ ἐν Σιγείῳ. ταῦτα δὲ Ἀλκαῖος ἐν μέλεϊ ποιήσας ἐπιτιθεῖ ἐς Μυτιλήνην, ἐξαγγελλόμενος τὸ ἑωυτοῦ πάθος Μελανίππῳ ἀνδρὶ ἑταίρῳ. Μυτιληναίους δὲ καὶ Ἀθηναίους κατήλλαξε Περίανδρος ὁ Κυψέλου· τούτῳ γὰρ διαιτητῇ ἐπετράποντο· κατήλλαξε δὲ ὧδε, νέμεσθαι ἑκατέρους τὴν
96 ἔχουσι. Σίγειον μέν νυν οὕτω ἐγένετο ὑπ' Ἀθηναίοισι. Ἱππίης δὲ ἐπείτε ἀπίκετο ἐκ τῆς Λακεδαίμονος ἐς τὴν Ἀσίην, πᾶν χρῆμα ἐκίνεε, διαβάλλων τούς τε Ἀθηναίους πρὸς τὸν Ἀρταφρένεα καὶ ποιέων ἅπαντα ὅκως αἱ Ἀθῆναι γενοίατο ὑπ' ἑωυτῷ τε καὶ Δαρείῳ· Ἱππίης τε δὴ ταῦτα ἔπρησσε, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πυθόμενοι ταῦτα πέμπουσι ἐς Σάρδις ἀγγέλους, οὐκ ἐῶντες τοὺς Πέρσας πείθεσθαι Ἀθηναίων τοῖσι φυγάσι. ὁ δὲ Ἀρταφρένης ἐκέλευέ σφεας, εἰ βουλοίατο σόοι εἶναι, καταδέκεσθαι ὀπίσω Ἱππίην. οὐκων δὴ ἐνεδέκοντο τοὺς λόγους ἀποφερομένους οἱ Ἀθηναῖοι· οὐκ ἐνδεκομένοισι δέ σφι ἐδέδοκτο ἐκ τοῦ φανεροῦ τοῖσι Πέρσῃσι πολεμίους εἶναι.

97 Νομίζουσι δὴ ταῦτα καὶ διαβεβλημένοισι ἐς τοὺς Πέρσας, ἐν τούτῳ δὴ τῷ καιρῷ ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρης ὑπὸ Κλεομένεος τοῦ Λακεδαιμονίου ἐξελασθεὶς ἐκ τῆς Σπάρτης ἀπίκετο ἐς Ἀθήνας· αὕτη γὰρ ἡ πόλις τῶν λοιπέων ἐδυνάστευε μέγιστον. ἐπελθὼν δὲ ἐπὶ τὸν δῆμον ὁ Ἀρισταγόρης ταὐτὰ ἔλεγε τὰ καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ περὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ καὶ τοῦ πολέμου τοῦ Περσικοῦ, ὡς οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ νομίζουσι εὐπετέες τε χειρωθῆναι εἴησαν. ταῦτά τε δὴ ἔλεγε καὶ πρὸς τοῖσι τάδε, ὡς οἱ Μιλήσιοι τῶν Ἀθηναίων εἰσὶ ἄποικοι, καὶ οἰκός σφεας εἴη ῥύεσθαι δυναμένους μέγα· καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐκ ὑπίσχετο οἷα κάρτα δεόμενος, ἐς ὃ ἀνέπεισέ σφεας. πολλοὺς γὰρ οἶκε εἶναι εὐπετέστερον διαβάλλειν ἢ ἕνα, εἰ Κλεομένεα μὲν τὸν Λακεδαιμόνιον μοῦνον οὐκ οἷός τε ἐγένετο διαβάλλειν, τρεῖς δὲ μυριάδας Ἀθηναίων ἐποίησε τοῦτο. Ἀθηναῖοι μὲν δὴ ἀναπεισθέντες ἐψηφίσαντο εἴκοσι νέας ἀποστεῖλαι βοηθοὺς Ἴωσι, στρατηγὸν ἀποδέξαντες αὐτῶν εἶναι Μελάνθιον ἄνδρα τῶν ἀστῶν ἐόντα τὰ πάντα δόκιμον· αὗται δὲ αἱ νέες ἀρχὴ κακῶν ἐγένοντο Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροισι.

98 Ἀρισταγόρης δὲ προπλώσας καὶ ἀπικόμενος ἐς τὴν Μίλητον ἐξευρὼν βούλευμα ἀπ' οὗ Ἴωσι μὲν οὐδεμία ἔμελλε ὠφελίη

Sigeionban Athene templomában függesztették föl. Alkaios egy dalban énekelte meg a dolgot, s elküldte Mytilenébe, hogy barátjának, Melanipposnak tudomására hozza a baját.[86] Periandros azonban, a Kypselos fia, kibékítette a mytilenaieket és athénieket, mert őt választották bírájokul; s az ő ítélete úgy hangzott, hogy mindegyik tartsa meg azt a földet, a melynek most ura. Így került Sigeion Athénnek uralma alá. Midőn Hippias Lakedai- 96
monból Ázsiába visszatért, mindent megmozgatott; bevádolta az athénieket Artaphrenesnek, s minden lehetőt elkövetett, hogy az athéniek az ő és Dareios alattvalóivá váljanak. Az athéniek Hippias törekvéseiről hírt kapván, követeket küldöttek Sardisba, hogy bírják rá a perzsákat, ne hallgassanak a száműzött athéniekre. De Artaphrenes azt hagyta meg nekik, hogy ha békében akarnak maradni, fogadják vissza Hippiast. Az athéniek nem engedelmeskedtek az izenetnek, és e miatt elhatározták, hogy nyilt ellenségei lesznek a perzsáknak.

Midőn e határzatot hozták és ellenséges viszonyba jutot- 97
tak a perzsákkal, ép ebben az időben érkezett Athénbe a miletosi Aristagoras, kit a lakedaimoni Kleomenes kiutasított volt Spártából.[87] Tudta ugyanis, hogy Athén Spárta után a leghatalmasabb görög állam. A népgyűlés előtt Aristagoras ép olyan beszédet tartott az ázsiai jóllétről és a perzsa hadakozásról, mint Spártában: hogy sem pajzsot, sem dárdát nem ismernek, s így könnyen legyőzhetők volnának. Ekkép szólt, s hozzátette, hogy a miletosiak az athénieknek a gyarmatosai, s így méltányos dolog volna nagy hatalmukkal rajtok segíteni. Nagy szorúltságában semmi sem volt, a mit meg ne igért volna, míg végre a maga részére nyerte őket. Kitűnt, hogy többeket könnyebb tévútra vezetni, mint egyet; mert míg az egy lakedaimoni Kleomenest nem bírta félrevezetni, megtette azt az athéniekkel, a kik harminczezren voltak.[88] Ezek tehát szavára hajtva elhatározták, hogy húsz hajót küldenek az iónoknak segítségére, Melanthios vezérlete alatt, a ki minden tekintetben érdemes polgárember vala. Ezek a hajók voltak a görögök és a barbárok között a bajoknak kútforrása.

Aristagoras előre elhajózott és Miletosba érkezvén, olyan ter- 98
vet eszelt ki, melyből semmiféle haszon sem háramolhatott az

ἔσεσθαι, οὐδ' ὧν οὐδὲ τούτου εἵνεκα ἐποίεε, ἀλλ' ὅκως βασιλέα Δαρεῖον λυπήσειε, ἔπεμψε ἐς τὴν Φρυγίην ἄνδρα ἐπὶ τοὺς Παίονας τοὺς ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ αἰχμαλώτους γενομένους ὑπὸ Μεγαβάζου, οἰκέοντας δὲ τῆς Φρυγίης χῶρόν τε καὶ κώμην ἐπ' ἑωυτῶν· ὃς ἐπειδὴ ἀπίκετο ἐς τοὺς Παίονας, ἔλεγε τάδε. «ἄνδρες Παίονες, ἔπεμψέ με Ἀρισταγόρης ὁ Μιλήτου τυράννος σωτηρίην ὑποθησόμενον ὑμῖν, ἢν περ βούλησθε πείθεσθαι. νῦν γὰρ Ἰωνίη πᾶσα ἀπέστηκε ἀπὸ βασιλέος καὶ ὑμῖν παρέχει σώζεσθαι ἐπὶ τὴν ὑμετέρην αὐτῶν· μέχρι μὲν θαλάσσης αὐτοῖσι ὑμῖν, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου ἡμῖν ἤδη μελήσει.» ταῦτα δὲ ἀκούσαντες οἱ Παίονες κάρτα τε ἀσπαστὸν ἐποιήσαντο καὶ ἀναλαβόντες παῖδας καὶ γυναῖκας ἀπεδίδρησκον ἐπὶ θάλασσαν, οἱ δέ τινες αὐτῶν καὶ κατέμειναν ἀρρωδήσαντες αὐτοῦ. ἐπείτε δὲ οἱ Παίονες ἀπίκοντο ἐπὶ θάλασσαν, ἐνθεῦτεν ἐς Χίον διέβησαν. ἐόντων δὲ ἤδη ἐν Χίῳ, κατὰ πόδας ἐληλύθεε Περσέων ἵππος πολλὴ διώκουσα τοὺς Παίονας. ὡς δὲ οὐ κατέλαβον, ἐπηγγέλλοντο ἐς τὴν Χίον τοῖσι Παίοσι ὅκως ἂν ὀπίσω ἀπέλθοιεν, οἱ δὲ Παίονες τοὺς λόγους οὐκ ἐνεδέκοντο, ἀλλ' ἐκ Χίου μὲν Χῖοί σφεας ἐς Λέσβον ἤγαγον, Λέσβιοι δὲ ἐς Δορίσκον ἐκόμισαν, ἐνθεῦτεν δὲ πεζῇ κομιζόμενοι ἀπίκοντο ἐς Παιονίην.

99 Ἀρισταγόρης δέ, ἐπειδὴ οἵ τε Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀγόμενοι Ἐρετριέων πέντε τριήρεας, οἳ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων, ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες· οἱ γὰρ δὴ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετριεῦσι τὸ πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήνεικαν, ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντία Ἐρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμιοι ἐβοήθεον· οὗτοι ὦν ἐπείτε σφι ἀπίκοντο καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρῆσαν, ἐποιέετο στρατηίην ὁ Ἀρισταγόρης ἐς Σάρδις. αὐτὸς μὲν δὴ οὐκ ἐστρατεύετο ἀλλ' ἔμενε ἐν Μιλήτῳ, στρατηγοὺς δὲ ἄλλους ἀπέδεξε Μιλησίων εἶναι, τὸν ἑωυτοῦ τε ἀδελφεὸν Χαροπῖνον καὶ τῶν ἄλλων ἀστῶν
100 Ἑρμόφαντον. ἀπικόμενοι δὲ τῷ στόλῳ τούτῳ Ἴωνες ἐς Ἔφεσον πλοῖα μὲν κατέλιπον ἐν Κορησῷ τῆς Ἐφεσίης, αὐτοὶ δὲ ἀνέβαινον χειρὶ πολλῇ, ποιεύμενοι Ἐφεσίους ἡγεμόνας τῆς ὁδοῦ. πορευόμενοι δὲ παρὰ ποταμὸν Καΰστριον, ἐνθεῦτεν ἐπείτε ὑπερβάντες τὸν Τμῶλον ἀπίκοντο, αἱρέουσι Σάρδις οὐδενός σφι ἀντιωθέντος, αἱρέουσι δὲ χωρὶς τῆς ἀκροπόλιος τἆλλα πάντα· τὴν δὲ ἀκρόπολιν ἐρρύετο αὐτὸς Ἀρταφρένης

iónokra S valóban, nem is ez volt vele a czélja, hanem hogy Dareios királyt megbosszantsa. Elküldött egy phrygiai embert a paionokhoz, a kiket mint foglyokat vitt volt el Megabazos a Strymon folyótól, s a kik egy phrygiai földterületen meg egy községben külön laktak. Midőn ez az ember a paionokhoz érkezett, így szólt hozzájuk: «Paion emberek! Aristagoras, Miletos ura, küldött engem hozzátok, hogy szabadulást igérjek nektek, ha ugyan hajlandók lennétek szavára hallgatni. Mert egész Iónia elpártolt most a királytól, s rajtatok áll, hogy régi hazátokba meneküljetek. A tengerig magatoknak kell magatokról gondoskodnotok, azontúl azonban már nekünk lesz gondunk rátok». A paionok e beszédre nagyon megörültek, magukkal vitték feleségeiket és gyermekeiket és a tengerhez szöktek; csak kevesen maradtak félelmükben Phrygiában. Midőn a tengerhez értek, Chiosba keltek át; s csak midőn már Chiosban voltak, jött nyomukba üldözve egy nagy perzsa lovassereg. Minthogy azonban nem foghatták el őket, átüzentek a paionokhoz Chiosba, hogy térjenek vissza. De ők nem fogadták szavukat, hanem Chiosból a chiosiak vitték át őket Lesbosba, a lesbosiak pedig Doriskosba, s innen már szárazon tértek vissza Paioniába.

Midőn az athéniek húsz hajójukkal megérkeztek, s velök tartott 99
az eretriaiaknak is öt háromsoros hajója, nem az athéniek kedvéért indulva a harczba, hanem a miletosiaknak róván le tartozásukat, — mert régebben a miletosiak segédkeztek az eretriaiaknak a Chalkis ellen viselt háborúban, a mikor meg a chalkisiaknak az eretriaiak és a miletosiak ellen a samosiak voltak a szövetségeseik;[89] — midőn tehát a hajók megérkeztek és a többi szövetségesek is megjelentek, Aristagoras hadat indított Sardis ellen. De nem ő állt a hadsereg élére, hanem másokat nevezett ki vezérekké a miletosiak közül: testvérét, Charopinost és a polgárok közül is egyet, Hermophantost. Ezzel a hajóhaddal érkeztek az iónok Ephesosba; a hajókat Koresos 100
alatt,[90] ephesosi területen hagyták, maguk pedig epheso-iakat vévén úti kalauzokul, nagy erővel vonultak előre. A Kaystros folyó mentében haladtak, innen azután átkelvén a Tmoloson, megérkeztek, Sardist minden ellenállás nélkül elfoglalták, s a várhegy kivételével minden hatalmukba esett; a várhegyet maga Artaphrenes nem

101 ἔχων δύναμιν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγην. τὸ δὲ μὴ λεηλατῆσαι ἑλόντας σφέας τὴν πόλιν ἔσχε τόδε. ἦσαν ἐν τῇσι Σάρδισι οἰκίαι αἱ μὲν πλεῦνες καλάμιναι, ὅσαι δ' αὐτέων καὶ πλίνθιναι ἦσαν, καλάμου εἶχον τὰς ὀροφάς. τουτέων δὴ μίαν τῶν τις στρατιωτέων ὡς ἐνέπρησε, αὐτίκα ἀπ' οἰκίης ἐς οἰκίην ἰὸν τὸ πῦρ ἐπενέμετο τὸ ἄστυ πᾶν. καιομένου δὲ τοῦ ἄστεος οἱ Λυδοί τε καὶ ὅσοι Περσέων ἐνῆσαν ἐν τῇ πόλι, ἀπολαμφθέντες πάντοθεν ὥστε τὰ περιέσχατα νεμομένου τοῦ πυρός, καὶ οὐκ ἔχοντες ἐξήλυσιν ἐκ τοῦ ἄστεος, συνέρρεον ἔς τε τὴν ἀγορὴν καὶ ἐπὶ τὸν Πακτωλὸν ποταμόν, ὃς σφι ψῆγμα χρυσοῦ καταφορέων ἐκ τοῦ Τμώλου διὰ μέσης τῆς ἀγορῆς ῥέει καὶ ἔπειτα ἐς τὸν Ἕρμον ποταμὸν ἐκδιδοῖ, ὁ δὲ ἐς θάλασσαν· ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Πακτωλὸν καὶ ἐς τὴν ἀγορὴν ἀθροιζόμενοι οἵ τε Λυδοὶ καὶ οἱ Πέρσαι ἠναγκάζοντο ἀμύνεσθαι. οἱ δὲ Ἴωνες ὁρέοντες τοὺς μὲν ἀμυνομένους τῶν πολεμίων τοὺς δὲ σὺν πλήθεϊ πολλῷ προσφερομένους, ἐξανεχώρησαν δείσαντες πρὸς τὸ ὄρος τὸν Τμῶλον καλεόμενον, ἐνθεῦτεν δὲ ὑπὸ νύκτα ἀπαλλάσσοντο ἐπὶ τὰς νέας.

102 Καὶ Σάρδιες μὲν ἐνεπρήσθησαν, ἐν δὲ αὐτῇσι καὶ ἱρὸν ἐπιχωρίης θεοῦ Κυβήβης· τὸ σκηπτόμενοι οἱ Πέρσαι ὕστερον ἀντενεπίμπρασαν τὰ ἐν Ἕλλησι ἱρά. τότε δὲ οἱ Πέρσαι οἱ ἐντὸς Ἅλυος ποταμοῦ νομοὺς ἔχοντες, προπυνθανόμενοι ταῦτα, συνηλίζοντο καὶ ἐβοήθεον τοῖσι Λυδοῖσι. καί κως ἐν μὲν Σάρδισι οὐκέτι ἐόντας τοὺς Ἴωνας εὑρίσκουσι, ἑπόμενοι δὲ κατὰ στίβον αἱρέουσι αὐτοὺς ἐν Ἐφέσῳ. καὶ ἀντετάχθησαν μὲν οἱ Ἴωνες, συμβαλόντες δὲ πολλὸν ἐσσώθησαν. καὶ πολλοὺς αὐτῶν οἱ Πέρσαι φονεύουσι ἄλλους τε ὀνομαστούς, ἐν δὲ δὴ καὶ Εὐαλκίδην στρατηγέοντα Ἐρετριέων, στεφανηφόρους τε ἀγῶνας ἀναιρηκότα καὶ ὑπὸ Σιμωνίδεω τοῦ Κηίου πολλὰ αἰνεθέντα· οἱ δὲ αὐτῶν ἀπέφυγον τὴν μάχην, ἐσκεδάσθησαν ἀνὰ τὰς πόλιας.

103 Τότε μὲν δὴ οὕτω ἠγωνίσαντο. μετὰ δὲ Ἀθηναῖοι μὲν τὸ παράπαν ἀπολιπόντες τοὺς Ἴωνας, ἐπικαλεομένου σφέας πολλὰ δι' ἀγγέλων Ἀρισταγόρεω, οὐκ ἔφασαν τιμωρήσειν σφι· Ἴωνες δὲ τῆς Ἀθηναίων συμμαχίης στερηθέντες, οὕτω γάρ σφι ὑπῆρχε πεποιημένα ἐς Δαρεῖον, οὐδὲν δὴ ἧσσον τὸν πρὸς βασιλέα πόλεμον ἐσκευάζοντο. πλώσαντες δὲ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον Βυζάντιόν τε καὶ τὰς ἄλλας πόλιας πάσας τὰς ταύτῃ ὑπ' ἑωυτοῖσι ἐποιήσαντο, ἐκπλώσαντές τε ἔξω τὸν Ἑλλήσποντον Καρίης τὴν πολλὴν προσεκτήσαντο σφίσι σύμμαχον εἶναι· καὶ γὰρ τὴν Καῦνον πρότερον οὐ βουλομένην συμμαχέειν, ὡς ἐνέπρησαν

megvetendő erővel védelmezte. De a város kizsákmányolásában 101
gátolta a foglalókat a következő ok: Sardisban a házaknak nagy
része nádból volt összetákolva, s azoknak is, melyek téglaépületek
valának, nádból volt a tetejük. Midőn egy ilyen házat egy katona
fölgyujtott, házról-házra terjedt a tűz és az egész várost lángba
borította. Lángban állván a város, a lydiaiak és a városban tar-
tózkodó perzsák mindenünnen elzárva, minthogy a város szélein
is elterjedt a tűz és nem tudtak kimenekülni a városból, a piaczra
futottak, meg a Paktolos folyóhoz, mely aranyport hoz a Tmo-
losról, a piaczot középen szeli át, azután a Hermosba ömlik,
s vele együtt a tengerbe. Ehhez a Paktoloshoz és a piaczra gyűlt
lydiaiak és perzsák kénytelenek voltak védő állást foglalni. Midőn
azonban látták az iónok, hogy az ellenség egy része ellenáll, más
része pedig nagy tömegben előre vonul: félelmükben a Tmolos
nevű hegység felé hátráltak, éjjel pedig hajóikhoz vonultak.

Sardist tehát fölperzselték, valamint a belföldi istennőnek, 102
Kybébének a templomát is.[91] Erre hivatkoztak a perzsák, midőn
később Görögországnak templomait fölgyujtották. Ekkor azonban
a perzsák, kik a Halystól innen eső tartományokban laktak,[92] érte-
sülvén a történtekről, összegyültek és a lydiaiaknak segítségére siet-
tek. Az iónokat azonban már nem találták Sardisban, nyomon követ-
ték tehát és Ephesosban utolérték őket. Az iónok állást foglaltak
ellenük, de összecsapva nagy vereséget szenvedtek. A perzsák sok
híres emberüket lekonczolták, a többi között Eualkidest, az ere-
triaiak vezérét, a ki versenyekben koszorúkat nyert s ezért a keosi
Simonides nagyon magasztalta. A kik a csatából elmenekültek,
városaikba oszoltak.

Így végződött tehát ez a küzdelem. Az athéniek ezután vég- 103
leg oda hagyták az iónokat, s midőn Aristagoras sürgetve szólí-
totta fel őket követei által, kijelentették, hogy nem fogják őket
segíteni. Az athéni szövetségtől elesett iónok azonban, minthogy
már ennyire jutottak Dareiossal, lankadatlanul készültek háborúra
a király ellen. Elhajóztak a Hellespontoshoz, s Byzantiont meg az
odavaló összes többi várost hatalmuk alá vetették; majd a Helles-
pontost odahagyva, Karia nagy részét megnyerték szövetségesük-
nek; sőt Kaunos is, mely ezelőtt megvonta segítségét, Sardis föl-

104 τὰς Σάρδις, τότε σφι καὶ αὕτη προσεγένετο. Κύπριοι δὲ ἐθελονταί σφι πάντες προσεγένοντο πλὴν Ἀμαθουσίων· ἀπέστησαν γὰρ καὶ οὗτοι ὧδε ἀπὸ Μήδων. ἦν Ὀνήσιλος Γόργου μὲν τοῦ Σαλαμινίων βασιλέος ἀδελφεὸς νεώτερος, Χέρσιος δὲ τοῦ Σιρώμου τοῦ Εὐέλθοντος παῖς. οὗτος ὠνὴρ πολλάκις μὲν καὶ πρότερον τὸν Γόργον παρηγορέετο ἀπίστασθαι ἀπὸ βασιλέος, τότε δέ, ὡς καὶ τοὺς Ἴωνας ἐπύθετο ἀπεστάναι, πάγχυ ἐπικείμενος ἐνῆγε· ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε τὸν Γόργον, ἐνθαῦτά μιν φυλάξας ἐξελθόντα τὸ ἄστυ τὸ Σαλαμινίων ὁ Ὀνήσιλος ἅμα τοῖσι ἑωυτοῦ στασιώτῃσι ἀπεκλήισε τῶν πυλέων. Γόργος μὲν δὴ στερηθεὶς τῆς πόλιος ἔφευγε ἐς Μήδους, Ὀνήσιλος δὲ ἦρχε Σαλαμῖνος καὶ ἀνέπειθε πάντας Κυπρίους συναπίστασθαι. τοὺς μὲν δὴ ἄλλους ἀνέπεισε, Ἀμαθουσίους δὲ οὐ βουλομένους οἱ πείθεσθαι ἐπολιόρκεε προσκατήμενος.

105 Ὀνήσιλος μέν νυν ἐπολιόρκεε Ἀμαθοῦντα. βασιλέι δὲ Δαρείῳ ὡς ἐξαγγέλθη Σάρδις ἁλούσας ἐμπρησθῆναι ὑπό τε Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων, τὸν δὲ ἡγεμόνα γενέσθαι τῆς συλλογῆς ὥστε ταῦτα συνυφανθῆναι τὸν Μιλήσιον Ἀριστα-γόρην, πρῶτα μὲν λέγεται αὐτόν, ὡς ἐπύθετο ταῦτα, Ἰώνων οὐδένα λόγον ποιησάμενον, εὖ εἰδότα ὡς οὗτοί γε οὐ κα-ταπροΐξονται ἀποστάντες, εἴρεσθαι οἵτινες εἶεν οἱ Ἀθη-ναῖοι, μετὰ δὲ πυθόμενον αἰτῆσαι τὸ τόξον, λαβόντα δὲ καὶ ἐπιθέντα ὀιστὸν ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπεῖναι, καί μιν ἐς τὸν ἠέρα βάλλοντα εἰπεῖν «ὦ Ζεῦ, ἐκγενέσθαι μοι Ἀθη-ναίους τίσασθαι», εἶπαντα δὲ ταῦτα προστάξαι ἑνὶ τῶν θεραπόντων δείπνου προκειμένου αὐτῷ ἐς τρὶς ἑκάστοτε εἰπεῖν
106 «δέσποτα, μέμνεο τῶν Ἀθηναίων». προστάξας δὲ ταῦτα εἶπε, καλέσας ἐς ὄψιν Ἱστιαῖον τὸν Μιλήσιον, τὸν ὁ Δαρεῖος κατεῖχε χρόνον ἤδη πολλόν, «πυνθάνομαι Ἱστιαῖε ἐπίτρο-πον τὸν σόν, τῷ σὺ Μίλητον ἐπέτρεψας, νεώτερα ἐς ἐμὲ πεποιηκέναι πρήγματα· ἄνδρας γάρ μοι ἐκ τῆς ἑτέρης ἠπείρου ἐπαγαγών, καὶ Ἴωνας σὺν αὐτοῖσι τοὺς δώσοντας ἐμοὶ δίκην τῶν ἐποίησαν, τούτους ἀναγνώσας ἅμα ἐκείνοισι ἔπεσθαι, Σαρδίων με ἀπεστέρησε. νῦν ὦν κῶς τοι ταῦτα φαίνεται ἔχειν καλῶς; κῶς δὲ ἄνευ τῶν σῶν βουλευμάτων τοιοῦτόν τι ἐπρήχθη; ὅρα μὴ ἐξ ὑστέρης σεωυτὸν ἐν αἰτίῃ σχῇς.» εἶπε πρὸς ταῦτα Ἱστιαῖος «βασιλεῦ, κοῖον ἐφθέγξαο ἔπος, ἐμὲ βουλεῦσαι πρῆγμα ἐκ τοῦ σοί τι ἢ μέγα ἢ σμικρὸν ἔμελλε λυπηρὸν ἀνασχήσειν; τί δ' ἂν ἐπιδιζήμενος ποιέοιμι

perzselése után szintén hozzájuk csatlakozott. A kyprosi városok, 104
az egy Amathus kivételével,[93] valamennyien önként hozzájuk csatlakoztak. Ezek ugyanis a következő módon pártoltak el a médektől: Gorgos, salamisi királynak volt egy öcscse, Onesilos, Chersisnek fia, Siromos unokája és Euelthon dédunokája.[94] Ez az ember már régebben sokszor nógatta Gorgost, hogy pártoljon el a királytól, most azonban, hogy az iónok elpártolását megtudta, nem hagyott neki békét. Minthogy azonban Gorgost nem tudta rábirni, megfigyelte az alkalmat, mikor Salamis városából elutazott, s ekkor Onesilos párthíveivel elzárta előle a kapukat. Gorgos így városától megfosztva a médekhez menekült, s Onesilos mint Salamis királya az összes kyprosiakat rá igyekezett bírni, hogy vele együtt elpártoljanak. A többieket rá is bírta, az amathusiakat pedig, a kik nem akartak ráállni, ostrom alá fogta.

Onesilos tehát ostrom alá fogta Amathust. Midőn Dareios 105
királynak megjelentették, hogy az athéniek és iónok Sardist elfoglalták és fölperzselték, s hogy a szövetségnek, mely ebből a czélból alakult, a miletosi Aristagoras volt a vezére: e hír hallatára a hagyomány szerint az ióniakat számba se vette jól tudván, hogy úgy sem viszik el szárazon a pártütést; hanem azt kérdezte, hogy kik azok az athéniek, s midőn megtudta, előkérte az íjat, rátette a nyilveszőt és az ég felé lőtte; a levegőbe röpítve pedig fölkiáltott: «Óh Zeus, engedd, hogy bosszút állhassak az athénieken!» Majd ezután meghagyta egyik szolgájának, hogy valahányszor ebédhez ül, ezt kiáltsa el háromszor: «Uram, eszedbe jussanak az athéniek!» E rendelete után szeme elé hivatta a mile- 106
tosi Histiaiost, a kit már régóta magánál tartott, s így szólt: «Azt hallom, Histiaios, hogy a te helytartód, a kire Miletost bíztad volt, lázadást szított ellenem. Mert a másik földrészből vezetett ellenem embereket, s az iónokat, a kik tettükért még lakolni fognak, rábirta, hogy kövessék őket, s így ragadta el tőlem Sardist. Hogy tetszik hát neked e dolog? Mikép történhetett ilyesmi a te tanácsod nélkül? Vigyázz, nehogy később reád háruljon a vád!» — «Ó király! — válaszolt erre Histiaios — mi szót ejtettél ki, hogy én tanácsoltam volna olyat, a miből rád valami, akár kicsiny, akár nagy kellemetlenség származnék? Ugyan mit nyerhetnék vele,

ταῦτα, τεῦ δὲ ἐνδεὴς ἐών; τῷ πάρα μὲν πάντα ὅσα περ σοί, πάντων δὲ πρὸς σέο βουλευμάτων ἐπακούειν ἀξιεῦμαι. ἀλλ' εἴ περ τι τοιοῦτον οἷον σὺ εἴρηκας πρήσσει ὁ ἐμὸς ἐπίτροπος, ἴσθι αὐτὸν ἐπ' ἑωυτοῦ βαλλόμενον πεποιηκέναι. ἀρχὴν δὲ ἔγωγε οὐδὲ ἐνδέκομαι τὸν λόγον, ὅκως τι Μιλήσιοι καὶ ὁ ἐμὸς ἐπίτροπος νεώτερον πρήσσουσι περὶ πρήγματα τὰ σά. εἰ δ' ἄρα τι τοιοῦτο ποιεῦσι καὶ σὺ τὸ ἐὸν ἀκήκοας ὦ βασιλεῦ, μάθε οἷον πρῆγμα ἐργάσαο ἐμὲ ἀπὸ θαλάσσης ἀνάσπαστον ποιήσας. Ἴωνες γὰρ οἴκασι ἐμεῦ ἐξ ὀφθαλμῶν σφι γενομένου ποιῆσαι τῶν πάλαι ἥμερον εἶχον· ἐμέο δ' ἂν ἐόντος ἐν Ἰωνίῃ οὐδεμία πόλις ὑπεκίνησε. νῦν ὦν ὡς τάχος ἄπες με πορευθῆναι ἐς Ἰωνίην, ἵνα τοι κεῖνά τε πάντα καταρτίσω ἐς τὠυτὸ καὶ τὸν Μιλήτου ἐπίτροπον τοῦτον τὸν ταῦτα μηχανησάμενον ἐγχειρίθετον παραδῶ. ταῦτα δὲ κατὰ νόον τὸν σὸν ποιήσας, θεοὺς ἐπόμνυμι τοὺς βασιληίους μὴ μὲν πρότερον ἐκδύσασθαι τὸν ἔχων κιθῶνα καταβήσομαι ἐς Ἰωνίην, πρὶν ἄν τοι Σαρδὼ νῆσον τὴν μεγίστην
107 δασμοφόρον ποιήσω.» Ἱστιαῖος μὲν λέγων ταῦτα διέβαλλε, Δαρεῖος δὲ ἐπείθετο καί μιν ἀπίει, ἐντειλάμενος, ἐπεὰν τὰ ὑπέσχετό οἱ ἐπιτελέα ποιήσῃ, παραγίνεσθαί οἱ ὀπίσω ἐς τὰ Σοῦσα.

108 Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἀγγελίη τε περὶ τῶν Σαρδίων παρὰ βασιλέα ἀνήιε καὶ Δαρεῖος τὰ περὶ τὸ τόξον ποιήσας Ἱστιαίῳ ἐς λόγους ἦλθε καὶ Ἱστιαῖος μεμετιμένος ὑπὸ Δαρείου ἐκομίζετο ἐπὶ θάλασσαν, ἐν τούτῳ παντὶ τῷ χρόνῳ ἐγίνετο τάδε. πολιορκέοντι τῷ Σαλαμινίῳ Ὀνησίλῳ Ἀμαθουσίους ἐξαγγέλλεται νηυσὶ στρατιὴν πολλὴν ἄγοντα Περσικὴν Ἀρτύβιον ἄνδρα Πέρσην προσδόκιμον ἐς τὴν Κύπρον εἶναι· πυθόμενος δὲ ταῦτα ὁ Ὀνήσιλος κήρυκας διέπεμπε ἐς τὴν Ἰωνίην ἐπικαλεύμενός σφεας, Ἴωνες δὲ οὐκ ἐς μακρὴν βουλευσάμενοι ἦκον πολλῷ στόλῳ. Ἴωνές τε δὴ παρῆσαν ἐς τὴν Κύπρον καὶ οἱ Πέρσαι νηυσὶ διαβάντες ἐκ τῆς Κιλικίης ἦισαν ἐπὶ τὴν Σαλαμῖνα πεζῇ· τῇσι δὲ νηυσὶ οἱ Φοίνικες παρὰ τὴν ἄκρην αἱ καλεῦνται
109 Κληῖδες τῆς Κύπρου. τούτου δὲ τοιούτου γινομένου, ἔλεξαν οἱ τύραννοι τῆς Κύπρου συγκαλέσαντες τῶν Ἰώνων τοὺς στρατηγούς, «ἄνδρες Ἴωνες, αἵρεσιν ὑμῖν δίδομεν ἡμεῖς οἱ Κύπριοι ὁκοτέροισι βούλεσθε προσφέρεσθαι, ἢ Πέρσῃσι ἢ Φοίνιξι. εἰ μὲν γὰρ πεζῇ βούλεσθε ταχθέντες Περσέων διαπειρᾶσθαι, ὥρη ἂν εἴη ὑμῖν ἐκβάντας ἐκ τῶν νεῶν τάσσεσθαι πεζῇ, ἡμέας δὲ ἐς τὰς νέας ἐσβαίνειν τὰς ὑμετέρας Φοίνιξι ἀνταγωνιευμένους·

mire volna nekem szükségem ? A kinek mindene van, akár csak neked, s a kit minden határozatodban tanácskozásra méltatsz. De ha olyas valamit tett az én helytartóm, a mint te mondod, akkor tudd meg, hogy azt a saját szakállára tette. Különben nem is tudom elképzelni, mikép szíthatnának a miletosiak és az én helytartóm ellened lázadást. Ha azonban ilyes valamiben törik a fejöket, s te a valót hallottad, óh király, beláthatod, mily hibát követtél el, midőn engem a tengertől ide hoztál. Hogy az iónok nincsenek szemem előtt, úgy látszik, megtették, a mi már régóta vágyuk; míg ha én Ióniában lettem volna, egy város sem moczczant volna meg. Engedj hát most mielőbb utaznom Ióniába, hogy ott a régi rendet helyreállítsam, s hogy Miletosnak ama helytartóját, a ki ilyen terveket szőtt, kezedbe szolgáltassam. Ha pedig ennek kívánságod szerint végére jártam, esküszöm a királyi család isteneire, hogy nem vetem le előbb a ruhát, melyben Ióniába fogok utazni, míg a legnagyobb szigetet, Sardiniát, adófizetőddé nem teszem.»[95] E szavaival Histiaios rá akarta őt szedni; Dareios 107
pedig hallgatott szavára és elbocsátotta, de azon kikötéssel, hogy mihelyt megtette azt, a mit igért, térjen vissza Susába.

Azon idő alatt, míg a Sardisra vonatkozó hír a király fülébe 108
jutott, meg Dareios nyilát kilőtte, Histiaiossal tanácskozott és Histiaios Dareios engedelmével a tengerhez sietett, — mindezen idő alatt Kyprosban a következő eset történt: a salamisi Onesilosnak, ki Amathust ostromolta, azt jelentették, hogy a perzsa Artybiost, nagy hadsereggel várják Kyprosban. E hírre Onesilas követeket küldött Ióniába és segítségüket kérte; az iónok pedig késedelem nélkül nagy hajóhaddal jelentek meg. Így jöttek az iónok Kyprosba; a perzsák meg Kilikiából átkelvén hajóikon, gyalog vonultak Salamis felé, a phoinikiaiak hajóikkal megkerülték a hegyfokot, melynek «Kypros kulcsa» a neve.[96] E közben 109
Kyprosnak tyrannusai összehívták az iónok vezéreit és így szóltak hozzájuk: «Ión férfiak, szabad választástokra bízzuk, kik ellen harczoltok szívesebben, a perzsákkal-e vagy a phoinikiaiakkal. Ha ugyanis gyalog rendekbe sorakozva a perzsákkal kívántok megmérkőzni, itt az ideje, hogy hajóitokból kiszállva, csatasorba álljatok; mi azután hajóitokra szállva a phoinikiaiak ellen vonulnánk;

εἰ δὲ Φοινίκων μᾶλλον βούλεσθε διαπειρᾶσθαι, ποιέειν χρεόν ἐστι ὑμέας, ὁκότερα ἂν δὴ τούτων ἕλησθε, ὅκως τὸ κατ' ὑμέας ἔσται ἥ τε Ἰωνίη καὶ ἡ Κύπρος ἐλευθέρη.» εἶπαν Ἴωνες πρὸς ταῦτα «ἡμέας δὲ ἀπέπεμψε τὸ κοινὸν τῶν Ἰώνων φυλάξοντας τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οὐκ ἵνα Κυπρίοισι τὰς νέας παραδόντες αὐτοὶ πεζῇ Πέρσῃσι προσφερώμεθα. ἡμεῖς μέν νυν ἐπ' οὓς ἐτάχθημεν, ταύτῃ πειρησόμεθα εἶναι χρηστοί· ὑμέας δὲ χρεόν ἐστι ἀναμνησθέντας οἷα ἐπάσχετε δουλεύοντες πρὸς τῶν Μήδων, γίνεσθαι ἄνδρας ἀγαθούς.» Ἴωνες μὲν τούτοισι ἀμείψαντο· μετὰ δὲ ἡκόντων ἐς τὸ πεδίον τὸ Σαλαμινίων τῶν Περσέων, διέτασσον οἱ βασιλέες τῶν Κυπρίων, τοὺς μὲν ἄλλους Κυπρίους κατὰ τοὺς ἄλλους στρατιώτας ἀντιτάσσοντες, Σαλαμινίων δὲ καὶ Σολίων ἀπολέξαντες τὸ ἄριστον ἀντέτασσον Πέρσῃσι· Ἀρτυβίῳ δὲ τῷ στρατηγῷ τῶν Περ-
111 σέων ἐθελοντὴς ἀντετάσσετο Ὀνήσιλος. ἤλαυνε δὲ ἵππον ὁ Ἀρτύβιος δεδιδαγμένον πρὸς ὁπλίτην ἵστασθαι ὀρθόν. πυθόμενος ὧν ταῦτα ὁ Ὀνήσιλος, ἦν γὰρ οἱ ὑπασπιστὴς γένος μὲν Κὰρ τὰ δὲ πολέμια κάρτα δόκιμος καὶ ἄλλως λήματος πλέος, εἶπε πρὸς τοῦτον «πυνθάνομαι τὸν Ἀρτυβίου ἵππον ἱστάμενον ὀρθὸν καὶ ποσὶ καὶ στόματι κατεργάζεσθαι πρὸς τὸν ἂν προσενειχθῇ. σὺ ὧν βουλευσάμενος εἰπὲ αὐτίκα ὁκότερον βούλεαι φυλάξας πλῆξαι, εἴτε τὸν ἵππον εἴτε αὐτὸν Ἀρτύβιον.» εἶπε πρὸς ταῦτα ὁ ὀπάων αὐτοῦ «ὦ βασιλεῦ, ἕτοιμος μὲν ἐγώ εἰμι ποιέειν καὶ ἀμφότερα καὶ τὸ ἕτερον αὐτῶν, καὶ πάντως τὸ ἂν σὺ ἐπιτάσσῃς. ὡς μέντοι ἔμοιγε δοκέει εἶναι τοῖσι σοῖσι πρήγμασι προσφερέστερον, φράσω. βασιλέα μὲν καὶ στρατηγὸν χρεὸν εἶναι φημὶ βασιλέι τε καὶ στρατηγῷ προσφέρεσθαι. ἢν τε γὰρ κατέλῃς ἄνδρα στρατηγόν, μέγα τοι γίνεται, καὶ δεύτερα, ἢν σὲ ἐκεῖνος, τὸ μὴ γένοιτο, ὑπὸ ἀξιοχρέου καὶ ἀποθανεῖν ἡμίσεα συμφορή· ἡμέας δὲ τοὺς ὑπηρέτας ἑτέροισί τε ὑπηρέτῃσι προσφέρεσθαι καὶ πρὸς ἵππον· τοῦ σὺ τὰς μηχανὰς μηδὲν φοβηθῇς· ἐγὼ γάρ τοι ὑποδέκομαι μή μιν ἀνδρὸς ἔτι γε μηδενὸς στήσεσθαι ἐναντίον.»
112 ταῦτα εἶπε, καὶ μεταυτίκα συνέμισγε τὰ στρατόπεδα πεζῇ καὶ νηυσί. νηυσὶ μέν νυν Ἴωνες ἄκροι γενόμενοι ταύτην τὴν ἡμέρην ὑπερεβάλοντο τοὺς Φοίνικας, καὶ τούτων Σάμιοι ἠρίστευσαν· πεζῇ δέ, ὡς συνῆλθε τὰ στρατόπεδα, συμπεσόντα ἐμάχοντο. κατὰ δὲ τοὺς στρατηγοὺς ἀμφοτέρους τάδε ἐγίνετο. ὡς προσεφέρετο πρὸς τὸν Ὀνήσιλον ὁ Ἀρτύβιος ἐπὶ τοῦ ἵππου κατήμενος, ὁ Ὀνήσιλος κατὰ τὰ συνεθήκατο τῷ ὑπασπιστῇ παίει προσφερόμενον

ha azonban szívesebben mérkőztök meg a phoinikiaiakkal, ki kell eszközölnötök, bármikép essék is választástok, hogy a mennyire rajtatok áll, Iónia és Kypros megőrizze szabadságát.» Mire az iónok így szóltak: «Az iónok szövetsége a tenger őrizetére küldött bennünket, s nem azért, hogy a kyprosiaknak adva át hajóinkat, gyalog vonuljunk a perzsák ellen. Mi tehát ott akarjuk próbára tenni bátorságunkat, a hová rendeltettünk; de ti is emlékezzetek meg, hogy mit szenvedtetek a médektől szolgaságtokban, és legyetek bátor férfiak!» Ez volt az iónok felelete. Midőn erre a 110
perzsák a salamisi síkságra értek,[97] a kyprosi királyok úgy állították fel seregüket,[98] hogy Salamis és Soloi erejének legkiválóbb részét a perzsák ellenében indították meg, míg a többi kyprosiak a segédcsapatok ellen vonultak; Artybios, perzsa vezér ellenében pedig Onesilos állott ki önként. Artybios olyan lovon ült, mely be volt 111
tanítva, hogy gyalog katona előtt ágaskodjék. Értesülve a dologról Onesilos, előhivatta pajzsvivőjét, ki káriai eredetű, igen ügyes és vakmerő bátorságú harczos vala, s így szólt hozzá: «Hallom, hogy Artybios lova fölágaskodik, lábaival és szájával pedig megtámadja azt, a ki előtte áll. Gondold meg tehát és felelj rögtön, melyik ellen akarsz támadni a kettő közül, a ló, vagy maga Artybios ellen.» Erre a szolgája így felelt: «Óh uram, én mindkettőt kész vagyok megtenni, vagy akármelyiket, a mint te parancsolod; a mit azonban állásodhoz képest illőbbnek találok, megmondom. Mint fejedelemnek és hadvezérnek véleményem szerint fejedelem és hadvezér ellen illik vonúlnod. Mert ha te ölöd meg a vezért, dicsőségedre válik; ha viszont amaz öl meg téged, a mitől isten mentsen, méltó ellenféltől szenvedni halált csak fél csapás. Ránk, kíséretedre, bízd csak a másik fél kíséretét, meg a lovat, melynek fogásától mit se tarts; gondom lesz rá, hogy ezentúl egy ember ellen se ágaskodjék.» Így 112
szólt, s ezután csakhamar szárazon és vizen összecsaptak az ellenfelek. A tengeren ezen a napon az iónok különös vitézséget tanúsítva, a phoinikiaiaknak föléje kerekedtek; s közöttük leginkább a samosiak tüntették ki magukat. A szárazon azonban, midőn a két tábor összecsapva küzdött egymással, a hadvezérekkel a következő történt: mikor Artybios a lován ülve Onesilos ellen vágtatott, Onesilos pajzsvivőjével való megállapodása szerint az ellene törő

αὐτὸν τὸν Ἀρτύβιον· ἐπιβαλόντος δὲ τοῦ ἵππου τοὺς πόδας ἐπὶ
τὴν Ὀνησίλου ἀσπίδα, ἐνθαῦτα ὁ Κὰρ δρεπάνῳ πλήξας ἀπαράσ-
113 σει τοῦ ἵππου τοὺς πόδας. Ἀρτύβιος μὲν δὴ ὁ στρατηγὸς τῶν Περ-
σέων ὁμοῦ τῷ ἵππῳ πίπτει αὐτοῦ ταύτῃ· μαχομένων δὲ καὶ τῶν
ἄλλων, Στησήνωρ τύραννος ἐὼν Κουρίου προδιδοῖ ἔχων δύναμιν
ἀνδρῶν περὶ ἑωυτὸν οὐ σμικρήν· οἱ δὲ Κουριέες οὗτοι λέγονται
εἶναι Ἀργείων ἄποικοι· προδόντων δὲ τῶν Κουριέων αὐτίκα καὶ
τὰ Σαλαμινίων πολεμιστήρια ἅρματα τὠυτὸ τοῖσι Κουριεῦσι ἐποίεε.
γινομένων δὲ τούτων κατυπέρτεροι ἦσαν οἱ Πέρσαι τῶν Κυπρίων.
τετραμμένου δὲ τοῦ στρατοπέδου ἄλλοι τε ἔπεσον πολλοὶ καὶ δὴ
καὶ Ὀνήσιλός τε ὁ Χέρσιος, ὃς περ τὴν Κυπρίων ἀπόστασιν
ἔπρηξε, καὶ ὁ Σολίων βασιλεὺς Ἀριστόκυπρος ὁ Φιλοκύπρου, Φι-
λοκύπρου δὲ τούτου τὸν Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἀπικόμενος ἐς Κύπρον
114 ἐν ἔπεσι αἴνεσε τυράννων μάλιστα. Ὀνησίλου μέν νυν Ἀμαθού-
σιοι, ὅτι σφέας ἐπολιόρκησε, ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν ἐκόμισαν
ἐς Ἀμαθοῦντα καί μιν ἀνεκρέμασαν ὑπὲρ τῶν πυλέων· κρεμαμέ-
νης δὲ τῆς κεφαλῆς καὶ ἤδη ἐούσης κοίλης, ἐσμὸς μελισσέων
ἐσδὺς ἐς αὐτὴν κηρίων μιν ἐνέπλησε. τούτου δὲ γενομένου τοιού-
του, ἐχρέωντο γὰρ περὶ αὐτῆς οἱ Ἀμαθούσιοι, ἐμαντεύθη σφι
τὴν μὲν κεφαλὴν κατελόντας θάψαι, Ὀνησίλῳ δὲ θύειν ὡς ἥρωι
115 ἀνὰ πᾶν ἔτος, καί σφι ποιεῦσι ταῦτα ἄμεινον συνοίσεσθαι. Ἀμα-
θούσιοι μέν νυν ἐποίευν ταῦτα καὶ τὸ μέχρι ἐμεῦ· Ἴωνες δὲ οἱ
ἐν Κύπρῳ ναυμαχήσαντες ἐπείτε ἔμαθον τὰ πρήγματα τὰ Ὀνη-
σίλου διεφθαρμένα καὶ τὰς πόλις τῶν Κυπρίων πολιορκευμένας
τὰς ἄλλας πλὴν Σαλαμῖνος, ταύτην δὲ Γόργῳ τῷ προτέρῳ βασι-
λέι τοὺς Σαλαμινίους παραδόντας, αὐτίκα μαθόντες οἱ Ἴωνες
ταῦτα ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἰωνίην. τῶν δὲ ἐν Κύπρῳ πολίων ἀντέ-
σχε χρόνον ἐπὶ πλεῖστον πολιορκευμένη Σόλοι, τὴν πέριξ ὑπο-
ρύσσοντες τὸ τεῖχος πέμπτῳ μηνὶ εἷλον οἱ Πέρσαι.
116 Κύπριοι μὲν δὴ ἐνιαυτὸν ἐλεύθεροι γενόμενοι αὖτις ἐκ νέης
κατεδεδούλωντο. Δαυρίσης δὲ ἔχων Δαρείου θυγατέρα καὶ
Ὑμαίης τε καὶ Ὀτάνης ἄλλοι Πέρσαι στρατηγοί, ἔχοντες καὶ
οὗτοι Δαρείου θυγατέρας, ἐπιδιώξαντες τοὺς ἐς Σάρδις στρα-
τευσαμένους Ἰώνων καὶ ἐσαράξαντές σφεας ἐς τὰς νέας, τῇ
μάχῃ ὡς ἐπεκράτησαν, τὸ ἐνθεῦτεν ἐπιδιελόμενοι τὰς πόλις
117 ἐπόρθεον. Δαυρίσης μὲν τραπόμενος πρὸς τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ
πόλις εἷλε μὲν Δάρδανον, εἷλε δὲ Ἄβυδόν τε καὶ Περκώτην
καὶ Λάμψακον καὶ Παισόν. ταύτας μὲν ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ
αἵρεε, ἀπὸ δὲ Παισοῦ ἐλαύνοντί οἱ ἐπὶ Πάριον πόλιν ἦλθε
ἀγγελίη τοὺς Κᾶρας τὠυτὸ Ἴωσι φρονήσαντας ἀπεστάναι

Artybiosra csapott; s mikor a ló Onesilos pajzsára hágott, a káriai ember sarlójával lecsapta a ló lábait. Artybios, a perzsák 113
vezére, lovával együtt ott mindjárt elesett; de a csata hevében Stesenor, Kurion királya, tekintélyes seregével a többieket áruló módon ott hagyta. Ezek a kurionbeliek a hagyomány szerint argosi gyarmatosok.[99] A kurionbeliek árulása után pedig nyomban a salamisi harczi szekerek is úgy cselekedtek, mint kurionbeliek; s erre a perzsák a kyprosiak fölé kerekedtek. A tábor megfutamodott, s igen sokan elhullottak, többek közt Chersis fia, Onesilos, a kyprosi lázadás feje és Soloi királya, Aristokypros, a Philokypros fia. Az athéni Solon, midőn Kyprost meglátogatta, verseiben leginkább ezt a Philokyprost dicsérte a királyok között. Az amathusiak levág- 114
ták Onesilosnak fejét, mivel őket ostrommal zaklatta, Amathusba vitték és a kapuk fölé függesztették. Itt függött a fej mindaddig, mig üreges nem lett; ekkor egy méhraj költözött belé és mézsejtekkel töltötte meg. Ennek láttára az amathusiak jóslatot kértek a dologban, s azt kapták válaszúl, hogy a fejet vegyék le, temessék el, Onesilosnak pedig mint hérosznak hozzanak évenként áldozatot, s akkor majd jobban folynak a dolgaik. S az amathusiak való- 115
ban az én időmig e szerint cselekedtek. Midőn a Kypros mellett tengeri csatát vivó iónok megtudták, hogy Onesilos ügye rossz véget ért és hogy a kyprosi városok Salamis kivételével mind ostrom alatt állanak, s hogy Salamist a lakósok az előbbi királynak, Gorgosnak adták vissza, rögtön visszahajóztak Ióniába. A kyprosi városok között legtovább Soloi állotta ki az ostromot, s falait körben aláásva csak az ötödik hónapban foglalták el a perzsák.

A kyprosiak tehát egy évi szabadság után újból szolgaságra 116
jutottak. Időközben Daurises, kinek Dareios leánya volt a felesége, továbbá Hymaias, Otanes és más perzsa vezérek, a kik szintén Dareiosnak voltak a vejei, üldözve és hajóikra kergetve a Sardis ellen vonult iónokat, miután győzelmesen kerültek ki a harczból, a hadsereget egymásközt felosztották és a városok pusztítására indúltak. Daurises, ki a Hellespontos felé vonúlt, Dardanost, Aby- 117
dost, Perkotet, Lampsakost és Paisost foglalta el; s mind e város bevétele egy-egy napba került. Paisostól Parion városa felé vonulva kapta a hírt, hogy a káriaiak az iónokkal szövetkezve, a perzsáktól

ἀπὸ Περσέων. ἀποστρέψας ὦν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἤλαυνε τὸν
118 στρατὸν ἐπὶ τὴν Καρίην. καί κως ταῦτα τοῖσι Καρσὶ ἐξαγγέλθη πρότερον ἢ τὸν Δαυρίσην ἀπικέσθαι· πυθόμενοι δὲ οἱ Κᾶρες συνελέγοντο ἐπὶ Λευκάς τε στήλας καλεομένας καὶ ποταμὸν Μαρσύην, ὃς ῥέων ἐκ τῆς Ἰδριάδος χώρης ἐς τὸν Μαίανδρον ἐκδιδοῖ. συλλεχθέντων δὲ τῶν Καρῶν ἐνθαῦτα ἐγίνοντο βουλαὶ ἄλλαι τε πολλαὶ καὶ ἀρίστη γε δοκέουσα εἶναι ἐμοὶ Πιξωδάρου τοῦ Μαυσώλου ἀνδρὸς Κινδυέος, ὃς τοῦ Κιλίκων βασιλέος Συεννέσιος εἶχε θυγατέρα· τούτου τοῦ ἀνδρὸς ἡ γνώμη ἔφερε διαβάντας τὸν Μαίανδρον τοὺς Κᾶρας καὶ κατὰ νώτου ἔχοντας τὸν ποταμὸν οὕτω συμβάλλειν, ἵνα μὴ ἔχοντες ὀπίσω φεύγειν οἱ Κᾶρες αὐτοῦ τε μένειν ἀναγκαζόμενοι γινοίατο ἔτι ἀμείνονες τῆς φύσιος. αὕτη μέν νυν οὐκ ἐνίκα ἡ γνώμη, ἀλλὰ τοῖσι Πέρσῃσι κατὰ νώτου γίνεσθαι τὸν Μαίανδρον μᾶλλον ἢ σφίσι, δηλαδὴ ἣν φυγὴ τῶν Περσέων γένηται καὶ ἐσσωθέωσι τῇ συμβολῇ,
119 ὡς οὐκ ἀπονοστήσουσι ἐς τὸν ποταμὸν ἐσπίπτοντες. μετὰ δὲ παρεόντων καὶ διαβάντων τὸν Μαίανδρον τῶν Περσέων, ἐνθαῦτα ἐπὶ τῷ Μαρσύῃ ποταμῷ συνέβαλόν τε τοῖσι Πέρσῃσι οἱ Κᾶρες καὶ μάχην ἐμαχέσαντο ἰσχυρὴν καὶ ἐπὶ χρόνον πολλόν, τέλος δὲ ἐσσώθησαν διὰ πλῆθος. Περσέων μὲν δὴ ἔπεσον ἄνδρες ἐς δισχιλίους, Καρῶν δὲ ἐς μυρίους. ἐνθεῦτεν δὲ οἱ διαφυγόντες αὐτῶν κατειλήθησαν ἐς Λάβραυνδα ἐς Διὸς στρατίου ἱρόν, μέγα τε καὶ ἅγιον ἄλσος πλατανίστων· μοῦνοι δὲ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Κᾶρες εἰσὶ οἳ Διὶ στρατίῳ θυσίας ἀνάγουσι. κατειληθέντες δὲ ὧν οὗτοι ἐνθαῦτα ἐβουλεύοντο περὶ σωτηρίης, ὁκότερα ἢ παραδόντες σφέας αὐτοὺς Πέρσῃσι ἢ ἐκλιπόντες τὸ παράπαν τὴν
120 Ἀσίην ἄμεινον πρήξουσι. βουλευομένοισι δέ σφι ταῦτα παραγίνονται βοηθέοντες Μιλήσιοί τε καὶ οἱ τούτων σύμμαχοι· ἐνθαῦτα δὲ τὰ μὲν πρότερον οἱ Κᾶρες ἐβουλεύοντο μετῆκαν, οἱ δὲ αὖτις πολεμέειν ἐξ ἀρχῆς ἀρτέοντο. καὶ ἐπιοῦσί τε τοῖσι Πέρσῃσι συμβάλλουσι, καὶ μαχεσάμενοι ἐπὶ πλεῦν ἢ πρότερον ἐσσώθησαν· πεσόντων δὲ τῶν πάντων πολλῶν μάλιστα Μιλή-
121 σιοι ἐπλήγησαν. μετὰ δὲ τοῦτο τὸ τρῶμα ἀνέλαβόν τε καὶ ἀνεμαχέσαντο οἱ Κᾶρες· πυθόμενοι γὰρ ὡς στρατεύεσθαι ὁρμέαται οἱ Πέρσαι ἐπὶ τὰς πόλις σφέων, ἐλόχησαν τὴν ἐπὶ Πηδάσῳ ὁδόν, ἐς τὴν ἐμπεσόντες οἱ Πέρσαι νυκτὸς διεφθάρησαν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν Δαυρίσης καὶ Ἀμόργης καὶ Σισαμάκης· σὺν δὲ σφι ἀπέθανε

elpártoltak. Megfordúlt tehát s hadseregét a Hellespontostól Kária
ellen vezette. Véletlenül azonban a káriaiak hamarább meghallot- 118
ták a dolgot, mintsem Daurises odaérkezett volna; ezért az úgy-
nevezett «Fehér oszlopok»-nál egyesítették erejüket, meg a Mar-
syas folyónál, mely Idrias vidékén ered és a Maiandrosba ömlik.[100]
Midőn a káriaiak itt összegyülekeztek, sok mindenféle indítvány
merült föl, s véleményem szerint az volt a legjobb, melyet Mauso-
los fia, Pixodaros, egy kyndiai ember és Syennesis, kilikiai király-
nak a veje, mondott.[101] Ennek a férfinak indítványa oda czélzott,
hogy a káriaiak keljenek át a Maiandroson, és háttal a folyónak
csapjanak össze; mert így vissza nem futhatva, kénytelenek lesz-
nek helyt állani, s velök született bátorságuk még növekedni fog.
Mindazonáltal ezt az indítványt nem fogadták el, hanem azt, hogy
inkább a perzsák kerüljenek háttal a Maiandrosnak; mert ha az-
után a csatában legyőzetve futni akarnának a perzsák, nem vonul-
hatnának vissza, hanem beleesnének a folyóba. A perzsák erre csak- 119
hamar előnyomultak s a Maiandroson átkelvén, összecsaptak a
káriaiakkal. Kemény csatát vívtak, mely sokáig tartott; végre azon-
ban a túlnyomó tömeg megverte a káriaiakat. A perzsák vagy kétezer
embert veszítettek, de a káriaiak körülbelül tizezret; a kik pedig
innen elfutottak, azok a harczias Zeusnak labraundai szentélyébe,
egy nagy és fölszentelt platán berekbe gyülekeztek. Tudomásunk
szerint csupán a káriaiak mutatnak be áldozatot a harczias Zeus-
nak.[102] Tehát itt összegyülekezvén, menekülésük ügyében tanácskoz-
tak, vajjon megadják-e magukat a perzsáknak, avagy jobb volna-e
Ázsiát örökre odahagyni. A mint így tanácskoztak, segítségükre 120
jöttek a miletosiak és szövetségeseik. Erre a káriaiak eddigi vitá-
jukat abbahagyván, ismét csatára készülődtek. Az előtörő perzsák-
kal összecsaptak, de az ütközetben még nagyobb vereséget szen-
vedtek, mint előbb. Mindegyiknek sok vesztesége volt, de a leg-
nagyobb a miletosiakat sújtotta. A káriaiak azonban egy újabb 121
csatában kiköszörülték a csorbát. Megtudván ugyanis, hogy a per-
zsák városaik ellen készülnek vonulni, a Pedasosba vezető úton
lesbe álltak, s az éjjel előtörő perzsák maguk is tőrbe estek, meg
vezéreik is: Daurises, Amorges és Sisimakes. Velök együtt esett

καὶ Μύρσος ὁ Γύγεω. τοῦ δὲ λόχου τούτου ἡγεμὼν ἦν Ἡρακλείδης Ἰβανώλλιος ἀνὴρ Μυλασσεύς.

122 Οὗτοι μέν νυν τῶν Περσέων οὕτω διεφθάρησαν· Ὑμαίης δὲ καὶ αὐτὸς ἐὼν τῶν ἐπιδιωξάντων τοὺς ἐς Σάρδις στρατευσαμένους Ἰώνων, τραπόμενος ἐς τὴν Προποντίδα εἶλε Κίον τὴν Μυσίην· ταύτην δὲ ἑξελών, ὡς ἐπύθετο τὸν Ἑλλήσποντον ἐκλελοιπέναι Δαυρίσην καὶ στρατεύεσθαι ἐπὶ Καρίης, καταλιπὼν τὴν Προποντίδα ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἦγε τὸν στρατόν, καὶ εἶλε μὲν Αἰολέας πάντας ὅσοι τὴν Ἰλιάδα νέμονται, εἶλε δὲ Γέργιθας τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν· αὐτὸς τῇ Ὑμαί-
123 ης αἱρέων ταῦτα τὰ ἔθνεα νούσῳ τελευτᾷ ἐν τῇ Τρῳάδι. οὗτος μὲν δὴ οὕτω ἐτελεύτησε, Ἀρταφρένης δὲ ὁ Σαρδίων ὕπαρχος καὶ Ὀτάνης ὁ τρίτος στρατηγὸς ἐτάχθησαν ἐπὶ τὴν Ἰωνίην καὶ τὴν προσεχέα Αἰολίδα στρατεύεσθαι. Ἰωνίης μέν νυν Κλαζομενὰς αἱρέουσι, Αἰολέων δὲ Κύμην.

124 Ἁλισκομενέων δὲ τῶν πολίων, ἦν γὰρ ὡς διέδεξε Ἀριστα-γόρης ὁ Μιλήσιος ψυχὴν οὐκ ἄκρος, ὃς ταράξας τὴν Ἰωνίην καὶ ἐγκερασάμενος πρήγματα μεγάλα δρησμὸν ἐβούλευε ὁρέων ταῦτα· πρὸς δέ οἱ καὶ ἀδύνατα ἐφάνη βασιλέα Δαρεῖον ὑπερβαλέσθαι· πρὸς ταῦτα δὴ ὧν συγκαλέσας τοὺς συστασιώτας ἐβουλεύετο, λέγων ὡς ἄμεινον σφίσι εἴη κρησφύγετόν τι ὑπάρχον εἶναι, ἦν ἄρα ἐξωθέωνται ἐκ τῆς Μιλήτου, εἴτε δὴ ὧν ἐς Σαρδὼ ἐκ τοῦ τόπου τούτου ἄγοι ἐς ἀποικίην εἴτε ἐς Μύρκινον τὴν Ἠδωνῶν, τὴν Ἱστιαῖος ἐτείχεε παρὰ Δαρείου δωρεὴν λαβών.
125 ταῦτα ἐπειρώτα ὁ Ἀριστα γόρης. Ἑκαταίου μέν νυν τοῦ Ἡγησάνδρου, ἀνδρὸς λογοποιοῦ, τουτέων μὲν ἐς οὐδετέρην στέλλειν ἔφερε ἡ γνώμη, ἐν Λέρῳ δὲ τῇ νήσῳ τεῖχος οἰκοδομησάμενον ἡσυχίην ἄγειν, ἦν ἑκάστη ἐκ τῆς Μιλήτου· ἔπειτα δὲ ἐκ ταύτης
126 ὁρμεόμενον κατελεύσεσθαι ἐς τὴν Μίλητον. ταῦτα μὲν δὴ Ἑκαταῖος συνεβούλευε αὐτῷ δὲ Ἀριστα γόρῃ πλείστη ἡ γνώμη ἦν ἐς τὴν Μύρκινον ἀπάγειν. τὴν μὲν δὴ Μίλητον ἐπιτράπει Πυθαγόρῃ ἀνδρὶ τῶν ἀστῶν δοκίμῳ αὐτὸς δὲ παραλαβὼν πάντα τὸν βουλόμενον ἔπλεε ἐς τὴν Θρηίκην, καὶ ἔσχε τὴν χώρην ἐπ' ἣν ἐστάλη· ἐκ δὲ ταύτης ὁρμεόμενος ἀπόλλυται ὑπὸ Θρηίκων αὐτός τε ὁ Ἀριστα γόρης καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ, πόλιν περικατήμενος καὶ βουλομένων τῶν Θρηίκων ὑποσπόνδων ἐξιέναι.

el Myrsos is, a Gyges fia. E cselvetésnek a vezére Ibanollis fia, a mylassai Herakleides volt.

Ezek a perzsák tehát ilyetén módon vesztek el. Viszont 122
Hymaias, a ki szintén egyike volt a Sardis ellen vonúlt iónok üldözőinek, a Propontis felé tartott és elfoglalta a mysiai Kiost. Midőn pedig a város bevétele után meghallotta, hogy Daurises a Hellespontost otthagyta és Kária ellen vonúl, elhagyta a Propontist és a Hellespontos felé vezette seregét. Leigázta az összes æolokat, kik Ilium vidékén laknak, szintúgy a gergitheket, a régi teukrusok ivadékait. Maga Hymaias e népek leigázása után betegségben halt meg Troasban. Ő tehát ilyen halállal múlt ki; utána 123
Artaphrenes, Sardis kormányzója, és Otanes, a harmadik vezér, rendeltettek a hadsereg vezetésére Iónia és a határos Aeolis ellen. Ióniában Klazomenait, az æol városok közül pedig Kymét foglalták el.

E városok elfoglalása után kitünt, hogy a miletosi Aristago- 124
ras nem volt bátor ember, mert ő idézte elő a zavarokat Ióniában, ő keltette föl a nagy mozgalmat, s a dolgok fejlődését látva, futásra gondolt. Lehetetlennek tünt fel előtte Dareios király fölé kerekedni; összehívta tehát felkelő társait, s tanácskozva kifejtette előttük, hogy jobb volna valamely menedékhelyről gondoskodni, ha őket véletlenül Miletosból kikergetnék; vajjon tehát Sardiniába vezessen-e gyarmatot e helyről, vagy az edonok földjére, Myrkinosba, melyet Histiaios kapott ajándékba Dareiostól és építette körül falakkal? Ezt a kérdést vetette föl Aristagoras. Erre azután 125
a történetíró Hekataiosnak, Hegesandros fiának, az volt a nézete, hogy egyik helyre se menjenek, hanem építsen Aristagoras Leros szigetén [103] egy várat, s itt maradjon békében, ha Miletosból elkergetnék; innen kiindulva azután visszafoglalhatja Miletost. Ez volt 126
Hekataiosnak a tanácsa; Aristagoras azonban leginkább azon nézet mellett kardoskodott, hogy vonúljanak Myrkinosba. Miletost tehát Pythagorasra, egy tekintélyes városi polgárra bízta, maga pedig minden önként jelentkezővel Thrákiába hajózott és a kijelölt vidéken letelepedett. A mint egyszer innen egy támadó hadmenetre indúlt, elfoglalt egy várost; s midőn a thrákok a szerződés értelmében sértetlenül ki akartak belőle vonúlni, magát Aristagorast és hadseregét is felkonczolták.[104]

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΕΡΑΤΩ.

1 Ἀρισταγόρης μέν νυν Ἰωνίην ἀποστήσας οὕτω τελευτᾷ. Ἱστιαῖος δὲ ὁ Μιλήτου τύραννος μεμετιμένος ὑπὸ Δαρείου παρῆν ἐς Σάρδις. ἀπιγμένον δὲ αὐτὸν ἐκ τῶν Σούσων εἴρετο Ἀρταφρένης ὁ Σαρδίων ὕπαρχος κατὰ κοῖόν τι δοκέοι Ἴωνας ἀπεστάναι. ὁ δὲ οὐτε εἰδέναι ἔφη ἐθώυμαζέ τε τὸ γεγονὸς ὡς οὐδὲν δῆθεν τῶν παρεόντων πρηγμάτων ἐπιστάμενος. ὁ δὲ Ἀρταφρένης ὁρέων αὐτὸν τεχνάζοντα εἶπε, εἰδὼς τὴν ἀτρεκείην τῆς ἀποστάσιος, «οὕτω τοι Ἱστιαῖε ἔχει κατὰ ταῦτα τὰ πρήγματα· τοῦτο τὸ ὑπό-
2 δημα ἔρραψας μὲν σύ, ὑπεδήσατο δὲ Ἀρισταγόρης.» Ἀρταφρένης μὲν ταῦτα ἐς τὴν ἀπόστασιν ἔχοντα εἶπε. Ἱστιαῖος δὲ δείσας ὡς συνιέντα Ἀρταφρένεα ὑπὸ τὴν πρώτην ἐπελθοῦσαν νύκτα ἀπέδρη ἐπὶ θάλασσαν, βασιλέα Δαρεῖον ἐξηπατηκώς· ὃς Σαρδὼ νῆσον τὴν μεγίστην ὑποδεξάμενος κατεργάσασθαι ὑπέδυνε τῶν Ἰώνων τὴν ἡγεμονίην τοῦ πρὸς Δαρεῖον πολέμου. διαβὰς δὲ ἐς Χίον ἐδέθη ὑπὸ Χίων, καταγνωσθεὶς πρὸς αὐτῶν νεώτερα πρήσσειν πρήγματα ἐς αὐτοὺς ἐκ Δαρείου. μαθόντες μέντοι οἱ Χῖοι
3 τὸν πάντα λόγον, ὡς πολέμιος εἴη βασιλέι, ἔλυσαν αὐτόν. ἐν θαῦτα δὴ εἰρωτεόμενος ὑπὸ τῶν Ἰώνων ὁ Ἱστιαῖος κατ' ὅ τι προθύμως οὕτω ἐπέστειλε τῷ Ἀρισταγόρῃ ἀπίστασθαι ἀπὸ βασιλέος καὶ κακὸν τοσοῦτον εἴη Ἴωνας ἐξεργασμένος, τὴν μὲν γενομένην αὐτοῖσι αἰτίην οὐ μάλα ἐξέφαινε, ὁ δὲ ἔλεγέ σφι ὡς βασιλεὺς Δαρεῖος ἐβουλεύσατο Φοίνικας μὲν ἐξαναστήσας ἐν τῇ Ἰωνίῃ κατοικίσαι, Ἴωνας δὲ ἐν τῇ Φοινίκῃ, καὶ τούτων εἵνεκα ἐπιστείλειε

HATODIK KÖNYV.

ERATO.

Aristagoras, az ión lázadás feje, ilyen módon vesztette el éle- 1
tét. Ezalatt Histiaios, Miletos tyrannusa, a kit Dareios Susából elbocsátott vala, Sardisba érkezett. Megjövetele után Artaphrenes, Sardisnak kormányzója, megkérdezte, vajjon miben látja ő az iónok lázadásának okát. Histiaios azt felelé, hogy ő nem tudja, maga is csodálkozott a dolgon, s úgy tetette magát, mintha a viszonyokba nem volna beavatva. Artaphrenes azonban alakoskodását látva és pontosan tudva a lázadás eredetét, így szólt: «Hát a dolog, Histiaios, úgy áll, hogy te varrtad a csizmát, Aristagoras meg felhúzta.» Ez volt Artaphrenesnek megjegyzése a lázadásra vonat- 2
kozólag. Histiaios azonban megijedt, hogy Artaphrenes talán rájött a dologra; az első éj beálltával a tengerhez szökött és így Dareiost kijátszotta. Mert ő, a ki Sardiniának, e legnagyobb szigetnek a meghódítását igérte,[1] most az iónok vezérletét vállalta el a Dareios ellen indított háborúban. Chiosba átkelvén, a lakósok bilincsbe verték, mert azzal gyanúsították, hogy Dareios megbízásából gonoszat forral ellenök. De midőn megtudták a valót, hogy ő a királynak ellensége, szabadon bocsátották. Az 3
iónok megkérdezték ezután Histiaiostól, hogy mi okból sarkalta annyira Aristagorast a király ellen való pártütésre és miért sodorta oly nagy bajba az iónokat; de ő a valódi okot épen nem tárta föl, hanem azt mondta, hogy Dareios királynak szándékában volt a phoinikiaiakat Ióniába, az iónokat pedig Phoinikiába telepíteni s ezért küldötte hozzájuk követét.[2] S habár a királynak egy-

οὐδέν τι πάντως ταῦτα βασιλέος βουλευσαμένου ἐδειμάτου τοὺς Ἴωνας.

4 Μετὰ δὲ ὁ Ἰστιαῖος δι' ἀγγέλου ποιεύμενος Ἑρμίππου ἀνδρὸς Ἀταρνείτεω τοῖσι ἐν Σάρδισι ἐοῦσι Περσέων ἔπεμπε βυβλία, ὡς προλελεσχηνευμένων αὐτῷ ἀποστάσιος πέρι. ὁ δὲ Ἑρμιππος πρὸς τοὺς μὲν ἀπεπέμφθη οὐ διδοῖ, φέρων δὲ ἐνεχείρισε τὰ βυβλία Ἀρταφρένεϊ. ὁ δὲ μαθὼν ἅπαν τὸ γινόμενον ἐκέλευε τὸν Ἑρμιππον τὰ μὲν παρὰ τοῦ Ἰστιαίου δοῦναι φέροντα τοῖσί περ ἔφερε, τὰ δὲ ἀμοιβαῖα τὰ παρὰ τῶν Περσέων ἀντιπεμπόμενα Ἰστιαίῳ ἑωυτῷ δοῦναι. τούτων δὲ γενομένων φανερῶν ἀπέκτεινε ἐνθαῦτα πολλοὺς Περσέων ὁ Ἀρταφρένης.

5 Περὶ Σάρδις μὲν δὴ ἐγίνετο ταραχή. Ἰστιαῖον δὲ ταύτης ἀποσφαλέντα τῆς ἐλπίδος Χῖοι κατῆγον ἐς Μίλητον. αὐτοῦ Ἰστιαίου δεηθέντος. οἱ δὲ Μιλήσιοι, ἄσμενοι ἀπαλλαχθέντες καὶ Ἀρισταγόρεω, οὐδαμῶς πρόθυμοι ἦσαν ἄλλον τύραννον δέκεσθαι ἐς τὴν χώρην, οἷα ἐλευθερίης γευσάμενοι. καὶ δὴ νυκτὸς γὰρ ἐούσης βίῃ ἐπειρᾶτο κατιὼν ὁ Ἰστιαῖος ἐς τὴν Μίλητον, τιτρώσκεται τὸν μηρὸν ὑπό του τῶν Μιλησίων. ὁ μὲν δὴ ὡς ἀπωστὸς ἐκ τῆς ἑωυτοῦ γίνεται, ἀπικνέεται ὀπίσω ἐς τὴν Χίον· ἐνθεῦτεν δέ, οὐ γὰρ ἔπειθε τοὺς Χίους ὥστε ἑωυτῷ δοῦναι νέας, διέβη ἐς Μυτιλήνην καὶ ἔπειθε Λεσβίους δοῦναί οἱ νέας. οἱ δὲ πληρώσαντες ὀκτὼ τριήρεας ἔπλεον ἅμα Ἰστιαίῳ ἐς Βυζάντιον, ἐνθαῦτα δὲ ἱζόμενοι τὰς ἐκ τοῦ Πόντου ἐκπλεούσας τῶν νεῶν ἐλάμβανον, πλὴν ἢ ὅσοι αὐτῶν Ἰστιαίῳ ἔφασαν ἕτοιμοι εἶναι πείθεσθαι.

6 Ἰστιαῖος μέν νυν καὶ Μυτιληναῖοι ἐποίευν ταῦτα. ἐπὶ δὲ Μίλητον αὐτὴν ναυτικὸς πολλὸς καὶ πεζὸς ἦν στρατὸς προσδόκιμος· συστραφέντες γὰρ οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσέων καὶ ἓν ποιήσαντες στρατόπεδον ἤλαυνον ἐπὶ τὴν Μίλητον, τἆλλα πολίσματα περὶ ἐλάσσονος ποιησάμενοι. τοῦ δὲ ναυτικοῦ Φοίνικες μὲν ἦσαν προθυμότατοι, συνεστρατεύοντο δὲ καὶ Κύπριοι νεωστὶ κατεστραμμένοι
7 καὶ Κίλικές τε καὶ Αἰγύπτιοι. οἱ μὲν δὴ ἐπὶ τὴν Μίλητον καὶ τὴν ἄλλην Ἰωνίην ἐστρατεύοντο. Ἴωνες δὲ πυνθανόμενοι ταῦτα ἔπεμπον προβούλους σφέων αὐτῶν ἐς Πανιώνιον. ἀπικομένοισι δὲ τούτοισι ἐς τοῦτον τὸν χῶρον καὶ βουλευομένοισι ἔδοξε πεζὸν μὲν στρατὸν μὴ συλλέγειν ἀντίξοον Πέρσῃσι, ἀλλὰ τὰ τείχεα ῥύεσθαι αὐτοὺς Μιλησίους, τὸ δὲ ναυτικὸν πληροῦν ὑπολιπομένους μηδεμίαν

általán eszeágában sem volt ilyesmi, mégis megfélemlítette vele az iónokat.

Histiaios erre egy követe, az atarneusi Hermippos által levele- 4
ket küldött néhány Sardisban lakó perzsához, a kikkel már előbb értekezett volt a lázadást illetőleg. Hermippos azonban nem azoknak adta, a kikhez címezve valának, hanem Artaphrenesnek a ki megértvén, hogy mi van készülőben, meghagyta Hermipposnak, hogy Histiaios leveleit adja csak azoknak, a kiknek hozta, s juttassa hozzá a válaszokat, melyeket majd a perzsák Histiaiosnak adnak. Kiderülvén így a dolog, Artaphrenes sok perzsát kivégeztetett.

Sardisban tehát nagy zavar uralkodott. Midőn Histiaiosnak e 5
terve dugába dőlt, a miletosiak saját kérelmére átvitték Miletosba; a miletosiak azonban, kik már Aristagorastól is örömest szabadúltak, semmikép sem akartak más kényurat fogadni hazájukba, hogy egyszer a szabadságot megízlelték. S minthogy Histiaios éjjel próbált erőszakosan Miletosba bejutni, egy miletosi sebet ütött a czombján. Így tehát hazájából száműzve visszatért Chiosba; minthogy pedig a chiosiakat nem tudta rábirni, hogy neki hajókat adjanak, innen Mytilenébe ment át, s rábeszélte a lesbosiakat, hogy adjanak neki hajókat. Nyolcz háromsoros hajót fölszerelve, Histiaios-al Byzantionba hajóztak, itt megállapodtak, s a Pontosból jövő hajókat elfogták, hacsak nem voltak készek Histiaios parancsainak engedelmeskedni.

Histiaios és a mytileneiek ekképen cselekedtek. Magát Miletost 6
azonban egy nagy tengeri és szárazföldi hadsereg készült megtámadni. A perzsa hadvezérek ugyanis összevonták csapataikat és egy táborban egyesülve vonultak Miletos ellen, a többi városokat kevesebb figyelemre méltatván. Tengeri hadseregükben a phoinikiaiak voltak a legbuzgóbbak; velök együtt harczoltak az imént leigázott kyprosiak, a kilikiaiak és az egyiptomiak. Ezek tehát a 7
miletosiak és a többi iónok ellen vonúltak, mit az iónok megtudván, képviselő tanácsosaikat a Panionionba[3] küldték. S ezek e helyen tanácskozva elhatározták, hogy nem gyűjtenek szárazföldi sereget a perzsák ellen, hanem a falakat védjék meg maguk a miletosiak; a tengeri hajóhadat azonban egytől-egyig mind fölsze-

τῶν νεῶν, πληρώσαντας δὲ συλλέγεσθαι τὴν ταχίστην ἐς Λάδην προναυμαχήσοντας τῆς Μιλήτου. ἡ δὲ Λάδη ἐστὶ νῆσος σμικρὴ
8 ἐπὶ τῇ πόλι τῇ Μιλησίων κειμένη. μετὰ δὲ ταῦτα πεπληρωμένησι τῇσι νηυσὶ παρῆσαν οἱ Ἴωνες, σὺν δέ σφι καὶ Αἰολέων ὅσοι Λέσβον νέμονται. ἐτάσσοντο δὲ ὧδε. τὸ μὲν πρὸς τὴν ἠῶ εἶχον κέρας αὐτοὶ Μιλήσιοι, νέας παρεχόμενοι ὀγδώκοντα· εἶχοντο δὲ τούτων Πριηνέες δυώδεκα νηυσὶ καὶ Μυήσιοι τρισὶ νηυσί, Μυησίων δὲ Τήιοι εἶχοντο ἑπτακαίδεκα νηυσί, Τηίων δὲ εἶχοντο Χῖοι ἑκατὸν νηυσί· πρὸς δὲ τούτοισι Ἐρυθραῖοί τε ἐτάσσοντο καὶ Φωκαέες, Ἐρυθραῖοι μὲν ὀκτὼ νέας παρεχόμενοι, Φωκαέες δὲ τρεῖς· Φωκαέων δὲ εἶχοντο Λέσβιοι νηυσὶ ἑβδομήκοντα· τελευταῖοι δὲ ἐτάσσοντο ἔχοντες τὸ πρὸς ἑσπέρην κέρας Σάμιοι ἑξήκοντα νηυσί. πάντων δὲ τούτων ὁ σύμπας ἀριθμὸς ἐγένετο τρεῖς καὶ
9 πεντήκοντα καὶ τριηκόσιαι τριήρεες. αὗται μὲν Ἰώνων ἦσαν, τῶν δὲ βαρβάρων τὸ πλῆθος τῶν νεῶν ἦσαν ἑξακόσιαι. ὡς δὲ καὶ αὗται ἀπίκατο πρὸς τὴν Μιλησίην καὶ ὁ πεζὸς σφι ἅπας παρῆν, ἐνθαῦτα οἱ Περσέων στρατηγοὶ πυθόμενοι τὸ πλῆθος τῶν Ἰάδων νεῶν καταρρώδησαν μὴ οὐ δυνατοὶ γένωνται ὑπερβαλέσθαι, καὶ οὕτω οὔτε τὴν Μίλητον οἷοί τε ἔωσι ἑξελεῖν μὴ οὐκ ἐόντες ναυκράτορες, πρός τε Δαρείου κινδυνεύσωσι κακόν τι λαβεῖν. ταῦτα ἐπιλεγόμενοι, συλλέξαντες τῶν Ἰώνων τοὺς τυράννους, οἳ ὑπ' Ἀρισταγόρεω μὲν τοῦ Μιλησίου καταλυθέντες τῶν ἀρχέων ἔφευγον ἐς Μήδους, ἐτύγχανον δὲ τότε συστρατευόμενοι ἐπὶ τὴν Μίλητον, τούτων τῶν ἀνδρῶν τοὺς παρεόντας συγκαλέσαντες ἔλεγόν σφι τάδε. «ἄνδρες Ἴωνες, νῦν τις ὑμέων εὖ ποιήσας φανήτω τὸν βασιλέος οἶκον· τοὺς γὰρ ἑωυτοῦ ἕκαστος ὑμέων πολιήτας πειράσθω ἀποσχίζων ἀπὸ τοῦ λοιποῦ συμμαχικοῦ. προϊσχόμενοι δὲ ἐπαγγείλασθε τάδε, ὡς πείσονταί τε ἄχαρι οὐδὲν διὰ τὴν ἀπόστασιν, οὐδέ σφι οὔτε τὰ ἱρὰ οὔτε τὰ ἴδια ἐμπεπρήσεται, οὐδὲ βιαιότερον ἔξουσι οὐδὲν ἢ πρότερον εἶχον. εἰ δὲ ταῦτα μὲν οὐ ποιήσουσι, οἳ δὲ πάντως διὰ μάχης ἐλεύσονται, τάδε ἤδη σφι λέγετε ἐπηρεάζοντες τὰ περ σφέας κατέξει, ὡς ἐσσωθέντες τῇ μάχῃ ἐξανδραποδιεῦνται, καὶ ὧς σφεων τοὺς παῖδας ἐκτομίας ποιήσομεν, τὰς δὲ παρθένους ἀνασπάστους ἐς
10 Βάκτρα, καὶ ὡς τὴν χώρην ἄλλοισι παραδώσομεν.» οἱ μὲν δὴ ἔλεγον τάδε, τῶν δὲ Ἰώνων οἱ τύραννοι διέπεμπον νυκτὸς ἕκαστος ἐς τοὺς ἑωυτοῦ ἐξαγγελλόμενος. οἱ δὲ Ἴωνες, ἐς τοὺς καὶ ἀπίκοντο

relik és minél előbb Ladénál gyülekeznek össze Miletos megvédése végett. Ez a Ladé egy kis sziget Miletos városa mellett.[4] Az iónok 8
ezután fölszerelt hajóikkal megjelentek, s velök együtt Lesbosnak æol lakósai is. A következő sorban rendezkedtek el:[5] a keleti szárny szélét maguk a miletosiak foglalták el, a kiknek nyolczvan hajójuk volt; utánuk jöttek a prienebeliek tizenkét hajóval és a myusiak három hajóval; ezeknek szomszédai voltak a teosiak tizenhét hajóval, a teosiaknak pedig a chiosiak száz hajóval; utánuk következtek az erythraibeliek és a phokaiaiak, amazok nyolcz, emezek három hajóval; utánuk jöttek a lesbosiak hetven hajóva; végre a nyugati szárny szélét a samosiak foglalták el hatvan hajójukkal. Összeszámlálva mind e hajókat, összesen háromszázötvenhárom háromsoros hajó jött össze. Ez vala az ión hajóhad, míg a 9
barbár tábor hatszáz hajóból állott. Midőn ez is megérkezett Miletos alá, és a szárazföldi hadsereg is odavonult, a perzsa hadvezérek megtudván az ión hajóhad nagyságát, megijedtek, hogy nem lesznek képesek föléje kerekedni; ha pedig nem lesznek a tenger birtokában, Miletost sem tudják majd bevenni, s azonfelül Dareios is keményen fog velök bánni. Meggondolva e dolgot, összehívták az ión tyrannusokat, kik a miletosi Aristagoras által uralmuktól megfosztva, a médekhez menekültek volt, s most velök együtt Miletos ellen vonultak. A kik tehát közülük ott voltak, azokat összehívták s imígyen szólították meg: «Ión férfiak! Itt az alkalom, hogy jó szolgálatot tegyetek a királynak. Iparkodjék ki-ki a saját honfitársait elcsábítani a többi hajóhadtól. Adjátok elő nekik a dolgot és jelentsétek ki, hogy semmiféle bántódásuk nem lesz föllázadásuk miatt, sem templomaikat, sem magánépületeiket nem fogjuk fölperzselni, s ép úgy nem fogunk velök erőszakosan bánni, a mint azt eddigelé sem tettük. De ha nem teszik meg a dolgot, hanem minden áron hadi szerencsét próbálnak, mondjátok meg nekik és fenyegessétek meg azzal, a mi őket valóban érni fogja: hogy a harczban legyőzetve, rabszolgaságba kerülnek, fiaikat kiheréljük, leányaikat Baktrába hurczoljuk,[6] hazájukat pedig másoknak adjuk.» Így szóltak a per- 10
zsák, az ión tyrannusok pedig éjjel követeket küldöttek honfitársaikhoz. Az iónok azonban, kikhez ezeket az izeneteket

αὗται αἱ ἀγγελίαι, ἀγνωμοσύνῃ τε διεχρέωντο καὶ οὐ προσίεντο
τὴν προδοσίην, ἑωυτοῖσι δὲ ἔκαστοι ἐδόκεον μούνοισι ταῦτα
τοὺς Πέρσας ἐξαγγέλλεσθαι.
11 Ταῦτα μέν νυν ἰθέως ἀπικομένων ἐς τὴν Μίλητον τῶν
Περσέων ἐγίνετο· μετὰ δὲ τῶν Ἰώνων συλλεχθέντων ἐς τὴν
Λάδην ἐγίνοντο ἀγοραί, καὶ δή κού σφι καὶ ἄλλοι ἠγορόωντο,
ἐν δὲ δὴ καὶ ὁ Φωκαιὺς στρατηγὸς Διονύσιος λέγων τάδε.
«ἐπὶ ξυροῦ γὰρ ἀκμῆς ἔχεται ἡμῖν τὰ πρήγματα, ἄνδρες
Ἴωνες, ἢ εἶναι ἐλευθέροισι ἢ δούλοισι, καὶ τούτοισι ὡς δρη-
πέτῃσι· νῦν ὦν ὑμεῖς ἢν μὲν βούλησθε ταλαιπωρίας ἐνδέκε-
σθαι, τὸ παραχρῆμα μὲν πόνος ὑμῖν ἔσται, οἷοί τε δὲ ἔσεσθε
ὑπερβαλόμενοι τοὺς ἐναντίους εἶναι ἐλεύθεροι· εἰ δὲ μαλακίῃ
τε καὶ ἀταξίῃ διαχρήσησθε, οὐδεμίαν ὑμέων ἔχω ἐλπίδα μὴ
οὐ δώσειν ὑμέας δίκην βασιλέι τῆς ἀποστάσιος. ἀλλ' ἐμοί τε
πείθεσθε καὶ ἐμοὶ ὑμέας αὐτοὺς ἐπιτρέψατε· καὶ ὑμῖν ἐγώ,
θεῶν τὰ ἴσα νεμόντων, ὑποδέκομαι ἢ οὐ συμμίξειν τοὺς πολε-
12 μίους ἢ συμμίσγοντας πολλὸν ἐλασσωθήσεσθαι.» ταῦτα ἀκού-
σαντες οἱ Ἴωνες ἐπιτράπουσι σφέας αὐτοὺς τῷ Διονυσίῳ. ὁ δὲ
ἀνάγων ἑκάστοτε ἐπὶ κέρας τὰς νέας, ὅκως τοῖσι ἐρέτῃσι χρή-
σαιτο διέκπλοον ποιεύμενος τῇσι νηυσὶ δι' ἀλλήλεών καὶ τοὺς
ἐπιβάτας ὁπλίσειε, τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρης τὰς νέας ἔχεσκε ἐπ'
ἀγκυρέων, παρεῖχέ τε τοῖσι Ἴωσι πόνον δι' ἡμέρης. μέχρι
μέν νυν ἡμερέων ἑπτὰ ἐπείθοντό τε καὶ ἐποίευν τὸ κελευόμε-
νον· τῇ δὲ ἐπὶ ταύτῃσι οἱ Ἴωνες, οἷα ἀπαθέες ἐόντες πόνων
τοιούτων τετρυμένοι τε ταλαιπωρίῃσί τε παὶ ἡλίῳ, ἔλεξαν πρὸς
ἑωυτοὺς τάδε. «τίνα δαιμόνων παραβάντες τάδε ἀναπίμπλα-
μεν; οἵτινες παραφρονήσαντες καὶ ἐκπλώσαντες ἐκ τοῦ νόου
ἀνδρὶ Φωκαέι ἀλαζόνι, παρεχομένῳ νέας τρεῖς, ἐπιτρέψαντες
ἡμέας αὐτοὺς ἔχομεν. ὁ δὲ παραλαβὼν ἡμέας λυμαίνεται
λύμῃσι ἀνηκέστοισι, καὶ δὴ πολλοὶ μὲν ἡμέων ἐς νούσους
πεπτώκασι, πολλοὶ δὲ ἐπίδοξοι τὠυτὸ τοῦτο πείσεσθαί εἰσι, πρό
τε τούτων τῶν κακῶν ἡμῖν γε κρέσσον καὶ ὅ τι ὦν ἄλλο παθεῖν
ἐστι, καὶ τὴν μέλλουσαν δουλήϊην ὑπομεῖναι ἥτις ἔσται, μᾶλ-
λον ἢ τῇ παρεούσῃ συνέχεσθαι. φέρετε, τοῦ λοιποῦ μὴ πει-
θώμεθα αὐτοῦ.» ταῦτα ἔλεξαν, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτίκα πεί-
θεσθαι οὐδεὶς ἤθελε, ἀλλ' οἷα στρατιὴ σκηνάς τε πηξά-
μενοι ἐν τῇ νήσῳ ἐσκιητροφέοντο καὶ ἐσβαίνειν οὐκ ἐθέ-
13 λεσκον ἐς τὰς νέας οὐδ' ἀναπειρᾶσθαι. μαθόντες δὲ ταῦτα
τὰ γινόμενα ἐκ τῶν Ἰώνων οἱ στρατηγοὶ τῶν Σαμίων

valóban elhozták, állhatatosak maradtak, s visszautasították az árulást; mert kiki azt hitte, hogy csak nékik izenik ezt a perzsák.

Ez mindjárt akkor történt, midőn a perzsák Miletos alá men- 11
tek. Ezután az iónok Ladénál összegyűlve gyűléseket tartottak, egyikük-másikuk beszélt is a tanácsban, s a többi között Dionysios, a phokaiai hajókapitány, így szólt: «Kés-hegyen áll a sorsunk, ión emberek, vajjon szabadok avagy rabszolgák, még pedig szökevény rabszolgák leszünk-e. Ha már most hajlandók vagytok fáradalmakat kiállani, a jelenben munka nehezedik ugyan rátok, de képesek is lesztek elleneiteken fölülkerekedve szabadságtokat kivívni; míg ha lusták és rendetlenek lesztek, nincsen reményem, hogy kikerülitek a király büntetését lázadástokért. Hallgassatok tehát szavamra és bizzátok magatokat én reám; s én az igazságot osztó istenekre igérem, hogy vagy nem ütközik meg az ellenség, vagy ha összecsap, nagy vereséget fog szenvedni.» Ennek 12
hallatára az iónok Dionysiosra bízták magukat; ő pedig mindennap hosszú sorban járatta meg a hajókat, s midőn így az evezősöket a hajósorok áttörésében gyakorolta,[7] valamint a tengerészeket teljes fegyverzetbe öltöztette, s a nap hátralevő részében horgonyt vetett a hajókról: egész napon át munkába fogta az iónokat.[8] Hét napig engedelmeskedtek ugyan neki és parancsa szerint cselekedtek; de a nyolczadik napon az iónok, kik nem voltak ilyen munkához szokva, s a fáradtságtól meg a nap hevétől el valának csigázva, így szóltak egymáshoz: «Ugyan melyik istent sértettük meg, hogy így lakolunk? Ostobán és eszeveszetten egy nagyszájú phokaiai emberre bíztuk magunkat, pedig csak három hajója van; s ő a fővezérletet átvéve, tűrhetetlen gyalázattal illet bennünket. Már is sokan lettek közöttünk betegek, és ugyanígy fognak még sokan járni. Ilyen bajok helyett bármi mást kívánatosabb nekünk elszenvedni, még a fenyegető szolgaságot is, bármilyen legyen is az, mintsem hogy tovább tűrjük a jelen nyomorúságot. Rajta tehát, ne engedelmeskedjünk neki ezentúl!» Így szólva senki sem akart többé engedelmeskedni, hanem mint valamely szárazföldi had tábort ütvén a szigeten, árnyékban hűseltek, nem akartak hajóra szállni, sem gyakorlatot tartani. Midőn a samosi 13
hajóskapitányok a dolgok állását észrevették, most már hajlandób-

ἐνθαῦτα δὴ παρ' Αἰάκεος τοῦ Συλοσῶντος κείνους τοὺς πρότερον ἔπεμπε λόγους ὁ Αἰάκης κελευόντων τῶν Περσέων, δεόμενός σφεων ἐκλιπεῖν τὴν Ἰώνων συμμαχίην· οἱ Σάμιοι ὡς ὁρέοντες ἐοῦσαν ἅμα μὲν ἀταξίην πολλὴν ἐκ τῶν Ἰώνων ἐδέκοντο τοὺς λόγους, ἅμα δὲ κατεφαίνετό σφι εἶναι ἀδύνατα τὰ βασιλέος πρήγματα ὑπερβαλέσθαι, εὖ δὲ ἐπιστάμενοι ὡς εἰ καὶ τὸ παρεὸν ναυτικὸν ὑπερβαλοίατο [τὸν Δαρεῖον], ἄλλο σφι παρέσται πενταπλήσιον· προφάσιος ὧν ἐπιλαβόμενοι, ἐπείτε τάχιστα εἶδον τοὺς Ἴωνας οὐ βουλομένους εἶναι χρηστούς, ἐν κέρδεϊ ἐποιεῦντο περιποιῆσαι τά τε ἱρὰ τὰ σφέτερα καὶ τὰ ἴδια. ὁ δὲ Αἰάκης, παρ' ὅτευ τοὺς λόγους ἐδέκοντο οἱ Σάμιοι, παῖς μὲν ἦν Συλοσῶντος τοῦ Αἰάκεος, τύραννος δὲ ἐὼν Σάμου ὑπὸ τοῦ Μιλησίου Ἀρισταγόρεω ἀπεστέρητο τὴν ἀρχὴν κατά περ οἱ ἄλλοι τῆς Ἰω-
14 νίης τύραννοι. τότε ὦν ἐπεὶ ἐπέπλεον οἱ Φοίνικες, οἱ Ἴωνες ἀντανῆγον καὶ αὐτοὶ τὰς νέας ἐπὶ κέρας. ὡς δὲ καὶ ἀγχοῦ ἐγίνοντο καὶ συνέμισγον ἀλλήλοισι, τὸν ἐνθεῦτεν οὐκ ἔχω ἀτρεκέως συγγράψαι οἵτινες τῶν Ἰώνων ἐγίνοντο ἄνδρες κακοὶ ἢ ἀγαθοὶ ἐν τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ· ἀλλήλους γὰρ καταιτιῶνται· λέγονται δὲ Σάμιοι ἐνθαῦτα, κατὰ τὰ συγκείμενα πρὸς τὸν Αἰάκεα, ἀειράμενοι τὰ ἱστία ἀποπλῶσαι ἐκ τῆς τάξιος ἐς τὴν Σάμον, πλὴν ἕνδεκα νεῶν· τουτέων δὲ οἱ τριήραρχοι παρέμενον καὶ ἐναυμάχεον ἀνηκουστήσαντες τοῖσι στρατηγοῖσι· καί σφι τὸ κοινὸν τῶν Σαμίων ἔδωκε διὰ τοῦτο τὸ πρῆγμα ἐν στήλῃ ἀναγραφῆναι πατρόθεν ὡς ἀνδράσι ἀγαθοῖσι γενομένοισι, καὶ ἔστι αὕτη ἡ στήλη ἐν τῇ ἀγορῇ. ἰδόμενοι δὲ καὶ Λέσβιοι τοὺς προσεχέας φεύγοντας τὠυτὸ ἐποίευν τοῖσι Σαμίοισι· ὡς δὲ καὶ οἱ πλεῦνες τῶν Ἰώνων
15 ἐποίευν τὰ αὐτὰ ταῦτα. τῶν δὲ παραμεινάντων ἐν τῇ ναυμαχίῃ περιέφθησαν τρηχύτατα Χῖοι ὡς ἀποδεικνύμενοί τε ἔργα λαμπρὰ καὶ οὐκ ἐθελοκακέοντες. παρείχοντο μὲν γάρ, ὥσπερ καὶ πρότερον εἰρέθη, νέας ἑκατόν, καὶ ἐπ' ἑκάστης αὐτέων ἄνδρας τεσσεράκοντα τῶν ἀστῶν λογάδας ἐπιβατεύοντας· ὁρέοντες δὲ τοὺς πολλοὺς τῶν συμμάχων προδιδόντας οὐκ ἐδικαίευν γίνεσθαι τοῖσι κακοῖσι αὐτῶν ὁμοῖοι, ἀλλὰ μετ' ὀλίγων συμμάχων μεμουνωμένοι διεκπλέοντες ἐναυμάχεον, ἐς ὃ τῶν πολεμίων ἑλόντες νέας συχνὰς ἀπέβα-
16 λον τῶν σφετερέων τὰς πλεῦνας. Χῖοι μὲν δὴ τῇσι λοιπῇσι

bak voltak elfogadni az ajánlatot, melyet azelőtt Aiakes, Syloson fia, a perzsák megbízásából azon föltétel alatt tett nekik, hogy hagyják cserben az ión szövetséget; s látva az iónok közt uralkodó nagy fejetlenséget, elfogadták az ajánlatot. Látták ugyanis, hogy a király hatalmát lehetetlen leverni, s jól tudták, hogy ha Dareiosnak most megjelent hajóhada fölé kerekednének is, egy másik ötször akkorát küldene ellenük. Fölhasználták tehát az ürügyet, és mihelyt látták, hogy az iónok vonakodnak fáradni, megragadták a hasznos alkalmat, hogy templomaikat és magánépületeiket biztosítsák. Ez az Aiakes, a ki a samosiaknak az ajánlatot tette, Sylosonnak fia és Aiakesnek unokája[9] Samos tyrannusa volt, s őt is ép úgy megfosztotta uralmától a miletosi Aristagoras mint a többi ión tyrannusokat. Midőn tehát a phoinikiaiak 14
előrehajóztak, maguk az iónok is hosszú sorban ellenük indították hajóikat. Hogy azután, mikor egymáshoz közel értek és összecsaptak, kik viselték magukat bátran e tengeri csatában az iónok közt, s kik gyáván, azt nem tudom pontosan megmondani; mert egymásra tolják a hibát. A hagyomány szerint azonban a samosiak, a mint azt Aiakessel előbb megbeszélték vala, vitorláikat felvonva, hadi állásukat ott hagyták és Samosba hajóztak; tizenegy hajójuk azonban ott maradt, mert ezeknek kapitányai főnökeik szavát nem fogadva, részt vettek a harczban. E tettükért a samosiak közköltségen emlékoszlopot emeltek nekik, a melyen vitézségük elismeréseül bevésték a nevüket atyjukéval együtt; s ez az oszlop a piaczon áll. Midőn pedig a lesbosiak látták, hogy a samosiak, a kik mellettök voltak, elmenekülnek, ők is ugyanígy cselekedtek. Erre aztán az iónok legnagyobb része követte a példát. Az ott maradtak közül a chiosiak szenvedték a legnagyobb 15
kárt, mert hősileg viselkedtek és nem akartak hátrálni. Ők, mint már előbb említettem, száz hajóval jelentek meg, s mindegyiken negyven válogatott polgár helyezkedett el. S látva, hogy szövetségeseik legnagyobb része árulást követ el, nem tartották magukhoz méltónak, hogy a gyávákhoz hasonlóan viselkedjenek, s habár kevésszámú szövetségessel maradtak magukra, mégis áttörtek és összecsaptak; s míg maguk több hajóját elfogták az ellenségnek, saját hajóiknak nagy része odaveszett. A chiosiak erre hajóik ma- 16

τῶν νεῶν ἀποφεύγουσι ἐς τὴν ἑωυτῶν· ὅσοισι δὲ τῶν Χίων ἀδύνατοι ἦσαν αἱ νέες ὑπὸ τρωμάτων, οὗτοι δὲ ὡς ἐδιώκοντο καταφυγγάνουσι πρὸς τὴν Μυκάλην. νέας μὲν δὴ αὐτοῦ ταύτῃ ἐποκείλαντες κατέλιπον, οἱ δὲ πεζῇ ἐκομίζοντο διὰ τῆς ἠπείρου. ἐπειδὴ δὲ ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἐφεσίην κομιζόμενοι οἱ Χῖοι, νυκτός τε γὰρ ἀπίκατο ἐς αὐτὴν καὶ ἐόντων τῇσι γυναιξὶ αὐτόθι θεσμοφορίων, ἐνθαῦτα δὴ οἱ Ἐφέσιοι, οὔτε προακηκοότες ὡς εἶχε περὶ τῶν Χίων ἰδόντες τε στρατὸν ἐς τὴν χώρην ἐσβεβληκότα, πάγχυ σφέας καταδόξαντες εἶναι κλῶπας καὶ ἰέναι ἐπὶ τὰς γυναῖκας, ἐξεβοήθεον πανδημεὶ καὶ ἔκτεινον τοὺς Χίους.

17 Οὗτοι μὲν τοίνυν τοιαύτῃσι περιέπιπτον τύχῃσι· Διονύσιος δὲ ὁ Φωκαεὺς ἐπείτε ἔμαθε τῶν Ἰώνων τὰ πρήγματα διεφθαρμένα, νέας ἑλὼν τρεῖς τῶν πολεμίων ἀπέπλεε ἐς μὲν Φώκαιαν οὐκέτι, εὖ εἰδὼς ὡς ἀνδραποδιεῖται σὺν τῇ ἄλλῃ Ἰωνίῃ· ὁ δὲ ἰθέως ὡς εἶχε ἔπλεε ἐς Φοινίκην, γαύλους δὲ ἐνθαῦτα καταδύσας καὶ χρήματα λαβὼν πολλὰ ἔπλεε ἐς Σικελίην, ὁρμεόμενος δὲ ἐνθεῦτεν λῃστὴς κατεστήκεε Ἑλλήνων μὲν οὐδενός, Καρχηδονίων δὲ καὶ Τυρσηνῶν.

18 Οἱ δὲ Πέρσαι ἐπείτε τῇ ναυμαχίῃ ἐνίκων τοὺς Ἴωνας, τὴν Μίλητον πολιορκέοντες ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ ὑπορύσσοντες τὰ τείχεα καὶ παντοίας μηχανὰς προσφέροντες, αἱρέουσι κατ' ἄκρης ἕκτῳ ἔτεϊ ἀπὸ τῆς ἀποστάσιος τῆς Ἀρισταγόρεω καὶ ἠνδραποδίσαντο τὴν πόλιν, ὥστε συμπεσεῖν τὸ
19 πάθος τῷ χρηστηρίῳ τῷ ἐς Μίλητον γενομένῳ. χρεωμένοισι γὰρ Ἀργείοισι ἐν Δελφοῖσι περὶ σωτηρίης τῆς πόλιος τῆς σφετέρης ἐχρήσθη ἐπίκοινον χρηστήριον, τὸ μὲν ἐς αὐτοὺς τοὺς Ἀργείους φέρον, τὴν δὲ παρενθήκην ἔχρησε ἐς Μιλησίους. τὸ μέν νυν ἐς τοὺς Ἀργείους ἔχον, ἐπεὰν κατὰ τοῦτο γένωμαι τοῦ λόγου, τότε μνησθήσομαι· τὰ δὲ τοῖσι Μιλησίοισι οὐ παρεοῦσι ἔχρησε, ἔχει ὧδε.

> καὶ τότε δή, Μίλητε κακῶν ἐπιμήχανε ἔργων
> πολλοῖσιν δεῖπνόν τε καὶ ἁγλαὰ δῶρα γενήσῃ,
> σαὶ δ' ἄλοχοι πολλοῖσι πόδας νίψουσι κομήταις,
> νηοῦ δ' ἡμετέρου Διδύμοις ἄλλοισι μελήσει.

τότε δὴ ταῦτα τοὺς Μιλησίους κατελάμβανε, ὁκότε ἄνδρες μὲν οἱ πλεῦνες ἐκτείνοντο ὑπὸ τῶν Περσέων ἐόντων κομητέων,

radványával hazájukba menekültek; a kik azonban a hajók megsérülése miatt ezt nem tehették, azok az üldözők elől Mykale alá futottak. Itt azután a hajókat partra vonva odahagyták, és gyalog vonultak tovább a szárazföldön. Nemsokára ephesosi területre jutottak; ép éjjel érkeztek oda, midőn a nők a Thesmophoria ünnepét ülték. Az ephesosiak azonban, a kik semmit sem hallottak róla, mikép jártak a chiosiak, látván, hogy egy sereg tör be hazájukba, azon erős hitben, hogy rablókkal van dolguk, kik feleségeikre vetettek szemet, teljes erővel a chiosiaknak estek és megölték őket.

Ezeket hát ilyen csapás juttatta tönkre. A phokaiai Dionysios 17
azonban, midőn látta, hogy az iónok ügye elveszett, három ellenséges hajót elfogván, nem tért többé vissza Phokaiába, mert jól tudta, hogy Iónia egyéb részeivel együtt az is szolgaságra jut; hanem a mint volt, egyenesen Phoinikiába hajózott, ott több kereskedő hajót elsülyesztett, s nagy zsákmánynyal megrakodva Siciliába vitorlázott, a hol azután kalóz életre adta magát; görögöket azonban nem bántott, csak karthagóiakat és tyrrheneket.[10]

Midőn a perzsák a tengeri csatában legyőzték az iónokat, 18
Miletost szárazon és vízen ostrom alá vették, a falakat aláásták és mindenféle fogás felhasználásával az Aristagoras lázadása után első hatodik évben a várhegygyel együtt bevették, a városi lakósokat rabszolgaságba hurczolták, úgy hogy a Miletosra vonatkozó jóslat beteljesült. Midőn ugyanis az argosiak jóslatot kértek Del- 19
phoiban városuk megszabadítására vonatkozólag, a jóslat egy része magukra az argosiakra vonatkozott, záradéka azonban Miletost érintette. Az argosiakra vonatkozó részt már most csak akkor fogom megemlíteni, midőn történetem folyamában rákerül a sor;[11] a távollevő miletosiakra vonatkozó rész így hangzott:

> S akkor majd, te gonosz tervek koholója, Miletos,
> Vajmi sokak gazdag zsákmánya leszel s lakomája;
> Asszonyaid mossák majd fürtös népnek a lábát;
> Szentélyünket más veszi gondja alá Didymoiban.

S valóban ez a sors érte akkor a miletosiakat, mert a perzsák, kik hosszú hajat viseltek, a polgárok legnagyobb részét leölték, a

γυναῖκες δὲ καὶ τέκνα ἐν ἀνδραπόδων λόγῳ ἐγίνοντο, ἱρὸν δὲ τὸ ἐν Διδύμοισι καὶ ὁ νηός τε καὶ τὸ χρηστήριον συληθέντα ἐνεπίμπρατο. τῶν δ' ἐν τῷ ἱρῷ τούτῳ χρημάτων πολλάκις μνήμην ἑτέρωθι τοῦ λόγου ἐποιησάμην. ἐνθεῦτεν οἱ ζωγρηθέντες τῶν Μιλησίων ἤγοντο ἐς Σοῦσα. βασιλεὺς δέ σφεας Δαρεῖος κακὸν οὐδὲν ἄλλο ποιήσας κατοίκισε ἐπὶ τῇ Ἐρυθρῇ καλεομένῃ θαλάσσῃ, ἐν Ἄμπῃ πόλι, παρ' ἣν Τίγρης ποταμὸς παραρρέων ἐς θάλασσαν ἐξίει. τῆς δὲ Μιλησίων χώρης αὐτοὶ μὲν οἱ Πέρσαι εἶχον τὰ περὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ πεδίον, τὰ δὲ ὑπεράκρια ἔδοσαν Καρσὶ Πηδασεῦσι ἐκτῆσθαι.

21 Παθοῦσι δὲ ταῦτα Μιλησίοισι πρὸς Περσέων οὐκ ἀπέδοσαν τὴν ὁμοίην Συβαρῖται, οἳ Λᾶόν τε καὶ Σκίδρον οἴκεον τῆς πόλιος ἀπεστερημένοι· Συβάριος γὰρ ἁλούσης ὑπὸ Κροτωνιητέων Μιλήσιοι πάντες ἥβηδὸν ἀπεκείραντο τὰς κεφαλὰς καὶ πένθος μέγα προσεθήκαντο· πόλιες γὰρ αὗται μάλιστα δὴ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν ἀλλήλῃσι ἐξεινώθησαν. οὐδὲν ὁμοίως καὶ Ἀθηναῖοι· Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ δῆλον ἐποίησαν ὑπεραχθεσθέντες τῇ Μιλήτου ἁλώσι τῇ τε ἄλλῃ πολλαχῇ, καὶ δὴ καὶ ποιήσαντι Φρυνίχῳ δρᾶμα Μιλήτου ἁλωσιν καὶ διδάξαντι ἐς δάκρυά τε ἔπεσε τὸ θέητρον, καὶ ἐζημίωσάν μιν ὡς ἀναμνήσαντα οἰκήια κακὰ χιλίῃσι δραχμῇσι, καὶ ἐπέταξαν μηκέτι μηδένα χρᾶσθαι τούτῳ τῷ δράματι.

22 Μίλητος μέν νυν Μιλησίων ἠρήμωτο· Σαμίων δὲ τοῖσί τι ἔχουσι τὸ μὲν ἐς τοὺς Μήδους ἐκ τῶν στρατηγῶν τῶν σφετέρων ποιηθὲν οὐδαμῶς ἤρεσκε, ἐδόκεε δὲ μετὰ τὴν ναυμαχίην αὐτίκα βουλευομένοισι, πρὶν ἢ σφι ἐς τὴν χώρην ἀπικέσθαι τὸν τύραννον Αἰάκεα, ἐς ἀποικίην ἐκπλέειν μηδὲ μένοντας Μήδοισί τε καὶ Αἰάκεϊ δουλεύειν. Ζαγκλαῖοι γὰρ οἱ ἀπὸ Σικελίης τὸν αὐτὸν χρόνον τοῦτον πέμποντες ἐς τὴν Ἰωνίην ἀγγέλους ἐπεκαλέοντο τοὺς Ἴωνας ἐς Καλὴν ἀκτήν, βουλόμενοι αὐτόθι πόλιν κτίσαι Ἰώνων. ἡ δὲ Καλὴ αὕτη ἀκτὴ καλεομένη ἔστι μὲν Σικελῶν, πρὸς δὲ Τυρσηνίῃ τετραμμένη τῆς Σικελίης. τούτων ὦν ἐπικαλεομένων οἱ Σάμιοι μοῦνοι Ἰώνων ἐστάλησαν, σὺν δέ σφι Μιλησίων οἱ ἐκπεφευγότες

23 ἐν ᾧ τοιόνδε δή τι συνήνεικε γενέσθαι. Σάμιοι γὰρ κομιζόμενοι ἐς Σικελίην ἐγίνοντο ἐν Λοκροῖσι τοῖσι Ἐπιζεφυρίοισι, καὶ Ζαγκλαῖοι αὐτοί τε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν, τῷ οὔνομα ἦν Σκύθης, περι-

nőket és gyermekeket rabszolgaságba hurczolták, a didymai szentélyben pedig mind a templomot mind a jóshelyetkirabolták s fölperzselték. Az ezen szentélyben fölhalmozott kincsekről máshol emlékeztem meg történetemben.[12] Az elfogott miletosiakat Susába ve- 20
zették, s Dareios király nem bánt velök rosszul; az úgynevezett Vörös tenger mellett telepítette le őket, Ampe városában, a mely mellett a Tigris a tengerbe szakad. Miletost és a város körül elterülő síkságot maguk a perzsák tartották meg, a hegyes részeket pedig a pedasosi káriaiaknak adták ajándékúl.[13]

A sybarisiak azonban, kik városuktól megfosztva Laosban és 21
Skidrosban laktak, nem viszonozták a miletosiak jóságát, mikor ezek így szenvedtek a perzsáktól.[14] Midőn ugyanis a krotonbeliek elfoglalták Sybarist, Miletos egész lakossága lenyírta a haját és nagy gyászt öltött; mert ez a két város tudomásunk szerint a legbensőbb vendégbarátságban élt egymással. Viszont egész másképen volt a dolog Athénben; az athéniek sok egyébbel nyiltan megmutatták, mennyire fájlalják Miletos bukását, de különösen avval, hogy midőn Phrynichos drámát írt Miletos bukásáról és előadatta, a nézőközönség könnyekre fakadt, s a költőre ezer drachma bírságot róttak, hogy ily belső szerencsétlenségükre emlékeztette őket; azt is elrendelték, hogy ezentúl senkinek sem szabad e színművet előadni.[15]

Miletos tehát elvesztette lakósait. A samosiak azonban, a 22
kiknek volt némi vagyonuk, és hajókormányosaiknak a médekkel szemben való viselkedése nem tetszett, a tengeri csata után rögtön tanácskoztak és elhatároztak, hogy mielőtt a tyrannus, Aiakes hazájukban kikötne, elhajóznak és valamely gyarmaton telepednek le, de nem maradnak a médeknek és Aiakesnek rabszolgái. Mert ép ebben az időben küldöttek a zankleiek követeket Siciliából Ióniába, s hívták el az iónokat Kalé aktéra («Szép part»-ra), hogy ott egy ión várost alapítsanak. Ez az úgynevezett Kalé akté Siciliában van, még pedig Siciliának Tyrrhenia felé eső részén.[16] Ezen meghívásra az iónok közül csak a samosiak s velök együtt a menekülő miletosiak hajóztak oda. Ugyanekkor a következő dolog történt. A samosiak 23
Siciliába hajózva, az epizephyrosi lokrusokhoz értek, a kiknek városát maguk a zankléiek és királyuk, névszerint Skythes, körül-

κατέατο πόλιν τῶν Σικελῶν ἐξελεῖν βουλόμενοι. μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ Ῥηγίου τύραννος Ἀναξίλεως, τότε ἐὼν διάφορος τοῖσι Ζαγκλαίοισι, συμμίξας τοῖσι Σαμίοισι ἀναπείθει ὡς χρεὸν εἴη Καλὴν μὲν ἀκτήν, ἐπ' ἣν ἔπλεον, ἐᾶν χαίρειν, τὴν δὲ Ζάγκλην σχεῖν ἐοῦσαν ἔρημον ἀνδρῶν. πειθομένων δὲ τῶν Σαμίων καὶ σχόντων τὴν Ζάγκλην, ἐνθαῦτα οἱ Ζαγκλαῖοι, ὡς ἐπύθοντο ἐχομένην τὴν πόλιν ἑωυτῶν, ἐβοήθεον αὐτῇ καὶ ἐπεκαλέοντο Ἱπποκράτεα τὸν Γέλης τύραννον· ἦν γὰρ δή σφι οὗτος σύμμαχος. ἐπείτε δὲ αὐτοῖσι καὶ ὁ Ἱπποκράτης σὺν τῇ στρατιῇ ἦκε βοηθέων, Σκύθην μὲν τὸν μούναρχον τῶν Ζαγκλαίων ὡς ἀποβαλόντα τὴν πόλιν ὁ Ἱπποκράτης πεδήσας καὶ τὸν ἀδελφεὸν αὐτοῦ Πυθογένεα ἐς Ἴνυκα πόλιν ἀπέπεμψε, τοὺς δὲ λοιποὺς Ζαγκλαίους κοινολογησάμενος τοῖσι Σαμίοισι καὶ ὅρκους δοὺς καὶ δεξάμενος προέδωκε. μισθὸς δέ οἱ ἦν εἰρημένος ὅδε ὑπὸ τῶν Σαμίων, πάντων τῶν ἐπίπλων καὶ ἀνδραπόδων τὰ ἡμίσεα μεταλαβεῖν τῶν ἐν τῇ πόλι, τὰ δ' ἐπὶ τῶν ἀργῶν πάντα Ἱπποκράτεα λαγχάνειν. τοὺς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν Ζαγκλαίων αὐτὸς ἐν ἀνδραπόδων λόγῳ εἶχε δήσας, τοὺς δὲ κορυφαίους αὐτῶν τριηκοσίους ἔδωκε τοῖσι Σαμίοισι
24 κατασφάξαι· οὐ μέντοι οἵ γε Σάμιοι ἐποίησαν ταῦτα. Σκύθης δὲ ὁ τῶν Ζαγκλαίων μούναρχος ἐκ τῆς Ἴνυκος ἐκδιδρήσκει ἐς Ἱμέρην, ἐκ δὲ ταύτης παρῆν ἐς τὴν Ἀσίην καὶ ἀνέβη παρὰ βασιλέα Δαρεῖον. καί μιν ἐνόμισε Δαρεῖος πάντων ἀνδρῶν δικαιότατον εἶναι, ὅσοι ἐκ τῆς Ἑλλάδος παρ' ἑωυτὸν ἀνέβησαν· καὶ γὰρ παραιτησάμενος βασιλέα ἐς Σικελίην ἀπίκετο καὶ αὖτις ἐκ τῆς Σικελίης ὀπίσω παρὰ βασιλέα, ἐς ὃ γήραϊ μέγα ὄλβιος ἐὼν ἐτελεύτησε ἐν Πέρσῃσι. Σάμιοι δὲ ἀπαλλαχθέντες Μήδων ἀπονητὶ πόλιν καλλίστην Ζάγκλην περιεβεβλέατο.
25 Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίην τὴν ὑπὲρ Μιλήτου γενομένην Φοίνικες κελευσάντων Περσέων κατῆγον ἐς Σάμον Ἰάδικεα τὸν Συλοσῶντος, ὡς πολλοῦ τε ἄξιον γενόμενον σφίσι καὶ μεγάλα κατεργασάμενον· καὶ Σαμίοισι μούνοισι τῶν ἀποστάντων ἀπὸ Δαρείου διὰ τὴν ἔκλειψιν τῶν νεῶν τὴν ἐν τῇ ναυμαχίῃ οὔτε ἡ πόλις οὔτε τὰ ἱρὰ ἐνεπρήσθη. Μιλήτου δὲ ἁλούσης αὐτίκα Καρίην ἔσχον οἱ Πέρσαι, τὰς μὲν ἑθελοντὴν τῶν πολίων ὑποκυψάσας, τὰς δὲ ἀνάγκῃ προσηγάγοντο.
26 Ταῦτα μὲν δὴ οὕτω ἐγίνετο. Ἱστιαίῳ δὲ τῷ Μιλησίῳ ἐόντι περὶ Βυζάντιον καὶ συλλαμβάνοντι τὰς Ἰώνων ὁλκάδας ἐκπλεούσας ἐκ τοῦ Πόντου ἐξαγγέλλεται τὰ περὶ τὴν Μίλητον γενόμενα. τὰ μὲν δὴ περὶ Ἑλλήσποντον ἔχοντα

fogta és be akarta venni. Értesülvén e dologról Anaxilaos, Rhegion tyrannusa, ki a zankléiekkel rossz viszonyban volt, elment a samosiakhoz, és rábeszélte őket, hogy jobb volna, ha nem törődnének Kalé aktéval, a hová hajózni akarnak, hanem foglalják el Zanklét, melyben most nincsenek férfiak.[17] Midőn a samosiak e tanácsot követve Zanklét elfoglalták, a zankléiek megtudván, hogy városuk más kézre került, megmentésére siettek és segítségül hívták Gela tyrannusát, Hippokratest is, a ki szövetségesük vala.[18] Midőn azonban Hippokrates hadseregével segítségükre jött, Skythest, Zankle királyát, mint a város vesztének okozóját, valamint testvérét, Pythogenest is lánczra verve Inyx városába[19] vitette, a többi zankléieket pedig, miután a samosiakkal szerződést kötött és kölcsönös esküt váltottak, elárulta. Jutalmúl azt igérték a samosiak, hogy a városban levő házi szereknek és a rabszolgáknak fele, valamint a mezőn található jószágok mind Hippokratesnek jutnak osztályrészül. Ő tehát a zankléiek nagy részét rablánczra verte, háromszáz előkelőt a samosiaknak adott át megölés végett; a samosiak azonban megkegyelmeztek nekik. Skythes, Zankle 24
tyrannusa, Inyxből Himerába szökött, innen átkelvén Ázsiába, Dareios királyhoz ment, s Dareios a leglelkiismeretesebb emberül becsülte mindazok között, a kik Görögországból hozzá jöttek. Ő ugyanis a király engedelmével Siciliába hajózott, s innen ismét visszatért a királyhoz; nagy jólétben halt meg késő öregségében Perzsiában.[20] A samosiak pedig kikerülve a méd igát, fáradság nélkül jutottak a virágzó Zanklének birtokába.

A Miletosért vívott tengeri csata után a phoinikiaiak a per- 25
zsák parancsára Aiakest, Syloson fiát Samosba vitték, mert érdemes és nagy szolgálatokat tett nekik. A Dareiostól elpártolt népek közül egyedül a samosiaknak nem perzselték fel sem városukat sem szentélyeiket, mert a tengeri csatában a hajókat cserbenhagyták. Miletos bevétele után csakhamar Káriát is hatalmukba kerítették a perzsák; a városok egy része önként meghódolt, míg a többieket erőszakkal foglalták el.

Így folytak le ezek az események. Ezalatt a miletosi Histiaios- 26
nak, a ki Byzantion körül czirkált és a Pontosból jövő teherhajókat fogdosta el, megizenték, mikép járt Miletos. Ő erre a helles-

πρήγματα ἐπιτράπει Βισάλτῃ Ἀπολλοφάνεος παιδὶ Ἀβυδηνῷ, αὐτὸς δὲ ἔχων Λεσβίους ἐς Χίον ἔπλεε, καὶ Χίων φρουρῇ οὐ προσιεμένῃ μιν συνέβαλε ἐν Κοίλοισι καλεομένοισι τῆς Χίης χώρης. τούτων τε δὴ ἐφόνευσε συχνούς, καὶ τῶν λοιπῶν Χίων, οἷα δὴ κεκακωμένων ἐκ τῆς ναυμαχίης, ὁ Ἰστιαῖος ἔχων τοὺς Λεσβίους ἐπεκράτησε, ἐκ Πολίχνης τῆς Χίων
27 ὁρμεόμενος. φιλέει δέ κως προσημαίνειν, εὖτ' ἂν μέλλῃ μεγάλα κακὰ ἢ πόλι ἢ ἔθνεϊ ἔσεσθαι· καὶ γὰρ Χίοισι πρὸ τούτων σημήια μεγάλα ἐγένετο. τοῦτο μέν σφι πέμψασι ἐς Δελφοὺς χορὸν νεηνιέων ἑκατὸν δύο μοῦνοι τούτων ἀπενόστησαν, τοὺς δὲ ὀκτώ τε καὶ ἐνενήκοντα αὐτῶν λοιμὸς ὑπολαβὼν ἀπήνεικε· τοῦτο δὲ ἐν τῇ πόλι τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον, ὀλίγον πρὸ τῆς ναυμαχίης, παισὶ γράμματα διδασκομένοισι ἐνέπεσε ἡ στέγη, ὥστε ἀπ' ἑκατὸν καὶ εἴκοσι παίδων εἷς μοῦνος ἀπέφυγε. ταῦτα μέν σφι σημήια ὁ θεὸς προέδεξε, μετὰ δὲ ταῦτα ἡ ναυμαχίη ὑπολαβοῦσα ἐς γόνυ τὴν πόλιν ἔβαλε, ἐπὶ δὲ τῇ ναυμαχίῃ ἐπεγένετο Ἰστιαῖος Λεσβίους ἄγων· κεκακωμένων δὲ τῶν Χίων, καταστροφὴν εὐπετέως αὐτῶν ἐποιήσατο.

28 Ἐνθεῦτεν δὲ ὁ Ἰστιαῖος ἐστρατεύετο ἐπὶ Θάσον ἄγων Ἰώνων καὶ Αἰολέων συχνούς. περικατημένῳ δέ οἱ Θάσον ἦλθε ἀγγελίη ὡς οἱ Φοίνικες ἀναπλέουσι ἐκ τῆς Μιλήτου ἐπὶ τὴν ἄλλην Ἰωνίην. πυθόμενος δὲ ταῦτα Θάσον μὲν ἀπόρθητον λείπει, αὐτὸς δὲ ἐς τὴν Λέσβον ἠπείγετο ἄγων πᾶσαν τὴν στρατιήν. ἐκ Λέσβου δὲ λιμαινούσης οἱ τῆς στρατιῆς πέρην διαβαίνει, ἐκ τοῦ Ἀταρνέος ὡς ἀμήσων τὸν σῖτον τόν τε ἐνθεῦτεν καὶ τὸν ἐκ Καΐκου πεδίου τὸν τῶν Μυσῶν. ἐν δὲ τούτοισι τοῖσι χωρίοισι ἐτύγχανε ἐὼν Ἅρπαγος ἀνὴρ Πέρσης στρατηγὸς στρατιῆς οὐκ ὀλίγης· ὃς οἱ ἀποβάντι συμβαλὼν αὐτόν τε Ἰστιαῖον ζωγρίῃ ἔλαβε
29 καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ τὸν πλέω διέφθειρε. ἐζωγρήθη δὲ ὁ Ἰστιαῖος ὧδε. ὡς ἐμάχοντο οἱ Ἕλληνες τοῖσι Πέρσῃσι ἐν τῇ Μαλήνῃ τῆς Ἀταρνείτιδος χώρης, οἱ μὲν συνέστασαν χρόνον ἐπὶ πολλόν, ἡ δὲ ἵππος ὕστερον ὁρμηθεῖσα ἐπιπίπτει τοῖσι Ἕλλησι. τό τε δὴ ἔργον τῆς ἵππου τοῦτο ἐγένετο, καὶ τετραμμένων τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἰστιαῖος ἐλπίζων οὐκ ἀπολέεσθαι ὑπὸ βασιλέος διὰ τὴν παρεοῦσαν ἁμαρτάδα φιλοψυχίην τοιήνδε τινὰ ἀναιρέεται·

pontosi ügyeket az abydosi Byzaltesre, Apollophanes fiára bízta, maga pedig lesbosi embereivel Chiosba hajózott, ott egy chiosi őrséggel, mely nem akarta átbocsátani chiosi területen, az úgynevezett «Barlang»-nál összecsapott; sokakat megölt, s mivel a tengeri csatában is ekkor szenvedtek vereséget, lesbosi embereivel Histiaios a többi chiosiakat is legyőzte, a chiosi Polichne szolgálván táborhelyéül. S valóban, akár várost, akár 27
népet fenyeget valamely nagy csapás, jelek szokták azt megelőzni; mert a chiosiak is kaptak ezen események előtt nagy jeleket; először is: egy száz ifjúból álló kart küldöttek Delphoiba, s közülük csak kettő tért vissza, a többi kilenczvennyolczat a pestis ragadta el hirtelen; másodszor: ugyanazon időben a városban, kevéssel a tengeri csata előtt, az iskolás gyermekekre rászakadt a háztető, úgy hogy százhúsz gyermek közül csak egy maradt életben. Ezeket a jeleket adta nekik az isten; s csakhamar ezután történt a tengeri csata, mely a várost tönkre tette, a tengeri csata után tört rájuk lesbosi embereivel Histiaios, s mivel a chiosiak el valának gyöngülve, könnyű szerrel megverte őket.

Histiaios azután egy iónokból és æolokból toborzott nagy 28
sereget vezetett Thasos ellen; s ennek ostromlása közben vette hírét, hogy a phoinikiaiak hajóikkal Miletosból Iónia egyéb városai ellen vonulnak. E hír hallatára Thasos ostromát félbeszakítva odahagyja, és egész táborával Lesbosba siet. Minthogy azonban hadserege élelemhiány miatt szenvedett, Lesbosból a szárazföldre hajózott, hogy learassa a gabonát az atarneusi területen meg a kaikosi síkon, mely Mysiához tartozott. Véletlenül azonban ezen a területen volt egy Harpagos nevű perzsa származású hadvezér is nem kis sereggel; az átkelőre rácsapván, magát Histiaiost élve elfogta, meg hadseregének legnagyobb részét is lekonczolta. Histiaios a következő módon került a perzsák kezébe: a görögök 29
Malene mellett, atarneusi területen, a perzsákkal összecsaptak; a küzdelem sok ideig tartott, végre azonban a lovasság előtörve a görögökre csapott. A győzelem dicsősége tehát a lovasság érdeme volt; midőn pedig a görögök megfutamodtak, Histiaios abban a reményben, hogy a király nem fogja őt jelen vétkéért halállal sujtani, a következő módot ragadta meg élete megmentése végett: a

ὡς φεύγων τε κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀνδρὸς Πέρσεω καὶ ὡς καταιρεόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἔμελλε συγκεντηθήσεσθαι, Περσίδα γλῶσσαν μετεὶς καταμηνύει ἑωυτὸν ὡς εἴη Ἰστιαῖος ὁ Μιλή-
30 σιος. εἰ μέν νυν, ὡς ἐζωγρήθη, ἄχθη ἀγόμενος παρὰ βασιλέα Δαρεῖον, ὁ δὲ οὔτ' ἂν ἔπαθε κακὸν οὐδὲν δοκέειν ἐμοί, ἀπῆκέ τ' ἂν αὐτῷ τὴν αἰτίην· νῦν δέ μιν αὐτῶν τε τούτων εἵνεκα καὶ ἵνα μὴ διαφυγὼν αὖτις μέγας παρὰ βασιλέι γένηται, Ἀρταφρένης τε ὁ Σαρδίων ὕπαρχος καὶ ὁ λαβὼν Ἅρπαγος, ὡς ἀπίκετο ἀγόμενος ἐς Σάρδις, τὸ μὲν αὐτοῦ σῶμα αὐτοῦ ταύτῃ ἀνεσταύρωσαν, τὴν δὲ κεφαλὴν ταριχεύσαντες ἀνήνεικαν παρὰ βασιλέα Δαρεῖον ἐς Σοῦσα. Δαρεῖος δὲ πυθόμενος ταῦτα καὶ ἐπαιτιησάμενος τοὺς ταῦτα ποιήσαντας ὅτι μιν οὐ ζώοντα ἀνήγαγον ἐς ὄψιν τὴν ἑωυτοῦ, τὴν κεφαλὴν τὴν Ἰστιαίου λούσαντάς τε καὶ περιστείλαντας εὖ ἐνετείλατο θάψαι ὡς ἀνδρὸς μεγάλως ἑωυτῷ τε καὶ Πέρσῃσι εὐεργέτεω.

31 Τὰ μὲν περὶ Ἰστιαῖον οὕτω ἔσχε. ὁ δὲ ναυτικὸς στρατὸς ὁ Περσέων χειμερίσας περὶ Μίλητον, τῷ δευτέρῳ ἔτεϊ ὡς ἀνέπλωσε, αἱρέει εὐπετέως τὰς νήσους τὰς πρὸς τῇ ἠπείρῳ κειμένας, Χίον καὶ Λέσβον καὶ Τένεδον. ὅκως δὲ λάβοι τινὰ τῶν νήσων, ὡς ἑκάστην αἱρέοντες οἱ βάρβαροι ἐσαγήνευον τοὺς ἀνθρώπους. σαγηνεύουσι δὲ τόνδε τὸν τρόπον· ἀνὴρ ἀνδρὸς ἁψάμενος τῆς χειρὸς ἐκ θαλάσσης τῆς βορηίης ἐπὶ τὴν νοτίην διήκουσι, καὶ ἔπειτα διὰ πάσης τῆς νήσου διέρχονται ἐκθηρεύοντες τοὺς ἀνθρώπους. αἱρέον δὲ καὶ τὰς ἐν τῇ ἠπείρῳ πόλιας τὰς Ἰάδας κατὰ ταὐτά, πλὴν οὐκ ἐσαγήνευον τοὺς ἀν-
32 θρώπους· οὐ γὰρ οἷά τ' ἦν. ἐνθαῦτα Περσέων οἱ στρατηγοὶ οὐκ ἐφείσαντο τὰς ἀπειλὰς τὰς ἐπηπείλησαν τοῖσι Ἴωσι στρατοπεδευομένοισι ἐναντία σφίσι. ὡς γὰρ δὴ ἐπεκράτησαν τῶν πολίων, παῖδάς τε τοὺς εὐειδεστάτους ἐκλεγόμενοι ἐξέταμνον καὶ ἐποίευν ἀντὶ εἶναι ἐνόρχιας εὐνούχους, καὶ παρθένους τὰς καλλιστευούσας ἀνασπάστους παρὰ βασιλέα· ταῦτά τε δὴ ἐποίευν καὶ τὰς πόλιας ἐνεπίμπρασαν αὐτοῖσι τοῖσι ἱροῖσι· οὕτω τε τὸ τρίτον Ἴωνες κατεδουλώθησαν, πρῶτον μὲν ὑπὸ Λυδῶν, δὶς δὲ ἐπεξῆς τότε ὑπὸ Περσέων.

33 Ἀπὸ δὲ Ἰωνίης ἀπαλλασσόμενος ὁ ναυτικὸς στρατὸς τὰ ἐπ' ἀριστερὰ ἐσπλέοντι τοῦ Ἑλλησπόντου αἱρεε πάντα· τὰ γὰρ ἐπὶ δεξιὰ αὐτοῖσι τοῖσι Πέρσῃσι ὑποχείρια ἦν γεγονότα κατ' ἤπειρον. εἰσὶ δὲ αἱ ἐν τῇ Εὐρώπῃ αἵδε τοῦ Ἑλλησπόντου, Χερσόνησός τε, ἐν τῇ πόλιες συχναὶ ἔνεισι, καὶ Πέρινθος καὶ τὰ τείχεα τὰ ἐπὶ Θρηίκης καὶ Σηλυμβρίη τε καὶ Βυζάντιον. Βυζάντιοι μέν νυν καὶ οἱ πέρηθε

mint futása közben egy perzsa utolérte, s őt megragadva át akarta szúrni, perzsa nyelven rákiáltva megismertette magát, hogy ő a miletosi Histiaios. Ha már most mint foglyot egyenesen Dareios 30
király elé vezették volna, azt hiszem, semmi bántódása nem lett volna, sőt talán meg is bocsátották volna a vétkét. De ép ebből az okból, hogy megszabadúlva ne legyen ismét nagy ember a királynak szemében: mikor Sardisba hozták, Artaphrenes, a sardisi helytartó, és Harpagos, a ki elfogta volt, testét ott helyben karóba húzta, fejét pedig bebalzsamozva Susába küldötték Dareios királyhoz. Dareios meghallván a történteket, a tetteseket megrótta, hogy nem élve hozták szeme elé, majd meghagyta, hogy Histiaios fejét mossák meg, díszítsék föl illően és temessék el mint olyan emberét, ki mind neki, mind a perzsáknak nagy jótevője volt.

Így végezte be életét Histiaios. A perzsa hajóhad télen Miletos 31
körűl táborozott, s midőn a következő évben[21] kivonult, könnyű szerrel elfoglalta a szárazföld mellett fekvő szigeteket, Chiost, Lesbost és Tenedost. Valahányszor egy szigetet elfoglaltak, a barbárok mindannyiszor hálóba fogdosták az embereket, még pedig a következő módon: egymás kezét megfogva, az északi parttól a déli partig kiterjeszkedtek; azután a sziget hosszában végig vonultak embervadászatra. A szárazföldi ión városokat is így foglalták el, csakhogy itt nem fogták hálóba az embereket; mert itt az nem volt lehetséges. Ekkor a perzsa hadvezérek nem hazudtolták meg 32
a fenyegetéseket, melyekkel az ellenük vonuló iónokat illették; mert midőn a városokat hatalmukba kerítették, a legcsinosabb ifjakat kiherélve, eunuchokká tették, míg a legszebb leányokat a királyhoz hurczolták. Majd ezután a városokat is felperzselték a szentélyekkel együtt. Így lettek az iónok harmadszor rabszolgákká, először a lydiaiak, kétszer egymásután pedig a perzsák tették őket azokká.

A tengeri hajóhad Ióniát odahagyván, a Hellespontos bejára- 33
tától balra eső vidéket egészen elfoglalta; mert a jobb oldalra eső részt a szárazföldi hadsereg vetette perzsa hódoltság alá. A Hellespontos mellett Európában a következő helyek terülnek el: Chersonesos, melyen több város épült, Perinthos, a thrákiai erődítmények és Byzantion. Már most a byzantioniak és a szemközt fekvő

Καλχηδόνιοι οὐδ' ὑπέμειναν ἐπιπλέοντας τοὺς Φοίνικας, ἀλλ' οἴχοντο ἀπολιπόντες τὴν σφετέρην ἔσω ἐς τὸν Εὔξεινον πόντον, καὶ ἐνθαῦτα πόλιν Μεσαμβρίην οἴκησαν. οἱ δὲ Φοίνικες κατακαύσαντες ταύτας τὰς χώρας τὰς καταλεχθείσας τράπονται ἐπί τε Προκόννησον καὶ Ἄρτάκην, πυρὶ δὲ καὶ ταύτας νείμαντες ἔπλεον αὖτις ἐς τὴν Χερσόνησον ἐξαιρήσοντες τὰς ἐπιλοίπους τῶν πολίων, ὅσας πρότερον προσσχόντες οὐ κατέσυραν. ἐπὶ δὲ Κύζικον οὐδὲ ἔπλωσαν ἀρχήν· αὐτοὶ γὰρ Κυζικηνοὶ ἔτι πρότερον τοῦ Φοινίκων ἐσπλόου τούτου ἐγεγόνεσαν ὑπὸ βασιλέι, Οἰβάρεϊ τῷ Μεγα-
34 βάζου ὁμολογήσαντες τῷ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ. τῆς δὲ Χερσονήσου, πλὴν Καρδίης πόλιος, τὰς ἄλλας πάσας ἐχειρώσαντο οἱ Φοίνικες. ἐτυράννευε δὲ αὐτέων μέχρι τότε Μιλτιάδης ὁ Κίμωνος τοῦ Στησαγόρεω, κτησαμένου τὴν ἀρχὴν ταύτην πρότερον Μιλτιάδεω τοῦ Κυψέλου τρόπῳ τοιῷδε. εἶχον Δόλογκοι Θρήικες τὴν Χερσόνησον ταύτην. οὗτοι ὦν οἱ Δόλογκοι πιεσθέντες πολέμῳ ὑπὸ Ἀφιδναίων ἐς Δελφοὺς ἔπεμψαν τοὺς βασιλέας περὶ τοῦ πολέμου χρησομένους. ἡ δὲ Πυθίη σφι ἀνεῖλε οἰκιστὴν ἐπάγεσθαι ἐπὶ τὴν χώρην τοῦτον ὃς ἂν σφέας ἀπιόντας ἐκ τοῦ ἱροῦ πρῶτος ἐπὶ ξείνια καλέσῃ. ἰόντες δὲ οἱ Δόλογκοι τὴν ἱρὴν ὁδὸν διὰ Φωκέων τε καὶ Βοιωτῶν ἴσαν·
35 καὶ σφέας ὡς οὐδεὶς ἐκάλεε, ἐκτράπονται ἐπ' Ἀθηνέων. ἐν δὲ τῇσι Ἀθήνῃσι τηνικαῦτα εἶχε μὲν τὸ πᾶν κράτος Πεισίστρατος, ἀτὰρ ἐδυνάστευέ γε καὶ Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου ἐὼν οἰκίης τεθριπποτρόφου, τὰ μὲν ἀνέκαθεν ἀπ' Αἰακοῦ τε καὶ Αἰγίνης γεγονώς, τὰ δὲ νεώτερα Ἀθηναῖος, Φιλαίου τοῦ Αἴαντος παιδὸς γενομένου πρώτου τῆς οἰκίης ταύτης Ἀθηναίου. οὗτος ὁ Μιλτιάδης κατήμενος ἐν τοῖσι προθύροισι τοῖσι ἑωυτοῦ, ὁρέων τοὺς Δολόγκους παριόντας ἐσθῆτα ἔχοντας οὐκ ἐγχωρίην καὶ αἰχμὰς προσεβώσατο καί σφι προσελθοῦσι ἐπηγγείλατο καταγωγὴν καὶ ξείνια. οἱ δὲ δεξάμενοι καὶ ξεινισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐξέφαινον πᾶν τὸ μαντήιον, ἐκφήναντες δὲ ἐδέοντο αὐτοῦ τῷ θεῷ μιν πείθεσθαι. Μιλτιάδεα δὲ ἀκούσαντα παραυτίκα ἔπεισε ὁ λόγος οἷα ἀχθόμενόν τε τῇ Πεισιστράτου ἀρχῇ καὶ βουλόμενον ἐκποδὼν εἶναι. αὐτίκα δὲ ἐστάλη ἐς Δελφούς, ἐπειρησόμενος τὸ χρηστή-
36 ριον εἰ ποιοίη τά περ αὐτοῦ οἱ Δόλογκοι προσεδέοντο. κελευούσης δὲ καὶ τῆς Πυθίης, οὕτω δὴ Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου,

Kalchedon lakósai nem várták be a phoinikiaiak támadását, hanem lakóhelyüket otthagyván, az Euxeinos tenger felé hatoltak, és ott Mesambria városát alapították. A phoinikiaiak a fölsorolt helységeket felperzselvén, Prokonnesos és Artake felé fordultak; ezeket is a lángok martalékává tették, s ismét a Chersonesoshoz hajóztak, hogy a többi városokat is feldulják, melyeket első hóditásuk alkalmával nem pusztítottak el. Kyzikos ellen azonban egyáltalán nem hajóztak; a kyzikosiak ugyanis már a phoinikiaiak ezen betörése előtt megadták magukat a királynak, szerződést kötvén Oibaressel, Megabazos fiával, a ki Daskyleion kormányzója volt. A phoinikiaiak a 34
Chersonesoson, Kardia városa kivételével, a többi várost mind leigázták.[22] Ezen időig Miltiades uralkodott rajtuk, a Kimon fia és Stesagoras unokája, mert ezt az uralmat azelőtt Miltiades, a Kypselos fia, következő módon szerezte meg: ez a Chersonesos a thrák dolonkusok birtoka volt; ezek a dolonkusok tehát az apsinthiusok által háborúval sanyargatva, Delphoiba küldötték főembereiket, hogy jóslatot kérjenek a háborúra vonatkozólag.[23] A Pythia meghagyta, hogy azt vigyék hazájukba gyarmatos gyanánt, a ki a szentélyből hazatávoztukban először vendégeli meg őket barátságosan. A dolonkusok a szent úton haladva,[24] Phokison és Boiotián mentek keresztül, minthogy pedig senkisem hívta meg őket, Athén felé vették útjukat. Ekkor Athénben az összes hatalom 35
Peisistratos kezében vala, de Miltiades, Kypselos fia, is nagy becsületben állott, mert családja a négylovas versenyekben is részt vett, s habár eredetileg Aiakostól származott és Aigina szigetéről való, újabban athénivá lett; mert már Philaios, Aias fia athéni polgárrá lett ebből a családból.[25] Ez a Miltiades háza küszöbén ült, s meglátván az elhaladó dolonkusokat, kik idegen ruhát és lándzsákat viseltek, megszólította őket; s mikor hozzá közeledtek, szállást és vendégbarátságot ajánlott föl nekik. Ők elfogadták és lakoma után elmondták neki az egész jóslatot; majd pedig kérték, hogy engedelmeskedjék az istennek. Mihelyt ezt Miltiades meghallotta, rögtön engedett; úgy is haragudott Peisistratos kormányára, és el akart költözni. Rögtön Delphoiba ment, hogy a jóshelyet megkérdezze, vajjon megtegye-e azt, a mire a dolonkusok kérik. Minthogy pedig a Pythia is buzdította, Miltiades, Kypselos fia, ki 36

Ὀλύμπια ἀναραιρηκὼς πρότερον τούτων τεθρίππῳ, τότε παραλαβὼν Ἀθηναίων πάντα τὸν βουλόμενον μετέχειν τοῦ στόλου ἔπλεε ἅμα τοῖσι Δολόγκοισι καὶ ἔσχε τὴν χώρην· καί μιν οἱ ἐπαγαγόμενοι τύραννον κατεστήσαντο. ὁ δὲ πρῶτον μὲν ἀπετείχισε τὸν ἰσθμὸν τῆς Χερσονήσου ἐκ Καρδίης πόλιος ἐς Πακτύην, ἵνα μὴ ἔχοιεν σφέας οἱ Ἀφίνθιοι δηλέεσθαι ἐσβάλλοντες ἐς τὴν χώρην. εἰσὶ δὲ οὗτοι στάδιοι ἓξ τε καὶ τριήκοντα τοῦ ἰσθμοῦ· ἀπὸ δὴ τοῦ ἰσθμοῦ τούτου ἡ Χερσόνησος ἔσω πᾶσα ἐστὶ σταδίων εἴκοσι καὶ τετρακοσίων τὸ
37 μῆκος. ἀποτειχίσας ὦν τὸν αὐχένα τῆς Χερσονήσου ὁ Μιλτιάδης καὶ τοὺς Ἀφινθίους τρόπῳ τοιούτῳ ὠσάμενος, τῶν λοιπῶν πρώτοισι ἐπολέμησε Λαμψακηνοῖσι· καί μιν οἱ Λαμψακηνοὶ λοχήσαντες αἱρέουσι ζωγρίῃ. ἦν δὲ ὁ Μιλτιάδης Κροίσῳ τῷ Λυδῷ ἐν γνώμῃ γεγονώς· πυθόμενος ὦν ὁ Κροῖσος ταῦτα, πέμπων προηγόρευε τοῖσι Λαμψακηνοῖσι μετιέναι Μιλτιάδεα· εἰ δὲ μή, σφέας πίτυος τρόπον ἀπείλεε ἐκτρίψειν. πλανωμένων δὲ τῶν Λαμψακηνῶν ἐν τοῖσι λόγοισι τὸ θέλει τὸ ἔπος εἶναι τό σφι ἀπείλησε ὁ Κροῖσος, πίτυος τρόπον ἐκτρίψειν, μόγις κοτὲ μαθὼν τῶν τις πρεσβυτέρων εἶπε τὸ ἐόν, ὅτι πίτυς μούνη πάντων δενδρέων ἐκκοπεῖσα βλαστὸν οὐδένα μετίει ἀλλὰ πανώλεθρος ἐξαπόλλυται. δείσαντες ὦν οἱ Λαμψακηνοὶ Κροῖσον, λύσαντες με-
38 τῆκαν Μιλτιάδεα. οὗτος μὲν δὴ διὰ Κροῖσον ἐκφεύγει, μετὰ δὲ τελευτᾷ ἄπαις, τὴν ἀρχήν τε καὶ τὰ χρήματα παραδοὺς Στησαγόρῃ τῷ Κίμωνος ἀδελφεοῦ παιδὶ ὁμομητρίου. καί οἱ τελευτήσαντι Χερσονησῖται θύουσι ὡς νόμος οἰκιστῇ, καὶ ἀγῶνα ἱππικόν τε καὶ γυμνικὸν ἐπιστᾶσι, ἐν τῷ Λαμψακηνῶν οὐδενὶ ἐγγίνεται ἀγωνίζεσθαι. πολέμου δὲ ἐόντος πρὸς Λαμψακηνοὺς καὶ Στησαγόρεα κατέλαβε ἀποθανεῖν ἄπαιδα, πληγέντα τὴν κεφαλὴν πελέκεϊ ἐν τῷ πρυτανηίῳ πρὸς ἀνδρὸς αὐτομό-
39 λου μὲν τῷ λόγῳ πολεμίου δὲ καὶ ὑποθερμοτέρου τῷ ἔργῳ. τελευτήσαντος δὲ καὶ Στησαγόρεω τρόπῳ τοιῷδε, ἐνθαῦτα Μιλτιάδεα τὸν Κίμωνος, Στησαγόρεω δὲ τοῦ τελευτήσαντος ἀδελφεόν, καταλαμψόμενον τὰ πρήγματα ἐπὶ Χερσονήσου ἀποστέλλουσι τριήρεϊ οἱ Πεισιστρατίδαι, οἵ μιν καὶ ἐν Ἀθήνῃσι ἐποίευν εὖ ὡς οὐ συνειδότες δῆθεν τοῦ πατρὸς [Κίμωνος] αὐτοῦ τὸν θάνατον, τὸν ἐγὼ ἐν ἄλλῳ λόγῳ σημανέω ὡς ἐγένετο. Μιλτιάδης δὲ ἀπικόμενος ἐς τὴν Χερσόνησον εἶχε κατ' οἴκους, τὸν ἀδελφεὸν Στησαγόρεα

nár ezelőtt díjat nyert Olympiában négyes fogatával, magával
rivén az athéniek közül mindazokat, kik e vállalatban résztvenni
hajtottak, elhajózott a dolonkusokkal, a tartományt birtokába
ette, s a kik meghívták, tyrannusukká tették. Ő először a Chersо-
esos földszorosán falat húzott végig, Kardia városától Paktyáig,
ogy a betörő apsinthiusok ne pusztíthassák el az országot. A föld-
zoros szélessége harminczhat stádium; a földszorostól kezdve az
gész Chersonesos hosszúsága négyszázhúsz stádium.[26] Midőn tehát 37
Miltiades falat húzott végig a Chersonesos nyakán, és így az apsin-
hiusokat visszaszorította, a többi népek közül először a lampsako-
iakkal viselt háborút. A lampsakosiak lesbe álltak és elfogták; de
Miltiades nagy becsületben állott a lydiai Kroisos előtt; s midőn
hírt Kroisos meghallotta, követe által meghagyta a lampsako-
iaknak, hogy bocsássák szabadon Miltiadest, mert különben azzal
enyegette őket, hogy fenyőfa módjára fogja őket kiirtani. A lampsa-
osiak nem értették meg jól, hogy mit jelent az izenetben az a
zó, melylyel őket Kroisos megfenyegette, «hogy fenyőfa módjára
ogja őket kiirtani;» végre az öregek egyike kitalálta s megmondta a
alót, hogy az összes fák közül egyedül a fenyőfa nem hajt többé ágat,
a egyszer kivágták, hanem teljesen elpusztul.[27] Mivel pedig a lampsa-
osiak féltek Kroisostól, szabadon bocsátották Miltiadest. Ő tehát 38
Kroisos segélyével megmenekült; később gyermektelenül elhalván,
iralmát és vagyonát féltestvérének, Kimonnak fiára, Stesagorasra
agyta.[28] A halottnak a chersonesosiak úgy áldoznak azóta, mint egy
lapítónak; lovas és gyalog versenyeket rendeznek tiszteletére,
nelyeken egy lampsakosi embernek sem szabad résztvenni.
A lampsakosi háború folyama alatt Stesagoras is gyermektelenül
alt el, mert a tanácsházban állítólag egy szökevény, de tényleg
egelkeseredettebb ellenfele fejszével levágta a fejét. Midőn Stesa- 39
oras is ilyetén módon halt meg, a Peisistratidák egy háromsoros
ajón elküldötték Kimonnak fiát, Miltiadest, az elhalt Stesagoros-
ak testvérét, hogy vegye át Chersonesosnak kormányát. Már Athén-
en is nagyon kitüntették, mintha semmit sem tudnának atyjá-
ak, Kimonnak halálára vonatkozólag, a miről különben más alka-
ommal fogok szólni. Miltiades Chersonesosba érkezvén, vissza-
onúltan élt palotájában, nyilván testvérének, Stesagorasnak

δηλαδὴ ἐπιτιμέων. οἱ δὲ Χερσονησῖται πυνθανόμενοι ταῦτα συνελέχθησαν ἀπὸ πασέων τῶν πολίων οἱ δυναστεύοντες πάντοθεν, κοινῷ δὲ στόλῳ ἀπικόμενοι ὡς συλλυπηθησόμενοι ἐδέθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Μιλτιάδης τε δὴ ἴσχει τὴν Χερσόνησον, πεντακοσίους βόσκων ἐπικούρους, καὶ γαμέει Ὀλόρου τοῦ Θρηικῶν βασιλέος τὴν θυγατέρα Ἡγησιπύλην.

40 Οὗτος δὲ ὁ Κίμωνος Μιλτιάδης νεωστὶ μὲν ἐληλύθεε ἐς τὴν Χερσόνησον, κατελάμβανε δέ μιν ἐλθέντα ἄλλα τῶν καταλαβόντων πρηγμάτων χαλεπώτερα. τρίτῳ μὲν γὰρ ἔτεϊ πρὸ τούτων Σκύθας ἐκφεύγει· Σκύθαι γὰρ οἱ νομάδες ἐρεθισθέντες ὑπὸ βασιλέος Δαρείου συνεστράφησαν καὶ ἦλασαν μέχρι τῆς Χερσονήσου ταύτης. τούτους ἐπιόντας οὐκ ὑπομείνας ὁ Μιλτιάδης ἔφευγε Χερσόνησον, ἐς ὃ οἵ τε Σκύθαι ἀπαλλάχθησαν καὶ ἐκεῖνον Δόλογκοι κατήγαγον ὀπίσω. ταῦτα μὲν δὴ τρίτῳ ἔτεϊ πρότερον ἐγεγόνεε τῶν τότε μιν κατεχόντων.

41 τότε δὲ πυνθανόμενος εἶναι τοὺς Φοίνικας ἐν Τενέδῳ, πληρώσας τριήρεας πέντε χρημάτων τῶν παρεόντων ἀπέπλεε ἐς τὰς Ἀθήνας. καὶ ὥσπερ ὡρμήθη ἐκ Καρδίης πόλιος, ἔπλεε διὰ τοῦ Μέλανος κόλπου· παραμείβετό τε τὴν Χερσόνησον καὶ οἱ Φοίνικές οἱ περιπίπτουσι τῇσι νηυσί. αὐτὸς μὲν δὴ Μιλτιάδης σὺν τῇσι τέσσερσι τῶν νεῶν καταφεύγει ἐς Ἶμβρον, τὴν δέ οἱ πέμπτην τῶν νεῶν κατεῖλον διώκοντες οἱ Φοίνικες. τῆς δὲ νεὸς ταύτης ἔτυχε τῶν Μιλτιάδεω παίδων ὁ πρεσβύτατος ἄρχων Μητίοχος, οὐκ ἐκ τῆς Ὀλόρου τοῦ Θρήικος ἐὼν θυγατρὸς ἀλλ' ἐξ ἄλλης· καὶ τοῦτον ἅμα τῇ νηὶ εἷλον οἱ Φοίνικες, καί μιν πυθόμενοι ὡς εἴη Μιλτιάδεω παῖς ἀνήγαγον παρὰ βασιλέα, δοκέοντες χάριτα μεγάλην καταθήσεσθαι, ὅτι δὴ Μιλτιάδης γνώμην ἀπεδέξατο ἐν τοῖσι Ἴωσι πείθεσθαι κελεύων τοῖσι Σκύθῃσι, ὅτε οἱ Σκύθαι προσεδέοντο λύσαντας τὴν σχεδίην ἀποπλέειν ἐς τὴν ἑωυτῶν. Δαρεῖος δέ, ὡς οἱ Φοίνικες Μητίοχον τὸν Μιλτιάδεω ἀνήγαγον, ἐποίησε κακὸν μὲν οὐδὲν Μητίοχον, ἀγαθὰ δὲ συχνά· καὶ γὰρ οἶκον καὶ κτῆσιν ἔδωκε καὶ Περσίδα γυναῖκα, ἐκ τῆς οἱ τέκνα ἐγένετο τὰ ἐς Πέρσας κεκοσμέαται. Μιλτιάδης δὲ ἐξ Ἴμβρου ἀπικνέεται ἐς τὰς Ἀθήνας.

42 Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐκ τῶν Περσέων οὐδὲν ἐπὶ πλέον ἐγένετο τούτων ἐς νεῖκος φέρον Ἴωσι, ἀλλὰ τάδε μὲν χρήσιμα κάρτα τοῖσι Ἴωσι ἐγένετο τούτου τοῦ ἔτεος. Ἀρταφρένης ὁ Σαρδίων ὕπαρχος μεταπεμψάμενος ἀγγέλους

tartozó gyásza miatt; e hírre a chersonesosi városokból mindenünnen összegyűltek a tekintélyes polgárok, s midőn egy közös küldöttségben részvétük kifejezése végett meglátogatták, Miltiades bilincsre verte őket, Chersonesost hatalmába kerítette, ötszáz zsoldoskatonát tartott, s nőül vette a thrák királynak, Olorosnak a leányát, Hegesipylét.[29]

Ez a Miltiades, Kimonnak fia, csak nemrég tért vissza Cher- 40
sonesosba, midőn olyan csapás érte, mely az előbbinél még nagyobb vala; mert három évvel előbb a skythák elől kellett menekülnie. A nomád skythák ugyanis Dareios királytól háborgatva egyesítették hadaikat és ezen Chersonesosig hatoltak. Miltiades nem várta meg betörésüket és Chersonesosból elmenekült, míg végre a skythák visszavonúltak, s őt a dolonkusok visszahozták. Ez pedig három évvel előbb történt a jelen eseményeknél.[30] Meg- 41
hallván azonban, hogy a phoinikiaiak Tenedos mellett állnak, öt háromsoros hajóját minden vagyonával megrakta és Athén felé hajózott. Kardia városából indúlt ki és a Melas (fekete) öblön hajózott végig; midőn a Chersonesos mentében hatolt előre, hajóira törtek a phoinikiaiak. Miltiades maga négy hajóval Imbrosba menekült, de az ötödik hajót a phoinikiaiak üldözés közben elfogták. Ennek a hajónak véletlenül Miltiades legöregebb fia, Metiochos volt a főnöke, azonban nem a thrák Oloros leányának a gyermeke, hanem egy más asszonyé. A hajóval együtt őt is elfogták a phoinikiaiak, s megtudván, hogy Miltiadesnek a fia, a király elé vezették. Azt hitték ugyanis, hogy nagy kegyébe veszi majd őket a király; mert Miltiades adta azt a tanácsot az iónoknak, hogy hallgassanak a skythákra, a kik arra kérték őket, hogy bontsák le a hidat és térjenek vissza hazájukba. Dareios azonban, midőn a phoinikiaiak Miltiades fiát, Metiochost, eléje vezették, semmi roszszal sem illette, sőt jótéteményekkel halmozta el: házat és birtokot ajándékozott neki, szintúgy egy perzsa asszonyt, kinek gyermekeit a perzsák közé írták. Miltiades pedig Imbrosból szerencsésen Athénbe érkezett.

Ebben az évben a perzsák többé nem bántották ellenséges 42
indulattal az iónokat, sőt inkább ez az év nagy hasznukra vált nekik. Artaphrenes, Sardisnak kormányzója, valamennyi község-

ἐκ τῶν πολίων συνθήκας σφίσι αὐτοῖσι τοὺς Ἴωνας ἠνάγκασε ποιέεσθαι, ἵνα δοσίδικοι εἶεν καὶ μὴ ἀλλήλους φέροιέν τε καὶ ἄγοιεν. ταῦτά τε ἠνάγκασε ποιέειν, καὶ τὰς χώρας μετρήσας σφέων κατὰ παρασάγγας, τοὺς καλέουσι οἱ Πέρσαι τὰ τριήκοντα στάδια, κατὰ δὴ τούτους μετρήσας φόρους ἔταξε ἑκάστοισι, οἳ κατὰ χώρην διατελέουσι ἔχοντες ἐκ τούτου τοῦ χρόνου αἰεὶ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ὡς ἐτάχθησαν ἐξ Ἀρταφρένεος· ἐτάχθη-
43 σαν δὲ σχεδὸν κατὰ ταὐτὰ τὰ καὶ πρότερον εἶχον. καί σφι ταῦτα μὲν εἰρηναῖα ἦν· ἅμα δὲ τῷ ἔαρι, τῶν ἄλλων καταλελυμένων στρατηγῶν ἐκ βασιλέος, Μαρδόνιος ὁ Γοβρύεω κατέβαινε ἐπὶ θάλασσαν, στρατὸν πολλὸν μὲν κάρτα πεζὸν ἅμα ἀγόμενος πολλὸν δὲ ναυτικόν, ἡλικίην τε νέος ἐὼν καὶ νεωστὶ γεγαμηκὼς βασιλέος Δαρείου θυγατέρα Ἀρτοζώστρην· ἄγων δὲ τὸν στρατὸν τοῦτον ὁ Μαρδόνιος ἐπείτε ἐγένετο ἐν τῇ Κιλικίῃ, αὐτὸς μὲν ἐπιβὰς ἐπὶ νεὸς ἐκομίζετο ἅμα τῇσι ἄλλῃσι νηυσί, στρατιὴν δὲ τὴν πεζὴν ἄλλοι ἡγεμόνες ἦγον ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον. ὡς δὲ παραπλέων τὴν Ἀσίην ἀπίκετο ὁ Μαρδόνιος ἐς τὴν Ἰωνίην, ἐνθαῦτα μέγιστον θῶυμα ἐρέω τοῖσι μὴ ἀποδεκομένοισι Ἑλλήνων Περσέων τοῖσι ἑπτὰ Ὀτάνεα γνώμην ἀποδέξασθαι ὡς χρεὸν εἴη δημοκρατέεσθαι Πέρσας· τοὺς γὰρ τυράννους τῶν Ἰώνων καταπαύσας πάντας ὁ Μαρδόνιος δημοκρατίας κατίστα ἐς τὰς πόλιας. ταῦτα δὲ ποιήσας ἠπείγετο ἐς τὸν Ἑλλήσποντον. ὡς δὲ συνελέχθη μὲν χρῆμα πολλὸν νεῶν, συνελέχθη δὲ καὶ πεζὸς στρατὸς πολλός, διαβάντες τῇσι νηυσὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπορεύοντο διὰ τῆς Εὐρώπης, ἐπορεύοντο δὲ
44 ἐπί τε Ἐρέτριαν καὶ Ἀθήνας. αὗται μὲν ὦν σφι πρόσχημα ἦσαν τοῦ στόλου· ἀτὰρ ἐν νόῳ ἔχοντες ὅσας ἂν πλείστας δύνωνται καταστρέφεσθαι τῶν Ἑλληνίδων πολίων, τοῦτο μὲν δὴ τῇσι νηυσὶ Θασίους οὐδὲ χεῖρας ἀνταειραμένους κατεστρέψαντο, τοῦτο δὲ τῷ πεζῷ Μακεδόνας πρὸς τοῖσι ὑπάρχουσι δούλους προσεκτήσαντο· τὰ γὰρ ἐντὸς Μακεδόνων ἔθνεα πάντα σφι ἦν ἤδη ὑποχείρια γεγονότα. ἐκ μὲν δὴ Θάσου διαβαλόντες πέρην ὑπὸ τὴν ἤπειρον ἐκομίζοντο μέχρι Ἀκάνθου, ἐκ δὲ Ἀκάνθου ὁρμεόμενοι τὸν Ἄθων περιέβαλλον. ἐπιπεσὼν δέ σφι περιπλέουσι βορέης ἄνεμος μέγας τε καὶ ἄπορος κάρτα τρηχέως περιέσπε, πλῆθεϊ πολλὰς τῶν νεῶν ἐκβάλλων πρὸς τὸν Ἄθων. λέγεται γὰρ τριηκοσίας μὲν τῶν νεῶν τὰς διαφθαρείσας εἶναι, ὑπὲρ δὲ

ből követeket hivatott magához, és arra kényszerítette az iónokat, hogy egyezségeket kössenek egymással, mely szerint igazságosak lesznek és nem fogják egymást rabolni, károsítani. Erre szorította őket, s azután a földterületet parasangák szerint fölmérette, — mert így neveznek a perzsák egy harmincz stadiumnyi területet; minden egyes államra adót rótt, melyet azok azóta állandóan fizetnek úgy, a mint azt Artaphrenes megállapította, egészen a mai napig.[31] Az adó körülbelül annyira volt kiróva, a mennyit azelőtt is fizettek. S ezek a dolgok nagyban hozzájárultak a békéhez. 43
A következő tavaszkor a király a többi hadvezéreket visszahívta, Mardonios pedig, a Gobryas fia, ki még fiatal volt és csak nem rég vette nőül Dareios király leányát, Artozostrát, tengerre szállt s vele együtt egy igen nagy szárazföldi sereg és hatalmas hajóhad. Mardonios e hadsereggel Kilikiába érkezvén, maga hajóra kelt és tovahajózott a többi hajókkal, míg a gyaloghadat más vezérek vezették a Hellespontos felé. A mint pedig Ázsia partjai mentében Ióniába ért, ott azoknak a görög embereknek legnagyobb bámulatára, a kik nem hiszik el nekem, hogy a hét perzsa főúrnak Otanes azt a tanácsot adta, hogy vigyék be Perzsiába a népuralmat, elmondom: Mardonios az összes ión tyrannusokat megfosztotta a tróntól és a városokban népuralmat szervezett.[32] Ezen intézkedése után a Hellespontoshoz sietett, s midőn itt nagy számú hajóssereg, valamint nagy gyaloghad gyűlt össze, a perzsák hajóikkal a Hellespontoson átkelvén, Európában vonultak előre, még pedig Eretria és Athén ellen. Legalább ezek a 44
városok szolgáltak ürügyül a hadmenethez; tényleg azonban az volt czéljuk, hogy minél több görög várost igájuk alá hajtsanak. S valóban egyrészről a hajóhad elfoglalta Thasost, mely kezet sem mozdított ellenük, másrészről pedig a gyaloghad a makedonok leverésével gyarapította az alattvalók számát; mert Makedoniától keletre már az összes népek a király fönhatósága alatt állottak. Thasostól a hajóhad a szárazföldre kelvén át, Akanthosig[33] a part mellett haladtak, s innen az Athost akarták megkerülni. De útközben hatalmas és romboló északi szél támadt rájuk, mely nagy kárt okozott, s a hajóknak jó részét az Athos szirtjeihez csapta. A hagyomány szerint háromszáz hajó ment tönkre, és több, mint

δύο μυριάδας ἀνθρώπων. ὥστε γὰρ θηριωδεστάτης ἐούσης τῆς θαλάσσης ταύτης τῆς περὶ τὸν Ἄθων, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων διεφθείροντο ἁρπαζόμενοι, οἱ δὲ πρὸς τὰς πέτρας ἀρασσόμενοι· οἱ δὲ αὐτῶν νέειν οὐκ ἐπιστέατο καὶ κατὰ τοῦτο διεφθείροντο,
45 οἱ δὲ ῥίγεϊ. ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς οὕτω ἔπρηξε, Μαρδονίῳ δὲ καὶ τῷ πεζῷ στρατοπεδευομένῳ ἐν Μακεδονίῃ νυκτὸς Βρύγοι Θρήικες ἐπεχείρησαν· καί σφεων πολλοὺς φονεύουσι οἱ Βρύγοι, Μαρδόνιον δὲ αὐτὸν τρωματίζουσι. οὐ μέντοι οὐδὲ αὐτοὶ δουλοσύνην διέφυγον πρὸς Περσέων· οὐ γὰρ δὴ πρότερον ἀπανέστη ἐκ τῶν χωρέων τουτέων Μαρδόνιος πρὶν ἢ σφεας ὑποχειρίους ἐποιήσατο. τούτους μέντοι καταστρεψάμενος ἀπῆγε τὴν στρατιὴν ὀπίσω, ἅτε τῷ πεζῷ τε προσπταίσας πρὸς τοὺς Βρύγους καὶ τῷ ναυτικῷ μεγάλως περὶ Ἄθων. οὗτος μέν νυν ὁ στόλος αἰσχρῶς ἀγωνισάμενος ἀπαλλάχθη ἐς τὴν Ἀσίην.

46 Δευτέρῳ δὲ ἔτεϊ τούτων ὁ Δαρεῖος πρῶτα μὲν Θασίους, διαβληθέντας ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων ὡς ἀπόστασιν μηχανῶνται, πέμψας ἄγγελον ἐκέλευε σφεας τὸ τεῖχος περιαιρέειν καὶ τὰς νέας ἐς Ἄβδηρα κομίζειν. οἱ γὰρ δὴ Θάσιοι, οἷα ὑπὸ Ἰστιαίου τε τοῦ Μιλησίου πολιορκηθέντες καὶ προσόδων ἐουσέων μεγαλέων, ἐχρέωντο τοῖσι χρήμασι νέας τε ναυπηγεύμενοι μακρὰς καὶ τεῖχος ἰσχυρότερον περιβαλλόμενοι. ἡ δὲ πρόσοδός σφι ἐγίνετο ἔκ τε τῆς ἠπείρου καὶ ἀπὸ τῶν μετάλλων. ἐκ μέν γε τῶν ἐκ Σκαπτησύλης τῶν χρυσέων μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδώκοντα τάλαντα προσήιε, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ Θάσῳ ἐλάσσω μὲν τούτων, συχνὰ δὲ οὕτω ὥστε τὸ ἐπίπαν Θασίοισι ἐοῦσι καρπῶν ἀτελέσι προσήιε ἀπό τε τῆς ἠπείρου καὶ τῶν μετάλλων ἔτεος ἑκάστου διηκόσια τάλαντα, ὅτε δὲ τὸ πλεῖστον προσῆλθε, τριη-
47 κόσια. εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα, καὶ μακρῷ ἦν αὐτῶν θωυμασιώτατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον οἱ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην, ἥτις νῦν ἀπὸ τοῦ Θάσου τούτου τοῦ Φοίνικος τὸ οὔνομα ἔσχε. τὰ δὲ μέταλλα τὰ Φοινικικὰ ταῦτα ἐστὶ τῆς Θάσου μεταξὺ Αἰνύρων τε χώρου καλεομένου καὶ Κοινύρων, ἀντίον δὲ Σαμοθρηίκης, ὄρος μέγα ἀνεστραμμένον ἐν τῇ ζητήσι. τοῦτο μέν νυν ἐστὶ τοιοῦτον. οἱ δὲ Θάσιοι τῷ βασιλέι κελεύσαντι καὶ τὸ τεῖχος τὸ σφέτερον κατεῖλον καὶ τὰς νέας τὰς πάσας ἐκόμισαν ἐς Ἄβδηρα.

48 Μετὰ δὲ τοῦτο ἀπεπειρᾶτο ὁ Δαρεῖος τῶν Ἑλλήνων ὅ τι ἐν νόῳ ἔχοιεν, κότερα πολεμέειν ἑωυτῷ ἢ παραδιδόναι

húszezer ember; mert az Athos hegy körül a tengerben igen sok
szörnyeteg lakozik, s egy részük ezen szörnyetegeknek lett martaléka,
más részük a sziklákhoz csapódott; azonkívül voltak sokan, kik
nem tudtak úszni és már e miatt is elvesztek, mások pedig a
hideg miatt. Mialatt a hajóhadban ilyen kár esett, azalatt Make- 45
doniában Mardoniost és szárazföldi táborát a thrákiai brugusok[34]
egy éjjel megtámadták, sokakat leöltek, s maga Mardonios is
sebet kapott. Mindazonáltal ezek sem kerülték ki a perzsa jár-
mot, mert Mardonios nem hagyta el e vidéket előbb, míg le nem
igázta őket. Ezeknek leverése után azonban visszavezette seregét,
mert szárazföldi hada a brugusokkal szemben, hajóhada pedig az
Athos hegy körül nagy kárt szenvedett. Így tehát ez a sereg
csunya vereséggel tért vissza Ázsiába.

Az erre következő évben, midőn a thasosiak szomszédaiktól 46
biztatva lázadásra gondoltak, Dareios követet küldött hozzájuk és
megparancsolta, hogy rombolják le a falakat, hajóhadukat pedig
szállítsák Abderába. Mert a thasosiaknak abban az időben, mikor
a miletosi Histiaios ostromolta őket, nagy jövedelmük volt, s
pénzüket arra használták föl, hogy nagy hajókat építettek és
erősebb falakkal vették körül magukat. Jövedelmüket a száraz-
földből és a bányákból húzták; aranybányáik Skaptesylében éven-
ként átlag nyolczvan talentumot jövedelmeztek, a thasosi bányák
kevesebbet ugyan, de még elég sokat, úgy hogy a thasosiaknak
azonkívül, hogy a földadó alól föl valának mentve, a száraz-
földről és a bányákból évenként kétszáz, igen jó évben háromszáz
talentom jövedelmük volt.[35] Én magam is láttam ezeket a bányá- 47
kat, s közöttük vala a legcsodálatraméltóbb, melyet a Thasossal
ezen szigetet begyarmatosító phoinikiaiak fedeztek föl, s a sziget
ettől a phoinikiai Thasostól kapta mai nevét. Ez a phoinikiai
bánya Thasosban az Ainyra és Koinyra nevű területek között
fekszik, Samothrake átellenében, egy az ásatások következtében
kivájt nagy hegy.[36] Ez vala gazdagságuknak forrása. A thasosiak
mindazonáltal a király parancsára falaikat is lerombolták, valamint
összes hajóikat Abderába vitték.

Dareios ezután próbára tette a görögöket, hogy mi forog 48
eszükben; vajjon harczolni akarnak-e ellene, vagy neki meg-

σφέας αὐτούς. διέπεμπε ὧν κήρυκας ἄλλους ἄλλῃ τάξας ἀνὰ
τὴν Ἑλλάδα, κελεύων αἰτέειν βασιλέι γῆν τε καὶ ὕδωρ. τού-
τους μὲν δὴ ἐς τὴν Ἑλλάδα ἔπεμπε, ἄλλους δὲ κήρυκας διέ-
πεμπε ἐς τὰς ἑωυτοῦ δασμοφόρους πόλιας τὰς παραθαλασσίους,
49 κελεύων νέας τε μακρὰς καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα ποιέεσθαι. οὗτοί
τε δὴ παρεσκευάζοντο ταῦτα, καὶ τοῖσι ἥκουσι ἐς τὴν Ἑλλάδα
κήρυξι πολλοὶ μὲν ἠπειρωτέων ἔδοσαν τὰ προΐσχετο αἰτέων ὁ
Πέρσης, πάντες δὲ νησιῶται ἐς τοὺς ἀπικοίατο αἰτήσοντες. οἵ
τε δὴ ἄλλοι νησιῶται διδοῦσι γῆν τε καὶ ὕδωρ Δαρείῳ καὶ δὴ
καὶ Αἰγινῆται. ποιήσασι δέ σφι ταῦτα ἰθέως Ἀθηναῖοι ἐπε-
κέατο, δοκέοντές τε ἐπὶ σφίσι ἔχοντας τοὺς Αἰγινήτας δεδωκέ-
ναι ὡς ἅμα τῷ Πέρσῃ ἐπὶ σφέας στρατεύωνται, καὶ ἅσμενοι
προφάσιος ἐπελάβοντο, φοιτεόντές τε ἐς τὴν Σπάρτην κατηγό-
ρεον τῶν Αἰγινητέων τὰ πεποιήκοιεν προδόντες τὴν Ἑλλάδα.
50 πρὸς ταύτην δὲ τὴν κατηγορίην Κλεομένης ὁ Ἀναξανδρίδεω
βασιλεὺς ἐὼν Σπαρτιητέων διέβη ἐς Αἴγιναν, βουλόμενος συλ-
λαβεῖν Αἰγινητέων τοὺς αἰτιωτάτους. ὡς δὲ ἐπειρᾶτο συλλαμ-
βάνων, ἄλλοι τε δὴ ἐγίνοντο αὐτῷ ἀντίξοοι τῶν Αἰγινητέων, ἐν
δὲ δὴ καὶ Κριὸς ὁ Πολυκρίτου μάλιστα, ὃς οὐκ ἔφη αὐτὸν
οὐδένα ἄξειν χαίροντα Αἰγινητέων· ἄνευ γάρ μιν Σπαρτιητέων
τοῦ κοινοῦ ποιέειν ταῦτα, ὑπ' Ἀθηναίων ἀναγνωσθέντα χρή-
μασι· ἅμα γὰρ ἂν μιν τῷ ἑτέρῳ βασιλέι ἐλθόντα συλλαμβά-
νειν. ἔλεγε δὲ ταῦτα ἐξ ἐπιστολῆς τῆς Δημαρήτου. Κλεομένης
δὲ ἀπελαυνόμενος ἐκ τῆς Αἰγίνης εἴρετο τὸν Κριὸν ὅ τι οἱ
εἴη τὸ οὔνομα· ὁ δέ οἱ τὸ ἐὸν ἔφρασε. ὁ δὲ Κλεομένης πρὸς
αὐτὸν ἔφη «ἦ δὴ νῦν καταχαλκοῦ ὦ κριὲ τὰ κέρεα, ὡς συνοι-
σόμενος μεγάλῳ κακῷ.»
51 Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ τοῦτον τὸν χρόνον ὑπομένων Δημάρητος
ὁ Ἀρίστωνος διέβαλλε τὸν Κλεομένεα, ἐὼν βασιλεὺς καὶ οὗτος
Σπαρτιητέων, οἰκίης δὲ τῆς ὑποδεεστέρης, κατ' ἄλλο μὲν οὐδὲν
ὑποδεεστέρης (ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γεγόνασι), κατὰ πρεσβυγενείην
52 δέ κως τετίμηται μᾶλλον ἡ Εὐρυσθένεος. Λακεδαιμόνιοι γὰρ
ὁμολογέοντες οὐδενὶ ποιητῇ λέγουσι αὐτὸν Ἀριστόδημον τὸν Ἀρι-
στομάχου τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Ὕλλου βασιλεύοντα ἀγαγεῖν
σφέας ἐς ταύτην τὴν χώρην τὴν νῦν ἐκτέαται, ἀλλ' οὐ τοὺς
Ἀριστοδήμου παῖδας. μετὰ δὲ χρόνον οὐ πολλὸν Ἀριστοδήμῳ
τεκεῖν τὴν γυναῖκα, τῇ οὔνομα εἶναι Ἀργείην· θυγατέρα δὲ αὐτὴν
λέγουσι εἶναι Αὐτεσίωνος τοῦ Τισαμενοῦ τοῦ Θερσάνδρου

hódolni. Követeket küldött tehát mindenfelé Görögországba, azzal a rendelettel, hogy kérjenek a király számára földet és vizet. Viszont más követeket az adófizető városokba is küldött a tengermellékre, azzal a parancscsal, hogy nagy hadihajókat és lószállító tutajokat készítsenek. Ezek a városok hozzá is fogtak a 49
munkához; a Görögországba jött követeknek pedig sok város megadta azt, a mit tőlük a perzsa király kívánt, szintúgy az összes szigetek, hová a rendelettel jöttek. A többiek között az aiginaiak is adtak Dareiosnak földet és vizet. Mihelyt azonban e viselkedésük tudomására jutott az athénieknek, ellenök támadtak; mert azt hitték, hogy az aiginaiak fondorkodva a perzsákkal együtt háborúra szándékoznak kelni ellenük. Különben örömmel ragadták meg az alkalmat, és Spártába menvén, bevádolták az aiginaiakat, hogy viselkedésükkel Görögországot elárulták. E vádra Kleomenes, 50
Anaxandrides fia, a spártai király, Aiginába ment, és a legnagyobb bűnösöket el akarta fogni. E törekvése azonban nagy ellenszegülésre talált, különösen egy Krios nevű ember, Polykritos fia, kelt ki ellene, hogy egy aiginait sem fog büntetlenül elhurczolni; mert az athéniek megvesztegették, és nem a spártai község akaratából cselekszik így, különben a másik király is eljött volna, hogy együtt fogják el őket. Mindezt Demaratos biztatására mondta. Kleomenes tehát odahagyta Aiginát, de megkérdezte Kriostól, hogy mi a neve; s midőn ő megmondta, így szólt hozzá Kleomenes: «Hát csak lásd el most érczczel, óh Krios (= kecskebak), a szarvaidat, mert nagy baj fenyeget!»

Ebben az időben a Spártában maradt Demaratos rágalmazta 51
Kleomenest. Ő maga is spártai király volt, de kisebbrangú családnak a tagja, különben minden másban egyrangú, (mert közös őstől származtak), s csak idősebb származása miatt becsülték többre az Eurysthenes családját. A lakedaimoniak ugyanis az 52
összes költőkkel ellentétben[37] azt mondják, hogy őket maga Aristodemos király, Aristomachos fia, Kleodaios unokája, Hyllos dédunokája vezette be abba az országba, a mely most birtokuk, és nem az Aristodemos fiai. Nem sok idő múlva Aristodemos felesége, kinek Argeia[38] volt a neve, lebetegedett; a hagyomány szerint Autesionnak volt a leánya, Tisamenosnak unokája, Thersandrosnak déd-

τοῦ Πολυνείκεος· ταύτην δὴ τεκεῖν δίδυμα, ἐπιδόντα δὲ τὸν Ἀριστόδημον τὰ τέκνα νούσῳ τελευτᾶν. Λακεδαιμονίους δὲ τοὺς τότε ἐόντας βουλεῦσαι κατὰ νόμον βασιλέα τῶν παίδων τὸν πρεσβύτερον ποιήσασθαι. οὔκων δή σφεας ἔχειν ὁκότερον ἕλωνται ὥστε καὶ ὁμοίων καὶ ἴσων ἐόντων· οὐ δυναμένους δὲ γνῶναι, ἢ καὶ πρὸ τούτου, ἐπειρωτᾶν τὴν τεκοῦσαν. τὴν δὲ οὐδὲ αὐτὴν φάναι διαγινώσκειν. εἰδυῖαν μὲν καὶ τὸ κάρτα λέγειν ταῦτα, βουλομένην δὲ εἴ κως ἀμφότεροι γενοίατο βασιλέες. τοὺς ὦν δὴ Λακεδαιμονίους ἀπορέειν, ἀπορέοντας δὲ πέμπειν ἐς Δελφοὺς ἐπειρησομένους ὅ τι χρήσωνται τῷ πρήγματι. τὴν δὲ Πυθίην κελεύειν σφέας ἀμφότερα τὰ παιδία ἡγήσασθαι βασιλέας, τιμᾶν δὲ μᾶλλον τὸν γεραίτερον. τὴν μὲν δὴ Πυθίην ταῦτά σφι ἀνελεῖν, τοῖσι δὲ Λακεδαιμονίοισι ἀπορέουσι οὐδὲν ἧσσον ὅκως ἐξεύρωσι αὐτῶν τὸν πρεσβύτερον, ὑποθέσθαι ἄνδρα Μεσσήνιον τῷ οὔνομα εἶναι Πανίτην· ὑποθέσθαι δὲ τοῦτον τὸν Πανίτην τάδε τοῖσι Λακεδαιμονίοισι, φυλάξαι τὴν γειναμένην ὁκότερον τῶν παιδίων πρότερον λούει καὶ σιτίζει· καὶ ἢν μὲν κατὰ ταὐτὰ φαίνηται αἰεὶ ποιεῦσα, τοὺς δὲ πᾶν ἔξειν ὅσον τι καὶ δίζηνται καὶ θέλουσι ἐξευρεῖν, ἢν δὲ πλανᾶται καὶ ἐκείνη ἐναλλὰξ ποιεῦσα, δῆλά σφι ἔσεσθαι ὡς οὐδὲ ἐκείνη πλέον οὐδὲν οἶδε, ἐπ' ἄλλην τε τραπέσθαι σφέας ὁδόν. ἐνθαῦτα δὴ τοὺς Σπαρτιήτας κατὰ τὰς τοῦ Μεσσηνίου ὑποθήκας φυλάξαντας τὴν μητέρα τῶν Ἀριστοδήμου παίδων λαβεῖν κατὰ ταὐτὰ τιμῶσαν τὸν πρότερον καὶ σίτοισι καὶ λουτροῖσι, οὐκ εἰδυῖαν τῶν εἵνεκεν ἐφυλάσσετο. λαβόντας δὲ τὸ παιδίον τὸ τιμώμενον πρὸς τῆς γειναμένης ὡς ἐὸν πρότερον τρέφειν ἐν τῷ δημοσίῳ· καί οἱ οὔνομα τεθῆναι Εὐρυσθένεα, τῷ δὲ Προκλέα. τούτους ἀνδρωθέντας αὐτούς τε ἀδελφεοὺς ἐόντας λέγουσι διαφόρους εἶναι τὸν πάντα χρόνον τῆς ζόης ἀλλήλοισι, καὶ τοὺς ἀπὸ τούτων γενομένους ὡσαύτως διατελέειν.

53 Ταῦτα μὲν Λακεδαιμόνιοι λέγουσι μοῦνοι Ἑλλήνων· τάδε δὲ κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπ' Ἑλλήνων ἐγὼ γράφω, τούτους τοὺς Δοριέων βασιλέας μέχρι μὲν δὴ Περσέος τοῦ Δανάης τοῦ θεοῦ ἀπεόντος, καταλεγομένους ὀρθῶς ὑπ' Ἑλλήνων κα

unokája, Polyneikosnak szépunokája. Ikreket szült, kiket Aristodemos még látott, de születésük után betegségben meghalt. Az akkor élő lakedaimoniak szokás szerint az idősebb gyermeket akarták királyukká tenni; csakhogy az ikrek olyan egyformák voltak és annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy nem tudták, melyiket válaszszák a kettő közül. Minthogy nem tudtak köztük különbséget tenni, vagy talán még előbb, az anyát kérdezték meg; de ő azt felelte, hogy maga sem tudja őket megkülönböztetni; habár nagyon is tudta, s csak azért adott ily feleletet, mert szerette volna, ha mindkettő király lehetne. A lakedaimoniak tehát nagy zavarban voltak, s ezért követet küldöttek Delphoiba megkérdezni, hogy mitévők legyenek. A Pythia pedig megparancsolta, hogy mind a két gyermeket tegyék királylyá, de az öregebbiknek nagyobb tisztelettel adózzanak. A Pythia e parancsára azonban a lakedaimoniak csak olyan zavarban voltak, hogy mikép fürkészszék ki, melyik az idősebbik közülük; végre egy Panites nevű messenei ember tanácsot adott nekik. Azt tanácsolta ugyanis ez a Panites a lakedaimoniaknak, hogy vigyázzák meg, vajjon az anyjok kit mosdat meg előbb a gyermekek közül, és melyiknek ad előbb táplálékot; s ha mindig egynek adja az elsőséget, akkor mindent meg fognak tudni, a mi után kivánkoznak, s a mit kutatnak; — de ha az anyjok is ingadozik, s egyszer így, másszor úgy cselekszik, bizonyos, hogy ő maga sem tud többet, s akkor más utat kell választaniok. A spártaiak tehát a messenei embernek tanácsa szerint megfigyelték Aristodemos gyermekeinek az anyját, a nélkül, hogy ez tudta volna az okát, s rájöttek, hogy ő mosdatásban és etetésben mindig az egyiknek adja az elsőséget. Magukhoz vették a fiút, kit anyja így tisztelt, és mint idősebbet államköltségen nevelték föl, Eurysthenes nevet adtak neki, míg a másikat Proklesnek nevezték. A két testvér fölnevekedvén, egész életükön át mindig ellenséges viszonyban voltak egymással, s utódaik szintúgy.[39]

Ez a hagyomány a görögök közül csupán a lakedaimoniak 53
között tartja magát; a mit most közlök, az általánosan van elterjedve a görögök között. A dórok királyait Danaë fiáig, Perseusig, az istent ide nem számítva, joggal sorozzák a görögök közé s

ἀποδεικνυμένους ὡς εἰσὶ Ἕλληνες· ἤδη γὰρ τηνικαῦτα ἐς Ἕλληνας οὗτοι ἐτέλεον. ἔλεξα δὲ μέχρι Περσέος τοῦδε εἵνεκα, ἀλλ' οὐκ ἀνέκαθεν ἔτι ἔλαβον, ὅτι οὐκ ἔπεστι ἐπωνυμίη Περσέι οὐδεμία πατρὸς θνητοῦ, ὥσπερ Ἡρακλέι Ἀμφιτρύων. ἤδη ὦν ὀρθῷ λόγῳ χρεωμένῳ μέχρι Περσέος ὀρθῶς εἴρηταί μοι· ἀπὸ δὲ Δανάης τῆς Ἀκρισίου καταλέγοντι τοὺς ἄνω αἰεὶ πατέρας αὐτῶν φαινοίατο ἂν ἐόντες οἱ τῶν Δωριέων ἡγεμόνες Αἰγύπτιοι
54 ἰθαγενέες. ταῦτα μέν νυν κατὰ τὰ Ἕλληνες λέγουσι γεγενηλόγηται· ὡς δὲ ὁ παρὰ Περσέων λόγος λέγεται, αὐτὸς ὁ Περσεὺς ἐὼν Ἀσσύριος ἐγένετο Ἕλλην, ἀλλ' οὐκ οἱ Περσέος πρόγονοι· τοὺς δὲ Ἀκρισίου γε πατέρας ὁμολογέοντας κατ' οἰκηιότητα Περσέι οὐδέν, τούτους δὲ εἶναι, κατά περ Ἕλληνες λέγουσι, Αἰγυπτίους.

55 Καὶ ταῦτα μέν νυν περὶ τούτων εἰρήσθω. ὅ τι δὲ ἐόντες Αἰγύπτιοι καὶ ὅ τι ἀποδεξάμενοι ἔλαβον τὰς Δωριέων βασιληίας, ἄλλοισι γὰρ περὶ αὐτῶν εἴρηται, ἐάσομεν αὐτά· τὰ δὲ ἄλλοι οὐ
56 κατελάβοντο, τούτων μνήμην ποιήσομαι. γέρεά τε δὴ τάδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δεδώκασι, ἱρωσύνας δύο, Διός τε Λακεδαίμονος καὶ Διὸς οὐρανίου, καὶ πόλεμον ἐκφέρειν ἐπ' ἣν ἂν βούλωνται χώρην, τούτου δὲ μηδένα εἶναι Σπαρτιητέων διακωλυτήν, εἰ δὲ μή, αὐτὸν ἐν τῷ ἄγεϊ ἐνέχεσθαι. στρατευομένων δὲ πρώτους ἰέναι τοὺς βασιλέας, ὑστάτους δὲ ἀπιέναι. ἑκατὸν δὲ ἄνδρας λογάδας ἐπὶ στρατιῆς φυλάσσειν αὐτούς· προβάτοισι δὲ χρᾶσθαι ἐν τῇσι ἐξοδίῃσι ὁκόσοισι ἂν ὦν ἐθέλωσι, τῶν δὲ θυομένων πάντων τὰ δέρματά τε καὶ τὰ νῶτα λαμβάνειν
57 σφέας. ταῦτα μὲν τὰ ἐμπολέμια, τὰ δὲ ἄλλα τὰ εἰρηναῖα κατὰ τάδε σφι δέδοται. ἢν θυσίη τις δημοτελὴς ποιέηται, πρώτους ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἵζειν τοὺς βασιλέας, καὶ ἀπὸ τούτων πρῶτον ἄρχεσθαι διπλήσια νέμοντας ἑκατέρῳ τὰ πάντα ἢ τοῖσι ἄλλοισι δαιτυμόνεσι· καὶ σπονδαρχίας εἶναι τούτων καὶ τῶν τυθέντων τὰ δέρματα. νεομηνίας δὲ πάσας καὶ ἑβδόμας ἱσταμένου τοῦ μηνὸς δίδοσθαι ἐκ τοῦ δημοσίου ἱρήιον τέλεον ἑκατέρῳ ἐς Ἀπόλλωνος καὶ μέδιμνον ἀλφίτων καὶ οἴνου τετάρτην Λακωνικήν, καὶ ἐν τοῖσι ἀγῶσι πᾶσι προεδρίας ἐξαιρέτους. καὶ προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκεῖσθαι τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, καὶ Πυθίους αἱρέεσθαι δύο ἑκάτερον. οἱ δὲ Πύθιοι εἰσὶ θεοπρόποι ἐς Δελφούς, σιτεόμενοι μετὰ τῶν βασιλέων τὰ δημόσια. μὴ ἐλθοῦσι δὲ τοῖσι βασιλεῦσι ἐπὶ τὸ δεῖπνον

tekintik ilyeneknek, mert már akkor is görögök gyanánt szerepeltek. Azért mondottam Perseusig, s nem mentem tovább, mert sehol sincs említve Perseusnak valamely halandó atyja, a milyen Heraklesé, Amphitryon.[40] Tehát jogosan mondottam előbb, s igazam volt, hogy csak Perseusig. Ha már Akrisios leányának, Danaënek az őseit sorolnák fölfelé, kitünnék, hogy a dórok fejedelmei eredetileg egyiptomiak. Ez a családfa van meg a görög hagyományok- 54
ban; viszont a perzsák közt élő hagyomány szerint maga Perseus assyriai eredetű volt és úgy lett göröggé, míg Perseus ősei nem voltak azok; Akrisios ősei pedig semmiféle rokonságban sem állanak Perseussal, mert ezek, mint a görögök is mondják, egyiptomiak.[41]

Erről a dologról legyen elég ennyi. Hogy ezek egyiptomi létükre 55
miféle tettekkel vívták ki maguknak a dór királyi méltóságot, azt mellőzöm, mert mások már megírták.[42] Arról fogok szólni, a mit mások még nem érintettek. A spártaiak következő kiváltsá- 56
gokat adtak királyaiknak: két papi hivatalt, Zeus Lakedaimonét és a Zeus Uraniosét;[43] háborút indíthatnak kényük-kedvük szerint bármely ország ellen; ebben egy spártai polgár sem akadályozhatja őket, különben számkivetés sujtja az illetőt;[44] — a csatában ők mennek legelől, s utoljára távoznak el; háború alatt száz válogatott katona szolgál testőrségük gyanánt;[45] hadmenetek alkalmával annyi marhát visznek magukkal, a mennyit jónak látnak, s ha feláldozzák, a marhák bőre és a háta az ő osztályrészük. Ezek az ő 57
kiváltságaik háborúban; viszont béke idején a következő jogokat adták meg nekik: nyilvános áldozatok alkalmával a királyok ülnek az első helyen a lakománál; őket szolgálják ki először, s kétszer annyit kapnak mindenből, mint a többi vendégek; ők kezdik meg az italáldozatot, övék az áldozati marháknak a bőre; minden hó elsején és hetedikén egy hibátlan marhát kapnak a néptől, hogy azt Apollonnak áldozzák föl, továbbá egy véka lisztet és egy lakoniai negyed bort;[46] minden versenyen külön díszülésük van; ők nevezik ki önhatalmúlag azokat a polgárokat, a kiknek kötelességük az idegeneket megvendégelni; valamint a pythiai jóslatkérőket is, kik nyilvános lakomákon a királyok mellett ülnek;[47] ha a királyok nem jelennek meg a nyilvános estebéden,

ἀποπέμπεσθαί σφι ἐς τὰ οἰκία ἀλφίτων τε δύο χοίνικας ἑκατέρῳ καὶ οἴνου κοτύλην, παρεοῦσι δὲ διπλήσια πάντα δίδοσθαι· τὠυτὸ δὲ τοῦτο καὶ πρὸς ἰδιωτέων κληθέντας ἐπὶ δεῖπνον τιμᾶσθαι. τὰς δὲ μαντηίας τὰς γινομένας τούτους φυλάσσειν, συνειδέναι δὲ καὶ τοὺς Πυθίους. δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλέας τοσάδε μοῦνα, πατρούχου τε παρθένου πέρι, ἐς τὸν ἱκνέεται ἔχειν, ἢν μή περ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐγγυήσῃ, καὶ ὁδῶν δημοσιέων πέρι. καὶ ἤν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ, βασιλέων ἐναντίον ποιέεσθαι. καὶ παρίζειν βουλεύουσι τοῖσι γέρουσι, ἐοῦσι δυῶν δέουσι τριήκοντα· ἢν δὲ μὴ ἔλθωσι, τοὺς μάλιστά σφι τῶν γερόντων προσήκοντας ἔχειν τὰ τῶν βασιλέων γέρεα, δύο ψήφους τιθεμένους, τρίτην δὲ τὴν ἑωυτῶν.

58 Ταῦτα μὲν ζῶσι τοῖσι βασιλεῦσι δέδοται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Σπαρτιητέων, ἀποθανοῦσι δὲ τάδε. ἱππέες περιαγγέλλουσι τὸ γεγονὸς κατὰ πᾶσαν τὴν Λακωνικήν, κατὰ δὲ τὴν πόλιν γυναῖκες περιιοῦσαι λέβητα κροτέουσι. ἐπεὰν ὦν τοῦτο γίνηται τοιοῦτο, ἀνάγκη ἐξ οἰκίης ἑκάστης ἐλευθέρους δύο καταμιαίνεσθαι, ἄνδρα τε καὶ γυναῖκα· μὴ ποιήσασι δὲ τοῦτο ζημίαι μεγάλαι ἐπικέαται. νόμος δὲ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι κατὰ τῶν βασιλέων τοὺς θανάτους ἐστὶ ὡυτὸς καὶ τοῖσι βαρβάροισι τοῖσι ἐν τῇ Ἀσίῃ· τῶν γὰρ ὦν βαρβάρων οἱ πλεῦνες τῷ αὐτῷ νόμῳ χρέωνται κατὰ τοὺς θανάτους τῶν βασιλέων. ἐπεὰν γὰρ ἀποθάνῃ βασιλεὺς Λακεδαιμονίων, ἐκ πάσης δεῖ Λακεδαίμονος χωρὶς Σπαρτιητέων, ἀριθμῷ τῶν περιοίκων ἀναγκαστοὺς ἐς τὸ κῆδος ἰέναι. τούτων ὦν καὶ τῶν εἱλωτέων καὶ αὐτῶν Σπαρτιητέων ἐπεὰν συλλεχθέωσι ἐς τὠυτὸ πολλαὶ χιλιάδες σύμμιγα τῇσι γυναιξί, κόπτονταί τε τὰ μέτωπα προθύμως καὶ οἰμωγῇ διαχρέωνται ἁπλέτῳ, φάμενοι τὸν ὕστατον αἰεὶ ἀπογενόμενον τῶν βασιλέων, τοῦτον δὴ γενέσθαι ἄριστον. ὃς δ' ἂν ἐν πολέμῳ τῶν βασιλέων ἀποθάνῃ, τούτῳ δὲ εἴδωλον σκευάσαντες ἐν κλίνῃ εὖ ἐστρωμένῃ ἐκφέρουσι. ἐπεὰν δὲ θάψωσι, ἀγορὴ δέκα ἡμερέων οὐκ ἵσταταί σφι οὐδ' ἀρχαιρεσίη συνίζει, ἀλλὰ πενθέουσι ταύτας τὰς ἡμέρας.

59 Συμφέρονται δὲ ἄλλο οὐτοι τόδε τοῖσι Πέρσῃσι. ἐπεὰν ἀποθανόντος τοῦ βασιλέος ἄλλος ἐνίστηται βασιλεύς, οὗτος ὁ ἐσιὼν ἐλευθεροῖ ὅστις τι Σπαρτιητέων τῷ βασιλέι ἢ τῷ δημοσίῳ ὤφειλε· ἐν δ' αὖ Πέρσῃσι ὁ κατιστάμενος βασιλεὺς τὸν προοφειλόμενον φόρον μετίει τῇσι πό-

60 λισι πάσῃσι. συμφέρονται δὲ καὶ τάδε Αἰγυπτίοισι Λακεδαι-

nindegyiknek két choinix lisztet és egy kotyle bort küldenek
ıaza; ha pedig megjelennek, kétszer annyit adnak nekik; ugyan-
lyen tiszteletben részesülnek akkor is, ha magán ember hívja
neg őket lakomára; — ők őrzik a kapott jóslatokat, ezeket azon-
an a pythiai jóslatkérők is ismerik. A királyok csupán a követ-
kező perekben bíráskodnak: a fiúsított leány ügyében, hogy ki
veszi nőül, ha ugyan még nem rendelkezett felőle az atyja;[48] továbbá
a nyilvános utakra vonatkozólag, szintúgy ha valaki gyermeket
akar fölfogadni, azt a királyok előtt kell tenni. Résztvesznek az öre-
gek tanácsában, mely huszonnyolcz tagból áll; ha nincsenek jelen,
a tanácsosok közül a legközelebbi rokonok élvezik a királyi tiszte-
letet, két szavazatot adva az ő nevükben, egy harmadikat pedig a
maguké gyanánt.[49]

Ezek azok a kiváltságok, melyeket a spártai nép a királyoknak 58
életükben adott; elhalálozásuk alkalmával pedig a következőket:
a halálhírt lovasok adják tudtúl egész Lakoniában, a városon át
pedig asszonyok járnak ide-oda s egy üstön dobolnak. E jelre azután
minden házban két szabad lénynek gyászba kell öltözni, egy férfi-
nak és egy nőnek; mert ha ezt nem teszik, nagy büntetést rónak
rájuk. A lakedaimoniaknak királyaik halála alkalmával ugyan-
olyan szokásaik vannak, mint az ázsiai barbároknak; mert valóban
a legtöbb barbár népnél megtalálhatók királyi haláleset alkalmá-
val e szokások. Ha a lakedaimoniak királya meghal, a spártaiakon
kívül az ország minden részéből kötelesek a lakósok bizonyos szám-
ban megjelenni a temetésen; s midőn maguk a spártaiak és a helotá
egy több ezren összegyülekeznek, férfiak és nők vegyest, buzgón
ütik az arczukat, végtelenül jajveszékelnek, rendesen azt hangoz-
atva, hogy az utolsó király volt a legjobb. Ha a király há-
borúban hal meg, kifaragott szobrát egy szépen megvetett ágyban
viszik ki; temetés után tíz napon át nincs gyűlés, sem választás;
a napokon át mindenki gyászol.

Másban is megegyeznek szokásaik a perzsákéival: ha a király 59
meghal és utódja örökébe lép, ez minden spártainak elengedi, a
mivel a királynak vagy a községnek tartozott; szintúgy elengedi
a perzsáknál is az új király az adóhátrálékot az összes városoknak.[50]
Az egyiptomiakkal pedig a következő szokásaik közösek a lakedai- 60

μόνιοι. οἱ κήρυκες αὐτῶν καὶ αὐληταὶ καὶ μάγειροι ἐκδέκονται τὰς πατρωίας τέχνας, καὶ αὐλητής τε αὐλητέω γίνεται καὶ μάγειρος μαγείρου καὶ κῆρυξ κήρυκος· οὐ κατὰ λαμπροφωνίην ἐπιτιθέμενοι ἄλλοι σφέας παρακληίουσι, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια ἐπιτελέουσι.

61 Ταῦτα μὲν δὴ οὕτω γίνεται. τότε δὲ τὸν Κλεομένεα ἐόντα ἐν τῇ Αἰγίνῃ καὶ κοινὰ τῇ Ἑλλάδι ἀγαθὰ προεργαζόμενον ὁ Δημάρητος διέβαλε, οὐκ Αἰγινητέων οὕτω κηδόμενος ὡς φθόνῳ καὶ ἄγῃ χρεώμενος. Κλεομένης δὲ νοστήσας ἀπ' Αἰγίνης ἐβούλευε τὸν Δημάρητον παῦσαι τῆς βασιληίης, διὰ πρῆγμα τοιόνδε ἐπίβασιν ἐς αὐτὸν ποιεύμενος. Ἀρίστωνι βασιλεύοντι ἐν Σπάρτῃ καὶ γήμαντι γυναῖκας δύο παῖδες οὐκ ἐγίνοντο. καὶ οὐ γὰρ συνεγινώσκετο αὐτὸς τούτων εἶναι αἴτιος, γαμέει τρίτην γυναῖκα· ὧδε δὲ γαμέει. ἦν οἱ φίλος τῶν Σπαρτιητέων ἀνήρ, τῷ προσεκέετο τῶν ἀστῶν μάλιστα ὁ Ἀρίστων. τούτῳ τῷ ἀνδρὶ ἐτύγχανε ἐοῦσα γυνὴ καλλίστη μακρῷ τῶν ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν, καὶ ταῦτα μέντοι καλλίστη ἐξ αἰσχίστης γενομένη. ἐοῦσαν γάρ μιν τὸ εἶδος φλαύρην ἡ τροφὸς αὐτῆς, οἷα ἀνθρώπων τε ὀλβίων θυγατέρα καὶ δυσειδέα ἐοῦσαν, πρὸς δὲ καὶ ὀρέυσα τοὺς γονέας συμφορὴν τὸ εἶδος αὐτῆς ποιεύμενους, ταῦτα ἕκαστα μαθοῦσα ἐπιφράζεται τοιάδε· ἐφόρεε αὐτὴν ἀνὰ πᾶσαν ἡμέρην ἐς τὸ τῆς Ἑλένης ἱρόν. τὸ δ' ἐστὶ ἐν τῇ Θεράπνῃ καλεομένῃ ὕπερθε τοῦ Φοιβηίου ἱροῦ. ὅκως δὲ ἐνείκειε ἡ τροφός, πρός τε τῶγαλμα ἵστα καὶ ἐλίσσετο τὴν θεὸν ἀπαλλάξαι τῆς δυσμορφίης τὸ παιδίον. καὶ δή κοτε ἀπιούσῃ ἐκ τοῦ ἱροῦ τῇ τροφῷ γυναῖκα λέγεται ἐπιφανῆναι, ἐπιφανεῖσαν δὲ ἐπείρεσθαί μιν ὅ τι φέρει ἐν τῇ ἀγκάλῃ, καὶ τὴν φράσαι ὡς παιδίον φορέει, τὴν δὲ κελεῦσαί οἱ δέξαι, τὴν δὲ οὐ φάναι· ἀπειρῆσθαι γάρ οἱ ἐκ τῶν γειναμένων μηδενὶ ἐπιδεικνύναι· τὴν δὲ πάντως ἑωυτῇ κελεύειν ἐπιδέξαι. ὀρέουσαν δὲ τὴν γυναῖκα περὶ πολλοῦ ποιευμένην ἰδέσθαι, οὕτω δὴ τὴν τροφὸν δέξαι τὸ παιδίον· τὴν δὲ καταψῶσαν τοῦ παιδίου τὴν κεφαλὴν εἶπαι ὡς καλλιστεύσει πασέων τῶν ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν. ἀπὸ μὲν δὴ ταύτης τῆς ἡμέρης μεταπεσεῖν τὸ εἶδος. γαμέει δὲ δή μιν ἐς γάμου ὥρην ἀπικομένην Ἄγητος ὁ Ἀλκείδεω, οὗτος δὴ ὁ τοῦ
62 Ἀρίστωνος φίλος. τὸν δὲ Ἀρίστωνα ἔκνιζε ἄρα τῆς γυναικὸς ταύτης ὁ ἔρως· μηχανᾶται δὴ τοιάδε, αὐτός τε τῷ ἑταίρῳ,

moniaknak: a hírnökök, fuvolások és szakácsok náluk öröklik apuk mesterségét; a fuvolás fia fuvolás, a szakácsé szakács, a hírnöké hírnök lesz; s ez utóbbiakat nem tolhatják ki mások harsány hangjukkal, mert a hivatal apáról fiúra száll.[51]

Ilyen viszonyok uralkodnak ottan. Abban az időben, midőn 61
Kleomenes Aiginában volt és Görögország közjaváért fáradozott, Demaratos rágalmakat szórt ellene, nem annyira az aiginaiak iránt táplált rokonszenvből, mint inkább irigység- és gyűlölettől sarkalva. Mihelyt tehát Kleomenes hazatért Aiginából, azon járt az esze, hogy Demaratost megfoszsza királyi rangjától; s a következő dolog szolgált neki alapul ellene való művében. Ariston, Sparta királya, már kétszer nősült, de egyik feleségétől sem születtek gyermekei; minthogy azonban úgy vélekedett, hogy ennek nem ő az oka, harmadszor is megnősült, még pedig a következő módon: volt neki egy spártai barátja, a kivel a polgárok közül a legmeghittebb viszonyban volt. Ennek az embernek véletlenül a legszebb spártai asszony volt a felesége, pedig valamikor olyan rút vala, mint a milyen szép lett idővel. Dajkája ugyanis a rút alakú csecsemővel, mivel gazdag emberek leánya volt, s látta, hogy ezek nagyon a szivökre vették rút alakját, következő módon bánt el: mindennap elvitte Helena templomába; ez a Therapné nevű helyen áll, a Pitthoibos szentélyén túl.[52] Valahányszor a dajka ide hozta, az istenkép elé állott és könyörgött az istennőhöz, hogy szabadítsa meg a csecsemőt rútságától. Mikor így egyszer a templomból kilépett, mondják, megjelent előtte egy asszony és megkérdezte, hogy mit visz a karján. A dajka azt mondta, hogy egy csecsemőt; mire ő megkérte, hogy mutassa, de a dajka megtagadta; mert a szülők megtiltották, hogy bárkinek is megmutassa. De az asszony nem nyugvott föl sürgető kérésével; s a dajka látván, hogy mily fontosnak tartja a csecsemő megtekintését, megmutatta. Az asszony arra rátette kezét a csecsemő fejére, s azt mondta, hogy ő lesz a legszebb asszony egész Spártában. S ezen naptól fogva a gyermek alakja valóban átváltozott; fölserdülve pedig, nőül ment Agetoshoz, Alkeides fiához, a ki Ariston ama barátja vala. A hagyomány 62
szerint azonban Aristont annyira emésztette a szerelem ezen asszonyért, hogy a következő tervet eszelte ki: elment barátjához,

τοῦ ἦν ἡ γυνὴ αὕτη, ὑποδέκεται δωτίνην δώσειν τῶν ἑωυτοῦ πάντων ἕν, τὸ ἂν αὐτὸς ἐκεῖνος ἕληται, καὶ τὸν ἑταῖρον ἑωυτῷ ἐκέλευε ὡσαύτως τὴν ὁμοίην διδόναι. ὁ δὲ οὐδὲν φοβηθεὶς ἀμφὶ τῇ γυναικί, ὁρέων ἐοῦσαν καὶ Ἀρίστωνι γυναῖκα, καταινέει ταῦτα· ἐπὶ τούτοισι δὲ ὅρκους ἐπήλασαν, μετὰ δὲ αὐτός τε ὁ Ἀρίστων ἔδωκε τοῦτο, ὅ τι δὴ ἦν, τὸ εἴλετο τῶν κειμηλίων τῶν Ἀρίστωνος ὁ Ἄγητος, καὶ αὐτὸς τὴν ὁμοίην ζητέων φέρεσθαι παρ' ἐκείνου ἐνθαῦτα δὴ τοῦ ἑταίρου τὴν γυναῖκα ἐπειρᾶτο ἀπάγεσθαι. ὁ δὲ πλὴν τούτου μούνου τὰ ἄλλα ἔφη καταινέσαι· ἀναγκαζόμενος μέντοι τῷ τε ὅρκῳ καὶ τῆς ἀπάτης τῇ παραγωγῇ ἀπίει
63 ἀπάγεσθαι. οὕτω μὲν δὴ τὴν τρίτην ἐσηγάγετο γυναῖκα ὁ Ἀρίστων, τὴν δευτέρην ἀποπεμψάμενος. ἐν δὲ οἱ χρόνῳ ἐλάσσονι καὶ οὐ πληρώσασα τοὺς δέκα μῆνας ἡ γυνὴ αὕτη τίκτει τοῦτον δὴ τὸν Δημάρητον. καί τίς οἱ τῶν οἰκετέων ἐν θώκῳ κατημένῳ μετὰ τῶν ἐφόρων ἐξαγγέλλει ὡς οἱ παῖς γέγονε. ὁ δὲ ἐπιστάμενός τε τὸν χρόνον τῷ ἐγάγετο τὴν γυναῖκα καὶ ἐπὶ δακτύλων συμβαλλόμενος τοὺς μῆνας, εἶπε ἀπομόσας «οὐκ ἂν ἐμὸς εἴη.» τοῦτο ἤκουσαν μὲν οἱ ἔφοροι, πρῆγμα μέντοι οὐδὲν ἐποιήσαντο τὸ παραυτίκα. ὁ δὲ παῖς ηὔξετο, καὶ τῷ Ἀρίστωνι τὸ εἰρημένον μετέμελε· παῖδα γὰρ τὸν Δημάρητον ἐς τὰ μάλιστά οἱ ἐνόμισε εἶναι. Δημάρητον δὲ αὐτῷ οὔνομα ἔθετο διὰ τόδε. πρότερον τούτων πανδημεὶ Σπαρτιῆται Ἀρίστωνι, ὡς ἀνδρὶ εὐδοκιμέοντι διὰ πάντων δὴ τῶν βασιλέων τῶν ἐν Σπάρτῃ γενομένων, ἀρὴν ἐποιή-
64 σαντο παῖδα γενέσθαι. διὰ τοῦτο μέν οἱ τὸ οὔνομα Δημάρητος ἐτέθη· χρόνου δὲ προϊόντος Ἀρίστων μὲν ἀπέθανε, Δημάρητος δὲ ἔσχε τὴν βασιληίην, ἔδεε δέ, ὡς οἶκε, ἀνάπυστα γενόμενα ταῦτα καταπαῦσαι Δημάρητον τῆς βασιληίης διὰ τὰ .. Κλεομένεϊ διεβλήθη μεγάλως πρότερόν τε ὁ Δημάρητος ἀπαγαγὼν τὴν στρατιὴν ἐξ Ἐλευσῖνος, καὶ δὴ καὶ τότε ἐπ'
65 Αἰγινητέων τοὺς μηδίσαντας διαβάντος Κλεομένεος. ὁρμηθεὶς ὧν ἀποτίνυσθαι ὁ Κλεομένης συντίθεται Λευτυχίδῃ τῷ Μενάρεος τοῦ Ἄγιος, ἐόντι οἰκίης τῆς αὐτῆς Δημαρήτῳ, ἐπ' ᾧ τε, ἢν αὐτὸν καταστήσῃ βασιλέα ἀντὶ Δημαρήτου, ἕψεται οἱ ἐπ' Αἰγινήτας. ὁ δὲ Λευτυχίδης ἦν ἐχθρὸς τῷ Δημαρήτῳ μάλιστα γεγονὼς διὰ πρῆγμα τοιόνδε. ἁρμοσαμένου Λευτυχίδεω Πέρκαλων τὴν Χίλωνος τοῦ Δημαρμένου θυγατέρα

ennek az asszonynak a férjéhez, s fölajánlotta, hogy kincsei közül bármit oda fog neki ajándékozni, a mit az magának kiválaszt, hasonlókép azonban barátja is adjon neki ajándékot. Agetos mitsem aggódott a feleségéért, mert Ariston is házas ember volt, s így beleegyezett; a mire azután esküt is tettek. Erre Ariston odaadta, bármi volt is az, a mit Agetos a kincsei közül kiválasztott; s midőn ő is meg akarta tőle kapni a magáét, barátjának a feleségét akarta hazavinni. De ő azt mondta, hogy minden egyebet elvihet, csak ezt nem. Mindazonáltal az eskü és a furfangos cselfogás által kényszerítve, eltűrte, hogy hazavigye. Ariston 63
tehát második feleségétől elvált, és ez az asszony lett harmadik felesége; s ez a nő szülte ezután a kellő időnél hamarébb, nem telvén még le a rendes tíz hónap, Demaratost, a kiről szólunk. Ariston egyik szolgája értesítte, a mint az ephorosokkal tanácskozott, hogy fia született. Ő azonban rágondolva arra az időre, hogy mikor vette nőül az asszonyt, s ujjain számlálva a hónapokat, esküvel erősítette, hogy «az nem lehet az enyém.» Az ephorosok hallották ugyan szavait, de akkor nem törődtek velök. A fiú felnőtt, s Ariston megbánta kijelentését, mert egész biztosan hitte, hogy Demaratos az ő gyermeke. A Demaratos (= a nép óhaja) nevet a következő okból kapta: ezen események előtt az egész pártai nép fohászkodott az éghez, hogy Aristonnak, az összes pártai királyok között általánosan tisztelt embernek, fia szülessék. Ezért kapta a Demaratos nevet. Idő folytán Ariston 64
meghalt és Demaratos örökölte a királyi rangot. De úgy látszik, hogy a dolog kiderülése miatt Demaratosnak el kellett veszteni a királyi rangot; mert Demaratos Kleomenessel már régebben is nagyon összezördült, hogy Eleusisból a hadsereget elvezette, most pedig azért, hogy Kleomenes az aiginaiak ellen támadt, a kik méd pártiak valának.[53] Kleomenes tehát arra törekedett, hogy bosszút 65
álljon, s ezért Leutychidessel, Menares fiával, Agis unokájával,[54] a ki Demaratossal egy családból származott, szövetséget kötött, még pedig olyan föltétellel, hogy ha Demaratos helyett őt teszi meg királylyá, ele fog tartani az aiginaiak ellen. Leutychides Demaratossal a leglenségesebb viszonyban élt, még pedig a következő okból: ő Demarmenos fiának, Chilonnak a leányát, Perkalost, magának

ὁ Δημάρητος ἐπιβουλεύσας ἀποστερέει Λευτυχίδεα τοῦ γάμου, φθάσας αὐτὸς τὴν Πέρκαλον ἁρπάσας καὶ σχὼν γυναῖκα. κατὰ τοῦτο μὲν τῷ Λευτυχίδῃ ἡ ἔχθρη ἡ ἐς τὸν Δημάρητον ἐγεγόνεε, τότε δὲ ἐκ τῆς Κλεομένεος προθυμίης ὁ Λευτυχίδης κατόμνυται Δημαρήτῳ, φὰς αὐτὸν οὐκ ἱκνεομένως βασιλεύειν Σπαρτιητέων οὐκ ἐόντα παῖδα Ἀρίστωνος. μετὰ δὲ τὴν κατωμοσίην ἐδίωκε ἀνασώζων ἐκεῖνο τὸ ἔπος, τὸ εἶπε Ἀρίστων τότε ὅτε οἱ ἐξήγγειλε ὁ οἰκέτης παῖδα γεγονέναι, ὁ δὲ συμβαλόμενος τοὺς μῆνας ἀπώμοσε φὰς οὐκ ἑωυτοῦ μιν εἶναι. τούτου δὴ ἐπιβατεύων τοῦ ῥήματος ὁ Λευτυχίδης ἀπέφαινε τὸν Δημάρητον οὔτε ἐξ Ἀρίστωνος γεγονότα οὔτε ἱκνευμένως βασιλεύοντα Σπάρτης, τοὺς ἐφόρους μάρτυρας παρεχόμενος κείνους οἳ τότε ἐτύγχα-
66 νον πάρεδροί τε ἐόντες καὶ ἀκούσαντες ταῦτα Ἀρίστωνος. τέλος δὲ ἐόντων περὶ αὐτῶν νεικέων, ἔδοξε Σπαρτιήτῃσι ἐπείρεσθαι τὸ χρηστήριον τὸ ἐν Δελφοῖσι εἰ Ἀρίστωνος εἴη παῖς ὁ Δημάρητος. ἀνοίστου δὲ γενομένου ἐκ προνοίης τῆς Κλεομένεος ἐς τὴν Πυθίην, ἐνθαῦτα προσποιέεται Κλεομένης Κόβωνα τὸν Ἀριστοφάντου, ἄνδρα ἐν Δελφοῖσι δυναστεύοντα μέγιστον, ὁ δὲ Κόβων Περίαλλαν τὴν πρόμαντιν ἀναπείθει τὰ Κλεομένης ἐβούλετο λέγεσθαι λέγειν. οὕτω δὴ ἡ Πυθίη ἐπειρωτεόντων τῶν θεοπρόπων ἔκρινε μὴ Ἀρίστωνος εἶναι Δημάρητον παῖδα. ὑστέρῳ μέντοι χρόνῳ ἀνάπυστα ἐγένετο ταῦτα, καὶ Κόβων τε ἔφυγε ἐκ Δελφῶν καὶ Περίαλλα ἡ πρόμαντις ἐπαύσθη τῆς τιμῆς.

67 Κατὰ μὲν δὴ Δημαρήτου τὴν κατάπαυσιν τῆς βασιληίης οὕτω ἐγένετο, ἔφευγε δὲ Δημάρητος ἐκ Σπάρτης ἐς Μήδους ἐκ τοιοῦδε ὀνείδεος. μετὰ τῆς βασιληίης τὴν κατάπαυσιν ὁ Δημάρητος ἦρχε αἱρεθεὶς ἀρχήν. ἦσαν μὲν δὴ γυμνοπαιδίαι, θεωμένου δὲ τοῦ Δημαρήτου, ὁ Λευτυχίδης γεγονὼς ἤδη αὐτὸς βασιλεὺς ἀντ' ἐκείνου, πέμψας τὸν θεράποντα ἐπὶ γέλωτί τε καὶ λάσθῃ εἰρώτα τὸν Δημάρητον ὁκοῖόν τι εἴη τὸ ἄρχειν μετὰ τὸ βασιλεύειν. ὁ δὲ ἀλγήσας τῷ ἐπειρωτήματι εἶπε φὰς αὐτὸς μὲν ἀμφοτέρων ἤδη πεπειρῆσθαι, κεῖνον δὲ οὔ, τὴν μέντοι ἐπειρώτησιν ταύτην ἄρξειν Λακεδαιμονίοισι ἢ μυρίης κακότητος ἢ μυρίης εὐδαιμονίης. ταῦτα δὲ εἶπας καὶ κατακαλυψάμενος ἦιε ἐκ τοῦ θείτρου ἐς τὰ ἑωυτοῦ οἰκία, αὐτίκα δὲ παρασκευασάμενος ἔθυε τῷ Διὶ βοῦν, θύσας δὲ τὴν μητέρα ἐκά-
68 λεσε. ἀπικομένῃ δὲ τῇ μητρὶ ἐσθεὶς ἐς τὰς χεῖρας οἱ τῶν σπλάγχνων κατικέτευε, λέγων τοιάδε. «ὦ μῆτερ, θεῶν σε τῶν τε ἄλλων καταπτόμενος ἱκετεύω καὶ τοῦ ἑρκείου Διὸς τοῦδ

jegyezte; Demaratos azonban cselvetéssel meghiúsította Leutychides házasságát, s őt megelőzve, elrabolta Perkalost és feleségül ette.[55] Ezért gyűlölte Leutychides Demaratost; most pedig Kleomenes unszolására esküt tett Demaratos ellen, hogy jogtalan címen királya a spártaiaknak, mert nem Ariston fia. Esküje után a törvényszéki tárgyalásban felhozta azt a szót is, melyet Ariston akkor ejtett ki, midőn szolgája a fia születését jelentette mikor az a hónapokat megszámlálván, esküvel erősítette, hogy a gyermek nem az övé. E szóra támaszkodva tehát Leutychides ifejtette, hogy Demaratos sem nem Ariston fia, sem jogos czímen em uralkodik Spártában; tanukúl pedig azokat az ephorosokat evezte meg, a kik akkor ép a tanácsülésben valának és Ariston avát hallották. Minthogy erre nagy veszekedés támadt, a spár- 66
iak végre elhatározták, hogy a jóshelyet kérdezik meg Delphoian, vajjon Demaratos az Ariston fia-e. Kleomenes indítványára tték ezt a dolgot a Pythia elé, s erre Kleomenes Kobont, Aristophantos fiát, egy Delphoiban élő igen befolyásos embert, a maga iszére nyerte; Kobon pedig Perialla jósnőt rábírta, hogy Kleomenes terve szerint adjon feleletet. Így azután a Pythia a követek érdésére azt felelte, hogy Demaratos nem Aristonnak a fia. Később kitudódott a dolog, mire Kobon menekülni volt kénytelen elphoiból, Perialla jósnőt pedig megfosztották hivatalától.

Így fosztották meg Demaratost királyi rangjától; Spártából 67
onban a következő megaláztatása miatt a médekhez menekült: irálysága megszüntével hivatalnokká választották Demaratost; en a «gymnopaidia» ünnepét ülték, melyen Demaratos volt a felgyelő, s a helyébe megtett Leutychides király egy szolgát küldvén zzá, gúnyból és nevetségből megkérdezte, hogy mikép tetszik kilykodása után a hivatal; mire ő a kérdésen megsértődve azt felelte, gy ő már mindkettőt megpróbálta, míg Leutychides nem; e kérdés onban vagy számtalan bajnak vagy végtelen jóllétnek lesz a kezete.[56] Így szólt, s fejét betakarva a nézőtérről házába ment, s ott gy ökröt menten előkészítve, Zeusnak áldozta, a mihez anyját odahívta. Mikor anyja odaérkezett, az áldozati beleket ke- 68
ibe tette, s ily szavakkal könyörgött hozzá: «Óh anyám, az összes istenekre, de különösen Zeus Herkeiosra[57] kérlek itt téged,

φράσαι μοι τὴν ἀληθείην, τίς μευ ἐστὶ πατὴρ ὀρθῷ λόγῳ. Λευτυχίδης μὲν γὰρ ἔφη ἐν τοῖσι νείκεσι λέγων κυέουσάν σε ἐκ τοῦ προτέρου ἀνδρὸς οὕτω ἐλθεῖν παρὰ Ἀρίστωνα· οἱ δὲ καὶ τὸν ματαιότερον λόγον λέγοντες φασί σε ἐλθεῖν παρὰ τῶν οἰκετέων τὸν ὀνοφορβόν, καὶ ἐμὲ ἐκείνου εἶναι παῖδα. ἐγώ σε ὧν μετέρχομαι τῶν θεῶν εἰπεῖν τὠληθές. οὔτε γάρ, εἴ περ πεποίηκάς τι τῶν λεγομένων, μούνη δὴ πεποίηκας, μετὰ πολλέων δέ· ὅ τε λόγος πολλὸς ἐν Σπάρτῃ ὡς Ἀρίστωνι σπέρμα παιδοποιὸν
69 οὐκ ἐνῆν· τεκεῖν γὰρ ἄν οἱ καὶ τὰς προτέρας γυναῖκας.» ὁ μὲν δὴ τοιαῦτα ἔλεγε, ἡ δὲ ἀμείβετο τοῖσιδε. «ὦ παῖ, ἐπείτε μέ λιτῇσι μετέρχεαι εἰπεῖν τὴν ἀληθείην, πᾶν ἐς σὲ κατειρήσεται τὠληθές. ὡς με ἠγάγετο Ἀρίστων ἐς ἑωυτοῦ, νυκτὶ τρίτῃ ἀπὸ τῆς πρώτης ἦλθέ μοι φάσμα εἰδόμενον Ἀρίστωνι, συνευνηθὲν δὲ τοὺς στεφάνους τοὺς εἶχε ἐμοὶ περιετίθεε. καὶ τὸ μὲν οἰχώκεε, ἦκε δὲ μετὰ ταῦτα Ἀρίστων. ὡς δέ με εἶδε ἔχουσαν στεφάνους, εἰρώτα τίς εἴη μοι ὁ δούς· ἐγὼ δὲ ἐφάμην ἐκεῖνον, δὲ οὐκ ὑπεδέκετο. ἐγὼ δὲ κατωμνύμην φαμένη αὐτὸν οὐ καλῶ ποιέειν ἀπαρνεόμενον· ὀλίγῳ γάρ τι πρότερον ἐλθόντα καὶ συνευνηθέντα δοῦναί μοι τοὺς στεφάνους. ὁρέων δέ με κατομνυμένην ὁ Ἀρίστων ἔμαθε ὡς θεῖον εἴη τὸ πρῆγμα. καὶ τοῦτ μὲν οἱ στέφανοι ἐφάνησαν ἐόντες ἐκ τοῦ ἡρωίου τοῦ παρὰ τῇσ θύρῃσι τῇσι αὐλείῃσι ἱδρυμένου, τὸ καλέουσι Ἀστραβάκου· τοῦτ ὃ οἱ μάντιες τὸν αὐτὸν τοῦτον ἥρωα ἀναίρεον εἶναι. οὕτω παῖ ἔχεις πᾶν, ὅσον τι καὶ βούλεαι πυθέσθαι· ἢ γὰρ ἐκ το ἥρωος τούτου γέγονας, καί τοι πατὴρ ἐστὶ Ἀστράβακος ἥρως, ἢ Ἀρίστων· ἐν γάρ σε τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἀναιρέομαι. τ δέ σευ μάλιστα κατάπτονται οἱ ἐχθροί, λέγοντες ὡς αὐτὸ ὁ Ἀρίστων, ὅτε αὐτῷ σὺ ἠγγέλθης γεγενημένος, πολλῶ ἀκουόντων οὐ φήσειέ σε ἑωυτοῦ εἶναι (τὸν χρόνον γὰ τοὺς δέκα μῆνας, οὐδέκω ἐξήκειν), ἀιδρείῃ τῶν τοιούτω κεῖνος τοῦτο ἀπέρριψε τὸ ἔπος· τίκτουσι γὰρ γυναῖκες κ ἐννεάμηνα καὶ ἑπτάμηνα, καὶ οὐ πᾶσαι δέκα μῆνας ἐκτελέσα σαι· ἐγὼ δὲ σὲ ὦ παῖ ἑπτάμηνον ἔτεκον. ἔγνω δὲ καὶ αὐτὸς Ἀρίστων οὐ μετὰ πολλὸν χρόνον ὡς ἀνοίῃ τὸ ἔπος ἐκβάλ τοῦτο. λόγους δὲ ἄλλους περὶ γενέσιος τῆς σεωυτοῦ μὴ δέκε τὰ γὰρ ἀληθέστατα πάντα ἀκήκοας. ἐκ δὲ ὀνοφορβῶ

ondd meg az igazat, ki az én atyám tulajdonképen? Mert Leuychides a törvényszék előtt azt állította, hogy te előbbi férjedtől ldott állapotban mentél Aristonhoz feleségül; sőt haszontalan ecsegők azt is rebesgetik, hogy te egyik szamárhajcsárunkkal hál-ál, s hogy én ennek vagyok a fia.[58] Az istenekre kérlek tehát, ondd meg az igazat! Mert ha valóban ballépést követtél el, em volnál egyedül, hanem sok mással egyforma; s azt is széltéen beszélik Spártában, hogy Aristonnak nem volt nemző ereje, ülönben előbbi feleségeinek is lettek volna gyermekeik.» Dema- 69
atos e szavaira így felelt az anyja: «Óh fiam, mivel oly esdve kéyörögsz, hogy mondjam meg a valót, feltárom hát előtted egész alójában. Mikor engem Ariston házába vezetett, mindjárt a ákövetkező harmadik éjjelen egy Aristonhoz hasonló alak jelent meg előttem, velem hált és rám adván koszorúját, eltávozott; tána csakhamar Ariston is hozzám jött, s meglátva rajtam a kozorút, azt kérdezte, hogy ki adta. Én azt mondtam, hogy ő, de ristón váltig tagadta; én azonban megesküdtem, s kijelentettem, ogy nem illik hozzá tagadásra fogni a dolgot, mert csak az imént ött hozzám, s velem hálva adta nekem a koszorút. Ariston skümre belátta, hogy itt valami természetfölötti dolog játszott özre; s valóban nemcsak az tűnt ki, hogy a koszorú az udvari apu mellett épült hősi szentélyből került, melyet Astrabakos emplomának neveznek,[59] hanem a jósok is mondták, hogy maga a ős hált velem. Így hát, fiam, tudsz mindent, a mit akartál; vagy hőstől származol tehát, és atyád a hős Astrabakos, vagy pedig ristonnak vagy a fia; mert ezen az éjen fogantattál. A mit pedig llenségeid a legnyomósabb ok gyanánt hoznak föl ellened, hogy aga Ariston, mikor neki születésedet megjelentették, többek allatára azt mondta, hogy nem az ő gyermeke vagy (mert a kellő dő, a tíz hónap, még nem telt le), azt a szót ő csak ily dolgokban aló járatlansága miatt szalasztotta ki. Az asszonyok ugyanis ilencz, sőt hét hónapra is szülnek, s nem mind várják be a tíz ónapot; én pedig téged hét hónapra szültelek, fiam. Nemsokára zután maga Ariston is belátta, hogy esztelenségből járt el a szája. Ve hallgass tehát más beszédre születésedre vonatkozólag, mert ost a tiszta valót hallottad tőlem. Szamárhajcsároktól pedig

αὐτῷ τε Λευτυχίδῃ καὶ τοῖσι ταῦτα λέγουσι τίκτοιεν αἱ γυναῖκες
70 παῖδας.» ἡ μὲν δὴ ταῦτα ἔλεγε, ὁ δὲ πυθόμενός τε τὰ ἐβούλετο καὶ
ἐπόδια λαβὼν ἐπορεύετο ἐς Ἦλιν, τῷ λόγῳ φὰς ὡς ἐς Δελφοὺς
χρησόμενος τῷ χρηστηρίῳ πορεύεται. Λακεδαιμόνιοι δὲ ὑποτοπη-
θέντες Δημάρητον δρησμῷ ἐπιχειρέειν ἐδίωκον. καί κως ἔφθη ἐς
Ζάκυνθον διαβὰς ὁ Δημάρητος ἐκ τῆς Ἤλιδος· ἐπιδιαβάντες δὲ οἱ
Λακεδαιμόνιοι αὐτοῦ τε ἅπτοντο καὶ τοὺς θεράποντας αὐτοῦ ἀπαι-
ρέονται. μετὰ δέ, οὐ γὰρ ἐξεδίδοσαν αὐτὸν οἱ Ζακύνθιοι, ἐνθεῦτεν
διαβαίνει ἐς τὴν Ἀσίην παρὰ βασιλέα Δαρεῖον. ὁ δὲ ὑπεδέξατό τε
αὐτὸν μεγαλωστὶ καὶ γῆν τε καὶ πόλιας ἔδωκε. οὕτω ἀπίκετο ἐς
τὴν Ἀσίην Δημάρητος καὶ τοιαύτῃ χρησάμενος τύχῃ, ἄλλα τε Λα-
κεδαιμονίοισι συχνὰ ἔργοισί τε καὶ γνώμῃσι ἀπολαμπρυνθείς, ἐν δὲ
δὴ καὶ Ὀλυμπιάδα σφι ἀνελόμενος τεθρίππῳ προσέβαλε, μοῦνος
τοῦτο πάντων δὴ τῶν γενομένων βασιλέων ἐν Σπάρτῃ ποιήσας.
71 Λευτυχίδης δὲ ὁ Μενάρεος Δημαρήτου καταπαυσθέντος διε-
δέξατο τὴν βασιληίην, καί οἱ γίνεται παῖς Ζευξίδημος, τὸν δὴ Κυνί-
σκον μετεξέτεροι Σπαρτιητέων ἐκάλεον. οὗτος ὁ Ζευξίδημος οὐκ
ἐβασίλευσε Σπάρτης· πρὸ Λευτυχίδεω γὰρ τελευτᾷ, λιπὼν παῖδα
Ἀρχίδημον. Λευτυχίδης δὲ στερηθεὶς Ζευξιδήμου γαμέει δευτέρην
γυναῖκα Εὐρυδάμην τὴν ἐοῦσαν Μενίου ἀδελφεὴν Διακτορίδεω δὲ
θυγατέρα, ἐκ τῆς οἱ ἔρσεν μὲν γίνεται οὐδέν, θυγάτηρ δὲ Λαμπιτώ.
72 τὴν Ἀρχίδημος ὁ Ζευξιδήμου γαμέει δόντος αὐτῷ Λευτυχίδεω. οὗ
μὲν οὐδὲ Λευτυχίδης κατεγήρα ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ τίσιν τοιήνδε
τινὰ Δημαρήτῳ ἐξέτισε. ἐστρατήγησε Λακεδαιμονίοισι ἐς Θεσ-
σαλίην, παρεὸν δέ οἱ πάντα ὑποχείρια ποιήσασθαι ἐδωροδόκησε
ἀργύριον πολλόν. ἐπ' αὐτοφώρῳ δὲ ἁλοὺς αὐτοῦ ἐν τῷ στρατο-
πέδῳ, ἐπικατήμενος χειρίδι πλέῃ ἀργυρίου, ἔφυγε ἐκ Σπάρτης ὑπὸ
δικαστήριον ὑπαχθείς, καὶ τὰ οἰκία οἱ κατεσκάφη· ἔφυγε δὲ ἐς
73 Τεγέην καὶ ἐτελεύτησε ἐν ταύτῃ. ταῦτα μὲν δὴ ἐγένετο χρόνῳ ὕστε-
ρον· τότε δὲ ὡς τῷ Κλεομένεϊ ὠδώθη τὸ ἐς τὸν Δημάρητον πρῆγμα,
αὐτίκα παραλαβὼν Λευτυχίδεα ἦιε ἐπὶ τοὺς Αἰγινήτας, δεινόν τινα
σφι ἔγκοτον διὰ τὸν προπηλακισμὸν ἔχων. οὕτω δὴ οὔτε οἱ Αἰγινῆ-
ται, ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων ἡκόντων ἐπ' αὐτούς, ἐδικαίευν ἔτι ἀντι

csak magának Leutychidesnek és ilyen fecsegőknek a feleségei szülhetnek gyermekeket.» Így szólt az anya; ő pedig megtudván, a 70
mit akart, ellátta magát úti eleséggel és Elisbe utazott, még pedig azon ürügy alatt, hogy jóslatkérés végett Delphoiba megy. A lakedaimoniak azonban gyanakodtak, hogy szökni akar s utána mentek; Demaratosnak azonban sikerült valamikép Elisből Zakynthosba átkelni.[60] A lakedaimoniak szintén átkeltek, s őt meg a kisérőit elfogták; de mivel a zakynthosiak nem adták ki, Demaratost később Ázsiába ment onnan Dareios királyhoz, a ki bőkezűleg fogadta: földet és városokat adott neki.[61] Ilyetén módon és ilyen körülmények között jutott Demaratos Ázsiába, a ki különben sok tettével és mondásával lett híressé Lakedaimonban; a többi között azzal is, hogy négyesfogatával díjat nyert az olympiai versenyen, az összes spártai királyok között e tekintetben az egyetlen.[62]

Demaratos letétele után Leutychides, Menares fia kapta meg a 71
királyi rangot. Volt egy Zeuxidemos nevű fia, a kit némelyek Spártában Kyniskosnak is hivtak. Ez a Zeuxidemos nem lett Spártának királya, mert még előbb meghalt, mint Leutychides, egy fiút hagyván hátra, Archidamost. Zeuxidemos elvesztése után Leutychides másodszor házasodott, nőül vette Eurydamét, ki Meniosnak nőtestvére és Diaktoridesnek a leánya volt. Ettől a nőtől azonban nem született fia, csak egy leány, Lampito, a kit azután Archidamosnak, Zeuxidemos fiának adott feleségül.[63] Azonban Leutychides 72
sem öregedett meg Spártában, hanem meglakolt Demaratosért a következőkép: hadba vezette a lakedaimoniakat Thessaliába, s habár az egész terület meghódítása volt a feladat, nagy pénzen megvesztegettette magát.[64] Azonban még a táborban tetten érték, a mint egy pénzzel telt pánczélkeztyűn ült; törvény elé idézve, Spártából elmenekült, házát lerombolták; maga pedig Tegeába szökött, s itt is halt meg. Ezek az események azonban később történtek. Abban 73
az időben, a mikor Kleomenes sikerrel vitte keresztül a tervét Demaratossal szemben, rögtön magával vitte Leutychidest Aigina ellen, mert rettenetes harag forrt lelkében az elszenvedett gyalázat miatt. Az aiginaiak azonban, minthogy mind a két király ellenük vonult, nem tartották már tanácsosnak velök szembe-

βαίνειν, ἐκεῖνοί τε ἐπιλεξάμενοι ἄνδρας δέκα Αἰγινητέων τοὺς πλείστου ἀξίους καὶ πλούτῳ καὶ γένεϊ ἤγον, καὶ ἄλλους καὶ δὴ καὶ Κριόν τε τὸν Πολυκρίτου καὶ Κάσαμβον τὸν Ἀριστοκράτεος, οἵ περ εἶχον μέγιστον κράτος· ἀγαγόντες δὲ σφεας ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν παραθήκην κατατίθενται ἐς τοὺς ἐχθίστους Αἰγινήτῃσι Ἀθηναίους.

74 Μετὰ δὲ ταῦτα Κλεομένεα ἐπάιστον γενόμενον κακοτεχνήσαντα ἐς Δημάρητον δεῖμα ἔλαβε Σπαρτιητέων, καὶ ὑπεξέσχε ἐς Θεσσαλίην. ἐνθεῦτεν δὲ ἀπικόμενος ἐς τὴν Ἀρκαδίην νεώτερα ἔπρησσε πρήγματα, συνιστὰς τοὺς Ἀρκάδας ἐπὶ τῇ Σπάρτῃ, ἄλλους τε ὅρκους προσάγων σφι ἢ μὲν ἔψεσθαί σφεας αὐτῷ τῇ ἂν ἐξηγέηται, καὶ δὴ καὶ ἐς Νώνακριν πόλιν πρόθυμος ἦν τῶν Ἀρκάδων τοὺς προεστεῶτας ἀγινέων ἐξορκοῦν τὸ Στυγὸς ὕδωρ. ἐν δὲ ταύτῃ τῇ πόλι λέγεται εἶναι τῶν Ἀρκάδων τὸ Στυγὸς ὕδωρ, καὶ δὴ καὶ ἔστι τοιόνδε τι· ὕδωρ ὀλίγον φαινόμενον ἐκ πέτρης στάζει ἐς ἄγκος, τὸ δὲ ἄγκος αἱμασιῆς τις περιθέει κύκλος. ἡ δὲ Νώνακρις, ἐν τῇ ἡ πηγὴ αὕτη τυγχάνει ἐοῦσα, 76 πόλις ἐστὶ τῆς Ἀρκαδίης πρὸς Φενεῷ. μαθόντες δὲ Κλεομένεα Λακεδαιμόνιοι ταῦτα πρήσσοντα, κατῆγον αὐτὸν δείσαντες ἐπὶ τοῖσι αὐτοῖσι ἐς Σπάρτην τοῖσι καὶ πρότερον ἦρχε. κατελθόντα δὲ αὐτὸν αὐτίκα ὑπέλαβε μανίη νοῦσος, ἐόντα καὶ πρότερον ὑπομαργότερον· ὅκως γάρ τεῳ ἐντύχοι Σπαρτιητέων, ἐνέχραυε ἐς τὸ πρόσωπον τὸ σκῆπτρον. ποιέοντα δὲ αὐτὸν ταῦτα καὶ παραφρονήσαντα ἔδησαν οἱ προσήκοντες ἐν ξύλῳ· ὁ δὲ δεθεὶς τὸν φύλακον μουνωθέντα ἰδὼν τῶν ἄλλων αἰτέει μάχαιραν· οὐ βουλομένου δὲ τὰ πρῶτα τοῦ φυλάκου διδόναι ἀπείλεε τά μιν αὐτὸς ποιήσει, ἐς ὃ δείσας τὰς ἀπειλὰς ὁ φύλακος (ἦν γὰρ τῶν τις εἱλωτέων) διδοῖ οἱ μάχαιραν. Κλεομένης δὲ παραλαβὼν τὸν σίδηρον ἄρχετο ἐκ τῶν κνημέων ἑωυτὸν λωβώμενος· ἐπιτάμνων γὰρ κατὰ μῆκος τὰς σάρκας προέβαινε ἐκ τῶν κνημέων ἐς τοὺς μηρούς, ἐκ δὲ τῶν μηρῶν ἐς τὰ ἰσχία καὶ τὰς λαπάρας, ἐς ὃ ἐς τὴν γαστέρα ἀπίκετο, καὶ ταύτην κατακορδεύων ἀπέθανε τρόπῳ τοιούτῳ, ὡς μὲν οἱ πολλοὶ λέγουσι Ἑλλήνων, ὅτι τὴν Πυθίην ἀνέγνωσε τὰ περὶ Δημάρητον λέγειν γενόμενα, ὡς δὲ Ἀθηναῖοι μοῦνοι λέγουσι, διότι ἐς Ἐλευσῖνα ἐσβαλὼν ἔκειρε τὸ τέμενος τῶν θεῶν, ὡς δὲ Ἀργεῖοι, ὅτι ἐξ ἱροῦ αὐτῶν τοῦ Ἄργου Ἀργείων τοὺς καταφυγόντας ἐκ τῆς μάχης καταγινέων

szállni; kiválasztottak tehát mind vagyonra, mind születésre nézve legkiválóbb tíz aiginai polgárt, a többi között Kriost, Polykritos fiát, és Kasambost, Aristokrates fiát; elvitték őket Attikába, s átadták biztosítékul legnagyobb ellenségeiknek, az athénieknek.

Midőn később az ármány Demaratossal szemben kitudódott, 74
Kleomenes félni kezdett honfitársaitól és Thessaliába szökött. Innen Arkadiába ment, a hol forradalmi üzelmekbe bocsátkozott, az arkadiaiakat fölingerelte a spártaiak ellen; sok mindenféle esküt vett tőlük, hogy követni fogják, a hová csak vezeti őket; de Nonakris városába is el akarta vinni az arkadiai előljárókat, hogy ott a Styx vizére esküdjenek.[65] Mert, mint az arkadiaiak mondják, ennek a városnak a közelében van a Styx vize, s a következő leirást adják róla: látható egy kis viz, mely a sziklából egy mederbe csepeg, ezt pedig köröskörül tövisbokor övezi.[66] Nonakris, a hol ez a forrás látható, Arkadia egy városa a Pheneos mellett. Midőn 75
azonban a spártaiak értesültek Kleomenes üzelmeiről, félelmükben visszahívták Spártába, még pedig ugyanoly föltételekkel, a minők előbb, királykodása alatt is érvényben valának. Visszatérése után azonban csakhamar megőrült, különben már előbb sem volt teljesen eszénél; most pedig valahányszor valamely spártai polgárral találkozott, jogarával fejbe ütötte. Ilyen viselkedése és őrjöngése miatt rokonai guzsba kötötték. Midőn így megkötözve észrevette, hogy a többiek távoztával csak egy ember őrködik mellette, kért tőle egy kést. Az őr kezdetben nem akart neki adni; de ő megfenyegette, hogy így-úgy fog vele később bánni; míg végre az őr a fenyegetésektől megrettenve (mert csak helota volt), adott neki egyet. Kleomenes kezébe kapva a kést, lábainál kezdve borzasztó csonkítást követett el magán: hosszában szeldelve húsát, a lába szárától kezdve czombját, majd csipőjét, lágyékát vágta át; végre a hasához érvén ezt is fölvágta, s így halt meg. A görögök általában azt hiszik, hogy azért érte ez a végzet, mert a Pythiát a Demaratos ellen irányuló jóslat kimondására birta; az athéniek véleménye a többiektől eltérőleg az, hogy ez az eleusisi betörés következménye, a mikor az istennők szentélyét kifosztotta;[67] viszont az argosiak abban látják az okát, hogy midőn az argosiak a csatából Argosnak szentélyébe[68] menekültek, Kleomenes kicsalogatta őket,

76 κατέκοπτε καὶ αὐτὸ τὸ ἄλσος ἐν ἀλογίῃ ἔχων ἐνέπρησε. Κλεομένεϊ γὰρ μαντευομένῳ ἐν Δελφοῖσι ἐχρήσθη Ἄργος αἱρήσειν. ἐπείτε δὲ Σπαρτιήτας ἄγων ἀπίκετο ἐπὶ ποταμὸν Ἐρασῖνον, ὃς λέγεται ῥέειν ἐκ τῆς Στυμφαλίδος λίμνης· τὴν γὰρ δὴ λίμνην ταύτην ἐς χάσμα ἀφανὲς ἐκδιδοῦσαν ἀναφαίνεσθαι ἐν Ἀργείῃ, τὸ ἐνθεῦτεν δὲ τὸ ὕδωρ ἤδη τοῦτο ὑπ' Ἀργείων Ἐρασῖνον καλέεσθαι· ἀπικόμενος δ' ὧν ὁ Κλεομένης ἐπὶ τὸν ποταμὸν τοῦτον ἐσφαγιάζετο αὐτῷ. καὶ οὐ γὰρ ἐκαλλιέρεε οὐδαμῶς διαβαίνειν μιν, ἄγασθαι μὲν ἔφη τοῦ Ἐρασίνου οὐ προδιδόντος τοὺς πολιήτας, Ἀργείους μέντοι οὐδ' ὡς χαιρήσειν. μετὰ δὲ ταῦτα ἐξαναχωρήσας τὴν στρατιὴν κατήγαγε ἐς Θυρέην, σφαγιασάμενος δὲ τῇ θαλάσσῃ ταῦρον πλοίοισί σφεας ἤγαγε ἔς τε τὴν Τιρυνθίην χώρην καὶ Ναυπλίην.

77 Ἀργεῖοι δὲ ἐβοήθεον πυνθανόμενοι ταῦτα ἐπὶ θάλασσαν· ὡς δὲ ἀγχοῦ μὲν ἐγίνοντο τῆς Τίρυνθος, χώρῳ δὲ ἐν τούτῳ τῷ κέεται Ἡσίπεια οὔνομα, μεταίχμιον οὐ μέγα ἀπολιπόντες ἴζοντο ἀντίοι τοῖσι Λακεδαιμονίοισι. ἐνθαῦτα δὴ οἱ Ἀργεῖοι τὴν μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ μάχην οὐκ ἐφοβέοντο, ἀλλὰ μὴ δόλῳ αἱρεθέωσι· καὶ γὰρ δή σφι ἐς τοῦτο τὸ πρῆγμα εἶχε τὸ χρηστήριον τὸ ἐπίκοινα ἔχρησε ἡ Πυθίη τούτοισί τε καὶ Μιλησίοισι, λέγον ὧδε.

> ἀλλ' ὅταν ἡ θήλεια τὸν ἄρσενα νικήσασα
> ἐξελάσῃ καὶ κῦδος ἐν Ἀργείοισιν ἄρηται,
> πολλὰς Ἀργείων ἀμφιδρυφέας τότε θήσει.
> ὥς ποτέ τις ἐρέει καὶ ἐπεσσομένων ἀνθρώπων·
> 'δεινὸς ὄφις τριέλικτος ἀπώλετο δουρὶ δαμασθείς.'

ταῦτα δὴ πάντα συνελθόντα τοῖσι Ἀργείοισι φόβον παρεῖχε. καὶ δή σφι πρὸς ταῦτα ἔδοξε τῷ κήρυκι τῶν πολεμίων χρᾶσθαι, δόξαν δέ σφι ἐποίευν τοιόνδε· ὅκως ὁ Σπαρτιήτης κῆρυξ προσημαίνοι

78 τι Λακεδαιμονίοισι, ἐποίευν καὶ οἱ Ἀργεῖοι τὠυτὸ τοῦτο. μαθὼν δὲ ὁ Κλεομένης ποιεῦντας τοὺς Ἀργείους ὁκοῖόν τι ὁ σφέτερος κῆρυξ σημήνειε, παραγγέλλει σφι, ὅταν σημήνῃ ὁ κῆρυξ ποιέεσθαι ἄριστον, τότε ἀναλαβόντας τὰ ὅπλα χωρέειν ἐς τοὺς Ἀργείους. ταῦτα καὶ ἐγένετο ἐπιτελέα ἐκ τῶν Λακεδαιμονίων· ἄριστον γὰρ ποιευμένοισι τοῖσι Ἀργείοισι ἐκ τοῦ κηρύγματος

felkonczolta, és magát a berket istentelenül fölperzselte. Mert egy- 76
szer Kleomenes jóslatkérő követei azt a feleletet kapták Delphoiban, hogy be fogja venni Argost. Midőn tehát egy spártai hadnak az élén az Erasinos folyóhoz ért, mely a szóbeszéd szerint a stymphalosi tóból ered, — mert ez a tó állítólag egy földalatti üregbe ömlik és Argos mellett jut ismét felszínre, s innentől kezdve ugyanezt a vizet Erasinosnak hívják az argosiak;[69] — midőn tehát Kleomenes ehhez a folyóhoz ért, áldozatot mutatott be neki, de mivel semmiféle kedvező jelet nem kapott, azt mondta, hogy csodálja bár Erasinost, hogy nem árulja el honfitársait, mindazonáltal az argosiak nem fognak megszabadúlni. Erre visszavezette seregét, Thyreába ment,[70] s egy bikaáldozatot mutatván be a tengernek, embereit hajókon tirynsi területre szállította, még pedig Naupliába. Az argosiak e hirre a tengerhez siettek; midőn pedig Tiryns- 77
nek szomszédságába értek, a mely területnek Hesipeia a neve,[71] a lakedaimoniakkal szemben nem nagy távolságra ütötték fel táborukat. Az argosiak itt nem annyira a nyílt csatától, mint inkább a tőrbeeséstől féltek; mert ez utóbbira vonatkoztatták ők azt a jóslatot, melyet a Pythia nekik és a miletosiaknak közösen adott,[72] s a mely így szólt:

Majd ha az asszony arat diadalt, elhajtva a férfit,
S nagy győzelmi öröm üdvözli az argosi nép közt:
Argosi nők lelkét mély bánat fogja leverni.
Akkor az emberek így fognak majd szólani erről:
«Azt a hatalmas nagy kígyót egy lándzsa üté le.»

E dolgoknak összetorlódása tehát nagy félelmet keltett az argosiakban; ép azért elhatároztak, hogy az ellenség hirnökének a szavai szerint fognak igazodni, határozatukat pedig a következőkép hajtották végre: valahányszor a spártai hirnök a lakedaimoniaknak valamely rendeletet kikiáltott, ugyanazt tették az argosiak is. Midőn Kleomenes észrevette, hogy az argosiak azt 78
teszik, a mit az ő hirnöke kiált ki, elrendelte, hogy ha majd a hirnök azt kiáltja, hogy reggelihez lássanak, fogjanak rögtön fegyvert és törjenek az argosiakra. A lakedaimoniak így is cselekedtek; mert midőn az argosiak a kikiáltásra reggelihez láttak, rájuk

ἐπεκέατο, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσαν αὐτῶν, πολλῷ δ' ἔτι πλεῦνας ἐς τὸ ἄλσος τοῦ Ἄργου καταφυγόντας περιιζόμενοι ἐφύλασσον.
79 ἐνθεῦτεν δὲ ὁ Κλεομένης ἐποίεε τοιόνδε. ἔχων αὐτομόλους ἄνδρας καὶ πυνθανόμενος τούτων, ἐξεκάλεε πέμπων κήρυκα ὀνομαστὶ λέγων τῶν Ἀργείων τοὺς ἐν τῷ ἱρῷ ἀπεργμένους, ἐξεκάλεε δὲ φὰς αὐτῶν ἔχειν τὰ ἄποινα. ἄποινα δέ ἐστι Πελοποννησίοισι δύο μνέαι τεταγμέναι κατ' ἄνδρα αἰχμάλωτον ἐκτίνειν. κατὰ πεντήκοντα δὴ ὧν τῶν Ἀργείων ὡς ἑκάστους ἐκκαλεύμενος ὁ Κλεομένης ἔκτεινε. ταῦτα δέ κως γινόμενα ἐλελήθεε τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐν τῷ τεμένεϊ· ἅτε γὰρ πυκνοῦ ἐόντος τοῦ ἄλσεος, οὐκ ὥρων οἱ ἐντὸς τοὺς ἐκτὸς ὅ τι ἔπρησσον, πρίν γε δὴ αὐτῶν τις ἀναβὰς ἐπὶ δένδρος
80 κατεῖδε τὸ ποιεύμενον. οὔκων δὴ ἔτι καλεόμενοι ἐξήισαν. ἐνθαῦτα δὴ ὁ Κλεομένης ἐκέλευε πάντα τινὰ τῶν εἱλωτέων περινέειν ὕλῃ τὸ ἄλσος, τῶν δὲ πειθομένων ἐνέπρησε τὸ ἄλσος. καιομένου δὲ ἤδη ἐπείρετο τῶν τινα αὐτομόλων τίνος εἴη θεῶν τὸ ἄλσος· ὁ δὲ ἔφη Ἀργου εἶναι. ὁ δὲ ὡς ἤκουσε, ἀναστενάξας μέγα εἶπε «ὦ Ἄπολλον χρηστήριε, ἦ μεγάλως με ἠπάτηκας φάμενος Ἄργος
81 αἱρήσειν· συμβάλλομαι δ' ἐξήκειν μοι τὸ χρηστήριον.» μετὰ δὲ ταῦτα Κλεομένης τὴν μὲν πλέω στρατιὴν ἀπῆκε ἀπιέναι ἐς Σπάρτην, χιλίους δὲ αὐτὸς λαβὼν τοὺς ἀριστέας ἦιε ἐς τὸ Ἥραιον θύσων. βουλόμενον δὲ αὐτὸν θύειν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὁ ἱρεὺς ἀπηγόρευε, φὰς οὐκ ὅσιον εἶναι ξείνῳ αὐτόθι θύειν. ὁ δὲ Κλεομένης τὸν ἱρέα ἐκέλευε τοὺς εἵλωτας ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ἀπάγοντας μαστιγῶσαι,
82 καὶ αὐτὸς ἔθυσε· ποιήσας δὲ ταῦτα ἀπῆιε ἐς τὴν Σπάρτην. νοστήσαντα δέ μιν ὑπῆγον οἱ ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς ἐφόρους, φάμενοί μιν δωροδοκήσαντα οὐκ ἑλεῖν τὸ Ἄργος, παρεὸν εὐπετέως μιν ἑλεῖν. ὁ δέ σφι ἔλεξε, οὔτε εἰ ψευδόμενος οὔτε εἰ ἀληθέα λέγων, ἔχω σαφηνέως εἰπαι, ἔλεξε δ' ὧν φάμενος, ἐπείτε δή τὸ τοῦ Ἄργου ἱρὸν εἶλε, δοκέειν οἱ ἐξεληλυθέναι τὸν τοῦ θεοῦ χρησμόν· πρὸς ὧν ταῦτα οὐ δικαιοῦν πειρᾶν τῆς πόλιος, πρίν γε δὴ ἱροῖσι χρήσηται καὶ μάθῃ εἴτε οἱ ὁ θεὸς παραδιδοῖ εἴτε οἱ ἐμποδὼν ἕστηκε· καλλιερευμένῳ δὲ ἐν τῷ Ἡραίῳ ἐκ τοῦ ἀγάλματος τῶν στηθέων φλόγα πυρὸς ἐκλάμψαι, μαθεῖν δὲ αὐτὸς οὕτω τὴν ἀτρεκείην, ὅτι οὐκ αἱρέει τὸ Ἄργος. εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀγάλματος ἐξέλαμψε, αἱρέειν ἂν κατ' ἄκρης τὴν πόλιν, ἐκ τῶν στηθέων δὲ λάμψαντος πᾶν οἱ πεποιῆσθαι ὅσον ὁ θεὸς ἐβούλετο γενέσθαι. ταῦτα

törtek; többeket leöltek, még többeket, kik Argosnak berkébe menekültek, bekerítve szemmel tartottak. Erre Kleomenes 79
következőkép járt el: néhány szökevénytől megtudta a szentélybe szorultak neveit, s így névszerint hívta ki követe által az argosiakat, az mondván, hogy már kapott értük váltságdíjat. Peloponnesosban a hadi foglyok váltságdíja két minában van megállapítva fejenként. Körülbelül ötven argosit hívott így ki és szúratott le egyenként; s a többiek, kik a szentélyben voltak nem tudták, mert a berek sűrűsége miatt a bennlevők nem látták, hogy mi történik a künn levőkkel; míg végre egyikük fára mászva meg- 80
látta a dolgot. Erre azután még hívásra sem mentek ki. Kleomenes tehát meghagyta összes helotáinak, hogy hordjanak a berek köré szárazfát: ennek megtörténtével fölgyújtatta a berket. Mikor már égett, megkérdezett egy szökevényt, hogy melyik istené az a berek; mire ő azt felelte, hogy Argosé. S erre ő hangosan felsóhajtva így szólt: «Óh te jós Apollon, szépen rászedtél engem igéreteddel, hogy Argost be fogom venni! Mert úgy sejtem, hogy a 81
jóslat már beteljesedett rajtam.» Kleomenes most seregének nagyobb részét visszaküldte Spártába, maga pedig ezer válogatott katonával áldozás végett Hera templomába ment.[74] A mint az oltárnál be akarta mutatni áldozatát, a pap eltiltotta, azzal a kijelentéssel, hogy idegennek ott nem szabad áldozni. Kleomenes azonban a papot helotáival elhurczoltatta és megverette, maga 82
pedig megáldozott; ezután visszatért Spártába. De a mint haza ért, ellenségei az ephorosok elé idézték, hogy azért nem vette be Argost, mert megvesztegették, pedig könnyen be lehetett volna venni. Erre ő — már most nem tudom biztosan, vajjon hazudott-e vagy az igazat mondta — beszédében kifejtette, hogy véleménye szerint Argos szentélyének elfoglalásával az isten jóslata beteljesedett; hogy ezután nem tartotta helyesnek a város megtámadását, míg áldozat útján meg nem tudakolja és meg nem győződik róla, vajjon az isten megengedi-e neki, avagy ellenáll; mikor Hera templomában kedvező áldozatot mutatott be, az istenkép melléből tűzláng villant elő, s így valóban meggyőződött, hogy nem veheti be Argost; mert ha az istenkép fejéből villant volna elő, a várhegygyel együtt bevette volna a várost; mivel azonban a melléből villant, már minden megtörtént, a mit az isten megengedett. Sza-

δὲ λέγων πιστά τε καὶ οἰκότα ἐδόκεε Σπαρτιήτῃσι λέγειν, καὶ διέφυγε πολλὸν τοὺς διώκοντας.

83 Ἄργος δὲ ἀνδρῶν ἐχηρώθη οὕτω ὥστε οἱ δοῦλοι αὐτῶν ἔσχον πάντα τὰ πρήγματα ἄρχοντές τε καὶ διέποντες, ἐς ὃ ἐπήβησαν οἱ τῶν ἀπολομένων παῖδες. ἔπειτά σφεας οὗτοι ἀνακτώμενοι ὀπίσω ἐς ἑωυτοὺς τὸ Ἄργος ἐξέβαλον· ἐξωθεύμενοι δὲ οἱ δοῦλοι μάχῃ ἔσχον Τίρυνθα. τέως μὲν δή σφι ἦν ἄρθμια ἐς ἀλλήλους, ἔπειτα δὲ ἐς τοὺς δούλους ἦλθε ἀνὴρ μάντις Κλέανδρος, γένος ἐὼν Φιγαλεὺς ἀπ' Ἀρκαδίης· οὗτος τοὺς δούλους ἀνέγνωσε ἐπιθέσθαι τοῖσι δεσπότῃσι. ἐκ τούτου δὴ πόλεμός σφι ἦν ἐπὶ χρόνον συχνόν, ἐς ὃ δὴ μόγις οἱ Ἀργεῖοι ἐπεκράτησαν.

84 Ἀργεῖοι μέν νυν διὰ ταῦτα Κλεομένεά φασι μανέντα ἀπολέσθαι κακῶς· αὐτοὶ δὲ Σπαρτιῆται φασι ἐκ δαιμονίου μὲν οὐδενὸς μανῆναι Κλεομένεα, Σκύθῃσι δὲ ὁμιλήσαντά μιν ἀκρητοποτήν γενέσθαι καὶ ἐκ τούτου μανῆναι. Σκύθας γὰρ τοὺς νομάδας, ἐπείτε σφι Δαρεῖον ἐμβαλεῖν ἐς τὴν χώρην, μετὰ ταῦτα μεμονέναι μιν τίσασθαι, πέμψαντας δὲ ἐς Σπάρτην συμμαχίην τε ποιέεσθαι καὶ συντίθεσθαι ὡς χρεὸν εἴη αὐτοὺς μὲν τοὺς Σκύθας παρὰ Φᾶσιν ποταμὸν πειρᾶν ἐς τὴν Μηδικὴν ἐσβάλλειν, σφέας δὲ τοὺς Σπαρτιήτας κελεύειν ἐξ Ἐφέσου ὁρμεομένους ἀναβαίνειν καὶ ἔπειτα ἐς τὠυτὸ ἀπαντᾶν. Κλεομένεα δὲ λέγουσι ἥκόντων τῶν Σκυθέων ἐπὶ ταῦτα ὁμιλέειν σφι μεζόνως, ὁμιλέοντα δὲ μᾶλλον τοῦ ἱκνεομένου μαθεῖν τὴν ἀκρητοποσίην παρ αὐτῶν· ἐκ τούτου δὲ μανῆναί μιν νομίζουσι Σπαρτιῆται. ἔκ τε τόσου, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, ἐπεὰν ζωρότερον βούλωνται πιεῖν, 'ἐπισκύθισον' λέγουσι. οὕτω δὴ Σπαρτιῆται τὰ περὶ Κλεομένεα λέγουσι· ἐμοὶ δὲ δοκέει τίσιν ταύτην ὁ Κλεομένης Δημαρήτῳ ἐκτῖσαι.

85 Τελευτήσαντος δὲ Κλεομένεος ὡς ἐπύθοντο Αἰγινῆται, ἔπεμπον ἐς Σπάρτην ἀγγέλους καταβωσομένους Λευτυχίδεω περὶ τῶν ἐν Ἀθήνῃσι ὁμήρων ἐχομένων. Λακεδαιμόνιοι δὲ δικαστήριον συναγαγόντες ἔγνωσαν περιυβρίσθαι Αἰγινήτας ὑπὸ Λευτυχίδεω, καί μιν κατέκριναν ἔκδοτον ἄγεσθαι ἐς Αἴγιναν ἀντὶ τῶν ἐν Ἀθήνῃσι ἐχομένων ἀνδρῶν· μελλόντων δὲ ἄγειν

vait a spártaiak igazaknak és megbízhatóknak tartották, s vádlóival szemben nagy többséggel fölmentették.

Argos olyan sok szabad polgárát vesztette el, hogy az 83
összes hatalmat, hivatalokat, igazgatást a szolgák ragadták magukhoz,[75] míg az elveszettek fiai föl nem serdültek. Ekkor azután a szolgákat kikergették s Argos fölött visszaszerezték az uralmat. A kikergetett szolgák viszont Tirynst vívták meg ostrommal. Egy ideig azután békességben éltek egymással; később azonban eljött a szolgákhoz Kleandros, egy phigaliai eredetű jós Arkadiából; ez rábirta a szolgákat, hogy támadják meg uraikat. Erre egy sok évig tartó háború támadt közöttük, végre az argosiak nagynehezen diadalmaskodtak.

Az argosiak felfogása szerint tehát ezért őrült meg Kleomenes 84
és veszett el csúfosan; viszont a spártaiak szerint semmiféle istenségnek sincs köze Kleomenes őrjöngéséhez, hanem a skythákkal érintkezve, megszokta a tiszta bort és ennek következtében őrült meg. A nomád skythák ugyanis, miután Dareios országukba tört, nem gondoltak másra, mint hogy boszút álljanak rajta; követet küldtek tehát Spártába, szövetséget kötöttek és javasolták, hogy okos dolog volna, ha maguk a skythák a Phasis folyó mentében megkisérelnék a betörést Médiába,[77] a spártaiak viszont Ephesosból indúlva vonúlnának föl, hogy azután a két hadsereg egy helyen találkoznék. Szavaik szerint Kleomenes az e czélból hozzá jött skythákkal kelleténél többet volt együtt, s e sűrű érintkezése alatt tanúlta el tőlük a tiszta bor ivását. A spártaiak véleménye szerint ez volt őrültségének oka. Szavaik szerint ez időtől fogva szokás náluk mondani, ha valamivel erősebb bort akarnak inni, hogy «tölts skytha módra». Ez a hagyomány van a spártaiak közt Kleomenesre vonatkozólag; véleményem szerint azonban Kleomenesen a sors állott boszút Demaratosért.

Midőn az aiginaiak Kleomenes haláláról értesültek, követeket 85
küldöttek Spártába, hogy Athénben fogva tartott kezeseik miatt vádolják be Leutychidest. A lakedaimoniak egybehíván a törvényszéket, elismerték, hogy Leutychides nagy jogtalanságot követett el az aiginaiakon, s úgy itéltek, hogy őt az Athénben fogva tartott kezesek fejében ki kell adni Aiginának. Az aiginaiak ép el

τῶν Αἰγινητέων τὸν Λευτυχίδεα, εἰπέ σφι Θεασίδης ὁ Λεωπρέπεος, ἐὼν ἐν Σπάρτῃ δόκιμος ἀνήρ, «τί βουλεύεσθε ποιέειν, ἄνδρες Αἰγινῆται; τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιητέων ἔκδοτον γενόμενον ὑπὸ τῶν πολιητέων ἄγειν; εἰ νῦν ὀργῇ χρεώμενοι ἔγνωσαν οὕτω Σπαρτιῆται, ὅκως ἐξ ὑστέρης μή τι ὑμῖν, ἢν ταῦτα πρήσσητε, πανώλεθρον κακὸν ἐς τὴν χώρην ἐμβάλωσι.» ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Αἰγινῆται ἔσχοντο τῆς ἀγωγῆς, ὁμολογίῃ δὲ ἐχρήσαντο τοιῇδε, ἐπισπόμενον Λευτυχίδεα ἐς Ἀθήνας ἀποδοῦναι Αἰγινήτῃσι τοὺς
86 ἄνδρας. ὡς δὲ ἀπικόμενος Λευτυχίδης ἐς τὰς Ἀθήνας ἀπαίτεε τὴν παραθήκην, οἱ δ' Ἀθηναῖοι προφάσιας εἶλκον οὐ βουλόμενοι ἀποδοῦναι, φάντες δύο σφέας ἐόντας βασιλέας παραθέσθαι καὶ οὐ δικαιοῦν τῷ ἑτέρῳ ἄνευ τοῦ ἑτέρου ἀποδιδόναι· οὐ φαμένων δὲ ἀποδώσειν τῶν Ἀθηναίων, ἔλεξέ σφι Λευτυχίδης τάδε.
α) «ὦ Ἀθηναῖοι, ποιέετε μὲν ὁκότερα βούλεσθε αὐτοί· καὶ γὰρ ἀποδιδόντες ποιέετε ὅσια, καὶ μὴ ἀποδιδόντες τὰ ἐναντία τούτων· ὁκοῖον μέντοι τι ἐν τῇ Σπάρτῃ συνηνείχθη γενέσθαι περὶ παρακαταθήκης, βούλομαι ὑμῖν εἰπαι. λέγομεν ἡμεῖς οἱ Σπαρτιῆται γενέσθαι ἐν τῇ Λακεδαίμονι κατὰ τρίτην γενεὴν τὴν ἀπ' ἐμέο Γλαῦκον Ἐπικύδεος παῖδα. τοῦτον τὸν ἄνδρα φαμὲν τά τε ἄλλα πάντα περιήκειν τὰ πρῶτα, καὶ δὴ καὶ ἀκούειν ἄριστα δικαιοσύνης πέρι πάντων ὅσοι τὴν Λακεδαίμονα τοῦτον τὸν χρόνον οἴκεον. συνενειχθῆναι δέ οἱ ἐν χρόνῳ ἱκνευμένῳ τάδε λέγομεν. ἄνδρα Μιλήσιον ἀπικόμενον ἐς Σπάρτην βούλεσθαί οἱ ἐλθεῖν ἐς λόγους, προισχόμενον τοιάδε. 'εἰμὶ μὲν Μιλήσιος, ἥκω δὲ τῆς σῆς Γλαῦκε βουλόμενος δικαιοσύνης ἀπολαῦσαι. ὡς γὰρ δὴ ἀνὰ πᾶσαν μὲν τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ἐν δὲ καὶ περὶ Ἰωνίην τῆς σῆς δικαιοσύνης ἦν λόγος πολλός, ἐμεωυτῷ λόγους ἐδίδουν καὶ ὅτι ἐπικίνδυνός ἐστι αἰεί κοτε ἡ Ἰωνίη ἡ δὲ Πελοπόννησος ἀσφαλέως ἱδρυμένη, καὶ διότι χρήματα οὐδαμὰ τοὺς αὐτοὺς ἐστι ὁρᾶν ἔχοντας. ταῦτά τε ὧν ἐπιλεγομένῳ καὶ βουλευομένῳ ἔδοξέ μοι τὰ ἡμίσεα πάσης τῆς οὐσίης ἐξαργυρώσαντα θέσθαι παρὰ σέ, εὖ ἐξεπισταμένῳ ὡς μοι κείμενα ἔσται παρὰ σοὶ σόα. σὺ δή μοι καὶ τὰ χρήματα δέξαι καὶ τάδε τὰ σύμβολα σῶζε λαβών· ὃς δ' ἂν ἔχων ταῦτα ἀπαιτέῃ,
β) τούτῳ ἀποδοῦναι.' ὁ μὲν δὴ ἀπὸ Μιλήτου ἥκων ξεῖνος τοσαῦτα ἔλεξε, Γλαῦκος δὲ ἐδέξατο τὴν παρακαταθήκην ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ λόγῳ. χρόνου δὲ πολλοῦ διελθόντος ἦλθον ἐς Σπάρτην

akarták már vinni Leutychidest, midőn Thearides, Leoprepes fia, egy előkelő spártai polgár, így szólította meg őket: «Mit akartok tenni, aiginai emberek? A polgárok által kiszolgáltatott spártai királyt elvinni? Ha most ilyen ítéletet hoztak is haragjukban, vigyázzatok, hogy jövőben, ha így cselekesztek, a ti hazátokat is végpusztulásba ne taszítsák!» E szavuk hallatára az aiginaiak elálltak attól, hogy Leutychidest foglyul ejtsék, hanem úgy egyeztek meg vele, hogy együtt megy velök Athénbe visszaszerzeni nekik polgártársaikat. Midőn Leutychides Athénbe 86
érkezett s a zálogot visszakérte, az athéniek nem akarták kiadni, s kifogásokat tettek: hogy két király adta át nekik az embereket, nem jogos tehát, hogy az egyiknek adják vissza, mikor a másik nincs jelen. Az athéniek tagadó válaszára azután így szólt hozzájuk Leutychides: «Tegyetek, athéniek, úgy, a mint jónak látjátok; *a)*
mert ha kiadjátok az embereket, igazságosan cselekesztek; ha nem adjátok ki, akkor ellenkezőleg jártok el. Én csak azt akarom nektek elmondani, hogy mi történt Spártában egy zálogletéttel. Beszélik nálunk Spártában, hogy három emberkorral előttem élt Lakedaimonban egy bizonyos Glaukos, Epikydes fia. Ez az ember hír szerint minden más tekintetben kivált, de különösen igazságosságáért magasztalták az emberek, a kik abban az időben Lakedaimonban éltek. A végzettől kijelölt időben azonban a következő történt vele: eljött Spártába egy miletosi ember, a ki találkozni akart vele, és így szólt hozzá: «Én miletosi vagyok, s azért jövök, Glaukos, hogy a te igazságosságodat fölhasználjam. Mert valamint egész Görögországban, úgy Ióniában is nagy híre járt igazságosságodnak. Én pedig meggondolva a dolgot, hogy Iónia mindig veszedelemben forog, viszont a Peloponnesos biztos, továbbá, hogy a vagyon nyilvánvalólag sohasem marad egy kézben; — tehát ezt meggondolva és meghányva-vetve elhatároztam, hogy vagyonom felét pénzzé teszem és nálad hagyom, mert jól tudom, hogy az nálad jó helyen lesz, Fogadd el hát a pénzemet letétbe, valamint őrizd meg ezt a jelvényt is; a ki azután ennek a másával kéri majd vissza, annak ad ki.» Így szólt a Miletosból jövő *b)*
ember, s Glaukos a zálogletétet a mondott feltétellel átvette. Nagy idő múlva ennek a pénzt letevő embernek a fiai Spártába

τούτου τοῦ παραθεμένου τὰ χρήματα οἱ παῖδες, ἐλθόντες δὲ ἐς λόγους τῷ Γλαύκῳ καὶ ἀποδεικνύντες τὰ σύμβολα ἀπαίτεον τὰ χρήματα. ὁ δὲ διωθέετο ἀντιποκρινόμενος τοιάδε. 'οὔτε μέμνημαι τὸ πρῆγμα οὔτε με περιφέρει οὐδὲν εἰδέναι τούτων τῶν ὑμεῖς λέγετε, βούλομαί τε ἀναμνησθεὶς ποιέειν πᾶν τὸ δίκαιον· καὶ γὰρ εἰ ἔλαβον, ὀρθῶς ἀποδοῦναι, καὶ εἴ γε ἀρχὴν μὴ ἔλαβον, νόμοισι τοῖσι Ἑλλήνων χρήσομαι ἐς ὑμέας. ταῦτα ὦν ὑμῖν ἀναβάλλομαι κυρώ-γ) σειν ἐς τέταρτον μῆνα ἀπὸ τοῦδε.' οἱ μὲν δὴ Μιλήσιοι συμφορὴν ποιησάμενοι ἀπαλλάσσοντο ὡς ἀπεστερημένοι τῶν χρημάτων, Γλαῦκος δὲ ἐπορεύετο ἐς Δελφοὺς χρησόμενος τῷ χρηστηρίῳ. ἐπειρωτέοντα δὲ αὐτὸν τὸ χρηστήριον εἰ ὅρκῳ τὰ χρήματα λήισηται, ἡ Πυθίη μετέρχεται τοῖσιδε τοῖσι ἔπεσι.

Γλαῦκ' Ἐπικυδείδη, τὸ μὲν αὐτίκα κέρδιον οὕτω
ὅρκῳ νικῆσαι καὶ χρήματα λήισασθαι.
ὄμνυ, ἐπεὶ θάνατός γε καὶ εὐορκον μένει ἄνδρα.
ἀλλ' ὅρκου πάις ἐστίν, ἀνώνυμος, οὐδ' ἔπι χεῖρες
οὐδὲ πόδες· κραιπνὸς δὲ μετέρχεται, εἰς ὅ κε πᾶσαν
συμμάρψας ὀλέσῃ γενεὴν καὶ οἶκον ἅπαντα.
ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων.

ταῦτα ἀκούσας ὁ Γλαῦκος τυγγνώμην τὸν θεὸν παραιτέετο αὐτῷ ἴσχειν τῶν ῥηθέντων. ἡ δὲ Πυθίη ἔφη τὸ περιῆθῆναι τοῦ θεοῦ καὶ τὸ δ) ποιῆσαι ἴσον δύνασθαι. Γλαῦκος μὲν δὴ μεταπεμψάμενος τοὺς Μιλησίους ξείνους ἀποδιδοῖ σφι τὰ χρήματα· τοῦ δὲ εἵνεκα ὁ λόγος ὅδε ὦ Ἀθηναῖοι ὡρμήθη λέγεσθαι ἐς ὑμέας εἰρήσεται. Γλαύκου νῦν οὔτε τι ἀπόγονόν ἐστι οὐδὲν οὔτ' ἰστίη οὐδεμία νομιζομένη εἶναι Γλαύκου, ἐκτέτριπταί τε πρόρριζος ἐκ Σπάρτης, οὕτω ἀγαθὸν μηδὲ διανοέεσθαι περὶ παρακαταθήκης ἄλλο γε ἢ ἀπαιτεόντων ἀποδιδόναι.»

87. Λευτυχίδης μὲν εἶπας ταῦτα, ὡς οἱ οὐδὲ οὕτω ἐσήκουον οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπαλλάσσετο· οἱ δὲ Αἰγινῆται, πρὶν τῶν πρότερον ἀδικημάτων δοῦναι δίκας, τῶν ἐς Ἀθηναίους ὕβρισαν Θηβαίοισι χαριζόμενοι, ἐποίησαν τοιόνδε. μεμφόμενοι τοῖσι Ἀθηναίοισι καὶ ἀξιοῦντες ἀδικέεσθαι, ὡς τιμωρησόμενοι τοὺς Ἀθηναίους παρεσκευάζοντο. καὶ ἦν γὰρ δὴ τοῖσι Ἀθηναίοισι πεντετηρὶς ἐπὶ Σουνίῳ, λοχή-

mentek, fölkeresték Glaukost és a jelvényt fölmutatva, visszakérték
a pénzt. De ő meg akarta tartani és így szólt: «Én ugyan nem
emlékszem a dologra, és semmi sem juttatja eszembe, a miről
szóltok; mindazonáltal, ha eszembe jut, mindenben az igazság
szerint akarok eljárni. Ha tehát megkaptam a pénzt, becsüle-
esen vissza fogom adni; de ha nem kaptam meg, a görög per-
eljárás szerint fogok veletek elbánni. Most tehát elodázom a
dolgot, hogy majd négy hónap múlva letárgyaljuk.» A mile- *c)*
osiak kétségbe esve távoztak, mert azt hitték, hogy pénzüket
elvesztették; Glaukos pedig a jóslat megkérdezése végett eluta-
zott Delphoiba. Kérdésére azonban, vajjon birtokába keríthetné-e
eskü árán a pénzt, ezeket a fenyegető szavakat mondta a Pythia:

Nagy nyereség lesz bár, Epikydes sarja, te Glaukos,
Eskü segélyével, ha jelenben kincsre teszel szert.
Esküdjél! A nemest is eléri a végzete egyszer.
Úgyde ha nincs neve, sem keze-lába az Eskü fiának,
Mégis gyorsan elér, majd összeszorítja családod,
S elpusztítja egész nemzetségednek a sarját;
Míg a nemes léleknek a sarja nemesbül idővel.[78]

E szavakra Glaukos bocsánatért esdett az istenhez kérdése
miatt; de a Pythia azt felelte, hogy az isten előtt a kisérlet annyit
ér, mint a tett. Glaukos tehát elküldött a miletosi idegenekért és *d)*
kiadta pénzüket. Hogy pedig mi czélból beszéltem én el nektek,
athéniek, e történetet, azt is megmondom. Glaukosnak mostan
sem utóda nincsen, sem nem ismernek glaukosi házat; kiveszett
az Spártából gyökerestül. Azért jó az, ha zálogletétre nem fáj a
fogunk, hanem kiadjuk tulajdonosának.»

Így szólt Leutychides; de midőn látta, hogy az athéniek még 87
egy sem hallgatnak rá, eltávozott. Az aiginaiak azonban, mielőtt
régibb bünükért,[79] melyet a thébaibeliek kedvéért követtek volt el
az athéniek ellen, lakoltak volna, következőkép cselekedtek. Meg-
haragudtak az athéniekre, és úgy fogva fel a dolgot, mintha ők
szenvedtek volna jogtalanságot, előkészületeket tettek az athéniek
megfenyítésére. Mivel pedig az athéniek ép ünnepet ültek, mely
minden öt évben egyszer tartatik meg a Sunion mellett,[80] rálestek

σαντες ὧν τὴν θεωρίδα νέα εἷλον πλήρεα ἀνδρῶν τῶν πρώτων
88 Ἀθηναίων, λαβόντες δὲ τοὺς ἄνδρας ἔδησαν. Ἀθηναῖοι δὲ πα
θόντες ταῦτα πρὸς Αἰγινητέων οὐκέτι ἀνεβάλλοντο μὴ οὐ τὸ πᾶ
μηχανήσασθαι ἐπ' Αἰγινήτῃσι. καὶ ἦν γὰρ Νικόδρομος Κνοίθο
καλεόμενος ἐν τῇ Αἰγίνῃ ἀνὴρ δόκιμος, οὗτος μεμφόμενος μὲν
τοῖσι Αἰγινήτῃσι προτέρην ἑωυτοῦ ἐξέλασιν ἐκ τῆς νήσου, μαθὼν
δὲ τότε τοὺς Ἀθηναίους ἀναρτημένους ἔρδειν Αἰγινήτας κακῶς
συντίθεται Ἀθηναίοισι προδοσίην Αἰγίνης, φράσας ἐν τῇ τ
ἡμέρῃ ἐπιχειρήσει καὶ ἐκείνους ἐς τὴν ἥκειν δεήσει βοηθέοντας
89 μετὰ ταῦτα καταλαμβάνει μὲν κατὰ τὰ συνεθήκατο Ἀθηναίοισ
ὁ Νικόδρομος τὴν παλαιὴν καλεομένην πόλιν, Ἀθηναῖοι δὲ οἱ
παραγίνονται ἐς δέον· οὐ γὰρ ἔτυχον ἐοῦσαι νέες σφι ἀξιόμαχο
τῇσι Αἰγινητέων συμβαλεῖν· ἐν ᾧ ὧν Κορινθίων ἐδέοντο χρῆσα
σφίσι νέας, ἐν τούτῳ διεφθάρη τὰ πρήγματα. οἱ δὲ Κορίνθιοι
ἦσαν γάρ σφι τοῦτον τὸν χρόνον φίλοι ἐς τὰ μάλιστα, Ἀθηναί
οισι διδοῦσι δεομένοισι εἴκοσι νέας, διδοῦσι δὲ πενταδράχμους
ἀποδόμενοι· δωρεὴν γὰρ ἐν τῷ νόμῳ οὐκ ἐξῆν δοῦναι. ταύτα
τε δὴ λαβόντες οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὰς σφετέρας, πληρώσαντε
ἑβδομήκοντα νέας τὰς ἁπάσας, ἔπλεον ἐπὶ τὴν Αἴγιναν κα
90 ὑστέρησαν ἡμέρῃ μιῇ τῆς συγκειμένης. Νικόδρομος δέ, ὡς
Ἀθηναῖοι ἐς τὸν καιρὸν οὐ παρεγίνοντο, ἐς πλοῖον ἐσβὰς ἐκδι
δρήσκει ἐκ τῆς Αἰγίνης· σὺν δέ οἱ καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν Αἰγινητέω
εἵποντο, τοῖσι Ἀθηναῖοι Σούνιον οἰκῆσαι ἔδοσαν. ἐνθεῦτεν δὲ οὗτο
ὁρμεόμενοι ἔφερόν τε καὶ ἦγον τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Αἰγινήτας. ταῦτ
91 μὲν δὴ ὕστερον ἐγίνετο. Αἰγινητέων δὲ οἱ παχέες ἐπαναστάντο
τοῦ δήμου σφι ἅμα Νικοδρόμῳ ἐπεκράτησαν, καὶ ἔπειτά σφεα
χειρωσάμενοι ἐξῆγον ἀπολεόντες. ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ἄγος σφ
ἐγένετο, τὸ ἐκθύσασθαι οὐκ οἷοί τε ἐγένοντο ἐπιμηχανεόμενο
ἀλλ' ἔφθησαν ἐκπεσόντες πρότερον ἐκ τῆς νήσου ἢ σφι ἱλε
γενέσθαι τὴν θεόν· ἑπτακοσίους γὰρ δὴ τοῦ δήμου ζωγρήσαντε
ἐξῆγον ὡς ἀπολεόντος, εἷς δέ τις τούτων ἐκφυγὼν τὰ δεσμ
καταφεύγει πρὸς πρόθυρα Δήμητρος θεσμοφόρου, ἐπιλαβόμενο
δὲ τῶν ἐπισπαστήρων εἴχετο· οἱ δὲ ἐπείτε μιν ἀποσπᾶσαι οὐ
οἷοί τε ἀπελκόντες ἐγίνοντο, ἀποκόψαντες αὐτοῦ τὰς χεῖρας ἦγ
οὕτω, αἱ χεῖρες δὲ ἐκεῖναι ἐμπεφυκυῖαι ἦσαν τοῖσι ἐπισπα
92 στροισι. ταῦτα μέν νυν σφέας αὐτοὺς οἱ Αἰγινῆται ἐργάσαντ

a legelőkelőbb athéni polgárokkal telt ünnepi hajóra és elfogták, a polgárokat pedig lánczra verték. Az athéniek az aiginaiaktól szen- 88
vedett sérelem megbosszulását nem halasztották el, hanem minden lehetőt elkövettek az aiginaiak ellen. Volt ugyanis egy Nikodromos nevű tekintélyes aiginiai polgár, Knoithos fia; ez nagyon haragudott honfitársaira, hogy régebben a szigetről száműzték, s meghallván, hogy az athéniek gonoszat forralnak az aiginaiak ellen, áruló szándékkal szövetkezett velük, megállapítván a napot is, melyen kezökbe szolgáltatja Aiginát, s a mikor nekik is kötelességük lesz segítségére megjelenniök. Nemsokára ezután Nikodro- 89
mos az athéniekkel kötött egyesség értelmében az úgynevezett ó-várost hatalmába kerítette; de az athéniek nem jelentek meg a kellő időre, mert nem voltak az aiginiai hajóhaddal szemben támadásra alkalmas hajóik; s mialatt hajók kikölcsönzése végett a korinthosiaknál jártak, addig vállalatuk dugába dőlt. A korinthosiak abban az időben a legjobb barátságban voltak az athéniekkel, s adtak is kérelmükre húsz hajót; minthogy azonban ezt a törvény értelmében nem volt szabad ingyen tenniök, mindegyikért öt drachmát fizettettek. Mikor az athéniek megkapták a hajókat, a magukéival együtt összesen hetven hajót szereltek föl s Aigina ellen vonúltak; csakhogy a kitűzött időnél egy nappal később érkeztek meg.[81] Nikodromos pedig, midőn az athéniek kellő 90
időre nem mutatkoztak, hajóra szállva, megszökött Aiginából; vele tartott több más honfitársa is, a kiknek az athéniek Suniont adták telepedő helyül; s innen azután rabló-portyázással pusztították Aigina szigetét. Ez azonban később történt. A gazdag 91
aiginaiak a Nikodromossal fellázadt népet leverték, s kézrekerítvén őket, halálra vitték. E miatt azonban olyan szentségtörést követtek el, a melyet semmiféle módon sem tudtak jóvá tenni; mert előbb kellett a szigetről távozniok, mintsem az istennőt kiengesztelhették volna.[82] A mint ugyanis hétszáz néppárti foglyukat halálra vitték, ezek egyike bilincseiből kiszabadulván, Demeter Thesmophoros előcsarnokába menekült, a hol az ajtókilincsbe kapaszkodott. Midőn pedig nem tudták onnan elhúzni, levágták a kezeit, úgy vitték el; kezeit azonban, melyekkel a kilincsbe kapaszkodott, ott hagyták. Így jártak el az aiginaiak otthon; 92

Ἀθηναίοισι δὲ ἥκουσι ἐναυμάχησαν νηυσὶ ἑβδομήκοντα, ἐσσωθέντες δὲ τῇ ναυμαχίῃ ἐπεκαλέοντο τοὺς αὐτοὺς τοὺς καὶ πρότερον, Ἀργείους. καὶ δή σφι οὗτοι μὲν οὐκέτι βοηθέουσι, μεμφόμενοι ὅτι Αἰγιναῖαι νέες ἀνάγκῃ λαμφθεῖσαι ὑπὸ Κλεομένεος ἔσχον τε ἐς τὴν Ἀργολίδα χώρην καὶ συναπέβησαν Λακεδαιμονίοισι· συναπέβησαν δὲ καὶ ἀπὸ Σικυωνιέων νεῶν ἄνδρες τῇ αὐτῇ ταύτῃ ἐσβολῇ· καί σφι ὑπ' Ἀργείων ἐπεβλήθη ζημίη χίλια τάλαντα ἐκτῖσαι, πεντακόσια ἑκατέρους. Σικυώνιοι μέν νυν συγγνόντες ἀδικῆσαι ὡμολόγησαν ἑκατὸν τάλαντα ἐκτίσαντες ἀζήμιοι εἶναι, Αἰγινῆται δὲ οὔτε συνεγινώσκοντο, ἦσάν τε αὐθαδέστεροι. διὰ δὴ ὧν σφι ταῦτα δεομένοισι ἀπὸ μὲν τοῦ δημοσίου οὐδεὶς Ἀργείων ἔτι ἐβοήθεε, ἐθελονταὶ δὲ ἐς χιλίους· ἦγε δὲ αὐτοὺς στρατηγὸς ἀνὴρ τῷ οὔνομα Εὐρυβάτης, πεντάεθλον ἐπασκήσας. τούτων οἱ πλεῦνες οὐκ ἀπενόστησαν ὀπίσω, ἀλλ' ἐτελεύτησαν ὑπ' Ἀθηναίων ἐν Αἰγίνῃ· αὐτὸς δὲ ὁ στρατηγὸς Εὐρυβάτης μουνομαχίην ἐπασκέων τρεῖς μὲν ἄνδρας τρόπῳ τοιούτῳ κτείνει, ὑπὸ δὲ τοῦ τετάρτου Σωφάνεος τοῦ Δεκελέος ἀποθνήσκει. Αἰγινῆται δὲ ἐοῦσι ἀτάκτοισι τοῖσι Ἀθηναίοισι συμβαλόντες τῇσι νηυσὶ ἐνίκησαν, καί σφεων νέας τέσσερας αὐτοῖσι τοῖς ἀνδράσι εἷλον.

93

94 Ἀθηναίοισι μὲν δὴ πόλεμος συνῆπτο πρὸς Αἰγινήτας· ὁ δὲ Πέρσης τὸ ἑωυτοῦ ἐποίεε, ὥστε ἀναμιμνήσκοντός τε αἰεὶ τοῦ θεράποντος μεμνῆσθαί μιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ Πεισιστρατιδέων προσκατημένων καὶ διαβαλλόντων Ἀθηναίους, ἅμα δὲ βουλόμενος ὁ Δαρεῖος ταύτης ἐχόμενος τῆς προφάσιος καταστρέφεσθαι τῆς Ἑλλάδος τοὺς μὴ δόντας αὐτῷ γῆν τε καὶ ὕδωρ, Μαρδόνιον μὲν δὴ φλαύρως πρήξαντα τῷ στόλῳ παραλύει τῆς στρατηγίης, ἄλλους δὲ στρατηγοὺς ἀποδέξας ἀπέστειλε ἐπί τε Ἐρέτριαν καὶ Ἀθήνας, Δᾶτίν τε ἐόντα Μῆδον γένος καὶ Ἀρταφρένεα τὸν Ἀρταφρένεος παῖδα, ἀδελφιδέων ἑωυτοῦ· ἐντειλάμενος δὲ ἀπέπεμπε ἐξανδραποδίσαντας Ἀθήνας καὶ Ἐρέτριαν ἀνάγειν ἑωυτῷ ἐς

95 ὄψιν τὰ ἀνδράποδα. ὡς δὲ οἱ στρατηγοὶ οὗτοι οἱ ἀποδεχθέντες πορευόμενοι παρὰ βασιλέος ἀπίκοντο τῆς Κιλικίης ἐς τὸ Ἀλήιον πεδίον, ἅμα ἀγόμενοι πεζὸν στρατὸν πολλόν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένον, ἐνθαῦτα στρατοπεδευομένοισι ἐπῆλθε μὲν ὁ ναυτικὸς πᾶς στρατὸς ὁ ἐπιταχθεὶς ἑκάστοισι, παρεγένοντο δὲ καὶ αἱ ἱππαγωγοὶ νέες, τὰς τῷ προτέρῳ ἔτεϊ προεῖπε τοῖσι ἑωυτοῦ δασμοφόροισι Δαρεῖος ἑτοιμάζειν. ἐσβαλόμενοι δὲ τοὺς ἵππους ἐς ταύτας καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν ἐσβιβάσαντες ἐς τὰς νέας, ἔπλεον

az athéniek jöttére pedig hetven hajóval vonúltak ki, de a tengeri csatában legyőzettek, s mint nem rég, úgy most is az argosiakat hívták segítségül.[83] De most ezek sem támogatták őket, mert zokon vették, hogy Kleomenes által kézre kerített aiginiai hajók Argolisba kisérték a lakedaimoniakat; résztvett ugyan a betörésben néhány sikyoni hajó is, a miért az argosiak ezer talentumnyi bírságot róttak rájuk, kire-kire ötszázat. A sikyoniak már most elismerték bűnüket, s kiegyeztek, hogy száz talentum lefizetésével váltják meg bűnüket; az aiginaiak azonban nem ismerték el, és nyakaskodtak. Ezért azután kérelmük daczára állami határozat alapján egy argosi sem sietett segítségükre, csak vagy ezer önkéntes, a kiknek a versenyekben kiváló Eurybates volt a vezérük. Ezek legtöbbje nem tért többé vissza; ott vesztek el az athéniek kezétől Aiginában. Maga Eurybates, a vezér, páros viadalban három embert terített le; de a negyedik, a Dekeleia községbeli Sophanes, viszont ő rá mért halálos csapást.[84] Az aiginaiak később 93
a rendetlenül álló athéni hajókat megtámadván, győzelmet arattak, s négy hajót legénységükkel együtt kézre kerítettek.

Így tehát az athéniek és aiginaiak között kitört a háború. 94
E közben a perzsa király is megtette a maga dolgát; a szolga mindennap emlékeztette őt az athéniekre;[85] a Peisistratidák is unszolták az athéniekre szórt vádakkal; s maga Dareios is szivesen fölhasználta az ürügyet, hogy Görögország mindama részét meghódítsa, mely nem adott neki földet és vizet. A hadmenetében pórúlt járt Mardoniost tehát fölmentette a fővezérség alól, és más hadvezéreket küldött Eretria és Athén ellen, még pedig a méd származású Datist és unokaöcscsét, Artaphrenesnek hasonnevű fiát.[86] Ezeket pedig azzal a parancscsal bocsátotta el, hogy az athénieket és eretriaiakat leigázva, rabszolgákul hozzák szeme elé. Ezek az új fővezérek a királyi udvart odahagyva, Kilikiába, 95
az aleai síkságra érkeztek;[87] követte őket a nagy és jól fölszerelt gyaloghad, mely itt tábort ütve, egyesült az egyes államokra kirótt tengeri haddal; szintúgy megjelentek a lószállító hajók is, melyeknek fölszerelését adófizető tartományainak még a múlt évben[88] elrendelte Dareios. Előbb a lovakat szállították a hajókba, majd a gyaloghadat is elhelyezték a hadihajókon, s így eveztek

ἑξακοσίῃσι τριήρεσι ἐς τὴν Ἰωνίην. ἐνθεῦτεν δὲ οὐ παρὰ τὴν ἤπειρον εἶχον τὰς νέας ἰθὺ τοῦ τε Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θρηϊκης, ἀλλ' ἐκ Σάμου ὁρμεόμενοι παρά τε Ἰκάριον καὶ διὰ νήσων τὸν πλόον ἐποιεῦντο, ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, δείσαντες μάλιστα τὸν περίπλοον τοῦ Ἄθω, ὅτι τῷ προτέρῳ ἔτεϊ ποιεύμενοι ταύτῃ τὴν κομιδὴν μεγάλως προσέπταισαν· πρὸς δὲ καὶ ἡ Νάξος
96 σφέας ἠνάγκαζε πρότερον οὐκ ἁλοῦσα. ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ Ἰκαρίου πελάγεος προσφερόμενοι προσέμιξαν τῇ Νάξῳ, ἐπὶ ταύτην γὰρ δὴ πρώτην ἐπεῖχον στρατεύεσθαι οἱ Πέρσαι, μεμνημένοι τῶν πρότερον οἱ Νάξιοι πρὸς τὰ ὄρεα οἴχοντο φεύγοντες οὐδὲ ὑπέμειναν. οἱ δὲ Πέρσαι ἀνδραποδισάμενοι τοὺς κατέλαβον αὐτῶν, ἐνέπρησαν καὶ τὰ ἱρὰ καὶ τὴν πόλιν. ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἐπὶ τὰς ἄλλας νήσους ἀνήγοντο.

97 Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ταῦτα ἐποίευν, οἱ Δήλιοι ἐκλιπόντες καὶ αὐτοὶ τὴν Δῆλον οἴχοντο φεύγοντες ἐς Τῆνον. τῆς δὲ στρατιῆς καταπλεύσης ὁ Δᾶτις προπλώσας οὐκ ἔα τὰς νέας πρὸς τὴν Δῆλον προσορμίζεσθαι, ἀλλὰ πέρην ἐν τῇ Ῥηναίῃ· αὐτὸς δὲ πυθόμενος ἵνα ἦσαν οἱ Δήλιοι, πέμπων κήρυκα ἠγόρευέ σφι τάδε. «ἄνδρες ἱροί, τί φεύγοντες οἴχεσθε, οὐκ ἐπιτήδεα καταγνόντες κατ' ἐμεῦ; ἐγὼ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοσοῦτό γε φρονέω καί μοι ἐκ βασιλέος ὧδε ἐπέσταλται, ἐν τῇ χώρῃ οἱ δύο θεοὶ ἐγένοντο, ταύτην μηδὲν σίνεσθαι, μήτε αὐτὴν τὴν χώρην μήτε τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς. νῦν ὦν καὶ ἅπιτε ἐπὶ τὰ ὑμέτερα αὐτῶν καὶ τὴν νῆσον νέμεσθε.» ταῦτα μὲν ἐπεκηρυκεύσατο τοῖσι Δηλίοισι, μετὰ δὲ λιβανωτοῦ τριηκόσια τάλαντα κατανήσος ἐπὶ
98 τοῦ βωμοῦ ἐθυμίησε. Δᾶτις μὲν δὴ ταῦτα ποιήσας ἔπλεε ἅμα τῷ στρατῷ ἐπὶ τὴν Ἐρέτριαν πρῶτα, ἅμα ἀγόμενος καὶ Ἴωνας καὶ Αἰολέας· μετὰ δὲ τοῦτον ἐνθεῦτεν ἐξαναχθέντα Δῆλος ἐκινήθη, ὡς ἔλεγον Δήλιοι, καὶ πρῶτα καὶ ὕστατα μέχρι ἐμεῦ σεισθεῖσα. καὶ τοῦτο μέν κου τέρας ἀνθρώποισι τῶν μελλόντων ἔσεσθαι κακῶν ἔφαινε ὁ θεός. ἐπὶ γὰρ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπεος καὶ Ξέρξεω τοῦ Δαρείου καὶ Ἀρτοξέρξεω τοῦ Ξέρξεω, τριῶν τουτέων ἐπεξῆς γενεέων, ἐγένετο πλέω κακὰ τῇ Ἑλλάδι ἢ ἐπὶ εἴκοσι ἄλλας γενεὰς τὰς πρὸ Δαρείου γενομένας, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν Περσέων αὐτῇ γενόμενα, τὰ δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν κορυφαίων περὶ τῆς ἀρχῆς πολεμεόντων. οὕτω οὐδὲν ἦν ἀεικὲς κινηθῆναι Δῆλον τὸ πρὶν ἐοῦσαν ἀκίνητον. [καὶ ἐν χρησμῷ ἦν γεγραμμένον περὶ αὐτῆς ὧδε.

hatszáz háromsoros hajóval Ióniába. Innen azután nem egyenesen a szárazföld mentében haladtak el a Hellespontos és Thrakia mellett, hanem Samosnál kitérve, az ikarosi tengeren át a szigetek közé vették útjukat; mint hiszem, főleg azért, mert féltek az Athos hegy megkerülésétől, a hol a múlt évben olyan nagy csapást szenvedtek útközben; de meg Naxos is erre kényszerítette őket, mert a múltkor nem tudták bevenni.[89] Midőn az ikarosi 96
tengerből kijutva, Naxos partjain kikötöttek, — mert ezt a szigetet akarták először megvíni a perzsák — a naxosiak nem várták be őket, hanem a hegyek közé menekültek. A perzsák rablánczra fűzték, a kiket elfogtak, szentélyeiket és városukat fölperzselték.[90] Ennek végeztével a többi sziget felé hajóztak.

Míg ők ilyeneket műveltek, a delosiak Delost odahagyva 97
Tenosba menekültek. A perzsa bajóhad közeledtével Datis előre sietett és nem engedte meg, hogy a hajók Delosban kössenek ki, hanem a szemben levő Rhenaiában;[91] maga pedig kitudván, hol vannak a delosiak, követet küldött hozzájuk, és így szólította meg őket: «Óh ti szent férfiak! Miért menekültetek tova, és miért vélekedtek rólam oly rosszul? Magamnak is van annyi belátásom, meg királyom is úgy rendelte el, hogy azon a földön, a hol a két isten született,[92] semminek se legyen bántódása, sem magának a földnek, sem a lakóinak. Jöjjetek hát vissza otthonotokba és lakjatok a szigeten!» Ezt izente ő a delosiaknak, s utána háromszáz talentum tömjént füstölt el az oltáron. Datis ennek végeztével 98
először Eretria ellen vezette hajóhadát; iónok és æolok is voltak kiséretében. Eltávozása után delosi hagyomány szerint földrengés volt Delosban, az első és utolsó az én időmig, melyet bizonyára a jövendő bajok jelekép mutatott az isten az embereknek.[93] Mert Dareios, a Hystaspes fia, Xerxes, a Dareios fia, és Artaxerxes, a Xerxes fia, tehát három egymásután következő nemzedék alatt több csapás érte Görögországot, mint a Dareios előtt élt húsz nemzedék alatt;[94] s ezek részint a perzsáktól eredtek, részint pedig maguknak a vezérférfiaknak a főhatalomért való versengéséből. Nem oly feltünő tehát, hogy Delos, a hol eddig földrengés nem volt, most megrendült. (Volt egy jóslat is, a mely erre vonatkozott:

κινήσω καὶ Δῆλον ἀκίνητόν περ ἐοῦσαν.]

δύναται δὲ κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν ταῦτα τὰ οὐνόματα, Δαρεῖος ἐρξείης, Ξέρξης ἀρήιος, Ἀρτοξέρξης μέγας ἀρήιος. τούτους μὲν δὴ τοὺς βασιλέας ὧδε ἂν ὀρθῶς κατὰ γλῶσσαν τὴν σφετέρην Ἕλληνες καλέοιεν.

99 Οἱ δὲ βάρβαροι ὡς ἀπήειραν ἐκ τῆς Δήλου, προσῖσχον πρὸς τὰς νήσους, ἐνθεῦτεν δὲ στρατιήν τε παρελάμβανον καὶ ὁμήρους τῶν νησιωτέων παῖδας ἐλάμβανον. ὡς δὲ περιπλέοντες τὰς νήσους προσέσχον καὶ ἐς Κάρυστον, οὐ γὰρ δή σφι οἱ Καρύστιοι οὔτε ὁμήρους ἐδίδοσαν οὔτε ἔφασαν ἐπὶ πόλιας ἀστυγείτονας στρατεύεσθαι, λέγοντες Ἐρέτριάν τε καὶ Ἀθήνας, ἐνθαῦτα τούτους ἐπολιόρκεόν τε καὶ τὴν γῆν σφεων ἔκειρον, ἐς ὃ καὶ οἱ Καρύστιοι παρέστησαν ἐς τῶν Περσέων τὴν γνώμην.

100 Ἐρετριέες δὲ πυνθανόμενοι τὴν στρατιὴν τὴν Περσικὴν ἐπὶ σφέας ἐπιπλέουσαν Ἀθηναίων ἐδεήθησαν σφίσι βοηθοὺς γενέσθαι. Ἀθηναῖοι δὲ οὐκ ἀπείπαντο τὴν ἐπικουρίην, ἀλλὰ τοὺς τετρακισχιλίους τοὺς κληρουχέοντας τῶν ἱπποβοτέων Χαλκιδέων τὴν χώρην, τούτους σφι διδοῦσι τιμωρούς. τῶν δὲ Ἐρετριέων ἦν ἄρα οὐδὲν ὑγιὲς βούλευμα, οἳ μετεπέμποντο μὲν Ἀθηναίους, ἐφρόνεον δὲ διφασίας ἰδέας. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν ἐς τὰ ἄκρα τῆς Εὐβοίης, ἄλλοι δὲ αὐτῶν ἴδια κέρδεα προσδεκόμενοι παρὰ τοῦ Πέρσεω οἴσεσθαι προδοσίην ἐσκευάζοντο. μαθὼν δὲ τούτων ἑκάτερα ὡς εἶχε Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, ἐὼν τῶν Ἐρετριέων τὰ πρῶτα, φράζει τοῖσι ἥκουσι Ἀθηναίων πάντα τὰ παρεόντα σφι πρήγματα, προσεδέετό τε ἀπαλλάσσεσθαί σφεας ἐς τὴν σφετέρην, ἵνα μὴ προσαπόλωνται.

101 οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ταῦτα Αἰσχίνῃ συμβουλεύσαντι πείθονται. καὶ οὗτοι μὲν διαβάντες ἐς Ὠρωπὸν ἔσωζον σφέας αὐτούς· οἱ δὲ Πέρσαι πλέοντες κατέσχον τὰς νέας τῆς Ἐρετρικῆς χώρης κατὰ Τέμενος καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλεα, κατασχόντες δὲ ταῦτα τὰ χωρία αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι τοῖσι ἐχθροῖσι, οἱ δὲ Ἐρετριέες ἐπεξελθεῖν μὲν καὶ μαχέσασθαι οὐκ ἐποιεῦντο βουλήν, εἴ κως δὲ διαφυλάξαιεν τὰ τείχεα, τούτου σφι πέρι ἔμελε, ἐπείτε ἐνίκα μὴ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν. προσβολῆς δὲ γινομένης καρτερῆς πρὸς τὸ τεῖχος ἔπιπτον ἐπὶ ἓξ ἡμέρας πολλοὶ μὲν ἀμφοτέρων· τῇ δὲ ἑβδόμῃ Εὔφορβός τε ὁ Ἀλκιμάχου καὶ Φίλαγρος ὁ Κυνέου ἄνδρες τῶν ἀστῶν δόκιμοι προδιδοῦσι τοῖσι Πέρσῃσι. οἱ δὲ ἐσελθόντες ἐς τὴν πόλιν τοῦτο μὲν τὰ ἱρὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι

Megrázom Delost, bár ott sohse renge a föld még.)

A fönt említett nevek értelme görögül: Dareios a tevékeny, Xerxes a harczos, Artaxerxes a nagy harczos. Így lehetne ezeknek a királyoknak nevét görög nyelvre fordítani.[95]

A barbárok Delost odahagyván, a többi szigetekhez eveztek; 99
mindenünnen sereget vittek magukkal, túszokul pedig a szigetlakók gyermekeit fogdosták el. A mint így a szigeteket bejárták, végre Karystoshoz értek;[96] de a karystosiak sem túszokat nem adtak, sem hajlandók nem voltak a szomszéd államok, azaz Eretria és Athén ellen hadakozni. Erre ostrom alá fogták őket és földjüket pusztították; végre a karystosiak is meghódoltak a perzsáknak. Az 100
eretriaiak arra a hirre, hogy a perzsa hadsereg ellenük vonúl, az athénieket kérték föl segítség nyújtására. Az athéniek nem vonták meg a támogatást, és azt a négyezer embert adták segítségül, a kiket a chalkisi lótenyésztők földjének védelmére sorsoltak vala ki.[97] Ámde Eretriában nem voltak egészségesek a viszonyok; mert bár az athéniek támogatását kérték, mégis kétfelé oszoltak a nézetek. Némelyek ugyanis azt javasolták, hogy a várost odahagyva vonuljanak az euboiai hegyek közé; mások viszont önző nyereségre számítva a perzsák részéről, hazaárulásra készültek. Midőn Aischines, Nothon fia, egy előkelő eretriai polgár, ezeknek tudomására jött, föltárta a megérkező athéniek előtt egész állapotjukat, s arra kérte őket, hogy vonuljanak vissza hazájukba, mert különben elvesznek. Az athéniek engedelmeskedtek Aischines szavának. Átkeltek Oroposba és így megmenekültek. A perzsa hajóhad előre- 101
nyomulva, Eretria földjén Temenosban, Choireaiban és Aigileában kötött ki;[98] mihelyt pedig e helyeket elfoglalták, rögtön partra szállították a lovakat, és az ellenség megtámadására készültek. De az eretriaiak nem szándékoztak kivonulni és összecsapni; s csak arra volt gondjuk, hogy falaikat megvédhessék; mert az a vélemény győzött, hogy nem hagyják el a várost. A falak ellen erős rohamot intéztek, s hat napon át mindkét részen sokan elestek. A hetedik napon Euphorbos, Alkimachos fia, és Philagros, Kyneas fia, két előkelő polgár, elárulták a várost a perzsáknak. Ezek a falak közé nyomulva, a Sardisban fölgyújtott szentélyek megtor-

τῶν ἐν Σάρδισι κατακαυθέντων ἱρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς.

102 Χειρωσάμενοι δὲ τὴν Ἐρέτριαν καὶ ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας ἔπλεον ἐς γῆν τὴν Ἀττικήν, κατέργοντές τε πολλὸν καὶ δοκέοντες ταὐτὰ τοὺς Ἀθηναίους ποιήσειν τὰ καὶ τοὺς Ἐρετριέας ἐποίησαν. καὶ ἦν γὰρ ὁ Μαραθὼν ἐπιτηδεότατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι καὶ ἀγχοτάτω τῆς Ἐρετρίης, ἐς τοῦτό
103 σφι κατηγέετο Ἱππίης ὁ Πεισιστράτου. Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, ἐβοήθεον καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα. ἦγον δέ σφεας στρατηγοὶ δέκα, τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης, τοῦ τὸν πατέρα Κίμωνα τὸν Στησαγόρεω κατέλαβε φυγεῖν ἐξ Ἀθηνέων Πεισίστρατον τὸν Ἱπποκράτεος. καὶ αὐτῷ φεύγοντι Ὀλυμπιάδα ἀνελέσθαι τεθρίππῳ συνέβη, καὶ ταύτην μὲν τὴν νίκην ἀνελόμενόν μιν τὠυτὸ ἐξενείκασθαι τῷ ὁμομητρίῳ ἀδελφεῷ Μιλτιάδῃ. μετὰ δὲ τῇ ὑστέρῃ Ὀλυμπιάδι τῇσι αὐτῇσι ἵπποισι νικῶν παραδιδοῖ Πεισιστράτῳ ἀνακηρυχθῆναι, καὶ τὴν νίκην παρεὶς τούτῳ κατῆλθε ἐπὶ τὰ ἑωυτοῦ ὑπόσπονδος. καί μιν ἀνελόμενον τῇσι αὐτῇσι ἵπποισι ἄλλην Ὀλυμπιάδα κατέλαβε ἀποθανεῖν ὑπὸ τῶν Πεισιστράτου παίδων, οὐκέτι περιεόντος αὐτοῦ Πεισιστράτου· κτείνουσι δὲ οὗτοί μιν κατὰ τὸ πρυτανήιον νυκτὸς ὑπείσαντες ἄνδρας. τέθαπται δὲ Κίμων πρὸ τοῦ ἄστεος πέρην τῆς διὰ Κοίλης καλεομένης ὁδοῦ· καταντίον δ' αὐτοῦ αἱ ἵπποι τεθάφαται αὗται αἱ τρεῖς Ὀλυμπιάδας ἀνελόμεναι. ἐποίησαν δὲ καὶ ἄλλαι ἵπποι ἤδη τὠυτὸ τοῦτο Εὐαγόρεω Λάκωνος, πλέω δὲ τουτέων οὐδαμαί. ὁ μὲν δὴ πρεσβύτερος τῶν παίδων τῷ Κίμωνι Στησαγόρης ἦν τηνικαῦτα παρὰ τῷ πάτρῳ Μιλτιάδῃ τρεφόμενος ἐν τῇ Χερσονήσῳ, ὁ δὲ νεώτερος παρ' αὐτῷ Κίμωνι ἐν Ἀθήνῃσι, οὔνομα ἔχων ἀπὸ τοῦ
104 οἰκιστέω τῆς Χερσονήσου Μιλτιάδεω Μιλτιάδης. οὗτος δὴ ὢν τότε ὁ Μιλτιάδης ἥκων ἐκ τῆς Χερσονήσου καὶ ἐκπεφευγὼς διπλόον θάνατον ἐστρατήγεε Ἀθηναίων. ἅμα μὲν γὰρ οἱ Φοίνικες αὐτὸν οἱ ἐπιδιώξαντές μέχρι Ἴμβρου περὶ πολλοῦ ἐποιεῦντο λαβεῖν τε καὶ ἀναγαγεῖν παρὰ βασιλέα· ἅμα δὲ ἐκφυγόντα τε τούτους καὶ ἀπικόμενον ἐς τὴν ἑωυτοῦ δοκέοντά τε εἶναι ἐν σωτηρίῃ ἤδη, τὸ ἐνθεῦτέν μιν οἱ ἐχθροὶ ὑποδεξάμενοι ὑπὸ δικαστήριον αὐτὸν ἀγαγόντες ἐδίωξαν

lásául egyrészt a szentélyeket rabolták ki és perzselték föl, másrészt a férfiakat Dareios meghagyása szerint rabszolgaságba hurczolták.

Miután Eretriát leigázták, csak néhány napig maradtak itt, 102
s azután nagy sietséggel Attika földjére hajóztak, mert azt hitték, hogy az athéniek ép úgy fognak cselekedni, mint az eretriaiak. S minthogy Attikában Marathon mezeje volt a lovasság kifejtésére legalkalmasabb és Eretriához legközelebb eső vidék, ide vezette őket a Peisistratida Hippias.[99] Az athéniek e hírre maguk is Mara- 103
thonhoz vonúltak. Tíz hadvezér vezette őket, a tizedik Miltiades volt, kinek atyját, Kimont, Stesagoras fiát, Athénből számkivetette volt Pesistratos, a Hippokrates fia.[100] Ezt számkivetésében az a szerencse érte, hogy négyesfogatával díjat nyert az olympiai versenyen, s ezen győzelme olyan tisztelethez juttatta, a minő ugyanazon egy anyától való testvérét,[101] Miltiadest is érte. A következő olympiai versenyen ugyanazon lovakkal nyervén el a győzelmi koszorút, megengedte, hogy ezt a győzelmet Peisistratos neve alatt hirdessék ki. Ezen győzelem átengedéséért azután biztonságban tért vissza hazájába. Ugyanezen lovakkal még egy harmadik olympiai versenyen is győzött, de nemsokára Pesistratos fiai, minthogy atyjuk, Peisistratos már nem élt, halálba taszították; a tanácsház előtt éjjel orgyilkosokkal szúratták le. Kimon sírja a városon kívül, az úgynevezett «völgyes» úton túl vala;[102] átellenben voltak eltemetve három olympiai győzelmet nyert lovai. Ugyanezt a dicsőséget még csak a lakoniai Euagoras lovai vívták ki, rajtuk kívül egy sem. Kimonnak idősebb fia, Stesagoras, atyja halálakor nagybátyjánál, Miltiadesnél nevelkedett Chersonesosban, az ifjabbik Athénben magánál Kimonnál, s Miltiades nevét a Chersonesosban letelepedett Miltiades után kapta. Ez a Miltiades volt az 104
athéniek egyik hadvezére, ki Chersonesosból jövet már másodszor kerülte ki a halált. Egyszer ugyanis az Imbrosig üldözték a phoinikiaiak,[103] és sokért nem adták volna, ha fogolyként a király elé vezethették volna; e veszélyt kikerülve, később, midőn haza jött, azt hitte, hogy már biztonságban van; de akkor ellenfelei törvényszék elé állíttották, még pedig azon vád alapján, hogy Chersonesos

τυραννίδος τῆς ἐν Χερσονήσῳ. ἀποφυγὼν δὲ καὶ τούτους στρατηγὸς οὕτω Ἀθηναίων ἀπεδέχθη, αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου.

105 Καὶ πρῶτα μὲν ἐόντες ἔτι ἐν τῷ ἄστεϊ οἱ στρατηγοὶ ἀποπέμπουσι ἐς Σπάρτην κήρυκα Φειδιππίδην Ἀθηναῖον μὲν ἄνδρα, ἄλλως δὲ ἡμεροδρόμην τε καὶ τοῦτο μελετῶντα· τῷ δή, ὡς αὐτός τε ἔλεγε Φειδιππίδης καὶ Ἀθηναίοισι ἀπήγγελλε, περὶ τὸ Παρθένιον ὄρος τὸ ὑπὲρ Τεγέης ὁ Πὰν περιπίπτει. βώσαντα δὲ τὸ οὔνομα τοῦ Φειδιππίδεω τὸν Πᾶνα Ἀθηναίοισι κελεῦσαι ἀπαγγεῖλαι. δι' ὅ τι ἑωυτοῦ οὐδεμίαν ἐπιμελείην ποιεῦνται ἐόντος εὐνόου Ἀθηναίοισι καὶ πολλαχῇ γενομένου σφι ἤδη χρησίμου, τὰ δ' ἔτι καὶ ἐσομένου. καὶ ταῦτα μὲν Ἀθηναῖοι, καταστάντων σφι εὖ ἤδη τῶν πρηγμάτων, πιστεύσαντες εἶναι ἀληθέα ἱδρύσαντο ὑπὸ τῇ ἀκροπόλι Πανὸς ἱρόν, καὶ αὐτὸν ἀπὸ ταύτης τῆς
106 ἀγγελίης θυσίῃσι ἐπετείοισι καὶ λαμπάδι ἱλάσκονται. τότε δὲ πεμφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ὁ Φειδιππίδης οὗτος, ὅτε πέρ οἱ ἔφη καὶ τὸν Πᾶνα φανῆναι, δευτεραῖος ἐκ τοῦ Ἀθηναίων ἄστεος ἦν ἐν Σπάρτῃ, ἀπικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας ἔλεγε «ὦ Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι ὑμέων δέονται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἕλλησι δουλοσύνῃ περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων· καὶ γὰρ νῦν Ἐρέτριά τε ἠνδραπόδισται καὶ πόλι λογίμῳ ἡ Ἑλλὰς γέγονε ἀσθενεστέρη.» ὁ μὲν δὴ σφι τὰ ἐντεταλμένα ἀπήγγελλε, τοῖσι δὲ ἔαδε μὲν βοηθέειν Ἀθηναίοισι, ἀδύνατα δέ σφι ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἱσταμένου τοῦ μηνὸς εἰνάτῃ, εἰνάτῃ δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρεος ἐόντος τοῦ κύκλου.

107 Οὗτοι μέν νυν τὴν πανσέληνον ἔμενον. τοῖσι δὲ βαρβάροισι κατηγέετο Ἱππίης ὁ Πεισιστράτου ἐς τὸν Μαραθῶνα, τῆς παροιχομένης νυκτὸς ὄψιν ἰδὼν ἐν τῷ ὕπνῳ τοιήνδε· ἐδόκεε ὁ Ἱππίης τῇ μητρὶ τῇ ἑωυτοῦ συνευνηθῆναι. συνεβάλετο ὦν ἐκ τοῦ ὀνείρου κατελθὼν ἐς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνασωσάμενος τὴν ἀρχὴν τελευτήσειν ἐν τῇ ἑωυτοῦ γηραιός. ἐκ μὲν δὴ τῆς ὄψιος συνεβάλετο ταῦτα, τότε δὲ κατηγεόμενος τοῦτο μὲν τὰ ἀνδράποδα τὰ ἐξ Ἐρετρίης ἀπέβησε ἐς τὴν νῆσον τὴν Στυρέων, καλεομένην δὲ Αἰγιλείην, τοῦτο δὲ καταγομένας ἐς τὸν Μαραθῶνα τὰς νέας ὥρμιζε οὗτος, ἐκβάντας τε ἐς γῆν τοὺς βαρβάρους διέτασσε. καί οἱ ταῦτα διέποντι ἐπῆλθε πταρεῖν τε καὶ βῆξαι μεζόνως

ban kényuri szerepet játszott. De ebből is kilábolt, s a nép választása által az athéniek hadvezérévé lett.[104]

Mielőtt a hadvezérek a várost elhagyták volna, követet kül- 105
döttek Spártába, még pedig az athéni származású Pheidippidest,[105] a ki foglalkozására nézve különben futár volt; ez, a mint ő maga jelentette az athénieknek, a Tegeán túl elterülő Parthenion hegy tájékán[106] találkozott Pánnal. Szavai szerint az isten nevén szólította Pheidippidest, s meghagyta neki, hogy kérdezze meg az athéniektől, miért nem törődnek vele semmit, mikor ő jó indulattal van irántuk, s már előmozdította javukat, a mint azt a jövőben is tenni fogja. Az athéniek abban a hitben, hogy e szavak igazak, viszonyaik jóra fordultával a várhegy alatt templomot alapítottak Pánnak, s ezen izenet következtében évenként áldozatot és fáklyafutást rendeznek kiengesztelésére.[107] Ez a Pheidippides, kit akkor a 106
hadvezérek Spártába küldöttek, s a kinek szavai szerint Pán is megjelent, Athénből a második napon ért Spártába,[108] s így szólt az előljárók előtt: «Lakedaimoniak, az athéniek esdve könyörögnek hozzátok, hogy siessetek segítségükre, és ne engedjétek, hogy barbár emberek Görögországnak legrégibb városát rabigába hajtsák. Eretria már le van igázva, s így Görögország egy tekintélyes várossal szegényebb.» Így mondta ő el az izenetet; a spártaiak pedig elhatározták, hogy segítségére mennek az athénieknek, de nem tehetik nyomban, mert nem akarják megszegni a törvényt; akkor ugyanis a hónapnak csak kilenczedike volt, már pedig, úgy mondták, nem vonúlhatnak ki addig, míg teli hold nem lesz.[109]

Ők tehát megvárták a holdtöltét. Azalatt a Peisistratida Hip- 107
pias a barbárokat Marathon síkjára vezette, miután a megelőző éjjel a következő álomlátása volt: úgy tünt föl neki, mintha anyja karjai közt aludott volna; s ezt az álmát arra magyarázta, hogy Athénbe fog jutni, visszaszerzi hatalmát és ott fog öreg korában meghalni. Így magyarázta ki az álmát, s azután a perzsák kalauza gyanánt először az eretriai foglyokat a styraiaknak Aiglaia nevü szigetére szállította,[110] majd a Marathonig vezetett hajókból horgonyt vetett, s a barbárokat partra szállítva rendbe állította. E művelete közben a szokottnál erősebben kezdett tüsszenteni

ἢ ὡς ἐώθεε. οἷα δέ οἱ πρεσβυτέρῳ ἐόντι τῶν ὀδόντων οἱ πλεῦνες ἐσείοντο. τούτων ὦν ἕνα τῶν ὀδόντων ἐκβάλλει ὑπὸ βίης βήξας· ἐκπεσόντος δὲ ἐς τὴν ψάμμον αὐτοῦ ἐποιέετο πολλὴν σπουδὴν ἐξευρεῖν. ὡς δὲ οὐκ ἐφαίνετό οἱ ὁ ὀδών, ἀναστενάξας εἶπε πρὸς τοὺς παραστάσας «ἡ γῆ ἥδε οὐκ ἡμετέρη ἐστί, οὐδέ μιν δυνησόμεθα ὑποχειρίην ποιήσασθαι· ὁκόσον δέ τι μοι μέρος μετῆν, ὁ ὀδὼν μετέχει.»

108 Ἱππίης μὲν δὴ ταύτῃ τὴν ὄψιν συνεβάλετο ἐξεληλυθέναι. Ἀθηναίοισι δὲ τεταγμένοισι ἐν τεμένεϊ Ἡρακλέος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημεί· καὶ γὰρ καὶ ἐδεδώκεσαν σφέας αὐτοὺς τοῖσι Ἀθηναίοισι οἱ Πλαταιέες, καὶ πόνους ὑπὲρ αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι συχνοὺς ἤδη ἀναιρέοντο· ἔδοσαν δὲ ὧδε. πιεζεύμενοι ὑπὸ Θηβαίων οἱ Πλαταιέες ἐδίδοσαν πρῶτα παρατυχοῦσι Κλεομένεΐ τε τῷ Ἀναξανδρίδεω καὶ Λακεδαιμονίοισι σφέας αὐτούς. οἱ δὲ οὐ δεκόμενοι ἔλεγόν σφι τάδε. «ἡμεῖς μὲν ἑκαστέρω τε οἰκέομεν, καὶ ὑμῖν τοιήδε τις γίνοιτ' ἂν ἐπικουρίη ψυχρή· φθαίητε γὰρ ἂν πολλάκις ἐξανδραποδισθέντες ἤ τινα πυθέσθαι ἡμέων. συμβουλεύομεν δὲ ὑμῖν δοῦναι ὑμέας αὐτοὺς Ἀθηναίοισι, πλησιοχώροισί τε ἀνδράσι καὶ τιμωρέειν ἐοῦσι οὐ κακοῖσι.» ταῦτα συνεβούλευον οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐ κατὰ τὴν εὐνοίην οὕτω τῶν Πλαταιέων ὡς βουλόμενοι τοὺς Ἀθηναίους ἔχειν πόνους συνεστεῶτας Βοιωτοῖσι. Λακεδαιμόνιοι μέν νυν Πλαταιεῦσι ταῦτα συνεβούλευον, οἱ δὲ οὐκ ἠπίστησαν, ἀλλ' Ἀθηναίων ἱρὰ ποιεύντων τοῖσι δυώδεκα θεοῖσι ἱκέται ἱζόμενοι ἐπὶ τὸν βωμὸν ἐδίδοσαν σφέας αὐτούς. Θηβαῖοι δὲ πυθόμενοι ταῦτα ἐστρατεύοντο ἐπὶ τοὺς Πλαταιέας, Ἀθηναῖοι δέ σφι ἐβοήθεον, μελλόντων δὲ συνάπτειν μάχην Κορίνθιοι οὐ περιεῖδον, παρατυχόντες δὲ καὶ καταλλάξαντες ἐπιτρεφάντων ἀμφοτέρων οὔρισαν τὴν χώρην ἐπὶ τοῖσιδε, ἢν Θηβαίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλομένους ἐς Βοιωτοὺς τελέειν. Κορίνθιοι μὲν δὴ ταῦτα γνόντες ἀπαλλάσσοντο, Ἀθηναίοισι δὲ ἀπιοῦσι ἐπεθήκαντο Βοιωτοί, ἐπιθέμενοι δὲ ἐσσώθησαν τῇ μάχῃ. ὑπερβάντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς οἱ Κορίνθιοι ἔθηκαν Πλαταιεῦσι εἶναι οὔρους, τούτους ὑπερβάντες τὸν Ἀσωπὸν αὐτὸν ἐποιήσαντο οὖρον Θηβαίοισι πρὸς Πλαταιέας εἶναι καὶ Ὑσιάς. ἔδοσαν μὲν δὴ οἱ Πλαταιέες σφέας αὐτοὺς Ἀθηναίοισι

és köhögni, előrehaladott kora miatt pedig több foga lógott, s egy köhögési rohamában egyik foga kiesett, s a homokba hullva, nagy keresés után sem került elő; mire ő felsóhajtva így szólt a körülállókhoz: «Nem a miénk ez a föld, nem keríthetjük hatalmunkba; s a mi engem illetett belőle, azt most a fogam bírja.»

Hippias felfogása szerint tehát ilyetén módon valósult meg 108
az álom. A Herakles szentélye mellett[111] sorakozó athéniek segítségére összes erejükkel megérkeztek a plataiaibeliek; mert ők már előbb elfogadták az athéniek fenhatóságát,[112] s miattuk az athéniek már sok fáradalmat szenvedtek. Meghódolásuk pedig a következő alkalommal történt: a plataiaibeliek Thebai lakósaitól szorongatva, először a vidékükön véletlenül czirkáló Kleomenesnek, Anaxandrides fiának és a lakedaimoniaknak akartak meghódolni; de ezekkel a szavakkal utasították vissza őket: «Mi nagyon távol lakunk tőletek, s így csak gyenge segítséget nyújthatnánk; mert sokszor hamarébb juthatnátok szolgaságba, mintsem a hír hozzánk érne. Azt tanácsoljuk hát nektek, hódoljatok meg az athénieknek; ezek közeli szomszédaitok és elég erősek arra, hogy benneteket megvédhessenek.»[113] Ezt a tanácsot adták a lakedaimoniak, de nem annyira a plataiaibeliek iránt érzett jóindulatokból, mint inkább azért, hogy az athéniek viszálykodásba jussanak a boiotiaiakkal; a plataiaibeliek pedig elfogadták a lakedaimoniaknak e tanácsát, s midőn az athéniek áldozatot mutattak be tizenkét istenüknek, esedezők gyanánt az oltárhoz ültek és meghódoltak nekik.[114] A thebaibeliek e hírre hadat indítottak Plataiai ellen, de az athéniek segítségére mentek. Már össze akartak csapni, midőn a véletlenül közelben levő korinthosiak közbevetették magukat, s mindkét féltől megbízva úgy állapították meg az ország határait, hogy, ha némely boiotiai község nem akar a boiotiai szövetségnek tagja maradni, az ellen a thebaibelieknek ne legyen kifogásuk. A korinthosiak ezen határozat hozatala után eltávoztak; de a boiotiaiak megtámadták a hazatérő athénieket, az ütközetben azonban vereséget szenvedtek. Erre az athéniek a korinthosiak által megállapított határokat átlépve, Plataiai és Hysiai határául Thebaijal szemben az Asopost jelölték ki.[115] A plataiaibeliek tehát az elbeszélt módon

τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἦκον δὲ τότε ἐς Μαραθῶνα βοηθέοντες.

109 Τοῖσι δὲ Ἀθηναίων στρατηγοῖσι ἐγίνοντο δίχα αἱ γνῶμαι, τῶν μὲν οὐκ ἐώντων συμβαλεῖν (ὀλίγους γὰρ εἶναι στρατιῇ τῇ Μήδων συμβάλλειν), τῶν δὲ καὶ Μιλτιάδεω κελευόντων. ὡς δὲ δίχα τε ἐγίνοντο καὶ ἐνίκα ἡ χείρων τῶν γνωμέων, ἐνθαῦτα, ἦν γὰρ ἑνδέκατος ψηφιδοφόρος ὁ τῷ κυάμῳ λαχὼν Ἀθηναίων πολεμαρχέειν (τὸ παλαιὸν γὰρ Ἀθηναῖοι ὁμόψηφον τὸν πολέμαρχον ἐποιεῦντο τοῖσι στρατηγοῖσι), ἦν δὲ τότε πολέμαρχος Καλλίμαχος Ἀφιδναῖος· πρὸς τοῦτον ἐλθὼν Μιλτιάδης ἔλεγε τάδε. «ἐν σοὶ νῦν Καλλίμαχε ἐστὶ ἢ καταδουλῶσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι ἐς τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον οἷα οὐδὲ Ἁρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων [λείπουσι]. νῦν γὰρ δὴ ἐξ οὗ ἐγένοντο Ἀθηναῖοι ἐς κίνδυνον ἥκουσι μέγιστον, καὶ ἦν μέν γε ὑποκύψωσι τοῖσι Μήδοισι, δέδοκται τὰ πείσονται παραδεδομένοι Ἱππίῃ, ἢν δὲ περιγένηται αὕτη ἡ πόλις, οἵη τε ἐστὶ πρώτη τῶν Ἑλληνίδων πολίων γενέσθαι. κῶς ὦν δὴ ταῦτα οἷά τε ἐστὶ γενέσθαι, καὶ κῶς ἐς σέ τοι τούτων ἀνήκει τῶν πρηγμάτων τὸ κῦρος ἔχειν, νῦν ἔρχομαι φράσων. ἡμέων τῶν στρατηγῶν ἐόντων δέκα δίχα γίνονται αἱ γνῶμαι, τῶν μὲν κελευόντων τῶν δὲ οὔ συμβάλλειν. ἢν μέν νυν μὴ συμβάλωμεν, ἔλπομαί τινα στάσιν μεγάλην διασείσειν ἐμπεσοῦσαν τὰ Ἀθηναίων φρονήματα ὥστε μηδίσαι· ἢν δὲ συμβάλωμεν πρίν τε καὶ σαθρὸν Ἀθηναίων μετεξετέροισι ἐγγενέσθαι, θεῶν τὰ ἴσα νεμόντων οἷοί τε εἰμὲν περιγενέσθαι τῇ συμβολῇ. ταῦτα ὦν πάντα ἐς σὲ νῦν τείνει καὶ ἐκ σέο ἤρτηται. ἢν γὰρ σὺ γνώμῃ τῇ ἐμῇ προσθῇ, ἔστι τοι πατρίς τε ἐλευθέρη καὶ πόλις πρώτη τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι· ἢν δὲ τῶν ἀποσπευδόντων τὴν συμβολὴν
110 ἕλῃ, ὑπάρξει τοι τῶν ἐγὼ κατέλεξα ἀγαθῶν τὰ ἐναντία.» ταῦτα λέγων ὁ Μιλτιάδης προσκτᾶται τὸν Καλλίμαχον· προσγενομένης δὲ τοῦ πολεμάρχου τῆς γνώμης ἐκεκύρωτο συμβάλλειν. μετὰ δὲ οἱ στρατηγοὶ τῶν ἡ γνώμη ἔφερε συμβάλλειν, ὡς ἑκάστου αὐτῶν ἐγίνετο πρυτανηίη τῆς ἡμέρης, Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν· ὁ δὲ δεκόμενος οὔτι κω συμβολὴν ἐποιέετο, πρίν γε δὴ αὐτοῦ πρυτανηίη

hódoltak meg az athénieknek, s ezért jöttek most segítségűl Marathonba.

Az athéni hadvezérek véleménye kétfelé oszolt; némelyek nem 109
akarták koczkáztatni a csatát (mert kevesebben voltak, hogysem a méd haddal összecsaphassanak); míg mások, így Miltiades is, a csata mellett kardoskodtak. Miltiades látván, hogy a vélemények elágaznak, s hogy talán a rosszabbik felfogás győz, fölkereste az aphidnaibeli Kallimachost, a ki akkor az athénieknek sorsolás által választott polemarchosa volt, s így a tizenegyedik szavazat őt illette meg.[116] (Mert az athéniek a polemarchosnak régtől fogva ép oly szavazati jogot adtak, mint a hadvezéreknek.) Ehhez ment tehát Miltiades és így szólt hozzá: «Rajtad fordul meg most, óh Kallimachos, vajjon szolgajáromba jusson-e Athén, avagy örök időkre olyan emléket emelj-e magadnak, a minőt még Harmodios és Aristogeiton sem hagytak hátra.[117] Mert a mióta Athén csak létezik, ilyen nagy veszélyben még nem forgott soha; s ha lakósai meghajolnak a médek előtt, már el van döntve, hogy mit fognak szenvedni Hippias uralma alatt; míg ha a város vívná ki a győzelmet, Görögország első városává küzdhetné föl magát. Hogy pedig miképen történhetnék meg ez, s hogy miért épen tőled függ a döntő szó, azt ime megmondom. Köztünk hadvezérek közt megoszolt a vélemény; némelyek ellenzik a csatát, mások javasolják. Ha már most nem ütközünk meg, félek, nagy zavar támad, mely megingatja az athéniek érzületét, és meghódolnak a perzsáknak; míg ha előbb ütközünk meg, mintsem az athéniek közt szakadás állna be, az igazságot osztó istenek segítségével képesek leszünk a csatában fölülkerekedni. Tőled függ tehát most minden, rajtad fordul meg a dolog. Ha az én véleményemet pártolod, hazánk szabad, s Athén Görögországnak első városa lesz; ha azonban a csata ellenzőinek a részére állsz, akkor mindannak a jónak, a mit felsoroltam, az ellenkezője fog bekövetkezni.» E szavaival Miltiades a maga részére 110
nyerte Kallimachost; s a polemarchos szavazatának hozzájárulásával a csatapárt győzött. Már most a csatára szavazó hadvezérek, mikor az egynapos tábori vezénylet sora rájuk került, azt Miltiadesnek ajánlották föl; ő elfogadta, de még sem adott jelt az összecsapásra, míg saját egynapos vezényletére nem került a

111 ἐγένετο. ὡς δὲ ἐς ἐκεῖνον περιῆλθε, ἐνθαῦτα δὴ ἐτάσσοντο ὧδε οἱ Ἀθηναῖοι ὡς συμβαλέοντες. τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρεος ἡγέετο ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος· ὁ γὰρ νόμος τότε εἶχε οὕτω τοῖσι Ἀθηναίοισι, τὸν πολέμαρχον ἔχειν κέρας τὸ δεξιόν· ἡγεομένου δὲ τούτου ἐξεδέκοντο ὡς ἀριθμέοντο αἱ φυλαὶ ἐχόμεναι ἀλλήλεων, τελευταῖοι δὲ ἐτάσσοντο ἔχοντες τὸ εὐώνυμον κέρας Πλαταιέες. ἀπὸ ταύτης [γάρ] σφι τῆς μάχης, Ἀθηναίων θυσίας ἀναγόντων ἐς τὰς πανηγύριας τὰς ἐν τῇσι πεντετηρίσι γινομένας, κατεύχεται ὁ κῆρυξ ὁ Ἀθηναῖος ἅμα τε Ἀθηναίοισι λέγων γίνεσθαι τὰ ἀγαθὰ καὶ Πλαταιεῦσι. τότε δὲ τασσομένων τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Μαραθῶνι ἐγένετο τοιόνδε τι· τὸ στρατόπεδον ἐξισούμενον τῷ Μηδικῷ στρατοπέδῳ, τὸ μὲν αὐτοῦ μέσον ἐγίνετο ἐπὶ τάξιας ὀλίγας, καὶ ταύτῃ ἦν ἀσθενέστατον τὸ στρα-
112 τόπεδον, τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἔρρωτο πλήθεϊ. ὡς δέ σφι διετέτακτο καὶ τὸ σφάγια ἐγίνετο καλά, ἐνθαῦτα ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμῳ ἴεντο ἐς τοὺς βαρβάρους. ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢν ὀκτώ. οἱ δὲ Πέρσαι ὁρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι, μανίην τε τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπέφερον καὶ πάγχυ ὀλεθρίην, ὁρέοντες αὐτοὺς ὀλίγους καὶ τούτους δρόμῳ ἐπειγομένους, οὔτε ἵππου ὑπαρχούσης σφι οὔτε τοξευμάτων. ταῦτα μέν νυν οἱ βάρβαροι κατείκαζον· Ἀθηναῖοι δὲ ἐπείτε ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖσι βαρβάροισι, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο, πρῶτοι δὲ ἀνέσχοντο ἐσθῆτά τε Μηδικὴν ὁρέοντες καὶ τοὺς ἄνδρας ταύτην ἠσθημένους· τέως δὲ ἦν τοῖσι
113 Ἕλλησι καὶ τὸ οὔνομα τὸ Μήδων φόβος ἀκοῦσαι. μαχομένων δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγίνετο πολλός. καὶ τὸ μὲν μέσον τοῦ στρατοπέδου ἐνίκων οἱ βάρβαροι, τῇ Πέρσαι τε αὐτοὶ καὶ Σάκαι ἐτετάχατο. κατὰ τοῦτο μὲν δὴ ἐνίκων οἱ βάρβαροι καὶ ῥήξαντες ἐδίωκον ἐς τὴν μεσόγαιαν, τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἐνίκων Ἀθηναῖοί τε καὶ Πλαταιέες· νικῶντες δὲ τὸ μὲν τετραμμένον τῶν βαρβάρων φεύγειν ἔων, τοῖσι δὲ τὸ μέσον ῥήξασι αὐτῶν συναγαγόντες τὰ κέρεα ἀμφότερα ἐμάχοντο, καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι. φεύγουσι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι εἵποντο κόπτοντες, ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε
114 αἴτεον καὶ ἐπελαμβάνοντο τῶν νεῶν. καὶ τοῦτο μὲν ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος διαφθείρεται, ἀνὴρ γενόμενος ἀγαθός, ἀπὸ δ' ἔθανε τῶν στρατηγῶν Στησίλεως

sor. Mikor azután az ő napja virradt föl, a következő rendben 111
sorakoztak az athéniek csatára: a jobb szárnynak élén Kallimachos, a polemarchos állott — abban az időben ugyanis az volt az athéniek szokása, hogy a polemarchost a jobb szárnynak állították az élére;[118] — nyomban utána következtek sorrendben és megszakítatlan vonalban a községek; a sort azután a balszárnyon a plataiaibeliek zárták be. S ezen csata óta, valahányszor az athéniek a minden ötödik évben tartatni szokott nagy ünnepen áldozatot mutatnak be, az athéni követ az athéniek jóvoltáért imádkozva a plataiaibelieket is imájába foglalja.[119] A mint pedig akkor az athéniek Marathon mezején fölállottak, hadi erejük úgy alakult, hogy szélességben a méd tábor hosszában nyult el; de a középső részen kevés sor állt egymás mögött, s itt leggyengébb volt a tábor; míg a két szárnyon nagy erő állott. A mint így elrendezkedtek és az 112
áldozat kedvezőnek mutatkozott, az athéniek a támadó jelre rohamban törtek a barbárokra; nem volt nagyobb távolság köztük, mint nyolcz stadium. A perzsák pedig, a mint őket rohamban előretörni látták, fogadásukra készültek; habár úgy vélekedtek, hogy az athéniek eszüket vesztették és vesztükbe rohannak, mert hiszlátták, hogy kevesen vannak és mégis rohamban törnek előre, mikor sem lovasaik, sem ijászaik nincsenek. Ez volt a barbárok felfogása; az athéniek azonban zárt rendben reájuk törtek és kiváló bátorsággal harczoltak. Mert tudomásom szerint ők voltak a görögök között az elsők, kik rohamban támadtak az ellenségre; ők mertek először rá nézni a méd ruhára és méd ruhát viselő emberekkel szembeszállni. Eddig már a médek nevének hallatára is félelem szállotta meg a görögöket.[120] Sokáig küzdött így Marathonnál a két tábor. A csata- 113
sor közepén, a hol maguk a perzsák és a sakák állottak, a barbárok győztek, és áttörvén a tartomány felé üldözték a görögöket; a két szárnyon azonban az athéniek és a plataiaibeliek diadalmaskodtak. Győzelmük daczára futni engedték a menekülő barbárokat, s a két szárny egyesülve a középen áttört hadtestet támadta meg, s itt is az athéniek győztek. A futó perzsákat kaszabolva a tengerig üldözték, a hol a hajókat elhódítva tüzet kértek elő. Ebben a küz- 114
delemben elveszett első sorban Kallimachos, a polemarchos, a ki nagyon kitüntette magát, a hadvezérek közül pedig Stesilaus,

ὁ Θρασύλεω· τοῦτο δὲ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπι-
λαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα ἀποκοπεὶς πελέκεϊ
115 πίπτει, τοῦτο δὲ ἄλλοι Ἀθηναίων πολλοί τε καὶ ὀνομαστοί. ἑπτὰ
μὲν δὴ τῶν νεῶν ἐπεκράτησαν τρόπῳ τοιῷδε Ἀθηναῖοι· τῇσι δὲ
λοιπῇσι οἱ βάρβαροι ἐξανακρουσάμενοι, καὶ ἀναλαβόντες ἐκ τῆς
νήσου ἐν τῇ ἔλιπον τὰ ἐξ Ἐρετρίης ἀνδράποδα, περιέπλεον
Σούνιον βουλόμενοι φθῆναι τοὺς Ἀθηναίους ἀπικόμενοι ἐς τὸ
ἄστυ. αἰτίην δὲ ἔσχε Ἀθηναίοισι ἐξ Ἀλκμεωνιδέων μηχανῆς
αὐτοὺς ταῦτα ἐπινοηθῆναι· τούτους γὰρ συνθεμένους τοῖσι Πέρ-
116 σῃσι ἀναδέξαι ἀσπίδα ἐοῦσι ἤδη ἐν τῇσι νηυσί. οὗτοι μὲν δὴ
περιέπλεον Σούνιον· Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ποδῶν εἶχον τάχιστα ἐβοή-
θεον ἐς τὸ ἄστυ, καὶ ἔφθησάν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρ-
βάρους ἥκειν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο ἀπιγμένοι ἐξ Ἡρακλείου
τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείῳ τῷ ἐν Κυνοσάργεϊ. οἱ
δὲ βάρβαροι τῇσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου, τοῦτο γὰρ
ἦν ἐπίνειον τότε τῶν Ἀθηναίων, ὑπὲρ τούτου ἀνακωχεύσαντες
τὰς νέας ἀπέπλεον ὀπίσω ἐς τὴν Ἀσίην.

117 Ἐν ταύτῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀπέθανον τῶν βαρβάρων
κατὰ ἑξακισχίλιους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας, Ἀθηναίων δὲ
ἑκατὸν καὶ ἐνενήκοντα καὶ δύο. ἔπεσον μὲν ἀμφοτέρων τοσοῦ-
τοι. συνήνεικε δὲ αὐτόθι θῶυμα γενέσθαι τοιόνδε, Ἀθηναῖον
ἄνδρα Ἐπίζηλον τὸν Κουφαγόρεω ἐν τῇ συστάσι μαχόμενόν τε
καὶ ἄνδρα γινόμενον ἀγαθὸν τῶν ὁμμάτων στερηθῆναι οὔτε
πληγέντα οὐδὲν τοῦ σώματος οὔτε βληθέντα, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς
ζόης διατελέειν ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἐόντα τυφλόν. λέγειν δὲ
αὐτὸν περὶ τοῦ πάθεος ἤκουσα τοιόνδε τινὰ λόγον ἄνδρα οἱ
δοκέειν ὁπλίτην ἀντιστῆναι μέγαν, τοῦ τὸ γένειον τὴν ἀσπίδα
πᾶσαν σκιάζειν· τὸ δὲ φάσμα τοῦτο ἑωυτὸν μὲν παρεξελθεῖν,
τὸν δὲ ἑωυτοῦ παραστάτην ἀποκτεῖναι. ταῦτα μὲν δὴ Ἐπίζηλον
ἐπυθόμην λέγειν.

118 Δᾶτις δὲ πορευόμενος ἅμα τῷ στρατῷ ἐς τὴν Ἀσίην, ἐπείτε
ἐγένετο ἐν Μυκόνῳ, εἶδε ὄψιν ἐν τῷ ὕπνῳ. καὶ ἥτις μὲν ἦν ἡ
ὄψις, οὐ λέγεται· ὁ δέ, ὡς ἡμέρη τάχιστα ἐπέλαμψε, ζήτησιν
ἐποιέετο τῶν νεῶν, εὑρὼν δὲ ἐν νηὶ Φοινίσσῃ ἄγαλμα Ἀπόλ-
λωνος κεχρυσωμένον ἐπυνθάνετο ὁκόθεν σεσυλημένον εἴη, πυ-
θόμενος δὲ ἐξ οὗ ἦν ἱροῦ, ἔπλεε τῇ ἑωυτοῦ νηὶ ἐς Δῆλον· καὶ
ἀπίκατο γὰρ τηνικαῦτα οἱ Δήλιοι ὀπίσω ἐς τὴν νῆσον, κατατί-
θεταί τε ἐς τὸ ἱρὸν τὸ ἄγαλμα καὶ ἐντέλλεται τοῖσι Δηλίοισι

Thrasylaus fia; szintúgy elesett Kynegeiros, Euphorion fia; a mint egy hajónak hátsó díszét megragadta, kezét egy bárd hasította le; valamint sok más hires athéni polgár. Ilyetén módon hét hajót 115
kézre kerítettek az athéniek; míg a többivel a barbárok elvitorlázva, miután a szigeten hagyott eretriai foglyokat fölvették, megkerülték Sunion hegyfokát, abban a reményben, hogy hamarébb Athénbe érnek, mint maguk az athéniek, kik az Alkmeonidákra gyanakodtak, hogy ők gondolták ki e tervet; mert állítólag pajzsot mutattak egy megállapodás szerint a perzsáknak, mikor már azok a hajókon voltak. Ők tehát megkerülték a Suniont; az athé- 116
niek azonban a lehető leggyorsabb menetben siettek városuk védelmére, s hamarébb sikerült megérkezniök, mint a barbároknak; s valamint Marathon mezején a Herakles szentélye mellett vala táboruk, úgy most is egy másik Herakles-szentély mellett ütöttek tanyát Kynosargesben. A barbárok Phaleronig vonultak hajóikkal, mert ez volt abban az időben Athénnek kikötőhelye;[121] de egy ideig ott vesztegelvén, visszahajóztak Ázsiába.

Ezen marathoni csatában a barbárok közül körülbelül hat- 117
ezernégyszáz ember esett el, az athéniek közül csak százkilenczvenkettő. Ennyien estek el mind a két részen.[122] Ugyanekkor csoda is történt itten: az athéni Epizelos, Kuphagoras fia, ki a csatában vitézül harczolt, a küzdelem hevében elvesztette a szeme világát, pedig sem kardcsapás sem dárdadöfés nem sebezte meg a testét; s ez időtől fogva élte végéig vak maradt. Tudomásom szerint ő maga úgy nyilatkozott bajáról, hogy úgy tünt fel neki, mintha egy nagy harczos állott volna vele szemben, kinek szakálla egész pajzsát elborította; de a jelenség elhaladt mellette, míg szomszédját megölte. Így beszélte, mint hallom, a dolgot Epizelos.

A mint Datis táborával Ázsia felé tartott és Mykonoshoz[123] ért, 118
egy éjjel különöset álmodott. Hogy mi volt ez álom, a hagyomány nem őrizte meg; ő azonban, mihelyt megvirradt, kutatást tartott a hajókon; s egy phoinikiai hajóban egy aranyozott Apollon-szobrot találván, megkérdezte, hogy honnan rabolták el; midőn pedig meghallotta, hogy melyik templomból való, a saját hajóján Delosba evezett; mert a delosiak akkor már visszatértek a szigetre; ő azután a szobrot a templomba vitte, s meghagyta a delosiaknak,

ἀπαγαγεῖν τὸ ἄγαλμα ἐς Δήλιον τὸ Θηβαίων· τὸ δ' ἔστι ἐπὶ θαλάσσῃ Χαλκίδος καταντίον. Δᾶτις μὲν δὴ ταῦτα ἐντειλάμενος ἀπέπλεε, τὸν δὲ ἀνδριάντα τοῦτον Δήλιοι οὐκ ἀπήγαγον, ἀλλά μιν δι' ἐτέων εἴκοσι Θηβαῖοι αὐτοὶ ἐκ θεοπροπίου ἐκο-
119 μίσαντο ἐπὶ Δήλιον. τοὺς δὲ τῶν Ἐρετριέων ἀνδραποδισμένους Δᾶτίς τε καὶ Ἀρταφρένης, ὡς προσέσχον ἐς τὴν Ἀσίην πλέοντες, ἀνήγαγον ἐς Σοῦσα. βασιλεὺς δὲ Δαρεῖος, πρὶν μὲν αἰχμαλώτους γενέσθαι τοὺς Ἐρετριέας, ἐνεῖχέ σφι δεινὸν χόλον, οἷα ἀρξάντων ἀδικίης προτέρων τῶν Ἐρετριέων· ἐπείτε δὲ εἶδέ σφεας ἀπαχθέντας παρ' ἑωυτὸν καὶ ἑωυτῷ ὑποχειρίους ἐόντας, ἐποίησε κακὸν ἄλλο οὐδέν, ἀλλά σφεας τῆς Κισσίης χώρης κατοίκισε ἐν σταθμῷ ἑωυτοῦ τῷ οὔνομά ἐστι Ἀρδέρικκα, ἀπὸ μὲν Σούσων δέκα καὶ διηκοσίους σταδίους ἀπέχοντι, τεσσεράκοντα δὲ ἀπὸ τοῦ φρέατος τὸ παρέχεται τριφασίας ἰδέας· καὶ γὰρ ἄσφαλτον καὶ ἅλας καὶ ἔλαιον ἀρύσσονται ἐξ αὐτοῦ τρόπῳ τοιῷδε. ἀντλέεται μὲν κηλωνηίῳ, ἀντὶ δὲ γαυλοῦ ἥμισυ ἀσκοῦ οἱ προσδέδεται· ὑποτύψας δὲ τούτῳ ἀντλέει καὶ ἔπειτα ἐγχέει ἐς δεξαμένην· ἐκ δὲ ταύτης ἐς ἄλλο διαχεόμενον τράπεται τριφασίας ὁδούς. καὶ ἡ μὲν ἄσφαλτος καὶ οἱ ἅλες πήγνυνται παραυτίκα· τὸ δὲ ἔλαιον οἱ Πέρσαι καλέουσι τοῦτο ῥαδινάκην· ἔστι δὲ μέλαν καὶ ὀδμὴν παρεχόμενον βαρέαν. ἐνθαῦτα τοὺς Ἐρετριέας κατοίκισε βασιλεὺς Δαρεῖος, οἳ καὶ μέχρι ἐμέο εἶχον τὴν χώρην ταύτην, φυλάσσοντες τὴν ἀρχαίην γλῶσσαν. τὰ μὲν δὴ περὶ Ἐρετριέας ἔσχε οὕτω.

120 Λακεδαιμονίων δὲ ἦκον ἐς τὰς Ἀθήνας δισχίλιοι μετὰ τὴν πανσέληνον, ἔχοντες σπουδὴν πολλὴν καταλαβεῖν, οὕτω ὥστε τριταῖοι ἐκ Σπάρτης ἐγένοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ. ὕστεροι δὲ ἀπικόμενοι τῆς συμβολῆς ἱμείροντο ὅμως θεήσασθαι τοὺς Μήδους· ἐλθόντες δὲ ἐς τὸν Μαραθῶνα ἐθεήσαντο. μετὰ δὲ αἰνέοντες Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπαλλάσσοντο ὀπίσω.

121 Θῶυμα δέ μοι καὶ οὐκ ἐνδέκομαι τὸν λόγον, Ἀλκμεωνίδας ἄν κοτε ἀναδέξαι Πέρσῃσι ἐκ συνθήματος ἀσπίδα βουλομένους ὑπὸ βαρβάροισί τε εἶναι Ἀθηναίους καὶ ὑπὸ Ἱππίῃ· οἵτινες μᾶλλον ἢ ὁμοίως Καλλίῃ τῷ Φαινίππου, Ἱππονίκου δὲ πατρί, φαίνονται μισοτύραννοι ἐόντες. Καλλίης τε γὰρ μοῦνος Ἀθηναίων ἁπάντων ἐτόλμα, ὅκως Πεισίστρατος ἐκπέσοι ἐκ τῶν Ἀθηνέων, τὰ χρήματα αὐτοῦ κηρυσσόμενα ὑπὸ τοῦ δημοσίου ὠνέεσθαι, καὶ τἆλλα τὰ ἔχθιστα ἐς αὐτὸν πάντα
122 ἐμηχανᾶτο· [Καλλίεω δὲ τούτου ἄξιον πολλαχοῦ μνήμην ἐστὶ πάντα τινὰ ἔχειν. τοῦτο μὲν γὰρ τὰ προλελεγμένα, ὡς ἀνὴρ ἄκρος

hogy a szobrot szállítsák el a thebaibeliek Delionjába, mely a tengerparton Chalkis átellenében áll. Datis e rendelkezése után elhajózott; de a szobrot a delosiak nem szállították tovább, hanem csak húsz év mulva maguk a thebaibeliek vitték el a Delionba. Midőn Da- 119
tis és Artaphrenes a hajókkal Ázsiába értek, a rabigába hajtott eretriaiakat Susába vezették. Dareios király, míg foglyai nem lettek, nagyon haragudott az eretriaiakra, mert ők kezdték meg a jogtalankodást; most azonban, hogy eléje vezették őket és alattvalói lettek, egyáltalában nem bántotta őket, hanem letelepítette Kissia földjén, a sajátbirtokán, melynek Arderikka a neve.[124] Ez Susától kétszáztíz stádiumnyi távolságra fekszik, negyven stádiumnyira azon forrástól, mely háromféle anyagot szolgáltat; ugyanis gyantát, sót és olajat mernek ki belőle, még pedig a következő módon: kútostorral mernek belőle, vödör helyett azonban egy fél-tömlőt kötnek rája, melyet kimerítvén, az anyagot egy nagy edénybe öntik, ebből ismét egy másikba, honnan azután háromfelé osztják. A gyanta és a só rögtön megkeményedik; az olaj, melyet a perzsák «rhadinake»-nak hívnak, fekete és nehéz szagú. Ide telepítette Dareios király az eretriaiakat, kik ma is ezen a földön laknak s anyanyelvükön beszélnek. Így jártak az eretriaiak.

Holdtölte után kétezer lakedaimoni katona jött Athénbe, s 120
annyira igyekeztek, hogy Spártából már a harmadik napon Attikába jutottak. Habár a csatából elkéstek, mégis látni kívánták a médeket; elmentek tehát Marathonba és megnézték. Majd pedig megdicsérvén az athéniek viselkedését, haza mentek.

Csodálkozom azonban s nem is adok a hagyománynak hitelt, 121
hogy az Alkmeonidák valamely megállapodás értelmében pajzsot mutattak volna a perzsáknak, s így az athénieket barbár iga és Hippias uralma alá kívánták volna juttatni, mikor ők legalább is oly tyrannus-gyűlölőknek bizonyultak, mint Kallias, Phainippos fia és Hipponikos atyja.[125] Mert Kallias volt az egyetlen athéni polgár, ki akkor, midőn az athéniek Peisistratost elkergették és vagyonát nyilvános árverésre bocsátották, azt meg merte venni; s különben is a legellenségesebb módon viselkedett vele szemben. [Ez a Kallias különben is megérdemli, hogy mindenütt fen- 122
maradjon emlékezete, részint, mint említve volt, lángoló szabad-

ἐλευθερῶν τὴν πατρίδα· τοῦτο δὲ τὰ ἐν Ὀλυμπίῃ ἐποίησε· ἵππῳ νικήσας, τεθρίππῳ δὲ δεύτερος γενόμενος, Πύθια δὲ πρότερον ἀνελόμενος, ἐφανερώθη ἐς τοὺς Ἕλληνας πάντας δαπάνῃσι μεγίστῃσι. τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἑωυτοῦ θυγατέρας ἐούσας τρεῖς οἷός τις ἀνὴρ ἐγένετο· ἐπειδὴ γὰρ ἐγίνοντο γάμου ὡραῖαι, ἔδωκέ σφι δωρεὴν μεγαλοπρεπεστάτην ἐκείνῃσί τε ἐχαρίσατο· ἐκ γὰρ πάντων τῶν Ἀθηναίων τὸν ἑκάστη ἐθέλοι ἄνδρα ἑωυτῇ ἐκλέξασθαι, ἔδωκε τούτῳ τῷ ἀνδρί.]

123 Καὶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ὁμοίως ἦ οὐδὲν ἧσσον τούτου ἦσαν μισοτύραννοι. θῶυμα ὧν μοι καὶ οὐ προσίεμαι τὴν διαβολὴν τούτους γε ἀναδέξαι ἀσπίδα, οἵτινες ἔφευγόν τε τὸν πάντα χρόνον τοὺς τυράννους, ἐκ μηχανῆς τε τῆς τούτων ἐξέλιπον Πεισιστρατίδαι τὴν τυραννίδα. καὶ οὕτω τὰς Ἀθήνας οὗτοι ἦσαν οἱ ἐλευθερώσαντες πολλῷ μᾶλλον ἢ περ Ἁρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων, ὡς ἐγὼ κρίνω. οἱ μὲν γὰρ ἐξηγρίωσαν τοὺς ὑπολοίπους Πεισιστρατιδέων Ἵππαρχον ἀποκτείναντες, οὐδὲ τι μᾶλλον ἔπαυσαν [τοὺς λοιποὺς] τυραννεύοντας. Ἀλκμεωνίδαι δὲ ἐμφανέως ἠλευθέρωσαν εἰ δὴ οὗτοί γε ἀληθέως ἦσαν οἱ τὴν Πυθίην ἀναπείσαντες προσημαίνειν Λακεδαιμονίοισι ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας,
124 ὥς μοι πρότερον δεδήλωται. ἀλλὰ γὰρ ἴσως τι ἐπιμεμφόμενοι Ἀθηναίων τῷ δήμῳ προεδίδοσαν τὴν πατρίδα. οὐ μὲν ὦν ἦσάν σφεων ἄλλοι δοκιμώτεροι ἔν γε Ἀθηναίοισι ἄνδρες, οὐδ' οἳ μᾶλλον ἐτετιμέατο. οὕτω οὐδὲ λόγος αἱρέει ἀναδεχθῆναι ἔκ γε ἂν τούτων ἀσπίδα ἐπὶ τοιούτῳ λόγῳ. ἀναδέχθη μὲν γὰρ ἀσπίς, καὶ τοῦτο οὐκ ἔστι ἄλλως εἰπεῖν· ἐγένετο γάρ· ὃς μέντοι ἦν ὁ ἀναδέξας, οὐκ ἔχω προσωτέρω εἰπεῖν τούτων.

125 Οἱ δὲ Ἀλκμεωνίδαι ἦσαν μὲν καὶ τὰ ἀνέκαθεν λαμπροὶ ἐν τῇσι Ἀθήνῃσι, ἀπὸ δὲ Ἀλκμέωνος καὶ αὖτις Μεγακλέος ἐγένοντο καὶ κάρτα λαμπροί. τοῦτο μὲν γὰρ Ἀλκμέων ὁ Μεγακλέος τοῖσι ἐκ Σαρδίων Λυδοῖσι παρὰ Κροίσου ἀπικνεομένοισι ἐπὶ τὸ χρηστήριον τὸ ἐν Δελφοῖσι συμπρήκτωρ ἐγίνετο καὶ συνελάμβανε προθύμως, καί μιν Κροῖσος πυθόμενος τῶν Λυδῶν τῶν ἐς τὰ χρηστήρια φοιτεόντων ἑωυτὸν εὖ ποιέειν μεταπέμπεται ἐς Σάρδις, ἀπικόμενον δὲ δωρέεται χρυσῷ τὸν ἂν δύνηται τῷ ἑωυτοῦ σώματι ἐξενείκασθαι ἐσάπαξ. ὁ δὲ Ἀλκμέων πρὸς τὴν δωρεὴν ἐοῦσαν τοιαύτην τοιάδε ἐπιτηδεύσας προσέφερε. ἐνδὺς κιθῶνα μέγαν καὶ κόλπον βαθὺν

igszeretetéért, részint olympiai győzelmeiért; mert a lóversenyen
z első díjat, négyesfogatával pedig a második díjat nyerte el;
ıég előbb a pythiai játékokon is győzött, s különben is egész
örögországban nagy hire volt fényűzésének. Három leányával
emben is mily nemes viseletet tanúsított! Mikor ugyanis férjhez
ıenő korba léptek, gyönyörű hozományt adott nekik, azonfelül
ıegengedte, hogy kiki azt válaszsza magának férjűl az athéniek
özött, a kit akar, s ahhoz is adta.] [126]

Az Alkmeonidák szintúgy semmivel sem voltak kisebb ellen- 123
ségei a tyrannusoknak. Csodálkozom tehát a vádon, s nem is
ıiszem, hogy ők mutattak volna pajzsot, kik a zsarnokság alatt
ıindig számkivetésben éltek, s ép az ő cselszövényük fosztotta
ıeg uralmuktól a Peisistratidákat. Az én véleményem szerint tehát
ıkkal inkább megilleti őket Athén felszabadítóinak a neve, mint
Harmodiost és Aristogeitont. Ezek ugyanis Hipparchos megölése
ltal csak még jobban elkeserítették a többi Peisistratidákat, s még
ım szüntették meg a tyrannist; az Alkmeonidák azonban tényleg
ılszabadítói voltak Athénnek; ha valóban ők birták rá a Pythiát,
ogy Athén felszabadítását a lakedaimoniaknak szivére kösse. 124
Hondhatná azonban valaki, hogy talán az athéni nép megharagította
ket, és ez sarkalta hazájuk elárulására. Ámde Athénben nem vol-
ık náluknál tekintélyesebb emberek, sem a kiket jobban tisztel-
ık volna. Így tehát ellenkezik a józan észszel, hogy ők mutatták
ılna olyas szándékkal a pajzsot. Mert a pajzsjel megadatott, ezt
em lehet eltagadni, mivel megtörtént; de hogy ki adta meg,
ővebben nem fejtegethetem.

Az Alkmeonidák már régtől fogva előkelő emberek voltak 125
thénben; de Alkmeon és fia, Megakles ideje óta a család
ındkívül tekintélyessé lett.[127] Alkmeon ugyanis, a Megakles fia,
ıidőn a lydiai Kroisos Sardisból követeket küldött Delphoiba
slatkérés végett, pártfogásába vette a követeket és a legszíveseb-
ın támogatta; midőn erre Kroisos a jóshelyről visszatérő követek
ján megtudta, hogy milyen jótevője neki Alkmeon, Sardisba
ívta, s annyi aranyat ajándékozott neki, a mennyit a testén egy-
erre elvihet. Alkmeon e ritka ajándék átvételére következő
ódon készült elő: felöltött egy nagy alsó ruhát, melynek a mel-

καταλιπόμενος τοῦ κιθῶνος, κοθόρνους τοὺς εὕρισκε εὐρυτάτους ἐόντας ὑποδησάμενος, ἤιε ἐς τὸν θησαυρὸν ἐς τόν οἱ κατηγέοντο. ἐσπεσὼν δὲ ἐς σωρὸν ψήγματος πρῶτον μὲν παρέσαξε παρὰ τὰς κνήμας τοῦ χρυσοῦ ὅσον ἐχώρεον οἱ κόθορνοι, μετὰ δὲ τὸν κόλπον πάντα πλησάμενος τοῦ χρυσοῦ καὶ ἐς τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς διαπάσας τοῦ ψήγματος, καὶ ἄλλο λαβὼν ἐς τὸ στόμα, ἐξήιε ἐκ τοῦ θησαυροῦ ἕλκων μὲν μόγις τοὺς κοθόρνους, παντὶ δέ τεῳ οἰκὼς μᾶλλον ἢ ἀνθρώπῳ· τοῦ τό τε στόμα ἐβέβυστο καὶ πάντα ἐξώγκωτο. ἰδόντα δὲ τὸν Κροῖσον γέλως ἐσῆλθε, καί οἱ πάντα τε ἐκεῖνα διδοῖ καὶ πρὸς ἑτέροισί μιν δωρέεται οὐκ ἐλάσσοσι ἐκείνων. οὕτω μὲν ἐπλούτησε ἡ οἰκίη αὕτη μεγάλως, καὶ ὁ Ἀλκμέων οὗτος οὕτω τεθριπποτροφήσας Ὀλυμ-
126 πιάδα ἀναιρέεται. μετὰ δὲ γενεῇ δευτέρῃ ὕστερον Κλεισθένης μιν ὁ Σικυώνιος τύραννος ἐξήειρε, ὥστε πολλῷ ὀνομαστοτέρην γενέσθαι ἐν τοῖσι Ἕλλησι ἢ πρότερον ἦν. Κλεισθένεϊ γὰρ τῷ Ἀριστωνύμου τοῦ Μύρωνος τοῦ Ἀνδρέω γίνεται θυγάτηρ τῇ οὔνομα ἦν Ἀγαρίστη. ταύτην ἠθέλησε, Ἑλλήνων ἁπάντων ἐξευρὼν τὸν ἄριστον, τούτῳ γυναῖκα προσθεῖναι. Ὀλυμπίων ὦν ἐόντων καὶ νικῶν ἐν αὐτοῖσι τεθρίππῳ ὁ Κλεισθένης κήρυγμα ἐποιήσατο, ὅστις Ἑλλήνων ἑωυτὸν ἀξιοῖ Κλεισθένεος γαμβρὸν γενέσθαι, ἥκειν ἐς ἑξηκοστὴν ἡμέρην ἢ καὶ πρότερον ἐς Σικυῶνα ὡς κυρώσοντος Κλεισθένεος τὸν γάμον ἐν ἐνιαυτῷ, ἀπὸ τῆς ἑξηκοστῆς ἀρξαμένου ἡμέρης. ἐνθαῦτα Ἑλλήνων ὅσοι σφίσι τε αὐτοῖσι ἦσαν καὶ πάτρῃ ἐξωγκωμένοι, ἐφοίτεον μνηστῆρες· τοῖσι Κλεισθένης καὶ δρόμον καὶ
127 παλαίστρην ποιησάμενος ἐπ' αὐτῷ τούτῳ εἶχε. ἀπὸ μὲν δὴ Ἰταλίης ἦλθε Σμινδυρίδης ὁ Ἱπποκράτεος Συβαρίτης, ὃς ἐπὶ πλεῖστον δὴ χλιδῆς εἰς ἀνὴρ ἀπίκετο (ἡ δὲ Σύβαρις ἤκμαζε τοῦτον τὸν χρόνον μάλιστα), καὶ Σιρίτης Δάμασος Ἀμύριος τοῦ σοφοῦ λεγομένου παῖς. οὗτοι μὲν ἀπὸ Ἰταλίης ἦλθον, ἐκ δὲ τοῦ κόλπου τοῦ Ἰονίου Ἀμφίμνηστος Ἐπιστρόφου Ἐπιδάμνιος· οὗτος δὲ ἐκ τοῦ Ἰονίου κόλπου. Αἰτωλὸς δὲ ἦλθε Τιτόρμου τοῦ ὑπερφύντος τε Ἕλληνας ἰσχύι καὶ φυγόντος ἀνθρώπους ἐς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Αἰτωλίδος χώρης, τούτου τοῦ Τιτόρμου ἀδελφεὸς Μάλης. ἀπὸ δὲ Πελοποννήσου Φείδωνος τοῦ Ἀργείων τυράννου παῖς Λεωκήδης, Φείδωνος δὲ τοῦ τὰ μέτρα ποιήσαντος Πελοποννησίοισι καὶ ὑβρίσαντος μέγιστα δὴ Ἑλλήνων ἁπάντων, ὃς ἐξαναστήσας τοὺς Ἠλείων ἀγωνοθέτας

én nagy behajlása volt, a lehető legnagyobb csizmát húzta a
ábára, s így ment vezetőivel a kincstárba. Itt azután a nagy
ranyrakásnak esve, először annyit dugott a lábaszárai mellé, a
ennyi csak a csizmába fért; majd megtöltötte mellén a ruha-
ehajlást, sőt a hajába is szórt aranyport, és a száját is megtömte,
gy távozott a kincstárból. Alig tudta emelni a lábát, s mindenhez
nkább hasonlított, mint emberhez; mert a szája fölpuffadt, s egész
este kiszélesedett. Kroisos nagy kaczajra fakadt láttára, s nem-
sak ezzel ajándékozta meg, hanem azonfelül még egyszer annyi
ranyat adott neki. Így lett ez a család oly gazdag, s így nyert
Alkmeon négyesfogatával díjat az olympiai versenyen.[128] Egy nem- 126
edékkel később Kleisthenes, Sikyon tyrannusa, még hatalmasabbá
ette a családot, úgy hogy sokkal nevezetesebb lett Görögország-
an, mint azelőtt.[129] Kleisthenesnek ugyanis, Aristonymos fiának,
Myron unokájának, Andreas dédunokájának, volt egy Agariste
nevű leánya; s ezt ahhoz a férfiúhoz akarta feleségül adni, a kit
gész Görögországban a legkiválóbbnak talál. Midőn tehát Kleis-
henes négyesfogatával első díjat nyert az olympiai versenyen,
ihirdette, hogy mindaz a görög ember, a ki méltónak tartja ma-
át, hogy Kleisthenes veje legyen, jőjjön hatvan nap mulva vagy
ég előbb Sikyonba; mert Kleisthenes a hatvanadik naptól szá-
nítva egy évre elfogja dönteni, hogy kihez adja a leányát. Erre mind-
zon görögök, kiket büszke önérzettel töltötte el saját személyük és
azájuk, összegyültek mint kérők. Ezek számára Kleisthenes futó-
ályát és küzdőtért készített s ilyetén módon tette próbára őket.
táliából jött a sybarisi Smindyrides, Hippokrates fia, egy rend- 127
ívül fényűző módon élő ember (Sybaris ebben az időben virág-
ása tetőpontján állott), és a Siris városából származó Damasos,
Amyrisnek, az úgynevezett «bölcs»-nek a fia. Ezek jöttek Itáliá-
ból. Az ión ölbölből csak az epidamnosi Amphimnestos, Epistro-
hos fia jött el; Aitoliából Males, annak a Titormosnak a testvére,
ki erejével az összes görögöket fölülmulta, s az embereket kerülve
Aitoliának legelrejtettebb zugába vonult vissza; Peloponnesosból
Leokedes, az argosi tyrannusnak, Pheidonnak fia, azon Pheidoné,
a ki mértékeket hozott be Peloponnesosba, s a legféktelenebb
ember volt a görögök közt; mert az elisi versenybirákat elkerget-

αὐτὸς τὸν ἐν Ὀλυμπίῃ ἀγῶνα ἔθηκε· τούτου τε δὴ παῖς καὶ Ἀμίαντος Λυκούργου Ἀρκὰς ἐκ Τραπεζοῦντος, καὶ Ἀζὴν ἐκ Παίου πόλιος Λαφάνης Εὐφορίωνος τοῦ δεξαμένου τε, ὡς λόγος ἐν Ἀρκαδίῃ λέγεται, τοὺς Διοσκούρους οἰκίοισι καὶ ἀπὸ τούτου ξεινοδοκέοντος πάντας ἀνθρώπους, καὶ Ἠλεῖος Ὀνόμαστος Ἀγαίου. οὗτοι μὲν δὴ ἐξ αὐτῆς Πελοποννήσου ἦλθον, ἐκ δὲ Ἀθηνέων ἀπίκοντο Μεγακλέης τε ὁ Ἀλκμέωνος τούτου τοῦ παρὰ Κροῖσον ἀπικομένου, καὶ ἄλλος Ἱπποκλείδης Τισάνδρου, πλούτῳ καὶ εἴδεϊ προφέρων Ἀθηναίων. ἀπὸ δὲ Ἐρετρίης ἀνθεύσης τοῦτον τὸν χρόνον Λυσανίης· οὗτος δὲ ἀπ' Εὐβοίης μοῦνος. ἐκ δὲ Θεσσαλίης ἦλθε τῶν Σκοπαδέων Διακτορίδης Κραννώνιος, ἐκ δὲ
128 Μολοσσῶν Ἄλκων. τοσοῦτοι μὲν ἐγένοντο οἱ μνηστῆρες. ἀπικομένων δὲ τούτων ἐς τὴν προειρημένην ἡμέρην, ὁ Κλεισθένης πρῶτα μὲν τὰς πάτρας τε αὐτῶν ἀνεπύθετο καὶ γένος ἑκάστου, μετὰ δὲ κατέχων ἐνιαυτὸν διεπειρᾶτο αὐτῶν τῆς τε ἀνδραγαθίης καὶ τῆς ὀργῆς καὶ παιδεύσιός τε καὶ τρόπου, καὶ ἐνὶ ἑκάστῳ ἰὼν ἐς συνουσίην καὶ συνάπασι· καὶ ἐς γυμνάσιά τε ἐξαγινέων ὅσοι ἦσαν αὐτῶν νεώτεροι, καὶ τό γε μέγιστον, ἐν τῇ συνεστίῃ διεπειρᾶτο· ὅσον γὰρ κατεῖχε χρόνον αὐτούς, τοῦτον πάντα ἐποίεε καὶ ἅμα ἐξείνιζε μεγαλοπρεπέως. καὶ δή κου μάλιστα τῶν μνηστήρων ἠρέσκοντο οἱ ἀπ' Ἀθηνέων ἀπιγμένοι, καὶ τούτων μᾶλλον Ἱπποκλείδης ὁ Τισάνδρου καὶ κατ' ἀνδραγαθίην ἐκρίνετο καὶ ὅτι τὸ ἀνέκαθεν τοῖσι ἐν Κορίνθῳ Κυψελίδῃσι ἦν προσή-
129 κων. ὡς δὲ ἡ κυρίη ἐγένετο τῶν ἡμερέων τῆς τε κατακλίσιος τοῦ γάμου καὶ ἐκφάσιος αὐτοῦ Κλεισθένεος τὸν κρίνοι ἐκ πάντων, θύσας βοῦς ἑκατὸν ὁ Κλεισθένης εὐώχεε αὐτούς τε τοὺς μνηστῆρας καὶ Σικυωνίους πάντας. ὡς δὲ ἀπὸ δείπνου ἐγίνοντο, οἱ μνηστῆρες ἔριν εἶχον ἀμφί τε μουσικῇ καὶ τῷ λεγομένῳ ἐς τὸ μέσον. προϊούσης δὲ τῆς πόσιος κατέχων πολλὸν τοὺς ἄλλους ὁ Ἱπποκλείδης ἐκέλευσε οἱ τὸν αὐλητὴν αὐλῆσαι ἐμμελείην, πειθομένου δὲ τοῦ αὐλητέω ὠρχήσατο. καί κως ἑωυτῷ μὲν ἀρεστῶς ὠρχέετο, ὁ Κλεισθένης δὲ ὁρέων ὅλον τὸ πρῆγμα ὑπώπτευε. μετὰ δὲ ἐπισχὼν ὁ Ἱπποκλείδης χρόνον ἐκέλευσε τινα τράπεζαν ἐσενεῖκαι, ἐσελθούσης δὲ τῆς τραπέζης πρῶτα μὲν ἐπ' αὐτῆς ὠρχήσατο Λακωνικὰ σχημάτια, μετὰ δὲ ἄλλα Ἀττικά, τὸ τρίτον δὲ τὴν κεφαλὴν ἐρείσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῖσι σκέλεσι ἐχειρονόμησε. Κλεισθένης δὲ τὰ μὲν πρῶτα καὶ τὰ δεύτερα ὀρχεομένου, ἀποστυγέων γαμβρὸν ἄν οἱ ἔτι γενέσθαι Ἱπποκλείδεα διὰ τήν τε ὄρχησιν καὶ τὴν ἀναιδείην, κατεῖχε ἑωυτόν, οὐ βουλόμενος

vén, maga rendezte az olympiai játékot; ennek a fia jött tehát, továbbá az arkadiai Amiantos, Lykurgos fia, Trapezusból; az azaniai Paios városából Laphanes, kinek atyja, Euphorion, arkadiai hagyomány szerint a Dioskurokat vendégelte meg, s azóta minden embert szivesen fogadott; Elisből Onomastos, Agaios fia. Ezek jöttek a Peloponnesosból. Athénből Megakles, kinek atyja, Alkmeon, Kroisos vendége volt, és egy másik, Hippokleides, Tisandros fia, egy igen gazdag és kiváló szépségű athéni; Eretriából, mely abban az időben virágzó állapotban volt, Lysanias; Thessaliából a Skopoda nemzetségű kranoni Diaktorides, a molossusoktól Alkon. Ennyien voltak a kérők.[130] Midőn ezek a meghatározott 128
napon megjelentek, Kleisthenes először is hazájuk és családjuk felől kérdezte ki őket; majd pedig egy az évi vendéglátás alatt alkalma volt férfiasságukat, jellemüket, műveltségüket és modorukat megismerni, részint magán érintkezés útján, részint a társaságban. Az ifjabbakat a testgyakorló helyre is elvezette, főleg azonban a lakomáknál tette próbára vendégeit. Mert a meddig nála voltak, mindig így érintkezett velük, és pazar vendéglátásban részesítette őket. Végre is a kérők közül leginkább athéni vendégei tetszettek meg neki, s ezek közül is Tisandros fia, Hippokleides, férfiassága miatt, valamint azért is, hogy ősei a korinthosi Kypselidákkal rokonságban állottak.[131] Midőn felvirradt a lakodalmi ünnepély- 129
nek kitüzött napja, melyen Kleisthenesnek nyilatkoznia kellett, hogy kire esett választása: Kleisthenes száz ökröt áldozott, s a kérőket, valamint Sikyon egész népét meghívta a lakomára. Az ebéd végével a kérők vitatkozni kezdtek a zenéről és egyéb más szóba került tárgyról. Borozás közben Hippokleides valamennyit lebilincselte szellemével, majd odaszólt a fuvoláshoz, hogy kezdjen egy tánczra, s ennek játékára elkezdett tánczolni. De míg ő tánczában tetszelgett, Kleisthenest kétség fogta el láttára. Hippokleides azután kis pihenőt tartva egy asztalt kért elő; mikor azt behozták, először lakoniai tánczot járt rajta, majd attikait; harmadszor pedig fejtetőre állván az asztalon, lábaival hadonázott. Kleisthenes ugyan már az első és második táncz alatt sértődve utasította el magától azt a gondolatot, hogy Hippokleidest táncza és szemérmetlensége után vejévé fogadja; minthogy azonban nem akart

ἐκραγῆναι ἐς αὐτόν· ὡς δὲ εἶδε τοῖσι σκέλεσι χειρονομήσαντα, οὐκέτι κατέχειν δυνάμενος εἶπε «ὦ παῖ Τισάνδρου, ἀπωρχήσαό γε μὲν τὸν γάμον.» ὁ δὲ Ἱπποκλείδης ὑπολαβὼν εἶπε «οὐ φροντὶς
130 Ἱπποκλείδῃ.» ἀπὸ τούτου μὲν τοῦτο ὀνομάζεται, Κλεισθένης δὲ σιγὴν ποιησάμενος ἔλεξε ἐς μέσον τάδε. «ἄνδρες παιδὸς τῆς ἐμῆς μνηστῆρες, ἐγὼ καὶ πάντας ὑμέας ἐπαινέω καὶ πᾶσι ὑμῖν, εἰ οἷόν τε εἴη. χαριζοίμην ἄν, μήτ' ἕνα ὑμέων ἐξαίρετον ἀποκρίνων μήτε τοὺς λοιποὺς ἀποδοκιμάζων. ἀλλ' οὐ γὰρ οἷά τε ἐστὶ μιῆς πέρι παρθένου βουλεύοντα πᾶσι κατὰ νόον ποιέειν, τοῖσι μὲν ὑμέων ἀπελαυνομένοισι τοῦδε τοῦ γάμου τάλαντον ἀργυρίου ἑκάστῳ δωρεὴν δίδωμι τῆς ἀξιώσιος εἵνεκα τῆς ἐς ἐμεῦ γῆμαι καὶ τῆς ἐξ οἴκου ἀποδημίης, τῷ δὲ Ἀλκμέωνος Μεγακλέϊ ἐγγυῶ παῖδα τὴν ἐμὴν
131 Ἀγαρίστην νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων.» φαμένου δὲ ἐγγυᾶσθαι Μεγακλέος ἐκεκύρωτο ὁ γάμος Κλεισθένεϊ.

Ἀμφὶ μὲν κρίσιος τῶν μνηστήρων τοσαῦτα ἐγένετο, καὶ οὕτω Ἀλκμεωνίδαι ἐβώσθησαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα. τούτων δὲ συνοικησάντων γίνεται Κλεισθένης τε ὁ τὰς φυλὰς καὶ τὴν δημοκρατίην Ἀθηναίοισι καταστήσας, ἔχων τὸ οὔνομα ἀπὸ τοῦ μητροπάτορος τοῦ Σικυωνίου· οὗτός τε δὴ γίνεται Μεγακλέϊ καὶ Ἱπποκράτης, ἐκ δὲ Ἱπποκράτεος Μεγακλέης τε ἄλλος καὶ Ἀγαρίστη ἄλλη ἀπὸ τῆς Κλεισθένεος Ἀγαρίστης ἔχουσα τὸ οὔνομα· ἣ συνοικήσασά τε Ξανθίππῳ τῷ Ἀρίφρονος καὶ ἔγκυος ἐοῦσα εἶδε ὄψιν ἐν τῷ ὕπνῳ, ἐδόκεε δὲ λέοντα τεκεῖν, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τίκτει Περικλέα
132 Ξανθίππῳ.

Μετὰ δὲ τὸ ἐν Μαραθῶνι τρῶμα γενόμενον Μιλτιάδης, καὶ πρότερον εὐδοκιμέων παρὰ Ἀθηναίοισι, τότε μᾶλλον αὔξετο. αἰτήσας δὲ νέας ἑβδομήκοντα καὶ στρατιήν τε καὶ χρήματα Ἀθηναίους, οὐ φράσας σφι ἐπ' ἣν ἐπιστρατεύεται χώρην, ἀλλὰ φὰς αὐτοὺς καταπλουτιεῖν ἤν οἱ ἕπωνται· ἐπὶ γὰρ χώρην τοιαύτην δή τινα ἄξειν ὅθεν χρυσὸν εὐπετέως ἄφθονον οἴσονται· λέγων τοιαῦτα αἴτεε τὰς
133 νέας. Ἀθηναῖοι δὲ τούτοισι ἐπαερθέντες παρέδοσαν. παραλαβὼν δὲ ὁ Μιλτιάδης τὴν στρατιὴν ἔπλεε ἐπὶ Πάρον, πρόφασιν ἔχων ὡς οἱ Πάριοι ὑπῆρξαν πρότεροι στρατευόμενοι τριήρεσι

ellene kikelni, tűrtőztette magát. De midőn lábaival hadonázni
látta, nem tarthatta magát vissza és így szólt: «Óh Tisandros fia,
te ugyan eltánczoltad a házasságodat!» Erre ő így szólt: «Nem
törődik azzal Hippokleides». Innen eredt e közmondás. Kleisthe- 130
nes azután csendet kért és így szólt a társasághoz: «Ti kérői
leányomnak, mindnyájatokat magasztallak, s valamennyiteknek
kedvében járnék, ha ugyan lehetséges volna; nem is akarom én
egynek a kitüntetése által a többit becsmérelni. Minthogy azon-
ban csak egy leányom van, s így lehetetlenség valamennyitek
kívánsága szerint cselekedni: azoknak, a kik a házasságtól elesnek,
egyenként egy ezüst talentumot adományozok azon megtisztelte-
tésért, hogy gyermekemet nőül akarták venni, meg hogy oly sokáig
voltak távol hazájuktól. Agariste leányomat pedig athéni szokás
szerint Alkmeon fiának, Megaklesnek jegyzem el». Megakles bele-
egyezett az eljegyzésbe, s Kleisthenes a házasság kérdését eldön-
tötte.

Így végződött a kérők ügye, s így lettek az Alkmeonidák 131
egész Görögországban oly hires emberek. Ebből a házasságból
származott Kleisthenes, a ki a törzsfelosztást és a népuralmat
hozta be Athénbe, s a ki sikyoni nagyatyja után kapta nevét. Me-
gaklesnek még egy fia volt rajta kívül: Hippokrates, ennek ismét egy
Megakles nevű fia és egy leánya, Agariste, a kit Kleisthenesnek
leányáról neveztek el. Ez az Agariste Ariphron fiának, Xanthip-
posnak lett a felesége, s áldott állapotában azt álmodta, hogy
oroszlánt szült; néhány nap mulva pedig Periklessel ajándékozta
meg Xanthippost.[132]

A marathoni győzelem után Miltiades, kinek már azelőtt is 132
nagy tekintélye vala az athéniek között, még nagyobb befolyást
szerzett magának; s mikor hetven hajót, hadsereget és pénzt kért
az athéniektől, s meg sem mondta, melyik vidék ellen indítja
hadát, csak annyit mondott, hogy meg fognak gazdagodni, ha
követni fogják, mert olyan vidék ellen fogja őket vezetni, a honnan
könnyű szerrel tömérdek aranyat szedhetnek;[133] — mikor tehát
csak ennyit szólva kérte a hajókat: az athéniek felbuzdúlva meg-
szavazták. Miltiades a hadsereggel Paros ellen hajózott, azt adván 133
ürügyül, hogy a parosiak előbb egy háromsoros hajóval támogat-

ἐς Μαραθῶνα ἅμα τῷ Ἥρσῃ. τοῦτο μὲν δὴ πρόσχημα λόγων
ἦν, ἀτάρ τινα καὶ ἔγκοτον εἶχε τοῖσι Παρίοισι διὰ Λυσαγόρεα
τὸν Τισίεω, ἐόντα γένος Πάριον διαβαλόντα μιν πρὸς Ὑδάρνεα
τὸν Πέρσην. ἀπικόμενος δὲ ἐς τὴν ἔπλεε ὁ Μιλτιάδης τῇ στρα-
τιῇ ἐπολιόρκεε Παρίους κατειλημένους ἐντὸς τείχεος, καὶ ἐσπέμ-
πων κήρυκα αἴτεε ἑκατὸν τάλαντα, φὰς ἢν μὲν οὐ δῶσι, οὐκ
ἀπονοστήσειν τὴν στρατιὴν πρὶν ἢ ἐξέλῃ σφέας. οἱ δὲ Πάριοι
ὅκως μέν τι δώσουσι Μιλτιάδῃ ἀργυρίου οὐδὲν διενοεῦντο, οἱ
δὲ ὅκως διαφυλάξουσι τὴν πόλιν τοῦτο ἐμηχανέοντο, ἄλλα τε
ἐπιφραζόμενοι καὶ τῇ μάλιστα ἔσκε ἑκάστοτε ἐπίμαχον τοῦ τεί-
134 χεος, τοῦτο ἅμα νυκτὶ ἐξηείρετο διπλήσιον τοῦ ἀρχαίου. ἐς
μὲν δὴ τοσοῦτο τοῦ λόγου οἱ πάντες Ἕλληνες λέγουσι. τὸ
ἐνθεῦτεν δὲ αὐτοὶ Πάριοι γενέσθαι ὧδε λέγουσι. Μιλτιάδῃ
ἀπορέοντι ἐλθεῖν ἐς λόγους αἰχμάλωτον γυναῖκα, ἐοῦσαν
μὲν Παρίην γένος, οὔνομα δέ οἱ εἶναι Τιμοῦν, εἶναι δὲ ὑποζά-
κορον τῶν χθονίων θεῶν· ταύτην ἐλθοῦσαν ἐς ὄψιν Μιλτιάδεω
συμβουλεῦσαι, εἰ περὶ πολλοῦ ποιέεται Πάρον ἑλεῖν, τὰ ἂν
αὐτὴ ὑποθῆται, ταῦτα ποιέειν. μετὰ δὲ τὴν μὲν ὑποθέσθαι, τὸν
δὲ διερχόμενον ἐπὶ τὸν κολωνὸν τὸν πρὸ τῆς πόλιος ἐόντα ἕρ-
κος θεσμοφόρου Δήμητρος ὑπερθορεῖν, οὐ δυνάμενον τὰς θύρας
ἀνοῖξαι ὑπερθορόντα δὲ ἰέναι ἐπὶ τὸ μέγαρον ὅ τι δὴ ποιή-
σοντα ἐντός, εἴτε κινήσοντά τι τῶν ἀκινήτων εἴτε ὅ τι δὴ κοτε
πρήξοντα· πρὸς τῇσι θύρῃσί τε γενέσθαι καὶ πρόκατε φρίκης
αὐτὸν ὑπελθούσης ὀπίσω τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴεσθαι καταθρώσκοντα
δὲ τὴν αἰμασιὴν τὸν μηρὸν σπασθῆναι· οἱ δὲ αὐτὸν τὸ γόνυ
135 προσπταῖσαι λέγουσι. Μιλτιάδης μέν νυν φλαύρως ἔχων ἀπέπλεε
ὀπίσω, οὔτε χρήματα Ἀθηναίοισι ἄγων οὔτε Πάρον προσκτη-
σάμενος, ἀλλὰ πολιορκήσας τε ἓξ καὶ εἴκοσι ἡμέρας καὶ δηιώ-
σας τὴν νῆσον. Πάριοι δὲ πυθόμενοι ὡς ἡ ὑποζάκορος
τῶν θεῶν Τιμὼ Μιλτιάδῃ κατηγήσατο, βουλόμενοί μιν ἀντὶ
τούτων τιμωρήσασθαι, θεοπρόπους πέμπουσι ἐς Δελφούς, ὡς
σφεας ἡσυχίη τῆς πολιορκίης ἔσχε· ἔπεμπον δὲ ἐπειρησομένους
εἰ καταχρήσωνται τὴν ὑποζάκορον τῶν θεῶν ὡς ἐξηγησαμένην
τοῖσι ἐχθροῖσι τῆς πατρίδος ἅλωσιν καὶ τὰ ἐς ἔρσενα γό-
νον ἄρρητα ἱρὰ ἐκφήνασαν Μιλτιάδῃ. ἡ δὲ Πυθίη οὐκ ἔα,
φᾶσα οὐ Τιμοῦν εἶναι τὴν αἰτίην τούτων, ἀλλὰ δεῖν γὰρ
Μιλτιάδεα τελευτᾶν μὴ εὖ φανῆναί οἱ τῶν κακῶν κατηγε-
136 μόνα. Παρίοισι μὲν δὴ ταῦτα ἡ Πυθίη ἔχρησε· Ἀθηναῖοι

ták a perzsákat Marathonnál. Ez volt az ürügy, tényleg azonban haraggal volt eltelve a parosiak iránt Tisias fia, Lysagoras miatt, a ki parosi származású volt, s a ki őt rossz színben tüntette föl a perzsa Hydarnes előtt.[134] Miltiades Parosban kikötvén, a falak közé szorított lakósokat ostrom alá fogta és követe által száz talentumot követelt tőlük, kijelentvén, hogy ha ki nem fizetik, nem vezeti el seregét előbb, míg be nem veszi a falakat. A parosiak azonban nem is gondoltak rá, hogy Miltiadesnek pénzt adjanak, hanem a város védelmére mindenféle eszközt
fölhasználtak, s e czélból a falat mindenütt, a hol könnyű 134
vala megvívni, éjjel még egyszer oly magasra emelték. Eddig a dologról az összes görög hagyományok megegyeznek; innentől kezdve azonban a parosiak szerint következőkép történt a dolog: Miltiadesnél, a kit a helyzet zavarba hozott, jelentkezett egy parosi származású fogolynő, névszerint Timo, a ki a földi istennőknek segédpapnője volt. Miltiades elé bocsátva azt mondta neki, hogy ha annyira szivén fekszik Paros elfoglalása, tegyen úgy, a hogy ő tanácsolja. Erre azután tanácsot adott, Miltiades pedig elment a város előtt levő dombra, s mivel Demeter Thesmophoros templomát nem tudta fölnyitni, átugrott az ösvényén, majd bement a templomba, s ott, nem tudom, mit csinált; vagy olyat érintett meg, a mit nem lett volna szabad, vagy pedig más valamit cselekedett; de mikor az ajtóhoz ért, hirtelen reszketés fogta el, úgy hogy ugyanazon az úton tért vissza; s mikor a sánczokon leugrott, kificzamította a czombját, vagy mint mások mondják, térdét sértette 135
meg. Miltiades betegsége miatt hajóival hazatért; sem kincseket nem hozott Athénnek, sem Parost nem szerezte meg; a huszonhat napig tartó ostrom alatt csak rabolt a szigeten. Mikor a parosiak megtudták, hogy Timo, a segédpapnő, kalauzolta Miltiadest: mihelyt felszabadultak az ostrom alól, jóslatkérőket küldöttek Delphoiba, megbüntetése érdekében. A követek azt kérdezték, vajjon szabad-e megölni a papnőt, a ki az ellenségnek elárulta, mikép foglalhatnák el hazáját, s a ki férfi előtt eltitkolandó mysteriumokat tárt fel Miltiadesnek. De a Pythia nem adta meg az engedélyt, s kijelenté, hogy nem Timo volt a történtek oka, hanem Miltiadesnek kellett rossz véget érnie, az csak ő azért jelent meg, hogy 136

δὲ ἐκ Πάρου Μιλτιάδεα ἀπονοστήσαντα ἔσχον ἐν στόμασι οἵ τε ἄλλοι καὶ μάλιστα Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρονος, ὃς θανάτου ὑπαγαγὼν ὑπὸ τὸν δῆμον Μιλτιάδεα ἐδίωκε τῆς Ἀθηναίων ἀπάτης εἵνεκεν. Μιλτιάδης δὲ αὐτὸς μὲν παρεὼν οὐκ ἀπελογέετο· ἦν γὰρ ἀδύνατος ὥστε σηπομένου τοῦ μηροῦ· προκειμένου δὲ αὐτοῦ ἐν κλίνῃ ὑπεραπελογέοντο οἱ φίλοι, τῆς μάχης τε τῆς ἐν Μαραθῶνι γενομένης πολλὰ ἐπιμεμνημένοι καὶ τὴν Λῆμνου αἵρεσιν, ὡς ἑλὼν Λῆμνόν τε καὶ τισάμενος τοὺς Πελασγοὺς παρέδωκε Ἀθηναίοισι. προσγενομένου δὲ τοῦ δήμου αὐτῷ κατὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ θανάτου, ζημιώσαντος δὲ κατὰ τὴν ἀδικίην πεντήκοντα ταλάντοισι, Μιλτιάδης μὲν μετὰ ταῦτα σφακελίσαντός τε τοῦ μηροῦ καὶ σαπέντος τελευτᾷ, τὰ δὲ πεντήκοντα τάλαντα ἐξέτισε ὁ παῖς αὐτοῦ Κίμων.

137 Λῆμνον δὲ Μιλτιάδης ὁ Κίμωνος ὧδε ἔσχε. Πελασγοὶ ἐπείτε ἐκ τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ Ἀθηναίων ἐξεβλήθησαν, εἴτε ὦν δὴ δικαίως εἴτε ἀδίκως· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔχω φράσαι, πλὴν τὰ λεγόμενα, ὅτι Ἑκαταῖος μὲν ὁ Ἡγησάνδρου ἔφησε ἐν τοῖσι λόγοισι λέγων ἀδίκως· ἐπείτε γὰρ ἰδεῖν τοὺς Ἀθηναίους τὴν χώρην, τὴν σφίσι αὐτοῖσι ὑπὸ τὸν Ὑμησσὸν ἐοῦσαν ἔδοσαν Πελασγοῖσι οἰκῆσαι μισθὸν τοῦ τείχεος τοῦ περὶ τὴν ἀκρόπολιν κοτε ἐληλαμένου, ταύτην ὡς ἰδεῖν τοὺς Ἀθηναίους ἐξεργασμένην εὖ, τὴν πρότερον εἶναι κακήν τε καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίην, λαβεῖν φθόνον τε καὶ ἵμερον τῆς γῆς, καὶ οὕτω ἐξελαύνειν αὐτοὺς οὐδεμίαν ἄλλην πρόφασιν προϊσχομένους τοὺς Ἀθηναίους. ὡς δὲ αὐτοί Ἀθηναῖοι λέγουσι, δικαίως ἐξελάσαι. κατοικημένους γὰρ τοὺς Πελασγοὺς ὑπὸ τῷ Ὑμησσῷ, ἐνθεῦτεν ὁρμεομένους ἀδικέειν τάδε. φοιτᾶν γὰρ αἰεὶ τὰς σφετέρας θυγατέρας τε καὶ τοὺς παῖδας ἐπ' ὕδωρ ἐπὶ τὴν Ἐννεάκρουνον· οὐ γὰρ εἶναι τοῦτον τὸν χρόνον σφίσι κω οὐδὲ τοῖσι ἄλλοισι Ἕλλησι οἰκέτας· ὅκως δὲ ἔλθοιεν αὗται, τοὺς Πελασγοὺς ὑπὸ ὕβριός τε καὶ ὀλιγωρίης βιᾶσθαί σφεας. καὶ ταῦτα μέντοι σφι οὐκ ἀποχρᾶν, ποιέειν, ἀλλὰ τέλος καὶ ἐπιβουλεύοντας ἐπιχείρησιν φανῆναι ἐπ' αὐτοφώρῳ. ἑωυτοὺς δὲ γενέσθαι τοσούτῳ ἐκείνων ἄνδρας ἀμείνονας, ὅσῳ παρεὸν ἑωυτοῖσι ἀποκτεῖναι τοὺς Πελασγούς, ἐπεί σφεας ἔλαβον ἐπιβουλεύοντας, οὐκ ἐθελῆσαι, ἀλλά σφι προειπεῖν ἐκ τῆς γῆς ἐξιέναι. τοὺς δὲ οὕτω δὴ ἐκχωρήσαντας ἄλλα τε σχεῖν χωρία καὶ δὴ καὶ Λῆμνον. ἐκεῖνα μὲν δὴ
138 Ἑκαταῖος ἔλεξε. ταῦτα δὲ Ἀθηναῖοι λέγουσι· οἱ δὲ Πελασγοὶ οὗτοι Λῆμνον τότε νεμόμενοι καὶ βουλόμενοι τοὺς Ἀθηναίους

vesztére vezesse. Ezt válaszolta a parosiaknak Pythia; Athénben pedig mindenki a hazatért Miltiades ellen beszélt, valamennyi között főleg Xanthippos, Ariphron fia, a ki az athéniek kijátszásának vádja alapján bevádolta a nép előtt és halálbüntetését kérte. Miltiades ugyan jelen volt a tárgyaláson, de lábának fekélye miatt nem védhette magát személyesen. Míg tehát ágyban feküdt, azalatt barátai védelmezték, kiemelve a marathoni csatát meg Lemnos elfoglalását, hogy azt ő vette be, s bosszút állván a pelasgokon, a szigetet megszerezte az athénieknek. A nép szavazata felmentette ugyan a halálbüntetés alól, de bűnéért ötven talentumnyi birságot rótt reá.[135] Miltiadest csontszúja és lába fekélye csakhamar megölte; az ötven talentumot pedig fia, Kimon fizette le.[136]

137 Lemnost Miltiades, a Kimon fia, következőkép hódította meg. Mikor az athéniek Attikából kikergették a pelasgokat, — vajjon jogosan-e vagy jogtalanul, nem dönthetem el; csak annyit mondhatok, hogy Hekataios, Hegesandros fia, történeti művében a dologra vonatkozólag a «jogtalan» szót használja; — tehát mikor az athéniek látták, hogy a Hymettos alatt elterülő földrész, melyet a pelasgoknak ajándékoztak volt a várhegy köré vont falak jutalmául, jó termést hoz, pedig régebben hitvány volt és semmi hasznot sem hajtott: megirigyelték és megkivánták a földet, s a pelasgokat minden alaposabb ok nélkül elkergették.[137] Maguk az athéniek azt mondják, hogy jogosan jártak el, mert a Hymettos tövében lakó pelasgok kirontottak határaikból, és gyermekeikkel jogtalanul bántak. Az athéniek leányai és fiai ugyanis vizért szoktak volt járni a «kilencz forrás»-hoz,[138] mert abban az időben még egy görög törzsnek sem voltak rabszolgái; mikor pedig leányaik odamentek, gőgből és féktelenségből erőszakosan bántak velük. De ezzel sem elégedtek meg; csakhogy egy tervük kivitele alkalmával tetten érték őket; s ekkor annyival nemesebbeknek mutatták magukat az athéniek náluknál, hogy bár megölhették volna a pelasgokat, mert tetten érték, mégis meghagyták életüket; csak azt parancsolták, hogy hagyják el az országot. Ekkor a pelasgok kivándoroltak Attikából, s Lemnosban meg más egyéb helyen telepedtek le.[139] Hekataios szavai meg az athéni hagyomány tehát nem egyeznek egymással.

138 Ezek a most Lemnosban lakó pelasgok azonban bosszút akartak

τιμωρήσασθαι, εὖ τε ἐξεπιστάμενοι τὰς Ἀθηναίων ὁρτάς, πεντηκοντέρους κτησάμενοι ἐλόχησαν Ἀρτέμιδι ἐν Βραυρῶνι ἀγούσας ὁρτὴν τὰς τῶν Ἀθηναίων γυναῖκας, ἐνθεῦτεν δὲ ἁρπάσαντες τουτέων πολλὰς οἴχοντο ἀποπλέοντες, καί σφεας ἐς Λῆμνον ἀγαγόντες παλλακὰς εἶχον. ὡς δὲ τέκνων αὗται αἱ γυναῖκες ὑπεπλήσθησαν, γλῶσσάν τε τὴν Ἀττικὴν καὶ τρόπους τοὺς Ἀθηναίων ἐδίδασκον τοὺς παῖδας· οἱ δὲ οὔτε συμμίσγεσθαι τοῖσι ἐκ τῶν Πελασγίδων γυναικῶν παισὶ ἤθελον, εἴ τε τύπτοιτό τις αὐτῶν ὑπ' ἐκείνων τινός, ἐβοήθεόν τε πάντες καὶ ἐτιμώρεον ἀλλήλοισι· καὶ δὴ καὶ ἄρχειν τε τῶν παίδων οἱ παῖδες ἐδικαίευν καὶ πολλῷ ἐπεκράτεον. μαθόντες δὲ ταῦτα οἱ Πελασγοὶ ἐωυτοῖσι λόγους ἐδίδοσαν· καί σφι βουλευομένοισι δεινόν τι ἐσέδυνε, εἰ δὴ διαγινώσκοιεν σφίσι τε βοηθέειν οἱ παῖδες πρὸς τῶν κουριδιέων γυναικῶν τοὺς παῖδας καὶ τούτων αὐτίκα ἄρχειν πειρῶατο, τί δὴ ἀνδρωθέντες δῆθεν ποιήσουσι. ἐνθαῦτα ἔδοξέ σφι κτείνειν τοὺς παῖδας τοὺς ἐκ τῶν Ἀττικέων γυναικῶν. ποιεῦσι δὴ ταῦτα, προσαπολλύουσι δέ σφεων καὶ τὰς μητέρας. ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ προτέρου τούτων, τὸ ἐργάσαντο αἱ γυναῖκες τοὺς ἄμα Θόαντι ἄνδρας σφετέρους ἀποκτείνασαι, νενόμισται ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ σχέτλια ἔργα πάντα
139 Λήμνια καλέεσθαι. ἀποκτείνασι δὲ τοῖσι Πελασγοῖσι τοὺς σφετέρους παῖδάς τε καὶ γυναῖκας οὔτε γῆ καρπὸν ἔφερε οὔτε γυναῖκές τε καὶ ποῖμναι ὁμοίως ἔτικτον καὶ πρὸ τοῦ. πιεζόμενοι δὲ λιμῷ καὶ ἀπαιδίῃ ἐς Δελφοὺς ἔπεμπον λύσιν τινὰ αἰτησάμενοι τῶν παρεόντων κακῶν. ἡ δὲ Πυθίη σφέας ἐκέλευε Ἀθηναίοισι δίκας διδόναι ταύτας τὰς ἂν αὐτοὶ Ἀθηναῖοι δικάσωσι. ἦλθόν τε δὴ ἐς τὰς Ἀθήνας οἱ Πελασγοὶ καὶ δίκας ἐπαγγέλλοντο βουλόμενοι διδόναι παντὸς τοῦ ἀδικήματος. Ἀθηναῖοι δὲ ἐν τῷ πρυτανηίῳ κλίνην στώσαντες ὡς εἶχον κάλλιστα καὶ τνάπεζαν ἐπιπλέην ἀγαθῶν πάντων παραθέντες, ἐκέλευον τοὺς Πελασγοὺς τὴν χώρην σφίσι παραδιδόναι οὕτω ἔχουσαν. οἱ δὲ Πελασγοὶ ὑπολαβόντες εἶπαν «ἐπεὰν βορέῃ ἀνέμῳ αὐτημερὸν ἐξανύσῃ νηῦς ἐκ τῆς ὑμετέρης ἐς τὴν ἡμετέρην. τότε παραδώσομεν», ἐπιστάμενοι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον γενέ-
140 σθαι· ἡ γὰρ Ἀττικὴ πρὸς νότον κέεται πολλὸν τῆς Λήμνου. τότε μὲν τοιαῦτα. ἔτεσι δὲ κάρτα πολλοῖσι ὕστερον τούτων, ὡς ἡ Χερσόνησος ἡ ἐπ' Ἑλλησπόντῳ ἐγένετο ὑπὸ Ἀθηναίοισι, Μιλτιάδης ὁ Κίμωνος ἐτησιέων ἀνέμων κατεστηκότων νηῒ κατανύσας ἐξ Ἐλαιοῦντος τοῦ ἐν Χερσονήσῳ ἐς Λῆμνον

állni az athénieken; jól ismerték az athéniek ünnepeit, s ötvenevezős hajókat szerezvén, lest vetettek a Brauronban Artemis ünnepét ülő athéni asszonyok ellen.[140] Sokakat elraboltak, s tovaevezve Lemnosba vitték ágyasaikul. Idővel a nők sok gyermeket szültek, s attikai nyelvjárásra meg athéni szokásokra tanították őket. Ezek azután nem akartak barátkozni a pelasg nők gyermekeivel, s ha némelyikük verést kapott azoktól, mindnyájan segítségére szaladtak és bosszút állottak egymásért; sőt azt hitték, hogy nekik kell a pelasg gyermekek fölött uralkodniok, s valóban föléjük is kerekedtek. Mikor ezt a pelasgok megtudták, megbeszélték egymással a dolgot, s tanácskozásuk alatt aggodalom szállta meg őket, hogy ha ezek a gyermekek már most is el vannak szánva egymás védelmére törvényes feleségeiknek gyermekeivel szemben, s már most is uralkodni próbálnak rajtuk, ugyan mit fognak tenni, ha majd megemberesednek? Elhatározták tehát, hogy az attikai asszonyok gyermekeit leölik; s mikor ezt végrehajtották, az anyákat is megfosztották életüktől. Ezen tettükért meg egy régebbiért, mikor a lemnosi nők Thoas idejében férjeiket megölték,[141] támadt az a szokás Görögországban, hogy minden gonoszságot lemnosi tettnek neveznek. De midőn a pelasgok gyermekeiket és az asszo- 139
nyokat megölték, sem földjük nem hozott termést, sem feleségeik, sem nyájaik nem sokasodtak, mint előbb. Az éhség és meddőség tehát arra szorította őket, hogy Delphoiban keressenek szabadulást nyomasztó helyzetükből. A Pythia azt parancsolta, hogy olyan elégtételt adjanak az athénieknek, a minőt azok követelnek. A pelasgok tehát Athénbe mentek és készeknek nyilatkoztak a jogtalanságért elégtételt adni. Az athéniek ekkor a tanácsházban egy gyönyörű ágyat vetettek meg, állítottak mellé egy mindenféle eledellel megrakott asztalt, a pelasgoknak pedig megparancsolták, hogy ilyen állapotban adják át nekik hazájukat. Erre a pelasgok így feleltek: «Ha majd a hajót tőletek egy nap alatt viszi hozzánk az északi szél, akkor át fogjuk adni». Azért szóltak így, mert tudták, hogy ez lehetetlenség; Attika ugyanis messze délre esik Lemnostól. Ez történt akkor; sok évvel ezután, mikor a Hellespontoson Chersonesos Athén uralma alá került, Miltiades, Kimon fia, 140
a passat-szelekkel a chersonesosi Elaiosból Lemnosba hajózott,

προηγόρευε ἐξιέναι ἐκ τῆς νήσου τοῖσι Πελασγοῖσι, ἀναμιμνήσκων σφέας τὸ χρηστήριον, τὸ οὐδαμὰ ἤλπισαν σφίσι οἱ Πελασγοὶ ἐπιτελέεσθαι. Ἡφαιστιέες μέν νυν ἐπείθοντο, Μυριναῖοι δὲ οὐ συγγινωσκόμενοι εἶναι τὴν Χερσόνησον Ἀττικὴν ἐ ολιορκέοντο, ἐς ὃ καὶ οὗτοι παρέστησαν, οὕτω δὴ τὴν Λῆμνον ἔσχον Ἀθηναῖοι ἔν καὶ Μιλτιάδης.

s fölszólította a pelasgokat, hogy hagyják oda a szigetet, emlékeztetve őket a jóslatra, melyet sohasem hittek teljesülhetőnek. Hephaistia lakósai engedelmeskedtek, de a myrinaiak, a kik nem akarták elismerni, hogy Chersonesos Attikához tartoznék, ostrom alá kerültek; végre ezek is meghódoltak.[142] Így foglalták el az athéniek és Miltiades Lemnos szigetét.

JEGYZETEK A NEGYEDIK KÖNYVHÖZ.

1. Dareios a satrapiák rendszeres beosztása és a rájuk kivetett adó következtében óriási jövedelem fölött rendelkezett. Her. felsorolja a jövedelmi forrásokat III. 89. sk.

2. A hadjárat igazi oka bizonyára Kyros és Kambyses hódító politikájának folytatása volt; az pedig csak ürügy, hogy a skythák kezdték volna a sérelmeket. Mert először is Dareios nem lehetett a médek kudarczának megbosszulója; másodszor pedig egészen más ág és nem a pontosi skythák törtek be Médiába; pedig ezek ellen indított Dareios hadat. Her. ezen óriási nomád népcsaládot itt a közös *skytha* névvel jelöli, habár tudja, hogy több ágra oszolnak.

3. A skythák betörését l. I. 103—106. A huszonnyolcz évi uralom Kr. e. 633—605-re esik.

4. Hogy milyen összefüggésben van a tejgazdaság a szolgák megvakításával, érthetetlen. A skythák különben nem is annyira tejet, mint inkább kanczatejből készített savanykás, részegítő italt ittak. Ez olyan lehetett, mint a kalmukkok «*kumira*» nevű kedvencz itala.

5. A szöveg itt valószinűleg hiányos, mert nincs kellőleg megokolva a szolgák vaksága. Rawlinson azt hiszi, hogy a skythák azért vakították meg szolgáikat, mert így is használhatták őket a tejgazdasághoz, s azonkívül megnehezítették szökésüket; Stein viszont azt sejti, hogy a skythák olyan néven hivták szolgáikat, melyet a görögök félreértve a «vak» szóval fordítottak le, s innen ered a zavar.

6. Ezen árkot alább a 20. fejezet is megemlíti. Mivel pedig a Tauros hegység a taurisi félszigetnek (a mai Krimnek) déli részén terül el, ennek a védő ároknak a kimmeriai Bosporostól nyugatra, délről észak felé kellett húzódnia a Maiotis taváig (vagyis az Asovi tengerig). Megegyez e körülménynyel Her. azon állítása is (20. fej.), hogy ez az árok volt a királyi skythák *keleti* határa a taurisi félszigeten.

7. Megjegyzendő, hogy itt csak a pontosi skythákról van szó (l. a 7. és 10. fej.); mert a skythák általában ősrégi népnek tartották magukat. Justinus pl. mondja (II. 1.): Scytharum gens antiquissima semper habita, quamquam inter Scythas et Aegyptios (v. ö. Her. II. 2.) diu contentio de generis vetustate fuerit.

8. E mythosz bizonyára ős-skytha eredetű. Erdekes különben, hogy a pontosi görögök hagyományában (l. a 10. fej.) szintén a legifjabb testvér kapja meg a kincset.

9. Plinius is említi az auchata (Hist. nat. IV. 88.) és a katiarus törzset (VI. 50.), mindazonáltal nem tudunk róluk semmi bizonyost; a nevek etymologiai magyarázatai sem vezettek biztos eredményre. Skolotusoknak valószinűleg Skolotos nevű királyukról hívták őket. A «skytha» szó magyarázatában talán nem járunk hamis nyomon, ha a *saka* szótól származtatjuk, melyhez hozzájárult az ethnikus melléknévi képző: της; rokon vele az ónémet *skiutan*, a svéd *skjuta*, a német *schütze*, az angol *shoot*. Athénben a Σκύθαι nevű városi őröket tényleg τοξόται-nak is hívták; s a tengermelléki skythák hagyományában a nép törzsatyja, Skythes, a nyillövésben tünteti ki magát testvérei között (10. fej.).

10. Idanthyrsostól, a ki ellen Dareios hadakozott, Targilaosig valószinűleg harmincz nemzedékre, azaz ezer évre lehetett visszavezetni a királyi családfát; ezért tartotta magát a nép is ezer évesnek.

11. E tollak helyes magyarázatát Her. alább a 31. fej.-ben adja.

12. Herakles egyik munkája, a Geryones (vagy Geryon) marháinak elhajtása Mykenébe, a legváltozatosabb kalandokkal volt egybefűzve. A tengermelléki görögök képzelete Skythiába is elhozza a hőst, hogy törzsatyja legyen a skythákna k, a kikkel a legsűrűbb érintkezésben voltak; így azután rokonsági viszony is egybefűzte őket.

13. Erytheia, a «vörös sziget», nevét vagy Heliosnak vörös lovairól kapta, melyek ezen a tájon szálltak le esténként a tengerbe, vagy a phoinikiaiaktól, kik a vörös tengertől jöttek ide mint gyarmatosok. Plinius (nat. hist. IV. 120) szerint «Aphroditias» neve is volt, a szigetlakók pedig Juno szigetének hívták. Hesiodos is (Theog. 287 sk) Erytheia szigetét mondja Geryon hazájának.

14. Herodotos az Okeanost Homerossal és az általános görög felfogással szemben nem tartja folyamnak (l. II. 21, IV. 36.), hanem világtengernek. Heraklesnek a mythosz szerint nem voltak lovai; itt a lovas skytha nép szokásai voltak befolyással a mesére.

15. Diodoros valószinűbb hagyományt közöl (II. 43), hogy t. i. a mythosz szerint Skythes magának Zeusnak és egy bennszülött nym-

phának volt a fia. Herakles itt különben inkább a királyi családnak, mint a népnek a törzsatyja, ép úgy, mint a lydiaiaknál (I. 7) és a makedonoknál (VIII. 137). — A lapos csésze pajzsszerű övszorító volt, melybe az övkapcsokat illesztették.

16. A massagetákról l. I. 201 sk. — Her. úgy képzeli, hogy eredetileg a Kaspi tengertől keletre laktak; majd a skythák elüzése után a keletre folyó Araxes északi partján telepedtek le. Mivel Herodotosnak a Kaspi tenger környékéről nem volt tiszta képzete, az Araxes folyót sem ismerjük biztosan. Rawlinson a Volgával azonosítja; valószinűbb azonban, hogy nem más, mint a mai Aras, mely az armeniai fensíkon ered, és a Kurral egyesülve, a Kaspi tenger délnyugati részén ömlik be.

17. Ha a skythákat a massageták valóban kiszorították lakóhelyükből, s ezek az Araxesen átkeltek, akkor az iráni fensík északi szélétől kiindulva okvetlenül délről kellett megkerülniök a Kaspi tengert, hogy a Kaukasos hajóin át a kimmeriaiak földjére juthassanak. Csakhogy ez olyan út, a minőt *nomád* nép nem igen tehetett meg. Pedig ugyanezt az utat választották a 12. fej. szerint visszafelé is, midőn a kimmeriaiakat üldözőbe vették. Valószinűleg úgy fejthető meg ezen ellenmondás, hogy *azok* a skythák, kiket a massageták kiszorítottak vala, semmiféle rokonságban sem voltak a tenger mellett lakó skythákkal, hanem turáni lovas nép, a *sakák*, a médek régi ellenségei (I. 104); s a mit a médek és perzsák róluk beszéltek, azt a görögök a pontosi skythákra vonatkoztatták. Különben is a perzsák a skythákat sakáknak hívták (VII. 64.).

18. A kimmeriai kikötő bizonyára a kimmeriai Bosporusnak legkeskenyebb része volt, a mai Jenikale-út; a kimmeriai vidék pedig a Taman-félszigetnek északnyugati része. — Sinope már a kimmeriai nép bevándorlása előtt is miletosi gyarmat volt, s eltávozásuk után újra betelepítették, mert rendkívül kedvező hely volt a kereskedésre.

19. Her. úgy képzeli a dolgot, hogy a kimmeriaik a Pontos mentében menekültek, csakhogy így ép szembe jöttek volna a skythákkal; különben is a Fekete tenger partja Kolchisig rendkívül meredek, úgy hogy ezen az úton egy *egész nép* nem menekülhet.

20. Aristeas, egy propontis vidéki ember, a Fekete tengertől az Uralig hatolt, melynek lábánál az issedonok laktak. Utazásairól, élményeiről egy eposzt írt «Arimaspea» czímen, és sok mesés dolgot kevert össze való dolgokkal. Herodotos még olvasta e művet, mely Suidas szerint három könyvből állott. Állításai nem sok hitelre találtak, sőt később magát a költőt is mesés varázslónak hitték (l. 14—16.

fej.); bár kétségtelen, hogy élt, még pedig Kr. e. 700 körül, mikor Prokonnetos már miletosi gyarmat volt.

21. Az arimaspusokról l. a 27. fejezetet és a 43. jegyzetet. V. ö. még III. 116. — A hyperboreusokról l. a 33. fejezetet.

22. Ha nem volt is az Arimaspea-nak történeti alapja, de lényeges történeti valót jelez, midőn a nomád népek folytonos villongásairól beszél Európa és Ázsia határán. Ezért törtek be később Európába a sarmaták, hunok, tatárok és törökök. — A «déli tenger» itt kivételkép a Fekete tenger, szemben a hyperboreus (északi jeges) tengerrel; mert Her. rendesen az indiai óceánt nevezi így (pl. II. 158, IV. 37), míg a Pontos nála még északi tenger (l. a 37. fej.).

23. Artake a miletosiak kikötőhelye volt Kyzikos félszigetének nyugati részén. Az ión lázadás következtében a perzsák földulták (VI. 33).

24. Italióták alatt Ammonius szerint (de diff. voce. p. 77) a bevándorlott görögök értendők, szemben a bennszülött itáliaiakkal. — Metapontioni pénzek is bizonyítják, hogy Apollonnak e városban igen nagy tisztelete volt.

25. Aristeas e mythosz szerint akkor volt Apollon kiséretében, midőn ez a hyperboreusoktól, a kiket télen szokott meglátogatni, visszatért. Apollon e szerepében a földmívelést pártfogó napisten, kinek fia, Aristaios, védi meg a kalászokat a Sirius átkos hevétől. — Különben az egész hagyomány pythagorasi befolyásnak viseli nyomait. Pythagorasról is mondták, hogy különböző időben különböző lényekben élt, s Metapontionban Kroton után a legjelentékenyebb pythagorasi szövetség vala.

26. A borystheneïták kikötője alatt az a gazdag város értendő, melyet máshol a közeli folyóról Borysthenesnek (24. fej.) vagy Olbiopolisnak (= boldog város, 18. fejezet) nevez Herodotos. Kr. e. 655-ben alapították a miletosiak a Hypanis (Bug) jobb parján, körülbelül öt mérföldnyire annak torkolatától. Az ókorban ép oly nevezetes kereskedő telep volt, mint ma Odessa, mely a régi *Olbia* romjaitól nem nagy távolságra fekszik.

27. Görög skythák azok, kik a görög nyelvvel együtt görög szokásokat is átvettek.

28. Az alazonok a Hypanis mentében négy napi útra terjedő területen laktak (52. fej.). A «földmivelő» nevet a Bug és Dnjepr mellett lakó skytháknak valószinűleg az olbiopoliták adtak, mert nomád fajrokonaikkal szemben földi terményeiket nemcsak maguk élvezték, hanem más népeknek is adtak el belőlük.

29. A neurusokról l. a 105. fejezetet. — Ha van némi alapja Her. megjegyzésének, a neurusoktól északra eső pusztaság valószinűleg a mai Volhynia.

30. A Borysthenes a mai Dnjepr. — «Erdős ország»-nak azért hívták ezt a vidéket, mert a Borysthenes bal partjának egyéb részei kopárak voltak (19. fej.). Ma azonban ez a vidék is kopár pusztaság.

31. Egy napi útnak Her. szerint 200 stadium felel meg (101. fej.). A Pantikapesről l. az 54. fej.

32. A tizennégy napi út ellentmond a 101. fejezetnek, hol a Borysthenes és a Maiotis tó között tíz napinak van mondva a távolság, s így e kettő között folyó Pantikapes és Gerrhos között a távolság nem lehet tizennégy napi. Vagy szövegromlás vagy különböző adatok felhasználása az oka e zavarnak. A Gerrhosról lásd az 56. fej.

33. Kremnoi = sziklák; némelyek az azovi tenger mellett fekvő Taganrog táján sejtik ezt az emporiumot, mások a Fedotova félszigettől keletre, a mai Nogaisk közelében.

34. Her. a melanchlainusokat és az androphagusokat (18. fej.) a távol északra helyezi; s nem lévén pontos adatai, mi sem tudjuk lakóhelyüket. A melanchlainusokról szóló megjegyzése, hogy nem skytha népfaj, Hekataios egy adatát corrigálja (Fr. 154. Μελάγχλαινοι ἔθνος Σκυθικόν).

35. A Tanais a mai Don. Her. tévesen azt hiszi, hogy a Don a a többi skytha folyók módjára északról délre folyik. Az 57. fej.-ben helyesebben jelöli meg a határt a skythák és sauromaták között, hogy az a Maiotis.

36. A budinusokról l. a 108. fej.-et. Lakóhelyük a Don és a Volga között a kozákföld északi részén és a Saratow-kormányzóság déli részében vala.

37. A vadászó thyssageták és jyrkák, úgy látszik, a Volga nyugati és keleti partjain laktak. Bővebb tudomásunk nincs róluk, mert Her. a Volgát nem is ösmeri.

38. Ezek az Ural (Jaïk) folyó mellett laktak, a kirgiz pusztaság nyugati részén.

39. A hol t. i. a déli Ural kezdődik és nyúlványaival Ilekig kiágazik.

40. Ez a pontikon a *Prunus padus*, magyarul vadcseresznye vagy zendicze, melyet a mai baskirok és kalmukkok megszárítanak, és addig főzik tejben, míg vékony kásává nem lesz, melyet vízzel higítva, tápláló étel gyanánt esznek. Her. leírása tehát teljesen találó.

41. Ez a hét nyelv valószinűleg: a skytha, sauromata, budinus,

thyssageta, jyrka, argippaius és a 108. fej.-ben említett budirus nép-osztály nyelve volt.

42. E magas hegyek az Ural hegyláncz; nyugatra laktak tőle az argippaiusok, keletre az issedonok.

43. Ez az etymologia valószinűleg Aristeastól származik, mert már Aischylos is ismeri a népet (Prometh. 703. sk.). Vajjon helyes-e a szószármaztatás, nehéz eldönteni. Ha helyes, akkor a nép nyelve az árja nyelvcsaládhoz tartozott, mert *arima* (talán kiesvén a kezdő mássalhangzó) megfelel a görög πρῶτος, a latin *primus*, a sanskrit *prathama* szónak; viszont *spu* megfelel a *spic* gyöknek, melyből a latin *specto*, *speculor*, *aspicere*, a német *spähen*, a franczia *épier*, az angol *spy* keletkezett.

44. A skytha föld hideg éghajlatát úgy emlegették a görögök, mint mi a sziberiait; bár a nyolcz hónapi fagy kissé túlságos, szintúgy nem tud Her. a nyári forróságról sem, mely e pusztaságon szinte tűrhetetlen. — A sindusok a Pontosnak keleti partján, a Kaukasos lábánál laktak, a mai Taman félszigeten.

45. A pusztaságban nyáron át ellenkezőleg az eső ritkaság; Her. megjegyzése inkább a tenger mellett lakó skythák földjére illik, hol az ókorban még meglevő erdőségek szaporíthatták az esőt.

46. Az Odysseia IV. 85. sora *argumentum a contrario* csupán. Herodotosnak azonban nincs igaza; a hideg nem akadályozza meg, hogy nagyra nőjjenek a szarvak; gondoljunk csak az iramszarvasra.

47. Az «Epigonok» tárgya az a hadmenet volt, melyet a Thebai ellen küzdő hét vezérnek fiai indítottak Thebai ellen. Bizonyára nem Homeros írta, bár igen régi irók neki tulajdonították.

48. A régiek hite szerint Skythia északi részét magas hegyek borítják, melyeken túl az északi szél és a hózivatar már nem bír hatalommal; s itt laknak a mesés hyperboreusok, mint a hajdankori aranykorszak jámbor nemzedéke, örök világosságban. Náluk a nap folyton árasztá fényét, s Apollonnal úgy éltek, mint apa gyermekeivel. Itt élte át Apollon anyjával és nőtestvérével együtt a téli hónapokat, tavaszszal azután visszatért Görögországba. — Midőn később kiderült, hogy Skythia északi részén nincsenek hegyek, a hyperboreusok hazáját az itáliai Alpesek között keresték, s azonosították őket a gallokkal, sőt az etruszkokkal is. — Pausanias (I. 31, 2) másképen írja le a hyperboreusok áldozati ajándékainak útját; szerinte azok a hyperboreusoktól az arimaspusokon, issedonokon, skythákon és Sinopén át Prasiaiba jutott (attikai területre), s innen vitték át Delosba.

49. A leányok férjhezmenetelkor, az ifjak az ephebia korába jutva

szoktak volt hajukból az isteneknek áldozni. E szertartás majd az egyik, majd egy másik isten szertartásaihoz fűződött.

50. Eileithyia a szülésnek istennője; a hajadonok áldozatot mutattak be neki, hogy segédkezett Letónak, midőn Apollont és Artemist megszülte. Később Herának és néha Artemisnek volt ez a név jelzője.

51. Olen mythikus dalnok, ki még Orpheus előtt élt; ő volt a legelső hymnusok szerzője. Hazája a hagyomány szerint Lykia volt, a hol Apollon tisztelete nagyon el vala terjedve.

52. Sok író megemlékezik a hyperboreus Abarisról; így Platon, Strabon, Jamblichos, Celsus stb., de egyik sem közöl róla biztos hagyományt. Állítólag Apollon papja volt, ki az istentől egy bűvös nyilat kapott ajándékba, s ez minden folyón és hegyen átröpítette. Ezt a nyilat Pythagorasnak adta ajándékba, ki érte bölcseségre tanította. Neve alatt sok jóslat és bűvös mondás keringett a görögök közt, a kikhez Kroisos korában került. Valószínűleg ép oly skytha volt, mint Anacharsis, s meg akart ismerkedni a görög szokásokkal.

53. Több másokon kívül főleg a miletosi Hekataiossal vitatkozik itt Her. e kérdésre vonatkozólag. Hekataios γῆς περίοδος című művében a földkorongot két egyenlő részre, Európára és Ázsiára (beleértve Libyát is) osztotta fel; s ha Her.-nak a két részre való osztás ellen nem volna is oly lényeges kifogása (42. fej.), Európának mindazonáltal nagyobb részt követel.

54. A vörös tengerről l. a Herodotos I. könyvéhez szóló jegyzetek elsejét; a saspeirokról ugyane könyv 90. jegyzetét (I. 104). Az északi tenger alatt itt csak a Pontos érthető (IV. 13).

55. E harmincz népfajt, ha nem is teljesen azonos nevekkel, fölsorolja Dareios birodalmának (III. 90 sk.) és Xerxes táborának (VII. 72 sk.) részletező leírása.

56. Her. Assyriát (Babyloniával együtt), Phoinikiát és Arábiát egyenes, öblöktől meg nem szakított földrésznek tekinti, mert nem ismeri a vidék parti tagoltságát, s nem volt tudomása a perzsa öbölről. — Az itt említett csatornára vonatkozólag l. II. 158. és a II. könyv 207. jegyzetét.

57. E három nép: a perzsa, az assyriai (melyhez a phoinikai és a palæstinai is tartozik) és az arab.

58. Nekos a Karchemis mellett vívott csatáig (Kr. e. 605) Phoinikia ura is volt; különben már atyja, Psammetichos is telepített le phoinikiaiakat a Deltában; így tehát tapasztalt hajósai voltak. — Az északi tenger alatt itt a földközi tenger értendő.

59. Her.-nak fogalma sem volt az ekliptikáról, sem az æqua-

torról; nem hihette el tehát, hogy a phoinikiaiaknak igazuk van, midőn azt állitották, hogy a nap nekik jobb kézről esett. Mindazonáltal fontos e hely annak a hiteléül, hogy Her. mindig őszintén megmondja véleményét, akár igaza van, akár nincs.

60. Karyanda a káriai tengerparthoz közel eső, hasonnevű szigetnek helysége volt. Skylax egy földleirást irt, melyből azonban csak néhány töredék maradt ránk; mert az a περίπλους, mely Skylax neve alatt épségben fönmaradt, makedoniai Fülöp korából való, s így az említett Skylaxtól nem származhatott.

61. Kaspatyrosra és Paktyiára vonatkozólag lásd III. 102. és a III. könyv 90. jegyzetét. Hogy Skylax az Induson «keletre» utazik, holott a folyó déli irányban tör elő, valószinűleg onnan magyarázandó, hogy Her. az Indust a Kabullal téveszti össze.

62. Jófűvűnek Her. azért mondja a vidéket, mert csak a Dnjepr vidékét látta; a pusztaság ma általában nagyon kopár. A Nilus csatornáiról l. II. 158.

63. Az Istros (Duna) folyásáról és mellékfolyóiról Herodotosnak igen téves fogalmai voltak; ép ezért nehéz megállapitani, hogy a felsorolt mellékfolyóknak mely tényleges folyók felelnek meg. Az e fejezetben említett Porata bizonyára a *Pruth*; a többi négy közül Tiarantos valószinűleg az *Aluta*, Naparis a *Fraova* vagy *Jalomnicza*, Araros a *Sereth*, Ordessos az *Ardsis*.

64. Maris kétségtelenül a mi *Marosunk*, mert az agathyrsusok a mai Erdélyben laktak. Her. nem említi a Tiszát; valószinűleg azért, mert a Maros mellékfolyójának tartotta.

65. A Haimosról, vagyis a Balkán északi lejtőjéről nem folyhatnak *nagy* folyók az Istrosba; s így nem lehet az Auras, Atlas és Tibisis helyét megjelölni. A Rhodopéből (Dorpada-dagh) eredő Kios (Thukyd. II. 96: *Oskios*) bizonyára az *Isker*. Az Istrosnak említett hat mellékfolyója az Isker és a tenger között keresendő; lehetséges, hogy a következőknek felelnek meg: Taban, Drista, Kara Lom, Jantra, Osma és Vid. — A thrák krobyzusok alatt egy szláv néptörzset sejtenek; Strabon (VII. 461) meg Plinius (IV. 12) is említi őket; némelyek az orosz *krivitsi* törzszsel azonosítják. — A paionokról l. V. 1.

66. Az Angrosról és Bongrosról nem tudjuk, mely folyókat jelölnek, valószinűleg mindkettő a bolgár *Moravát*. A triballus síkságnak nagyjában a mai Serbia felel meg. — A Karpis és Alpis neve sok vitára adott okot. Mivel azonban Her. Európa belsejéről semmit sem tud, lehetséges, hogy a két folyó a Drávának és a Szávának fe-

lel meg; lehetséges azonban az is, hogy a két szó a Kárpátokat és az Alpokat jelöli, melyeket Her. tévedésből folyóknak tartott.

67. A kinetekről l. II. 33. és a II. könyv 44. jegyzetét.

68. A Tyras (a mai *Dniestr*) ép úgy nem tóból ered, mint az alább említett többi folyó. — A neurusok az agathyrsusok és az androphagusok között laktak. Ptolemæus (III. 5.) ismert Podolia déli részén egy népet, melyet nauarusoknak hívtak. — A tyriták városának Tyras vagy Ophiussa volt a neve, s miletosiak alapították.

69. A Hypanis a mai *Bug*; vizét bizonyára nem a keserű források tették élvezhetetlenné, hanem a déli szél által fölhajtott tengeri áram meg a vidéknek sós talaja. — Exampaios a Hypanis és Borysthenes között terült el (81. fej.); valószínűleg a közlekedő utak csomópontja volt, s azért állott az istenek védelme alatt. Erre utal az Ariantas király által fölállított nagy ércz-edény is (81. fej.).

70. Borysthenes a mai Dnjepr, melynek folyása tényleg északról dél felé tart, de csak Kiew környékéig; azontúl délkeleti, néha keleti irányban, sok kataraktát képezve folytatja útját. Modern utazók is magasztalják partjainak szépségét; vidéke azonban csak alsó folyásában mondható ma szépnek. — A Gerrhos földje hasonnevű folyójától kapta nevét, l. róla az 56. és 71. fejezetet.

71. A Pantikapes, Hypakyris és Gerrhos folyóknak nem tudjuk megjelölni mai helyüket. Részben Her. tájékozatlansága az oka, de részben talán az is, hogy déli Oroszország talajviszonyai az ókor óta nagy változáson mentek át. Az ókori kereskedőnek, ha a Borysthenestől a Tanaishoz akart jutni, három folyón kellett átjutnia; s téves adatai vezették félre Herodotost. — Karkinitis városa a mai Perekopöböl mellett feküdt. — Az «Achilles-futás» egy hosszú, keskeny földnyelvet jelölt, mely ma több szigetre van oszolva a Kardinitistől nyugatra (a mai Tendera és Djaril-Agats). Nyugati végén volt Achillesnek szent berke. A hőst ezen a vidéken nagy tiszteletben részesítették, így Olbiában mint Πονταρχης-t; Alkaios egy töredéke pedig (Fr. 49.) így szól: Ἀχίλλευ, ὁ τᾶς Σκυθίκας μέδεις.

72. A Tanais a mai Don, mely azonban egy *kis* tóból, az Ivan-Ozero-ból fakad. — A Hyrgis (a 123. fej.-ben Syrgis) valószínűleg a mai Donetz.

73. A skythák, úgy látszik, főleg az elemeket imádták; úgy hogy náluk Hestia nem az állandó tűzhely, hanem a *tűz* istene; Zeus az ég (vagy levegő), Poseidon a víz, Apollon a nap, Aphrodite Urania a hold; Ares valószínűleg a kard. Neki meg Heraklesnek Her. nem

közli skytha nevét; talán nem is volt, mert nem elemeknek a képviselői.

74. A kardot nemcsak a skythák, hanem a mongolok is imádták; a pusztaságokon vándorló nomádtörzsek közös tulajdonságának mondhatjuk e szokást. Ammianus Marcellinus pl. (XXXI. 2.) így szól az alánokról és hunokról: «nec templum apud eos visitur aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum cerni potest. sed gladius barbarico ritu humi figitur nudis eumque ut Martem regionum, quas circumcircant, præsulem verecundius colunt».

75. Az «enarok»-ról l. I. 105. és az I. k. 94. jegyzetét. — Aphrodite volt különös betegségüknek oka.

76. Hasonló hagyományt közöl Her. a massagetákról I. 215. — Valószínű azonban, hogy csak a királyi sirokba szánt művekre vonatkozik e szokás; mert az ércz használata általában el volt terjedve. Bizonyítja ezt a 81. fej.-ben leírt érczedény.

77. A cziprusfa megnő ugyan a Tauris-félsziget déli partjain, czédrus- és tömjénfa azonban nem.

78. Anacharsis a hagyomány szerint Solon kortársa és barátja volt, ki a 40. Ol. körül Athént is meglátogatta. Némelyek a hét bölcs közé is sorozták. — Kyzikos, valamint Olbia, ión telep volt, s így jutott ide Kybele tisztelete.

79. A dob a zajos isteni szertartáshoz volt szükséges; az istenképek magának Kybelének és kedvesének, Attisnak szobrocskái, minőket a phrygiai papok szoktak volt viselni.

80. Tymnes nem volt Ariapeithes *gyámja*, mint némely fordító az ἐπίτροπος-t érti, hanem egy olbiai görög, ki a király ügyeit a városban elintézni volt hivatva. Hogy a király kedvelte a görögöket, mutatja az is, hogy görög nőt vett feleségül (78. fej.). — Idanthyrsos volt az a király, ki ellen Dareios harczolt (120. fej.).

81. Diogenes Laërtius közöl több mondást (I. 103—105), melyeket Anacharsisnak tulajdonítottak. Hogy nem mindegyik volt eredeti, mutatja Her. elvető kritikája.

82. Istriára vonatkozólag l. II. 33. és a II. könyv 45. jegyzetét. Hogy Her. a nő görög nemzetiségét annyira kiemeli, arra mutat, hogy itt valakivel (talán Pherekydessel) vitatkozik, ki az ellenkezőt állította.

83. Sitalkes Her. kortársa volt, mert csak Kr. e. 424-ben halt meg. Atyja, Teres, alapította Dareios skytha hadjárata után az Odrysák hatalmas birodalmát (VII. 136).

84. A skytha névvel ugyanis nagyon visszaéltek, és sok törzset számítottak hozzájuk minden alap nélkül.

85. A Pontos torkolata alatt itt a thrák Bosporos értendő. — Pausanias, a plataiaibeli győző, 477-ben elfoglalta Byzantiont, és a történetiró Nymphis állítása szerint (Athenæus p. 536) oly vakmerő volt, hogy az óriási érczedényre oly feliratot vésetett, mintha ő állította volna fel. (Athenæus közli is az idézett helyen e feliratot.) Nymphis a 3. században Kr. e. még látta ezt az edényt.

86. Artabanos óvatos jelleme mindenütt megnyilatkozik Her. művében. Ő akarja visszatartani Xerxest is görög hadjáratától (VII. 10, 17, 46), úgy hogy az Achaimenida ház védőszellemeként szerepel.

87. A skytha expeditió éve nem állapítható meg biztosan. Valószinűleg nem esett Dareios uralkodásának első éveire, de — mint Grote sejti — 514 előtt kellett történnie.

88. A «sötét» sziklák az Argonauta-mythoszban szereplő Symplegadok, melyek a hagyomány szerint csak az Argo szerencsés átevezése óta állanak szilárdan. Még is veszedelmes kapuját képezik a Pontos északi bejáratának.

89. Herodotos méretei nem pontosak, a mint abban az időben alig is lehetett a Pontost kellő pontossággal megmérni. A mai méretekkel összehasonlítva (L. Rawlinson II. p. 65) azt találjuk, hogy Her. a Pontost és Propontist (márványtengert) a valóságnál sokkal nagyobbnak képzeli; a Bosporos is hosszabb húsz stadiummal, mint ő hiszi; szélessége ma hat stadium, valamint a Hellespontos is 3 stadiummal szélesebb, mint Her. korában volt; de tényleg nem oly hosszú: csak 345 stadium.

90. Her. nem jó mathematikus; a nap tartamát az éjhez itt úgy viszonyítja, mint 6 : 7. Ő tehát hosszú éjet vesz föl; csakhogy ennek meg rövid nap felel meg, ő pedig hosszúnak veszi. E számolási hiba miatt jött ki neki annyi stadium, mely egy harmaddal nagyítja a parti hajózást, és körülbelül kétakkorára teszi az egyenes áthajózást.

91. Lehetséges ugyan, hogy a Maiotis tava Her. korában nagyobb volt, mint ma, de azért akkor sem lehetett mondani, hogy a Pontosnál nem volt «sokkal kisebb». Skylax (Periplus 69) már közelebb jár az igazsághoz, midőn a Maiotist félakkorának mondja, mint a Pontost; sőt Strabon és mások olyan viszonyt látnak közöttük, mint 9 : 25.

92. Artemis Orthosia vagy Orthia tisztelete a dórok közt volt elterjedve, s Byzantionba bizonyára az anyavárosból, Megarából származott át. Hagyomány szerint Orthosia tiszteletét Orestes hozta át Tauris szigetéről a Peloponnesosba; mások meg azt regélték, hogy

szobra az égből hullt le egy bokorba, hol két lakoniai ember megtalálta; de mindkettőt őrült dühöngés szállotta meg, és egymás ellen rohantak. Hogy már most az istennő szobráért vívott véres küzdelmet jóvá tegyék, évenként emberáldozatot mutattak be, melyet csak Lykurgos szüntetett meg, s helyette fiúk vesszőzését rendelte el az istennő oltára mellett.

93. Byzantion és a torkolat közt középütt, valószinűleg azon a helyen volt verve a híd, hol az európai oldalon Rumili-Hissar, az ázsiai oldalon Anadoli-Hissar fekszik. A Bosporus itt alig 500 lépés széles.

94. Itt a samosi Heraion van értve (III. 60), melyet folytonosan gazdagítottak műtárgyakkal, úgy hogy Strabon korában már valóságos múzeum volt. (Strabon p. 637).

95. A Tearos folyó helyét nem tudjuk pontosan megállapítani, lehetséges, hogy a mai *Simerdere*, mely a Kis-Balkánból ered; forrásait azonban ma nem tartják gyógyító hatásúaknak. — Perinthos (később Heraklea) a Propontis mellett épült város volt, a mai *Erekli* táján. — A Kontadesdos talán a *Karistiran*, Agrianes a mai *Erkene*, a Hebros pedig a *Maricza*. — Dareios a Propontis mentében Perinthosig hatolt, majd északra fordúlt, hogy a legközelebbi úton, mely ma Rodostótól a Bojuk hágón és az Emini-Daghon keresztül vezet, a Dunához érjen. Az előbbi (89.) fejezet megjelöli a helyet, hol volt verve a Dunán a híd. A Duna «nyaka», hol t. i. több ágra szakad, Braila és Ismail között van, Isatsa közelében. Fröhlich Róbert (Egyet. Phil. Közlöny X. p. 14) kimutatja, hogy Her.-nak igaza van, mert csak Braila közelében volt lehetséges nagy sereget átvezetni.

96. Az odrysák lakóhelye Thukydides szerint (II. 96) Thrákia északi és középső része volt.

97. A geták hatalmas thrák nép valának, különben nem mertek volna Dareiossal szembeszállani. Her. szerint a Duna jobb partján, a mai Bulgáriában éltek (ép így szól Thuk. is II. 98). Makedoniai Fülöp korában már Romániában voltak, s lassanként nyugat felé terjeszkedtek; a római császárok korában már Erdélyben és Dél-Magyarországban éltek és harczoltak mint *dákok* a római légiok ellen. Fröhlich Róbert (i. h. p. 24) azt hiszi, hogy a getáknak *sohasem* volt a Duna jobb partján *állandó* tanyájuk, hanem már Dareios korában is Románia területén volt otthonuk. — Mesambria miletosi telep volt Apolloniától északra, ma Misivri. — Salmydessos volt a neve a thrák tengerpartnak a Thynias földnyelvből a thrák Bosporusig. E zátonyos partvidékeken volt egy hasonnevű város is, a mai Midna.

98. Görögországban igen sok thrák rabszolga volt, s a geták gyak-

ran adták el gyermekeiket rabszolgák gyanánt. Az ujabb görög komédiákban *Geta* és *Davus* volt rendesen a rabszolgák neve; így van ez Terentius műveiben is.

99. Salmoxis hagyományában, ha kételkedik is benne Her., volt történeti alap, mert Strabon, ki jobb források után indul, eltérőleg úgy adja elő a dolgot (p. 297 sk), hogy Salmoxis nemcsak Pythagorastól, hanem az egyiptomiaktól is tanult; astronomiai tudománya nagy tekintélyt szerzett neki népe előtt, a királynak tanácsosa, majd főpap lett; visszavonulva élt egy barlangban, s innen adott királyának és népének istentől sugallt jóslatokat, úgy hogy isten gyanánt tisztelték.

100. Később Erxandrost, a Koës fiát, Mytilene tyrannusává tette hálából Dareios; az ión lázadás alatt azonban meghalt (V. 37).

101. A taurisi nép földjét, vagyis Taurikét (a mai Krim) leírva Her. elárulja, hogy alkotásáról nem volt helyes fogalma. A szárazföld déli folytatásának tekinti, mely a skytha tengerpartnak délnyugati partját megszakítja; nem tudja tehát, hogy a félszigetet csak vékony földnyelv kapcsolja a szárazföldhöz.

102. Az Istros torkolatától a Borysthenes torkolatáig a távolságot helyesen adja meg Her.; de a Borysthenestől a Maiotisig túlozza, mert az egyenes távolság alig harmincz mérföld. — Egy napra Her. máshol (V. 33) csak 150 stadiumot számít, mert hegyes vidékről van szó; itt az út alföldi tájon vezet. — Skythia alkatára és egyéb viszonyaira vonatkozólag Herodotos fogalmait ügyesen állítja össze egységes képpé: Rawlinson II. p. 168—175 és Carl Krauth (Fleckeisens Jahrbücher 1890, p. 1—25) értekezése: das Skythenland nach Herodotos.

103. Az egész expeditio ellenmondásokkal telt előadása már itt mutatkozik. A felsorolt népek Skythiának északi, keleti és déli részén laktak; mindazonáltal összejönnek közös tanácskozásra; de a földmivelő skythák, kik az ország belsejében laknak, nem vesznek részt benne.

104. A hajadon istennő természetesen Artemis, kit csak a taurisiak mondhattak Iphigeneiának; a görögök jól tudták, hogy Agamemnon leánya nem lehetett ez az istennő.

105. Az agathyrsusok a mai Erdélyben laktak, hol a Maros ered (49. fej.); s hol a Kárpátokban akkor gazdag aranybányák lehettek. A nép jellegéről nem tudunk sokat, némelyek a getákkal hozzák rokonságba. A thrák szokásokról l. V. 3 sk. fej.

106. A neurusokról l. 51. fej. Minél távolabb laknak a népek a

tengertől, annál mesésebbek róluk Her. adatai. Mindazonáltal a neurusok valósággal létező nép volt, melyet több ókori író említ.

107. Az androphagusokról l. a 18. fej. Lakásuk a mai Oroszország szivében lehetett, a Dnjepr és a Desna között.

108. A melanchlainusok feltünő fekete ruhájukról kapták nevüket. L. a 20. fej. A Desna és a Don között lakhattak.

109. A budinusokról l. a 21. fej., hol Her. a sauromaták északi szomszédainak mondja; viszont a 105. fej.-ben úgy szól róluk, mint a neurusok szomszédairól. Ptolemæus (III. 5) és Ammianus Marcellinus (XXXI. 2) szintén a neurusok keleti szomszédainak mondják.

110. Kétségbe vonhatatlan tény, hogy ez a vidék még a középkorban is sürü erdőkkel volt benőve. A «négyszög-arczú vadak» valószinűleg a jávorszarvasokról szóló ferde fogalmak. — A hódnak heréjét tényleg gyógyszernek tartották női betegségek ellen.

111. A sauromatákról l. a 21. fej.

112. Négy mythikus hős küzdött az amazonok ellen: Herakles, Bellerophontes, Theseus és Achilleus. Itt Herakles küzdelmére van czélzás, ki Eurystheus parancsából Hippolyte amazonkirálynő övét vitte el Mykenébe. — Thermodon a syriaiak földjén vala (II. 104), s Homeros óta főleg Themiskra városát tartották az amazonok hazájának.

113. E helyből következik, hogy Skopasis birodalma esett leginkább keletre, a Tanaisig.

114. Strabon szerint az egész hadjárat az Istros és a Tyras között folyt le, Dareios tehát nem is vonult volna tovább. Her. közléseiben sok van a skythák dicsekvő legendáiból.

115. A Tanaisról és Syrgisről l. a 72. jegyzetet.— Az Oaros talán a Volga, bár ez nem a Maiotisba ömlik. A Lykost nem tudjuk meghatározni. — A maieták a Maiotis keleti partjának lakósai.

116. Her. nem állítja, hogy maga is látta volna e «várakat», melyeknek semmi czéljuk sem lehetett, annál kevésbbé emeltette őket Dareios az Oaros mellett. Valószinüleg régi sírdombok valának, melyeket a nép phantasiája látott várromoknak.

117. Lerosi Pherekydes, Her. kortársa, szintén megírta e történetet (Fr. 113); s mivel a két író között nincs lényeges eltérés, lehetséges, hogy ő volt Her. forrása. Mind a két közlésben skytha jelleg nyilatkozik; így pl. az egér nagyon otthonos volt e vidéken.

118. L. a 98. fej. A skythák e szavak szerint még nem tartják lejártnak a hatvan napi határidőt; pedig az óriási perzsa sereg az Istrostól a Maiotisig 30 nap alatt érhetett el csupán (11. fej.), innen a

Tanaisig a sauromaták földjén át 18 nap alatt (21. fej.), a budinusok erdőségein és a pusztaságon át 7 nap alatt (123. fej.), a hol nyolcz várat építettek (?); azután a skytha föld északi határai mentén az agathyrsusokig legalább 20 nap kellett (101. fej.), s azután ismét délfelé kerültek. Már ez maga több, mint 100 napot követelt volna.

119. A skytháknak nem volt gyalog seregük, különben nyilt csatára kényszerítette volna őket Dareios.

120. Miltiadesről, Kimon fiáról, a marathoni győzőről l. VI. 39 sk.

121. Her. nem adja itt a teljes névsort, csak a legtekintélyesebb férfiakat; nem említi pl. a lesbosiakat, kiknek hatalmas hajóhaduk volt.

122. Kalchedont a megaraiak Kr. e. 674 körül, Byzantiont 657-ben alapították. Ez utóbbinak kedvezőbb helyzetét Polybios is különösen kiemeli (IV. 38); s bár Kalchedon Her. korában sokkal hatalmasabb telep volt, úgy látszik, már Her. is ismerte a másiknak előnyeit.

123. Az Argonauták útjukban kikötöttek Lemnos szigetén, s itt csak asszonyokat találtak, mert ezek Aphrodite tanácsára mind megölték vala férjeiket; az Argonautákat azonban a legszívesebb vendéglátásban részesítették, velök egybekeltek, s a tőlük származott nemzedék azért nevezte magát minyainak, mert az Argonauták nagyrészt a thessaliai minyaiak nemzetségéből eredtek. — Hogy mikép kergették el őket a pelasgok hazájukból, arról is szól Her. VI. 137 sk.

124. A Tyndaridák, t. i. Kastor és Polydeukes, részt vettek ugyan e vállalatban, de ők nem voltak dórok, hanem achajaiak, s így köztük és a lakóniaiak között alig lehetett rokonság.

125. A hagyomány különösen kiemeli, hogy a jövevények *teljes* polgárjogot nyertek, s hogy vérrokonság keletkezett köztük; ezzel ugyanis be akarja bizonyítani, hogy a therai és kyrenei gyarmatosok spártai polgárok valának.

126. Theras családja tulajdonkép Thebaiból való, de atyja, Antesion, Spártába költözött, s leányát, Argeiát a Heraklida Aristodemoshoz adta nőül (VI. 52). Thera megalapítója tehát így rokona a dór királyi háznak.

127. Az ægæi szigetek begyarmatosítása phoinikiaiak által Kadmos nevéhez fűződik, mint a ki Európa nővére keresése végett az egész földközi tengert bejárta. Therai hagyományok szerint maga Kadmos alapította meg a szigeten Athene és Poseidon szentélyét (Schol. Pind. Pyth. IV. 11). — Kadmostól Therasig pontos meghatározás szerint nem nyolcz, hanem kilencz nemzedék mult el: Kadmos—Po-

lydoros—Labdakos—Laios—Oidipus—Polyneikes—Thersandros—Tisamenos—Antesion—Theras.

128. A paroreaták és kaukonok nem két nép, hanem egynek kétféle neve. A kaukonok ugyanis Elis déli részének, Triphyliának voltak lakósai, s azért hívták őket paroreatáknak is, mert Arkadia tengermellékét is lakták. A hat város közül Lepreon volt a legnagyobb; Kidionról nem tudjuk, hol feküdt. — Tryphilia és Elis lakósai közt ősrégi ellenségeskedés vala; a második messenei háborúban amazok Messene, ezek Spárta oldalán harczoltak; végre a harmadik messenei háború után sikerült Elisnek Spárta segítségével Tryphilia fölé kerekedni (Kr. e. 460 körül).

129. Az Aigeidák nem képeztek «törzs»-et, csak *családot*, mert Spártában csak három dór törzset ismertek (V. 68). Aigeidák különben voltak még Thebaiban, Therában, Kyrenében és Akragasban is. Pindaros, ki maga a thebaii ágnak volt egyik tagja, nem Therastól származtatja a spártai családot, hanem mint a thebaiinak egyik ágát költözteti le a Heraklidákkal; innen ágaztak el később Therába és Kyrenébe (Pyth. V. 77, Isth. VI. 14 sk).

130. Az Euphemida nemzetségnek őse Euphemos volt, Poseidon fia, egy Argonauta. Pindaros szerint (Pyth. 9 sk) Euphemos, midőn az Argonauták a Triton tavához jöttek, egy földgöröngyöt kapott Tritontól ajándékba. Medeia ezért azt jósolta, hogy ha Euphemos a Tainaronnál dobja be a göröngyöt a tengerbe, negyedízigleni utódai Libyába fognak jutni és ott uralkodnak. De Euphemos Thera tájékán elvesztette a göröngyöt, s ezért csak Therából lehetett Libyát begyarmatosítani. Ez volt az oka, hogy csak *Battos*, Euphemos tizenhetedízigleni utóda, kelt át Therából Libyába és alapította meg Kyrenét.

131. Itanos Krétának keleti szélén feküdt, s mint fönmaradt pénzek bizonyítják, jelentékeny phoinikiai telep vala.

132. Platea kétségtelenül a mai *Bomba* a hasonnevű öböl előtt.

133. Tartessosról l. I. 163 és az I. könyv 122. jegyzetét. Az alább közölt anekdota jellemzi a samosiakat, mint régi kereskedőket.

134. Justinus szerint (XIII. 7) csak egy hajót küldöttek el; de két hajón is alig mehetett több, mint 150 ember.

135. Oaxos Krétának egy városa az Ida hegy északi oldalán; más irók Axosnak hívják, a mint ma is Axos a neve.

136. Feltünő, hogy Her. nem közli Battosnak eredeti nevét; mert Pindarosból tudjuk (Pyth. V. 87), hogy az Aristoteles volt. Dadogásának meséje onnan eredhetett, hogy neve nagyon emlékeztet a βατταρίζειν igére. Battos különben a királynak libyai neve.

137. A jóslat arra a helyi mythoszra céloz, hogy Apollon a Pelion hegyen leölt egy oroszlánt, és Hypseus, lapitha királynak leányát, Kyrenét, megpillantván, elrabolta és a tengeren át Libyába vitte. Itt szülte a nő az istentől Aristaiost; s Apollon parancsára therai minyaiak alapították a róla nevezett várost.

138. Aziris a mai *Temimeh* völgyében vala. Az ókorban lehetett rajta gazdag tenyészet, ma azonban száraz és kopár.

139. A libyaiak itt a giligamák (169. fej.). — Irasa helyét nem lehet biztosan megállapítani. Valószinűleg a mai *El-Kubbeh*, hol sok épületrom van, közelében pedig egy bővizű forrás, mely így a 159. fej.-ben említett Thestének felelne meg. — Apollonnak forrását Pindaros is említi (Pyth. IV. 294); Kyré-nek is hívták, úgy hogy némely hagyomány tőle származtatja Kyrene nevét.

140. L. erről II. 161. Az elpártolás Kr. e. 570-ben történt. Apries utóda, Amasis a Battiadákkal szoros barátságot kötött (II. 181).

141. II. Arkesilaos 570-től 550-ig uralkodott, s rendkívül kegyetlen természetű volt. (Plutarch. Moral. p. 260.) — Míg Kyrene helyét a régi város romjai jelölik, Barke helyét nem lehet határozottan kijelölni. Kiásott romok arra utalnak, hogy a mai Merdseh lapályon keressük. Vagy harmadfél mérföldre esett a tengertől, hol kikötőhelye volt. Kyrenei görög bevándorlók hatása következtében Kr. e. 560 körül hamar virágzásnak indult; de midőn a perzsa Aryandes 510-ben csellel elfoglalta (166. fej.), gyorsan hanyatlott. A Ptolemæusok korában kikötője jelentékeny kereskedőhely lőn, ezért hívták Ptolemaisnak. — Leukon bizonyára a Ptolemaios által említett Leukoë volt, Kyrene és Egyiptom között. — Learchos Plutarchos szerint (Mor. p. 260) nem testvére volt Arkesilaosnak, hanem álnok barátja; családi dolgokra vonatkozó adatai azonban regényes jellegük miatt nem hitelesek.

142. Demonax alkotmánya dór bélyeget visel magán. A görög királyok egyszersmind a népnek papjaik voltak, így Spártában is (l. VI. 56), mert ez a hivatal nagy jövedelmet hajtott. A királyság eltörlésével a papi hivatalt rendszerint a trónjavesztett családnak hagyták meg.

143. «Ez időtájt» körülbelül Kr. e. 530 körül volt, mert 500-ban már Euelthon unokája, Gorgos volt Salamis ura (V. 104).

144. III. Arkesilaos után fia, IV. (szép) Battos uralkodott, utána pedig Arkesilaos, kit Pindaros a IV. és V. pythiai ódában ünnepel. Ennek fia a demokratia meghonosultával elmenekült Kyrenéből és Euesperidesben megöletett (171. fej.).

145. A homályos jóslatban a sziget bizonyára Barkére, a bika pedig Alazeirre (164. fej.) vonatkozott.

146. Alazeir valószinűleg a királynak libyai neve, ép úgy, mint Battos (l. a 136. jegyzetet). Arkesilaosnak Kambyses halála után (Kr. e. 522 után) kellett meghalnia.

147. L. III. 13 és 91.

148. Aryandes megöletésére nem kellett más ürügyet keresni; mert a pénzverés jogának bitorlása már lázadás. Az aryandikus ezüst valóban ritkította párját tisztaságban, habár Dareios aranypénzeiben is csak 3% nemtelen érczjárulék volt.

149. A silphium (laserpitium) vadon termő, kocsányos növény, melynek évenként kinövő szára ehető, levelei pedig a juhoknak igen egészséges táplálékot nyújtanak. Különösen a gyökeréből és szárából nyert nedűt tartották becses gyógyszernek és fűszernek. Ezért fontos kereskedelmi czikke volt Kyrenének, úgy hogy a város pénzeire is rá volt vésve az alakja. A növény, melyet az arabok *drias*-nak hívnak, ma nagyon elvadult.

150. Kyrene történetírója, Theotimos (Fr. 1.) azt mondja, hogy IV. Arkesilaos pythiai győzelme után alapította e várost. A Ptolomæusok alatt a városnak *Berenike* volt a neve; az arabok ma *Benghazi*-nak hívják.

151. Taucheirának II. Ptolemaios megváltoztatta nevét, és nejéről Arsinoënek nevezte el; ma *Tokra*-nak hívják.

152. L. a 182. fej.-et.

153. A Kinyps vagy Kinyphos valószinűleg a mai *Wad' el Khâhan*, mely Leptistől, a mai Lebedától keletre ömlik a tengerbe. A Charisok dombja is megtaláltatott, csakhogy a tengertől nem 200, hanem csak 40 stadium távolságban. A Charisok itt a földmivelés pártfogói gyanánt részesültek tiszteletben.

154. A *rhamnus loti* ma is nő a berberek földjén, a kis Syrtis mellett, s ma is ehető gyümölcsöt terem; csakhogy ma sem izét, sem nedvét nem tartják oly becsesnek, mint az ókorban.

155. Ma ezen a vidéken nem látni tavat, csak két parti folyót és hosszas mocsárágyat. Az ókorban azonban sokat beszéltek egy libyai Tritonis tóról és folyóról, a hol az Argonauták is megfordultak (Apoll. Rhod. IV. 557 stb. l. még a 130. jegyzetet); mert Boiotiában is volt egy Triton nevű folyó, mely a Kopaïs tóba ömlik. Athene istennőt itt (Tritogeneia vagy Tritonis néven) ősrégi módon tisztelték harczias istennő gyanánt, s minyaiak e tiszteletet a libyai

Tritonis tó vidékére is átplántálták (l. a 180. fej.). Innen eredt az a téves nézet, hogy Athene istennőnek itt volt legrégibb tisztelete.

156. Her. tudvalevőleg majdnem az összes istenekről azt hiszi, hogy Egyiptomból származtak át Görögországba (II. 50). Egyiptomi emlékeken azonban alig láthatott Her. görög-alakú pajzsokat és sisakokat.

157. Szint' így szól Her. e vidékről II. 32. A homokréteg és a vadállat-lakta Libya Her. képzete szerint két párhuzamosan egymás mellett haladó réteg az egész földrészen át, s Thebai volt a rajta átvonuló karavánok kiinduló pontja.

158. A tó-oázisok feltünően egyenlő távolságban következnek egymás után keletről nyugatra; de Her. méretei nem pontosak, az utat nagyon kisebbítik. Thebaitól a Garamantokig tényleg nem harmincz, hanem csak 75 nap alatt lehet eljutni.

159. Az ammoniusok a *Siwah*-oázis lakói, Thebaitól északra, legalább húsz napi távolságra. Nevüket Zeus-Ammon jóshelyétől kapták, mely Kyrene alapítása után a görögök előtt is nagy tekintélyben állott (II. 42). — A mesés forrásnak van némi tényleges alapja. *Minutoli* (Reise zum Tempel des Juppiter Ammon p. 163 sk) leír egy forrást, melynek vize éjjel melegebbnek tünik fel mint nappal, valószinűleg azért, mert a nappali hőséggel szemben a víz melege nem érvényesülhet.

160. Augilának ma is Audsila-oázis a neve; s ma is mennek oda beduinok Benghaziból (Euesperides) datolyavásárra.

161. L. a 158. jegyzetet és a 174. fej.-et. Sudánig terjedő birtokuknak északi részét a Phazania-oázis (ma Fezzan) képezte, Garama nevű főhelyükkel (ma Duherma).

162. A beteg testrésznek izzó vassal gyógyítása utazók feljegyzése szerint az araboknál ma is szokásos. Hippokrates ilyen eljárást a skythákról jegyzett föl (de aëre 20).

163. Her. kutatásai e téren nem megvetendők. A vad szamár, párducz, krokodil és a néhány mesés lény kivételével a többi mind előfordul e földrészen, meg a *teve*, melyet Her. idejében talán még nem tenyésztettek; Afrikában legalább nem említi.

164. Kiepert e szigetet azonosítja azzal, melyet Strabon és Plinius Kerkinnának nevez, s ez a mai Karkenna vagy Kerkines.

165. Zakynthos (Zante) ma is sok szurkot termel, s Her. leírása teljesen találó. Az Olympos-melléki pieriai szurok is híres volt. Plinius mondja (n. h. XVI. 128): Asia picem Idæam maxime probat, Græcia Piericam.

166. A phoinikiaiak alatt itt a karthagóiak értendők (II. 32, V. 46, VII. 165).

167. A babyloniai termésről l. I. 193. A kinypsi vidék termékenysége közmondásos volt. Ovidius (ex Ponto II. 7, 25) is idézi: Cinyphiæ segetis citius numerabis aristas.

168. Modern utazók (Pacho, Barth) teljesen igazolják Her. állítását. A termékenység különböző időszakainak oka a talaj háromféle magassága. Kyrene a legmagasabb fokon terült el, a hol a fensík a középső dombos síkra hanyatlik.

JEGYZETEK AZ ÖTÖDIK KÖNYVHÖZ.

1. Her. itt veszi föl azt a fonalat, melyet IV. 143 elejtett, hogy Kyrenére és Libyára vonatkozó kitérését művébe illeszthesse.

2. Perinthos és Propontis mellett a samosiak jelentékeny gyarmatvárosa volt; később Heraklea volt a neve, ma Erekli. — A paionokról keveset tudunk; lehetséges, hogy a pelasgok egy ága, mely régebben az illyriai hegyekben, meg a Strymon és Axios völgyében lakott; később a thrák törzsek kiszorították földjükről, és Her. idejében a két nevezett folyó felső folyásának durva vidékén laktak. Meglepő mindenesetre, hogy valamikor egészen Perinthosig hatoltak keletre.

3. Strabon huszonkét thrák törzsnek tudta a nevét, de művének az a része, mely róluk szólott, elveszett. Her. tizenkilencz törzsnek említi nevét: bessusok (VII. 111), bisalták (VIII. 116), bistonok (VII. 110), brugusok (VI. 45), geták (IV. 93), dersaiusok (VII. 110), dolonkusok (VI. 34), edonusok (VII. 110), kikonok (VII. 110), krestoniak (V. 3), krobyzusok (IV. 49), kyrmianák (IV. 93), nypsaiusok (IV. 93), odomantusok (VII. 112), odrysák (IV. 92), paitusok, sapaiusok, satrák (VII. 110), traususok (V. 3). — Krestonról l. I. 57. és az I. könyv 42. jegyzetét.

4. A getákról l. IV. 93 sk.

5. Az európai sigynnákról semmit sem tudunk; Apollonius Rhod. a Pontos mellékére teszi lakásukat, minthogy skytháknak tartja; Strabon csak ázsiai sigynnusokról beszél (p. 520). — Az enetusok (latinul *Veneti*) az Etschtől a Timavoig laktak. Her. (I. 196) illyreknek tartja őket.

6. Massilia (a mai Marseille) phoinikiai gyarmat volt, körülbelül 600 körül alapíttatott Kr. e. — A ligurok hajdan Hispania tengerpartjától az Appenninekig laktak; később a gallok kiszorították földjükről. — A σίγυνον-szóról ép így szól Aristoteles is (Poëtika 21. fej.), hogy «a kyprosiaknál közhasználatú, nekünk azonban idegenszerű». Későbbi írók már általában használják «dárda» értelmében.

7. Myrkinos és Strymon mellett épült, a később alapított Amphipolistól északra. Később az edonok birtokába került (126. fej.), mely thrák nép Mygdoniában az Axios és Strymon között lakott. A Pangaion hegység gazdag ezüstbányái és a Strymon termékeny völgye igen alkalmassá tették a gyarmatosításra a vidéket; s hogy Histiaiosnak milyen jó szeme volt, bizonyítja az, hogy Kr. e. 437-ben alapították az athéniek Myrkinos közelében Amphipolist.

8. Her. itt arra az expeditióra céloz, melyet a teukrusok és mysiaiak indítottak még a trójai háború *megelőzőleg* Európa ellen (VII. 20), mikor egész Thrákiát elfoglalták, és — úgy látszik — a paionokat itt letelepítették.

9. A siriopaionok *Siris* nevű városuktól (VIII. 115) kapták nevüket. A város a Strymonnak jobb partján, a Prasias tótól északra terült el. A paiopták a siriopaionoknak szomszédságában laktak, a Pangaion hegységtől a Strymonig. — A Prasias tó a Strymonnak kiszélesedése Amphipolis fölött; rendkívül gazdag halászatáról volt nevezetes. Ma Takino a neve.

10. A Pangaion hegység (ma Pirnari) a Prasias tavától keletre a strymoni öbölig huzódik, s gazdag arany- és ezüstbányáiról volt nevezetes. A doberek a hegységnek északi részén laktak (v. ö. VII. 113), az agrianok a Strymonnak forrásainál (Thuk. II. 96), az odomantusok pedig a Strymontól keletre a Pangaion lejtőjéig, a hol gazdag bányáik valának (VII. 112).

11. Az Orbelos a mai Perin Dagh, mely Makedonia északkeleti részén a Rhodope hegységtől a Strymon balpartja mentében huzódik.

12. Ez a két szó lefordíthatatlan, mert az ókori írók nem említik, s nem tudjuk, minő fajt jelölnek. Ma a tóban főleg pontyot, czigányhalat és ángolnát fognak.

13. Her. Makedonia alatt nem az Axios és Haliakmon folyók között elterülő vidéket érti, hanem a saját korabeli Makedoniát, melyet Perdikkas és utódai a Strymonig terjesztettek ki. Az e fejezet végén említett Dysoron hegy valószinűleg a Prasias és Bolbe tavak között elterülő hegyláncz. — Alexandros Makedoniának hetedik királya; elődei így következnek egymás után: Perdikkas, Argaios, Philippos,

Aeropos, Alketas, Amyntas, Alexandros, ki Her. kortársa volt, s 454-ig uralkodott.

14. Her. a makedon udvarról szólva, mindig dicsérőleg nyilatkozik a királyi családról. Suidas szerint (bár e hagyománynak nem adhatni hitelt) maga Her. sokáig élvezte a királyi udvar vendégszeretetét. (L. I. köt. Bevezetás p. XXIII.). — A későbbi hely, melyre Her. céloz, VIII. 137, bár ott sem igen bizonyítja be a királyi család görög származását, mit különben Thukydides is elismer (II. 99, V. 80). Demosthenes természetesen kétségbe vonja (Philipp. III. 40), s vitatható is a kérdés, vajjon nem a királyi család puszta állítása volt-e a görög származás.

15. Alexandros Temenostól vezette le családfáját; Temenos ugyanis a dórok bevándorlása után a Peloponnesosnak egy harmadát kapta Argossal együtt osztályrészül, s utódai sokáig uralkodtak itten. — L. VIII. 137.

16. Hogy a helytartó és a hadsereg vezére között milyen volt a viszony, nem lehet biztosan megállapítani; valószínű, hogy a helytartó a polgári közigazgatás feje, Otanes pedig csak a hadsereg fölött parancsolt, s arra volt kiszemelve, hogy Megabazos utóda legyen.

17. Antandros az adramyttiumi öböl közelében épült; pelasgok alapították (l. VII. 42), később lesbosi æolok birtokába került, mint Lamponion is, mely azonban jelentéktelen helység vala.

18. Ezen pelasgokat az attikaiak kergették el lakóhelyeikről, ezért azután itt és Samothrakében telepedtek le (II. 51, VI. 137).

19. E polgári villongásokról nincs bővebb tudomásunk. Valószínűleg a bennszülött káriai köznép, az úgynevezett gergithek, lázadtak föl a gazdag bevándorlottak ellen, s a pártok vérengző kegyetlenséggel pusztították egymást. — Idegen hatalom békebirói szerepét már föntebb is láttuk (IV. 161) egy izben.

20. Miután a spártaiak Lygdamis kényúri hatalmát (l. I. 61, 64) megdöntötték, ismét a nemesek kerültek Naxosban uralomra (Kr. e. 522-ben). Husz évig voltak a sziget urai, végre 501-ben a néppárt kicsavarta kezükből a hatalmat, s a menekülő gazdag oligarchák Aristagorastól és Artaphrenestől kértek segítséget.

21. Pausanias politikájának való képét adja Thukyd. I. 128—130. Maga Thukydides sejteti, hogy csak később tudódott ki a dolog (ὡς ὕστερον ἀνευρέθη); Her. tehát nem láthatta az okmányokat, melyekből kiderült, hogy Pausanias magának Xerxesnek a leányát akarta nőül venni.

22. Kaukasa nevét más irónál nem találjuk; kétségtelenül kikötőhely volt Chiosnak déli partvidékén.

23. Gellius is elmeséli a cselt, bizonyára Her. nyomán, de hozzáteszi (Noct. Att. XVII. 9): servo suo diu oculos ægros habenti capillum ex capite omni tamquam *medendi gratia* deradit caputque eius leve in litterarum formam compungit.

24. L. I. 92. és az I. könyv 75. jegyzetét.

25. Mylassa vagy Mylasa, Kária belsejében épült város, főleg a káriai Zeus templomáról volt híres (l. I. 171, hol a városnak neve hibásan Milasosnak van nyomva.) — Termera szintén káriai város, de már a tengerparton, Halikarnassostól nyugatra, Chios átellenében feküdt. — A mytilenei Koësről l. IV. 97, V. 11.

26. Anaxandrides, Kroisos kortársa, 520-ban halt meg, s fia, Kleomenes, örökölte trónját. 520-tól 491-ig uralkodott.

27. A Kinypsről l. IV. 175 és 198.

28. Eleon boiotiai város, s Boiotia több jósnak volt szülőföldje, mint pl. Bakisnak is (VIII. 77). — A Laiosnak adott jóslatok ép oly apokryph mondások lehettek, mint az Orpheus, Bakis, Musaios stb. neve alatt kolportáltak, melyekkel a jósok a babonás népet szokták volt csalogatni. Ilyen jós lehetett Antichares is. — Herakles itt nem a görög hérosz, hanem a phoinikiai Melkart; s csak a dór törzsek nevezték el a gyarmatot Herakleiának.

29. Sybaris Alsó-Itáliának egyik leghatalmasabb városa volt. Strabon szerint a dórok által szorongatott achajaiak alapították, Kr. e. 720 körül. A város 210 éven át virágzott, várfalainak kerülete ötven stadium hosszú vala, huszonöt várost hódított meg és négy szomszéd nép fölött uralkodott. Mondják, hogy 300,000 katonája volt, midőn Kroton ellen harczolt, fényüzése pedig közmondásossá vált. Mindazonáltal a krotoniak a várost hetven napi ostrom után 510-ben bevették. Egy második Sybaris is épült később romjain, de nem tudott fölvirulni; míg végre az athéniek közeli gyarmatvárosa, Thurioi magába olvasztotta 443-ban.

30. Sybaris a Krathis és Sybaris folyók egyesülésénél terült el. Kroton lakói a Krathis vizét úgy irányították, hogy elárasztotta Sybarist. Her.-nak még látnia kellett a száraz ágat, mert tudjuk, hogy Thurioi első lakói közé tartozott.

31. Minoa a déli tengerparton phoinikiai eredetű város Selinus és Akragas között, melynek alapítását Minos hadmenetével hozták kapcsolatba (VII. 170). Phoinikiai pénzeken Rus-Melkart a neve; Melkart azonban a tyrosi Herakles, s innen másik neve Herakleia.

32. E héroszi cultus azonban bizonyára nem a hős szépségén alapult; az egestaiak különben nem is voltak görögök.

33. Kleomenes még élte javában erőszakos halállal mult ki 491-ben (VI. 75), úgy hogy öcscse, Leonidas lett utódja, ki Gorgót feleségül vette (VII. 239).

34. Az első térképet a hagyomány szerint Anaximandros készítette, s már Hekataios nagy hasznát vette művében. Aristagoras térképe valószínűleg az első, melyet európai görögök láttak.

35. A perzsa fegyverzetről l. VII. 61. A fölszerelés olyan volt körülbelül, mint a könnyű gyaloghadé. Ellenben egy dór hoplita nagy pajzsot, mellvértet, lábpánczélt, sisakot, hosszú dárdát és rövid kardot viselt.

36. L. Her. III. 91. és a III. könyv 76. jegyzetét.

37. A perzsa «királyi út» (l. 53. fej.) Susát és Agbatanát a birodalom legtávolibb részeivel kötötte össze: kezdetben Sardis, később Ephesos volt a kiinduló pontja, s a folyók, melyeket átszelt, a következők: Halys, Euphrates, Tigris, a nagy és kis Zab, Gyndes és Choaspes. Három-öt parasanga távolságban állomások valának berendezve, hol a királyi futárok lovat váltottak; s az útnak legfontosabb pontjain erődök valának építve, melyeket őrséggel erősítettek meg. Az utat valószínűleg Dareios készíttette, ki óriási birodalmában különben is nagy közigazgatási reformokat létesitett. Herodotos valószínűleg ezen kényelmes, kétségtelenül kereskedelmi úton járta be Perzsiát, mert adatai elég pontosak.

38. Sardistől a Halysig tehát az út $70^{7}/_{8}$ földr. mérföld volt (1 parasanga $= {}^{3}/_{4}$ földr. mérföld). A Halys folyam e fontos állomása nem eshetett messze Ankyrától; ugyanide vezetett a későbbi római út is, mely Sardistól egyenes irányban Synnada és Pessinus városokon át vezetett Ankyrába.

39. A Halystól az Euphratesig Her. adatai szerint $89^{5}/_{6}$ mérföld lett volna az út hosszúsága, míg az egyenes távolság nem több, mint 70 mérföld. A különbség valószínűleg onnan keletkezett, hogy az út északra a talajviszonyok miatt nagy kerülőt csinált.

40. Her. szerint e pontig $56^{1}/_{2}$ parasanga, vagyis $42^{3}/_{8}$ mérföld a távolság; az egyenes távolság $5^{1}/_{2}$ parasangával rövidebb. A különbséget az armeniai hegyi hágók kitérései okozzák.

41. A második és harmadik folyó a nagyobb és kisebb *Zabatos* (ma Zab), a Tigrisnek mellékfolyói, épúgy, mint a harmadik Gyndes, a mai Diala; rávonatkozólag l. I. 189. és az I. k. 148. jegyz.

42. Az út hosszúsága tehát a Tigristől Susáig $179^{1}/_{2}$ parasanga;

az egyenes távolság a két pont között 165 parasanga. A különbséget itt is kisebb kitérések okozták.

43. A mythosz szerint Memnon, a keleti aithiopiaiak (valószínűleg az assyriaiak) királya, építette föl Susában a királyi palotát, s róla nevezték Memnon-palotának. A trójai háborúban, mint tudjuk, Priamosnak segítségére sietett, de Achilleus megölte. Homeros is megemlíti őt Odyss. IV. 187, XI. 522. — Az alexandrinusok Her. alapján Egyiptomban keresték a homerosi aithiopiaiak nyomát, s ők nevezték el az oszlopokat Thebai mellett Memnon királyról.

44. Her. idejében az Ázsiába vezető útnak kiinduló pontja Ephesos vala. Xenophon is (Hell. III, 2, 11) három napi útnak mondja a távolságot Ephesostól Sardisig.

45. Her. nyomatékkal emeli ki, hogy «Hippias tyrannus testvérét», jelezve általa, hogy *nem* Hipparchos volt akkor uralkodó, mint azt az athéni közvélemény hitte, melyet csak Thukydides czáfolt meg sikeresen (VI. 53 sk), bebizonyítván, hogy Hippias volt Peisistratos idősebb fia, nem pedig Hipparchos.

46. E négy év Kr. e. 514—510-ig tartott. V. ö. Thuk. VI. 59.

47. Az egész történet részletes leírását adja Thuk. VI. 54—58. A panathenæikus ünnepet azért választották e czélra, mert a polgárság ekkor teljes fegyverzetben jelenhetett meg.

48. A gephyraibeliek phoinikiai eredetéről nem adhatunk bővebb felvilágosítást; valószínűleg Tanagrából vándoroltak át Athénbe, s nevüket Tanagrának régibb nevétől, Gephyrától kapták. — Az argosiak alatt itt az epigonok vannak értve, kik a hét vezér sikertelen hadmenete után tíz évvel Thebait földúlták. Ez közvetlenül a trójai háború előtt történt; hatvan évvel később törtek be a boiotiaiak az országba, s ez okozta a gephyraibeliek átköltözését Athénbe.

49. Aischylos Prometheusnak, Stesichoros a leleményes Palamedesnek, mások Musaiosnak, Orpheusnak, Linosnak stb. tulajdonították a betük feltalálását. A modern tudomány Herodotosnak ad igazat; az természetesen mythikus vonás, hogy Kadmos terjesztette el az írást Görögországban. Valószínű, hogy az Ázsiába költözött iónok vették át a velök érintkező phoinikiaiaktól, s így terjedt el a többi görög törzs között.

50. A egyiptomi papiros a görögöket kedvelő Psammetichos (II. 154) vagy Amasis idejében terjedhetett el a görögök között. Azelőtt nyilvan pergamentszerűleg készült bőrre irtak az iónok. — Barbár népek alatt első sorban a perzsákat kell értenünk, mert Ktesias főleg ilyen angagra írt forrásokból szedte adatait (Diod. II. 32).

51. Amphitryon Alkaios, tirynsi királynak fia és Perseusnak unokája volt. Mialatt Elekryon, Alkaios testvére, Mykenaiban uralkodott, a taphiusok, kiket teleboáknak is hívtak és Akarnaniának valának lakói, Mykenaiba törtek és iszonyú vérengzést vittek véghez. Amphytrion később nagybátyját akaratlanúl megölte, miért is Elektryon leányával, Alkmenével Thebaiba szökött, hol őt Kreon vérbűnétől feloldotta. De Alkmene csak oly föltétel alatt igérte oda kezét, ha a teleboákon bosszút fog állani. Amphitryon hadmenete szerencsésen is végződött, s mint Alkmene férje később Herakles nevelőatyja lett. — Vajjon a tripusz valóban oly régi eredetű volt-e, joggal lehet kételkedni (l. Wolf, Prolegomena p. IV.); a felirat legalább azt sejteti, hogy homerosi befolyás alatt készült.

52. Hippokoon Tyndareusnak testvére volt, kit tizenkét fia segítségével trónjáról letaszított. Később Herakles Hippokoont fiaival együtt megölte, és Tyndareüst trónjába visszaültette. Hippokoon egyik fiának Skaios volt a neve.

53. Az encheleusok az illyr törzshöz tartoztak és Epidamnostól északra laktak. A hagyomány szerint Kadmos Thebai megalapítása után hozzájuk költözött és sikeresen védte őket egyéb illyr törzsek ellenében. — Hogy a gephyraibeliek Demetert miért nevezték achajainak, nem bizonyos. A hasonnevű görög törzs nevéhez nincs semmi köze, s inkább származhatik az ἄχος (fájdalom) vagy ἠχώ (visszhang) szótól, mert Demeter Persephone elrablása miatt jajveszékelt, és czimbalmot használtak szertartásain.

54. A templomra vonatkozólag l. II. 180. és a II. könyv 225-ik jegyzetét. Minthogy az Alkmeonidák Leipsydrion mellett Kr. e. 513-ban szenvedtek vereséget, a templom pedig már 548-ban leégett, kitünik, hogy restaurálása nagyon sokáig elhúzódott. — Leipsydrion Athéntől északra esett, Dekeleia közelében.

55. Az ezen fejezet elején említett Pythia megvesztegetésének másik példáját Her. VI. 66. említi föl. — Mivel a boiotiaiak a spártaiakkal tartottak, a thessaliaiak féltékenységből viszont az athénieknek lettek híveik; de hogy Kineas királyuk szülővárosa, Konion, hol feküdt, nem tudjuk. Sokan szövegromlást sejtve *Gonnosra* gondolnak, mely a Peneiostól északra, a Tempe völgy közelében feküdt. — Alopekai Athéntől északkeletre fekvő község vala; Kynosargos pedig a város keleti részének egy tere, a Lykabettos déli lábánál, s nevét a hagyomány a Herakles által fölhozott Kerberossal hozta kapcsolatba. A hősnek itt egy fallal bekerített szentélye vala (l. VI. 116), össze-

köttetésben egy gymnasionnal, melyet később a cynikus bölcselők tanítóhelyül választottak.

56. A pelasg falak az Akropolis északnyugati lejtőjének várszerű erődítménye, melyet állítólag a pelasgok emeltek (VI. 137).

57. Hippokratesre vonatkozólag l. I. 59.

58. Herodotos (I. 171) és Thukydides (I. 4) tanusága szerint a káriaiak nagyon el voltak terjedve a cyklád szigeteken, könnyen átjöhettek tehát a görög szárazföldre.

59. Az athéni alkotmany szervezetét Her. itt úgy közli, a mint róla közönségesen beszéltek; s annyira nem látja a politikai motivumok szerepét, hogy elfogadja a mythoszt, mely az ión négyes törzsfelosztást, a mint az később Teosban és Miletos gyarmatában, Kyzikosban is érvényesült, úgy magyarázza, hogy Hellen fia, Xuthos letelepedett Athénben, nőül vette Erechtheus királynak leányát, Kreusát, s fiának, Jonnak négy fia lett a négy törzsnek eponymos-hőse. Mi már nem kételkedünk abban, hogy a négy törzs közül az *Aigikoreis* a kecskepásztorokat, *Argadeis* a kézműveseket, *Hopletes* a fegyvereseket jelölte. A *Geleontes* értelme nem biztos; némelyek «fénylők»-nek magyarázzák, úgy hogy a szó a nemeseket jelentené. — A Kleisthenes által alapított tíz törzs neve a következő: Erechtheis, Aigeis, Pandionis, Leontis, Akamantis, Oineis, Kekropis, Hippothoontis, Aiantis és Antiochis, melyek a következő hősök nevei után képeztettek: Erechtheus, Aigeus, Pandion, Leos, Akamas, Oineus, Kekrops, Hippothoon, Aias és Antiochos. Aias Salamis szigetének védő hérosza volt (VIII. 64, 121), s Homeros hajókatalógusában hadserege mindjárt Athén hadereje mellett foglalt állást (Ilias II. 557—558).— Kleisthenes nagyszabású reformja, mely a különböző osztályok közt uralkodó érdekellentéteket megszüntette, s így Athén későbbi hegemoniájának rakta le alapköveit, ma már sokkal tisztább fényben áll előttünk, mióta Athén alkotmányfejlődésére vonatkozólag forrásaink az Aristoteles neve alatt fönmaradt munkával megszaporodtak. Kleisthenes igen sok zsellért és felszabadult rabszolgát vett föl a polgárok közé, s hogy a régi polgárok érzületét ne sértse, kik a jövevényeket a régi törzsfelosztásban nem tűrték volna meg, a Pythiát vette munkatársúl. A jóshely száz hőst nevezett meg, kik közül a sorsolás tíz védő héroszt jelölt ki az új törzsek számára. Már most a régi családi kötelékek érintetlen föntartásával a polgárok a *territorialis* rendszer alapján osztattak be az egyes községekbe. Csakhogy itt sem volt szabad Kleisthenesnek megállani, mert különben újra érdekellentétek keletkeztek volna a hegyi lakók, a tengermellékiek is a földbirtokosok

között, a mint ez régebben Peisistratost is kényuraságra segítette (l. I. 59). Kleisthenes politikai lángesze a legegyszerűbb módon oldotta meg e nehézséget. Az egyes községek, összesen száz, nem helyzetük szerint voltak elkülönítve, úgy hogy ugyanazon törzs (= tíz község) tagjai Attikának igen különböző vidékein lakhattak. Az egész ország három vidékre osztatott: a fővárosra, a belföldre és a tengermellékre. Mindegyike tíz részre szakadt, a *trittysekre*, szám szerint harminczra, melyek mindegyike több (3 vagy 4) községet foglalt magában. Végre minden *három* trittys (egy fővárosi, egy belföldi és egy tengermelléki) *sorshuzás* útján egy törzszsé egyesült. Egy törzs így egyesített önmagában régi nemeseket és új polgárokat, a legkülönbözőbb vidékeken lakó és legellentétesebb érdekű embereket. Az egységes államesze végleg diadalmaskodott minden particularis érdek fölött.

60. E királyra vonatkozólag l. VI. 126. Ő volt Sikyonnak negyedik és utolsó tyrannusa az Orthagoridák családjából. Harminczegy évig (Kr. e. 596—565) uralkodott.

61. E homerikus eposzok, melyeket Sikyonban a rhapsodok szavalni szoktak volt, a Thebaïs és az Epigonok. Ezekben Argos és az argosi hősök (főleg Adrastos) dicsősége volt egekig magasztalva. Az Epigonokra vonatkozólag l. IV. 32. és a IV. könyv 47. jegyzetét.

62. Az Adrastosra vonatkozó mythosz a következő: Polybos leánya, Lysianassa, nőül ment Talaoshoz, ki Bias fia és Melampus unokaöcscse volt. E házasságból két fiú származott: Pronax és Adrastos. Az első meghalt, Adrastost pedig Amphiaros, Melampus dédunokája, Argosból elkergette; mire ő Sikyonba menekült, hol nagyatyjának trónját örökölte. — Adrastos «szenvedései», melyeket kardalok adtak elő, a Thebai ellen viselt két hadmenetre vonatkoztak. Az elsőben összes társai elestek, s maga is csak csodálatos módon szabadúlhatott meg; a másodikban viszont csak fia, Aigialeus, esett el.

63. Kleisthenes nem dór, hanem achajai törzsnek volt tagja, azért igyekezett a saját törzsét a dórok fölé emelni. A régi és új felosztás összehasonlítva a következő:

Achajaiak		archelaok	aigialeusok
Dórok	hyaták		hylleusok
	oneaták		pamphylusok
	choireaták		dymanaták

A dór törzsek, mint nevük mutatja, földmíveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoztak; Her. azonban tévedett, midőn az aigialeusok nevét Adrastos fiával hozza kapcsolatba. A régi ión törzs, mely egykor e vidéket lakta az αἰγιαλός (tengerpart) szótól kapta nevét, s az acha-

jaiak mint parti lakók e nevet megtartották. — Her. adata, hogy Kleisthenes után hatvan évvel lettek a dórok urak, megegyezik azzal a történeti ténynyel, hony a dórok Kr. e. 510 körül a spártaiak segítségével lerázták a jármot vállaikról, s azóta Sikyon Sparta fönhatósága alatt állott.

64. L. az 59. jegyzetet.

65. Kylonnak államcsiny-kisérletét, mely Kr. e. 612-ben történt, Thukydides is elbeszéli (I. 126); szerinte Kylon maga megmenekült, társait pedig, kik Athene Polias templomába menekültek, nem a naukrariák fejei, hanem az archonok, Megaklessel élükön, ölték meg. — Magukról a naukrariákról keveset tudunk, s azt is csak a Solon reorganisált szervezete szerint. Összesen 48 naukraria volt, minden törzsben 12. A név elárulja, hogy a hajóhad czéljából szerveztetett. (ναῦς és valószinűleg καρ = κρα, κραίνω = befejez, végez), hogy tehát vagyonosabb polgárok szervezete volt. A naukrariák fejei a polemarchos fennhatósága alatt állottak, és ők parancsoltak az általuk fölszerelt hajón; azonkívül más közigazgatási functiójuk is volt, így a hadiadók behajtása. E testületnek bizonyára nagy politikai befolyása volt; de Her. téved, ha azt hiszi, hogy a kyloni lázadás idejében nem az archonok, hanem ők uralkodtak.

66. A hagyomány szerint ugyanis a Herakleidák már akkor voltak a Pelopponesos urai, mikor még achajai nép lakta; később a dórok is maguk közé fogadták.

67. Pausanias beszéli (VI. 8, 4—6), hogy Timasitheos nagy athleta volt; háromszor győzött a pythiai, és kétszer az olympiai játékokon. Szobra, az argosi Ageladas műve, még Pausanias idejében is látható volt Olympiában.

68. Két Oinoë nevű község volt, az egyik Marathon mellett, a másik a boiotiai határhoz közel, Eleutherai mellett. Kétségtelenül ez utóbbi van értve. — Hysiai a Kithairon északi lábánál feküdt, az Asopos síkján, Erythrai és Plataiai között. Eredetileg Boiotiához tartozott, de Athén birtokába kerítette (VI. 108). A peloponnesosi háborúban ismét Thebai fennhatósága alatt állott.

69. A Tyndaridák, Kastor és Polydeukes szobrai, Spártában vallásos tiszteletben részesültek. A görögök babonából gyakran vittek háborúba ilyen szobrokat (l. V. 80 sk., VIII, 64, 83).

70. A telepítvényesek (kleruchok) megkülönböztetendők a gyarmatosoktól, mert athéni polgárok maradtak továbbra is, csak katonai őrségül szolgáltak a meghódított földön (l. VI. 100). — A chalkisi

lótenyésztők vagyonos helyzetüktől kapták nevüket, hogy lovat tarthattak. V. ö. a görög és római lovagosztálylyal.

71. Ha Her. az athéni várhegyi templomot említi, mindig az Erechtheiont érti, mely a perzsa háború alatt leégett (VIII. 53). — A templomnak nyugati része a Pandroseion nevű kiugró csarnok a híres Kanephorokkal.

72. Az Aiakidák (Aiakos, Peleus, Telamon és Aias) szobrai a salamisi csatában is szerepelnek (l. VIII. 64).

73. Damia és Auxesia kétségtelenül Demeter és leánya, Persephone, a földmívelés és termékenység istenei. Auxesia az *aug* tőből ered, melynek értelme a gyarapodás; Damia (Italiában a Bona Dea jelzője) talán összefügg a *Damaia*-val, s jelentése így a *föld anyja*, tehát Demeter. Pausanias (II. 30. 4) idejében tiszteletük még virulóban volt Aigina szigetén, s lényegileg megfelelt az eleusisi mysteriumoknak.

74. Ez természetesen hibás nézet, mert az olajfa keleten már a legrégibb időben tenyészett. Lehetséges azonban, hogy Ázsiából először Attikába vitték be a tenyésztését; Pausanias például (I. 30, 2) a Pandroseionban levő olajfát a világon a legrégibbnek tartotta.

75. E titkos szertartások gúnyos kardalaihoz hasonló gúnydalokat az eleusisi szertartásokon is énekeltek az asszonyok.

76. Térdelő istenszobrokat rendszerint a szülésnél segédkező Eileithyiának emeltek csupán ezért emeli ki Her. e szobrok különös helyzetét. Pausanias is látta e szobrokat (II. 30, 5), de alkotásukra vonatkozólag semmiféle megjegyzést sem tesz.

77. A dór ruha gyapjúból készült, s mivel nem voltak újjai, a váll fölött kapcsok tartották össze; rendesen a térdig ért. Viszont az ión ruha vászonból készült, s mivel rövid újjai voltak, nem volt szükség a kapocsra; hosszúsága az egész testet betakarta, s lábig ért.

78. Az athéni agyagipar nagyon magas fokon állott, s egy egész városrész, a Kerameikos, ezen iparágról kapta a nevét. Az itt közölt hagyomány alapja talán egy, a belföldi ipar védelmére czélzó intézkedés vala.

79. Korinthosban a dór bevándorlás előtt Sisyphos utódai uralkodtak. Midőn Kr. e. 1074-ben a Herakleida *Aletes* Korinthost elfoglalta, utódai 748-ig uralkodtak, kik közül *Bakchis* vált ki leginkább erényei által. Ezután a királyság megszünt és a Bakchiadák oligarchikus uralma váltotta fel, még pedig úgy, hogy évenként egy Bakchiada volt a prytanis. Kilenczven évig (748—658) tartott ez az állapot, mire *Kypselos*, kinek anyja szintén a Bakchiada családhoz tartozott,

az oligarchiát megbuktatta és tyrannus lett (658—628). Utódja fia, *Periandros* volt (628—585); ennek unokaöcscse, Psammetichos idejében a tyrannis is megbukott, s Korinthos köztársasági kormányformát kapott.

80. Étion e szerint thessaliai eredetű ember, a híres lapithának, Kaineusnak utóda, ki Peirithoos lakodalma alkalmával a kentaurok ellen küzdve a ráhalmozott sziklák alatt megfulladt. Pausanias szerint (II. 4, 4. V, 18, 7) Melas volt Kypselos őse. Vajjon ez is thessaliai eredetű volt-e, nem tudjuk.

81. A Peirene nevű forrás a korinthosi várhegyen fakad, s a hegy lábánál egy barlangi forrásban ismét előbugygyan. Vizét egész Görögországban a legegészségesebbnek tartották, s Korinthost Pindaros is «Peirana városá»-nak nevezi (Ol. XIII. 61).

82. L. a 79. jegyzetet.

83. Anthemus Mygdoniának egyik jelentékenyebb városa volt; Amyntas király hódította el az edonoktól (Thuk. II. 99).

84. Csak ugyanegy állambeliek között tartották a házasságot törvényesnek. Hegesistratos anyja, úgy látszik, Peisistratosnak harmadik felesége volt. V. ö. I. 61.

85. Achilleion városát a mytileneiek Sigeion ellenében alapították. Her. chronologiai adatai azonban a háborúra vonatkozólag nem állhatnak meg; mert lehetetlen, hogy Hegesistratos viselte ezt a háborút, melyet Periandros (Kr. e. 628—585) szüntetett meg itéletével (l. a 95. fej.). Az athéniek vezére Phrynon, egy olympiai győztes volt, kit Pittakos, a költő Alkaios kortársa, győzött le párviadalban Kr. e. 600 körül. Periandros halála után a mytileneiek a háborút az athéniek ellen megújították; de ezek Peisistratos vezérlete alatt győzelmesen álltak ellen, s később Hegesistratos teljes győzelmet aratott.

86. Strabon idézi e versnek (elrontott) első sorát (p. 600), s Horatius (Od. II. 7) utánozza is Alkaiost, midőn futásáról humorosan megemlékezik.

87. L. e könyv 51. fejezetét.

88. A polgárok ekkora számát rendesen túlzottnak tartják a magyarázók, hivatkozva arra, hogy Perikles korában 19.000 (Plutarchos, Pericl. c. 37), phaleroni Demetrios korában pedig (Kr. e. 317-ben) 21.000 volt a polgárok száma (Athenæus VI. p. 272 B). Thukydides tanúsága szerint Athénnek nehéz fegyverzetű katonasága a zsellérekkel és szövetségesekkel együtt a peloponnesosi háború elején nem volt több, mint 29.000 (II. 13). *Lehetséges* azonban, hogy abban az időben, melyről itt Her. beszél, a polgárok száma 30.000 volt. Kleis-

thenes igen sok zsellért és fölszabadult rabszolgát vett föl a polgárok közé, s csak Kr. e. 500 és 444 között apadt le jóval a számuk azon sok gyarmatosítás következtében, melyek ekkor történtek. Csupán Amphipolisba 10.000 athéni polgár és szövetséges nép vándorolt ki Kr. e. 465-ben, s tudjuk, hogy Perikles politikája az volt, hogy a szegényebb lakosságot újabb meg újabb gyarmatosítás által nagyobb vagyonhoz segítse.

89. Thukydides (I. 15) különösen kiemeli e háború jelentőségét, melyből az összes görög törzsek kivették részüket. A háború oka a Chalkistól és Eretriától egyenlő távolságban fekvő, bányákban és forrásokban gazdag lelantosi mezőség volt, s Kr. e. 850-től kezdve majdnem két századon át tartott. Végre Chalkis kerekedett fölül.

90. Koresos tengerparti kikötőhely volt a hasonnevű hegynek az alján, nem messze Ephesostól.

91. Kybébé vagy inkább Kybele a kis-ázsiai, főleg a phrygiai és lydiai népek nagy istennője, kit az istenek anyjaként imádtak (l. IV. 76). Sardisi temploma talán az a gyönyörű épület volt, melynek romjai a Paktolos és a várhegy között ma is láthatók ; még ma is ott áll két hatalmas oszlop.

92. A Halyson innen három perzsa satrapia volt, melyeknek ekkor Artaphrenes, Daurises és Otanes voltak főnökeik.

93. Amathus ősrégi város volt Kyprosnak déli részében, s leginkább távol tudta magától tartani a görög gyarmatosokat. Ezért lett a hellenizált Salamis ellenében a perzsa-phoinikiai pártnak legfontosabb helye.

94. Siromos neve elárulja, hogy Onesilos phoinikiai eredetű volt, mert Siromos teljesen azonos a szent irás Hirámjával. Kyprosi görög és phoinikiai családok, úgy látszik, házasodtak egymás közt. — Euelthon valószinűleg ugyanaz, a kit Her. IV. 162 említ; csakhogy Pheretime látogatásakor (Kr. e. 530 körül) nagyon öreg ember lehetett, különben nem követhette volna *dédunokája* a trónon.

95. Strabon volt az első, ki tudta, hogy Sicilia nagyobb, mint Sardinia; az ő koráig ezt tartották a legnagyobb szigetnek és így a legkivánatosabb gyarmatbirtoknak (l. I. 170, V. 124).

96. «Kypros kulcsa» tulajdonkép nehány kis sziget Kyprosnak keleti partjához közel. Valószinűleg tőlük kapta a hegyfok is e nevet. Plinius (H. N. V. 129) Dinaretumnak hivja, ma Cap Andre.

97. A kyprosi Salamis a hagyomány szerint Teukrosnak, Telamon fiának, Aias testvérének gyarmata volt, s tőle kapta görög nevét. A salamisi síkság a mai *Lefkosia*, Kyrosnak legnagyobb síkja.

98. Kyprosban, valamint Phoinikiában, mindig kis királyságok valának. Plinius (V. 129) és Diodorus (XVI. 42) korában kilencz király uralkodott a következő városokban: Salamis, Kittion, Amathus, Kurion, Marion, Soloi, Lapetos, Keryneia és Chytroi.

99. Strabon is argosi gyarmatnak tartja Kurionť; de byzantioni Steph. szerint Kureus, Kinyras fia, volt az alapító. Szerinte tehát az eredetileg phoinikiai várost később foglalták el a görögök.

100. A Marsyas itt a káriai folyó, a Maiandros egyik mellékfolyója, ma Tsina a neve. Nem szabad összetéveszteni a phrygiai Marsyassal, (VII. 26), mely szintén a Maiandrosba ömlik.

101. Pixodaros a negyedik századbeli híres Mausolosnak egyik őse. Hazája, Kindia, kis város volt Bargylia közelében. — Syennesisre vonatkozólag l. I. 74 és az I. k. 64. jegyzetét.

102. A harczias Zeus, úgy látszik, más, mint a káriai Zeus; szobra jobb kezében harczi bárdot, baljában lándzsát tartott. Ez utóbbinak káriai nyelven *labra* a neve, s innen a helység neve Labraunda, mely Mylassa városához tartozott, s a Marsyas völgyét elválasztó hegylánczolatban épült.

103. Leros szigete Miletostól délnyugatra fekszik, s miletosi gyarmat volt.

104. Thukydides szerint (IV. 102) ezek a thrákok az edonok voltak, a város pedig, melyet Aristagoras elfoglalt, az úgynevezett Enneahodoi («Kilencz-út»), a hol később Amphipolis épült (Her. VII. 114). L. még e könyv 7. jegyzetét.

JEGYZETEK A HATODIK KÖNYVHÖZ.

1. L. V. 106. és az ötödik könyv 95. jegyzetét. Úgy látszik, hogy az iónoknak kedvencz tervük volt Sardinia begyarmatosítása; de míg mindenütt valának telepeik, e szigettől valószinűleg a karthagóiak hatalma riasztotta vissza.

2. Hogy ez a hír hitelre talált, elég bizonyitékul szolgál arra a történeti tényre, hogy a keleti nagy birodalmakban egész népek áttelepítése nem volt oly szokatlan. L. IV. 204.

3. A Panionionra vonatkozólag l. I. 141, 144, 149. Itt tartotta az jón szövetség üléseit, melyben a tizenkét város képviselői vettek részt

4. Lade ma Maiandros iszapja következtében a szárazföldhöz tartozik. Az ókorban igen fontos kikötőhely volt.

5. Feltünő, hogy négy ión város nem küldött hajókat: Ephesos, Kolophon, Lebedos és Klazomenai. Ez utóbbi bizonyára azért, mert perzsa iga alá került (V. 123); a másik három talán azért, mert haderejét kénytelen volt otthon tartani Otanes ellen, ki Klazomenaitól Miletos felé tartott, s ők ép útjába estek.

6. Rableányokat Susába szoktak volt hurczolni, a királyi udvarba. Baktra itt talán fenyegetésképp azért van említve, mert a birodalom legszélsőbb határán feküdt.

7. A hajósorok áttörése abban állott, hogy a hajó két ellenséges hajó között a legnagyobb erővel hatolt át; így az oldalakat megrongálta, az evezőket eltörte, s így a két hajót használhatatlanná tette (l. VIII. 9). E harczi fogás *először* itt van megemlítve; később különösen az athéniek értettek hozzá legjobban, s alkalmazták a peloponnesosi háborúban.

8. Máskor az volt a szokás, hogy a hajókat partra húzták, mert nem voltak úgy berendezve, hogy hosszabb ideig tartózkodjanak benne a katonák.

9. Aiakesre vonatkozólag l. III. 139 sk. IV. 138, V. 37 sk.

10. A kalózélet a görögök felfogása szerint semmiképp sem volt tisztességtelen foglalkozás (Thuk. I. 5); s Her. finom vonásként tünteti föl, hogy Dionysos különbséget tett honfitárs és idegen között.

11. L. a 77. fejezetet.

12. L. I. 92, V. 36. V. ö. I. 157. és az I. könyv 75. jegyzetét.

13. E káriaiakra vonatkozólag l. I. 175. Úgy látszik, hogy hivebbek voltak a perzsa királyhoz, mint egyéb törzsrokonaik.

14. L. V. 44. és az ötödik könyv 29. jegyzetét. — Laos Italiának nyugati tengerpartján feküdt, a hasonnevű folyó torkolatánál; később elpusztult, mint Skidros is, melyről csak azt tudjuk, hogy nem lehetett messze Laostól.

15. Phrynichos Aischylosnak idősebb kortársa volt, kiváló költő, ki a hagyomány szerint először dolgozott föl tragédiában más mythoszi tárgyat, mint a Dionysosét. Sőt olyan merész reformer volt, hogy korabeli eseményeket is feldolgozott, mint az itt említett Miletos bukását (Μιλήτου ἅλωσις), melyből egy töredék sem maradt ránk, továbbá 476-ban a Φοίνισσαι czímű darabot, melyben ép úgy, mint Aischylos a Perzsák-ban, Xerxes vereségét vitte színpadra.

16. Tehát az északi parton.

17. Az epizephyrosi lokrusok az ozoliai lokrusoktól származtak;

városuk a Zephyrion előhegy mellett Itáliának majdnem délkeleti végén feküdt. — Rhegion, ma Reggio, a siciliai Zankle átellenében vala. — Anaxilaos Kr. e. 494—467-ig uralkodott, s később meg is szabadult kellemetlen szomszédaitól (l. VII. 164).

18. Hippokratesről (uralkodott 498—491) l. VII. 154 sk.

19. Inyx jelentéktelen hely volt Agrigentum (Akragas) szomszédságában. Igen jó bora termett.

20. Skythes azért tért vissza Zankléba, hogy fiát, Kadmost trónra segítse (VII. 164). Zankle a mai Messina, Siciliának ma is második városa.

21. Azaz: Kr. e. 493-ban.

22. Skylax (Periplus p. 67) tizenegy várost sorol fel, közülük a legjelentékenyebbek Kardia, Elaios, Sestos és Paktya voltak. Kardia a félsziget nyugati oldalán, a többi a keleti oldalon épült.

23. Az apsinthiusok a thrák népcsaládhoz tartoztak, s mindjárt a Chersonesos északi határán laktak a Hebrosig és Ainos városáig.

24. A «szent út» Delphoitól keletre esett, Lebadeia és Orchomenes irányában; Athéntől Eleusisen át vezetett, átmetszette a Kithairont, s Plataia, Thebai és Cheironeia városokat érintve vitt a szent jóshelyhez.

25. A hagyomány szerint Philaios, Aias fia, Eurysakes testvérével együtt átengedte Salamis birtokát Athénnek, s így szerezte meg az athéni polgárjogot (v. ö. Plut. Solon c. 10).

26. Her. méretei itt igen pontosak, s annál feltünőbb, hogy utána Xenophon és Strabon hibás méretekkel számolnak be.

27. Kroisos szavai inkább arra czéloznak, hogy Lampsakost régebben Pityusának vagy Pityeiának hivták (Hom. Il II. 829), mert rendkivül sok fenyő termett a vidékén.

28. Her. szerint (103. fej.) Miltiades és Kimon anyja először Kypselosnak, majd Stesagorasnak volt a felesége. Miltiades Kypselosnak, Kimon pedig Stesagorasnak volt a fia.

29. Ez a Hegesipyle Athénbe követte férjét, kinek halála után másodszor is athénihez ment nőül. Ebből a házasságból származott Oloros, a ki meg Thukydidesnek, a történetírónak volt atyja. Igy lett Thukydides a gazdag thrákiai birtokoknak örököse.

30. Ennek a fejezetnek laza összefüggését csak úgy érhetjük meg, ha a «nemrég» szót Miltiadesnek nem első chersonesosi tartózkodására vonatkoztatjuk (Kr. e. 510 előtt ment a Chersonesosba); mert Miltiades legalább tizenöt évig volt már a félszigeten, mikor a skythák 496-ban elkergették. Miután visszatért, három évre rá (493-ban) a

phoinikiai hajóhad elől menekült el. Herodotos azonban nem magyarázza meg, hogy mikép tarthatta fönn magát Miltiades oly sokáig a perzsákkal szemben, miután Dareios skytha hadmenete alatt iránuk ellenséges érzületet tanusított (IV. 137).

31. Ezzel azonban nem azt akarja Her. mondani, hogy ezt az adót a perzsáknak fizették. A mykalei csata után a perzsák csak névleg uralkodtak az iónok fölött; tényleg Athén fennhatósága alá tartoztak, s a szövetségi pénztárba szolgáltatták az adót. Az ión járás ugyan ezután is hűségesen beszolgáltatta a királynak a rá kivetett adót (III. 90); a perzsák azonban csak a siciliai expeditió után, 412-ben merték régi jogaikat érvényesíteni és a városok adóját behajtani.

32. Her. nagyon haragudhatott, hogy a két perzsa főúr tanácskozására (III. 80—83) vonatkozó szavait kétkedéssel fogadták. Ámde ez az argumentum nem szól mellette. A perzsa politika belátta, hogy a tyrannisok támogatása elidegeníti tőle a görögöket; azért szervezett a görög városokban demokratikus kormányokat. Ámde ez még nem szól a mellett, hogy a perzsák maguk is hajlandók lettek volna ilyen alkotmány elfogadására.

33. Akanthos a strymoni öböl mellett feküdt; közelében vágatta át Xerxes a félszigetet (l. VII. 22).

34. A görögök azt hitték, hogy a brugusok a kisázsiai phrygiaiak rokonai (VII. 73). A perzsa háborúk idejében Chalkidike és Pieria között laktak (VII. 185), később nyugatra szorultak az adriai tenger mellé.

35. Thasosnak az átelleni tengerparton több jelentékeny bányatelepe volt; a legkiválóbb volt Datos, s ennek közelében Skaptesyle. Hogy a sziget lakói a gabonaadó alól föl valának mentve, mutatja, hogy egyenes adót nem fizettek.

36. Thasost aranybányái miatt már Kr. e. 1400 körül begyarmatosították a phoinikiaiak Thasosnak vezérlete alatt, ki Agenor fia és Kadmos testvére volt.

37. Ezek a költők nem a cyklikusok, hanem a logographusokat megelőző, genealogikus dolgokat megéneklő költők valának. A prózában iró mythographusok is úgy adják elő a dolgot, hogy Aristodemos előbb meghalt, mintsem a Heraklidák a Peloponnesost elfoglalták volna. Her. a spártai hagyományt követi, ép úgy, mint Xenophon (Agesil. VIII, 7).

38. L. a IV. könyv 126. jegyzetét.

39. A spártai királyok gyakori megbüntetésére és száműzésére

bizonyára a két versengő családnak viszálkodása bátorította a spártaiakat. L. e könyv 67., 72., 74. fejezetét, továbbá Thuk. I. 134, V. 16.

40. Perseusnak atyja a mythosz szerint maga Zeus volt; családjának genealogiája a következő: Perseus, Alkaios, Amphitryon, Herakles, Hyllos.

41. Egy görög monda a *Perseus* és *perzsa* nevek hasonlóságán alapítva azt mesélte, hogy Perseus egyszersmind az Achaimenida család törzsatyja is volt (VII. 61, 150); mivel pedig a perzsa hagyomány szerint Perzsiában a perzsák előtt az assyriaiak uralkodtak, Perseust is assyriai származásúnak mondták.

42. Valószinüleg Akusilaos, Hekataios és a rhegioni Hippys, kinek *Argolika* című műve tárgyalhatta e kérdést.

43. Zeusnak e tisztelete a Heraklidák királyi családjától eredt, tehát inkább achajai, mint dór hagyományon alapul. A dór törzs főleg Apollon tiszteletét terjesztette. L. különben *Preller* Griechische Mythologie I⁴. p. 149.

44. De mindkét király beleegyezése volt hozzá szükséges (l. V. 75), később a népgyűlésé is (Xen. de rep. Lac. 13). Csak a lakedaimoni határon kivül volt korlátlan hatalmuk.

45. Her. itt téved; a királyi testőrök száma rendesen háromszáz volt (VII. 205, VIII. 124. Thuk. V. 72).

46. Egy spártai véka másfél attikai véka, megfelel körülbelül 75 liternek. Hogy egy lakoniai negyed mennyi volt, nem tudjuk, mert nem ismerjük az egységét. Bizonyára nagy porczió volt, mert alantabb mondja Her., hogy a király egyes lakomákon egy kotyle bort kapott, a mi két attikai negyednek felel meg. Két choinix liszt a vékának $^1/_{24}$ része.

47. Görögország főbb államai minden jelentősebb városban tartottak vendéglátókat, kik a követeket ellátni tartoztak. — Ezek rendesen az illető városnak polgárai valának, s a megbízó állam nevezte ki őket. Spártában a kinevezés e joga a királyokat illette meg, s a vendégfogadósok állami hivatalnokok voltak. — A pythiai jóslatkérők minden fontosabb esetben elmentek Delphoiba jóslatért, azt följegyezték és a királyokkal együtt ügyeltek reá.

48. Ha nem volt fiörökös, a családi vagyont a legidősebb leány örökölte; s ha az apa nem intézkedett férjhezmenetele dolgában, a király döntötte el, hogy kinek legyen a felesége, ha a rokonok nem tudtak megegyezni. Rendesen a legközelebbi rokon nyerte el a fiúsított leány kezét.

49. Sokan azt akarták e helyből kiolvasni, hogyál a királyoknak két-két szavazatuk volt, a mi pedig nem áll. V. ö. Thuk. I. 20.

50. A mágus ál-Smerdis három évre engedte el az adót (III. 67), s így akart a nép kegyébe jutni.

51. Olyan kasztrendszer, mint Egyiptomban (II. 164 sk), a görögök közt nem volt lehetséges; de azért a fiú nagyon sokszor folytatta apja hivatását, különösen művészek és orvosok között. A papi hivatal több helyütt egyes családok privilegiuma volt, s Lakedaimonban a hirnökök tisztét a Talthybiadák látták el (VII. 134).

52. Spártától délkeletre, az Eurotas mellett volt a Therapné nevű magaslat, s a hagyomány szerint itt volt Menelaos és Helena eltemetve, átellenében a síkságon volt Phoibos szentélye.

53. Az első összezördülést l. V. 75., a másodikat VI. 50.

54. Agis nevét Her. az Eurypontidák névsorában (VIII. 131) Agesilaosnak mondja. Theopompostól kezdve az Eurypontidák két ágra szakadtak. Az öregebb ágnak Demaratos nyolczadik tagja volt, Leotychides az ifjabb ágnak volt nyolczadik tagja (l. VIII. 131).

55. A menyasszony elrablása a spártai lakodalmi szokások kiegészítő része volt; csakhogy Demaratos nem a maga, hanem a más menyasszonyát rabolta el.

56. A gymnopaidia, vagyis meztelen fiúk ünnepét nyáron tartották, s nem is annyira vallásos, mint inkább hazafias jellege volt. Meztelen ifjak kara járta be énekelve a várost, testgyakorlati és tánczversenyeket rendeztek az istenek oltárai körül, bemutatva az ifjak erejét és ügyességét.

57. Zeus Herkeios védelme alatt állott a háznak «sövénye», azaz a ház környéke, biztonsága, egyszersmind a családnak tisztasága. Az isten oltára az udvarban állott (l. Hom. Od. XXII. 334).

58. Ezen udvari pletykának a következő fejezetben említett *Astrabakos* nevű hírosznak szolgáltatott alapul. Ugyanis ἀστράβη = öszvér vagy szamár, s Astrabakost azonosították az ἀστραβηλάτης szóval (=szamárhajcsár).

59. Egy homályos hagyomány szerint (Pausan. III. 16, 5 sk) Astrabakos I. Agis királynak egyik származéka volt, s Alopekos nevű testvérével együtt találta meg egy berekben Artemis Orthia szobrát, melyet Orestes és Iphigeneia hoztak volt Taurisból Spártába. A két testvért a szobor láttára őrület szállta meg, s ezért építettek a spártaiak Astrabakosnak e templomát.

60. Zakynthos a mai Zante, melynek lakósai Krétában (III, 59) és Spanyolországban is alapítottak gyarmatokat. Ilyen volt a hagyo-

mány szerint Saguntum is (Liv. XXI. 7). — Demaratost azért üldözték, mert halálbüntetés terhe alatt tilos volt Heraklidának külföldön letelepedni (Plut. Agis 11).

61. Demaratos, úgy látszik, Pergamont, Teuthraniát és Halisarnát kapta a királytól, s utódai is örökölték (l. Xenoph. Hellen. III. 1, 6); egyik utóda volt az a Prokles, ki Aristoteles leányát vette feleségül. — Hasonló kitüntetésben részesítette később Artaxerxes Themistoklest is (l. Thuk. I. 138).

62. Négyes fogattal győzni Olympiában csak az tudott, a ki nagy vagyonnak volt ura; a spártai királyok pedig rendesen szegény sorsúak valának. Demaratos valószinűleg anyja után örökölte nagy vagyonát, mert föntebb a 61. fej. említi, hogy Ariston harmadik felesége gazdag szülőknek volt a leánya.

63. Platon szerint (Alkib. I. 124) Lampido volt a nő neve, ki II. Agisnak lett az anyja és Kr. e. 427-ben még élt. Férjének nagynénje volt, de korra nézve fiatalabb; ilyen rokoni házasságok Spártában nem voltak szokatlanok (l. VII. 239 és az V. könyv 33. jegyzetét).

64. Leutychides (uralkodott 491—469) e hadmenete az Aleuadákat akarta megbüntetni, hogy a perzsákat támogatták. Valószinűleg mindjárt a plataiai csata után, 478-ban történt e dolog.

65. Nonakris jelentékeny arkadiai város volt a Krathis folyó közelében, a Pheneostól északnyugatra; később elpusztult, mert Pausanias már csak romjait látta (VIII. 17, 5).

66. Ez az arkádiai patak, melynek ma Mauroneria (= fekete víz) a neve, s Nonakris városánál ömlik a Krathisba, környékének borzalmassága miatt kapta az alvilág híres folyójának nevét. Her. leírása eltér a régibb és újabbkori utazókéitól. A mai Chelmos hegynek kopár mészkőszikláiról több oldalon zúgnak le a vad hegyi patakok a Krathis völgyébe. Egy meredek sziklafalról két hatalmas vízsugár ömlik le a többi patakok borzalmas medrébe. A Görögországban oly ritka vízesés és rémes környéke félelmes borzalmat keltett föl a vándornak lelkében, mi ismét több csodás mythosznak lett szülőanyja (Paus. VIII. 18, 2. 19, 2. Curtius Ernő Peloponnesos I. 195 sk).

67. Kleomenes valószinűleg harmadik betörése alkalmával (l. V. 74) pusztította el az istennők (Demeter és Persephone) szentélyét.

68. Argos, az argosi nép hérosz-eponymosa, a hagyomány szerint Inachosnak dédunokája, Phoroneusnak unokája volt.

69. A bővizű Erasinos (ma Kephalari) a régiek felfogása szerint a stymphalosi tónak (ma Zaraka) lefolyása Arkádia északkeleti részé-

ben. Ennek a tónak vize, úgy hitték, kétszáz stadiumon át folyik a föld alatt, s a *Chaon*-hegynek a lábánál kerül ismét a felszínre mint Erasinos folyó.

70. L. I. 82. és az I. könyv 68. jegyzetét.

71. Hesipeia neve más kéziratokban Sipeia és Sepeia alakban fordul elő. Más író nem beszél róluk, de Argos és Tiryns között kellett feküdnie, közel a tengerparthoz.

72. L. föntebb a 19. fejezetet.

73. A jóslat értelmét nem lehet megfejteni. Pausanias különben Her. magyarázatától eltérő megfejtését közli e jóslatnak (II. 20, 8.): szerinte némelyek az első verset az argosi költőnő, Telesilla tettére vonatkoztatták, kinek vezérlete alatt az argosi nők Kleomenest, miután ez a szent berket fölgyujtotta (80. fej.), megtámadták és megverték.

74. Hera e temploma a görög építészet egyik legremekebb alkotása volt, Argos és Mykenai között. A peloponnesosi háború kilenczedik évében leégett (Thuk. IV. 133), de csakhamar restauráltatott.

75. Az argosiak hatezerre tették az elveszett polgárok számát (Her. VII. 148); az argosi nők erre a perioikosokkal keltek egybe, és nem a szolgákkal, mint e helyből következtetni lehetne, bár Her. nem állítja. Plutarchos megrovásának tehát nincs kellő alapja. (Mor. p. 246.).

76. Phigalia a Neda völgyében fekvő város vala Arkádiában, melynek achajai lakossága szerette volna, ha az achajai eredetű szolgák nagyobb társadalmi rangra küzdhették volna föl magukat.

77. Ez az az út, melyen Her. hite szerint a kimmeriaiak Médiába törtek (L. IV. 11, továbbá I. 104 és I. könyv. 91. jegyzetét). Mivel azonban erre nagyon nehéz az út, valószínű, hogy a spártaiak e hagyománya nem egyéb nagyzó dicsekedésnél.

78. Görög (valamint római) ember fogalma szerint nem volt borzasztóbb csapás, mint a családnak kihalása. Az apák így nem részesülhetnek halotti tiszteletben, a család istenei elpusztúlnak, a tűzhely kialszik, az egész nemzetség emléke kivész. L. Fustel de Coulanges «Az ókori község» (Bartal ford.) p. 58. sk. — A jóslat utolsó sora különben Hesiodos egy versét idézi (Munkák és napok v. 285).

79. L. V. 81. és 89. fej.

80. «Minden öt évben, egyszer» azaz négy évi időcyklusban tartották az olympiai, panathenæikus stb. ünnepeket, Sunion mellett Poseidon ünnepét, mely hajóversenynyel volt egybekötve.

81. A korinthosiak emlékeztetik is az athénieket e szolgálatukra

a peloponnesosi háború előtt (Thuk. I. 41). — Az athénieknek ez időben ötven hajójuk volt, mert a 48 naukrariát Kleisthenes kettővel megszaporította. Themistokles idejében Athénnek kétszáz hajója volt.

82. Her. e szavakkal Aigina későbbi sorsára céloz, midőn t. i. a peloponnesosi háború elején az athéniek arra kényszerítik a sziget lakóit, hogy családjaikkal együtt hagyják oda hazájukat (Thuk. II. 27). A spártaiak a kikergetett aiginaiaknak Thyrea vidékét jelölték ki lakóhelyül.

83. L. föntebb V. 86.

84. Sophanes hazája, Dekeleia, Athéntől északra feküdt 120 stadium távolságra. — Huszonhat évvel később (Kr. e. 465-ben) Sophanes résztvett Amphipolis megalapításában, de a Drabeskos mellett vívott csatában elesett (Pausan. I. 29, 4).

85. L. V. 105. fej.

86. Nevezetes, hogy Dareios a *méd* Datisra bízza a fővezérletet, habár nem ez az egyedüli eset, hogy méd származásu hadvezérek vezették a perzsa sereget; így Mazares (I. 156), Harpagos (I. 162). Más idegen eredetű hadvezére a persáknak, úgy látszik, nem volt, csak méd.

87. Az aleai síkság Kilikiának az a termékeny része, mely a Pyramos és Saros folyók között terül el, s már Homeros is említi (Il. VI. 201). Rajta vezetett keresztül az Euphratestől kezdve az út Tarsosba és tovább Sardisba.

88. L. föntebb a 48. fejezetet.

89. Her. tévedésből mondja, hogy a «múlt évben» szenvedték a perzsák az Athos mellett a csapást; talán szövegromlással van dolgunk, mert helyesen így kellett volna mondani: harmadéve.

90. A naxosiak azt állították (Plut. Mor. p. 869), hogy ők Datist elkergették; de a sziget tényleg perzsa fönnhatóság alá került. (VIII. 46).

91. Rhenaia szigetének ma *Megali-Dili* a neve, míg a régi Delost *Mikri Dili*-nek hívják. A két szigetet elválasztó csatorna keskeny.

92. A két isten Apollon és Artemis. A perzsák bennök azt a két hatalmas égi erőt látták, melyeket maguk is imádtak: a napot és a holdat (l. I. 131).

93. A delosiak Her. előtt így beszéltek, Thukydides előtt pedig úgy nyilatkoztak (II. 8), hogy ez a földrengés a *peloponnesosi* háború előtt történt. Mivel pedig Her. nem beszélhetett delosiakkal a peloponnesosi háború idejében, hanem valószínűleg Kr. e. 444 körül látogatta meg a szigetet, valószínű, hogy a földrengés előbb történt.

s a delosiak képzelete a rájuk nézve csodás földrengést a peloponnesosi háborúval is kapcsolatba hozta.

94. Húsz nemzedék hatszáz vagy hatszázötven év, s mivel Dareios Kr. e. 521-ben jutott a trónra, Her. a Kr. e. 1200—1180. évre céloz, a mi a dór bevándorlás által előidézett forrongásra illik.

95. Her. etymologiai tudománya itt sem válik be. Dareios perzsa neve *Daryavus*, a «dar» tőből ered, melynek értelme: bírni, úgy hogy neve «birtokost» jelenthetett — Xerxes perzsául *Khsayarsa*, összefügg a *ksah* (ma sah) gyökkel (= király) és *arsa*-val (= venerabilis), mások szerint az *arsna*-val (= szem). — Artaxerxes pedig (perzsául: *Artakhsatra* «tűzkirály»-t jelent. L. bővebben Rawlinson Herodotus vol. III. p. 445 sk.

96. Karystos (ma Karysto) a négy kiválóbb euboiai város egyike volt Euboiának déli partján. (A négy város Chalkis, Eretria, Histiaia és Karystos). Híres volt márványbányájáról és Apollon márványtemplomáról.

97. L. V. 77. és az ötödik könyv 70. jegyzetét.

98. Oropos boiotiai tengerparti város, Eretriával szemben. Temenos Choireai és Aigilea jelentéktelen helységek voltak, Eretriától keletre.

99. Attikának csak három nagyobb síkja volt, hol a perzsa lovasság harczolhatott: az athéni, thriasioni és a marathoni. Ez utóbbi volt a legalkalmasabb, mert legkevésbbé volt fával beültetve. Innen indult 48 évvel előbb Hippias és atyja Athén elfoglalására (I. 62); de az athéniek okultak a tapasztalaton, s most nem engedték az ellenséget áthatolni a hegyen, hogy a város előtt ütközzenek meg.

100. A Kleisthenes alkotmányreformja szerint tiz hadvezér (strategos) vezette a hadsereget, s maguk osztották föl egymás közt teendőiket. Valamint Athénben, úgy a háborúban is naponként fölváltva vitték a parancsnok tisztét, még pedig sorshúzás szerint. Ezúttal, úgy látszik, Miltiades törzse (az Oineis) a tizedik volt.

101. L. föntebb a 36. fejezetet.

102. E «völgyes» út (*κοίλη*) valószínűleg a Koile nevű községbe vezetett, mely a városnak valószínűleg északkeleti részén terült el.

103. L. föntebb a 41. fejezetet.

104. E helyből is sejthető, hogy bár a hadvezérek *kijelölése* az egyes törzseknek volt a joga, mégis az ekklesia választotta őket, nyiltan, egyszerű kézfölemeléssel; az sem volt szükséges, hogy a hadvezér ahhoz a törzshöz tartozzék, mely őt kijelölte.

105. Pheidippides nevét néhány kézirat Philippides alakjában őrizte meg: Pausanias is így ismeri (I. 28. 4).

106. A Parthenion (ma Partheni) Argolis és Arkádia határhegysége. Argostól egy gyalogösvény vezetett át tegeai fensíkra, s ezen az úton találkozott a követ Pánnal.

107. Pan temploma a várhegynek kis barlangjában, a Propylæumok alatt vala. E barlang ma is megvan, s két fülkéjében állhatott Pannak szobra, meg az Apolloné, kinek tisztelete e helyen onnan eredt, hogy itt nemzette Kreusával Iont, az iónok törzsatyját. A barlang közelében ástak ki egy Pan-szobrot, melyet ma Cambridgeben őriznek.

108. A távolság Athén és Spárta között Isokrates szerint (Paneg. 24.) 1200 stadium; Plinius kevesebbet mond, hogy csak 1140 (Hist. Nat. VII. 20); modern írók szerint körülbelül 220 kilometer. Két nap alatt ilyen utat megtenni bizonyára nagy feladat.

109. A régiek azt olvasták ki e helyből, hogy a spártaiaknak sohasem volt szabad holdtölte előtt táborba szállniok. (Paus. I. 28, 4). Bœkh azonban kimutatta (De pugnæ Marathoniæ tempore, Kleine Schriften IV. 85. sk.), hogy ez csak a spártai *Karneios* hónapra nézve áll (= az attikai Metageitnion, a mi augusztusunk második és szeptemberünk első fele). Ennek a hónapnak hetedik napjától kezdve kilencz napon át ülték Apollon tiszteletére a *Karneia* nevű ünnepet, s ekkor a hó közepéig, vagyis holdtöltéig nem volt szabad hadba vonulni (VII. 206, VIII. 72. Thuk. V. 54, 75). Csak ekkor indúltak útnak a spártaiak, s három nap múlva, Metageitnion 18-án értek Athénbe (l. a 120. fej.). A csatának ekkor már vége volt, de a holttesteket még a harczmezőn találták, úgy hogy a csata valószinűleg Metageitnion 16—17-én (szeptember 11. vagy 12-én) történt.

110. Styra városa Euboia délnyugati részében, Marathonnal szemben feküdt; közelében van Aiglaia szigete, a mai Myrtoi tenger bejáratánál.

111. Herakles Marathonban különös tiszteletben részesült, a hagyomány szerint maga a hérosz is meglátogatta e helyet (Apollod. II. V. 7), és a marathoniak azt hitték, hogy ők terjesztették el Hellasban Herakles tiszteletét (Paus. I. 32. 4). Szentélye valószínűleg a síkon állott, a mai Vrana nevű falu közelében.

112. Ez valószínűleg Kr. e. 508 körül történt, midőn Kleomenes másodszor tört be Attikába (V. 72. sk.).

113. Ugyanígy adja elő a dolgot Thukydides is (III. 55).

114. Ezen oltárra vonatkozólag l. II. 7. és a II. könyv 8. jegyzetét.

115. Az Asopos kétségtelenül a mai Vurieni, Boiotia déli vidé-

kének folyója. Hysiaira vonatkozólag l. V. 74. és az V. könyv, 68. jegyzetét.

116. A polemarchos (hadfő) rangra a harmadik archon, s Kleisthenes reformja előtt úgy volt a hadsereg feje, mint az előtt a király. Kallimachos a marathoni csatában tényleg kiváló privilegiumokat élvezett, mint például azt is, hogy ő volt a jobb szárnynak vezére (111. fej.). Úgy látszik tehát, hogy Kleisthenes nem fosztotta meg a a polemarchost egyszerre minden hadvezéri jogától. Herodotos idejében azonban nem volt katonai functiója; csupán a metoikosok és idegenek pereiben bíráskodott, s azoknak eltemetése volt gondjaira bízva, kik háborúban vesztették el éltüket.

117. Harmodios és Aristogeiton szintén aphidnaibeliek voltak, mint Kallimachos; azon kívül mindig a polemarchosnak volt a tiszte e zsarnokölőknek a halotti áldozatot bemutatni. Kallimachos tehát kettős joggal versenyezhet velök dicsőségben.

118. L. föntebb a 116. jegyzetet.

119. Ez bizonyára a nagy Panathenæák ünnepén történt, melyet négyévi cyklusokban nagy pompával ültek meg; s Attika minden községe elküldötte képviselőit és áldozati járulékát.

120. Her. itt Athén dicsőségét kiemelve, túlzásba esik, s megfeledkezik arról, hogy maga is többször emlékezett meg csatákról, melyekben a görögök vitézül harczoltak a perzsák vagy médek ellen (l. I. 169, V. 2. 102. 110. 113. 120. VI. 28 sk.)

121. L. V. 63. Themistokles helyette a Peiraieust tette meg Athén hatalmas kikötőjévé.

122. Különös, hogy a görögök oly kevés halottat mutatnak ki nagy csatáikban. A plataiaibeli csatában, mikor 70,000 katonájuk harczolt, összesen 759 hullott el (a főütközetben csak 159. IX. 69—70). A peloponnesosi háborúban Mantinea mellett csak 300 spártai esett el (Thuk. V. 74); Amphipolisnál Brasidas csak *hét* embert vesztett el (Thuk. V. 11); a korinthosi csatában is csak *nyolcz* lakoniai katona volt az áldozat (Xenoph. Hell. IV. 3, 1).

123. Mykonos szigete Tenos és Ikaria között fekszik; Delostól csak egy keskeny csatorna választja el.

124. Ez nem az az Arderikka, melyet Her. I. 185 említ, mert ez Babyloniában az Euphrates mellett terült el; hanem egy másik helység, Susa közelében, hol talán Her. is megfordult (l. e fej. végét).

125. Ez a Hipponikos, a Kallias fia, korának egyik leggazdagabb polgára volt, ezért is van itt kiemelve. VII. 151 említi ennek a Hipponikosnak fiát, Kalliast.

126. Ez a fejezet kétségtelenül interpolatio; sok kéziratból hiányzik is. Talán egy sophista csúsztatta be, hogy hizelegjen Hipponikos gazdag utódainak, vagy egy későbbi iskolai gyakorlat vázlata (Kr. u. a második vagy harmadik századból). Nyelve is eltér Her. szokásos stilusától.

127. Alkmeon családfája, a mennyire összeállítható, a következő:

Alkmeon (590 körül)

Megakles (Peisistratos versenytársa)
neje: Agariste (Kleisthenes, sikyoni tyrannus leánya)

Kleisthenes (a törvényhozó V. 66)	**Hippokrates**
Agariste	**Megakles**
férje: Xanthippos	**Deinomache**
Perikles	férje: Kleinias
	Alkibiades

128. Ez volt a család egyetlen olympiai győzelme öt isthmosin és két pythiain kívül (Pindaros Pyth. VII. 14); úgy látszik, hogy ez a 47. Olympiasban történt. A pindarosi vers scholionja tévesen Alkmeon atyjának, Megaklesnek tulajdonítja e győzelmet.

129. Kleisthenes családja (az Orthagoridák) Aristoteles szerint (Polit. V. 9) száz évig ulalkodott Sikyonban; Kleisthenes volt az utolsó harczias szellemű király, ki nemcsak az olympiai, hanem második pythiai játékon is győzött a kocsiversenyben (Kr. e. 582-ben, Paus. X. 7, 3.).

130. E leánykérésre vonatkozólag a hagyomány nagyon megbízhatatlan. Néhány kérő nem is lehetett Kleisthenes kortársa; Males testvére, Titormos, ki a híres Milon nevű athletát legyőzte, 520 körül élt, Kleisthenes pedig már 570-ben meghalt; továbbá Leokedes atyja, Pheidon, a Heraklida Temenos utódja, Kr. e. 750-ben élt, fia tehát majdnem egy századda örl voltegebb mint Kleisthenes.

131. Marcellinus szerint (vit. Thuk. 3) Hippokleides az athéni Philaidák (l. a 35. fej.) családjához tartozott, s ez a lapitha Kaineust tisztelte ősének. De a Kypselidák is Kaineustól származtak (l. V. 92 és az V. könyv 80. jegyzetét).

132. L. I. kötet. Bevezetés p. XIX—XX.

133. Ephoros szerint (Fr. 107) Paros ebben az időben a legvirulóbb és leghatalmasabb cyklád sziget vala. Jellemző, hogy később kétszer annyi adót fizetett Athénnek, mint a jóval nagyobb Naxos.

134. Hydarnes valószínűleg fia volt annak a Hydarnesnek, ki a hét perzsa főúr összeesküvésének tagjaként szerepelt (III. 70). Hogy

mikor és milyen alkalommal volt vele Miltiadesnek dolga, nem tudjuk. Valószínűleg ugyan ő volt Xerxesnek hadvezére az ázsia tengerparton (VII. 135).

135. Az athéni perrendtartás értelmében a vádlók két pontban adták elő javaslatukat; csalással vádoltak Miltiadest, és halálbüntetését kérték. Mind a kettőről külön vitatkoztak és szavaztak. Az első szavazás Miltiadest a csalásban bűnösnek ismerte el. Csak ekkor terjesztett elő a védő ajánlatot a büntetés enyhítésére, s hogy ötven talentumot (körülbelül 120.000 frtot) ajánlottak pénzbüntetésül, bizonyítja, hogy mennyire féltek a halálbüntetéstől. A második szavazás azonban Miltiades javára ütött ki. Cornelius Nepos szerint (Milt. 7.) a tengeri háború költségeinek fedezésére szolgált a bírság.

136. Más írók szerint (Corn. Nep.. Diod. Sic. X. p. 67, Plutarch Kim. c. 4) Miltiadest a bírság megfizetéséig börtönbe zárták, s fogságában halt is meg; de az athéni törvény hosszú moratoriumot engedett, s a bűnös azalatt szabad lábon élt; megczáfolja ez írók adatát az is, hogy Her. a börtönről nem szól. Szintúgy Kimont sem zárhatták börtönbe apja adósságáért; csak polgári jogaitól volt megfosztva addig, míg a bírságot le nem fizette.

137. A pelasg falak a várhegyet környező bástyák valának, a nyugati rész kivételével, a hol a lejtős domb bejárást engedett. Rendkívül vastag falak voltak, de a perzsák nagy részét ledöntötték. (VIII. 53, IX. 13). Mindazonáltal később is pelasg falaknak hívták az akropolis bástyáit (v. ö. V. 64). — Az athéniek a város délkeleti határában, az Ilissos bal partján adtak e munkáért a pelasgoknak földbirtokot.

138. Ez a «kilencz forrás» az Ilissos közelében onnan kapta nevét, hogy a Peisistratidák kilencz csövön át vezették be vizét a városba. Igazi neve üde vize miatt Kallirhoé volt (ma is Kallirhoi), s a közelében épült szentélyek belőle mertek a szent áldozatokhoz vizet (l. Thuk. II. 15).

139. E különböző helyek: Samothrake (II. 51), Imbros (V. 26), Plakia és a Propontis mellett Skylake (I. 57). Attikában egy emberöltőn át laktak csupán, s mindjárt a dór vándorlás után kénytelenek voltak elköltözni (legalább erre a következtetésre utal Her. IV. 145).

140. Brauron Attikának községe volt a keleti tengerparton; a hasonnevű város mellett épült a brauroni Artemisnek híres temploma, melynek szobrát a hagyomány szerint maga Iphigeneia hozta el Taurisból. A négyévi időközben rendezett *Brauronia* ünnepén az attikai leányok sáfrányszínű köpenyben vonultak a templomba, s

medveszerű mozdulatokat tettek a szertartás alatt. A ki ezen ünnepen még nem vett részt, nem mehetett férjhez.

141. L. IV. 145. sk., V. 26. sk. — A hagyomány szerint Hypsipyle elrejtette atyját, Thoast; de a csalásra rájöttek, Thoast megölték, Hypsipylét pedig rabszolganő gyanánt eladták, talán irigységből is, hogy Jason ép őt választotta ki kedveséül.

142. Lemnosnak csak két jelentékenyebb városa volt, Myrina a nyugati tengerparton és Hephaistia a szigetnek keleti részében. Miltiades a szigetet valószinűleg az ión lázadás első éveiben foglalta el, miután már a perzsák birtokukba vették és Lykaretost állították az élére (V. 26).

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra forditotta s jegyzetekkel kisérte **Dr. Bozóky Alajos.**

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

THUKYDIDES.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Zsoldos Benő.**

I. kötet. I., II. és III. könyv ... 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
II. kötet. IV. és V. könyv ... — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.
III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.
Mind a három kötet egy kötetbe füzve magyarul. **Iskola kiadás** 2 frt 40 kr.

PUBLIUS VERGILIUS MARO AENEISE.

Forditotta és jegyzetekkel kisérte **Dr. Barna Ignácz.**

Bevezetéssel ellátta **Dr. Némethy Géza.**

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

PLATON THEAITETOSA.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára füzve 60 kr. — Görögül és magyarul 1 frt 20 kr.

GÖRÖG ANTHOLOGIABELI EPIGRAMMÁK.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt. — Görögül és magyarul 2 frt.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága.

CATO BÖLCS MONDÁSAI.

Szövegét megállapitotta, forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta
Dr. Némethy Géza.
Ára füzve 40 kr. — Latinul és magyarul 60 kr.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Geréb József.**

I. kötet. I—III. könyv.
Ára füzve 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.

II. kötet. IV—VI. könyv.
Ára füzve 1 frt 20 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.

LYKURGOS BESZÉDE LEOKRATES ELLEN.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Fináczy Ernő.**
Ára füzve 50 kr. — Görögül és magyarul 70 kr.

Ballagi Mór. **Uj teljes német és magyar szótár.**
I. *Német-magyar* rész, ötödik kiadás 7 frt.
Félbőr-kötésben 8 frt.
II. *Magyar-német* rész, hatodik kiadás 7 frt.
Félbőr-kötésben 8 frt.

Ballagi Mór. **A magyar nyelv teljes szótára.** Két kötet 4 frt.
A két kötet egy félbőr-kötésben 5 frt.

Burián János. **Latin synonymika.** Iskolai használatra 80 kr.

Finály Henrik dr. **A latin nyelv szótára.** A kútfőkből a legjobb és legujabb szótárirodalomra támaszkodva 10 frt.
Félbőr-kötésben 11 frt.

Meissner Károly. **Latin phraseologia.** Iskolai használatra.
A VI. német kiadás után átdolgozta *Burián* János 1 frt 60 kr.

Molé. Uj franczia-magyar és magyar-franczia szótár. Harmadik kiadás. Két rész.
I. **Franczia-magyar** rész. Irta *Mártonffy* Fr. 2 frt.
II. **Magyar-franczia** rész. Irta *Babos* Kálmán 2 frt.
A két rész egy kötetben félfranczia kötésben 5 frt.

Petz Gedeon dr. **Grimm törvénye.** Nyelvtudományi tanulmány 1 frt.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.